

PU JI Az
utolsó
kínai
császár
voltam

PU JI

*Az utolsó kínai
császár voltam*

PU JI

*Az utolsó kínai
császár voltam*

我的
前半
生

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ · 1969

A MŰ EREDETI CÍME:

VOTE CSIEN PAN SENG (ÉLETEM ELSŐ FELE)

CSÜNC SUNG KIADÓ, PEKING 1964

KÍNAIBÓL FORDÍTOTTA,

AZ ELŐSZÓT ÉS A JEGYZETEKET ÍRTA:

JÓZSA SÁNDOR

A napjainkban olyannyira kedvelt és szívesen olvasott memoárirodalomban kétségtelen újdonság, hogy egy hajdani, nem is oly régen letűnt császár tesz vallomást uralkodásáról, hazaáruláshoz vezető trónvisszaszerzési vágyairól, kudarcairól, végül a tizennégy esztendeig tartó házi őrizet és börtönélet során hétköznapi emberre alakulásáról. Annál is inkább érdekes olvasmány ez, mivel e vallo-másból sok mindent megtudhatunk a féltve őrzött pekingi császári palota és az ún. Tiltott Város lakóinak a mesés és groteszk pompa, a gazdagság és a hatalom ellenére sem mindig irigylésre méltó életéről. Miközben ugyanis rohamléptekkel halad a huszadik században a világ, a Tiltott Városban úgy élnek és gondolkoznak az emberek, mint évszázadokkal azelőtt, ott konzerválódik leginkább a maradisággal egyre jobban azonosuló múlt, a jelennel egyre élesebb ellentmondásba kerülő ősi hagyomány.

Pu Ji emlékirata a császári elődökre és a nagyapákra, a bölcsnek nevezett Csun főhercegre és Zsung Lu pályafutására való visszaemlékezéssel kezdődik. Így az 1860-as évektől egészen 1959-ig, a szerző szabadon bocsátásáig száz esztendőt ölel át, s ez az utolsó évszázad Kína történetének kétségtelenül legmozgalmasabb s hely-lyel-közzel legzavarosabb korszaka. Mivel pedig az emlékirat mégsem történelem, de telis-tele van a kínai olvasónak szánt történeti utalásokkal, a jobb megértés érdekében szükséges röviden felvázolnunk a kínai újkor e századának legfontosabb meghatározó vo-násait, kiemelkedő történeti eseményeit.

A tizenhetedik század közepe táján az Északkelet-Kínában élő félnomád, harcias mandzsu pásztornép hódította meg a parasztháborúktól szétzilált Kína trónját. Ennek a mandzsu eredetű Csing-

dinasztiának (1644–1911) hanyatló időszakába csöppenünk bele mindjárt a könyv első lapjainak olvasásakor.

A nagyhatalmak az ópiumháború után Kínára kényszerített 1842-es nankingi és a későbbi szerződésekkel már betörték a külvilágtól elzárkózó és sok tekintetben a középkori elmaradottság állapotában lévő kínai birodalom kapuit. Az idegen behatolás ettől kezdve egyre erőteljesebb hatást gyakorolt a kínai gazdasági, belpolitikai életre s az udvari hatalmi csoportosulásokra is, amelyeknek az a kérdés válik legfőbb gondjává, miként viszonyuljanak a modern fegyvereikkel, hadihajóikkal fenyegetően közeledő nagyhatalmakhoz, s mi módon bánjanak el az egyre veszedelmesebb, elsősorban a paraszti tömegek irányából fenyegető lázadásokkal, forrongásokkal. A múlt század hatvanas-hetvenes éveitől kezdve a kínai uralkodó rétegek egy csoportja a hadsereg, a fegyverzet korszerűsítésében keresi a megoldást, ezzel igyekszik menteni a dinasztiát. Ez azonban nem képzelhető el a külföldi technika s vele együtt sok új idegen dolog átvétele nélkül. A technikával együtt azonban óhatatlanul meg kellene barátkozni a haladás új eszméivel is, ezektől azonban mereven elzárkózik az udvar konzervatív, vasalapos uralkodó rétege.

A kilencvenes években főként az írástudó értelmiség körében, a könyvben is sokat emlegetett Kang Ju-vej vezetésével megindul egy reformokat sürgető mozgalom. Ez Kuang Hszü, a jó szándékú, de gyenge császár, Pu Ji elődje segítségével próbálja megvalósítani elképzeléseit. Ám 1860-tól egészen 1908-ig, a gyermek Pu Ji trónralépéséig, a hírhedt Ce Hszi, a császári ágyasból felkapaszkodott ravasz és kegyetlen anyacsászárné és a körülötte csoportosuló legkonzervatívabb erők tartják kezükben az ország gyeplőjét. Ezek vetnek gáncsot az 1898-as reformmozgalomnak, és sikerül kievickélniük az udvari cselszövések, intrikák szemszögéből Pu Ji által itt ismertetett 1900-as boxer-felkelés okozta nemzetközi válságból is. A nagyhatalmaknak inkább érdekükben állt az elmaradott Kínát megtestesítő, lelke mélyén idegengyűlölő, mégis kompromisszumra kényszeríthető Ce Hszi-csoport támogatása, mint az idegenekkel szemben kevésbé elzárkózó, de az ország megerősítéséért küzdő kormányzat istápolása.

Ilyen körülmények között érlelődik a Szun Jat-szen vezette forradalmi mozgalom, miközben Kuang Hszü császár halálakor, 1908-ban, Ce Hszi halálos ágyán a kétéves Pu Jit szemeli ki a trónra. Három év múlva, 1911-ben a forradalom megdönti a Csing-dinasztia uralmát. Így válik a még mindig csak ötéves Pu Ji trónvesztett császárrá. Az 1911-es forradalom azonban a dinasztia uralmának megdöntésén kívül nem idézett elő az ország életében gyökeres változásokat. A hatalmat ugyanis a hadsereg parancsnoka, az udvar és a forradalmi tábor között lavírozó Jüan Si-kaj tábornok ragadta kezébe, ő lett a köztársaság feje, Szun Jat-szen és hívei pedig Jüan Si-kaj ígéreteiben reménykedve a belső béke érdekében egyelőre visszavonultak. A Tiltott Városon belül – amelyet az új rend a lemondott dinasztia iránti „méltányos feltételek” értelmében továbbra is a császár lakóhelyéül jelöl ki – Pu Ji az ide települő Jüan Si-kaj köztársasági elnök palotájának szomszédságában éli gyermekkorát. Ezekben az években kezd nyiladozni a gyermeki értelem és emlékezés. Nevelői ekkor kezdik beléoltani a császári felsőbbrendűség gőgjét, a császári hatalom ellen lázadó minden rendű és rangú „áruló” alattvaló iránti gyűlöletet. A palotába zárt excsászár azonban rettegni is megtanul az új hatalmasoktól, akiknek szándékait ezekben a zűrzavaros időkben meglehetősen nehéz kifürkészni.

A kínai probléma azonban korántsem oldódott meg véglegesen. A saját császárságát megteremtő Jüan Si-kaj ellen délen forradalmi mozgalom támad, s az átmeneti egység újra felbomlik. Jüan 1916-ban bekövetkezett halálával aztán hosszú ideig nem került porondra olyan „erős ember”, aki az ország egységét, ha látszólag is, reprezentálni tudná. A polgári-kispolgári forradalmi mozgalom még nem elég erős, még nem találta meg szövetségeseit a tömegekben. Szun Jat-szen és hívei ezért kénytelenek hol az egyik, hol a másik tábornok segítségére támaszkodni, akik viszont saját hatalmuk érdekében igyekeznek őket kihasználni. Ez az a korszak, amikor vagy egyáltalán nem, vagy csak formálisan létezik központi hatalom, s az ország egyes részein militarista tábornokok váltakozó szerencsével gyakorolják uralmukat. A tábornokok persze nem egyik napról a másikra keltek életre. Már a császárkorban, a dinasztia hanyatlásakor megtaláljuk elődeiket, akik segítséget nyújtottak az udvarnak

a belső parasztlázadások, elsősorban a tajping-, a mohamedán és más nemzetiségi felkelések leveréséhez, megmentve ezzel a dinasztiát az elbukástól. Az udvar tehát kénytelen volt e tábornokok egyre növekvő helyi hatalmát elnézni, többé nem volt már ereje a központi hatalom megszilárdítására, annál is inkább, mert e tábornokok többségükben már a nagyhatalmakkal is bonyolult kapcsolatban álltak.

A császárság megdöntéséig, de még Jüan Si-kaj életében is ezek a helyi hatalmasságok legalább formálisan elismerték a központi hatalmat. Jüan halála után azonban jó ideig, egészen Csang Kaj-sek fellépéséig és a húszas-harmincas évek fordulóján kierőszakolt Kuomintang-diktatúra megteremtéséig nem volt olyan erő, amely egy kézben tudta volna összpontosítani az ország kormányzását. A sok becsvágyó tábornok közül nem kevesen pályáztak az áhított központi hatalom megszerzésére. Ennek érdekében aztán hol szöveterkeztek, hol meg elárulták egymást, idegen segítség után néztek, s a nagyhatalmak kellő előnyök biztosítása fejében fegyvert és pénzt adtak a kezükbe. Olyanok is akadtak, akik a császárság visszaállításától várták a szerencséjüket. Így válik 1917-ben Pu Ji Csang Hszün restaurációs hatalmi ábrándjának eszközéül, akinek Pekingbe bevonuló hadai néhány napra újra a császári trónra ültetik. A második császárság azonban tiszavirágéletű, s ebben több más ok mellett az is közrejátszott, hogy nem minden vetélytárs találta meg benne számítását.

Később a könyvben sokat emlegetett, befolyását egész Észak- és Északkelet-Kínára kiterjesztő ún. északi militaristák és azok vezére, Csang Co-lin bűvkörébe kerül Pu Ji, miután Peking és a Tiltott Város egy újabb militarista belháborús bonyodalom következtében egyre kevésbé nyújt biztonságos fedelet a császári udvarnak. Feng Jü-hsziang a demokratikus forradalmi eszmékkel akkor még csak kacérkodó, később aztán még a kommunistabarátságig, Csang-Kaj-sek-ellenességig is eljutó tábornok kiűzi Pu Jit a Tiltott Városból. Az ifjú egy ideig apja hercegi palotájában húzza meg magát. Időközben azonban az egyre merészebb terveket szövögető hatalom, Japán kezd felfigyelni rá, s terveinek első lépéseként oltalmába

veszi. Előbb a pekingi japán követségre, majd a tiencsini japán settlementbe szöktetik az excsászárt.

A húszas-harmincas években nagyot fordul Kínában a történelem kereke. Népi forradalom bontakozik ki, s 1925-ben az akkor még haladó, Szun Jat-szen-i Kuomintang és a kommunisták egységfrontjának jegyében megindul az északi hadjárat, amely a legreakciósabb északi militaristák leverésére irányul. A népi-paraszti forradalom lendületétől megrettent Kuomintang nagyburzsoázia azonban elárulja a forradalmat, s Csang Kaj-sek vezetésével létrejön a földesúri nagyburzsoá diktatúra, mely aztán három évtizedig vívja élethalálharcát a kommunista vezetés alatt egyre hatalmasabb méretűvé duzzadó népi forradalmi mozgalommal.

E sorsdöntő küzdelem derekán jelenik meg Japán a kínai színtéren, s a polgárháborút kihasználva egyre mohóbb étvággyal fog hozzá Kínában megkezdett világuralmi terveinek megvalósításához. Csang Kaj-sek pedig kommunistaellenes hadjáratainak folytatása érdekében minden kompromisszumra kész Japánnal. Szinte harc nélkül adja fel az északkeleti tartományokat, majd 1937-től – Japán általános támadásától – az ország nagy részét. A történelem e Japán számára szerencsés közjátéka során Pu Ji egyre fontosabb figura lesz a japán militarizmus sakktábláján. A Kína-politikát megtestesítő japán Kvantung hadsereg Pu Jit Tiencsinből az 1931-ben megszállt Északkelet-Kínába, majd onnan az ugyancsak japán fennhatóság alatti Port Arthur vagy kínai nevén Lüsün kikötővárosba szökteti. A japánok bábja most az északkeleti országrész státusának eldöntésére vár.

1932-ben megszületik a névleg független, valójában japán gyarmat, Mandzsukuo, melynek Pu Ji előbb kormányzója, 1934-től pedig császára. Megnyergelhetette tehát a gyermekkortól hőn óhajtott trónt. Ezért a trónért azonban nagy árat kell fizetnie. E háborúval, gyilkolással és erőszakkal teli korban hatalmas erők és indulatok csapnak össze Kínában. Pu Jit is felkapja a forgószelet, ám bármennyire kényelmetlen és félelmetes is odafenn a magasban, kénytelen a szelek vitorláiba kapaszkodni, nehogy a mélységbe zuhanjon. A japán militarista gazdától, a Kvantung hadseregtől kénytelen mindent szóltanul, rettegve elfogadni. A vele aláíratott rende-

letek a japán hadigépezet érdekeit szolgálják, s a csangcsuni császári palota sem sokban különbözik a házi őrizettől. A végén még saját őseit is meg kell tagadnia, és fel kell vennie a japán sintoista vallást. A tekintélyére, méltóságára egykor oly kényes „Ég Fia” számára a kapituláció csupán az egyik veszedelem, a japánoktól való rettegés végét jelenti.

1945-ben az Északkelet-Kínát felszabadító szovjet hadsereg fogásába esik, és a Szovjetunióba szállítják. Ott él házi őrizetben a távol-keleti Csita, majd Habarovszk közelében. A számonkéréstől, a halálos ítélettől való rettegés évei következnek, s Pu Ji félelmei csak fokozódnak, amikor a szovjet kormány a többi mandzsúriai háborús bűnösrel együtt 1950-ben átadja a Kínai Népköztársaságnak. Kilenc évig, az 1959-es amnesztiaig Fusuban és Harbinban tölti börtönéveit. Az átnevelés politikájával, a gyanakvás és a halál-félelem lassú oldódása után, hozzászoktatják a napi teendők elvégzéséhez, a munkához.

Ezekről az évekről, szorongásairól, vívódásairól is érdekes vallo- mást tesz Pu Ji. Más formában, de olyasvalami játszódik le szemünk előtt, amiről Illyés Gyula „Ebéd a kastélyban” című könyvében olvashatunk. A magyar arisztokraták között is akadt olyan, aki az ostrom idején a tele kamrától néhány méterre halt éhen, mert kereket oldott inasa nem találta fel az ételt. Nos, a helyzet azért itt más. A közeli hozzátartozók és a hűséges testőr a börtönben is sokáig kiszolgálják. Am elérkezik az a nap, amikor a környezet pszichikai nyomása alatt ezek az emberek nem merik, sőt már nem is akarják tovább vállalni a szolgálatot. Sorra láznak fel a leghűségesebb alattvalók, nem jön többé a szennyesért a trónutódnak kiszemelt unokaöccs, vallomást tesznek ellene, s szinte kiközösítik a legki- próbáltabb régi hívek is. Ebben a gyötrelmes elszigeteltségben ébred rá saját gyengeségére, tehetetlenségére, másokat megalázó magatartására és végül bűneire. Mégis azt érezzük, hogy Pu Ji azért sohasem marad egyedül. A börtönvezetőségtől a legfelsőbb helyig nagyon is gondos figyelemmel kísérik fejlődését, munka- végzésének gyarló próbálkozásait, hiszen ha még egy császárt is sikerül átnevelni, az jó argumentum a többi kisebb-nagyobb vét- kes átformálására. Vallomásának, bűnbánatának és az egyszerű,

munkájából élő ember sorsába való beletörődésének jutalmául 1959-ben elnyeri a népi Kína kormányának bocsánatát.

Szabadon bocsátása után a pekingi botanikus kertben dolgozik, s még a Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testületbe is bekerül képviselőnek. A történettudományi intézetben részt vesz a Csing-korral kapcsolatos levéltári okmányok feldolgozásában. 1967-ben az Új Kína hírügynökség szűkszavúan jelenti be Pu Ji halálhírét.

Ez hát röviden a történeti keret s benne Pu Ji dióhéjban elmondott életpályája.

Maga az életrajz – ha erre a könyvben nem is találunk nyílt utalást – minden bizonnyal a börtönben írt önvallomás kiegészített, kicsiszolt változata. A nyelv, amelyen íródott, ugyancsak érdekes, és különböző rétegekből tevődik össze. A hagyományos kínai és a nem teljes értékű európai nevelésben részesülő Pu Ji szinte a kortól és a témától függően más-más hangot üt meg, más-más stílusra vált át. A régi udvari életet, a szertartásokat például a klasszikus kínaihoz közel álló mondatokkal rajzolja meg. A kormányzásról, az udvari audienciákról, a császári ediktumokról szólva a hivatalnoknyelv, az ún. *kuanhua* formáit véljük felfedezni. Érzelmi húrokat pengető, helyel-közzel lírai hangvétellű visszaemlékezéseiben, például dajkájára emlékezve a modern kínai széppróza stílusát alkalmazza. Amint közeledik napjainkhoz, úgy változik stílusa is. A kortörténeti elemzések közben kissé merev, száraz mondatok sorjáznak, a börtönben pedig a cellatársak között lassan kialakul az egyszerű emberektől, a katonabörtönőröktől átvett népi-paraszti beszédmodor. A fordítónak nem volt könnyű dolga, amikor e stílusrétegeket megpróbálta a magyarba átültetni. Az olvasó joga, hogy ennek értékét megítélje.

A magyar fordítás az eredeti pekingi kiadáson alapszik, és abból csupán olyan rövidebb részletek maradtak ki, melyek inkább a kínai olvasónak íródtak, s a magyar olvasó számára meglehetősen sok magyarázatot igényeltek volna. Csupán a könyv végén, az amnesztiát megelőző, csillaggal megjelölt szakaszban hagytunk ki terjedelmesebb részletet, amelyben egyébként már nem igen találtunk sok új, lényeges mondanivalót, s ezzel korábbi problémáinak, lelki vívódásainak ismételtetését hagytuk el a kiadóval egyetértésben,

nem akarván az olvasót az egyébként érdekes részletekben bővelkedő olvasmányban a nehézkes és elnyúló befejezéssel túlzottan fárasztani. Meggyőződésem azonban, hogy ezáltal nem sértettük a könyv alapvető mondanivalóját.

Végezetül örömmnek is szeretnék hangot adni a könyv kibocsátásakor. Manapság, amikor a kínai probléma nap mint nap felbukkan a hírekben, érthetően fontos, hogy sokszínű és helyes képet formáljunk arról a világrésznyi országról, amelynek mai problémái többé-kevésbé a múltban is gyökereznek. S ha Pu Ji nem is a nagy történeti események hiteles informátora – mert császársága ellenére is csak kis, periférikus figurája korának –, indulatai, érzései, félelmei, gőgje, naivitása és mondjuk ki: félelemmel és hatalmi ambícióval magyarázható, de nem menthető gerinctelensége fényt derít a letűnt kínai uralkodó osztály gondolkodására, sőt bizonyos mértékig az elmúlt idők Kínájára is.

Családom

I. APAI NAGYAPÁM,

A BÖLCS CSUN CSÁSZÁRI HERCEG

Kuang Hszü császár uralkodásának 32. esztendejében, a holdnaptár első hónapjának 14. napján, európai időszámítás szerint 1906. február 7-én, Pekingben, Csun herceg palotájában láttam meg a napvilágot. Nagyapám, Ji Huan, I. Csun főherceg* volt, aki halála után nyerte el a „bölcs” tiszteleti nevet, így azután Bölcs Csun Herceg néven emlegették.

Apám, Caj Feng, II. Csun herceg, nagyapámnak ötödik fia volt. Mivel az első, a harmadik és a negyedik fiú korán elhalt, a másodikat pedig Ce Hszi anyacsászárné behívta a palotába, s ő lett az a bizonyos Kuang Hszü császár**, nagyapám halála után apámra szállt a főhercegi rang.

Én II. Csun herceg legidősebb fia vagyok. Hároméves sem voltam, amikor Ce Hszi és Kuang Hszü császár súlyosan megbetegedett, ekkor a császári özvegy úgy döntött, hogy én leszek a trónörökös. Alighogy bekerültem a palotába, két nap leforgása alatt elhunyt a császár is, az anyacsászárné is. 1908. december 2-án – a Csing-dinasztia tizedik és egyben utolsó uralkodójaként – Hszüan Tung néven léptem trónra. Három év sem múlt el, kitört az 1911-es forradalom, le kellett mondanom.

Emlékezetem a lemondásom körüli időszakra nyúlik vissza. Életemnek ez a korai szakasza azonban világossá válik, ha az elbeszélést nagyapámmal és a szülőházzal kezdem.

* Tao Kuang császár (uralkodott 1821–1850-ig) hetedik fia.

** Kuang Hszü uralkodott 1875–1908-ig.

Hszen Feng uralkodásának tizedik évében, 1860-ban, tizenkilenc éves nagyapámhoz legfelségesebb parancsra feleségül adták a császár kedvenc mellékfeleségének, Ce Hszinek a húgát. Ettől az időtől fogva a Csing-dinasztia utolsó, legsötétebb évtizedeiben Csun herceg családja mintegy fél évszázadon át hűségesen kiszolgált Ce Hszit. Nagyapám pedig, aki 1842-től 1890-ig élt, szinte egész életét Ce Hszit szolgálatára áldozta. Ha fellapozzuk a császári család annalesét, a „jade-feljegyzést”, látnivaló, hogy I. Csun herceg bátyjától – Hszen Feng császártól – uralkodásának tizennégy esztendeje alatt, attól eltekintve, hogy tízéves korában a szokásokhoz híven hercegi címet kapott, alig részesült valamiféle uralkodói kegyben. Hszen Feng halála után azonban el sem múltott fél esztendő – Ce Hszit csillaga ugyanis akkor kezdett felragyogni – egyszeriben egy sereg méltóságot és hivatalt kapott. Pedig ekkor még csak huszonegy éves volt, és egy huszonegy éves ifjút nyilván azért érhetett ilyen tisztesség, mert feleségének nővére császári anya, anyácsászárné lett. A dolog azonban nem ilyen egyszerű. Kicsiny koromban hallottam a történetet, hogy egyszer a hercegi palotában színházi előadást tartottak. A darab Csen Si-mej megöletéséről szólt. Az utolsó felvonásban akkor még gyermek hatodik nagybátyám, Caj Hszün, látva, hogy Pao Lung-tu úgy összeszurkálja Csen Si-mejt, hogy annak kiömlik a vére, ijedtében sírva fakadt. Nagyapám ekkor mindenki füle hallatára zord tekintettel így korholta:

– Miféle dolog ez? Amikor én huszonegy éves voltam, már saját kezemmel ragadtam meg Szu Sunt. Miként is lehetne rád bízni az országos ügyeket?

Nagyapám tüneményes pályafutása ugyanis ama Szu Sun elfogatásával kezdődött.

Mindez még 1861-ben történt. Szégyenteljes békével ekkor ért véget a második ópiumháború. A Zseholba menekült és betegen fekvő Hszen Feng császár halála előtt magához parancsolta vele együtt menekült három főhivatalnokát és öt udvari tanácsosát, ki-nevezte hatéves gyermekét trónörökössé, ama nyolc hivatalnokot pedig a régenstanács tagjaivá. Másnap a császár kilehelte lelkét, a nyolc régens pedig a végakaratnak megfelelően trónra emelte a gyermek császárt Tung Cse néven.

Nos, a nyolc régens közül csak háromnak, két hercegnek és egy helyettes főminiszternek volt valóságos hatalma. Hármuk közül is a szóban forgó Szu Sun volt a főkolompos. Már Hszen Feng idején nagy volt a befolyása, azt tartották róla, hogy kitűnően ért az emberek kiválasztásához. Mivel a han nemzetiségűekre* támaszkodott, a mandzsu arisztokrácia szerfölött gyűlölte őt. Hogy a pallos mégis elérte, annak az volt legfőbb oka, hogy Szu Sun klikkje és az akkor kialakuló, új erőket összefogó csoport, akár a tűz meg a víz, nem szívelte egymást. Más szóval Szu Sunék nem voltak tisztában azzal, hogy az idegenekkel Pekingben kapcsolatba lépő Kung herceg akkoriban már milyen nagy erőre kapott.

Kung herceg korábban, Hszen Feng császár életében, nem volt valami jelentős személyiség. Amikor a császár elmenekült, őt hagyta hátra Pekingben, hogy vezetné a béketárgyalásokat. Ez a keserves megbízatás volt pályakezdeté. A Csing-udvar képviselőjében ő tárgyalta az angol-francia szövetséges hadsereggel, és egy példa nélküli jog- és országvesztő szerződés aláírásával elnyerte a külföldiek bizalmát. Ez a külföldiek által támogatott „császári nagybácsi” természetesen nem akart fejet hajtani Szu Sun csoportja előtt, ráadásul a Szu Sunt gyűlölő hercegek és hivatalnokok is uszították. Kung herceg végül is elszánta magát. Zseholból, ahová az udvar menekült, titokban éppen ekkor hozták el Kung hercegnek Pekingbe a két özvegy császárné ediktumát.

Az egyik asszony Hszen Feng özvegye, Ce An volt, aki Keleti Özvegy néven ismeretes, a másik pedig Ce Hszi, akit Nyugati Özvegyként emlegettek. Ce Hszi eredetileg háremhölgy volt, mivel azonban teherbe esett a császártól, előlépett kedvelt mellékfeleséggé. Gyermekeiből, Hszen Feng császár egyetlen fiából Tung Cse császár lett, Ce Hszi pedig az előkelő gyermek anyjaként császári özvegyi rangra emelkedett.

Nem tudni, miként esett, de alig lépett elő császári özvegyé, az egyik cenzor azzal a beadvánnyal fordult az udvarhoz, hogy a két özvegy fogadja el a régensséget. Szu Sun és mások hevesen tiltakoz-

* Kína soknemzetiségű állam. Az ország lakosságának több mint 90 százalékát azonban a han nemzetiség teszi ki.

tak ez ellen, mondván, hogy a dinasztia történetében ez példa nélkül áll. Az ügy egyébként nem nagyon érdekelte a másik özvegyet, a tiszta jellemű Ce Ant, Ce Hsziből azonban mélységes indulatot váltott ki a tiltakozás. Először is elhitette Ce Annal, hogy eme álnok hivatalnokok gonosz terveket szőnek ellenük, azután Ce An egyetértésével titokban levelet küldött Kung hercegnek Pekingbe, hogy jönne Zseholba, megtárgyalni az ellenlépéseket. Ugyanakkor Szu Sun és hívei, erőik megszilárdítása végett, minden áron meg akarták akadályozni a Pekingben tartózkodó Kung herceg és a zseholi menedékpalotában élő özvegyek találkozását.

Különféle mende-mondák keltek szárnyra arról, hogy az özvegyek hogyan játszották ki Szu Sunék leskelődéseit. Az egyik szerint a levelet egy szakács vitte Pekingbe, a másik változat szerint Ce Hszi kedvelt eunuchját a nyilvánosság előtt szidalmazta és ütlegette, majd parancsot adott, hogy kísérijék őt a pekingi udvarba a további büntetés letöltésére, a levelet így ő hozta volna Pekingbe. Tény, hogy a levél Kung herceg kezébe került, aki beadványában nyomban kihallgatást kért az udvartól. Szu Sunék megpróbálták császári ediktummal visszatartani Kung herceget. A parancsban ez állt: „maradj rendkívül fontos posztodon” – ám ez nem sikerült. Azután arra a régi szokásra hivatkozva, hogy férfi nem beszélhet közvetlenül sógornőjével, megakadályozták a találkozást, de ez sem járt eredménnyel. Kung herceg és az özvegyek találkozásáról is sok szóbeszéd járta. Az egyik szerint Kung herceg sámánnak álcázta magát, egy másik történet azt tartja, Kung herceg úgy adott mattot Szu Sunnak, hogy megkérte, tartana ügyeletet a megbeszélés színhelyén, mivel nyugtalan e találkozás miatt. Szu Sun erre fanyar képet vágott, de nem jött el, és nem akadályozta többé a találkozást. Egy harmadik változat szerint, amikor Kung herceg a halott Hszen Feng császár lélektáblája előtt tisztelgett, Ce Hszi, eunuchjával egy csésze főtt tésztát küldött neki, a csésze alján pedig Ce Hszi levele volt elrejtve. Bármelyik történet legyen is hiteles, az bizonyos, hogy Kung herceg és az özvegyek mindent megtárgyaltak, s ennek eredményeként, amikor az udvar visszatért Pekingbe, Kungot ki-nevezték régenshercegnek, a régenstanács nyolc tagját pedig letartóztatták. Közülük két császári herceget öngyilkosságra szólítottak

fel, Szu Sunt lefejezték, a többiekét száműzték vagy tömlöcbe vetették.

Az új uralkodói korszak a Tung Cse, vagyis Együttes Uralkodás elnevezést kapta, ami a két özvegy közös uralkodására célzott. Így kezdődött hát Ce Hszi anyacsászárné Tung Cse és Kuang Hszü két korszakán át, negyvenhét esztendeig tartó uralma. Nagyapámnak ebben a palotaforradalomban az volt az érdeme, hogy Ce Hszi érdekében ő fogta el Panpitien városkában a császári koporsót Pekingbe kísérő Szu Sunt, ezért kapta a fentebb említett számos kiüntétést.

Ezt követően az Együttes Uralkodás harmadik évében még feljebb emelkedett a ranglétrán, Kuang Hszü császár trónralépésekor pedig örökös herceg lett, vagyis leszármazottai örökölték a hercegi rangot. Kuang Hszü császár idején Kung herceget sok mindentől megfosztották, nagyapám, Csun herceg azonban újabb és újabb megbecsülést szerzett, és eljutott az emberi dicsőség csúcsaira.

Nagyapám hercegi palotájában igen sok, saját ecsetvonásával írott erkölcsi tanítást láttam, amelyek a gyermekek és az unokák szobáinak falán függtek. Akkoriban úgy gondoltam, hogy nagyapám elégedett ember volt, ma már azonban úgy vélem, hogy a fentebb említett színélőadáson fiához intézett intelmének egészen más volt az értelme.

Tegyük fel, hogy a huszonegy éves Csun herceg még tapasztalatlan volt, ám az Együttes Uralkodás tizenharmadik évét megelőző Csun hercegnek már elég tapasztalatot kellett szereznie. Különösen Tung Cse halála után, a császári család tagjaként többet kellett tudnia a kívülállóknál. A nem hivatalos történet és a népi krónikák szerint Tung Cse császár nemi betegségben halt meg, minthogy nem kezelték. Én úgy hallottam, hogy himlőben pusztult el. A császári nevelő szintén ezt jegyezte fel naplójában. Tapasztalat szerint a himlő sem feltétlenül halálos, őt azonban betegsége alatt megvárakoztatás érte, amitől állapota válságosra fordult, s hiába követek el mindent, meghalt.

Értesülésem szerint az történt, hogy egyik nap a császári hitves a Janghszin Palotába ment beteglátogatóba, s a császár ágya előtt csendesén sirdogálva elpanaszolta, hogy anyósa valamiért ismét

rápirított. A császár türelemre intette őt, és azt mondta, majd csak véget érnek az ő napjai. Ce Hszi sohasem szerette a fiatal császárnét, fiát és menyét kémekkel figyeltette. Aznap, mikor meghallotta, hogy menye a császárhoz megy, ő maga is odasietett, s a palota várócsarnokában hallgatózott. A fiatal házaspár magánbeszélgetésének ez a néhány szerencsétlen mondata iszonyú veszedelmet zúdított rájuk. Csak azt látták, hogy Ce Hszi dühtől tajtékozva rontott be, megragadta a császárné haját, ütelegelte, majd hívatta a palota hivatalnokait, hogy megbotoztatja. A császár ijedtében elájult, csakis ezért nem került sor a császárné megbotozására. Amikor aztán a császár meghalt, Ce Hszi a teljes felelősséget menyére hárította; megparancsolta, hogy korlátozzák étkezését. Két hónap múlva az ifjú özvegy belehalt a gyötrelmekbe.

De még a császárné halála után sem csillapodott Ce Hszi haragja, mert még nagyapját is megfosztotta hivatali tisztségétől. A következő évben az egyik ügybuzgó cenzor előterjesztést adott be az udvarhoz, amelyben megírta, hogy odakint sok a mende-monda, az egyik szerint a császárné bánatában halt meg, a másik szerint éhenpusztult. Mindezekre fényt kellene deríteni, aztán a császárnénak kitüntető titulus adandó. Végül aztán a cenzor elvesztette hivatalát anélkül, hogy a császárnénak a síron túli címet sikerült volna kiharcolnia.

Már Tung Cse császár halála előtt is nyílt titok volt, hogy anya és fia nem szívelik egymást. A régi palotában vén eunuchoktól hallottam, hogy amikor a császár a másik, a Keleti Özvegyet szertartásosan üdvözölte, ott szokott maradni nála egy kis csevegésre. Szülőanyjánál, a Nyugati Özvegynél egy hang sem jött ki a száján. Amikor a fiú kézbe vette a kormányzást, anyja híveinek csoportja már régen kialakult az udvarban. A másik özvegyet egyébként sohasem érdekelték az államügyek, ezért, ha a császár valamely intézkedése előtt elmulasztotta Ce Hszi tanácsát kikérni, akkor nem is lett a dologból semmi. Ez volt tulajdonképpen az anya és fia közötti békétlenség igazi oka.

Ce Hszi mértéktelenül vágyott a hatalomra. Semmiféle jogot sem adott ki szívesen a kezéből. Az erkölcsi normákat, az ősök törvényeit csupán a maga érdekei szerint érvényesítette, nem tudott bele-

nyugodni, hogy őt bárki is korlátozza. Saját mindenhatóságának és tekintélyének megtartása érdekében – lett légyen az saját, legközelebbi hozzátartozója vagy udvari hivatalnok – aki vele tartott, az boldogult, aki útjába állt, az elveszett. A császár és hitvese halálával Ce Hszi jelleme még inkább napfénybe került. Ha nagyapám ezt nem látta volna világosan, nem rémül úgy meg, mint akibe ördög költözött, amikor meghallotta, hogy fia lesz az új császár. A császári család nevelője, aki részt vett ezen az udvari tanácson, ezt írta naplójába:

„Amikor Ce Hszi kiejtette a száján, hogy Caj Tient teszi meg trónörökösnek, (nagyapám) fejét a földhöz verve keserves sírásra fakadt, majd bódultan feküdt a földön, és akkor sem tudott felkelni, amikor megpróbálták feltámasztatni . . .”

Az ősök törvénye szerint, ha a császárnak nem volt fiúgyermek, a közeli rokonságból kellett trónörököszt választani. Tung Cse halála után természetesen a Pu nemzetség fiatalabb tagjaiból kellett választani. Így azonban végeszakadt volna Ce Hszi régensségének, mert az csak addig tarthatott, amíg ő a császár anyja volt. Ezért azután minden tiltakozás ellenére az elhunyt császár nemzetségéből származott unokaöccsét, Caj Tient fogadta fiává és tette meg császárnak Kuang Hszü néven.

Attól az időtől fogva nagyapám életpályája érdekesen alakult. Ce Hszi sokszor kitüntette, ő azonban mindannyiszor köszönettel elhárította az érdemeleket. Amikor pedig fia, Kuang Hszü császár beköltözött a palotába, minden tisztségéről leköszönt, és az örökletes hercegi címet is csak azért fogadta el, mert azt nem volt szabad elutasítania. Az ezt követő években egyetlen hivatása a császár tanulmányainak ellenőrzése volt. Óvatosan és rettegve szolgált, s Ce Hszi a kettős illetményű hercegséggel tüntette ki, s azt a kiváltságot kapta, hogy a Tiltott Városban négy szolga által hordozott gyaloghintón járhatott. Később, amikor Kung herceg kegyvesztett lett, és megfosztották régenshercegi címétől, Ce Hszi megparancsolta az udvari tanács tagjainak, hogy minden fontos politikai kérdést először Csun herceggel tárgyaljanak meg, ami annyit jelentett, hogy még magasabb posztra emelte őt. A szokások szerint egy fiú akkor vált felnőtté, amikor megházasodott. Ha tehát Kuang Hszü

császár megházasodik, az özvegynek át kell adni néki a hatalmat. A házasság előtt azonban nagyapám kezdeményezésére azt kérelmezték Ce Hszitől, hogy továbbra is lássa el a politikai gyámködést.

A Csing-dinasztia modern hadiflotta kiépítését határozta el. Nagyapámra bízta ezt a fontos feladatot. Az özvegy képviselőjében tartott szemlét, s az útra egy eunuchot kellett magával vinnie Li Lien-jing személyében, aki Ce Hszi kegyence volt. Ce Hszi arra is felhatalmazta nagyapámat, hogy feleségével együtt baracksárga gyaloghintóba ülhet. Ő azonban egyszer sem mert ezzel a kegyvel élni.

Ez az óvatosság és félelem minden szavában és tetteiben megmutatkozott, sőt otthoni berendezkedésén is ennek nyomai tükröződtek. Megparancsolta például, hogy lakószobáját az Elmélyült Gondolatok Termének, dolgozószobáját a Felismert Tévelygések Kamrájának nevezzék. A gyermekek szobáját teleaggatták erkölcsi intelmekkel. Az egyik így szólt: „Ha nagy a gazdagság és sok a pénz, nagy lesz majdan az utódokat fenyegető veszély is. Kérdezed, mi ennek az értelme? Ha az utódoknak sok a pénzük, akkor nagy a merészségük is, az éghez hasonló nagy dolgoktól sem riadnak vissza, így azután tönkreteszik magukat és családjukat.” Persze nem annyira a vagyon és a pénz, inkább a veszedelmektől való félelem aggasztotta. A legérdekesebb az volt, amikor Kuang Hszü második évében írt egy memorandumot, s ebben óva inti azt a nem létező személyt, aki Ming-kori példák alapján valami megtisztelő jelzõt akarna adni neki. Ha ez megtörténne – írja a beadványban –, a javaslattevõt tekintsék alantas embernek. Végül kérte, hogy ezt a beadványát őrizze meg a palotában, hogy annak idején könnyebb legyen az illető „alantas” személyt elutasítani. Tízegynéhány év múlva jóslata bevált. Kuang Hszü tizenötödik évében Hutao kormányzója folyamodványban kérte, hogy adományozzanak a császár szülőapjának halál utáni tiszteleti nevet. Ce Hszit a beadvány haragra lobbantotta, mire a kormányzó úgy megijedt, hogy anyja halálára hivatkozva három évig ki sem mert mozdulni házából.

Kétségtelen, hogy miután Kuang Hszü beköltözött a palotába, nagyapám még jobban kiismerte sógornője, Ce Hszi jellemét. Ezekben az években az asszony természete még féktelenebbé vált. Egyik

eunuch sakkpartnere játék közben azt találta mondani: – A szolgál most megöli az úrnő lovát.

– Majd megöllek én téged egész családdal együtt! – rivallt rá dühösen Ce Hszi, majd hívta a szolgálakat, azok kivonszolták, és agyonverték az eunuchot. Szerfölött büszke volt a hajára. Az egyik fésülő eunuch a fésűben hajszálat talált. Egy pillanatra elvesztette a fejét, és el akarta rejteni a hajszálat. Ce Hszi a tükörből észrevette ezt, és megbotoztatta a szolgát.

A Ce Hszit szolgáló eunuchok, az egy Li Lien-jing kivételével, mind rettegetek tőle, valahányszor rájuk került a szolgálat sora. Amikor megöregedett, arcidegzsábát kapott, s nem szerette, ha látják. Az egyik eunuch talán egy pillanatra rajta felejtette a tekintet: – Mit bámulsz – mordult rá, s az eunuch meg sem mukkanhatott, máris zúdultak rá a botütések. Egy másik eunuch okult az esetből, s amikor ügyeletet tartott mellette, fel sem merte emelni a fejét. – Mit szeged le a fejed – lobbant fel Ce Hszi. Ám válasza ennek sem nyílhatott az ajka, ő is megkapta a magáét. Egyik nap meg azt kérdezte, milyen az idő. A falusi beszédmódot még őrző eunuch azt találta felelni, hogy „hát máma biz’ goromba hideg van”. Ce Hszi fülét sértette ez a paraszti hang, őt is jól elverette. De nemcsak az eunuchokat, a palotabeli háremhölgyeket is elpáholta.

A pekingi hercegi palotákban nem volt rendkívüli eset, ha a szolgálakat halálra botozták. Ezek a dolgok bizonyára nem is nagyon izgatták Csun herceget. A Nyugati Özvegy, Ce An 1881-es hirtelen halálát azonban a herceg semmiképpen sem tekintette hétköznapi eseménynek. Úgy hallottam, hogy Hszien Feng császár halála előtt aggódott amiatt, hogy ha kedvelt mellékfelesége a „drága gyermek” anyjának minőségében császári özvegyi rangra emelkedik, túlságosan nagy hatalomhoz jut, nagyobbhoz, mint a császárné. Ezért cinóber tussal írott ediktumot hagyott hátra hitvesének, Ce Annak, amelyben felhatalmazta, hogy a szükséges időpontban korlátozza Ce Hszi hatalmát. A főnemesi családban nevelkedett és a világ dolgaiban kevésbé járatos Ce An ezt elárulta egyszer Ce Hszinek, aki ettől a naptól kezdve nem nyugodott, amíg rá nem vette, hogy az ő szeme láttára elégeti a császár végrendeletét.

Nem sokkal ezután a Keleti Özvegy hirtelen meghalt a palotá-

ban. Mondják, hogy Ce Hszi süteményét kóstolta meg, mások szerint valami levesből evett, amit Ce Hszi maga főzött neki. Ez a dolog Csun herceget szerfelett megrázta. Még szerényebb, még jámborabb lett. Úgy érezte, nincs más választása, mint a végrendeletet megkaparintó Ce Hszi kedvében járni. Ő felelt a hadiflotta megépítéséért. Avégett, hogy Ce Hszinek legyen hol szórakoznia, a hajóhadra szánt összeg egy jó részéből megépíttette a Nyári Palotát. Amikor a legnagyobb erővel folyt az építkezés, Peking környékét és Cseli, vagyis a mai Hopej tartományt árvíz pusztította. Az egyik cenzor, attól félve, hogy az árvízkárosultak valami felfordulást csinálnak, azt javasolta, hogy egy időre szüntessék be az építkezést. Emiatt a hivatalnokot megfosztották rangjától, majd ügyét további intézkedésre átadták a minisztériumnak. Csun herceg egy szót sem szólt, és nagy buzgalommal befejezte az építkezést. 1890-ben el is készült a Nyári Palota. Négy év múlva az ő közreműködésével épített úgynevezett flotta megsemmisült a japán–kínai háborúban. A sok tízmillió ezüsből született hajókból a Nyári Palota mesterseges tavára épült márványhajón kívül alig maradt valami.

2. ANYAI NAGYAPÁM, ZSUNG LU

Apai nagyapámnak, Csun hercegnek négy felesége volt. A négy asszony hét fiút és három leányt szült neki, közülük három fiú és egy lány élték túl őt. Amikor meghalt, apám nyolcéves volt, s legidősebb fiúként nyerte el a főhercegséget, két nagybátyám, az ötéves Caj Hszün és a hároméves Caj Tao pedig hercegséget kapott. Családom ettől kezdve ismét dúskált a császári kegyben, ámbár a hercegi palota gazdagsága a kínaiaknak még több verítékébe és megaláztatásába került, és nem lehetett elválasztani Ce Hszi nevétől.

Nagy eseménynek számított, hogy Ce Hszi házassította össze apámat és anyámat. Ez a „kegy” az 1898-as reformmozgalom és a boxerfelkelés után, az akkori államcsínyben oly nagy érdemeket szerzett hűséges alattvaló, Zsung Lu iránti gesztust jelentette.

Anyai nagyapám, Zsung Lu a fehér zászlós mandzsuk* ivadéka, Hszien Feng császár idejében a népesség és adózás nyilvántartásának minisztériumában a kincstárnok kisegítőjeként szolgált, s visszaélések miatt öfelsége majdnem fejét vétette. A jó ég tudja, mi módon vergődött ki a pácból. Később megvásárolta az állami vizsgák felügyelőjelöltjének hivatalát. A hivatalvásárlás a mandzsu kor végén meglehetősen elterjedt, és a vizsgarendszer mellett szinte teljes polgárjogot nyert.

Apai nagyapám Tung Cse császár uralkodásának első éveiben létrehozta a „szent fegyverek hadtestét”, ez tűzfegyverekkel felszerelt császári csapattest volt, melyben Zsung Lu szárnyparancsnok, majd tábornok lett. Egy idő múlva, a közmunkaügyek helyettes minisztere, majd az udvari kancellária vezetője lett. Kuang Hszü uralkodása kezdetén a közmunkaügyek minisztere. Korrupció miatt leváltották, és kiutasították Pekingből. A japán – kínai háború évében Kung herceg vezette a katonai ügyeket. Ezt az alkalmat ragadta meg Zsung Lu, hogy Ce Hszi születésnapjára Pekingbe jöjjön és Kung herceg mellé kerüljön, akinek bizalmasa lett. Később, amikor Jüan Si-kaj átvette az új hadsereg kiképzését, Zsung Lut hadügyminiszterré nevezték ki. Ekkor már sokkal ravaszabb volt. Pénzelte Li Lien-jinget, Ce Hszi kedvenc eunuchját, így azután Ce Hszi véleménye is kezdett irányában megváltozni. Pekingbe való visszatérésének második évében Ce Hszi megbízta a császári síremlék-építkezés felügyeletével. E munkálatokat korábban már ellenőrizte egy főhivatalnok, aki azt jelentette, hogy 300 000 ezüstre van szükség a munkálatok elvégzéséhez. Mondják, hogy ez a főhivatalnok nem akarta lebecsülni a Csun herceg által megszabott munka minőségét, és helyben hagyta az összeget. Nem úgy Zsung Lu, aki már kitapogatta Ce Hszi gyengéit. Ő másfél millió ezüstre emelte az építési költségeket. Az özvegy megpirongatta a másik hivatalnokot, és a már halott Csun herceg hűsége iránt is kétségei támadtak. Zsung Lut viszont még inkább kegyeibe fogadta. Zsung Lunak Ce Hszi kedvenc eunuchja, Li Lien-jing volt a

* Fehér zászlós mandzsuk – a mandzsu katonai és társadalmi szervezet egyik csoportja.

barátja, ráadásul felesége ugyancsak értett Ce Hszi nyelvén, így hát gyakran behívták a palotába egy kis tereferére. Ilyenformán egyre inkább Ce Hszi bizalmába férközött. Zsung Lu tudott Kuang Hszü császár és anyja, Ce Hszi viszályáról, és azzal is tisztában volt, hogy ez a viszály az ő pályafutása szempontjából sem közömbös. Természetesen inkább Ce Hszihez húzott. Amikor a császár kiadta az 1898-as reform-ediktumokat, az elbocsátott és pozíciójukat féltő emberek csak siránkozni tudtak, ő viszont már idejében elrendezte Ce Hszivel az államcsíny terveit.

Abban az időben a császár és Ce Hszi körül tömörülő erőket császári, illetőleg anyacsászárnéi pártnak nevezték. Ez utóbbinak Zsung Lu volt a feje; a tényleges hatalom nélküli Veng Tung-ho, a császár nevelője pedig az ún. császárpártot vezette. A reformisták csak úgy tudtak érintkezni a császárral, hogy Veng közvetített a reformisták vezére és az udvar között. Ce Hszi ezért előre elkészített terv szerint először arra kényszerítette a császárt, hogy Venget küldje nyugdíjba. Úgy hallottam, hogy mielőtt Veng elutazott volna, Zsung Lu kezét szorított vele, és részvéttel kérdezte, mivel haragította magára a császárt. Néhány nap múltán, amint Veng elhagyta Pekinget, Zsung Lu viharos gyorsasággal emelkedett a ranglétrán. Az udvari tanács tagja, Cseli tartomány kormányzója és az északi kikötők vámügyeinek főfelügyelője lett. Minthogy székhelye a fővárosban volt, ő rendelkezett a fővárosban állomásozó hadsereg felett is. Miután elfoglalta hivatalát, úgy tervezte, hogy valamennyi minisztérium együttes fellépésével fosztja meg trónjától a császárt és állítja helyre Ce Hszi kormányzását. Mivel azonban a japán–kínai háborúban elszenvedett vereség miatti felelősség a hatalmon levő csoportra hárult, attól tartottak, hogy ez a sakkhúzás felháborítaná a tömegeket, és Zsung Lu tervét egyelőre nem merzik végrehajtani. Végül azonban az 1898-as reformmozgalom elfojtásának ürügyén Zsung Lunak mégis sikerült célját elérnie.

Az államcsíny, amint hallottam, a következőképpen zajlott le. Zsung Lu elképzelése szerint a puccsot akkor kellett volna végrehajtani, amikor a császár és Ce Hszi Tiencsinben katonai szemlén vesznek részt. A császár azonban tudomást szerzett a dologról, és titokban értesítette a reformistákat, hogy lépjenek közbe. A reform-

politikusok minden reményüket az új hadsereg parancsnokába, Jüan Si-kajba helyezték, a dolog azonban a császár vereségével végződött. Amikor az egész országban divattá lett reformokról beszélni, Jüan Si-kaj is belépett a reformisták szervezetébe, Az Ország Megerősítésének Ligájába.

Midőn a tisztségétől megfosztott Veng Tung-ho útban hazafelé átutazott Tiencsinen, Jüan együttérzését fejezte ki neki, és biztosította a császár iránti határtalan hűségéről. Ezért fűztek hozzá a reformisták oly nagy reményeket. Javasolták is Kuang Hszünek, hogy fokozott figyelemmel legyen iránta. A császár fogadta a tábornokot, a hadügyminiszter helyettesévé nevezte ki, és rábízta a kiképzés megszervezését. A reformátor Tan Sze-tung (a reformmozgalom egyik vezetője és ideológusa, akit a mozgalom elfojtása után kivégeztek) gyermeki módon felfedte előtte tervüket, hogy ti. amikor Ce Hszi és a császár a szemlét tartják, meggyilkolják Zsung Lut, őrizetbe veszik Ce Hszit, és megvédik a császárt. Jüan Si-kajt ez meglepte ugyan, de azonnal helyesléssel fogadta a tervet, mondván: Zsung Lut megölni annyi, mint egy kutyát agyonverni.

Tan Sze-tung fürkésző pillantással vetette közbe: – Ha nem csinálsz, úgy is jó, menj és áruld el a Nyugati Özvegynek. – Jüan erre összehúzta szemöldökét: – Miféle embernek képzelsz te engem? – Ám még aznap elutazott Tiencsinbe, hogy feljebbvalójának, Zsung Lunak jelentést tegyen, ő azonnal Pekingbe utazott, a főváros előtti állomáson leszállt a vasútról, és egyenesen a Nyári Palotába ment, hogy mindent elmondjon Ce Hszinek. Így esett azután, hogy a császár házi őrizetbe került, Tan Sze-tungot öt más reformpolitikussal együtt lefejezték, Kang Ju-vej, a mozgalom vezetője pedig Japánba menekült. A reformok száz napja tisztavirágnak bizonyult, anyai nagyapám pedig, amint a reformerek egy másik vezetője mondotta: „Egyesítette a katonai és a polgári hatalmat, amely szinte nagyobb volt, mint az udvaré.” A Csing-dinasztia története pedig azt írja róla: „Elnyerte az özvegy császárné bizalmát és nagyrabecsülését, senki sem volt hozzá hasonlítható, kis és nagy tettekben egyként az ő szava döntött.”

Az 1900-as szerencsétlen boxerfelkelés idején, amikor Ce Hszi a boxereket és a külföldieket egymással gyilkoltatta, Zsung Lunak

Ce Hszi iránti hűsége még jobban kidomborodott. Ce Hszi az államcsíny után azt terjesztette, hogy a császár súlyos beteg, mert így könnyebb volt az uralkodó eltávolítása. Erre az ármányra azonban fény derült, és nagy volt a tülekedés avégett, hogy külföldiek vizsgálják meg a császárt. Ce Hszi nem merte megsérteni az idegeneket, kénytelen volt hát engedélyezni a külföldi orvosi vizsgálatot. E kudarc után azonban kieszelte, hogy először kinevezeti Tung Cse császár utódát, hogy így szabaduljon meg Kuang Hszütől. Választása Pu Szére, Tuan herceg fiára esett. Zsung Lu javaslatára újévi üdvözlésre hívták meg a külföldi követeket, hogy azok ilyenformán is kinyilvánítsák egyetértésüket. Li Hung-csangnak, az udvar külföldiekkel tárgyaló, teljhatalmú megbízottjának ez a diplomáciai ténykedése azonban nem járt eredménnyel. A követek elutasították a meghívást. Ma már világos, hogy ezt nem ezért tették, mintha elégedetlenek lettek volna Ce Hszivel, hanem azért, mert az angol, a francia, az amerikai és a japán követek nem vették volna jó néven, ha a cári oroszbarát császárné körüli csoport túlságosan nagy befolyásra tett volna szert.

Porondra lépése óta Ce Hszi természetesen nem merte megsérteni a külföldieket. Hogy a külföldiek öldösték a népet, elrabolták értékeiket, az nem zavarta őt különösebben, azt viszont már nehezebben viselte el, hogy oltalmukba vették Kang Ju-vejt, a reformpárt vezetőjét, hogy ellenezték Kuang Hszü császár detronizálását, az új császári kinevezést, és ezzel nyíltan kifejezték elégedetlenségüket Ce Hszi uralmával szemben. Zsung Lu azt tanácsolta, hogy semmiképpen sem szabad megharagítani a külföldieket, csak azt tehetik, hogy a dolgot komótosan megvitatják, a kiszemelt új uralkodó, Pu Sze méltóságát pedig nem nagyon emlegetik.

A Csing-dinasztia történetének vázlatában a következőket olvashatjuk: „Zsung Lu szavaival: a külföldiek könnyebben lenyelik a dolgot, ha Pu Sze nevét Ta A Kóra, Trónörökösre változtatjuk.” Ce Hszi megfogadta Zsung Lu tanácsát, ám Pu Sze apja, Tuan herceg, mivel nagyon szerette volna, ha fiából császár lesz, néhány más herceggel szövetkezve más tanácsot adott Ce Hszinek; azt ugyanis, hogy az idegengyűlölő boxerekkel gyakoroljanak nyomást a külföldiekre, s ezzel egy csapásra két legyet is fognak.

A boxermozgalom ugyanis ebben az időben az udvar legnagyobb problémája volt. Az idegen egyházi szervezetek által becsapott és megfélemlített kínai lakosság az udvartól semmiféle támogatást sem kapott. Ellenkezőleg, kénytelen volt eltűnni a dinasztia és a külföldiek közös elnyomását, ezért szinte spontán módon robbant ki a fegyveres harc, az országban mindenütt létrehozták a „Béke és Igazság Ökle” szervezetét, és kiadták a külföldiek megsemmisítésének jelszavát. A harcban megedzett mozgalom ekkorra hatalmas fegyveres erővé duzzadt, s az udvar ellenük küldött seregeit rendre megfutamították. Megsemmisíteni a boxereket – vagy kibékülni velük: ez volt Ce Hszi legfőbb dilemmája. Tuan herceg és Kang Ji császári tanácstag vezetésével a hercegek és főhivatalnokok egy csoportja a kibékülés mellett volt. A boxerek segítségével akarták a trónutódlásba beavatkozó külföldieket kiebrudalni, majd elválnak azután, hogy mit lehet tenni – gondolták.

A hadügyminiszter, az állami adózás és népesség-nyilvántartás minisztere, a császári tanács egy másik tagja és több más méltóság ezt a megoldást ellenezve úgy vélekedett, nagy veszedelmet rejt magában, ha felkelőkkel akarják a külföldieket kiszorítani, ezért megsemmisítésük mellett foglaltak állást. Amikor a két csoport éppen a legtüzesebben hadakozott egymással, egy váratlan értesülés döntésre készítette Ce Hszit.

A külföldiek erőszakos beavatkozását úgy értelmezte, mintha félre akarnák tenni őt, és azt forralnák, hogy vissza kívánják adni a hatalmat a császárnak. Elfutotta a méreg, és kiadta parancsát a felkelőkkel kötendő béke kihirdetéséről. Utasítást adott a követségi negyed és az ottani külföldi katonai tábor megtámadására, s mintegy a külföldiek fejének vérdíjaként saját kincstárából pénzt juttatott a felkelőknek. S hogy eltökéltségének nyomatékokat adjon, fejét vétette azoknak a hivatalnokoknak, akik a felkelők megsemmisítése mellett kardoskodtak. A követségi negyedet azonban az ostromló csapatoknak nem sikerült bevenniük. Taku, a tengerparti erődök és Tiencsin városa az ellenség kezébe került, s a nyolc hatalom egyesített hadserege Peking felé közeledett.

Ce Hszi ekkor megint másik arcát mutatta. A követségi negyedre zúduló ágyútűz idején titokban kapcsolatot keresett a külföldiekkel.

Peking elesett, ő Hszianba menekült, s hogy határozottan kifejezésre juttassa: a külföldiekkel voltaképpen nem is ő szegült szembe, ezúttal a felkelőkkel való kibékülés híveit rövidítette meg egy fejjel.

Ezekben a viharos időkben Zsung Lu – amennyire csak tehette – távol tartotta magát a bonyodalmaktól. Éber szemmel figyelte Ce Hszi színeváltozásait, igyekezett kifürkészni elképzeléseit, és segített kihúzni őt a csávából. Parancsot adott a hadseregnek a követvétségek elleni támadásra, de a tüzéségnek nem adott lőszert, sőt titokban gyümölcsöt küldött az ellenséges katonai tábornak, hogy ezzel is jelezze együttérzését. Amikor a nyolc hatalom egyesített hadserege bevonult Pekingbe és Ce Hszi elmenekült, a béketárgyalásokkal megbízott Li Hung-csangnak és Csing hercegnek Zsung Lu közvetítette a megbízatást, nevezetesen azt, hogy a tárgyalásokon minden feltételbe beleegyezhetnek, csak ahhoz ragaszkodjanak feltétlenül, hogy Ce Hszi felelősségét nem firtatják; azután nem engedhetnek semmiféle követelésnek, hogy Ce Hszit a hatalomból kiszorítsák. Végül is olyan összegű jóvátételben állapodtak meg, amelynek kamatai megközelítették az egymilliárd ezüstöt, s a szerződés értelmében a külföldi katonaság Pekingben állomásozhatott.

Miután ezt Zsung Lu elrendezte, Hszianba ment, és ott megkapta a sárga színű lovaglóköntöst, a kétszemű pávatollat*, a trónörökös gyámjának címét és az udvari tanácsosi rangot. A történelmi művekben is olvasható kitüntetésekén kívül érdemes még megemlíteni Ce Hszinek azt az elhatározását, hogy Zsung Lu lányát feleségül adja Csun főherceg fiához, a II. Csun főherceghez, vagyis az én apámhoz.

Apám és anyám házasságáról családom egyik idős rokona később elmesélte, hogy az özvegy császárné szándéka igen határozott volt. Az 1898-as reformmozgalmat elfojtó palotaforradalom után ugyanis az özvegy gyanakvással figyelte a Csun hercegi palotát. Azt beszélték, hogy nagyapám síremlékén hatalmas páfrányfenyő nőtt. Valaki egyszer megjegyezte az özvegy jelenlétében, hogy a hercegi család már túltesz a császáron is, mert Csun „király” sírján fehér gyümölcsű páfrányfenyő nőtt. A császárt jelentő kínai írásjegy ugyanis a „fe-

* Mindkettő magas császári kitüntetés.

hér” és a „király” értelmű írásjegyek egymásra helyezéséből adódott. Ce Hszi ennek hallatán kivágatta a sírdombon nőtt fát. Gyanakvását azonban nemcsak a páfrányfenyő keltette fel, ennél sokkal fontosabb tényező volt az, hogy a külföldiek különös érdeklődést mutattak Kuang Hszü császár és testvére, apám iránt. Már a boxerfelkelés előtt úgy érezte az özvegy, hogy a félelmetes külföldiek inkább Kuang Hszü felé hajlanak, vele pedig nem túlságosan udvariasak. A szövetséges hadsereg főparancsnoka, a német Waldersee tábornagy azt követelte, hogy apám, a császár testvére menjen Berlinbe, és kérjen bocsánatot Ketteler német követ meggyilkolásáért. Apámat a német császári udvarban igen előkelő fogadtatásban részesítették, s ez nyugtalanította az özvegyet, fokozta gyanakvását. A külföldiek apám iránti figyelme jobban zavarta őt, mint a reformer Kang Ju-vej oltalmazása. Azért házassította össze a két családot, hogy véget vessen e kétségének.

Ilyen asszony volt a Nyugati Özvegy! Ha személyét illetően bármi a legcsekélyebb bizonytalanságot fedezte fel, a legapróbb részletekig átgondolta a dolgot, majd bátran és határozottan intézkedett. 1900-as elmenekülése előtt például nem feledkezett meg arról, hogy kútba dobassa Kuang Hszü kedvenc mellékfeleségét, ami ugyebár csak azzal magyarázható: elejét akarta venni, hogy netán egyszer ez a nő veszélyt hozzon reá. Mindent alaposan átgondolt a hatalom megtartása érdekében. Németországból útban hazafelé, apám Kajfeng városában találkozott az eléje küldött császári díszkísérettel. Jelentést tett arról, hogy Németországban milyen megtiszteltetésben volt része, s novemberben Paotingbe érve kézhez kapta a házasságáról szóló „legfőbb parancsolatot”.

3. CE HSZI DÖNTÉSE

A boxerfelkelés után Tuan herceg, az újonnan kiszemelt trónörökös apja is felkerült a bűnbakok listájára. Hszincsiangba száműzték, és fia is elvesztette a Trónörökös nevet. Ettől fogva hét évig nyíltan nem esett szó a trónutódlásról. 1908 novemberében Ce Hszi a Nyári Palotában ünnepelte 74. születésnapját. Vérhasban megbe-

tegedett. Betegségének tizedik napján hirtelen határozatot hozott a trónöröklésről. Az ezt követő két nap leforgása alatt meghalt a császár és Ce Hszi is. Apám ezekről a napokról a következőket jegyezte fel:

„19. kihallgatásra mentem. Átnyújtottam Csing herceg sürgős levelét . . .

20. A császári özvegy állapota láthatóan javult. Megkaptam a legfelsőbb parancsot az állami ügyek intézésére! Csing herceg Pekingbe érkezett, a Jiluan Palotában fogadták. A császári özvegy közölte vele kiáltványát Csun főherceg régensherceggé való kinevezéséről, a parancs a herceg fiát Pu [Ji] további neveltetésére a palotába rendeli, tanulmányait a császári gyermek tanulócsarnokában folytatja. Többszöri kérés ellenére az óhajnak nem állhattunk ellent, ezért parancsra a palotába szállították. Mivel semmit sem tehattünk, nem mertem tovább ellenkezni, és este öt órakor Pu [Ji] bevitték a palotába. Ismét audienciára hívtak, tudomásomra hozták, hogy Pu [Ji] a császárné palotájában nevelik. Visszatértem és Csing herceget látogattam meg.

21. Délelőtt tíz órakor csekélységem hírt kapott a császár elhunytáról. Tizenkét órakor Csing herceggel, Jüan Si-kaj miniszterrel és másokkal a Fucsang Palotába fogadásra mentünk. A császárnői kiáltványt a Felséges Úrnő olvasta fel: A régensherceg, Caj Feng fia . . . a trónutód. Mivel Tung Cse császárnak nem volt utóda, a tizenkettedik hónap ötödik napján, Tung Cse uralkodásának tizenharmadik évében kelt császári parancs szerint az elhalt császár fia lesz Tung Cse császár utóda. A mostan elhunyt császárnak nem lévén utóda, Caj Feng fia az elhunyt császár fogadott fiának tekintendő. Mivel a helyzet súlyos, a császár pedig még fiatal és tanulmányokat kell folytatnia, megbízzuk Caj Fengek a kormányzással. Minden katonai és állami ügyben ő dönt. Amikor a császár felnő és a tanulásban eredményeket mutat fel, maga veszi kezébe a kormányzást.”

Ezt a naplórészletet Ce Hszi határozata kihirdetésének napjától, tizenkilencedikétől másoltam ki, mert tizenkilencedikén az a mondat, hogy „átadtam Csing herceg sürgős levelét” és a huszadiki bejegyzés, hogy „Csing herceg megérkezett Pekingbe”, szoros kap-

csolatban van a trónutódlással. Mindez Ce Hszinek a dekrétum kihirdetésével kapcsolatos egyik előkészítő mesterkedése. A dolog jobb megértéséhez egy kicsit messzebbre kell visszapillantunk.

Csing herceg arról volt nevezetes, hogy ő irányította a hazaáruló diplomáciát, ő árusította a hivatalokat és a kitüntetésekét. Ce Hszi idején, ha valaki elnyerte az özvegy bizalmát, pályafutása előtt széles távlatok nyíltak. Ha valaki kedvére akart tenni, akkor mindekelőtt ki kellett fürkésznie szándékát, hangulatát. Zsung Lu pénzelte a kegyenc eunuchot, Li Lien-jinget, aki közreműködött abban, hogy felesége együtt szórakozzon Ce Hszivel, így jutott a legjobb és legfrissebb értesülésekhez. Ezért volt az, hogy Zsung Lu hízelgéseivel és alázatosságával az özvegy másokhoz képest mindig egy fokkal elégedettebb volt. Ha mármost arra keresünk választ, mi is volt a különbség Zsung Lu és Csing herceg módszere között, akkor azt mondhatjuk, hogy Csing herceg még több ezüsttel tömte Li eunuchot, lánya, a híres negyedik kisasszony pedig még Zsung Lu asszonyságnál is ravaszabb volt. Ha Ce Hszi egy futó megjegyzéséből sejteni lehetett, hogy milyen csecsebecse tetszik neki, lett volna az például cifra mellényke vagy díszes papucs, nem telt bele három nap, mind Ce Hszihez került.

Csing herceg hivatali karrierje is így kezdődött. Ce Hszi támogatásával Csing egyre jobban emelkedett a ranglétrán, s a legalacsonyabb rangú segédcsapat tábornokából herceg és a külügyi hivatal vezetője lett. Ezekkel a címekkel és rangokkal befolyása tovább növekedett, s mind Ce Hszi, mind pedig a külföldiek szemében különleges személyiséggé vált. Az 1900-as boxerfelkelés utáni békeszerződés megteremtése volt élete főműve, amikor mindent elkövetett, hogy Ce Hszit kihúzza a csávából, és a nyolc hatalom hadserege is elégedett legyen. Abban az időben egy-egy herceg politikai tőkéjének felbecsülésekor azt szokták mondani: ennek a háta mögött Németország, annak meg Japán áll; ám mindegyikük mögött csak egy hatalom állt. Nem így Csing herceg esetében, mögötte nyolc hatalom állt, vele senki sem tudott versenyezni. Ce Hszi ezért ettől kezdve különös becsben tartotta. Bekerült az udvari tanácsba, hatalma azonban sokkal nagyobb volt, mint a többieké. A tanács élén álló Li herceg inkább névlegesen irányította az ügyeket, később le is

mondott, és Csing herceg lépett a helyébe. Fia is kereskedelmi miniszter lett. Apa és fia szinte tobzódta a dicsőségben. Ha az ellenséges hercegek áskálódtak is ellene, ha a cenzorok acsarkodtak is rá, hogy megsérti a törvényt, hogy üzérkedik a hivatalokkal, ügyet sem vetett rájuk. Az egyik cenzor például azzal vádolta, hogy önmagát nevezte ki az udvari tanács tagjává, háza állandóan tele vendégekkel, de a számlát nem ő fizeti; ételre, italra, kocsira, lóra, ruhára rengeteget költ, s hogy 1 200 000 liang ezüstöt helyezett el saját nevére a követségi negyed külföldi bankjában, s hogy 12 000 ezüstért vett a fiának egy énekesnőt. A vége csak az lett, hogy az egyik cenzort visszaküldték régi szolgálati helyére, a másikat meg szélnek eresztették.

Felvetődik a kérdés, vajon Ce Hszi istenigazában elégedett volt-e vele? Sok régi tisztségviselő hátrahagyott feljegyzése alapján azt mondhatjuk, hogy tartott is tőle, támaszkodott is reá. Nem nyúlt hozzá, sőt igyekezett a maga oldalára vonni.

Ce Hszi nem a korrupció miatt volt nyugtalan, inkább Csing herceg és Jüan Si-kaj sajátos kapcsolata izgatta. Meglehetősen különös volt, hogy Jüan milyen sok pénzzel tömi a herceget. Jüan testi-lelki jóbarátja, Hszü Si-csang később azt mondta, hogy Csing herceg házában akár gyermek született, akár haláleset történt, vagy ha éppen születésnapot ülték, a kiadásokat Cseli tartomány kormányzósági hivatala fizette. Mielőtt kinevezték volna az udvari tanács élére, a hercegi palotába százezer (egy más változat szerint, kétszázezer) ezüstöt vittek ajándékba Jüan azon üzenetével, hogy a herceg ökegyelmességének úgyis sok kiadása lesz, és elnézést kér, hogy személyesen nem tisztelgett. Nem sokkal ezután nyilvánosságra hozták a kinevezést, s az emberek csodálkoztak, hogy Jüan Si-kaj honnan tudhatta mindezt előre.

Az 1898-as reformmozgalmat elfojtó államcsíny után Ce Hszi nagy becsben tartotta Jüant, aki néhány év alatt Cseli tartományi főbíróból kormányzó, majd a külügyi hivatal vezetője lett. A han nemzetiségűek közül a mandzsu uralom óta még csak Ceng Kuo-fan, Hu Lin-ji, Co Cung-tang és Li Hung-csang értek el ilyen magas rangot. Az északi hadsereg főparancsnokával, az ármánykodásra hajlamos Jüan Si-kajjal szemben kissé bizalmatlan is volt az özvegy.

Amikor meghallotta, hogy a roppant gazdag Csing hercegnek mennyi ezüstöt ajándékozott, egyszerűen éber lett.

Ce Hszi előbb Csing herceget akarta hivatalából felmenteni és tervét elmondta az udvari tanács egyik tagjának. Hogy, hogy nem, a tudósból lett államférfi nem volt eléggé tapasztalt, elfecsegte a dolgot feleségének, akinek egyik rokona egy külföldi újság kiadójának dolgozott, s ez úton a hír a külföldi újságírók fülébe jutott. Pekingben még senki nem tudott semmit, amikor a londoni lap már szellőztette a pletykát. A pekingi angol követ be is ment tudakozódni a külügyi hivatalba. Ce Hszi nemcsak letagadta a dolgot, de a hírforrást is kinyomoztatta, s a fecsegő udvari tanácstagot megfosztotta méltóságától.

Mivel Csing herceget nem sikerült hidegre tennie, s minthogy az a külföldiekkel jó kapcsolatot épített ki, később is békén hagyta. Jüan Si-kajjal szemben már nem ingadozott. Kinevezte külügyminiszterré és az udvari tanács tagjává. Névlegesen magasabb posztra helyezte ugyan, a valóságban azonban megfosztotta katonai hatalmától. Jüan számított erre, s a rendeletet meg sem várva, önként átadta az Új Hadsereg legfőbb parancsnoki posztját.

Ce Hszi megértette, hogy Jüan befolyását a hadseregben csakúgy, mint Csing herceggel való kapcsolatát, nem lehet olyan könnyen megtörni. Éppen egy másik tervet készített elő, amikor a betegség ágyba kényszerítette. Akkor hallotta a meglepő hírt, hogy Jüan meg akarja fosztani a tróntól Kuang Hszüt, és Csing herceg fiából akar császárt csinálni. És abban a pillanatban, függetlenül attól, hogy Csing herceg milyen nagyszerűen ért a diplomáciához, mennyire kiszolgálja őt, tekintet nélkül arra, hogy Jüan mekkora szolgálatot tett neki, s hogy ez a terv az általa is annyira gyűlölt Kuang Hszü császár ellen készül, azonnal megértette, hogy ez a Jüan főszereplésével készülő mesterkedés az Ajszin Dzsiro uralkodói család, és személy szerint ő ellene irányul. Ingadozás nélkül határozott, elmozdította Csing herceget, és megbízta a keleti császári síremlék munkálatainak felügyeletével. Ezután az északi hadsereg hatodik egyesített hadosztályát Pekingből Lajsujba vezényelte, s a hadügyminiszter parancsnoksága alatti első hadsereget Peking közelébe rendelte. Megvárta, amíg Csing herceg a síremléképít-

kezésről visszatér, s mindezek a dolgok elrendeződnek, és csupán akkor hirdette ki az én trónutódlásomat és apám régensségét. S hogy továbbra is maga mellett tartsa a nyolc ország barátságát élvező Csing herceget, örökös főhercegi ranggal tüntette ki.

Hogy Jüan és Csing herceg valóban terveztek-e valamit s hogy mit, azt nem tudom. Egyik rokonomnak azonban a hadügy-miniszter elmesélte, Ce Hszi miként rendezte el a dolgokat. Hogy a Pekingből elvezényelt hadsereg ne zúgolódjon, minden katonának két ezüstöt, egy rend új mundért és két pár új bakancsot osztatott.

Egy öreg eunuch Kuang Hszü császár halálával kapcsolatos gyanús dolgokról fecsegett. Szerinte a császár a halála előtti napon nagyon jól érezte magát, csak az egyik gyógyszer ártott meg neki. Később tudódott ki, hogy azt a bizonyos gyógyszert Jüan embere küldte. A szabályok szerint, amikor a császár megbetegedett, az udvari főorvos által kiállított recept másolatát el kellett küldeni a kancelláriának, s ha a betegség súlyosabbnak mutatkozott, akkor az udvari tanács minden tagja kapott egy másolatot. A kancellária egyik hivatalnokának rokona mesélte nekem, hogy a császárnak halála előtt egyszerű náthája volt, s ő látta is a recepteket. Érverése is normális volt. Akadt szemtanú, aki halála előtt egy nappal látta a császárt, amint a szobában állt, és beszélt. Amikor híre terjedt, hogy a betegség súlyos, az emberek igen meglepődtek, s még nagyobb volt megdöbbenésük, amikor két óra múlva bekövetkezett a halál. Egyszerűen Kuang Hszü halálának körülményei nagyon is gyanúsak. Ha az eunuch igazat mondott, akkor mindez annak a bizonyítéka, hogy Jüan Si-kaj és Csing herceg valóban kovácsolt tervet, méghozzá alaposan átgondolt, alattomos tervet.

Van még egy mende-monda, eszerint miután Ce Hszi megtudta magáról, hogy halálos beteg, mérget adatott a császárnak. Ez is elképzelhető, de inkább arra hajlok, hogy trónutódlásom kihirdetésekor még azt hihette – meggyógyul. Kuang Hszü halála után két órával – a régensherceg kinevezésekor – megbízatása így szólt: „Minden olyan katonai és politikai ügyben rendelkezél, amellyel én megbízlak.” Másnap mondta csak ki: „Egészségi állapotom immár válságosra fordult, féltő, hogy többé nem hagyhatom el az ágyat, ezután minden katonai és politikai ügyben a régensherceg önállóan

dönt; különösen nagy horderejű dologban szükséges a Csing császárnét [Kuang Hszü főfelesége, Ce Hszi unokahúga] felséges ediktum kibocsátására kérni, amelyet a régensherceg végrehajt!” Miután rájött, hogy a veszély Jüan Si-kaj irányából fenyeget, vagy miután döntött Kuang Hszü végzetéről, akkor választott a családból ilyen régenst és ilyen trónutódot, mert akkor még nem tudta, hogy napjai megszámláltattak. Mint császári nagyanyának ugyanis, már nem lett volna ildomos az uralkodó helyett kormányoznia. Ám ha a gyermek és közte egy szófogadó régens áll, akkor továbbra is minden kívánsága szerint történhet.

Természetesen ő sem gondolhatta, hogy örökéletű lesz. Ez a döntés úgy tekinthető, hogy mindent megtett az Ajszin Dzsioroház trónjának megtartására. Sőt arra is gondolhatott, hogy ez a döntés már csak azért is helyes, mert a régens az elhunyt császár édestestvére, és napnál világosabb, hogy csak egy ilyen rangú ember vetekedhetik Jüan Si-kajjal.

4. APÁM MINT RÉGENS

Három évig tehát én voltam a császár, apám pedig a régens. Apámat azonban csak a harmadik évben volt alkalmam személyesen megismerni. Ez akkor történt, amikor a Jücsing palotában elkezdtem a tanulást, ő pedig az előírás szerint eljött, hogy ellenőrizze tanulmányaimat. Belépett egy eunuch, és jelentette: „Jön a fenség.” Erre tanítóm izgatottan, sebtében elrendezte az asztalon levő könyveket, közölte, mit kell tennem, majd azt mondta, hogy állva várom. Pár pillanat múlva egy főveges, pávatollat viselő, bajszatlan idegen állott elém. Ő volt az apám. Szertartásosan üdvözöltem, majd egyszerre foglaltunk helyet. Tanítóm utasítása szerint olvasni kezdtem: – Meng Ce, mikor meglátogatta a Liang fejedelemség Huj herceget, a herceg a medence szélén állt . . . a herceg a medence szélén állt . . . – Nem tudom, hogyan történhetett, de olyan izgalom fogott el, hogy Liang fejedelemség Huj fejedelme sehogy sem tudott elszakadni a medencétől. Képtelen voltam tovább olvasni. Szerencsémre apám még nálam is jobban izgult. Rábólin-

tott elcsukló hangon: – Jó, jól van, Felség. Tanuljon jól, tanuljon csak! – Aztán megint biccentett és elment. Alig két percet időzött nálam.

Ettől a naptól kezdve tudtam, milyen is az én apám. Nem olyan, mint a tanáram, nincs szakálla, nem ráncos az arca és fővegén a pávatoll állandóan rezeg. Ezután havonként egyszer megjelent, és mindig két percet töltött nálam. Megtudtam, hogy kicsit dadog, és arra is rájöttem, hogy azért is rezeg a pávatoll a fővegén. Keveset beszélt, azon a néhány „jól van”-on kívül nem nagyon értettem, mit beszél.

Öcsém anyámtól hallotta, hogy az 1911-es forradalom idején, amikor lemondott és a palotából hazament, azt mondta az anyámnak: – Mától fogva itthon maradhatok gyermeket dajkálni. – Anyám e hányaveti megjegyzéstől felindulva nagy sírást-rívást rendezett. Később apám azt is mondta öcsémnek: – Ha megnősz, semmiképpen se járd az apád útját. – Ez a kis epizód, valamint az apám által írt aforizma: „a könyv az igazi gazdagság, a nyugalom fél istenség” – még mindig nem elegendő bizonyíték arra, hogy elszánta magát a világtól való visszavonulásra. Annyi mégis kitűnik belőle, hogy a hároméves régensség eléggé idegvesztő lehetett, hiszen ez volt élete legbalszerencsésebb időszaka.

Legnagyobb kudarca az volt, hogy nem tudta félretenni Jüan Si-kajt. Van egy történet, mely szerint bátyja, a császár, halála előtt a lelkére kötötte, és cinóbertussal írott ediktumban végrendeletileg meghagyta: „Öld meg Jüan Si-kajt.” Én azonban úgy tudom, hogy a testvérek között nem került sor erre a találkozásra. Bár van abban valami igazság, hogy a régens testvére miatt akart bosszút állni Jüan Si-kajon, a Csing herceg vezette államtanács tagjainak csoportja azonban ebben megakadályozta. A dolog részleteit nem ismerem, csak annyit tudok, hogy apámnak nagyon kedvét szegte Csing hercegnek az a megjegyzése, hogy „Jüan Si-kajt nem nehéz megölni, de mit csinálunk akkor, ha az északi hadsereg fellázad ellenünk?” Végül Lung Jü császári özvegy Jüant azzal bocsátotta el, hogy menjen haza és kúrálja beteg lábait.

Az udvari kancellária cenzorának küldönce beszélte el nekem, hogy a régens Kang Hszi módszerével akarta megöletni Jüant.

Az úgy történt, hogy a császár magához hívatta az illetőt, és olyan székre ültette, amelyiknek csak három lába volt ép. A hivatalnok nem volt óvatos és elvágódott. Ezzel „az uralkodó előtti tiszteletlenség” halálos vétségébe esett. A régens Kung herceg fiával, Pu Vejjel eszelte ki ezt. Ez utóbbinak volt egy kardja, amelyet Hszen Feng császár ajándékozott nagyapjának. Úgy tekintettek rá, mint valami szent ereklyére, és elhatározták, Pu Vej magával hordja, hogy megölje vele Jüant. Már mindent átgondoltak és megfontoltak, amikor hívei közbeléptek. Ebből az eléggé valószínűtlen történetből legalább annyi igaz, hogy abban az időben voltak, akik minden erejükkel védték Jüan Si-kajt, és voltak, akik szerették volna elpusztítani, azután sokan voltak olyanok is, akik segítettek apámnak a terv előkészítésében. 1898 után Jüan Si-kaj bármennyi ezüstöt költött is az emberek megvásárlására, az ellenséges erőket nem tudta ezüsttel lefizetni. Ezek az erők nemcsak a régi reformpártiakból kerültek ki, ott voltak köztük Csing herceg riválisai is, olyanok, akik nem nyugodtak, amíg minden katonai hatalmat kezükbe nem kaparintottak. Aztán olyanok is akadtak, akik céljukat Jüan megdöntésével remélték elérni. A Jüan „mellett” és „ellen” kérdés nem egyszerűen a reformizmus és konzervativizmus, a császár és császárnő pártja közötti küzdelem, nem is a han és mandzsuarisztokrácia közötti birkózás, hanem az arisztokraták két csoportja közti hatalmi harc volt. A kormányzat főként a császári család tagjaiból állt, amely Csing herceg és Kung herceg csoportjára oszlott. Apámnak különösen ez utóbbi, pozícióra és hatalomra törő klikk szolgáltatta a terveket.

Amikor az 1911-es forradalmat elindító vucsangi felkelés ki-robbant, a leverésére indult császári hadsereg egyetlen csatában sem győzött, a rossz hírek meg egymás nyomában jártak. A frontról egyre-másra érkeztek a kritikus katonai helyzetet jelző táviratok a régens asztalára.

Nem helyénvaló azt állítani, hogy apámnak ne lett volna saját elképzelése. Azt tartotta: ha a császári család meg akarja tartani uralmát, akkor a katonai hatalmat kell kézbe vennie. Ezt még a német császári családtól tanulta akkoriban, amikor követségben járt náluk. A hadsereg felett a császári családnak kell rendelkeznie. A család

fiai katonatisztek. Ő ezt még következetesebben akarta megvalósítani olyanformán, hogy nemcsak a császári család, hanem saját családja kezében akarta a hatalmat összefogni. Trónralépésem után hamarosan testvérét, Caj Taót bízta meg a testőrség kiképzésével s azzal, hogy hozza létre a császári család hadseregét, majd miután Jüan Si-kajt elmozdította, a császár képviselőjében ő lett a marsall, aki az ország egész hadseregének parancsolt. Egyik testvére a hajóhad, a másik a vezérkar főfelügyelője lett. Később a két nagybácsi lépett elő haditengerészeti miniszterré, illetőleg vezérkari főnökké.

Úgy hallottam, apám a hercegekkel azt tervezte, akár leveri Jüan a forradalmat, akár győz, mindenképpen elpusztítja. Ha vereséget szenved, akkor a kudarc miatt végezteti ki, ha viszont sikerül elnyomni a forradalmat, valamilyen ürüggyel akkor is megfosztja a katonai hatalomtól, később azután kiokoskodják, miként szabadulhatnak meg tőle. Egyszóval, a hadsereget ki akarta ragadni a hanok, különösen pedig Jüan kezéből. E lépéseit az a szándék vezette, hogy az ország egész haderejét ellenőrzése alá vonja. Ha ezek az ő elképzelései lettek volna – ne szóljunk most a külső akadályokról –, azt mondhatnók, tehetsége nem állt arányban ezekkel a nagyszabású céljaival. Végül aztán nemcsak Jüan emberei morgolódtak ellene, hanem saját testvérei is gyakran fejüket ingatták és sóhajtoztak.

Amikor nagyanyámnak mellfekélye volt, s a kínai orvos nem tudott rajta segíteni, apám a nagybácsik tanácsára francia orvost hívatott. Az orvos meg akarta operálni, ám ezt az egész család határozottan ellenezte, ezért csak gyógyszeres kezelésre volt mód. Mielőtt az orvos a kenőcsöt felkenete volna, meggyújtotta a spirituszégőt, hogy fertőtlenítsa a műszereket. Apám ijedten kérdezte a fordítót:

– Mi . . . mit csinál ez, megégeti a mamát?

Nagybátyám látva, hogy mennyire tudatlan, háta mögött ujját ajkára illesztve intett a tolmácsnak, nehogy lefordítsa, s a külföldi orvos megértse apám szavait.

Az orvos otthagyta a gyógyszereket és elment. Később látva, hogy a beteg semmit sem javult, kérte, mutassák meg a felhasznált

gyógyszerek dobozait. Kiderült, hogy hozzá sem nyúltak. A nagybácsik megint fejüket ingatták és sóhajtoztak.

Élt a hercegi palotában egy Csang Ven-csi nevezetű főhivatalnok, aki szeretett az apámról pletykálni. Egyszer elmesélte, hogy a hercegi palota közelében volt egy kis templom kúttal. A hagyomány szerint a kútban egy szellemcsalád élt. A Jingting-hídnál ellene elkövetett sikertelen merénylet után bement a templomba, hogy megköszönje a szellemek oltalmát. Amint letérdelt, az áldozati asztal mögül kiugrott egy görény. Megtudta ezt az őrség, és annak rendje-módja szerint jelentést tett. A hivatalnokok között aztán az a szóbeszéd járta, hogy még a szellemek sem viselték el a régens imádságát. Csang Ven-csi történetének csattanója az volt, hogy apám maga rakatta oda a görényt a templomszolgákkal.

Csun herceg házanépe Ce Hszi halála után szívesen nevezte magát reformpártinak. Apám sem volt kivétel. Életének apró megnyilvánulásaiban sok babonaellenes gesztus tapasztalható. Azt is mondták: „Az öreg Buddha [Ce Hszi] nem volt a reformok ellen. A reformmozgalom után nem ugyanazt tette-e, amit Kuang Hszü császár akart tenni? Csun herceg maga is modern ember volt, az öreg Buddha később be is engedte az udvari tanácsba.”

Hogy Ce Hszi milyen reformokat és külföldi mintára milyen modernizálást végzett, arról jobb, ha nem beszélünk. Apám reformszemléletéről magam is tudok egyet s mást. Az öreg méltóságok által furcsának és rejtélyesnek tartott külföldi dolgok elől nem zárkózott el. Csun hercege volt az első autó és telefon. Ők vágták le leg hamarabb a copfjukat, és ebben a palotában öltöztek először nyugati ruhába. Ám apám, azonkívül, hogy nyugati ruhában járt, vajmi keveset értett meg a nyugati dolgokból. Már régóta nyugati öltönyt viselt, amikor egyszer gondterhelten kérdezte: – Miért van az, hogy a ti ingetek olyan passzentos, az enyém meg mindig hosszabb egy arasszal a zakómnál? – Öccse erre tüzetesebben megvizsgálta, s kiderült, hogy kezdettől a nadrágon kívül hordja az ingét.

Azután a nagymama betegsége idején kihajította a sámánnőt a kapun. Máskor meg belerúgott egy sündisznót a kanálisba, amit a szolgák nem mertek volna megtenni, arca azonban ilyenkor el-sápadt. Ellene volt, hogy Buddhához könyörögjenek, de minden

ünnepen nagyon becsületesen égette a füstölőt, rakta az áldozati asztalra az adományt. Születésnapja a holdnaptár első hónapjának ötödik napjára esett. Pekingi szokás szerint ezt a napot *povunak*, a rombolás ötödikéjének nevezték. Nem volt szabad előtte ezt a szót kiejteni, sőt a naptárban ezt a lapot piros papírcsíkkal le is ragasztotta. Amikor öccse megkérdezte, miért teszi, azt felelte: – Mert így hosszú életű leszek.

Hogy megértsem apám hároméves régensségét, elolvastam akkori naplóját. Ebben azonban ugyancsak kevés adatot találtam. Kétféle érdekesebb feljegyzésen akadt meg a szemem. Az egyik a mindennapi élet szokásos dolgaira vonatkozott – minden nyár elején: „szokás szerint rövidre vágattam a hajam”, azután minden ősszel: „szokás szerint meghagytam a hajam”. Ezen kívül még arról esik szó, hogyan öltözködött, mit evett. A másik csillagászati jellegű aprólékos feljegyzésekből és az újságok idevonatkozó cikkeinek kivonatából állott, néha igen gondosan elkészített rajzokkal illusztrálva. Ebből egyrészt kitűnik, hogy hétköznapi, szürke ember volt, másrészt lelkesedett a csillagászatért. Ha most élne, meglehet, hogy csillagász válnék belőle. Fájdalom, mivel abban a társadalomban és abban a családban született, kilencéves korától fogva a császári család főhercege volt.

5. A HERCEGI CSALÁD

Összesen négy nagyanyám volt. A bölcsnek nevezett I. Csun herceg főfelesége a Jehonala családból származott. Nem ő volt az én igazi nagyanyám. Már tíz évvel születésem előtt meghalt; amint mesélték, jelleme nagyon elütött nővérétől, Ce Hszitől. Ő a régi szokásokból és erkölcsi normákból egy jottányit sem engedett. Ce Hszi, fia, Tung Cse császár halála után sem szüntette be a szórakozást és a színházi előadásokat. Nem úgy a nagyanyám. Egyszer Ce Hszi berendelte őt az udvarba színházi előadásra, ő azonban csukott szemmel ült a színpad előtt. Kérdi tőle Ce Hszi, hogy mit jelentsen ez.

– Most országos gyász van, azért nem nézem! – válaszolta

ugyancsak csukott szemmel. Ce Hszi kénytelen volt eltérni ezt a túskebökést.

Babonás volt, csak nagyon elővigyázatosan lehetett előtte beszélni. Olyan szavakat, mint „vég”, „halál” – az „elég” és az „öröm” szavakkal kellett helyettesíteni. Egész életében nagyon tisztelte Buddhát, rendületlenül égette a füstölőt, nyáron került a virágoskertet, nehogy rátaposson egy hangyára. Amilyen irgalmas volt a hangyákhoz, olyan keményen verte a szolgákat. Beszélték, hogy a hercegi palota egyik öreg eunuchjának egész életén át gyógyíthatatlan arcrángását az ő korbácsütése okozta.

Öt gyermeket szült. Az első leánygyermek hatéves korában, az első fiú nem egészen kétéves korában, 1867 telén gyors egymásutánban halt meg. Második fia, a későbbi Kuang Hszü császár négyéves korában került el tőle a palotába. Azután szülte harmadik fiát, aki csak másfél napot élt. Negyedik fiát, miután megszületett, rettentően féltette. Ha lengén öltözött, attól rettegett, hogy megfázik, ha meg sokat evett, attól tartott, hogy felpuffad. A gazdag családok csömörlésig dúskáltak borban és húsban, a gyerekeknek itt leggyakrabban emésztési zavarai voltak. „A vörös szoba álma” című regény szerint a Ku Palotában az egynapi koplaltatás igen fontos jellemzője a gyermeknevelésnek. Nagyanyám nagy becsben tartotta ezt az elvet, sohasem engedte, hogy a gyermek jóllakjék. Azt mondják, még egy rákot is három étkezésre osztott el, aminek az lett az eredménye, hogy negyedik fia meg alultápláltság miatt halt meg ötéves korában. A palota öreg eunuchja mondotta nekem: apámból sohasem lett volna főherceg, ha az úrnő túlzó szeretetével sírba nem dönti a négy kis herceget.

Bár apámnak nem ő volt a szülőanyja, a patriarchális szokások szerint ő felelt a neveléséért. Apám és bácsikáim étkezését ugyan már nem korlátozta, nyomasztó hatása mégis rájuk nehezedett. Az előbb idézett eunuch mondta azt is, hogy a gyerekek még a nevetést is visszafojtották előtte, mert ha véletlenül elkacagták magukat, az öregasszony menten rájuk ripakodott: – Mit nevettek, nincs bennetek tisztelettudás?

Nagyapám első mellékfelesége korán elhalt, apám a másodiktól született. A nagyanya halála után az első mellékfeleség vette át

a háztartás vezetését, ő nem volt olyan vaskalapos, mint a Jehonala nagyanya, kedélyállapota azonban gyermekei és unokái elvesztése miatt eléggé zaklatott volt. Három fiút szült, Caj Fenet, Caj Hszünt és Caj Taót, ez utóbbit kis korától ő nevelte, amikor a fiú tizenegy éves lett, váratlanul megkapta Ce Hszi császári ediktumát, miszerint nagyapám unokatestvére, Ji Mo császári herceg fogadott fia lett. Ez a felséges parancs úgy megrendítette, hogy kissé meg is zavarodott.

A gyermektelen Ji Mo persze roppant boldog volt, hogy fia „született”. Harmadnapra olyan örömnépet rendezett, mintha csak neki született volna gyereke. Ez a Ji Mo nemigen járt Ce Hszi kedvében, ezért a császári özvegy már régóta neheztelt rá. Most látva, milyen öröm érte, elhatározta, majd elrontja ő a jókedvét. Ce Hszinek volt egy híres mondása: „Aki nekem egy órai bosszúságot okoz, annak egy életre elveszem a kedvét.” Nem tudni, hogy Ce Hszi mivel alázta meg Ji Mót, az mindenesetre mérgében festett egy képet, s a képen levő alaknak hiányzott az egyik lába, ez Ce Hszire célzott, aki mind családját, mind pedig az országot romlásba döntötte. A képhez még egy gúnyverset is faragott, amely így szólt: „Én bölcs, hogy lábamtól megszabaduljak, toronymagasra nőtem. Már elértem a 300 araszt, de lábam egyre csak nyúlik utánam.”

Hogy, hogy nem, ez Ce Hszi tudomására jutott, s mérgében azon nyomban egy másik ediktumot bocsátott ki, amelyben a már ötödik éve örökbe fogadott hetedik nagybátyámat most nagyapám öccsével újra adoptáltatta. Ji Mo és felesége belebetegedett a csapásba. Amikor Ji Mo meghalt, Ce Hszi szándékosan a fiút küldte a szertartásra az ő képviselőtében, ami annyit jelentett, hogy nagybátyám nem térdelhetett le Ji Mo lélektáblája előtt. Ebbe a megaláztatásba Ji Mo felesége is belehalt.

A második örökbefogadás után Ce Hszi másik nagybátyámat, Caj Hszünt is örökbe fogadtatta, és nagyapám egyik testvérének örökösévé tette. Bekövetkezett, ami a versben állt. Bármilyen magasra nyúltam, lábam követett az égig. Ez a hirtelen veszteség nagyanyámnak óriási csapást jelentett. Nem sokkal ezután újabb megpróbáltatás következett. Nagyanyám éppen összehozott apám-

nak egy házasságot, amikor a nyolc hatalom hadserege bevonult Pekingbe. Az idegen katonáktól rettegvé sok nemesi család lett öngyilkos. (Apám menyasszonyának családja is a szerencsétlenek közé tartozott.) Amikor az udvar Hszianba menekült, nagyanyám újabb házasságot készített elő apámnak, és úgynevezett „nagy eljegyzést” tartott, ami annyit jelentett, hogy a leány már a családhoz tartozó, csak éppen nem megesküdütt feleségnek számított, s ha ilyenkor a vőlegényt valami szerencsétlenség érte, vagy egyéb rendkívüli esemény jött közbe, a feudális szokások szerint a „kapu előtt várakozó özvegyekre” a halálig tartó szüzesség tragikus sorsa várt.

Ce Hszit természetesen nem érdekelte, hogy a két fél, illetőleg a családfők megegyeztek-e, az ő dolgaiba mások nem mertek beleszólni. A nagyanya egyrészt Ce Hszit haragjától tartott, másrészt a menyasszony családjának neheztelése aggasztotta. Vigasztalták, hogy semmi következménye sem lesz annak, ha a császárné parancsára felbontja az eljegyzést, búskomorsága mégis egyre gyakrabban elővette. Hat év múlva, amikor az udvari tanács tagja meghozta a császárné dekrétumát az én palotába való berendelésemről, betegsége ismét kiújult. Születésemtől fogva ez a nagyanyám nevelt, és nagyon szeretett. A dadám mesélte, hogy minden éjjel felkelt egyszer-kétszer, hogy átjöjjön megnézni engem. Csak úgy meztláb jött, mert félt, hogy felébredek fatalpú papucsának kopogásától. Így ment ez három évig, amikor villámcsapásként érte a hír, hogy Ce Hszit berendelt a palotába. Azon nyomban elájult! Attól kezdve a baj igen könnyen kitört rajta. Ilyen állapotban élt haláláig. Akkor dőlt sírba 59 éves korában, amikor Pekingből Tiencsinbe költöztem.

Apám nyolcéves korában vesztette el apját. A két öregasszony felügyelete mellett élte a főnemesek szokásos életét. Amikor régens lett, hatalmas jövedelmet húzott. A háztartás dolgait anyja intézte, és külön hivatal működött a palotában, amely egy főméltóság vezetésével az őrség, az eunuchok, a szolgák felett rendelkezett. Volt azonkívül egy sereg ingyenélő tanácsadója és szórakoztató társa. Nem volt gondja a családra, és nem volt szüksége semmiféle termelésre vonatkozó ismeretre. Idegenekkel alig érintkezett, a hivatalos viziteken kívül kevés fogalma volt a társadalomról.

Apámnak két mellékfelesége volt, ezek négy fiút és hét leányt szültek. Második anyám az 1911-es forradalom után került a házhoz. Egy húgom és az ágyastól született két öcsém és négy húgom már a köztársaság idején születtek. A család tagjai, korán elhalt legidősebb leánytestvérem és harmadik öcsém kivételével, mindnyájan életben vannak. Apám 1951-ben, szülőanyám 1921-ben halt meg.

Apám és anyám jelleme szöges ellentétben állt. Azt mondják, hogy a mandzsu nemesség asszonyai többnyire energikusabbak voltak a férjüknél. Van ebben valami igazság. Feleségem és anyám több mindenhez értettek, mint én és apám. Különösen értettek a szórakozáshoz és a vásárláshoz. Azt is hallottam, hogy a mandzsu családok lányai értettek a háztartás vezetéséhez. Azért is becsülték őket az öregebbek, mert bármelyikük bekerülhetett a palotába második rangfokozatú mellékfeleséggént. Szerintem ez már csak azért is így volt, mert a fiatalabb férfiak vagy szórakoztak, vagy hivatalt viseltek, s a család anyagi és egyéb ügyeinek intézése az asszonyokra hárult. Anyámat szülei szerfölött kényeztették. Egyszer Ce Hszi azt mondta róla: „Ez a lány még tőlem sem fél.” Ha anyám költekezni kezdett, apámnak és nagyanyámnak fájhatott a feje, de alig tehettek ellene. Apám jövedelme, nem számolva most a földbirtokokat, a hercegi járandóságot és a megvesztegethetetlenségi járandóságot, évi ötvenezer ezüst volt, amelyet a köztársaság korában a „kis udvarban” is változatlanul folyósítottak. Valahányszor anyám kézhez kapta ezt az összeget, mindannyiszor az utolsó garasig elköltötte.

Később apám mindenfélét kitalált, külön költségvetést csinált, és megszabta, mennyit költhet, de hasztalan. Apám, mérgének és határozottságának nyomatékaul, még az edényeket, vázákat is földhöz szokta vágni. Mivel azonban sajnálta ezeket a tárgyakat, külön célra törhetetlen fém-, bronz- és ónedényeket készített oda magának. Öcsém látta is ezeket az érvelő eszközöket. Anyám azonban hamarosan rájött a dologra, s a vége az lett, hogy apámnak ismét ki kellett nyitnia pénztárcáját. Amikor azután a számlák befutottak a palota gazdasági hivatalába, nagyanyám sóhajtozott és sírdogált, apám pedig kénytelen volt eladogatni a régiségeket és a földbirtokokat.

Anyám is gyakran rászorult, hogy eladogassa saját kincseit és

jegyajándékait. Később tudtam meg, hogy a pénzt nemcsak szórakozásra és napi szükségletekre, hanem apám tudtán kívül politikai tevékenységre is költötte. Apja, Zsung Lu régi hívein keresztül olyanféle emberek közvetítésével, mint Jüan Te-liang, a köztársasági hadügyminisztérium tábornoka, támogatta a mukdeni klikket.* Mindezt a császári özvegy mellékfeleségekkel együtt csinálta. A restauráció ábrándjára rengeteg drágakincset és pénzt költöttek. Öcsém, Pu Csie kis korában saját szemével látta, hogy az özvegyek eunuchjával hogyan tárgyalt nagy titokban, s amikor a fiú megkérdezte anyjától, hogy mit csinál, azt válaszolta: – Te még kicsi vagy, majd ha megnősz, megérted. – Anyám azonban nem tudta, hogy a saját és a császári özvegyek pénze és ékszerei mind-mind az eunuch és a tábornok zsebébe vándorolt. Különösen megbízott apja régi híveiben, és még Jüan Si-kajnak is meg tudott bocsátani. Az 1911-es forradalom után a Csun hercegi palota apraja-nagyja egyaránt szidalmazta Jüant, amikor pedig az császárnak nyilvánította magát, a palota gyerekei az újságkép szemeit kiszurkálták. Egyedül anyám volt más véleményen. Ő elsősorban Szun Jat-szent és nem Jüan Si-kajt hibáztatta.

Testvéreim sohasem féltek apámtól és nagyanyámtól. Csak anyámtól tartottak, akárcsak a szolgák. Egyik nap, amikor apám hazajött, s látta, hogy az ablak nyitva van, rászólt az eunuchra: „Miért nem csuktad be?” Mire az így válaszolt: „Az úrnő még nem jött haza, nem siettem bezárni.” Apám haragra lobbant, és letérdeltette. Megszólalt erre az egyik szolgálóleány: „Látta volna csak az úr, majd kékre-zöldre vert volna!” Az úr itt az úrnőt jelentette. Anyám is, akár Ce Hszi, szerette, ha férfimegszólítással tisztelték meg.

Hároméves koromban mentem be a palotába, s 11 éves voltam, amikor megismertem nagyanyámat és anyámat, akik ebből az alkalmából a császári özvegy parancsára jöttek be a palotába. Teljesen idegennek tekintettem őket, bár nagyanyám egy pillanatra sem vette le rólam tekintetét, s mintha könnytől csillogott volna a

* A dinasztia bukása után megerősödtek Kínában a körzeti hatalmi csoportok. Erős csoport volt az Északkelet-Kínában kialakult mukdeni klikk.

szeme. Anyámmal egészen másként voltam. Nemcsak idegennek, de félelmesnek is tűnt. Merev arckifejezéssel minden alkalommal mondott néhány hivatalos mondatot: a császár többet olvassa az ősök intelmeit; a császár ne legyen falánk; a császár teste szent; a császár korán fekszik, korán kel . . . és így tovább. Ma is szorongó érzés fog el, ha rágondolok. Alacsony sorból származó nagyanyám és az előkelő palota kisasszonyaként nevelkedett anyám érzelmileg lám mennyire különbözött egymástól!

Gyermekkorom

1. TRÓNRALÉPÉS ÉS LEMONDÁS

1908. november tizenharmadikájának estéjén nagy zűrzavar támadt Csun herceg palotájában. Nagyanyám elájult, még mielőtt végighallgatta volna az özvegy császárné dekrétumát, melyet a frissen kinevezett régensherceg fennhangon olvasott. A palota eunuchjai és a belső szolgálók gyógyteáért, orvosért futottak. A gyermekek sivalkodása összeolvadt a felnőttek izgatott zsivajával. A régensherceg fel-alá szaladgált, utasította a vele együtt érkező udvari tanácsost és a császár szolgálatára rendelt eunuchokat, hogy öltöztessék fel a gyermekeket. Közben meg is feledkezett az ájult öreg matrónáról, s az is kiment az eszéből, hogy az udvari tanácsos a császárt a palotába akarja kísérni. Ez a felfordulás jó ideig tartott, s a közben eszméletre tért nagyasszonyt betámogatták s megittatták. Itt bent az eljövendő császár még ellenállt az ediktumnak, ordítva, toporzékolva tiltakozott, és nem engedte az eunuchoknak, hogy ölbe vegyék. Azok kényszeredett vigyorral várták, miként rendelkezik az udvari tanácsos, aki viszont tanácstalanul tárta szét karját a régensherceg felé, ám ő is csak fejét csóválta – nincs mit tenni.

Már csak homályosan emlékszem, mit is meséltek a család öregei erről a jelenetről. Emlegették, dajkám a zűrzavarnak végül is azzal vetett véget, hogy látva, milyen keservesen sírok, elővette mellét és megszoptatott, amitől aztán nyomban elcsendesedtem. Ez a bölcs cselekedet feloldotta a kínos helyzetbe került urakat. Az udvari tanácsos apámmal folytatott rövid tanácskozás után úgy döntött, hogy dajkám ölben visz engem, s ha majd a Csungnanhajhoz

[a Tiltott Városon belüli mesterséges tóhoz] érünk, átad az eunuchoknak, akik Ce Hszi elé visznek.

Homályosan emlékszem még erre a Ce Hszivel való találkozásra is. Feledhetetlenül rémületes hatással volt rám. Egyszerre egy sereg ismeretlen ember között találtam magam, s a sötét ágyfüggöny mögül borzasztóan rút, sovány arc kandikált elő. Ez volt Ce Hszi. Amint megpillantottam – mondják –, egész testemben rázkódva zokogni kezdtem. Ce Hszi pálcikára tűzött cukrozott gyümölcsöt hozatott nekem, én azonban a földre dobtam az édességet, és szakadatlanul hajtogattam: – A dadust akarom, a dadust akarom.

– Milyen neveletlen ez a gyermek, vigyétek valahová játszani – mondta kedvetlenül Ce Hszi.

A palotába költözésem után harmadnapra elhunyt Ce Hszi. Jó fél hónap múlva került sor a trónralépés nagy szertartására. Ezt a szertartást ordításom töltötte be. Az ünnepség a Tajho Palotában zajlott le, s előtte, a szokásoknak megfelelően, a Csungcho Palotában fogadnom kellett a palotaőrség parancsnokainak földreborulását, majd a Tajho Palotában a polgári és katonai főméltóságok seregének hódolatát. Túlságosan sokáig untattak és fárasztottak. Ráadásul azon a napon különösen hideg is volt, ezért amikor átvittek a Tajho csarnokába és felraktak a nagy és magas trónszékre, tulajdonképpen már rég elfogyott a türelmem. Apám a trón alatt térdelve két kézzel tartott, hogy ne fészkelődjem. Én viszont hadonásztam, kiabáltam:

– Nem szeretek itt lenni, haza akarok menni.

Apám fejét izgatottságában elborította a veríték. S amint sorra járultak elélem a hivatalnokok, hangom is egyre nőtt. Apám vigasztalt:

– Ne sírj, hamar vége lesz, hamar vége lesz!

A szertartás után a hivatalnokok pusmogni kezdtek. – Hogyan mondhatta azt, hogy hamar vége lesz, hogyan értette azt, hogy haza fogunk menni? – Ezek a mende-mondák igen lehangolók. Később egyes feljegyzések még ki is színezték, mondván, hogy én a dobok, harangok kongásától ijedtem meg, és azért sírtam, meg hogy apám izgalmaiban egy kis játéktigrissel vigasztalt. Az igazság viszont az, hogy a nagy szertartás idején, mivel országos gyász volt, a zenei kellékeket ugyan odaállították, de némák maradtak. A játékkal kap-

csolatos mende-mondából pedig egy szó sem igaz. Az viszont való igaz, hogy a főhivatalnokok apám két mondatán nagyon megütköztek. Az egyik könyvben pedig ez áll: „Nem egészen három év múlva a Csing-dinasztiát valóban elérte a vég, aki haza akart menni, tényleg hazament. Nyilvánvaló hát, hogy azok a mondatok jövendőlésszámba mentek, s a főhivatalnokoknak attól a két mondatától már előbb rossz előérzetük támadt.”

Valójában az igazi balsejtelem nem a véletlenül kiejtett két mondatból következett. Ha fellapozzuk a korabeli történeti feljegyzéseket, nagyon könnyen megérthetjük, hogy a polgári és katonai mandarinok aggodalmai miből eredtek. Elég, ha elolvassuk „A Csing-dinasztia kis tükre” című történeti feljegyzésnek az én trónralépésemet megelőző főbb eseménytörténeti krónikáját:

„Kuang Hszü harmincharmadik évének hetedik havában a kuangcsoui Csincsou körzet forradalmi pártja felkelést szervezett, elfoglalták Jangcsenget, végül aztán leverettek.

A tél tizenegyedik havában Szun Jat-szen és Huang Hszing együttesen megtámadták a Kuanghszi tartománybeli Csennant, elfoglalták azt, majd elbuktak és visszavonultak.

Császári ediktum: Tilos a diákoknak politikával foglalkozniuk és gyűléseken beszédeket tartaniuk.

A harmincnegyedik esztendő tavaszi első hónapján Kuangtungban feltartóztattak egy japán hajót, amely hadianyagot szállított. Átvizsgálás után elbocsátották.

A harmadik hónapban Szun Jat-szen és Huang Hszing utasították pártjukat, hogy támadják meg a Jünnan tartománybeli Hokout, elfoglalták, majd vereséget szenvedtek és visszavonultak.

A tél tizedik havában az ancsingi tűzérzászlóalj tisztje, Hsziung Cseng-csi fellázadt, később kivégezték.”

A Csing-dinasztiának ezt a kis tükrét a Csing-kormány okmányai alapján a köztársaság idején írták. A korabeli levéltári anyagokban lépten-nyomon találkoztam a „kivégezték”, „leverték” szavakkal. Minél gyakrabban fordulnak elő ezek a szavak, annál jobban közeledik a vihar. Ez a magyarázata a hercegek és főhivatalnokok aggodalmának. Elérkezvén Hszüan Tung, vagyis az én uralkodásomhoz, ezek a jelek még szembetűnőbbek. Aztán újra Jüan Si-kajt vették

elő. Egyesek ettől még jobban tartottak, úgy gondolták, kívül a forradalmi párt, belül Jüan Si-kaj, a történelem minden szerencsétlensége Hszüan Tung uralkodására zúdult.

Balga módon császár voltam három évig, aztán ugyanolyan ostobán mondtam le. Az utolsó napok eseményei közül az alábbi hagyott bennem maradandó emléket. Egyik nap a Janghszin Palota oldalcsarnokában a délre nyíló ablak alá épített kangan* ült Lung Jü császárné, zsebkendővel törölgetve könnyeit. Előtte vörös szőnyegen térdelt egy marcona öregember, akinek arcát elborította a könny. Én a császárné mögött ültem, rettenetesen unatkoztam, és nem értettem, miért sír a két felnőtt. A palotában, ahol hármunkon kívül senki sem volt, teljes csend honolt. A kövér öregember erősen szipákolva beszélt, de hogy mit is mondott, nem értettem. Csak később tudtam meg, hogy ez a kövér öreg Jüan Si-kaj, akit először és utoljára láttam. Ha hiteles az, amit nekem mondtak, akkor Jüan éppen ez alkalommal vetette fel Lung Jü császárnénak a lemondás kérdését. E kihallgatás után a Tung Hua kapunál történt merénylet ürügyén nem jött többé a palotába.

A vucsangi felkelés után, amelyhez az ország más részei is csatlakoztak, a mandzsú tábornokok képtelenek voltak kézben tartani a forradalmi hadseregnek ellenálló északi, modern fegyverzetű hadsereget. A régensherceg számára nem volt más megoldás, mint elfogadnia Csing herceg javaslatát és ismét visszahívni Jüan Si-kajt. A maga értékét tisztán felmérő Jüan Si-kaj testi-lelki jóbarátja, az udvari tanács helyettes tagja, Hszü Si-csang szállította a híreket. Tudósította őt a pekingi helyzetről, a visszahívás körüli huzavonáról, s az északi hadsereget császári parancsra csak akkor indította a forradalmi hadak ellen, amikor a miniszterelnökséget, a legfőbb politikai és katonai hatalmat már kezébe ragadta. Miután Hanjangot elfoglalta, megállította seregét, és Pekingbe ment kihallgatásra a császári özvegy és a régensherceg elé.

Ez a Jüan Si-kaj azonban már nem volt a régi. Nemcsak a kato-

* Kang – a lakószoba téglából épített, alulról fűtött, 60–70 cm magasságú része, amely éjszaka hálóhelyül szolgál, nappal, az ágynemű eltávolítása után, a család mindennapi tevékenysége a gyékényen folyik (étkezés, házimunka, itt játszanak a gyerekek stb.)

nai és politikai hatalmat birtokolta, ennél még nehezebben elnyerhető hatalma is volt, a külföldiek ugyanis nagy érdeklődéssel fordultak feléje, s a forradalmi pártban is voltak barátai. Amikor az északi hadsereg elfoglalta Hanjangot, Jordan pekingi angol követ az alábbi híradást kapta kormányától: Anglia Jüan irányában erős baráti érzelmeket táplál. A vucsangi angol főkonzul Jüan Pekingbe érkezése után Jordantól hamarosan azt az utasítást kapta, hogy közvetítsen a köztársaságiak és a császáriak között. Jüan Si-kaj forradalmi pártbeli barátai közül a legjelentősebb személyiség a régensherceg elleni sikertelen merényletet elkövető Vang Csing-vej volt.* Miután Vangot elfogták, San Csi herceg ugyancsak kesztyűs kézzel bánt vele, abból a meggondolásból – apám naplója szerint –, „hogycsillapítsák a lázadókat”. Nem ez az igazság. Egyik rokonom később azt mondta nekem, hogy volt egy Niszida Konti nevű japán, aki Szu herceg japán tanácsadójának közvetítésével azt üzentte, hogy a japánok nem értenek egyet Vang Csing-vej lefejezésével. A régensherceg a többoldali nyomás miatt nem mert intézkedni. A vucsangi felkelés után Vang Csing-vejt szabadon bocsátották, ő pedig nyomban megragadta az alkalmat és barátságot kötött a Szu herceghez hasonló előkelőségekkel.

Amint Jüan Si-kaj Pekingbe jött, a két ember mindjárt egymásra kacsintott, Vang Csing-vej pedig Jüan idősebb fiával, Ke Ting-piennel került cimboraságba. Így azután Vang Jüan tanácsadójává lett, és egyben ő volt az összekötő kapocs Jüan és a köztársasági hadsereg bizonyos emberei között. Az onnan jövő híreket szóról szóra megsúgta Jüannak. Az alkotmányos monarchista csoport is szimpatizált vele. Jüan tehát sok új barátra lelt, nem beszélve a hazai és a külföldi, udvari és udvaron kívüli régi barátairól. Így lett ő azután a helyzetet legjobban áttekintő, legtájékozottabb ember.

Miután Jüan visszatért Pekingbe, nem egészen egy hónap múltán Csing herceg közreműködésével eljátszotta azt a bizonyos jelenetet az özvegy császárné, Lung Jü előtt. Felszámolta a régensséget, a herceget hazaküldte palotájába, majd a hadikiadásokra hivatkozva

* Vang Csing-vej kezdetben Szun Jat-szen forradalmi pártjának radikális szárnyához tartozott. 1938-ban a japánokhoz szökött, és az általuk létrehozott, Nankingban székelő kínai bábkormány feje lett. 1944-ben halt meg Japánban.

kicsalta az özvegy császárné drágakincseit, és amikor a császári család teljes csődbe jutott, Jüan már minden politikai, katonai és pénzügyi hatalmat a kezében tartott. Mindezek után megbízta Kína oroszországi követét, Lu Cseng-hsziangot, hogy Kína többi követével együtt küldjön táviratot a Csing-udvarhoz, amelyben a követek együttesen követelik a császár lemondását.

Ezzel egyidőben az államtanács nevében titkos beadványt küldött az özvegy császárnénak, amelyben az állt, hogy a köztársaság létrehozásán kívül nincs más választás. Megtaláltam ennek a titkos beadványnak a dátumát. November 28-a volt, és ez megegyezik a fentebb említett, Jüannal kapcsolatos jelenettel. Ebből értettem meg, hogy a császárné miért sírt olyan keservesen. A titkos beadványból az alábbi mondatok rémítették meg a legjobban az özvegyet: „Az egész flotta átpártolt, a veszedelem mérhetetlen, hogyan is lehetne a tartományok hadseregeivel megvédeni Pekinget és Tiencsint, nincs hová visszavonulni. A békéltetésen fáradozó baráti hatalmak úgy vélik, hogy nincs más választás, mint a politikai reform. Ha a huzavona sokáig tart, nehezen kerülhetjük el beavatkozásukat. A nemzeti hadsereg érzelmileg egyre inkább a dinasztia ellen fordul. Ha a francia forradalom történetét olvassuk, azt találjuk, hogy ha az udvar képes lett volna idejében a közhangulatot lecsillapítani, akkor XVI. Lajos gyermekei és unokái nem jutottak volna árvaságra.”

Lung Jü császárné ettől pánikba esett. Sebtében összehívta az udvari tanácsot, hogy kikérje a felséges atyafiság véleményét. A hercegek a titkos beadvány tartalmát és Jüan Si-kaj figyelmeztetését hallva, először nem a francia forradalomról szóló történetről, hanem Jüan Si-kaj hirtelen pálfordulásától döbbentek meg. Korábban ugyanis a mandzsu és a forradalmi hadsereg béketárgyalásán Jüan mindvégig ellenezte a köztársaságot, és az alkotmányos monarchia mellett foglalt állást. Liang Szu-fenghez írott egyik levelében kifejezte a dinasztia iránti feltétlen hűségét mondván –, nem szabad megbántani az özvegyet és az árvát. Nem sokkal később, hogy Pekingbe jött, a copf levágásának engedélyezéséről kiadott császári ediktum megjelenésének napján, amikor az udvari fogadásról távozott, kobakjára mutatva az egyik udvari méltóságtól nevetve kér-

dezte: – Hát uraságod ezzel mit szándékszik tenni? – Majd komolyan hozzáfűzte: – Nyugodjék meg uram, tetszik ez nekem. Majd megtaláljuk a módját, hogy megtartsuk. – Erre a megjegyzésre mindazok, akik nem hittek Jüannak, megörültek. – Jüan Si-kajból semmiképpen nem lesz Cao Cao.*

A dinasztia és a forradalmi erők közötti tárgyaláson megállapodtak abban, hogy az államforma kérdését döntésre átadják az ideiglenes nemzetgyűlésnek. A nemzetgyűlés tagjaira, idejére, helyére vonatkozóan az udvar húzódozása miatt nem született határozat. A huzakodás közben Nankingban megalakult az ideiglenes kormány, ennek ideiglenes elnökévé Szun Jat-szent választották. Másnap Jüan Tang Sao-jit** hirtelen megfosztotta küldötti mandátumától, ettől kezdve ő maga érintkezett táviratilag a forradalmi hadsereg képviselőjével. Amikor az államforma kérdése még messze volt a megoldástól, Jüan kormánya hirtelen a mandzsuk lemondását követelte, ami természetesen megdöbbenette az udvart.

Jüan Si-kaj tulajdonképpen ekkor már elnyerte a külföldiek támogatását, forradalmi hadseregbeli barátaitól pedig megtudhatta hadmozdulataikat. Azok az „előrelátó”, forradalmárokká átvedlett alkotmányos monarchisták pedig már megértették, hogy Jüan Si-kaj az ő reménységük. Ez a reménység megfertőzött egyes naív köztársaságiakat is. Ezért aztán a forradalmi hadsereg az alábbi határozatot hozta: „Ha Jüan helyesli a köztársaságot, akkor az egykettőre meg is valósul. Ha Jüan hajlandó elfogadni, fel kell kérni őt az első köztársasági elnökségre.” Ez pontosan egybevágott Jüan elképzelésével. A lemondott régensherceg körül tömörülő ellenséges erők pedig nem nagyon zavarták őt, akár legyőzi a forradalmi pártot, akár vereséget szenved tőlük. Úgy döntött tehát, hogy elfogadja a feltételt. Azt azonban egyelőre még nem gondolta át, mit tesz majd később a mandzsu dinasztiával. Ekkor vette annak a hírért, hogy Szun Jat-szen ideiglenes elnök lett Nankingban. Ettől idegei felborzolódtak.

Közeli barátja és segítőtársa, Csao Csien-csün később kifecsegte:

* Híres kínai hadvezér az i. e. III. században, aki a cselvetés és a ravaszság szimbólumává lett a kínai szóhasználatban.

** A köztársaság első miniszterelnöke.

Jüan hecsvagyó ember, ki tudta választani a megfelelő pillanatot. Amikor kezében volt a hadsereg, mindent elkövetett, hogy ne ragadjon rá Cao Cao „hírneve”. Ezért egyrészt igyekezett Dél és Északkal kibékíteni, másrészt Északot a déli erővel sakkban tartani. Jüan eleinte úgy gondolta, hogy a Déllel könnyebben dülőre jut, ezért maga mellé akarta őket állítani. Miután azonban Nankingban megválasztották az ideiglenes elnököt, Észak és Dél egyszeriben kettévált, s Jüan nem akarta tovább erősíteni kapcsolatait Déllel. A nemzetgyűlés létrejötte után azonban már semmit sem tehetett, ezért gyakorolt hát éppen ekkor nyomást az udvarra. A fenyegetést a császári családnál és a hercegeknél kezdte, azután a császárt és a császári özvegyet ijesztette meg. Alaposan átgondolta szándékát. Csalétkül használta a „dinasztiával szembeni méltányos elbánás” feltételeit, hogy ezzel elérje az önkéntes lemondást, és teljhatalmúlag szervezhesse meg az ideiglenes kormányt. Ez volt Jüan hirtelen színéváltozásának igaz története.

A változás változás marad! A könnyeit hullató Jüan Si-kaj jóságos képén senki sem fedezhette fel az álarcot. Az anyacsászárnéval való akkori találkozása után, a Tiltott Város keleti kapujánál egy vakmerő forradalmi párti merénylővel való találkozása ürügyén többé nem ment a palotába. Címborái, Csao Csien-csün, Hu Huaj-te és mások intézték el a császárral a továbbiakat, a számára kínos szerepet azok játszották el.

Am a pálfordulás végtére is pálfordulás. Azok, akik korábban hittek Jüan Si-kajban, ismét megváltoztatták véleményüket.

– Ki állította, hogy Jüan Si-kaj nem Cao Cao? – mondták.

Végig kitartott véleménye mellett Kung herceg, vagyis Pu Vej, Szu első herceg, Caj Ce ötödik herceg és a Csun herceg környezetéhez tartozó egyes fiatal hercegek. A hercegi tanoda egyik növendéke mondta el később nekem, hogy egy bizonyos Kuj Csun nevű magas rangú mandzsu hivatalnok, válaszul arra, hogy vidéken egyes helyeken megölték a mandzsukat, megszervezte a mandzsu rendőrséget és a nemesi ifjakat, hogy bosszút álljanak a pekingi hanokon. A messzi Hszian városának prefektusa, a mandzsu Seng Jün, hadserege élén elindult Hszianból. Jüan Si-kaj táviratban fejezte ki helyeslését, egyben utasította, hogy maradjon Tungkuan városban,

ne vonuljon tovább. Liang Pi vezetésével a mandzsu arisztokrácia szervezetet alakított a dinasztia védelmére. Olyan hírek is jártak, hogy ez a szervezet terrort alkalmazott. Egyszóval, a mandzsu és mongol nemzetiségű hercegek és főhivatalnokok egy csoportja elszánta magát a végső küzdelemre. Az özvegy császárné által összehívott első udvari tanácsülés indulatos szitkozódástól volt hangos. Csing herceget és Pu Lunt, mivel a lemondás mellett foglaltak állást, heves támadás érte. Ők meg sem jelentek az ülésen, Pu Lun pedig később változtatott is álláspontján, és kijelentette, hogy helyesli a monarchiát.

Ez a helyzet azonban nem tartott sokáig. Az ülés egyik résztvevője, Jü Lan elmesélte a vita lefolyását gyerkeinek. Pu Vej naplójában szintén vannak feljegyzések erről. Nagyjából meg is egyeznek. Ezek szerint az udvari tanács ülése körülbelül így zajlott le:

Az özvegy császárné feltette a kérdést: – Szerintetek melyik jobb, a monarchia vagy a köztársaság?

Négyen-öten habozás nélkül rávágták: a szolga a monarchia mellett van, és nem fogadja el a köztársaságot. Ezt követően a többiek is hasonlóképpen nyilatkoztak. Minthogy Csing herceg és Pu Lun ekkor nem voltak jelen, nem hangzott el ellenvélemény. Valaki ezután azt mondta: – Kérem a felséges özvegyet, legyen kemény és határozott, ne hagyja befolyásolni magát az ilyen Csing hercegféléktől. – Erre az özvegy felsóhajtott: – Hogyan is akarnék én köztársaságot! Csing herceg meg Jüan Si-kaj mondta nekem, hogy a forradalmi párt nagyon erős, nekünk nincs puskánk és ágyúnk, a hadsereg ellátatlan, nem tudjuk megvívni a csatát. Erre én azt kérdeztem tőlük – folytatta a császárné –, nem lehetne-e külföldről segítséget kérni? Azt felelték, hogy majd megkérdezzük. Két nap múlva válaszoltak, hogy megkérdezték, de a külföldiek úgy nyilatkoztak: majd csak akkor segítenek, ha a régensherceg lemondott. Caj Feng, mondd, nem ezt válaszolták?

– Hiszen lemondott a régensherceg – szólt közbe mérgesen Pu Vej –, hogy-hogy mégsem segítenek a külföldiek?

– Nyilvánvaló, hogy Csing herceg árulást követett el. Ne hallgasson Felsőged többé rá – szólt közbe Na Jen-tu.

– A lázadók pártja nem elég fegyelmezett, s ha a hadsereg ellát-

mányát előteremtjük, a hűséges alattvalók majd szétverik a banditákat, megölik az ellenséget. Feng Kuo-csang azt mondta, ha a hadsereg háromhavi ellátmányát kifizetik, ő le tudja verni a forradalmi pártot – mondotta Pu Vej és Caj Ce.

– Jüan Si-kaj már elkérte az udvari kincseket, valóban nincs több pénzem – csóválta fejét az özvegy császárné és sóhajtott.

Pu Vej előhozta az orosz–japán háborúból a japán császárné példáját, aki udvari kincsekkel jutalmazta a hadsereget, és kérte a felséges asszonyt, mérlegelje tanácsát.

– Ha győznénk, akkor bizony jó volna, de ha vereséget szenvedünk, nemde, még a méltányos bánásmód feltételét is elveszítjük – válaszolta Lung Jü.

A méltányos bánásmód feltételei ugyanis ekkor már szóba kerültek a köztársaságiak és a Csing-képviselők tárgyalásain.

– Ezek a feltételek hazugságok – folytatta Pu Vej és fejét a földhöz verdeste. – Olyan ez, mint amikor azt mondják: ha szépen fogadják a rabló herceget, akkor nem viszi el a gabonát. Ez a népet csapja be, az meg az uralkodót. Ha meg ezek a feltételek igazak, akkor mindenki csak nevetni fog rajtunk. Nézzétek csak, a dinasztia elnyerte a nép és a hivatalnokok méltányos bánásmódját.

– Mondjuk, hogy legyen háború, de Feng Kuo-csang egyedül nem harcolhat – kétkedett a császárné.

Pu Vej nyomban hozzátette – A Felséges Asszony és Ófelsége tüntesse ki a katonákat a haza megmentésének feladatával. – San Csi is azon a véleményen volt, hogy van elegendő bátor és hűséges katona. A császárné megfordult, és megkérdezte a szótlanul térdelő Caj Taót.

– Te felelsz a szárazföldi hadseregért, tudod, hogy mi a helyzet a katonáknál?

– A szolga foglalkozott a kiképzéssel, de nem harcolt. Nem tudom – felelte tüstént, miközben fejét ő is a földhöz ütögette.

Az özvegy nem szólt erre. Kisvártatva azt mondta: – No, menjetek, vége. – San Csi még egyszer elismételte a császárnénak: – Jüan Si-kaj és a kormány tagjai hamarosan jönnek audienciára. Legyen óvatos, Úrnőm.

– Nem szívesen találkozom velük – jelentette ki a császárné.

Ezen a tanácskozáson Pu Vej kigondolt egy megoldást, mellyel a császárné lefegyverezheti a minisztereket, hogy ti. a lemondás kérdését terjesszék a bizonytalan jövőben összeülő nemzetgyűlés elé. A miniszterelnök, Csao Tung-hszün tarsolyában azonban ott volt Jüan Si-kaj előre elkészített válasza: – Ha ennek a kérdésnek a tárgyalását a nagy nyilvánosságra bízzák, nem lehet tudni, mi lesz a méltányos bánásmód feltételéből.

A császárné ezek után nem merte fontolóra venni a harc mellett kardoskodó hercegek nézeteit. Bár ezerszer is a lelkére kötötték, hogy erről a kérdésről nem szabad az eunuchokkal beszélni, ahogy visszatért palotájába, a Jüan Si-kaj által már régen lepénzelt főeunuch, Hsziao Te-csang előhozakodott a dologgal.

– A szolga szerint akár köztársaság, akár monarchia, a parancsolónak mindegy. Eddig is csak az udvari kincsek felett rendelkezett, a császárné ezután is császárné marad, persze csak akkor, ha beleegyeznek azokba a „feltételekbe”; ha viszont nem egyeznek bele, a forradalmi párt bevonul Pekingbe, akkor pedig mindennek vége!

Az udvari tanácscon azután a háborúpártiak egyre inkább megfogyatkoztak. Végül már csak négyen maradtak. Úgy tudom, az én húszegynéhány éves hatodik nagybátyám volt az egyik. Szerinte álcázott ellenállást kell folytatni úgy, hogy az egyes hercegek és főurak az országban szétszóródva, ki-ki a maga szűkebb páttriájában szervezi az ellenállást, amit persze senki sem vett komolyan. Liu Lan herceg álláspontjáról pedig nehéz volt kideríteni, hogy tulajdonképpen mit is akar. Ő ugyanis azt mondta: – Ha harcolni akarunk, akkor harcoljunk, ha meg békét akarunk, akkor is időben kell a tervet elkészíteni.

Hszüan Tung (jómagam) uralkodása harmadik évében a holdnaptár szerinti tizenkettedik hónap huszonötödikén [1912. február 12.] Lung Jü császárné kihirdette a lemondásomról szóló ediktumot. A hercegek egy része a pekingi követségi negyedbe menekült. Csing herceg fiával és ágyasaival a tiencsini külföldi koncesszió területére költözött. Csun főherceg, az apám, az üléseken egyetlen szót sem szólt. A dekrétum kihirdetése után hazament gyermeket dajkálni. Jüan Si-kaj a császárné rendelete alapján megalakította az ideiglenes köztársasági kormányt, a déli forradalmi párttal történt

megegyezés értelmében a nagy mandzsui birodalom miniszterelnöke a Kínai Köztársaság ideiglenes elnökévé lett. Én meg, mint az elnök szomszédja, a Csing-udvar iránti „méltányos elbánás feltételei” szerint megkezdtem a magam kis udvari életét.

E feltételek a következők voltak:

1. A Nagy Csing Birodalom császárárt a lemondás után változatlanul tisztelet illeti, a Kínai Köztársaság ugyanolyan tiszteletben részesíti, mint más külföldi uralkodókat.

2. A Nagy Csing Birodalom császárárt lemondása után évente négymillió ezüst illeti, a pénzreform után ezt az összeget négymillió jüanra változtatják, amit a Kínai Köztársaság folyósít.

3. A Nagy Csing császár ideiglenesen a Tiltott Város császári palotájában lakik lemondása után. Később átköltözik a Nyári Palotába. Személyzetét változatlanul megtarthatja.

4. A Nagy Csing császár lemondása után az ősök templomai és síremlékei örökké megőriztetnek, és a Kínai Köztársaság védelme alatt állnak.

5. Tecung (Kuang Hszü) császár építés alatt álló síremléke a terveknek megfelelően épül tovább. A temetési szertartás a régi szokások szerint történik. Minden költség a Kínai Köztársaságot terheli.

6. A palotában alkalmazott minden régi embert meg lehet tartani, csupán herélteket nem szabad felvenni a továbbiakban.

7. A Nagy Csing császár személyi tulajdona lemondása után a Kínai Köztársaság különleges védelme alatt áll.

8. A régi palotaőrséget a Kínai Köztársaság szárazföldi hadseregébe sorozzák. Létszámuk és fizetésük változatlan marad.

2. HOGYAN ÉLTEM CSÁSZÁRKÉNT

A dinasztia iránti méltányos elbánás feltételei között szerepelt, hogy egyelőre a császári palotában lakhatom. Azt azonban nem határozták meg, hogy meddig. A Tiltott Város, a három nagy palota kivételével, amelyet a köztársaság foglalt el, az én rendelkezésemre állott. Ebben a miniatűr világban éltem sivár ifjúságomat a köztársas-

ság tizenharmadik évéig, amíg ki nem telepítettek onnan. Ezt a furcsa állapotot ma anakronisztikusnak, ostobának tartom, mert Kínát már köztársaságnak nevezték, az emberiség belépett a huszadik századba, én azonban a tizenkilencedik század levegőjében változatlanul császárként éltem tovább.

Valahányszor gyermekkoromra gondolok, szemem előtt sárga ködfüggöny lebeg. Sárga volt a kerámiatető, a hordszék, a szék, a ruhák, a fővegek bélése, a deréköv, az étkezésnél használatos csészék és tálak, a rizskását melegen tartó fazék vattatakarója, a könyvek borítólapja, a függönyök, a lószerszám – minden-minden sárga volt. Az úgynevezett császársárga, mely egyedül az én családom kiváltsága volt, kiskoromtól kezdve mélyen tudatomba vésődött, és valami tömegtől elkülönülő, földöntúli jelleget kölcsönzött nekem.

Tízéves koromtól, a császári özvegyek határozata értelmében, apai nagyanyám és anyám kezdtek rokonlátogatóba járni a palotába. Öcsém és húgom is velük tartottak, hogy néhány napig játsszanak velem. Az első látogatás nagyon unalmasan kezdődött. Nagyanyám csak nézte, ahogy a kang-asztalkán játszadózom a dominókockákkal, testvéreim pedig megilletődve álltak, mozdulatlanul, mintha a Jamen* előtt posztoltak volna. Aztán kitaláltam, hogy elviszem őket a Janghszin Palotába. Ott megkérdeztem öcsémet, Pu Csiét:

– Mit szoktatok otthon játszani?

– Pu Csie tud bújócskázni – mondta tisztelettudóan nálam egy évvel fiatalabb öcsém.

– Ti is szoktatok bújócskázni? Ó, de jó lesz!

Nagyon megörültem. Az eunuchokkal szoktam ugyan játszani, nálam fiatalabb gyerekekkel azonban még sohasem hancúroztam. Elkezdtünk bújócskázni a Janghszin Palotában. Egyre jobban belejöttünk, testvéreim bátortalansága is feloldódott. Később leeresztettük a függönyöket, teljesen elsötétítettük a termet. Nálam két évvel fiatalabb húgom örült is meg félt is, ahogy öcsémmel ijesztgettük. Örömről neveltünk, hol meg kurjongattunk. Belefáradva a bújócskázásba, felmáztunk a kangra, hogy kifújjuk ma-

* *Jamen* – régi kínai hivatal neve.

gunkat, majd új játékot találtam ki. Pu Csie elkomolyodott, egy kicsit törte a fejét, aztán ragyogó szemmel vigyorgott rám.

– Mire gondoltál? – kérdeztem.

Tovább vigyorgott.

– No, mondd már! – unszoltam türelmetlenül. Azt hittem, kitalált valami új játékot.

– Arra gondoltam, ööö . . . – Pu Csie arra gondolt, hogy Ófelsége egészen más, mint a többi ember. – Azt hittem olyan, mint a színpadon, olyan hosszú szakálla van – mondta, s közben kezével szakállsimító mozdulatot tett. Vesztére, mert ennél a mozdulatnál elővillant az ujjabélése, amely nagyon hasonlított az általam oly jól ismert színre.

– Pu Csie, milyen szín ez, hogyan hordhatod te ezt a színt! – förmedtem rá.

– Ez . . . hát . . . eeez nem baracksárga?

– Ostobaság, ez sugárzó császársárga!

– Igenis, igenis – állt félre tisztelettudóan. Tovább folytattam:

– Ez sugárzó császársárga, ezt te nem hordhatod!

– Igenis.

Ezzel az „igenis” szóval ismét helyreállt köztünk a feljebbvaló-alattvaló viszony.

Ez az „igenis” régen pusztá emlékké vált, s ma már nevetségesnek tűnik. Én azonban kiskoromtól megszoktam, s ha az emberek nem ezzel a hanghordozással feleltek nekem, nem tűrhettem. Így voltam az előttem való térdeléssel és földreborulással is. Kiskoromtól hozzászoktam, hogy leborulnak előttem a nálam többnyire évtizedekkel idősebb emberek, a dinasztia veteránjai, nemzetségem öregei hagyományos ruhában csakúgy, mint a köztársaság frakkos hivatalnokai.

Akármilyen furcsának tűnt is, természetesnek tartottam ezt, hiszen hozzátartozott a mindennapi szertartáshoz.

Azt mondják, volt egyszer egy ifjú, aki „A vörös szoba álma” című regényt olvasva nem értette, hogy Csia matróna és Főnix asszony körül miért nyüzsögnek annyian. Ha csak a szomszéd szobába mennek, akkor is uszályként kísérik őket. Az igazság az, hogy „A vörös szoba álmában” leírt uszály sokkal rövidebb volt

a császári palotabelinél. Ez is, miként a szertartások, a császárinak csak kicsinyített tükörképei voltak. Nap mint nap, amikor a Tanulás Csarnokába, a Jücsing Palotába [a Boldogság Elnyerésének Palotája] vagy a császári özvegyek szertartásos üdvözlésére indultam, vagy a Jühuaajüanba [császári virágospark] mentem szórakozni, mindig nagy kíséret követett. Valahányszor kirándultam a Nyári Palotába, nemcsak autók tucatjai kísérték, de még a köztársasági rendőrséget is felkérték az út melletti díszőrségre. Ez minden alkalommal jó néhány ezer ezüstbe került.

Egyszer a palota virágoskertjébe mentem sétálni, akkor is hasonló menetoszlop sorakozott fel. A menet élén haladó eunuch szünet nélkül az autókürtöt imitáló „csi, csi” hangot hallatta. Ezzel figyelmeztette az embereket, hogy időben térjenek ki. Mögötte húsz-harminc lépésnyire, az út két szegélyén totyorgott a két felség személye körüli legfőbb eunuch. Mögöttük tíz lépésnyire haladt a menet központja, én vagy a felséges özvegy. Ha gyaloghintón mentünk, két oldalt egy-egy felség személye körüli ifjú eunuch fogta a hordszék karfáját, hogy bármely pillanatban készenlétben legyen. Ha gyalog mentünk, kétoldalt alkaromat fogva ők támogattak. Mögöttük egy eunuch tartotta a baldachint. Ettől néhány lépésnyire egy sereg, mindenféle cókmókot cipelő vagy üres kézzel baktató eunuch következett. Egyikük a szétnyitható ülőkét hozta, hogy bárhol pihenhessek, a másik ruhát vitt a karján, hogy bármikor ruhát válthassak, a harmadik esernyőt meg napernyőt szorongatott. A személyem körüli eunuchok mögött a császári teahivatal süteményes dobozokkal és teázófelszereléssel felpakolt eunuchja haladt. Természetesen nem hiányzott a forróvizes kanna, meg a teakészítéshez szükséges egyéb felszerelés sem. Hátrább a császári gyógyszerár eunuchja csingafával a vállán az egyszerűbb és az elsősegélynyújtáshoz szükséges gyógyszeres dobozokat hozta. Volt benne sáslé, krizantémle, bambuszlevél és bambuszrügylé; nyáron nem hiányozhattak a légzésszabályozó, idegnyugtató, erősítő, frissítő, görcsoldó és fertőtlenítő pirulák és porok sem. Az évszaktól függetlenül mindig ott volt a „halhatatlanság itala” és az emésztést szabályozó néhány gyógyszer is. Legesleghátul a kis- és nagydolog elvégzésekor használatos felszerelést cipelték. Ha gyalog mentem,

akkor a gyaloghintót leghátul vitték. Az évszaknak megfelelően volt zárt és nyitott gyaloghintó. Ez a több tucat emberből álló tarka kíséret előbb elrendeződött, majd a legteljesebb rendben és csendben haladt.

Én azonban gyakran felborítottam ezt a rendet. Amikor még kisfiú voltam, ha jó kedvem támadt, más gyerekekhez hasonlóan én is futásnak eredtem. Az első időben lihegve, szuszogva ők is a nyomomban loholtak, s ettől az egész menet menthetetlenül felbomlott. Mikor nagyobbacska lettem, és megtanultam a parancsolást, ha futni támadt kedvem, a két kis, személyem körüli eunuch kivételével leállítottam a kíséretet. Megvárták, amíg kedvemre kiszaladgálom magam, aztán újra felsorakoztak mögöttem. Amikor már tudtam kerékpározni, felszedettem a palotakapuk magas küszöbjeit, így akadály nélkül karikáztam mindenfelé. A kíséret ilyenkor sehogyan sem tudott a nyomomban maradni, nem volt hát más lehetőség, lemaradtak. Ezen kívül valahányszor a császári özvegyek lakosztályába mentem a napi üdvözlésre, vagy a Tanulás Csarnokát látogattam, mindig volt kíséretem, s természetellenesnek tartottam volna, hogy ez elmaradjon. Valaha régen, amikor hallottam, hogy az utolsó Ming császár mellett élete végén egyetlen eunuch maradt, igen kellemetlenül éreztem magam. (1644-ben, amikor Li Ce-cseng felkelő paraszthadserege közeledett Peking felé, ez a császár öngyilkos lett.)

Az emberi erő és az anyagi javak pazarlása még nagyobb volt az étkezésnél. A császár étkezésére a szakkifejezések egész sora szolgált, ezekben semmiképpen sem lehetett hibát véteni. Az étel „étel”, az evés „étkezés”, a konyha „Császári Étekcsarnok” volt. Amikor eljött az étkezés ideje – nem volt meghatározott időhöz kötve, a császár egyéni óhajától függött –, kiadtam a parancsot: „Felszolgálni az étket!”

A körülöttem szolgáló ifjú eunuch vette a parancsot, és továbbadta a középső csarnok kapuja előtt várakozó eunuchnak, aki tovább kiáltotta a Nyugati Hosszú Sugárúton álló Császári Étekcsarnok eunuchjának. Ilyenformán jutott el a parancs az étekcsarnokba. Alig halt el a visszhang, máris egy esküvői násznépre emlékeztető tekintélyes menet kerekedett fel. Ez a több tucat, választé-

kosan öltözött eunuchból álló csapat hét kisebb-nagyobb étkező-asztallal, több tucat aranyozott sárkánnyal díszített, bíborlakk faszékekkel megrakodva vonult a Lélek Nevelésének Csarnoka elé. Átadták terheiket az ifjú, fehér kézelős eunuchoknak, akik az épület keleti csarnokában szervíroztak.

Általában két asztal szolgált a fő ételek számára, télen külön melegítőedény is dukált. Három asztal a különféle sütemények, a rizs és kása tálalására, egy kis asztalka pedig a sós ételek elhelyezésére szolgált. A császársárga színű porcelánedényeket az alábbi jelentésű négy írásjegy ékesítette: „Tízezer évig tartó élet.” Télen ezüstdényérből ettem, melyet forró vízzel telt porcelántálba állítottak. Minden tálba és csészébe egy ezüstlapocskát raktak, hogy méregpróbát vegyenek. Hasonló okból, mielőtt az ételt felszolgálták, mindegyik fogást megkóstolta egy eunuch, s ezt az aktust „ételkóstoló próbának” nevezték. Miután ezeket a végigkóstolt ételeket feltálalták s mielőtt helyet foglaltam, egy fiatal eunuch elkiáltotta magát: „Fedőket levenni!” Erre a jelre négy-öt ifjú eunuch levette a fedőket, összegyűjtötték egy nagy fedőtartóba és elvitték. Csupán mindezek után kezdtem „az étket magamhoz venni”.

Miből állt az étlap?

Lung Jü császári özvegynek minden étkezésnél körülbelül száz fogást tálaltak fel, s mindezt hat jókora asztalon helyezték el! Ez a pompa Ce Hszitől öröklődött. Nekem ugyan kevesebbet tálaltak, de az is megvolt vagy harminc fogás. Most kezembe került Hszüan Tung negyedik évének második havából, azaz 1912 márciusából egy étlap másolata. Eszerint egy reggeli étkezés – a palotában napjában két étkezés volt: délelőtt és délután, reggel és este néha süteményt ettünk – az alábbi fogásokból állott: hízott tyúk gombával, kacsasült mártással, sült tyúk apróra szeletelve, főtt hús, főtt pacal és tödő, húsfilé párolt káposztával, párolt bárány, bárányhús párolt spenóttal és szójasajttal, sült hús párolt káposztával, bárányfilé hónaposretekkel, kacsaszeletek tengeri ugorkával, kockára vágott kacsasült, párolt bambuszrügy, olajban sült húsos táska, hagymás sült, füstölt csülök és pacal, sós főtt szójabab, füstölt szárított hússzelet, paprikás olajban sült káposzta, erősgyökér húsleves, színhúsleves stb.

A legkülönbözőbb hivatali tortúrákon átesett ételek felszolgálá-

lásának a pompán kívül semmi értelme sem volt. Azért találhattak villámgyorsan egy kiáltásra, mert a császári étkecsarnok már fél vagy egy nappal előbb elkészítette a fogásokat, és tűzön tartva várták a felszolgálást. Ők is tisztában voltak ezzel, s Kuang Hszü császár óta az uralkodó nem is ezekkel az ételekkel csillapította éhségét. Tulajdonképpen minden étkezéskor az özvegy császárné által küldött ételeket fogyasztottam. Halála után a négy mellékfeleség vette át ezt a tisztet. Mindegyiknek megvolt a maga külön étkecsarnoka és kiváló szakácsa. Az étel ízletes és kíváncs volt, minden étkezésre vagy húsféle fogás, ezeket rakták elé. A császári étkecsarnok fogásait a másik oldalon szervírozták, éppen csak a formaság kedvéért.

A császári mellékfeleségek irántam tanúsított szeretetük és gondoskodásuk jeléül az ételek küldésén kívül azt is megszabták, hogy az ügyeletes eunuch tegyen jelentést minden egyes étkezésemről. Ez szintén csupán formalitás volt. Bármit is ettem, a jelentést tevő a mellékfeleség elé járult, és két térdre ereszkedve mindig ugyanazt mondta. – A szolga jelenti urának, a Tízezer Év Ura magához vett egy csésze sárga színű (vagy fehér) rizst, egy mantout* vagy egy sült lepényt, egy csésze kását. Jó étvágygal fogyasztotta.

Újévkor vagy a mellékfeleségek születésnapján, amit Ezer Őznek neveztek, az én konyhám küldött nekik ételeket. Ezeket az ételeket röviden úgy jellemezhetnők, hogy bár drágák és szépek, de sem táplálóak, sem jóízűek nem voltak.

Hogy az étkezésnek ez a módja havonta mennyibe került, arra vonatkozóan uralkodásom második évének kilencedik havából az udvari konyha hús- és szárnyasfogyasztásáról találtam egy kimutatást. Eszerint az én hat személyből álló családom egy hónap alatt 3960 font húst, 388 tyúkot és kacsát használt fel, s ebből 810 font hús és 240 szárnyas rám, a ötéves gyermekre jutott. Ezen kívül nap mint nap e hat ember szolgálatára állt a hivatalnoksereg: az udvari tanács nagytitkára, a tanítómesterek, a Hanlin akadémikusok**,

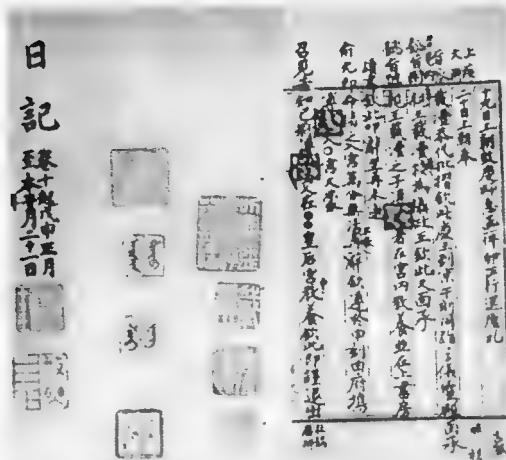
* *Mantou* – gőzben párolt, zsemle nagyságú kenyértészta.

** *Hanlin Akadémia* – a klasszikus tudományok testülete a császári fővárosban, Pekingben. Hanlin akadémikus – a legmagasabb tudományos fokozat a császárkori Kínában.

CE HSZI ANYACSÁSZÁRNÉ UDVARHÖLGYEI KÖRÉBEN

ELSŐ CSUN FŐHERCEG,
A SZERZŐ NAGYAPJA

A SZERZŐ APJÁNAK,
II. CSUN FŐHERCEGNEK
A NAPLÓJA

II. CSUN FŐHERCEG CSALÁDJA. JOBBOLDALT ÁLL A SZERZŐ APJA

VÁNG ASSZONY, A CSÁSZÁR DADÁJA

A KÉTÉVES PU JI

a festők, kalligráfusok, akik az írásjegyek kontúrjait megrajzolták, a rangos eunuchok, a jósök; mindegyikük megkapta a maga járandóságát. Mindehhez a mi hattagú családunk szükségletét hozzászámítva, egy hónapra 14 642 font disznóhússra vagy 2342,72 ezüstaetra volt szükség. Ráadásul minden nap voltak különleges ételek is, amelyek még ennél is sokkal többbe kerültek. Az említett hónapban 31 844 font húst, 814 font disznózsírt, 4786 tyúkot és kacsát, azután halat, rákot, tojást használtak fel, amely összesen 11 641,7 ezüstbe került. Vegyes kiadásra 348 ezüst ment el. Mindez a rendes fejadaggal együtt 14 794,19 ezüstre rúgott. Egészen nyilvánvaló, hogy ezt a temérdek pénzt – nem számítva azt, amit elszikkasztottak – pusztán a császár nagyságának reprezentálására pocsékolták. És még nem is esett szó a süteményre, gyümölcsre, édességre és italra fordított költségekről.

Miként az ételeket nagy mennyiségben készítették és nem fogyasztották, ugyanúgy a ruhákat is vég nélkül varrták, de nem öltötték fel. E tekintetben nem sokra emlékszem, csak azt tudom, hogy a császári hitvesnek és a mellékfeleségeknek megszabták a kvótát, a császárnak viszont semmi megkötöttsége sem volt. Egész évben készültek a ruhák, de hogy mifélek, arra már nem emlékszem. Annyi bizonyos, hogy mindig új ruhában jártam. Kezembe akadt egy elszámoló cédula, nem tudni, hogy melyik évről, de Ófelsége elkészült új ruháiról ad számot október 6-tól november 5-ig. E szerint 11 prémkabát, 6 hosszú prémköntös, 2 prémmellény, 30 vattázott öltöny készült. Nem számítva magát az anyagot, csak zsinórra, zsebvászonra, gombra, cérnára és hasonló apróságokra 1137 jüant adtak ki. Öltözködésem is szigorú szabályok szerint történt. Köpenyt évente huszonnyolc félét kellett hordanom. Az első hónap tizenkilencedik napjától kékesszürke díszes bőrköpenyt, ezt a tizenegyedik hó első napjától cobolyprémköntös váltotta fel. Ünnepeken, szertartásokon viselt öltözetem még választékosabb volt.

Ehhez a pompához és ezekhez a szertartásokhoz természetesen egy sereg hivatal és személyzet dukált. A császári család ügyeivel az udvari kancellária foglalkozott, ennek igazgatása alá hét hivatal tartozott; az udvari kincstár, a császári testőrség és a vadászok hivatala, a szertartások hivatala, a számvevőség, az adományozás

és a kitüntetés hivatala, a törvényszék, végül az építkezés hivatala. Mindegyiknek voltak raktárai és műhelyei, mintegy negyvennyolc részleg. A kincstárnak például volt ezüst-, bőr-, porcelán-, selyem-, ruha- és tearaktára. Az uralkodásom első évének őszét regisztráló „Hivatalnoki almanach” az őrséget, az eunuchokat és a szolgákat nem számítva 1023 embert tart nyilván. Ez a szám a köztársaság első évére (1912) kb. hatszáz főre csökkent, de még Pekingből való távozásom idején is voltak vagy háromezrészlet. A hivatalok méretéről és a hivatalnokok számáról még csak van az átlagembernek némi fogalma, arról azonban már kevesen tudnak, hogy közülük némelyik mennyire haszontalan volt. A negyvennyolc részleg között találjuk például az írásjegy-kontúrozó hivatalt, amelyet azért tartottak, hogy a császár vagy hitvese és mellékfeleségei számára megrajzolja a festmények és az írásjegyek körvonalait, a felséges kezek az ecsetet e kontúrok után húzták. Ha pedig nagyméretű írásjegyekről volt szó, akkor ezt külön mesterek vagy akadémiások készítették a császár nevében. A Csing-kor végén már voltak külön császárnői és császári ecsettartók.

Ezen a pompán túlmenően a körülöttem fekvő épületek és paloták is hatással voltak rám. A sárga kerámiatető egyedül az uralkodót illette meg. Az épületek magassága is uralkodói kiváltságot jelzett, és gondoskodtak arról, hogy kicsiny koromtól kezdve tisztában legyek azzal, hogy a földön minden az uralkodóé, sőt fejünk felett az égbolt sem illet mást. Minden tárgy közvetlen nevelésemet szolgálta. Csien Lung császár rendeletet hozott, miszerint a palotából semminek, még egy fűszálnak sem szabad elvesznie. Hogy szavainak nyomatékot adjon, néhány fűszálat helyezett el a palota egyik asztalán, és azt naponként ellenőriztette. Egyetlen egy sem hiányozhatott belőle. Ez volt „a fűszálak megőrzésének normája”. A palotában töltött tízegynéhány esztendő alatt ezt az „ereklyét” a Lélek Nevelésének Csarnokában helyezték el egy kis rekesz-zománc dobozban, 36 szál egy hüvelyk hosszú fűszálat. Ez a kis fűnyaláb határtalan tiszteletet ébresztett bennem ösöm iránt, egyben mérhetetlen gyűlöletet az 1911-es forradalom iránt. Arra azonban nem gondoltam, hogy bár a Csien Lung által hátrahagyott fűszálakból egy sem hiányzik, az ugyancsak Csien Lung által ránk

hagyott, dús fűvel borított, százezer lível* mérhető földterületet a fiak és unokák viszont más országoknak „ajándékozták.”

A császár életmódjával együttjáró pazarlásról ma már nem lehet pontos számadást készíteni. Az udvari kancellária által készített kimutatás szerint uralkodásom hetedik évének és az azt követő három esztendőnek kiadásai a következőképpen alakultak. A köztársaság negyedik évében a kiadás meghaladta a 2 790 000 ezüstöt, majd a köztársaság nyolcadik, kilencedik és tizedik évében ez a summa fokozatosan csökkent, de a legalacsonyabb összeg is meghaladta az 1 900 000 liangot. Más szóval a köztársaság kormányzatának engedélyével a régi pompa közt, a régi szokások szerinti elősdiékként pazarolhattuk a nép véres verejtékét.

A palota egyes szabályai eredetileg egyáltalában nem voltak üres szertartások. Az edényekbe helyezett ezüstlapocska vagy a palotán kívüli elővigyázatosság az orgyilkosoktól óvta a császárt. Arról is hallottam, hogy a császárnak azért nem volt árnyékszéke, mivel az egyik uralkodót a palotán kívül, éppen azon a bizonyos helyen ölték meg. Ezek a történetek és szertartások egyaránt megerősítettek abban a tudatban, hogy olyan rendkívüli lény vagyok, aki mindenkin uralkodik és mindennel rendelkezik.

3. ANYÁK ÉS A FIÚ

Tung Cse és Kuang Hszü császárok fogadott fiaként kerültem a palotába, ezért a két császár feleségei anyáimnak számítottak. Pontosabban szólva, Tung Cse fogadott fia voltam, tőle öröklődtem Kuang Hszüre. Kuang Hszü császár özvegye, Lung Jü azonban nem törődött ezzel, s mint császári anya, hatalmával háttérbe szorította Tung Cse három mellékfeleségét, akik e jogát kétségbe vonták. Kuang Hszü mellékfelesége sem kapta meg a mellékanyai rangot. A közös étkezésnél míg Jung Lü és én ültünk, ő állni volt kénytelen. Amikor aztán Lung Jü meghalt, Tung Cse három mellékfelesége összefogott Kuang Hszü Csin nevezetű mellékfeleségével,

* *Li* – kínai mérföld, kb. fél km.

s még aznap együttesen a hercegek elé járultak. Így nyerték el a „felséges mellékfeleség” rangot. Ettől a napról kezdve mindegyiküket „császári anyámnak” szólítottam.

Noha ennyi anyám volt, igazi anyai szeretetben mégsem volt részem. Ahogy visszaemlékezem, az ő gondoskodásuk nem volt egyéb, mint amit már előzőleg is említettem, hogy ti. ételt küldtek nekem, és az eunuch jelentést tett nekik arról, hogy „jó étvággal fogyasztottam”.

Az igazság az, hogy kiskoromban egyáltalán nem volt jó étvágyam. Gyermekkoromtól kezdve gyomorbajos vagyok, s betegségem oka valószínűleg az „anyai” gondoskodásban rejlik. Hatéves koromban egyszer a sok gesztenyétől elrontottam a gyomrom. Ettől kezdve Lung Jü több mint egy hónapig pörkölt rizsből készített kásával etetett. Egész nap éhes voltam, de senki sem törődött velem. Egyik nap, amikor a Téli Palota parkjában sétáltam, a császárné száraz mantout hozatott, hogy azzal etessem a halakat. Nem tudtam ellenállni, és a száraz zsemletésztát betömtem a számba. Ez az éhség okozta mohóság nemhogy jobb belátásra bírta volna a császárnét. Ellenkezőleg: megszigorította a tilalmat. Minél jobban tiltották, annál mohóbban vágyakoztam az evés-ivásra. Egyszer, a hercegi házak ajándékként éppen ételeket küldtek a császárnénak, és küldötteik a palotabeli Nyugati Hosszú Sugárúton várakoztak. Az előírások szerint minden hó első és tizenötödik napján a hercegi paloták ételmezt ajándékoztak a császári özvegynek. Odamentem hozzájuk, kinyitottam egy ételtartót, kimarkoltam belőle egy darab hideg disznópecsenyét, és mohón beléharaptam. A mellettem álló eunuch rémületében elsápadt, és el akarta ragadni tőlem a húsdarabot. Bár a legádázabban ellenálltam, gyengébb és kisebb voltam, alig ért hát nyelvemhez az illatos falat, máris kiragadta a számból.

Miután újra szokásos ételeket kaptam, állandóan bűnbe estem. Egyszer az ügyeletes eunuch tudomására jutott, hogy egyszerre megettem hat fánkot. Attól félve, hogy elrontom a gyomrom, kieszelt egy új emésztési módszert. Két eunuch könyökömnél fogva felráncigált, majd a földhöz döngölt, nehogy felpuffadjon a hasam.

Ilyen vagy ehhez hasonló, mások által talán lelketlennek tartott cselekedet akadt még bőven. Nyolc-kilenc éves koromig valahány-

szor csintalan vagy túl eleven voltam, vagy akaratosságommal másokat felbosszantottam, a főeunuch, Csang Csien-ho vagy helyettese, Jüan Csin-sou az alábbi diagnózist állapította meg: „A Tízezer Év Urának szívét tűz emésztí, énekléssel oltuk el a tüzet.” Amint ezt megállapította, betuszkoltak egy kis szobába, rendszerint a Tanulás Csarnokának egy kis cellájába, ahol fiókos szekrényem állott, és rámszárták az ajtót. Akárhogy is kiabáltam, szitkozódtam, dörömböltem, könyörögtem, ordítottam, ügyet sem vetettek rám. Csak akkor engedtek ki, amikor elhallgattam. Ahogy mondani szokták, befejezte az „éneklést”, „elaludt a tűz”. Ezt a különös gyógy módot nem az eunuchok, de nem is Lung Jü császárné találta ki. Régi hagyomány volt ez a császári családban, testvéreimet is így kúrálták.

Nyolcéves koromban halt meg Lung Jü császári özvegy. Az iránta érzett szeretetről csak ilyesfélét mondhatok. Elég hosszú ideig éltem együtt a négy mellékfeleséggel. Általában nagyon ritkán találkoztunk. A közönséges embereknel szokásos elüldögélés, meghitt beszélgetés ismeretlen volt számunkra. Minden reggel mind a négyhez elmentem, hogy szertartásosan üdvözljem őket. Mindegyiknél, amikor beléptem, az eunuch letette a sárga selyemhuzatú párnát, azon térdet hajtottam, majd oldalt álltam néhány szertartásos mondatra várakozva. Miközben az eunuch fésülte a felséges asszonyt, az megkérdezte: – Jól aludt a császár? Hideg van, melegen kell öltözni. – Hol tart a tanulásban? – mindmegannyi, ezerszer elismételt, közömbös szó. Néha agyagfigura-játékokat kaptam tőlük. A végén mindig ugyanazzal a mondattal zárult a szertartás: – Menjen játszani a császár. – A találkozás ezzel véget ért, aznap nem találkoztunk többé.

A császári özvegy és a mellékfeleségek császárnak szólítottak, de édes szüleim és nagyapám is így tituláltak. A többiek mind a „Felség” megszólítást használták. Nevemen vagy becenevemen egyik anyám sem szólított. Úgy hallottam, hogy a becenév mindenkinek a gyermekkor és az anyai szeretetet juttatja eszébe. Nekem nem volt ilyen gondolattársítási lehetőségem. Valaki arról beszélt nekem, hogy amikor a szülői háztól elkerült az iskolába, valahányszor megbetegedett, mindig az édesanyja után vágyakozott, mert arra

gondolt, hogy gyermekkorában az anyai ölben milyen szeretetben volt része. Miután felnöttem, gyakran betegeskedtem. Ilyenkor jutott eszembe, hogy gyermekkoromban, amikor beteg voltam, a császári anyák mindig feltétlenül meglátogattak ugyan, e látogatások iránt azonban én semmiféle nosztalgiát sem éreztem.

Kiskoromban hideg időben sokszor nátha kínozott. Ilyenkor egymás után jelentek meg nálam az anyák. Mindegyikük ugyanazt a néhány mondatot szajkózta. – Jobban van már kissé a császár? – Kiizzadt? – Két-három perc múltán eltávoztak. Sokkal nagyobb benyomást tett rám a kíséretükben érkező eunuchok serege. Zsúfolásig megtöltötték kis szobámat. Néhány percen belül a be- és kivonulás légmozgást csinált. Alig ment el az egyik, máris jött a másik. Huzat naponta négyszer! Szerencsére másnapra jobban lettem, kis szobámban ismét beállott a szélcsend, és elcsitult a hullámzás.

Betegségeim alkalmával az Örök Béke Palotájának gyógyszer-tára látott el orvossággal. Tuan Keng felséges asszony lakott ott. Az ő patikája, amit Lung Jü császári özvegytől örökölt, a többi asszonyénál sokkal jobban fel volt szerelve. Tuan Keng asszony – mondhatni – még törődött is valamit velem. Szigorúan átvette a császári özvegy eredeti tisztét. Ez az udvarban korábban példátlan gondoskodás Jüan Si-kaj beavatkozásának eredménye volt. Lung Jü halála után Jüan Si-kaj azt javasolta az udvari tanácsnak, hogy Tung Cse és Kuang Hszü mellékfeleségeit magasabb rangra kellene emelni. Kifejezte készségét, hogy Csin mellékfeleséget a négy felséges asszony fejeként ismeri el. Nem tudom, hogy Jüan Si-kaj miért avatkozott be, azt beszélték, hogy Csin asszony a családja közbenjárásának köszönhetette. Nem tudom, mi ebben az igazság, csak azt tudom, hogy apám és a többi herceg elfogadta a beavatkozást. Így azután Csin „második kedvelt mellékfeleségből” „első császári kedvelt mellékfeleségi” rangra emelkedett, a Tuan Keng nevet kapta, s ő lett az én első számú anyám. Ettől kezdve aztán egyre szigorúbban gondoskodott rólam, egészen addig, amíg egy napon hevesen összezsaptunk.

A négy anya effajta „gondoskodása” mellett nevelkedtem tizenhárom-tizennégy éves koromig. Miként a többi gyermek, én is

nagyon szerettem a legújabb játékokat. Egyes eunuchok, hogy örömet szerezzenek, állandóan hordták nekem az érdekes holmikat. Az egyik eunuch például egyszer egy köztársasági tábornoki dísz-egyenruhát hozott nekem. A sapkán még egy tollporolóhoz hasonló tolldísz is volt, hozzá kard és derékszíj. Amikor beöltöztem, rettenetesen büszke voltam. Ki gondolta volna, hogy Tuan Keng tudomására hozzák? Dühében vizsgálatot indított, és azt is kiderítette, hogy felvettem egy külföldi harisnyát is, amit ugyancsak egy eunuch hozott nekem. Mindezt elképesztő dolognak tartotta. Mindkét eunuchot az Örök Békesség Palotájába rendelte, ahol kétszáz nehéz botütést mértek rájuk, majd az udvari köztisztasági hivatal szolgálivá fokoztatta le őket. Miután velük végzett, magához rendelt, és nagy prédikációt tartott: – Micsoda képtelenség az, hogy a nagy Csing-dinasztia uralkodója köztársasági ruhát és külföldi harisnyát vesz fel? – Nem volt más választás, összeszedtem a nekem olyanra tetsző egyenruhát, kardot, levettem a harisnyát, s felvettem a köntöst és a sárkányhímmzéssel díszített vászonharisnyát.

Ha Tuan Keng asszonynak ez a nevelőmunkája csak a katonai egyenruhára és a külföldi harisnyára korlátozódott volna, akkor nem valószínű, hogy később tiszteletlenül viselkedem vele. Az ilyenfajta nevelés csak megerősített abban, hogy különbözöm a hétköznapi emberektől, s ez egybevágott a Tanulás Csarnokában hallottakkal. Csin felséges asszonynak azonban Ce Hszi volt a példaképe, mindenáron őt akarta utánozni, annak ellenére, hogy része volt nővére pusztulásában. Nemcsak az eunuchok verését tanulta el Ce Hszitől, hanem azt is, hogy eunuchokkal figyeltette a császárt. Miután elbocsátotta a két mellettem szolgáló eunuchot, a sajátját rendelte mellém, akinek naponta jelentést kellett tennie minden lépésemről, miként azt Ce Hszi tette Kuang Hszü császárral. Akármilyen volt is ezzel a célja, igen megrendítette a császár önbizalmát. Tanítómesterem, Csen Pao-sen rendkívül nyugtalan volt emiatt. Elmesélte nekem, mi a különbség a fő- és mellékfeleség között, s ezzel csak élesztgette bennem a gyűlölet tüzét.

Nem sokkal ezután Tuan Keng elbocsátott egy udvari orvost. Ez volt a szikra. Tuan Keng egyik orvosa volt az illető, ami engem nem nagyon érdekelt volna, de megint elkezdtek duruzsolni a fü-

lembe. A mellém rendelt főeunuch, Csang Csien-ho és az egyenruha-vásárlás miatt elbocsátott eunuch ekkor „császárpárti” lett, s ilyeneket mondogatott. – Végtére is csak mellékfeleség, döllyfös viselkedése túlmegy a határon. A Tízezer Év Urából talán újabb Kuang Hszü lesz? Az orvosi kollégium dolgai felől a Tízezer Év Urának kell határoznia! A szolga már nézni sem tudja ezt. – Ezek hallatán, dühödten szaladtam az Örök Béke Palotájába, s ahogy megpillantottam Tuan Kenget, ráförmedtem. – Miért küldted el Fan orvost? Erőszakos vagy! Nem én vagyok-e a császár? Ki rendelkezett így? Ez már túl sok! – kiabáltam egy szuszra, nem törődve azzal, hogy a méregtől elsápadt Tuan Keng mit mond, és lobogó kabátujjal rohantam vissza a Tanulás Csarnokába, ahol tanítóim dicsérettel fogadtak.

A dühös Tuan Keng apámat és a többi herceget kérette magához, s előttük sírta, jajgatta ki magát, tőlük kért tanácsot, ám egyikük sem mert állást foglalni. Mikor ez a hír a fülembbe jutott, a tanulószobámba hívtam őket, és nagy öntudattal kijelentettem előttük:

– Kicsoda ő? Végtére is csak egy mellékfeleség! Uralkodóházunk történetében még sohasem volt példa arra, hogy a császár egy mellékfeleséget anyjának szólított volna. Akarunk-e vagy sem különbséget tenni a fő- és a mellékfeleség között? Ha nem, akkor miért nem szólítja testvérem a hercegek és apám mellékfeleségeit anyjának? Miért csak nekem kell így szólítanom és engedelmeskednem neki?

A hercegek némán hallgatták panaszomat.

Ekkor egy másik mellékfeleség, aki rossz viszonyban volt Tuan Kenggel, külön felkeresett és elmondta: azt hallotta, hogy nagyanyámat és édesanyámat behívták a palotába, hogy segítségükkel jobb belátásra bírják a császárt! A két asszony természetesen bejött Tuan Kenghez, s amit a hercegeknél nem tudott elérni, hisztérikus kitörésével most elérte az asszonyoknál. Különösen nagyanyám ijedt meg rettenetesen. Végül letérdeltek előtte, és könyörögtek neki, hogy ne haragudjék. Beleegyeztek, rábeszélnek a bocsánatkérésre. Tuan Keng palotájának oldalsó termében szándékoztam nagyanyámat és anyámat üdvözölni. Hallottam, hogy Tuan Keng még ordít. Én is tovább akartam folytatni a veszekedést, anyám és nagy-

anyám zokogását azonban nem tudtam másként lecsillapítani: megadtam magam, beleegyeztem a bocsánatkérésbe.

Nagyon nehezemre esett ez a bocsánatkérés. Tuan Keng elé mentem, rá sem igen tekintettem, térdet hajtottam, és alig hallhatóan motyogtam: – Császári anyám, hibáztam – aztán kiléptem. Tuan Keng „arcát” újra visszanyerve, abbahagyta a sírást, kiabálást. Két nap múlva kaptam a hírt, hogy édesanyám öngyilkos lett.

Úgy tudom, édesanyámnak kicsi korától kezdve sohasem volt része szidalmakban. Makacs természete képtelen volt ezt a sérelmet elviselni. Amint hazament a palotából, igen sok ópiumot nyelt. Tuan Keng ezután attól félt, hogy üldözni fogom. Teljesen megváltozott. Többé nem avatkozott dolgaimba, sőt igen barátságos lett. A Tiltott Városban ezzel helyreállt a családi békesség, a feleségek és köztem az anya és gyermek viszonya, de mindez szülőanyám életébe került.

4. TANULÁS A JÜCSING PALOTÁBAN

Amikor hatéves lettem, Lung Jü özvegy császárné kiválasztotta tanítómestereimet. Egy csillagjós meghatározta a tanulás kezdetének legszerencsésebb napját, ami Hszüan Tung uralkodásának harmadik évére, a régi naptár szerinti hetedik hónap tizennyolcadik napjára esett.

Első tanulószobám a Csungnanhaj park egyik pavillonjában volt, ahonnan később a Tiltott Város Jücsing Palotájába tették át. Kis-korában itt tanult Kuang Hszü császár, előtte pedig Csien Lung fia, a későbbi Csia Csing császár. A palotához kis park tartozott. Maga az épület sem volt nagy. Egy római egyeshez, a kínai *munka* (*kung*) írásjegyhez hasonlított. Egy sor szorosan egymáshoz simuló szobácskán kívül – amelyek egyébként üresen állottak – csak két nagyobb könyvtárszobát rejtett. Ezeket a szobákat a többi palotához képest eléggé egyszerűen rendezték be. A déli ablak alatt terpeszkedett egy hosszú asztal, rajta fővegtartó és virágváza. A nyugati falra épült a kang-tűzhely. Eleinte arra telepedve tanultam, s a rajta elhelyezett rövid lábú asztal egyben íróasztalként szolgált. Később

ültem csak az íróasztalhoz. Az északi fal mellett szintén két asztal állt a könyvek és az írószerek számára. A keleti és a nyugati falat nagyapám, I. Csun herceg fiának, Kuang Hszü császárnak saját kezűleg készített feliratai díszítették. A legfeltűnőbb tárgy az északi falon függő, legalább két méter hosszúságú falióra volt, karjaimnál is hosszabb mutatókkal. Az óra szerkezetét a fal túlsó oldalára szerelték, s ha az ember fel akarta húzni, akkor a másik szobában egy autókurblihoz hasonló szerkezettel kellett ezt a műveletet elvégezni. Hogy honnan került ide, és miért éppen itt szerelték fel ezt a fura, otromba alkotmányt, arra már nem emlékszem, sőt az is elhomályosult emlékezetemben, milyen is volt a ketyegése és mekkorát ütött.

Bármilyen lenyűgöző volt is ez az óra, a Jücsing Palota lakójának egyáltalában nem volt időérzéke. Érthető ez, ha azt tekintjük, milyen könyvekből is tanult. A főtárgy a tizenhárom klasszikus volt. E mellett kiegészítő tananyagként olvastam még őseimről és azok tetteiről szóló könyveket, valamint átböngésztem a Csing-dinasztia megalapításának történetét. Tizennégy éves koromtól kezdtem angolul tanulni. Az angol nyelvkönyvön kívül mindössze két könyvet olvastam. Az egyik „Alíz Csodaországban”, a másik meg a kínai klasszikus „Négy könyv” angol fordítása. A mandzsu nyelv is főtárgynak számított, de még a betűket sem tanultam meg. Mesterem halálával abba is maradt a stúdium. 1911–1922-ig még a számtani alpműveleteket sem sajátítottam el. Fogalmam sem volt a természettudományos alapismeretekről.

Szülőhazámról csak azt tudtam, hogy Tung Cse és Kuang Hszü császárok ideje [1862–1908] újabb virágkor volt, a külföldről pedig csak annyiban tájékozódtam, amennyit az angol nyelvkönyv Alízával bejártam. Ki is volt az a George Washington és Napóleon, hogy Watt felfedezte a gőzgépet, Newton pedig rájött, hogy az alma miért hullik a földre – minderről fogalmam sem volt. Mindössze annyit tudtam a világról, hogy „a káosz létrehozta a két formát, a két forma megalkotta a négy jelképet, a négy jelkép megteremtette a nyolc szabályt”*. Ha tanítóim a tananyagon kívül pi-

* A világ létrejöttének ókínai filozófiai magyarázata.

hendetőül nem mesélnek, én meg, miután megismerkedtem az írásjegyekkel, szórakozásképpen nem olvasok, akkor még azt sem tudom, hogy Peking az ország melyik részén helyezkedik el, s hogy a rizs a földben terem. Ami a történelmet illeti, nem akadt senki, aki leleplezte volna a Csangpaj-hegy szelleméről, a Csing-dinasztia ősről szóló mondát, ami pedig a gazdasági kérdéseket illeti, sohasem esett szó arról, hogy egy font rizs mennyibe is kerül. Ezért aztán hosszú ideig hittem: őseim úgy jöttek a világra, hogy Fekulen tündér piros gyümölcsöt evett. Mindvégig úgy gondoltam, hogy étkezéskor minden egyszerű ember asztala telis-tele van ennivalóval.

Nem kevés klasszikus könyvet olvastam, elég hosszú ideig tartott a tanulás. Ennek ellenére nem lehet azt mondani, hogy a klasszikus kínai nyelvet jól elsajátítottam volna. Először is nem voltam szorgalmas. Azzal az ürüggyel, hogy valami kis bajom van, vagy ha semmi kifogást sem találtam, de nem volt kedvem tanulni, akkor üzentem az eunuchhal, és egy napi szünetet kértem. Tízéves koromig sokkal szívesebben időztem a Jücsing Palota kertjében álló nagy cédrusfa alatt, mint az épületben. Nyáron ugyanis a fa mindig tele volt naphosszat fel-alá nyüzsgő hangyákkal. Roppant módon érdekelték! Sokszor térdepeltem ott, süteményt szórtam eléjük, és segítettem nekik az élelmet elszállítani, miközben magam megfeledkeztem az étkezésről. Érdeklődésem később a tücskök és a giliszták felé fordult. Rengeteg porcelán edényt hozattam s azokban tartottam őket. Közel sem fűlt ennyire a fogam a tanuláshoz. Amikor már nagyon untam az órát, mindig az jutott eszembe, de jó is volna kimenni, és megnézni az én kis barátaimat.

Amikor már jóval túl voltam a tizedik éven, lassan megértettem, hogy mi a jelentősége számomra a tanulásnak. Kezdett érdekelni, hogyan legyek „jó császár”, mi az a rendkívüli, amittől az ember császárrá lesz; jobban érdekelt a könyvek tartalma, mint stílusa. Többet akartam tudni a császár jogáról, mint kötelességéről, bár a régi bölcsek ilyesmiket mondtak: „Első a nép, azután következnek a nemzetségek öregei, a fejedelmek jelentéktelenek”, „ha az uralkodó annyiba veszi alattvalóit, mint a fűszálat, az alattvalók ellenségüknek tekintik az uralkodót.” E mondások többsége azonban az alattvalóknak, a dolgozóknak, a köznépnek szólt, pl. „az uralkodó

legyen uralkodó, az alattvaló pedig alattvaló, az atya legyen atya, a fiú pedig fiú”. Az első tankönyvben „a gyermeki tiszteletről” szóló kánon megszabja: „A gyermeknek mindenekelőtt szüleit kell szolgálnia, s csak azután szolgálhatja uralkodóját.” Ezeket a fülbemászó igazságokat tanítómestereimtől órán kívül hallottam. Amikor elkezdtek a bölcselkedést, sokkal többet mondtak, mint amennyi a könyvben volt. Ennélfogva az óklasszikus szövegek kevesebbet jelentettek számomra, mint mestereim magyarázatai, mélyebb benyomást tettek rám régi bölcseket idéző szavaik, mint a klasszikusok.

Sok régi kínai iskolából kikerült ember betéve tudta a szövegeket. Mondják, hogy ez a keserves munka jó hatással volt rájuk. Én nem részesültem ebben a jó hatásban. Tanítóim sohasem ösztökeltek a magolásra, megelégedtek azzal, ha a könyvtárszobában néhány-szor elolvastam a leckét.

Bizonyára ők is gondoltak arra, hogy a tanulás magolással jár, ezért két módszert írtak elő. Először is, amikor az özvegy császárné elé járultam szertartásos üdvözlésre, a leckét elejétől végig fel kellett neki mondanom. A másik előírás az volt, hogy reggel, amikor felébredtem, a főeunuch hálósobám ajtaja előtt állva fennhangon, néhányszor felolvasta az aznapi leckét. Megelégedtek annyival, amennyit ezek után hajlandó voltam megjegyezni.

Sohasem ellenőrizték házi feladatomat, sohasem kaptam fogalmazási feladványt. Emlékezem, írtam néhány rímpárt és verset, a tanár azonban nem értékelte őket, nemhogy javította volna a zsengéket. Gyermekkoromban mégis nagyon szerettem írni, bár mestereim ügyet sem vetettek erre a szórakozásomra, ezért hát saját kedvtelésemmre írtam. Tizenhárom-tizennégy éves koromtól kezdve sok szépirodalmat olvastam, a Ming- [1368–1644] és Csing-kor [1644–1911] naplóit, nem hivatalos történeti krónikáit, a Csing-kor és a köztársaság fordulójának történeti regényeit, a bátor kalandorokról szóló elbeszéléseket, detektívregényeket. A Kereskedelmi Kiadó* által megjelentetett novellagyűjteményeket szinte kivétel nélkül elolvastam. Később angol nyelvű történeteket olvasgattam.

* A korabeli Kína legjelentősebb könyvkiadója Sanghajban.

Ezeknek a hajdani és korabeli, hazai és külföldi írásműveknek a mintájára magam is sok érdekes históriát találtam ki és írtam, illusztráltam, adtam ki és olvastam. Álnéven némelyiket elküldtem a lapoknak, többnyire sikertelenül. Egyszer Teng Csiung-lin néven egy Ming-kori költő versét beküldtem egy kis zúglapnak. A kiadó beugrott, a vers megjelent. Ugyancsak bedőlt angol tanárom, Johnston is, aki később a verset angolra fordította, és annak egyik bizonyítékaul, hogy tanítványának költői vénája van, „A Tiltott Város alkonya” című könyvébe is bevette. A legrosszabb eredményt a mandzsu nyelv tanulásában értem el. Évekig próbálkoztam elsajátításával, de mindössze egyetlen szót jegyeztem meg. Amikor ugyanis a mandzsu méltóságok szertartásos tiszteletadásra elém járultak, és letérdelve mandzsu nyelven mondták el az üdvözlő mondatot, azt kellett válaszolnom: „ili”, vagyis „kelj fel”.

Amikor kilencéves lettem, kitalálták, hogy ösztönzésül tanulótársakat adnak mellém, akik havonta 80 ezüst dollárnak megfelelő ösztöndíjat kaptak és azt a kiváltságot, hogy belovagolhattak a Tiltott Városba. Ezt a kitüntetést hárman érdemelték ki: öcsém, Pu Csie, unokabátyám fia, Jü Csung és nagybátyám, Caj Tao fia, Pu Csia, akivel 14 éves koromtól kezdve angolt tanultam. A tanulótársnak még egy kitüntetésben volt része: a császár helyett viselte a szidást. A régiek azt mondják: amikor a fejedelem elvéti a célzást, a madarat hibáztatják. Ennélfogva, amikor rosszul tanultam, a mesterek mindig a tanulótársat dorgálták. A császár öccse kimaradt ebből, így hát Jü Csungra pírítottak rá. A Jücsing Palota három diákja közül öcsém, Pu Csie tanult a legjobban, mivel vele otthon külön tanár foglalkozott, nálunk teljesen feleslegesen töltötte idejét. Jü Csung volt a legrosszabb, nem azért, mintha neki nem lett volna külön tanára, hanem mert akár jól, akár rosszul tanult, mindig szapulták. El is ment a kedve a tanulástól. Tehát hivatása miatt volt rossz az eredménye.

Amikor tanulótársaim hiányoztak, sokat csintalankodtam. Óra alatt, ha jókedvem volt, levettem nemezipapucsomat és harisnyát az asztalra dobtam. A tanár nem tehetett egyebet, összeszedte a holmit, és visszahúzta a lábamra. Egyszer felfedeztem Hszü Fang mester érdekes, hosszú szemöldökszőrét. Magamhoz hívtam, hogy

megtapintsam. A parancsnak engedelmeskedve, lehajtott fejjel hozzám lépett, és szemrebbenés nélkül kihúzott egy szálát nekem. Később, amikor a mester meghalt, az eunuchok azt mondogatták: azért történt ez, mert a Tízezer Év Ura kihúzta a hosszú élet szemeszőrét.

Lu Jung-hsziang mestert egyszer annyira megharagítottam, hogy megfélemedezett az uralkodó és alattvaló közötti különbségről. Nem akartam tovább olvasni a szöveget, ki akartam menni hangyáimhoz. Lu mester először burkolt formában figyelmeztetett, mondván: „Csak az lehet nemes ember, akinek szilárd a tudása”. Én azonban nem értettem a szóból s ide-oda tekintgettem, hánytorgtam, izegtem-mozogtam a széken. Célzásának nem lévén fogamatja, újabb idézetet mondott: „Ha a nemes ember nem komoly, akkor nincs tekintélye, s nem lesz szilárd az ő tudása.” Ennek ellenére felálltam, és ki akartam menni. Erre aztán nagyon ideges lett, és elkiáltotta magát:

– Ne mozogjon!

Összerezcentem, és kicsit megjuhászodtam, de hamarosan újra csak eszembe jutottak a hangyáim, s megint elkezdtem az izgést-mozgást.

Amikor tanulótársaim eljöttek, természetesen jobb volt. Legalább egyhelyben tudtam maradni. Tanáraink azért megtalálták a módját, hogy megintsenek. Egyszer szökdécselve jöttem be a tanterembe, mire a tanár azt mondta Jü Csangnak, aki igen rendesen ült:

– Lám, milyen rendetlen vagy!

Naponta nyolctól tizenegyig tanultam. Később angol órára jártam délután egytől háromig. Valamivel reggel nyolc óra előtt aranyozott fedelű, sárga gyaloghintómon indultam a Jücsing Palotába. Csak annyit mondtam: „hívjátok”, s az eunuchok máris hívták az oldalsó szobában várakozó tanárt és a tanulótársakat. Az ő belépésüknek a palotába szintén megvolt a maga rendje. Elöl ment a könyvhordó eunuch, aztán következett az első óra tanára, őt követően a tanulótársak. Miután a tanár belépett a kapun, megállt ott, rám szegezte tekintetét. Ez volt a „találkozás tiszteletadása”. Én ezt nem viszonztam, mert ő bár mester, de alattvaló volt, én vi-

szont, bár tanuló, de uralkodó voltam. Az üdvözlésnek ez a módja szabályhoz volt kötve. Aztán Pu Csie és Jü Csung borultak térdre előttem. A szertartások végeztével valamennyien leültünk. Az asztal északi oldalán* dél felé tekintett az én külön helyem, balkéz felől a mester, mellette a tanulótársak foglaltak helyet. Az eunuchok fővegeinket a fővegtartóba rakták, majd eltávoztak. Ezzel megkezdődött az óra.

Tanítómestereim közül Lu Zsung-hsziang Csiangszu tartományi születésű udvari tanácsos volt. Egy évig sem tanított engem, amikor meghalt. Ji Ko-tan, több mint kilenc évig oktatott mandzsui nyelvre, s mint fehér zászlós mandzsui, a palotai vizsgán mandzsui fordítói képesítést szerzett. Csen Pao-sen Fucsien tartományból származott, s a másik két írástudóval egyidőben került a palotába. Ce Hszi idején az udvari tanács helyettes elnöke és a szertartási főhivatal alelnöke méltóságot töltötte be. Mestereim közül leghosszabb ideig ő volt mellettem. Lu halála után a kínai nyelvi stúdiumokat Hszü Fang, a császári akadémia helyettes vezetője, Csü Ji-fan, a Hanlin akadémia tagja és Liang Ting-fen tanították. Ez utóbbi egyébként arról volt híres, hogy Kuang Hszü császár síremléke elé fenyőligetet telepített.

A legnagyobb hatással Csen mester volt rám, utána következett angol tanárom, Johnston. Csen mestert Fucsien tartományban zseniként tartották számon. Még Tung Cse császár korában megszerezte a legmagasabb „csinsi” tudományos fokozatot és húszéves korában akadémikus lett. Miután bekerült az udvari tanácsba, hírnevét azzal is növelte, hogy ellent mert mondani Ce Hszinek. Csang Cse-tunggal együtt kékvérű pártiaknak nevezték őket. Később felhagyott a politikai szélkakaskodással, és 1891-ben azzal az ürüggyel, hogy nem jól intézte a déltengeri ügyeket, az ötödik rangfokozatba degradálták. Hazatért, és húsz évig élt otthon csendesen. Az 1911-es forradalom kitörése előtt újra elővették, és Sanhszi tartomány kormányzójának nevezték ki. Még mielőtt elfoglalta volna posztját, visszatartották, és nevelőként mellém rendelték. Ettől kezdve egé-

* A császári palotában, de azon kívül is, Kínában az épületeket lehetőleg az égtájak szerint tájolták.

szen Északkelet-Kínába költözésemig mellettem maradt. A környezetemben lévő Csing-veteránok közül ő volt az egyik legmérték- tartóbb, leghatározottabb és legmegfontoltabb egyéniség. Az én szememben ő tűnt a személyemhez és a dinasztiahoz leghűségesebb embernek. Amikor úgy éreztem, hogy óvatossága már-már gátat vet jövőmnek, akkor is őt tartottam az egyetlen olyan tekintélynek, kinek tanácsát kis és nagy ügyekben egyaránt helybenhagytam.

– Bár a császár még kicsi, ám máris kiváló gyermeke az égnek – szokott mosolyogva dicsérni ezzel a klasszikus idézettel. Öreg okuláréja mögött szemei ilyenkor két keskeny csíkká zsugorodtak, miközben egyik kezével lassan hófehér, gyér szakállát simogatta.

Különösen érdekelték Csen mester elbeszélései. Mikor nagyobbacska lettem, majdnem minden reggel meghallgattam a köztársaságról mondott híreit: hogy Dél és Észak között nincs békesség, a tábornokok marakodnak, a hivatalnokok gyűlölködnek. Ezek mind az ő kifejezései voltak. Miután ezt elmondta, egészen más hanghordozással emlékezett vissza Tung Cse és Kuang Hszü császárok virágkorára, Kang Hszi és Csien Lung császárok aranykorára. Érthető, hogy legszívesebben azokról az esetekről mesélt, amikor ellentmondott Ce Hszinek. Valahányszor a köztársaságban hivatalt viselő régi udvari méltóságokról esett szó, mindig dühbe gurult. Ajkán a forradalom, a köztársaság volt minden csapás forrása. Akinek valami köze volt ezekhez a dolgokhoz, azokat a banditák közé sorolta. – Az istenteleneknek nincs törvényük, akik nem ismerik a gyermeki szeretetet, azoknak nincsenek szüleik; ez a nagy zűrzavar alaptörvénye. – Ezzel sommázta mindazt, ami nem tetszett neki. A helyzetről adott értékelését gyakorta fejezte be így:

– A köztársaság csak néhány éve tart, ám az ég és a nép kezdettől haragot és elégedetlenséget érez iránta. A dinasztia kétszáz évig nagy jóakaratával és számos jócselekedetével megnyerte a népet, végül az ég és az emberek ismét visszatérnek a dinasztiahoz.

Csu Ji-fan mesterem tanítás közben ritkán mesélt. Mindig úgy éreztem, hogy fáradt. Később tudtam csak meg, hogy szenvedélyes majongozó*. Megesett, hogy egész éjszaka játszott, ezért aztán

* *Majong* (ejtsd madzsong) – kínai sakkjáték.

sohasem aludta ki magát. Értett a gyógyításhoz is. Amikor beteg voltam, néha őt hívták vizitre.

Liang Szu-fen mester meg nagyon szeretett beszélni. Abban különbözött Csen mestertől, hogy sokkal többet mesélt önmagáról. Volt egy története, amit ki tudja hányszor hallottunk tőle. Kuang Hszü császár halálakor megesküdt, hogy élete végéig őrizni fogja az uralkodó síremlékét. Története erről az örököséről szólt. Egyik éjszaka, amint éppen lámpafénynél olvasott, beugrott a fallal kerített udvarba egy tigris formájú magas férfi. Kezében villogó tört szorongatott. Berontott a szobába, ő azonban szemrebbenés nélkül kérdezte tőle: – Honnan jött a dalia? Talán bizony le akarja vágni a fejem? – A vendég ettől úgy meghatódott, hogy földbe gyökerezett a lába. Majd a mester letette a könyvet, és pátosszal így szólt: – Hogyne tudnék meghalni az elhunyt császár síremléke előtt... – Az ember végül letette a tört, térdre hullott, s bevallotta, hogy Jüan Si-kaj bérelte fel, majd azt tanácsolta neki, hogy gyorsan távozzék, mert veszélyben forog az élete. Ő azonban hálásan utasította el a tanácsot, s kijelentette, hogy nem fél a haláltól. Ez a történet nagyon meghatott engem. Láttam egy fényképet is, amely udvari díszruhában a síremlék előtt örökítette meg az általa ültetett fenyőcsemeteligetben. Miként adódott, hogy esküjét feladva elhagyta a fenyőligetet, mielőtt a fák megnőttek volna – máig sem értem.

Akkor sok minden egyébbel is találkoztam, amit nem értettem. Például a filozófusok általában nem beszéltek a csodatevő szellemekről. Csen mester azonban nagyon is hitt a jóslatokban. Számomra is jósoltatott a szellemekkel, megkérdezte császáruktól nemzetségem és a magam jövőjét. A jóslásban hívó Liang és Csu mesterek ajánlották nekem „Az ég szemére vonatkozó minden tudni-valók” című könyvet.

Valaha azon a véleményen voltam, hogy mestereim száraz szobatudósok. Később különösen Csen Pao-sen szobatudósságát tűrtem nehezen. Bár ami azt illeti, néhány dolguk egyáltalán nem erre vallott. A szobatudós alig ismeri a kereskedelmi hasznót, ők azonban nagyon is értettek az üzlethez, és jól kitapogatták a titulusok megszerzésének módját.

Nevelőim haláluk után rendkívül kitüntető titulusokat kaptak,

jóval többet, mint a dinasztia többi veteránja. Azt is mondhatnám, megkaptak tőlem mindent, amit csak kaphattak. Igaz, hogy amit kellett, azt át is adták nekem. Végére is annak ellenére, hogy a Jücsing Palotában sohasem volt vizsga, mestereim tanulmányi eredményeimmel elégedettek lehettek. Az alábbi eset kapcsán 12 éves koromban arról is megbizonyosodtak, hogy nevelőmunkájuk nem volt hiábavaló.

Abban az évben halt meg Csing herceg. Palotájából eljöttek, hogy számára halál utáni titulust kérjenek. Az ilyen ügyekben szokás szerint mestereimmel tanácskoztam. Azon a két napon influenzás voltam, s nem mentem órára. Mestereim sem voltak körülöttem, magamnak kellett hát véleményt nyilvánítanom. Az udvari kancelláriából ez ügyben átküldött császári leiratot átolvassva egyáltalán nem voltam vele megelégedve. Elhajítottam, átírtam, és néhány tiszteletlen értelmű írásjegyet tettem bele, majd visszaküldtem a kancelláriának. Hamarosan jött az apám és dadogva mondta:

– Felséged a saját nemzetségével talán mégse tegye ezt.

– Miért ne? – kérdeztem kevélyen. – Csing herceg pénzt kapott Jüan Si-kajtól, és azt tanácsolta a császári özvegynek, hogy engedje át az országot. A nagy Csingek több mint kétszáz éves uralma Csing herceg kezén préda lett, hogyan lehetne dicsérő címet adni neki? Csak azt adhatom, amit írtam.

– Jó, jó – bólogatott apám, azzal elővett egy másik okiratot. – Hát akkor talán erre a „hszien” írásjegyre lehetne átjavítani. Ebben van egy „kutya” gyökjel.*

– Nem lehet! Nem lehet! Úgy látom, be akartok csapni. A tanárok már megint nincsenek itt. Felháborító! – Izgalmamban és mérgemben sírva fakadtam. – A kutya gyökjellel sem engedem, nem lehet, nem és nem! Nem adok, semmilyen írásjegyet sem írok!

Apámnak keze-lába reszketett, fővegén a pávatoll szüntelenül rezgett. – Ne sírjon, megyek és megkeresem a beadványok hivatalát.

* A kínai írásjegy általában két alkotóelemből tevődik össze: a kiejtést jelző ún. fonetikai elemből és a fogalom jellegére utaló elemből. A rossz értelmű fogalmakat jelentő írásjegyekben szokott szerepelni ez a bizonyos „kutya” gyökjel.

Másnap, amikor a Jücsing Palotába mentem órára, elmondtam a dolgot Csen Pao-sennek. Örömében szemei megint keskeny csíkká zsugorodtak, majd meg is dicsért.

– Felséged az uralkodói atyával helyesen, nagyon helyesen szállt szembe . . . az uralkodó bár még kicsiny, de nagy az ő bölcsessége.

Az akadémikusok végül egy „mi” (titok) írásjegyre javították a vitás szót. Úgy véltem, ez nem különösen jó értelmű írásjegy, ezért helybenhagytam. Később azután a „Tanulmányok az elhalálozás utáni titulusokról” című munka elolvasásakor értettem meg, hogy mégiscsak becsaptak. De apámmal folytatott vitámat mestereim széles körben terjesztették. Az egyik mandzsu veterán verset is írt róla, amit Liang mester meg is örökített naplójában.

5. AZ EUNUCHOK

Gyermekkoromra emlékezve nem maradhatnak ki az eunuchok sem. Gyámolítottak étkezéskor, öltözködéskor, alváskor. Elkísértek játszani, istápoltak a tanulásban, mesét mondtak nekem, elviselték pofonaimat, türték ütlegeimet – állandóan mellettem tartózkodtak. Ők voltak legfőbb társaim, szolgálaim és első tanítómestereim. Nem tudnám pontosan megmondani, mióta alkalmaznak udvari szolgálkként eunuchokat, tudom azonban, mikor fejeződött be szerepük. Amikor győzelmesen végetért a második világháború, harmadszor pottyantam le a császári trónról. Valószínűleg ekkor ért mélypontra az eunuchok száma, mintegy tízen lehettek. Úgy tudom, a Míng-dinasztia korában voltak a legtöbben, számuk akkoriban elérte a százezret. A Csing-korban funkciójuk és létszámuk csökkent, Ce Hszi idejében azonban még mindig voltak vagy háromezren. Az 1911-es forradalom után nagy részük szétfutott, s bár a dinasztiaival szembeni méltányos bánásmód feltételei között szerepelt az is, hogy új herélteket az udvarban többé nem alkalmaznak, a kancellária ezt az előírást sok esetben megszegte. Az egyik nemrégiben kezembe került, uralkodásom tizennegyedik évéből (1922), a holdnapár második havából származó kimutatás szerint még mindig 1337-en voltak. Két év múlva, nagy elbocsátási rendeletem

után, körülbelül kétszáz maradt, többségük a császári özvegyek és feleségem szolgálatára. Az eunuchokon kívül volt még nekik mintegy száz szolgálólányuk is. Ettől kezdve a palotában alkalmazott szolgaszemélyzet belőlük, valamint a sokkal kisebb létszámú őrségből és az ún. férfikíséreiből állott.

Régebben a napnak egy meghatározott órájában a palotaőrségen kívül mindenkinek – a hercegektől egészen a legutolsó szolgál – el kellett hagynia a Tiltott Várost. A császári családon kívül ilyenkor nem volt „igazi” férfi a palotában.

Az eunuchoknak igen sokféle feladatuk volt. Felszolgáltak a napi étkezéseknél, s parancsomra várva állandóan körülöttem forgolódtak. Ügyeltek a baldachinra és a tűzhelyre. Ezen kívül a palotai rendtartás szerint feladataik közé tartozott a császári ediktumok kézbesítése, a fogadásra érkezett méltóságok kísérése, a beadványok folyamatba tétele, a különböző hivatalokba érkező ügyek intézése, a külső kincstárakból beküldött javak átvétele, a tűzoltóság és a könyvtár felügyelete, a régiségek, kalligráfiák, festmények, ruhák, fegyverek (tűzfegyverek és íjjak), a régi bronzok és a hivatalnokok kitüntetésére szolgáló sárga övek számontartása, az aszalt és friss gyümölcsök beszerzése, az udvari orvosok vizitre kísérése, a külső mesteremberekkel mindenféle munka elvégeztetése, az ősök táblái előtti füstölők égetése, a kapuknál ki-be járkáló hivatalnokok és mesteremberek ellenőrzése. Ők vezettek listát a Hanlin akadémikusokról és a palotaőrség ügyeletéről, felelősek voltak a császári kincsek megőrzéséért, naplót vezettek az uralkodó cselekedeteiről, megfenyítették a szabálysértő eunuchokat és szolgálólányokat, etették a palota állatait, takarították az épületeket, és rendben tartották a kerteket és a parkokat is. Harangveréssel ők jelezték az időt, a császár hajvágásáról, orvosságairól, az operaelőadások megszervezéséről is ők gondoskodtak, s végül gondjuk volt arra, hogy a taoista szerzetesek a Csenghuang templomban* elvégezzék a szertartásokat, s hogy a Junghokung kolostorban** a buddhista lámák a császár nevében imádkozzanak.

* A város védőistenének temploma.

** A Csing korban (1644–1911) épült palota, amely később lámakolostor lett.

A palotabeli eunuchokat két csoportba sorolták. Az egyik csoportba tartoztak az anyacsászárné, a császár, a császári hitves és a császári mellékfeleségek szolgálatára rendelték, a másik csoportba pedig az egyéb helyeken szolgálatot teljesítők. A rangsorolás mindegyik csoportban igen szigorú volt. Nagyjából három fokozatra különültek. Voltak főfelügyelők, felügyelők és közrendűek. A császár anyja és a császár mellett voltak legfőbb és főeunuchok, a mellékfeleségek mellett csak főeunuchok lehettek. A szabályok szerint az eunuchok a harmadik rangfokozatig léphettek elő.* Ce Hszi kedvence, Li Lien-jing óta azonban a második rangfokozatra is volt példa, így az én legeslegfőbb eunuchom, Csang Csien-ho is megkapta ezt a kitüntetést.

Harmadik rangfokozat járt az egyes intézmények vezetőinek, számszerint negyvennyolcnak. Alájuk kilenc részleg főeunuchja tartozott, akik a harmadik-ötödik fokozatot érték el. Az alájuk rendelt egyes hivatalok élén állókat pedig a negyedik-kilencedik rangfokozat illette meg. Aztán következtek a közrendű eunuchok. Ezek között is a legalsóbb lépcsőn álltak a takarítók. Ezt a nehéz munkát a valamilyen vétket elkövetők végezték. Az eunuchok legnagyobb havi fizetése nyolc ezüst tael, nyolc font rizs és 1300 rézpénz, a legalacsonyabb két ezüst tael, másfél font rizs és hatszáz rézpénz volt. A legtöbbnek – különösen a magas beosztásúaknak – ez névleges összeget jelentett, mert számos más intézménytől vagy egyéntől törvényes és törvénytelen mellékjövedelmet húztak, s ez ki tudja hánszorosa volt a hivatalos fizetésnek.

Lung Jü császári özvegy legfőbb eunuchja, Csang Lan-te például olyan előkelőnek számított, akár egy herceg, s gazdagságban még az Ég Fiával is vetekedett. Az én második főeunuchom, Jüan Csing-sou, valahányszor beköszöntött a tél, mindennap más-más prémköpenyt öltött, s ahányat, annyiféle szabásút. Csak annak a tengeri vidra prémköpenynek az ára, amit újévkor szokott felvenni, elég lett volna egy pekingi kishivatalnok egész életre szóló ennivalójára. A palota többi főeunuchja is megszervezte a maga külön kis háztartását, ahol szegényebb eunuchok szolgálták őket. Sőt, olyan is

* A régi kínai hierarchában kilenc rangfokozat volt.

akadt, akinek házon kívül megvolt a maga anyókája és szolgálóleánya. A közrendű eunuchok viszont nagy szegénységben éltek, egész évben rosszul táplálkoztak, agyondolgozták magukat, vertek és gyötörték őket, s ha megöregedtek, nem volt kire támaszkodniuk, csak a csekélyke „kegydíjból” tengődtek. Ha vétkeztek, kihajították őket, s ilyenkor vagy koldultak, vagy éhen haltak.

Hozzám legközelebb a Janghszin palotabeli eunuchok álltak. Közülük is azok a fiatalok, akik az étkezésnél szolgáltak ki és öltöztettek. A palotám mögötti két folyosón laktak, s egy felügyelő dirigálta őket. A takarítószemélyzet felett ugyancsak egy felügyelő rendelkezett. E két csoport főfelügyelője volt a személyem körüli legfőbb eunuch, Csang Csien-ho és helyettese, Jüan Csin-sou. Amíg Lung Jü császári özvegy élt, mellém rendelték legfőbb gyámoltómul Csang Te-ant, akit azzal a feladattal bíztak meg, hogy életem minden dolgát elrendezze, és megismertesse velém a palotai etikettet. Vele azonban közel sem kerültem olyan bensőséges kapcsolatba, mint Csang Csien-hóval.

Csang Csien-ho, ez a kissé púpos, ötvenen túli öreg volt az én első tanítómesterem. A császárné parancsára ő ismertetett meg az írásjegyekkel, mielőtt még a Jücsing Palotába mentem volna tanulni. Megtanultam vele a „Háromszavas Tankönyv”-et, a „Családnevek Könyvé”-t, s miután a tanulócsarnokba jártam, minden reggel hálószobám előtt állva – amint már előzőleg is említettem – hangosan felolvasta a napi leckét, hogy könnyebben emlékezetembe véssem. A többi legfőbb császári eunuchhoz hasonlóan ő is minden alkalmat megragadott, hogy kifejezze a gazda iránti hűségét és mélységes odaadását. Neki köszönhettem, hogy még iskolába menetelem előtt megértettem, mennyire gyűlöletes Jüan Si-kaj, milyen félelmetes Szun Jat-szen, és hogy a köztársaság csakis a nagy mandzsú dinasztia engedékenysége folytán jöhetett létre, s hogy a köztársaság minden magas rangú funkcionáriusa tulajdonképpen a Csing császár régi hivatalnokai. A külvilág változásait is az ő hangulatai szerint ismertem meg. Sőt, mindennapos leckefelmondásának hanghordozásából azt is kiérezhettem, hogy aggódik-e értem, vagy kilátásaim netalán örömmel töltik el. Csang volt első játszótársam. Amikor vettélkedve játszottunk, mindig én győztem. Egyszer újévkor Csing

Ji császári mellékfeleség kockázni hívott. Csang mint bankár mindig hagyta, hogy nyerjek, s a pénzt mind el is nyertem. Nem bánta, hiszen nem az övé, hanem a felséges asszonyé volt.

Mint általában a gyerekek, én is nagyon szerettem a történeteket. Mind az ő, mind pedig a többiek történetei vagy a palotabeli szellemekről, vagy pedig az Ég Fiát segítő szellemek csodálatos históriáiról szóltak. Ha valamennyit le tudnám írni, kitelne belőlük egy kötetre való. Elbeszéléseik szerint a palota minden tárgyának: a bronzdarvaknak, az aranyozott kádaknak, az állatfiguráknak, a fáknek, a kutaknak és a köveknek valaha mágikus erejük volt, nem beszélve Kuan Jin boddhiszátváról* vagy a háború istenéről. Ezek a soha meg nem unt elbeszélések azt a hitet erősítették bennem, hogy a szellemek kivétel nélkül a császár kedvében járnak, olyannyira, hogy majd összetörik magukat a nagy buzgalomban.

A császár fővegén például jókora gyöngyszem ékeskedett. Az a történet fűződött hozzá, hogy Csien Lung császár a régi Nyári Palotában, a Jüamingjüanban a patak partján sétált, amikor a víz tükrében fényes csíkot pillantott meg. Belelőtt egy nyílvesszőt, mire a fénycsík eltűnt. Ekkor embereivel felkutatta a vizet, s azok egy nagy osztrigát hoztak elő onnan. Abban az osztrigában találták a hatalmas gyöngyöt. Azt is beszélték, hogy ez a gyöngy – miután a császár fővegére került – gyakran elrepült onnan, egy idő múltán azonban újra visszaszállt. A bölcsek tanácsára kifúrták és aranyfoglatba helyezték. Ettől kezdve nyugton maradt a helyén. Az ilyesféle meséket gyermekkoromban szóról szóra elhittem. Ennek bizonyosságául álljon itt az alábbi történet:

Lehettem nyolc-kilenc éves, amikor egyszer nem valami jól éreztem magam. Csang Csien-ho lilászörös pirulát hozott nekem. Kértem tőle, miféle gyógyszer ez?

„A szolga éppen aludt, és álmában látott egy fehér szakállas öregembert – válaszolta –, aki kezében egy labdacsot tartott, és azt mondta, hogy ez az örök élet tablettája, saját kezével készítette a Tízezer Év Urának.”

Annyira megörültem, hogy bajomról is megfeledkeztem. Köz-

* Boddhiszátva – buddhista istenség.

ben eszembe jutott a gyermeki szeretetről szóló 24 tanítás, a pirulákkal elszaladtam a négy özvegyhez, és őket is megkínáltam belőlük. Négy „anyám” valószínűleg már tudott a dologról, mert nagy örvendezéssel fogadtak, és dicsérték anyaszerető erényeimet. Egy idő múlva, amikor váratlanul betértem a császári gyógyszerertárba orvos-ságért, felfedeztem ott az én „örök élet” tablettámat. Ez kissé lehangolt ugyan, azt azonban mégsem tudtam elképzelni, hogy a gyógyszerert hozó fehérszakállas szellemet csak úgy kitalálták.

Az eunuchok meséi egyrészt önteltségemet élesztgették, másrészt viszont az ördögöktől való félelmemet gerjesztették. Szerintük a Tiltott Város minden zugában szellemek tanyáztak. Az Örök Béke Palotája mögötti utcácskában például ördögök kapták be az embert, a Csingho-kapunál lévő kútban meg nőstényördögök laktak (szerencsére a kaput elrekesztették, különben ki-be járhattak volna), s a Tiltott Város mesterséges tavainak (Három Tengernek nevezték őket) egyik hídjáról minden évben berántanak valakit a vízbe a híd alatti szellemek. Minél több ilyen történetet hallottam, annál jobban féltem, de minél inkább féltem, annál többet szerettem volna még hallani. Tizenkét éves koromtól „A földöntúli erőkről szóló tudnivalók” című könyv hatása alá kerültem – egyébként ezt is az eunuchok hozták nekem. Ráadásul szünet nélkül folytak a vallási szertartások, a sámánok ördögűzései, olyannyira, hogy egész nap szellemektől meg ördögöktől rettegetem. Sötétől, mennydörgéstől, villámlástól, üres szobáktól – mindentől féltem.

Alkonyatkor, amikor a Tiltott Város homályba borult és a személyzet elcsendesedett, a palotarengeteg központi épülete felől felhangzott „a kapukat bezárjátok, vagyonotokra ügyeljete, tűzre, lámpára vigyázzatok” kiáltás, s hallani lehetett a paloták sok-sok ügyeletes eunuchjának refrénszerű visszhangját. Még Kang Hszi császár hozta ezt a rendeletet, hogy felhívja az eunuchok figyelmét az éberségre. Ez a szolgálati kötelezettség a Tiltott Városban különösen kísértetiesen hangzott. Ezután már nem mertem kilépni az épületből, és úgy éreztem, hogy a mesék szellemei egytől egyig ablakom alatt gyülekeznek.

Az eunuchok nemcsak az én ijesztgetéseimre találták ki ezeket a történeteket. Ők is rendkívül babonások voltak. Csang Csien-ho

sem jelentett kivételt. Ha valamiben bizonytalankodott, rögtön fellapozta a Jade-jóskönyvet és onnan kért tanácsot. A többiek is nagy becsben tartották a palotabeli szellemeket: a kígyót, a rókát, a görényt meg a sündisznót. A palotában temérdek istenség lakott. A buddhista, taoista és konfuciánus istenségek mellett az „istenapa” és „istenanya”, a „szent áldozati oszlop” meg az eunuchok védőistenei és a többi és a többi. Az eunuchok szerint a palota szellemei a második hivatali rangfokozatba tartoztak. Valamelyik eunuch mesélte nekem, hogy egy este, amikor az Égi Tisztaság Palotájának lépcsőjén állt, egy második rangfokozatú hivatalnok ruhájába öltözött szellem ragadta meg, és leszorította a lépcső aljára. A palota szelleme volt!

Az eunuchok nem ettek marhahúst, mert ezzel megszegették volna az öt tilalmat, amit a szellemek azzal büntettek, hogy a vétkes száját fa törzséhez dörzsölték egészen addig, amíg ki nem serkent belőle a vér. Ha lakatlan palotába léptek, először mindig elkiáltották magukat: „nyitjuk a palotát” – csak aztán lökték be a kaput, nehogy összetalálkozzanak a palota szellemével. Minden hó elsején és tizenötödikén vagy az ünnepeken áldozati ételeket vittek a palota szellemének. Általában tojást, szárított szójasajtot, égetett bort és süteményt. Újévkor és nagyobb ünnepeken egész disznót, bárányt és rengeteg gyümölcsöt áldoztak. Bár a vékonypénzü közrendűek számára ez az áldozat meglehetősen nagy terhet jelentett, mégis valamennyien szíves örömmel adományoztak, mivel ezek a szidásban és verésben leggyakrabban részesülő eunuchok a szellemtől remélték a gyámolítást, s azt, hogy a boldogabb jövőben majd kevesebb megpróbáltatásban lesz részük.

Különféle úton-módon jutottak mellékjövedelemhez. A színarabokban és a regényekben megírták, hogy Kuang Hszü császárnak hogyan kellett pénzelnie Ce Hszi palotájának legfőbb felügyelőjét, Li Lien-jinget, mert különben az nehézségeket támasztott, például nem jelentette be látogatását az özvegynél. Sok olyan esetről hallottam, hogy a főhivatalnokokat is zsarolták. Beszélték, hogy amikor Tung Cse császár megházasodott, a kancellária az egyes hivataloknak pénzt adott, ám az egyiket valahogy kifelejtették. Ez a részleg a menyegző napján felkereste a kancelláriát, és jelentette,

hogy a palota egyik ablaka megrepedt. A szabályzat szerint a hivatalnokok nem léphettek fel a palota lépcsőjére. Az ellenőrző hivatalvezető tehát csak lentől tarthatott szemlét, és valóban látott is valami repedést. Ettől halálra rémült. Ha ugyanis ezen az örömnéven ilyesmi történik és ezt Ce Hszi megtudja, akkor lesz hadd el hadd. Azt mondta erre az eunuch: nem kell mesterember, majd kitalál valamit, hogy kicserélje a repedt üveget. A kancellária hivatalnok megértette, hogy „borraaló” kell; nem volt mit tennie, küldött egy fűzér ezüstöt. Amint megérkezett az ezüst, az ablak menten rendbejött. Az igazság az, hogy az üveg nem is volt törött. Az a bizonyos repedés csak egy odaragasztott hajszál volt.

Amikor Csung Lun állt a kancellária élén, valamilyen ügy intézésekor nem küldött elég baksist. A pénzéhes eunuch még aznap kileste, hogy a kancellár mikor jön fogadásra, s amint éppen szobája előtt haladt el, kiöntött rá egy lavór mosdóvizet. A díszruha csurom víz lett. Az eunuch bocsánatért esdekelt. Csung Lun jól tudta, hogy most nincs idő a dühöngésre, mert a császári özvegy éppen őt várja kihallgatásra. Nagy zavar fogta el, és kérlelte az eunuchot, hogy valamiképpen segítsen rajta. Az eunuch végül előhozott egy jóelőre előkészített cobolyprémköntöst a hozzáaló hivatali jelvényekkel.

– Szegényes kis házunk még ki tudja segíteni méltóságodat! Micsoda megtiszteltetés! – mondta a ravasz.

Az eunuchok egyébként különféle hivatalnoki díszruhákat és jelvényeket tartottak, hogy szükség esetén bérbe adhassák azokat. Csung Lun ezúttal kénytelen volt eltérni a zsarolást. Jókora summa kölcsönzési díjat fizetett.

A kancellária egyik régi bennfentese beszélte el nekem, hogy amikor megházasodtam, akkor az én legfőbb eunuchom folyamodott hasonló módszerhez. Mivel előre megszabtam, hogy a menyegzői költségek nem léphetik túl a 360 000 ezüstöt, a kancellária e szerint osztotta el a pénzt az egyes hivatalok között, és nagyon kevés jutott az eunuchoknak. Jüan főfelügyelőm erre az egész tervet elvetette. Az egyik főhivatalnok most már személyesen kereste fel, hogy így meg amúgy Jüan urambátyám, ő azonban nem állt kötélnek, amíg minden úgy nem fordult, ahogyan ő akarta. Ez a barátom azt is elbeszélte, hogy akkoriban ő fiatal volt, nem tanult bele a dolgokba.

Szavaik és kézmozdulataik értelmét még nem fogta fel egészen, így azután nem is tudja, mennyit kapott az én legfőbb eunuchom.

Úgy gondolom azonban, hogy a két öreget, Csang Csien-hót és Juan Csing-sout messze túlszárnyalta Lung Jü császári özvegy legfőbb eunuchja, Hsziao Te-csang. Amikor Tiencsinben éltem, ő is ott lakott. Az angol settlementben* állt hatalmas, ragyogó palotája, több ágyassal és egy sereg szolgálóval. Úgy élt, mint a kiskirály. Egyik ágyasa, mivel nem bírta kegyetlenségét, az angol rendőrségen kért menedéket. Hsziao a pénzével még az isteneket is lefizette volna. Dehogya is nyújtott az angol rendőrség védelmet! Visszaküldte az asszonyt a pokolkirály palotájába. Hsziao ekkor saját kezével verte agyon, és nem akadt senki, aki a dolgot szóvá merte volna tenni.

6. DAJKÁM

Tanítóm, Liang Ting-fen életemről írott naplójában uralkodásom ötödik évében, a holdnaptár első havának tizenötödik napján az alábbi bejegyzést találjuk: „Ófelsége gyakorta ütlegeli az eunuchokat. Legutóbb kisebb vétségekért tizenhét embert vert meg; Csen Pao-sen és mások kifejezték rosszallásukat, Ófelsége azonban ügyet sem vetett rájuk.”

Világos hát, hogy tizenegy éves koromra az eunuchok verése már megrögződött szokásommá vált, rideg és gőgös természetem kiformálódott, és már nem tudtak jobb belátásra bírni. Valahányszor dühbe gurultam vagy rossz volt a hangulatom, szorultak az eunuchok, s ha hirtelenében kedvem vidámra fordult és önfeledten szórakozni akartam, bizony megesett, hogy az eunuchok ebből is a rövidebbet húzták. Gyerekkoromban sok furcsa kedvtelésem volt. Szerettem tévével játszani, hangyákat, kukacokat tartottam, felettébb kedveltem a kutyák és bikák harcát, legnagyobb örömeimet azonban gonosz tréfákban leltem. Nyolc-kilenc éves lehettem, amikor azt gondoltam – egyszer kipróbálom, hogy az alázatos és meg-

* *Settlement* – a külföldi hatalmak által egyenlőtlen szerződésekkel Kínától kicsikart úgynevezett „bérelt terület”.

hunyászkodó eunuchok valóban szót fogadnak-e az „ég szent fiának”. Kiválasztottam közülük egyet, s rámutattam valami földön heverő piszokra.

– Edd meg!

A földre hasalt, és valóban megette.

Más alkalommal éppen a tűzoltó-fecskendővel játszottam, amikor egyik öreg eunuchom közelített felém. Újra belém bújt az ördög: a römlő végét torkába dugtam. Szegény öreg csak térdelt, nem mert elszaladni. A hideg víztől eszméletét veszítette, s csak üggyelbajjal keltették életre.

Az emberek teljes alávetettsége és mérhetetlen alázatossága érlelte bennem ezeket a gonosz tréfákat. Tanítóim ugyan megpróbálták letéríteni a gonosz útról, beszéltek nekem az emberségről, ám ők is elismerték mindenhatóságomat, melyet ugyanők tudatosítottak bennem. Bármennyi történetet meséltek is nekem a régi hősök és uralkodók erényeiről, én mégis „minden ember felett álló” uralkodó voltam. Így aztán nevelésüknek nem sok foganatja lett.

A palotában az egyetlen ember, aki ezekről a gonoszkodásokról le tudott téríteni, dadám, Vang asszony volt. Ő volt az a „momo”, aki után Ce Hszi anyacsászárné színe előtt úgy ordítottam. Egyetlen írásjegyet sem ismert, nem tudott szónokolni az emberségről és a gyermeki szeretetről meg a régi hősökről és fejedelmekről, de amikor valamire intett, szégyelltem volna, ha nem fogadok szót neki.

Történt egyszer, hogy egy bábjátékos eunuch szórakoztatott. Nagyon tetszett az előadás, elhatároztam, hogy megkínálom süteménnyel. Rám jött a gonoszkodhatnék, gondoltam felbosszantom. Felteptem a súlyzóm zacskóját, kivettem belőle néhány vasdarabkát, és a süteménybe dugtam. Dadám meglátta, s így szólt:

– Felséges Úr, hogy egye meg, ha vasdarabot tesz bele?

– Látni szeretném, milyen képet vág, ha beleharap.

– Hát kitörik a foga! Ha meg kitörik, nem tud enni, s ha nem tud enni, mi lesz vele?

Úgy gondoltam, igaza van, de akkor meg nem lesz tréfa a dologból.

– Cserélje ki babra, ha beleharap, az is éppen elég mulatságos lesz.

Így történt, hogy a bábjátékos végül is megúsza nagyobb baj nélkül.

Egyszer meg légpuskával játszottam, s az eunuch ablakára lövöldöztem. Igen jól szórakoztatott, ahogy az ablakot fedő hártyapapírt kilyuggattam. Valaki segítségül hívta dadámat.

– Felséges Úr – szólított meg –, a szobában emberek vannak. Ha oda lövöldöz, megsebesülhetnek.

Ekkor jöttem rá, hogy tényleg vannak a szobában, s meg is sebesülhetnek.

Egyedül dadámtól hallottam, hogy mások is hozzám hasonló emberek. Nemcsak nekem van fogam, hanem másnak is, és ha nem eszik, ugyanúgy éhes lesz, mint én. A másik embernek is vannak érzései, s a másik ember bőre hasonlóképpen fáj, ha a lövedék eltalálja. Nem arról volt szó, hogy ezeket a hétköznapi igazságokat nem tudtam volna, de abban a környezetben nem volt olyan könnyű másokra is gondolnom. Eszembe sem jutottak. Arról nem is szólva, hogy magamat hozzájuk hasonlítottam volna. A többi ember számomra csak „szolga”, „köznép” volt. A palotában gyermekségemtől felnőtt koromig csak dajkám természetesen őszinte szavai juttatták eszembe azt, hogy köztem és a többiek között nincsen különbség.

Dadám emlőin nőttem fel. Kilencéves koromig szoptatott. Kilenc évig, miként anyjához a gyermek, úgy ragaszkodtam hozzá. Kilencéves koromban a császári özvegyek tudtomon kívül elűzték a palotából. Akkor nem kellett nekem a négy anya, hanem a „dadust” akartam, de akárhogy ordítottam, toporzékoltam, nem keresték elő nekem őt. Ma már látom, hogy távozása után nem maradt mellettem egyetlen emberséges ember sem. Ha kilencéves koromig dadám hatására ki is csírázott bennem valami emberi érzés, miután elkerült mellőlem, lassan még ez a kevéske is kiveszett belőlem.

Házasságom után megkerestettem. Időnként elhozattam a palotába, ilyenkor egy darabig ott lakott. A mandzsu bábczásárság utolsó éveiben Csangcsunba hozattam, és gondoskodtam róla, egészen addig, amíg elhagytam Északkelet Kínát. Különleges helyzetét sohasem használta fel arra, hogy bármilyen kedvezményt érjen el. Csendes természetű volt, soha senkivel sem civakodott. Keveset

beszélt. Ha nem szóltak hozzá, csendesen mosolygott. Mikor kicsi voltam, sokszor olyan furcsának tűnt arcán ez a mosoly. Tekintete a messzeségbe révedt, gyakorta az a gyanúm támadt, hogy az ablakon túl az égbolton, a falra festett képeken és írásjegyeken valami mulatságosát lát. Származásáról, családjáról sohasem beszélt. Miután amnesztiát kaptam, meglátogattam fogadott fiát, s csak tőle tudtam meg, hogy az, aki „a Nagy Mandzsu Birodalom Nagy Császáráé” tejjével szoptatta, mennyi szenvedésben, mennyi megaláztatásban részesült az uralkodóház részéről.

1887-ben Cseli tartomány Hocsien megye Zsencsiu járásában egy Csiao nevű falusi szegényparasztcsaládban született. Apjával, anyjával és nála hat évvel idősebb fiútestvérével együtt akkor négyen voltak. Az ötven év körüli apa parányi földet bérelt. Hol az aszály, hol meg az árvíz sanyargatta. Ehhez jött még a földbér meg az adó. Bizony, jó termés esetén sem volt elég az ennivaló. Amikor a kislány hároméves lett, Cseli tartomány északi végein nagy árvíz pusztított. A család menekülni kényszerült. Útközben apja néhányszor el akarta dobni a kislányt, azután újra meg újra visszarakta a csingafán függő foszladozó gyékénykosárba. A csingafa másik végéhez kötötte a rongyos cók mókot. Ez maradt a család egész vagyonkájából, gabona szemernyi sem. Amikor később elmesélte ezt a történetet, egyetlen szóval sem vádolta apját. Egyre csak azt mondogatta: apámnak az éhségtől jártányi ereje sem maradt, hiszen egész úton egy falatot sem evett. Akikkel találkoztak, mind hasonló helyzetben voltak. A négy ember nagy keservesen elvergődött Pekingbe. Azért igyekeztek oda, hogy menedéket kérjenek a család egyik rokonától, aki eunuchként szolgált a fővárosban. Mivel a rokon látni sem akarta őket, kénytelenek voltak az utcán kódorogni, koldulni. A várost ellepő árvíz károsultak százazrei a szabad ég alatt háltak, a hidegtől és az éhségtől jajveszékelték, sivalkodtak az utcán. Az udvar éppen nagy földmunkát végeztetett, Ce Hszi a Nyári Palotát építtette. Kuang Hszü császár krónikája azt jegyezte fel erről, hogy ebben az évben halt meg nagyapám, az I. Csun herceg, Ce Hszi anyacsászárnő parancsot adott a méltóságoknak a temetésre. II. Csun herceg örökölte a főhercegi rangot.

A főhercegi palota a pompás temetésre csak úgy szórta a pénzt.

Akiknek véres verítékéből az ezüst összegyűlt, fulladozva kapálóz-
tak a vízben, gyermekeiket piacra vitték. A Csiao család is el akarta
adni a lánygyermeket, de nem akadt rá vevő. Ekkor a prefektúra,
attól félve, hogy valami felfordulás lesz, inségkonyhát nyitott.
Egy ideig ily módon tengődtek, a kilencéves fiú meg beszegődött
fodrászinásnak. Nagy keservesen átvészelték a telet. Ahogy jött a
tavasz, a földönfutóvá lett parasztok visszavágytak a földre, a nép-
konyha is bezárt, lassan hazaszállingóztak. A Csiao család is vissza-
tért a szülőföldre, ahol újra néhány inséges esztendő következett.

Az 1900-as boxerfelkeléskor a nyolc hatalom hadseregének
dúlása sújtotta Hocsien és Paoting megyéket. A lány ekkor már
tizenhárom éves volt, ismét Pekingbe menekültek. Mivel bátyja nem
tudta eltartani, tizenhat éves korában félig-meddig adásvétel for-
májában feleségül adta egy Vang nevű hivatalszolgához. Férje tüdő-
bajt kapott, és könnyelmű életmódot folytatott. Három évig kín-
zásnak, verésnek kiszolgáltató rabszolgaként élt ura mellett. Ép-
pen kislánya született, amikor férje meghalt. Apósával és anyósával
együtt megint kétségbeejtő helyzetbe kerültek. Ekkor születtem én,
s a hercegi palota éppen dadát keresett nekem. A húsz kiválasztott
közül kellemes külseje és bőséges teje miatt őrá esett a választás.
Hogy béréből eltarthassa gyermekét, apósát és anyósát, a legmeg-
alázóbb feltételeket is vállalta. Nem volt szabad hazamennie és
gyermekét meglátogatnia, naponta egy csésze sótlan, zsíros húst
ehetett és így tovább. Havi két ezüstért egy asszony fejőstehén-
né változott.

Amikor már harmadik éve volt a dadám, leánya a gyenge táplál-
kozás miatt meghalt. Hogy ez a csapás ne rontsa a tejét, a hercegi
palota eltitkolta előle a hírt.

A kilencedik évben egy szolgálóleánnyal és egy eunuchhal együtt,
akik marakodtak egymással, a császári hitves dadámat is elbocsá-
totta. Ez a mindent béketűrőssel elviselő asszony kilencévi hallga-
tag mosolygás után tudta meg, hogy kislánya már régen halott.

A Tiltott Várostól a japán követségig

I. A JÜAN SI-KAJ-KORSZAK

Hajnalonként a Tiltott Városban még a paloták mélyére is beszűrődött a messzeségből a város zaja, a házalók éles kiáltása, a kocsikerekék zörgése, sőt néha a katonák nótázása is. Az eunuchok ezt a város echójának nevezték. Miután elhagytam a Tiltott Várost, gyakran visszaemlékeztem erre a bennem annyi különös asszociációt ébresztő visszhangra. A legmaradandóbb emléket a Tiltott Városon belüli ún. Középdél-tenger parkból beszűrődő katonazene hagyta bennem.

– Jüan Si-kaj eszik! – mondta egyszer nekem Csang Csien-ho főeunuch.

– Jüan Si-kaj zeneszó mellett ebédel, szól a gong, amikor az úr eszik, még nagyobb a pompa, mint Felségednél! – biggyesztette ajkát az öreg, s arca elsápadt az indulattól. Még alig voltam kilencéves ekkor, de hangján már megéreztem a mélységes szomorúságot. A személyemet megalázó katonazenével képzeletemben úgy jelent meg Jüan Si-kaj, mint aki elé még a császári özvegnél is több ételt hordanak, szolgálak hada veszi körül, szól a zene, és legyezik őt . . .

Volt azonban a városnak egy másfajta visszangja is, amely egyre inkább érdekelt, mégpedig a restaurációról szóló különféle mendedmondák, amikről a Jücsing Palotában mestereimtől hallottam.

A restauráció fogalmára a Tiltott Város szóhasználatában „az ősök visszahelyezése”, a veteránok és régi méltóságok szavaival „a régi dolgok dicsőséges visszaállítása”, „a Csing-dinasztia kormányzásának helyreállítása” kifejezéseket használták. A restaurációs tevékenység nem az általánosan ismert 1917-es évvel kezdődött, és

nem fejeződött be a köztársaság tizenharmadik évében (1924) kudarcba fulladt kísérlettel sem. Azt mondhatjuk, hogy a lemondás kinyilvánításától egészen Mandzsukuo császárságának 1934-es megalkulásáig ez a tevékenység egyetlen pillanatig sem szünetelt, csak éppen kezdetben a felnőttek irányították lépéseimet, ők adták számba mondanivalómat, később viszont saját osztálytudatom szerint cselekedtem. Kiskoromban tanítómestereim irányítottak, közvetlenül mögöttük azonban természetesen a kancellária főméltóságai álltak, no meg az apám, aki a köztársaság elnökének egyetértésével intézte és ellenőrizte az udvar ügyes-bajos dolgait. Ezek az emberek szerfelett buzgólkodtak, és nem voltak rosszabbak a Tiltott Város többi hivatalnokánál. Később azonban lassan ráébredtem, hogy a restauráció ábrándjának megvalósításában ők semmiféle reális erőre sem támaszkodnak. Ezt lassan ők maguk is belátták. Nagyon komikusnak tűnik, mégis igaz: a tiltott városbeliek reményüket a Csingek uralmát megdőntő és a birodalom felett uralkodó új hatalmasságokba vetették, s az első számú reménység éppen a palotabeliek által nap mint nap ócsárolt Jüan Si-kaj elnök volt.

Határozottan emlékszem, hogy a palota emberei a reményvesztettségben hogyan kezdtek reménykedni, s a dermedt hangulat miként engedett fel. Az alatt a rövid idő alatt hangulatuk olyannyira megváltozott, hogy ezt én nyolcéves fejjel is elég különösnek találtam.

Amíg a császári özvegy élt, a palotában alig lehetett mosolygós arcot látni. Az eunuchok egytől egyig suttogva sóhajtoztak, mintha a pusztulás bármely pillanatban a nyakukba zúdulhatna. Abban az időben még a császári özvegy Örök Tavasz Palotájában laktam, s amikor szertartásos üdvözlésre elé járultam, gyakran feltűnt, hogy könnyeit törölgeti. Egy alkalommal a Nyugati Második Sugárúton sétálva láttam, amint egy sereg eunuch az egyik palotából hatalmas órát és vázaszerű tárgyakat cipel kifelé. Csang C sien-ho keserves képpel jegyezte meg:

– Az özvegy úgy rendelkezett, hogy szállítsák a Nyári Palotába, de ki tudja, mi lesz majd ott a sorsuk.

Gyakran megesett, hogy szökdöstek az eunuchok. Köztük

ugyanis az a szóbeszéd járta, hogy a Nyári Palotából senki sem kerül ki élve. Csang Csien-ho naphosszat ezeken kesergett, de mindannyiszor szükségesnek tartotta, hogy meg is vigasztaljon:

– Bárhová kerüljön is a Tízezer Év Ura, a szolga mindenhová követi és védelmezi, nem úgy, mint azok a gyáva ördögök.

Arra is jól emlékszem, hogy reggelente, amint arany-sárkányos fekhelyem mellett a leckét olvasta, hangján a fojtott indulat érződött.

A köztársaság második évének (1913) újévén a hangulat kezdett megváltozni. Csen mester szilveszter napján a Tanulás Csarnokában, miután helyet foglalt, a szokástól eltérően nem nyúlt a vörös tus és papírtekercs után, hanem mosolyogva pillantott rám:

– Holnap, a külföldi újév napján a köztársaságtól el akarnak jönni Felségedhez újévet köszönteni. Az ő elnökük küldi.

Hogy ez volt-e az ő első állampolitikai útmutatása, azt nem állítom, de az oly ritkán látható meglegedettséget talán először fedeztem fel arcán. A köztársasági protokollhivatalnokot úgy fogadtam, mint a külföldi követeket. Nem kellett megszólalnom, amikor megérkezett. Az udvari kancellária főhivatalnoka mindent elrendezett, nekem csak a sárkányszal mögött kellett ülnöm, és a dolgot végignéznem.

Amikor elérkezett újév napja, felcicomáztak, rámadták az arany-sárkányos köntöst, feltették a gyöngyös föveget, a gyöngynyaláncot, majd felültem a Felhőtlen Ég Palotájának trónusára. Kétoldalt állt az udvarmester és a kardos császári testőrség.

Csu Csi-csien, Jüan Si-kaj képviselője belépett a palota kapuján, hajlongva jött felém egy darabig, aztán megállt, és újra meghajolt. Amikor trónom elé ért, háromszor ismét mélyen meghajolt, és elmondta a jókívánságokat. Miután mondókáját befejezte, a kancellária főhivatalnoka elém térdelt. Áadtam neki válaszmegajánlást – amelyet egy sárga selyemmel bekötött fadobozba helyezve már előre elkészítettek –, ő aztán a látogató felé fordulva felolvasta, majd visszaadta nekem. Ezután Csu ismét meghajolt, majd hátrálva elhagyta a palotát. Ezzel a szertartás véget is ért.

Másnap reggel a hangulat tovább javult. Először is az ágybaldachinomon kívül felolvasó Csang Csien-ho hangja erőteljesebb

lett, a Tanulás Csarnokában meg kusza fehér szakállát simogatva, fénylő fejét csóválva Csen mester jegyezte meg:

– A méltányos bánásmód feltételeit már elhelyezték az Állami Levéltárban, a külföldi államok is elismerték, most már ez az elnök sem veheti semmibe!

Alig múlt el az újév, közeledett a születésnapom. Január 13-án Jüan Si-kaj újra elküldte követét, és az elnök figyelmes gesztusai után, a köztársaság első évében olyannyira hallgatag hercegek és főhivatalnokok újra felvették a díszruhát a hivatalos jelvényekkel, a vörösgombos pávatollas föveget, sőt egyesek odáig merészkedtek, hogy a régi szokások szerint, amikor az utcán közlekedtek, az utat előttük haladó lovasokkal tétették szabaddá, és magukat nagy kísérettel vétették körül. A Szent Fegyverek Kapuja előtt és a Tiltott Városban egyszerre csak nagy sürgés-forgás támadt. A köztársaság első évében ezek az emberek köznapi ruhában jöttek be a Tiltott Városba, s csak ott bent öltöztek át udvari köntösbe. A köztársaság második évétől kezdve azonban ismét tollas, gombos fövegben és köntösben merészkedtek ki az utcára.

Lung Jü császári özvegy születésnapján és temetésén a palota ismét a régi idők jólétét és gazdagságát sugározta. Az özvegy születésnapja március 15-ére esett, hét napra rá azonban meghalt. A születésnapon Jüan Si-kaj elküldte főtitkárát a jókívánságok átadására. A hivatalos iraton egyszerre csak ez a szöveg volt olvasható: „A nagy Kínai Köztársaság elnöke, a nagy Csing Lung Jü császári özvegy őfelségének.” A főtitkár távozása után Liang Si-ji vezetésével az egész kabinet eljött köszönteni. A császárné halála után Jüan Si-kaj még meghatóbb gesztusokat tett. Kabátujjára maga tűzte fel a fekete karszalagot, és elrendelte, hogy az egész országban eresszék félárbocra a zászlókat. A polgári és katonai hivatalnokok 27 napig gyászruhában jártak, és az egész kormány megjelent az utolsó tiszteletadáson. Sőt mi több, a Legfőbb Harmónia Palotájában maga a szenátus elnöke vezette a ceremóniát. A hadseregben a szárazföldi csapatok országos gyászünnepséget tartottak, ezen a főszerepet Jüan Si-kaj jobbkeze, Tuan Csi-zsuj generális játszotta. A Tiltott Városban az eunuchok jajveszékélése, a mandzsu udvar fekete gyászruhája és a frakk jól megfért egymás

mellett. A császári családnak és a nemességnek száz napig gyászruhában kellett járnia, s ez büszkeséggel töltötte el őket. A legnagyobb örömet az keltette, hogy Hszü Si-csang is eljött Csingtaóból, és az udvartól megkapta a kétszemű pávatoll kitüntetést. Ez a főméltóság lemondása után – mint a császár nevelője, copfját meghagyva – a németek által megszállt Csingtaóba menekült, ekkor ragadt rá a „Keleti Tenger” kétértelmű gúnynév. Hogy ezúttal miért jelent meg Pekingben, arról majd a későbbiekben lesz szó.

Még be sem fejeződött Lung Jü temetési szertartása, délen máris kibontakozott a Jüan Si-kaj megdöntésére indított mozgalom, az ún. „második forradalom”. A harc rövid idő múlva Jüan győzelmével ért véget, aki ezek után katonasággal vétette körül a parlamentet, és arra kényszerítette a képviselőket, hogy válasszák meg állandó elnökké. Ekkor írta nekem Jüan az alábbi levelet:

„A Nagy Csing Császár Ófelségének: A Kínai Köztársaság elnöke tisztelettel közli Ófelségével: Hszüan Tung harmadik éve tizenkettedik havának huszonötödik napján a Nagy Csing császári özvegy, Lung Jü ediktumában az egész országban kihirdette a köztársasági alkotmányos államformát, és megparancsolta, hogy Jüan Si-kaj teljhatalommal hozza létre az ideiglenes köztársasági kormányt, és egyesítse a mandzsu, a han, a mongol, a mohamedán és a tibeti nemzetiségeket a hatalmas Kínai Köztársaság egész területén. A nemzet választása alapján a Kínai Köztársaság ideiglenes elnöke lettem. Megbízatom óta két hosszú esztendő és sok nehézség után helyreállt a nyugalom, a belső zűrzavar lecsendesült, a helyzet egyensúlyba került. A köztársaság második éve tizedik havának hatodik napján választás alapján törvényes elnök lettem. Az államhatalmat központosítottam, s a baráti államok elismerték országomat. Folyó év október 10-én az elnökség hatályba lépett. Az ország nemzetiségei a civilizáció és a békesség korszakának eljövételében reménykednek. Ez a Nagy Csing Lung Jü császárné és a Nagy Csing Császár Ófelsége jóindulatú megértésének következménye. Ha helyesen kormányozzuk a népet, új politikát valósítunk meg, és betartjuk a méltányosság feltételeit, csakis akkor lesz szilárd a birodalom és az öt nemzetiség békés együttműködése. Lung Jü

felséges asszony porai is csak akkor nyugodhatnak megbékélten az Ég alatt.

Tiszteletteljesen jelentem ezt, és nagy boldogságot kívánok – Jüan Si-kaj. A Kínai Köztársaság második évének október 19. napján.”

E hírek hallatán a veteránok ismét a fejüket kezdték törni, hogy Jüan Si-kaj végtére is Cao Cao-e vagy sem.*

Ennek az évnek a telén Kuang Hszü császár és felesége, Lung Jü sírbahelyezése alkalmából Liangkocsuangban újabb érdekes jelenet játszódott le. A köztársaság miniszterelnöke udvari gyászruhában jelent meg. Későbbi tanítóm, Liang Ting-fen a szertartáson megpillantotta a köztársaság külügyminiszterét, egy korábbi jeles Csing főhivatalnok fiát – európai ruhában. Azon a napon ugyanis a kormány a miniszterelnök vezetésével jelent meg, s a szertartás előtt elsőként éppen a miniszterelnök vetette le a frakkot és öltötte fel az udvari gyászruhát. Az udvari etikett szerint háromszor térdelt le és kilencszer borult a földre. Liang Ting-fen ettől egyszeriben igen boldog lett. Ámde egyszer csak szemet szúrt neki ez az európai ruhában levő miniszter, Szun Pao-csi. Eléje lépett, és az orrára mutatva megkérdezte tőle:

– Maga kicsoda? Melyik országból való?

Szun egészen elképedt ennek a régi barátnak a kérdésétől. A körülöttük állók semmit sem értettek. Liang mutatoujja reszkett, és egyre nagyobb lett a hangja.

– Elfelejtetted talán, hogy az apád Szun Ji-csing volt? Te, aki a Nagy Csing Birodalom főhivatalnoka voltál, ilyen ruhában jössz erre a szertartásra, az elhunyt császár és császárné előtti tiszteletadásra? Hát nem sül ki a szemed? Nahát . . . micsoda alak vagy te!

– Jól mondod! Micsoda alak is vagy te! – lépett oda Lao Naj-hszüan is.

Erre a szóváltásra számos ember sereglett köréjük. Szun Pao-csi halálsápadt lett, s fejét leszegve csak annyit tudott kinyögni:

– Nem rossz . . . nem rossz . . . Nem vagyok alak . . . nem vagyok alak.

* Lásd az 53. old. lábjegyzetét.

Később, Liang Ting-fen minél többször mesélte el a történetet, az annál színesebb lett.

A köztársaság harmadik évét egyesek a restauráció esztendejeként szokták emlegetni. A támasz nélkül maradt hivatalnokoknak egyre több dolog okozott örömet. Jüan áldozatot mutatott be Konfuciusznak, megszervezte a Csing-dinasztia történetével foglalkozó intézetet, ahol felhasználta a régi hivatalnoktudósokat. Még szembetűnőbb volt, hogy az intézet igazgatójává a három északkeleti tartomány régi kormányzóját, Csao Er-hszüant nevezte ki. Csen mester el is nevezte az illetőt renegátnak. Ő maga viszont azzal büszkélkedett, hogy „a Csing-dinasztia hivatalnoka vagyok, annak a történetét írom, annak a kenyerét eszem, annak az ügyeit intézem”. Az a Lao Naj-hszüan pedig, aki Liang mesternek segített a köztársasági külügyminiszter sértegetésében, Csingtaóban megjelent cikkében nyíltan hirdette, hogy a hatalmat újra át kell adni a Csing-dinasztiának. Levelet írt Hszü Si-csangnak, melyben arra kérte, hogy beszélne rá erre Jüan Si-kajt. Hszü Si-csang ekkor az udvar nevelője és egyben a köztársaság államtanácsának elnöke volt. Hszü átadta a cikket Jüan Si-kajnak, aki levelet küldött Laónak, és meghívta Pekingbe tanácsadói minőségben. A régi pekingi iskolaügyi főigazgató, Liu Ting-sen, a hivatali apparátus visszahelyezéséről írt. Ismét mások hasonló tartalmú beszédek, előadásokat tartottak. Az országban mindenfelé előfordultak hasonló esetek. Úgy hírlik, hogy a restauráció évében Szecsuan tartományban még az egyik „Tizenharmadik Testvér” álnéven ismert rablóvezér is Csing-kori ruhában és zöld posztóval bevont gyaloghinton járt, s mint „veterán”, ő is a restaurációban kereste a maga számítását.

A Tiltott Városban már senki sem emlegette a költözködést. Az óvatos udvari kancellár, Si Hszü, hogy a dolgot még megnyugtatóbban tisztázza, személyesen kereste fel régi barátját, Jüan Si-kajt. A hír, amellyel visszatért, még öröndetesebb volt, mivel Jüan ilyeneket mondott neki: „Bátyám, hát még mindig nem érted, hogy azok a feltételek a déliek lecsillapítását szolgálták! Az ősök temploma a városban van, hová mehetne máshová Ófelsége, ugyan ki más lakhatna a palotában, mint a császár?” Mindezeket évek múlva az udvari kancellária egyik hivatalnoka mondta el nekem. Abban

az időben sem Si Hszü, sem pedig a hercegek egyetlen szóval sem említették nekem a dolgot, ha tárgyalni akartak volna erről velem, akkor is csak Csen mesteren keresztül tehették volna, aki viszont akkoriban azt szokta volt mondani, „majd meglátjuk, az ő elnökük úgy látszik mégiscsak méltányosan bánik a dinasztiaival, a szerződés különben is letétbe van helyezve a levéltárban . . .”

Az embernek mindig az volt az érzése, hogy a mondatot nem fejezte be. Úgy hiszem, óvatos jelleme tükröződött ebben. A palotán kívüli veteránokhoz képest a palotán belülieket ebben az időben óvatos és várakozó optimizmus jellemezte. Jüan különféle lépései, kezdve attól, hogy nem feledkezett meg Lung Jü „lelkének mennybe szállásáról”, egészen addig a magánjellegű biztosítékig, hogy „Ófelsége nem hagyja el a palotát és az ősök templomát”, nem kevés reményt ébresztettek a tiltott városbeliekben. Ugyanakkor minden reménységük ebből a néhány apró gesztusból táplálkozott, s örömük nem volt egészen felhőtlen. Az év vége felé a politikai légkör változni kezdett, ami azt igazolta, hogy az óvatosság nem volt felesleges.

1915-ben az elnöki palota amerikai tanácsadója, Frank J. Goodnow közzétett egy cikket, amelyben azt írta, hogy a köztársasági államforma nem felel meg a kínai viszonyoknak. Ezután újra életre kelt „a béke megőrzésének társasága”, amely azt a nézetet vallotta, hogy legyen Jüan a kínai császárság uralkodója. Erre aztán egy csapásra eloszlottak a kételyek, és az emberek megértették, hogy Jüan miféle restaurációt akar. A Tiltott Városban is keserű lett a hangulat, amikor felfogták a helyzet ilyenén alakulását. Ebben az időben ütötte meg fülemet a város echójából kiszűrődő katonazene. A köztársaság által birtokba vett három palotában nagy festési munkálatok folytak. A Lélek Nevelésének Csarnoka lépcsőjéről jól ki lehetett venni a létrán imbolygó festők mozdulatait. Csang Csien-ho azt mondta nekem, hogy Jüan trónralépésének előkészületei folynak. Később a császári család tagja, Po Lun, családjunk és a nyolclobogós nemesség képviselőjeként azzal a kéréssel fordult Jüanhoz, hogy foglalja el a trónt, amiért is Jüantól első rangfokozatú hercegséget kapott. Erre Po Lun újra bejött a palotába, hogy kicsikarja az özvegyektől a császári testőrséget meg a pecsétet. Ezek

a hírek igen elszomorítottak, és a félelem is elfogott. Csen mester nem fogalmazott világosan, de azért megértettem azt a régi mondást, hogy az égen nem ragyoghat két nap, az országban pedig két uralkodó. Ha Jüan lesz a császár, engem mint feleslegeset hogyan is tűrhetne meg? A történelemben bőven volt példa erre. A Tavasz és és Ősz Korszakban például [i. e. 770–475] 36 esetben ölték meg az uralkodót!

Azokban a napokban a Kancsing kapun kívül a köztársaság által birtokba vett három palota minden mozdulatát figyelemmel kísérték, hogy vajon az én sorsommal szoros kapcsolatban lévő festési munkálatok befejeződtek-e vagy sem. Az özvegyek nap mint nap égették a füstölőt, könyörögtek Buddhához és a dinasztia védőszelleméhez, hogy oltalmazzon bennünket. Po Lunnak gyorsan átadták a testőrséget, a pecsétet azonban otthagya, mivel kétnyelvű, kínai és mandzsu felirata miatt nem felelt meg Jüannak.

A Tanulás Csarnokában annyi volt a változás, hogy mestereim tanuló társammal, Jü Csunggal szemben különösen udvariasak lettek. Po Lun fiát senki sem merte többé helyettem korholni. Az özvegyek szemében is becses személy lett a fiú, gyakran meghívták, dohányszelencét, gyűrűt és efféle csecsebecséket ajándékoztak neki. Amikor Jüan Si-kajra tettem valami megjegyzést, mestereim rám pislogtak, hogy fogjam be a számat, nehogy Jü Csung meghallja, és a megjegyzés apja fülébe jusson.

Egyik nap, amikor a mellékfeleségek Jü Csungot ismét meghívták, Csen Pao-sen kinézett utána az ablakon, s mikor már biztos volt benne, hogy lement, kebléből előhúzott egy cédulát, és titokzatosan megmutatta nekem.

– Az alattvaló tegnap jóslatot készített, nézze meg Felséged!

Megnéztem a cédulát, az volt ráírva: „Ellenségem beteg, nem képes ártani nekem, kedvező előjel!”

Elmondta, hogy a jósláskor a teknősbéka páncélját is tűzbe rakta, és a szibériai cickafark, az *Achillea sibirica* füvet is kipróbálta – valamennyi kedvező eredményt mutatott. Az öregúr az ősidők mindenféle jóvendőmondását előszedte érdekemben, és igen derűlátó következtetést vont le. Annak érdekében azonban, hogy Jüan tényleg ne tudjon ártani, és betartsa a méltányos bánásmód felté-

teleit, a mesterek, a hercegek és a kancellária nemcsak jósoltak, hanem egyebet is tettek. Tudtam ugyan erről is egyet s mást, bár egy szóval sem említették nekem. Érintkezésbe léptek Jüan Si-kajjal, jobban mondva az udvar kinyilvánította, hogy támogatja Jüan császárságát, Jüan császár pedig elismeri a méltányos bánásmód feltételeit. Az udvari kancellária adott egy hivatalos okmányt Jüannak, amelyben többek között az állt, hogy „most, mivel az egész nemzet képviselői az alkotmányos monarchia államformája mellett döntöttek és az elnököt császárrá nyilvánították, a régi eltörlése és az új létrehozása, a tartós kormányzás és rend érdekében mi, a császári család, kinyilvánítjuk helyeslésünket”. Ezért az okmányért cserébe Jüan Si-kaj a méltányos bánásmód feltételeinek okmányára saját kezével az alábbiakat jegyezte fel:

„Az előző dinasztia nem tudta megtartani politikai hatalmát, mindössze a császári rang maradt fenn, amelyről mindmáig nem feledkeztünk meg. A méltányos elbánás feltételeit sohasem szabad megváltoztatni, és azokat be kell iktatni az alkotmányba.

A köztársaság 4. évének telén,

Jüan Si-kaj”

Ennek a két okmánynak a szövege 1915. december 16-i dátummal megtalálható a köztársasági elnök rendeletei között. A „rendelet” megjelenése előtt néhány nappal apám naplójában az alábbi bejegyzést találtam:

„November 16. A palotába mentem. A hercegekkel és a veteránokkal a négy kedvelt mellékfeleség elé járultunk, és megbeszéltük a császári család és Jüan elnök rokoni viszonyának kérdését. Mindnyájan beleegyezésünket nyilvánítottuk, és parancsot adtam az ügyek intézésének folyamatba tételére. A titkos okmányt jóváhagytuk. Minden szerencsésen és rendben halad.”

Az a bizonyos titkos okmány nem egyéb, mint Jüan fentemlített saját kezű ecsetvonása a méltányos elbánás feltételeit rögzítő okiraton, az a bizonyos rokoni viszony pedig azt jelentette, hogy Jüan a szárazföldi hadsereg főparancsnoka, Csiang Cso-cung útján javasolta apámnak és Si Hszü kancellárnak, hogy leányát feleségül adja hozzám császárnéként. Végül, sem a méltányos bánásmód feltételei nem kerültek be az alkotmányba, sem pedig Jüan Si-kaj lánya nem

lett a feleségem, mert csak nyolcvankét napig volt császár; a Jüan-ellenes mozgalom annyira felbőszítette, hogy 1916 júniusában megütötte a guta.

2. AZ 1917-ES RESTAURÁCIÓ

Jüan Si-kaj halálhírét a Tiltott Városban mindenki kitörő örömmel fogadta. Az eunuchok egymáshoz futkosva újságolták, az özvegyek a dinasztia védőistene előtt égették a füstölőt, a Jücsing Palotában pedig egy napig szünetelt a tanítás.

A városból ilyenféle visszhangok szállingóztak a palotába:

„Jüan azért bukott le, mert trónbitorló. A monarchiát igenis helyre lehet állítani, a nép a régi uralkodót kívánja vissza. Jüan nem III. Napóleon, neki nincsenek olyan ősei, akik segíteni tudtak volna rajta. Jobb lett volna a régi uralkodóhoz visszatérni, mint egy Jüan nevezetű közönséges embernek császárrá lennie.”

Ezek a hangok egybeváltak azokkal a megjegyzésekkel, amiket mestereim mondogattak, hogy tudniillik „a dinasztíának nagyok az érdemei és számos az erénye, s az ország népének szíve is velünk dobban”.

Gondolataim és érzéseim a korábbi évekhez viszonyítva eléggé megváltoztak. Éppen az 1917-es év elején történt az a bizonyos eset, amikor nagyapám halál utáni felmagasztalása kérdésében oly kitűnő eredménnyel „vizsgáztam”. Ismét érdekelni kezdtek az újságok, amelyekben Jüan halála után olyan hírek jelentek meg, hogy „a császári párt szervezkedése nem járt sikerrel”, „a mandzsú és mongol banditák dühödten acsarkodnak”. Tudtam, hogy e cikkek a köztársaság ellen lázadó hercegek és hivatalnokok érdekemben folytatott mozgolódásaira céloznak. Közülük San Csi, vagyis Szu főherceg volt a legaktívabb. Ohira Kihatiro japán pénzember egy millió jent adott neki a restaurációs tevékenység céljaira, Aomori japán katonatiszt pedig mandzsú és mongol csavargókból, rablókból több ezer főnyi hadsereget toborzott. Amint Jüan Si-kaj lehunyta a szemét, menten a tettek mezejére léptek. Az egyik csapat, amelyet egy Babudzsab nevezetű mongol arisztokrata kommandí-

rozott, megközelítette Csangcsiakou városát*, és komolyan veszélyeztette azt, mígnem egy szép napon a katonák egy belső zendülés alkalmával parancsnokukat meggyilkolták. Mialatt a zendülők és a köztársasági hadsereg között a lehangosabban ropogtak a fegyverek, különös dolgok történtek. Pekingben a köztársasági palota és a „kis udvar” között, mintha mi sem történt volna, jöttek-mentek a különböző jókívánságokat tolmácsoló üdvözlések. A Tiltott Városban Jüan halála után egyre vidámabb lett a hangulat, amit sem ez a lövöldözés, sem pedig a monarchisták veresége nem hervasztott le.

Jüan halála után Li Jüan-hung lett az elnök, Tuan Csi-zsuj pedig a miniszterelnök. Az udvar ezúttal azt a Po Lunt küldte az elnöki palotába a jókívánságok tolmácsolására, aki annak idején már Jüan Si-kajnál is tiszteletét tette. Az elnök is viszonzotta a figyelmességet, megbízottja útján mondott köszönetet a jókívánságokért, és visszaküldte azt a díszőrséget is, amelyet annak idején Jüan Si-kaj a trónralépési szertartáshoz vett igénybe. Egyes hercegek és főméltóságok köztársasági kitüntetést kaptak, azok pedig, akik eldugták a császári rendjeleket, újra feltűntek a politikai életben. Újévkor és születésnapomon, amikor az elnök protokollfőnöke a jókívánságokat tolmácsolta, apám is ajándékokat küldött viszonzásul az elnöknek és a miniszterelnöknek. Az udvari kancelláriának sokkal több dolga akadt, mint máskor; elhalálozás utáni megtisztelő titulusok adása, a Tiltott Városban lóháton, illetőleg a két szolga által cipelt gyaloghintón való közlekedés kiváltságának odaítélése, a fővegen hordott pávatollak és gombok** kitüntetésének adományozása, a déli császári könyvtárszobába való bevonulás rendkívül megtisztelő kitüntetése*** és így tovább. A Csiencsing kapu őrtisztjei takaros lányokat verbuváltak, akikből a melléközvegyek szolgálólányokat válogattak, titokban még új herélteket is toboroztak, amit egyébként tiltottak a méltányos elbánás feltételei. Ezenkívül természetesen léteztek olyan egyéb kapcsolatok is, amelyeket én nem értettem,

* Pekingtől nem messze fekvő megyeszékhely.

** Hivatali jelvények, melyek a rangfokozat szerint különböztek.

*** Az akadémikusok és más magas rangú hivatalnokok beiktatása a császári könyvtárszobába való bevezetetés szertartásával történt.

mint pl. a magánszemélyek meghívása és a parlamenti képviselőknek adott díszebédek stb.

Egyszóval a Tiltott Városban ismét olyan elevenen pezsgett az élet, mint régen. A köztársaság hatodik évében (1917) Csang Hszün jelent meg nálam szertartásos tiszteletadáson, s az ő megjelenésétől kezdve a restaurációs mozgolódás tetőfokra hágott.

Ennek előtte kevés látogatót fogadtam, és azok is valamennyien mandzsuk voltak. A Jücsing Palotában tanultam, a Janghszin Palotában újságot olvastam, fennmaradó szabad időmet szórakozással, játékkal töltöttem. Jókedvem támadt a Szent Fegyverek kapuja körül cikázó pávatollak és suhogó köntösök elszaporodásának láttán, amikor meg a császárpárti seregek mozgolódásáról hallottam, különösen megörültem, bukásuk híre viszont ugyancsak elszomorított. Mégis azt mondhatom, a dolgot hamarosan el is felejtettem. Amikor bizonytalan hírek szállingóztak arról, hogy Szu herceg Port Arthurba menekült, aggódtam sorsa felett, ám a tevék tüsszentése olyan kitűnően mulattatott, hogy Szu herceg gondját teljesen kivettem a fejemből. Úgyis mellettem vannak mestereim és a főméltóságok, mi az ördögnek törjem én ezen a fejem? Amikor mestereim elém terjesztették az ügyeket, már amúgy is minden megtárgyaltatott, elrendeződött. Április 27-én aztán az események a következőképpen alakultak:

A Jücsing Palotába újonnan kinevezett gyámom, Csen Pao-sen és az akkoriban mellém került Liang Ting-fen mester együtt léptek be a Tanulás Csarnokába. Még helyet sem foglaltunk, Csen mester már hozzá is fogott mondókájához:

– Felségednek ma nem kell tanulnia, az egyik főméltóság jön Felséged üdvözlésére.

– Kicsoda?

– Csianghszi és Csiangszu tartományok főkormányzója és egyben Csiangszu tartomány kormányzója.

– Személyesen az a Csang Hszün, aki nem vágatta le a copfját?

– Úgy van, úgy van – bólogatott Liang mester. – Milyen kitűnő Felséged emlékezőtehetsége, éppen az a Csang Hszün.

Az igazság az, hogy egészen hétköznapi a memóriám, mestereim alig néhány nappal azelőtt beszéltek erről a Csang Hszünről. A köz-

társaság megszületése óta ő és hadserege végig megtartotta copfját. Jüan Si-kajnak végül úgy sikerült levernie az ún. második forradalmat, hogy az ő copfos hadserege bevette Nankingot. A copfosok aztán nagy rablást, gyűjtogatást rendeztek Nankingban, tévedésből még a japán konzulátus tisztviselőit is megsebesítették, amiért azok tiltakoztak. A copfos generális erre lóhalálban sietett a japán konzulátusra bocsánatot kérni. Beleegyezett a kártérítés kifizetésébe, s az ügy ezzel el is rendeződött.

Lung Jü felséges asszony halála után résztvéttáviratában Csang Hszün „nemzeti gyászról” beszélt, és ebben a táviratban egy olyan mondat is állt, hogy „a köztársaság valamennyi hivatalnoka egyben a nagy mandzsu dinasztia alattvalója”. Jüan Si-kaj halála után az újságok hamarosan közzétették Csang Hszün azon táviratát, amelyben a szücsoui hadurak értekezlete nyilatkozott a Jüan halála után kialakult helyzetről. Ennek a nyilatkozatnak első pontja leszögezte: „tisztelőben tartjuk a Csing-udvarral szembeni méltányos bánásmód feltételeit”. Mindezek után meg voltam győződve arról, hogy Csang Hszün valóban hűséges alattvalóm, és igen kíváncsi voltam rá, milyen is lehet!

A Csing-udvar előírásai szerint, ha a császár magas rangú alattvalót fogadott, illetéktelenek nem lehettek jelen a kihallgatáson. Mestereim ezért előre kioktattak, mit mondjak majd neki. Csen mester ezúttal különös nyomatékkal hívta fel figyelmemet, hogy kiadósan dicsérjem Csang Hszün hűségét, majd azt is a számba rágta, hogy látogatóm most a Jangce folyamvidék főinspektora, és 60 zászlóaljnyi hadsereg felett rendelkezik Hszücsou és Jencsou vidékén. Érdeklődhetem tőle még – mondta – annak az országrésznek a katonai helyzetéről, hadd tudja meg, milyen nagy figyelmet tanúsítok iránta. Csen mester végül a lelkemre kötötte:

– Csang Hszün biztosan dicsérni fogja Felségedet, jegyezze meg Felséged, ezt szerénységgel kell fogadnia, mert így tesz tanúságot szent erényeiről.

– Minél nagyobb a szerénység, annál több a bölcsesség – fűzte hozzá Liang mester. – Minél szerényebb, annál ragyogóbb. Amióta Lu Zsung-ting tisztelgett Felségednél, azóta is állandóan írja a leveleket, és nem győzi benne dicsérni Felséged erényeit.

Lu Zsung-ting volt Kuangtung és Kuanghszi tartományok főfelügyelője, az első köztársasági tábornok, aki elnyerte a Tiltott Városban való lovaglás jogát. Két hónappal azelőtt Tuan Csi-zsuj miniszterelnököt látogatta meg Pekingben, s nem tudni mi okból beszaladt a palotába is, hogy előttem térdet hajtson, majd tízezer jüant ajánlott fel a császári síremlék környékének fásítására. Gyámjaim Lu fogadása előtt is hasonló gondossággal oktattak! Lu Zsung-ting megjelenése egészen rendkívüli esetnek számított. Az udvari kancellária nem mindennapi kitüntetésben részesítette. Felséges kézzel írott üdvözlő feliratot, ún. aforizmapárt, számtalan aranyozott, hosszú életet jelképező Buddha-szobrocskát, jade-jogart, két más tárgyat és négy kendőt kapott ajándékba. Lu azután levélben kérte a kancellárt, hogy nevében köszönje meg az „ég” kegyét. Attól az időtől kezdve a „délen Lu Zsung-ting, északon Csang Hszün” mondást mestereim és az eunuchok szájából gyakran lehetett hallani. Csang Csien-ho gyakorta mondogatta nekem: „Délen Lu, északon Csang, van már reménysége a nagy Csing-dinasztiának.”

Az eunuchoktól kapott könyomatos újságkép alapján megpróbáltam magam elé képzelni Csang Hszün alakját, de még akkor sem állt össze ez a kép, amikor kiszálltam a gyaloghintóból. Nem sokkal azután, hogy a Lélek Nevelésének Csarnokába értem, ő is megjelent. Én a trónon ültem, ő előttem térdelt, és fejét a földhöz ütögette.

– Csang Csien-ho alattvaló békességet kíván Felségednek. Rámutattam az oldalt álló székre, és hellyel kínáltam.* Ő fejét ismét a földhöz koppantotta, majd megköszönte kegyességemet és leült. Mestereim útmutatása szerint érdeklődtem a hadsereg felől, de hogy mit válaszol, arra már nem is figyeltem. Egy kicsit csalódtam ebben a hűséges alattvalóban. Selyemköntöst viselt, arca vörösfeketés volt, szemöldöke bozontos. Amint rövid nyakát megpillantottam, úgy éreztem, hogy nem a legrokonszenvesebb. Ha nem lenne szakálla – gondoltam –, bizony csak hasonlítana a Császári Étekcsarnok szakácseunuchjaihoz. Azután hajfonatát vettem szemügyre; valóban volt neki, mégpedig hófehér.

* Ebben az időben már nem volt kötelező, hogy az alattvalók térdre cseszkedve beszéljenek az uralkodóval.

Most rólam kezdett beszélni. Csen mester előrelátása beigazoló-
dott, tényleg magasztalni kezdett:

– Ófelsége valóban bölcs.

– Nagyon messze vagyok én attól! Még fiatal vagyok, nagyon keveset tudok.

– Dinasztiánk szent és erényes őse, Kang Hszi császár is hatéves korában lépett trónra – mondta ő.

– Hogyan hasonlíthatnám magam az ősökhöz – vágtam rá –, az más volt.

Ez a kihallgatás nem tartott tovább, mint rendesen. Öt-hat per-
cig ült ott, majd távozott. Az volt róla a benyomásom, hogy nem
beszél elég választékosan, valószínűleg nem is mérhető Ceng Kuo-
fanhoz,* ezért aztán nem is voltam úgy oda a boldogságtól. Más-
nap, amikor két mesteremmel találkoztam, mosolyogva újságolták,
hogy Csang Hszü mennyire dicsérte okosságomat és szerénysége-
met, engem meg büszkeséggel töltött el a dicséret, és eszembe sem
jutott, hogy tulajdonképpen miért is jött hozzám, és mestereim
öröme miért volt még Lu látogatásánál is nagyobb, meg hogy a
kitüntetés, melyet a kancellária készített elő számára, miért volt
még bőkezübb, mint Lu esetében, s az özvegyek mivégett adtak
fogadást tiszteletére, és így tovább.

Fél hónap múltán, május 13-án három nevelőm egyszerre kere-
sett fel a Jücsing Palotában, s rendkívül ünnepélyes arckifejezéssel
Csen mester kezdte el mondókáját:

– Csang Hszün korán reggel megérkezett . . .

– Megint üdvözölni jött?

– Nem, minden előkészület megtörtént, minden rendben van.
Azért jött, hogy Felségedet visszasegítse a trónra, s a nagy Csing-di-
nasztia kormányzását helyreállítsa!

Látva, hogy mennyire meglepődöm, gyorsan hozzátette. – Ké-
rem Felségedet, adja beleegyezését Csang Hszünnek. Ez a nép ér-
deke, ezt a nép kéri, az Ég, az emberek visszafordultak . . .

Ettől a váratlan hírtől egészen elképedtem, csak bámultam rá,

* Befolyásos han származású főmértóság, akinek a tajping-felkelés leveré-
sében oroszlánrésze volt.

vártam, hogy mondjanak még néhány szót, és eligazítsanak, mit is kell tennie egy „igazi” császárnak.

– Nem kell sokat beszélnie Csang Hszünnel. Beleegyezését kell adnia, ennyi az egész – tette hozzá igen magabiztosan Csen mester. – De nem kell azonnal igent mondania. Először elhárítja Felséged, majd a végén mondja csak: ha már így esett, nem háríthatom el a vele járó nehézségeket.

Visszamentem lakosztályomba, és ismét fogadtam Csang Hszünt, aki körülbelül ugyanazt mondta, mint amit a restaurációval kapcsolatos beadványában írt, csak éppen nem fogalmazott olyan akkurátusan, mint a felirat, amely így szólt:

„Lung Jü császári özvegy nem szándékozott egy család dicsősége érdekében szerencsétlenséget zúdítani a népre, ezért adta ki ediktumát a köztársaság létrehozásáról. Ki tudhatta, hogy a nép számára semmi jó sem származik ebből; a köztársaság nem felel meg a mi országunknak. A nép csak akkor menekül meg a rossztól, ha a császári felség visszanyeri trónját.”

Miután ezt elmondta, megszólaltam:

– Éveim száma csekély, nincs olyan tehetségem, erényeim sem kiválóak, nem vállalhatok ilyen nagy felelősséget. – Akkor ő magasztalt fel. Ismét Kang Hszi császár példájára hivatkozott.

Közben eszembe jutott, mit csinálunk majd Li Jüang-hung elnökkel; ugyan megadjuk-e neki a méltányos elbánás feltételeit?

– Li Jüan-hung – mondotta – folyamodványában önként lemondott tisztségéről; ha Felséged hozzájárul, akkor minden rendben lesz.

– Mi . . . – bár még nem értettem világosan a dolgokat, ám úgy véltem, nevelőim már mindent megtárgyaltak, be kell hát fejeznem a kihallgatást, tehát így folytattam – . . . ha így áll a dolog, akkor úgy kell cselekednünk, amint ön mondja.

Ismét a „Nagy Csing Császárság” uralkodója lettem.

Csang Hszün távozásával egymás után jöttek az emberek, térdet hajtottak, üdvözöltek, köszönetet mondtak. Később a beadványok hivatalának eunuchja egy csomó már megírt ediktumot hozott elélem. A legelső napon kilenc „ediktumot” bocsátottam ki. Az első Li Jüan-hung elnök lemondásáról intézkedett, kineveztem a hét

tagból álló államtanácsot és a minisztériumok vezetőit. A reformátor Kang Ju-vej lett, a Tudományos Akadémia helyettes elnöke. A régi tartományi katonai kormányzók most főkormányzókká változtak. Csang Hszün államtanácsi tagságán kívül kulcspozícióként megkapta a főváros körüli tartomány, Cseli főkormányzóságát és az északi tengeri kikötők vámügyeinek főfelügyelőségét is.

Az öreg pekingiek úgy emlékeznek erre a napra, hogy – mint mondják – a rendőrök aznap reggel váratlanul felszólították a házmegbízottakat a sárkányos zászlók kitűzésére. A lakosság nem tudott mást kitalálni, hát papírból ragasztottak zászlókat, és az évekig nem látható Csing-kori köntösök újra feltűntek az utcán, mintha viselőik a koporsóból bújtak volna elő. A lapkiadók különkiadást jelentettek meg a restaurációról, és ezt a számot jóval drágábban árulták. – Hszüan Tung ediktumai! – kiabálták mindenfelé az újságárusok. – Hat garasért régi holmit adok! Néhány nap múlva ez is régiség lesz, hat rézpénzért nem drága!

A Csienmen városkapun kívül némelyik bolt forgalma különösen megélénkült. A sárkányos zászlókat kínáló rőfösök, no meg a Csing-kori köntösöket piacra dobó régi ruhásboltok csináltak jó üzletet. A holmikon kapva-kaptak az éppen kinevezett veteránok. A színházi kellékeseket is megrohanták, lófarokból álhajfonatot kunyeráltak tőlük. A Tiltott Városban suhogtak a köntösök, cikáztak a gombos fövegek, mindenkinek a kobakján varkocs fityegett. Amikor aztán a köztársasági hadsereg bevonult Pekingbe, akkor meg mindenfelé igazi varkocsok hányódtak elszórva. Azt beszéltek, hogy Csang Hszün copfos katonái vagdosták le és dobálták el, hogy mentsék az életüket. Ha azoknak a Tiltott Városban nyüzsgő embereknek legalább annyi előrelátásuk lett volna, mint az újságárusoknak, akik a copfok és az ediktumok sorsát előre megjósolták, akkor bizony nem lettek volna olyan elevenek.

Azokban a napokban a kancellária hivatalnokai különös gonddal öltözködtek, számuk is megszorodott, s mivel nem voltak elegen, más részlegekből vezényeltek oda kisegítőket. Az egyik még ma is élő hivatalnok ezekre az időkre emlékezve mondta el nekem: – Azon a két napon mi irnokok késő éjszakáig dolgoztunk, ám így sem győztük a munkát. Az özvegyek minden nap fogadást adtak,

örömben már azt sem tudták, hogyan szórakozzanak. Majd minden nap Buddha előtt égették a füstölőt.

Azok a hercegek és méltóságok viszont, akik saját elképzelésüket nem látták beteljesülni, ugyancsak kedvüket veszítették. Csang Hszün a restauráció második napján ediktumában megtiltotta a hercegeknek, hogy beavatkozzanak a politikába. Ők erre ismét apám köré rajzottak, vitába akartak szállni Csang Hszünnel, és azt kívánták, lennék én a szószólójuk. Csen mester, amikor erről értesült, hozzám sietett és lelkemre beszélt:

– Uralkodóházunk az 1911-es forradalomkor a hercegek civódása miatt volt kénytelen átadni a kormányzást, most újra folytatni akarják, ez képtelenség! Felséged semmi esetre se egyezzen ebbe bele!

Én természetesen igazat adtam Csen mesternek, a hercegek azonban annak ellenére, hogy tisztában voltak elszigetelt helyzetükkel, nem nyugodtak, egész idő alatt egy kupacban nyüzsögtek, és ellenlépést latolgattak. Mielőtt azonban kiokoskodtak volna valamit, megjött a köztársasági hadsereg. Így esett, hogy a restaurációs kísérlet felelőssége alól is sikerült kibújniuk.

Környezetemben azelőtt Csen mester számított a leghiggadtabb, legokosabb embernek. 1917 elején érdekes eset történt, ennek kapcsán is hasonlóképpen ítélt meg őt. Lao Naj-hszüan Csingtaóból titokban hozott egy levelet. Már nem emlékszem pontosan a küldő nevére, csak annyit tudok, hogy német volt az illető, és a német császári család nevében e levélben azt tudatta, hogy támogatja a Csing-dinasztia restaurációját. Lao Naj-hszüan úgy gondolta, ez kitűnő alkalom lenne arra, hogy a német és a Csing-dinasztia között rokoni kapcsolatok jöjjenek létre, s ezáltal még nagyobb biztosítékot kapnánk a támogatásra. Csen mester teljességgel helytelenítette ezt a javaslatot, képtelenségnek tartotta, és azt mondta róla, hogy több kárt okoz, mint amennyi hasznot hajt. Ha a külföldiek ilyen jóakaratot tanúsítanak, akkor sem Lao Naj-hszüan-féle embereket választanak ki. A restauráció napjától azonban ezt a tapasztalt és megfontolt öregurat mintha teljesen kicserélték volna.

Nem is az lepett meg, mennyire vidám és boldog lett. Még azon sem csodálkoztam, hogy szembeszállt a hercegekkel, és tiltakozott

az ellen, hogy a család és az arisztokraták beavatkozzanak a politikába – noha éppen közvetlenül apámmal került szembe –, inkább azon rökönyödtem meg, milyen durván akart elbánni Li Jüan-hung elnökkel. Először is Liang Ting-fen mester saját elhatározásából átment Li Jüan-hunghoz, és azt tanácsolta neki, hogy azonnal ürítse ki az elnöki palotát. Meglepetésére az elnök elutasította ajánlatát, s amikor visszajött, felháborodva újságolta ezt Csen és Csu Ji-fan mestereknek. Ekkor együtt kerestek fel. A mosoly lefagyott arcukról, elkékültek az indulattól, láthatóan teljesen elvesztették a fejüket.

– Li Jüan-hung el merészelt utasítani bennünket – mondták –, Felséged azonnal végeztesse ki!

Meglepődtem! Ez mégis csak túlzás – gondoltam.

Alighogy visszaléptem a trónra, máris küldjem a halálba Li Jüan-hungot, ez nagyon helytelen volna. Hát a köztársaság nem volt-e méltányos velünk szemben?

Csen Pao-sennek először mondtam nyíltan ellent. Az ellenség iránti gyűlölet azonban mindent elfeledtetett velem.

– Nem elég, hogy Li Jüan-hung nem mond le, de még az elnöki palotát sem hajlandó elhagyni – mondtotta dühösen. – Ez a gazember, ez az áruló lázadó alattvaló, hogyan is lehetne az Ég Fiához hasonlítani!

Később, látva, hogy nem engedek, nem mert tovább erőszakoskodni, beleegyezett, hogy küldjük el újra Liang Ting-fent, és próbálja meg rábeszélni az elnököt, családjával együtt hagyja el a palotát. Liang azonban még el sem indult, amikor az elnök a pecsétet magához véve már a japán követségre menekült.

Amikor a köztársasági hadsereg Peking felé közeledett, s a restauráció reménye elveszett, Csen mester Vang Si-csennel és Csang Hszünnel kiokoskodott még egy utolsó lépést. Elhatározták, hogy kiadnak egy ediktumot, amelyben Csang Co-lint* nevezik ki a három északkeleti tartomány főkormányzójává, és utasítják, hogy azonnal jöjjön Pekingbe az udvar megsegítésére. Ő volt ugyanis Mukden** katonai parancsnoka, akit a Csang Hszüntől kapott kor-

* Az északi militarista csoport egyik legnagyobb hatalmú tábornoka.

** A mai Senjang város Északkelet-Kínában. Senjang–Mukden–Fengtien – ugyanazon város három neve.

mányzói rang nem elégített ki. Csen mester nagy reményeket fűzött Csang Co-linhoz. Amikor aztán megírták az ediktumot, a pecsételésnél egy kis nehézség támadt. A pecséttartó kulcsa ugyanis apámnál volt. Ha érte küldenék, az sok időbe telt volna, ezért Csen úgy határozott, hogy feltörik a zárat. Ezt az ediktumot egyébként nem sikerült eljuttatni Csang Co-linhoz, mert a futárt a városkapun kívül a köztársasági hadsereg elfogta. Nagyon mély benyomást tett rám Csen mesternek ez a hirtelen támadt vakmerősége.

A restauráció első napjaiban fele időmet a Boldogság Elnyerésének Palotájában töltöttem. A tanulás szünetelt ugyan, de feltétlenül találkoznom kellett nevelőimmal, akik minden dologban eligazítást adtak. A nap hátralévő óráiban az ediktumokat és az udvari hivatalos lapot kellett átolvasnom és az emberek hódolatát fogadnom, vagy – amint régen a hangyákhoz mentem – esetleg parancsot adtam, hogy engedjék ki a tevéket játszani. Ez az állapot alig tartott négy-öt napig, amikor is a támadó hadsereg repülői bombákat dobtak a palotára. A helyzet ettől teljesen megváltozott. Senki sem jött el többé, hogy földreboruljon előttem. Megszűnt az ediktumok kiadása, a főhivatalnokok nagy része szétszaladt, csak Vang Si-csen és Csen Pao-sen maradtak mellettem. A repülőátmadáskor mestereimmel éppen a könyvtárban beszélgettem, amikor meghallottuk a gépzúgást és az addig még sohasem hallott robbanást. Reszkettem a félelemtől, de mestereimnek is inukba szállt a bátorságuk. A nagy kavarodásban az eunuchok gyorsan visszatámogattak a Lélek Nevelésének Csarnokába, mintha saját lakosztályomban nagyobb biztonságban lennék. Az özvegyek helyzete még félelmetesebb volt. Az egyik hálósobája sarkába, a másik az asztal alá bújt. A palotákban teljes volt a felfordulás és a hangzavar. Kínában ez volt az első bombázás, a polgárháborúban ekkor használtak először repülőgépeket. Az első légoltalmi készültségről is érdemes néhány szót szólni. Mindenki a hálósobájába szaladt, a folyosón leeresztették a bambuszfüggönyöket, az eunuchok és a védőrség ismerétei szerint ugyanis ez volt a legokosabb dolog, amit tehettek. Szerencsére a köztársasági repülők csak ijesztgettek bennünket, nem volt az igazi bombázás, mindössze három, egy láb hosszú bombácskát hajítottak le. Közülük az egyik az Ősök Tiszteletének Kapuján kívül robbant,

és megsebesített egy gyaloghintóhordó embert, a másik a császári virágospark egyik vizesmedencéjébe pottyant, a harmadik meg a Nyugati Sugárúton álló Lungfu kaput fedő kerámiatető párkányára csapódott. Ez ugyan nem robbant fel, de halálra ijesztette az ott tartózkodó, szerencsejátékkal időt töltő eunuchokat.

A Csang Co-linhez intézett császári ediktum útra bocsátásának másnapján a puskaropogás és ágyúdörgés egyre erősebben hallatszott a Tiltott Városban. Sem Vang Si-csen, sem Csen Pao-sen nem mutatkozott ekkor. A külvilággal megszakadt a kapcsolatunk. A fegyverdörgés később csillapodni kezdett, majd a beadványok hivatalából az egyik eunuch megüzente a védőrség parancsnokának jelentését, miszerint Csang Hszün győzelmet aratott Tuan Csi-zsuj hadserege felett, aki teljes vereséget szenvedett. Miközben ezt a hírt jelentették az özvegyeknek, a fegyverzaj teljesen elült, ettől kezdve hangulatuk derüstre fordult, az eunuchok is előhozakodtak babonás meséikkel; hogy a hadisten szobrának vörös lova megizzadt, ami azt bizonyítja, hogy Kuan isten oltalmazta Csang Hszünt, ezért győzhetett Tuan Csi-zsuj felett. Ezt hallva azonnal a faszoborhoz siettem és megtapogattam. Teljesen száraz volt. A másik eunuch meg azt mondta, hogy aznap reggel a Lélek Nevelésének Csarnoka nyugati szárnya mögött hallotta a vértezet zaját, Kuan isten bizonynyal akkor vette kézbe a fekete sárkányos görbe kardot. Az özvegyek és én a Csinan Palotába siettünk, hogy fejét hajtsunk a hadisten előtt. Ezen az éjszakán mindnyájan nyugodtan aludtunk. Másnap hajnalban aztán a kancelláriába megérkezett a hír az igazi helyzetről: Csang Hszün a holland követségre menekült!

Ekkor került elő apám Csen mesterrel együtt. Sápadt arccal, le-szegett fejjel, komor hangulatban érkeztek, s amikor elolvastam lemondásomról szóló nyilatkozatomat, félelemmel vegyes szomorúság vett erőt rajtam. Nem tudtam megállni, hogy keservesen el ne bögjem magam. Lemondó nyilatkozatom pedig így hangzott:

„Hszüan Tung kilencedik éve ötödik havának huszadik napján a kancellária által kibocsátott császári ediktum: Engedtünk Csan Hszün és mások kívánságának, akik arra hivatkozva, hogy az ország megingott, az emberek szíve a régi felé fordult, arra kérték bennünket, hogy vegyük át a kormányzást. Mivel pedig fiatalok vagyunk

és az elzárt palota mélyén élünk, a nép életéről és az ország állapotáról régóta nem tájékozódunk. A tiszteletreméltó és könyörületes Lung Jü császári özvegy utolsó óhaja szerint – aki lemondott a hatalomról – semmi egyéni érdek nem vezérelt bennünket a birodalom kormányzását illetően. Tegnap Csang Hszün fegyveres felkelést szervezett a birodalom minden tartományában, amely belső háborúra vezethet. Népem a szenvedések hosszú útját járta, amely forró, miként a tűz, és mély, miként a víz, hogyan is zúdíthatnánk újabb háborút reá. Mindez nyugtalansággal töltött el bennünket, és ekkor úgy döntöttünk, hogy lemondunk a politikai hatalomról, hogy ne szomorítsuk Lung Jü császárné lelkét, és ragyogjanak fennen az ő erényei. Meghagytuk Hszü Si-csangnak és Vang Si-csennek, hogy késedelem nélkül tudassák ezt Tuan Csi-zsujjal, vele a hatalom átadásának minden dolgát megvitassák, ezáltal a mostani felfordulás véget érjen és az emberek lecsillapodjanak.

A császár parancsa!”

3. AZ ÉSZAKI MILITARISTÁK VEZÉREI

A fentebb idézett, lemondásomról készült manifestumot azonban nem küldték el. Az elnök parancsában csak a kancellária nyilatkozata került nyilvánosságra a következő formában:

„Az elnök parancsa.

A belügyminisztérium kijelenti, hogy a Csing-udvar kancelláriájától az alábbi tartalmú levelet kapta: Hszüan Tung uralkodása harmadik éve tizenkettedik havának huszonötödik napján a magasztos emlékü Lung Jü császári özvegy attól vezéreltetve, hogy a nép a köztársaság felé hajlott, ő és a császár az ország felett gyakorolt egész hatalmat átadta, elrendelte a köztársaság létrehozását, majd megállapodtak, hogy a császári család iránti méltányosság feltételeit mindörökre megtartják. Hat év óta a legmesszebbmenőkig betartották a megállapodást, és nem volt szándékunkban a hatalmat saját érdekünkben kézbe ragadni. Milyen okok késztettek bennünket ezen szavak megváltoztatására?

Július elején Csang Hszün csapataival váratlanul betört a palotá-

ba. Alávaló módon császári rendeleteket adott ki, megváltoztatta az államformát, tiszteletlenül szembeszegült a császári özvegy döntésével. Mi, gyermekként a Tiltott Városban élve, semmit sem tehattunk. Ezt a helyzetet az egész világnak meg kell értenie. Utasítottam a kancelláriát, kérje a köztársasági kormányt, mindezeket hozza az ország és a külvilág tudomására.

A minisztérium ezen okmány kézhez vétele után tegyen a Csingudvar közleményéről jelentést az elnöknek.

Mindenki előtt ismeretes, hogy az áruló és bitorló Csang Hszün volt a zavargás kezdeményezője. Meghagyjuk, hogy az okmányban foglaltak szolgáljanak a nép tájékoztatására.

Kibocsátva:

A Köztársaság hatodik éve hetedik havának tizenhetedik napján

Tuan Csi-zsuj
miniszterelnök”

Ebben a nyilatkozatban tehát a saját elhatározásából való hatalomátvételt a kancellária úgy helyesbítette, hogy Csang Hszün az udvarban megszilárdította hatalmát, és a gyermek semmit nem tehetett. Ezt eredményezte az északi militarista klikk három vezetőjének együttműködése az udvarral. E ravasz megoldást Hszü Si-csang császári gyám eszelte ki, majd Feng Kuo-csang elnök és Tuan Csi-zsuj miniszterelnök hajtották végre.

A Tiltott Város restaurációs tevékenységére lassacskán fátyol is borult, a császárság visszaállításának kudarcára és az udvar újabb lépéseire egyébként a kívülállók ügyet sem igen vetettek.

A Tiltott Városnak sikerült szerepét elkendőznie, a palotán kívüli bukottak pedig a leleplezések és a támadások kereszttüzebe kerültek. Az újságcikkekből és mestereim elbeszéléseiből összeállítottam az események rajzát és azok belső mozgatórugóit.

A restauráció érlelődése messzire, még a császárság bukásának időszakára nyúlik vissza. Jüan Si-kaj északi militarista csoportját ellenséges gyűrű vette körül. Az államtanács elnökévé kinevezett Hszü Si-csang – Jüan Si-kaj császárrá való előlépése miatt – lemon-

dott, és titkos táviratot küldött Csang Hszünnek és Ni Ce-csungnak, amelyben azt írta, hogy a néppárt már kifulladt, jobb volna ezért a hatalmat visszaadni a Csing-udvarnak. Jüan Si-kaj pedig, mint korábban, a miniszterelnöki funkciót tölténé be, és az egész katonai hatalom az ő kezében maradna. Csang Hszünnek és Ni Ce-csungnak tetszett is ez a javaslat, mivel azonban a külföldi hatalmak ezt nem támogatták, nem mertek cselekedni. Jüan halála után aztán tovább folytatták a játszmát. Hszücsouban és Nankingban összehívták az északi militarista csoport katonai vezetőinek értekezletét, s amikor Jüan holttestét átvitték Csangte városába – miután ott a gyászszünetpénzen az északi militaristák vezetői és a katonai kormányzók mind összejöttek –, a kedvező alkalmat megragadva, Hszü Si-csang kezdeményezésére egységesen elhatározták a császárság visszaállítását.

Nem sokkal ezután az antanthatalmak bevonták Tuan Csi-zsuj kormányát a már három éve tartó világháborúba. Hszü úgy vélte, hogy ez jó húzás lesz, hiszen a háborúba való belépésért cserébe támogatást kaphat a hatalmaktól, és ezzel a segítséggel megerősítheti az északi militarista csoportot. Ezért biztatta hát Tuant. Tuan mindenképpen fegyveres erővel szerette volna egyesíteni az országot, s ha belép a háborúba, akkor megkapja a japán kölcsönt, amelyből fedezhette volna a belháború költségeit. A háborúba lépés ügyét tehát a parlament elé terjesztette. A képviselők többsége azonban ellenezte a hadba lépést. Ebben az időben a hatalmat megragadni szándékozó Li Jüan-hung elnök a képviselőházzal szövetkezve szállt szembe Tuan Csi-zsujjal. A helyzet pattanásig feszült az elnöki palota és a miniszterelnökség között. Végül Tuant leváltották, és ezt követően Tiencsinbe menekült. Tiencsinben azután titokban bujtogatta az északi militarista hadurakat, Pekingtől különválva követelte a parlament felosztását, és közben hadat indított Peking ellen. Csang Hszün ezt a kedvező alkalmat megragadva, maga mögött tudva a negyedik hszücsoui konferencián résztvevő tartományi katonai kormányzók, valamint az északi militarista csoportból Feng Kuo-csang és Tuan Csi-zsuj támogatását, úgy érezte, hogy ő lett a hadurak feje és a restauráció vezére. Rászedte Li Jüan-hungot, hogy menjen Pekingbe, és legyen békeközvetítő. Június második

felében aztán hadai élén észak felé indult. Tiencsinben az északi militaristák vezetőivel találkozott, majd arra kényszerítette Li Juanhungot, hogy oszlassa fel a parlamentet, azzal bevonult Pekingbe, és július elsején végrehajtotta a restaurációt.

Az újságok, Csang Hszün bukását elemezve két súlyos hibára mutatnak rá, melyek következtében saját egyeduralmát építgetve elszigetelődött. Az egyik hiba az volt, hogy Hszü Si-csangnak csak a Tudományos Akadémia helyettes elnökének jelentéktelen szerepkörét adta, ami aztán eleve meghatározta bukását. A másik hiba az volt, hogy alábecsülte Tuan Csi-zsuj ambícióit és a Kutatócsoport* támogatását. Feng Kuo-csang és Tuan Csi-zsuj képviselői már a hszücsoui értekezlet idején helyesléssel fogadták a restaurációt. Amikor Csang Hszün később Pekingbe ment, Tiencsinen átutazva találkozott Tuannal, aki az ellenkezésnek semmiféle jelét sem mutatta. Ebből arra következtetett, hogy az északi militaristák főkolomposai: Hszü Si-csang, Feng Kuo-csang és Tuan Csi-zsuj már nem okoznak gondot, egyedül Vang Si-cseng álláspontja nem volt számára világos. Végül Pekingben ez utóbbit is üstökön ragadta, és ezek után abban a tudatban ringatta magát, hogy minden a legnagyobb rendben van. Miután az akciót elindította, Tuan Tiencsinben, a lóversenytéren váratlanul esküt tett a katonaság előtt az árulók ellen, ekkor a katonai kormányzók is hátat fordítottak neki, a restauráció bajnokai a köztársaság védelmezőivé változtak. Ez a restauráció voltaképpen Tuan Csi-zsujt és Feng Kuo-csangot juttatta hatalomra. Az egyikből újra miniszterelnök, a másikkól köztársasági elnök lett, Csang Hszünt pedig megtették bűnbaknak.

Ezek a színpalak mögötti hírek különösen felkeltették érdeklődésemet. A köztársaság fontos személyiségei, különösen a hatalmon lévő északi militaristák valamennyien nagy igyekezettel vettek részt a restaurációban. Ezúttal mindannyian Csang Hszünt tekintették céltáblájuknak, én azonban egytől egyig teljes szívvel pártoltam őket.

Amikor aztán kitört a forradalom, az események kényszerítették ki a köztársaság létrehozását. Vajon miért védték az udvart, és

* Reakciós politikai csoportosulás.

miért nyilvánították ki a császárság iránti érzelmeiket? Arra a következtetésre jutottam, hogy ezek az emberek egyáltalán nem voltak ellene a restaurációnak, a kérdés csak az volt, ki legyen a vezér.

Az udvar számára az volt a fontos: csípjék el az egeret. Hogy azután a macska tarka vagy fehér, az teljesen mindegy. Legyen az illető Csang vagy Tuan nevezetű, aki tető alá hozza a császárságot, az mind rendes ember.

Amikor tehát Feng Kuo-csang és Tuan Csi-zsuj léptek a porondra, a régi császári hivatalnokok ebbe a két emberbe helyezték bizalmukat. Si Hszü udvari kancellár később kapcsolatba is lépett Tuan Csi-zsujjal, ám eredménytelenül, mivel Tuan és Feng között kirobant a civakodás. Az északi militarista csoport ugyanis ebben az időben szakadt ketté Cseli (Feng) és Anhuj (Tuan) ágra. Feng pedig megbukott, még mielőtt az udvarnak választ adott volna. Bár Tuan is felkereste Si Hszü udvari kancellárt, és úgy nyilatkozott, hogy ép-penséggel nem ellenzi a restaurációt, ám az 1917-es restaurációs események hatására még óvatosabban politizáló kancellár végül is képtelen volt tisztázni, hogy ennek az antimonarchista mozgalom segítségével hatalomra került miniszterelnöknek tulajdonképpen mi is a szándéka, ezért aztán nem is merte felvenni a párbeszéd fonalát.

Amikor Feng megbukott, Hszü Si-csang lépett elő elnökké, s a helyzet ismét változott. Nem sokkal a restauráció bukása után a „Sanghaji Hírek” című lapban megjelent egy tárcsa, amelynek egy szakasza ismét megdobogtatta a tiltott városbeliek szívét: „Hszü Si-csang maga nem szerepelt dicstelenül – írta a cikk –, s ha a restaurációban nem működött volna együtt Csang Hszünnel, akkor az északi militaristák vezetői már rég a császár alattvalói lennének.” Ez a hír nemcsak engem, a néhány napig uralkodó császárt villanyozott fel, hanem a monarchia többi híveit is felajzotta, legalábbis Hszü hivatalba lépésének első időszakában volt ez így.

Egy hatvanon felüli öreg pekingi mandzsu mesélte, hogy a köztársaság hetedik évében, amint Hszü elfoglalta az elnöki széket, a pekingi utcákon újra elszaporodtak a mandzsu nemesek kocsijai és divatba jött a mandzsu hajviselet is. Az arisztokraták házaiban nagy buzgalommal rendezték a születésnap ünnepségeket, az opera-

előadásokat meg a lakomákat, sőt még színházpártoló egyleteket és klubokat is alapítottak.

Egy han nemzetiségű öregúr meg arról beszélt, hogy a köztársaság óta Pekingben háromszor támadtak fel az ősök; először a Lung Jü császárné halálát követő napon, aztán Csang Hszün restaurációja napjaiban és végül Hszü Si-csang elnökségétől, a „nagy házasságig” s ez utóbbi időben volt a feltámadás a legszembetűnőbb.

Hszü Si-csang Jüan felemelkedése előtt annak jóbarátja volt, utána pedig fontos katonai vezető lett. Jüan szinte minden fontosabb lépését Hszüvel együtt tervelte ki. Úgy hallottam, hogy amikor rávette Lung Jü császárnét a lemondásra, előzőleg Hszü Si-csang főparancsnokkal hívatta össze Feng Kuo-csangot meg Tuan Csi-zsujt, és velük tárgyalta meg a dolgot. Úgy vélték, a köztársasági hadsereggel szemben célravezetőbb a ravaszság, mint a katonai erő. Először tehát elfogadják a köztársaságiak feltételét a köztársaság létrehozásáról, megvénják, amíg a köztársasági hadsereg felbomlik, a trónját vesztett császár pedig ismét trónra léphet. Később aztán maga Jüan nyilvánította magát császárrá. Hszü Si-csang azonban ezt szerfölött helytelenítette.

Egyik rokonom Hszü Si-csang unokaöccsétől, aki a Jüan-féle monarchia megszületése napján Hszü házában tartózkodott, az alábbi történetet hallotta. Amikor Jüan belépett Hszü szobájába, ő meghúzta magát a dohányzóban, és nem mert onnan előbújni. Így aztán a beszédfoszlányokból megértette, Hszü arra próbálta rábeszélni Jüant, hogy tartsa magát a régi megállapodáshoz. Azt azonban már nem értette tisztán, hogy Jüan mit is válaszolt a végén. A későbbi események igazolták, hogy Jüan nem hallgatott barátjára, vagy talán a halál akadályozta meg abban, hogy Hszü tanácsa szerint cselekedjék. Hszü Si-csang egyébként sohasem tett le a restauráció eszméjéről. Abban az időben ezt jóformán mindenki tudta róla.

A köztársaság hetedik évének szeptemberében Hszü lett a köztársasági elnök. A nyilvánosság előtt kijelentette, hogy nem hajlandó beköltözni a Tiltott Városban elfoglalt elnöki palotába, s az elnöki palota elkészültéig saját házában látja el hivatalát. Alig lépett hivatalba, nyomban kegyelemben részesítette Csang Hszünt, s a

klasszikusok olvasása és Konfuciusz tisztelete mellett foglalt állást. Elrendelte, hogy mutassanak be áldozatot az Égnek. Ugyancsak az ő rendeletére a császári család egyes hercegeit, így Jü Lant, az államtanács tagjává nevezte ki, mások meg, például Caj Tao, tábornokok lettek. Hivatalos és magánbeszélgetésben a Csingeket a „jelenlegi dinasztíának”, engem pedig „legfelsőbbnek” nevezett, vagyis úgy beszélt rólam, mintha én lennék az uralkodó.

Ebben az időben a Tiltott Város és Hszü császári gyám között titokzatos kapcsolatok szövődtek. Amikor Feng Kuo-csang elnök lett, Si Hszü udvari kancellár átadott Hszü Si-csangnak 3 600 000 jüan névértékű hazafias kölcsönkötvényt.* Ez a kortespénz nem kis szerepet játszott abban, hogy Hszü Si-csang lett az elnök. Miután Hszüt megválasztották, és elfoglalta hivatalát, az udvari kancellária főhivatalnokai meghívták őt egy magánvacsorára. Mikor már jól felöntöttek a garatra, Si Hszü kancellár megkérdezte tőle: – Bátyám, mi a szándéka most, miután megnyergelte a hegyet? – Hszü nagy hévvel így válaszolt: – Jüannak a köztársaság második évében a második forradalom idején nem lett volna szabad elszalasztania az alkalmat, aztán később meg nem kellett volna semmiféle dinasztíát alapítania. – Poharát felemelve szerényen így folytatta: – Mostani fellépésemnek csak az a célja, hogy az ifjú uralkodó érdekében régensként tevékenykedhessek.

Ezekről a hiteles történetekről környezetem nem akart előttem beszélni. Csak azt tudtam, hogy amikor az emberek Hszüt emlegették, mindig olyan tisztelettel szóltak róla, mint akire különös reménységgel tekinthetünk. Hszü felbukkanásától kezdve a Tiltott Városban újra divatba jöttek a halál utáni címadományozások, kiüntetések, özlöttek az udvarba az uralkodóház igaz és hamis veteránjai. Ám hogy Hszü Si-csanggal miként haladtak a tárgyalások, arról mestereim egy szót sem ejtettek. Csen Pao-sen egyszer aztán igen megvetően annyit mondott: – Hszü régensherceg szeretne lenni. Még mit nem! Elég lesz neki a hercegség is. – Egy

* Azokról a kötvényekről van itt szó, amelyeket Jüan Si-kaj császári miniszterelnökké való kinevezésekor adott, miután Lung Jü császárnétól elkérte az egész kincstári pénztartalékot. A kancellária számításai szerint azonban az átadott összeg még nagyobb volt, mint az érte kapott kötvények névértéke.

másik alkalommal meg ezt jegyezte meg: – Régebben egy han nemzetiségű főméltóság lányát kommandálta császárnénak. Ugyan mi készíthette őt erre? Miféle ember az, aki Csing főméltóság léteré a köztársaságot szolgálja!

Csen Pao-sen e megjegyzései után már nem emlegették őt olyan nagy buzgalommal. Az az igazság, hogy hatalomra jutása után egy évvel helyzete igen bizonytalanná vált. Attól kezdve, hogy az északi militarista csoportosulás felbomlott, Hszü már nem volt képes az északi militaristák vezérének szerepében intézkedni. Nem különös? Alig lépett porondra, Tuan máris torzsalkodni kezdett vele! A rákövetkező évben pedig kirobbant az egész országot megrendítő „május negyedik” diákmozgalom, ezután kénytelenek voltak minden erejüket a hatalom megtartására fordítani. Ettől kezdve bárhogy is lelkesedett a császárságért, és Csen mester bármennyire is elégedett volt udvarunk iránt tanúsított hűségével, Hszü Si-csangot elhagyta ereje.

Bár Hszü császári gyámról nem esett több szó a Tiltott Városban, a „kis udvar” ennek ellenére sem vesztette el a reményt.

4. A RENDÍTHETETLEN REMÉNY

Egyik nap, amint a császári virágoskertben kerékpároztam, a kanyarban majdnem elütöttem egy embert. Ha a palotában ilyesmi előfordult, az felség előtti tiszteletlenségnek számított, én azonban ügyet sem vettem a dologra. Éles kanyarral vissza akartam fordulni, emberem azonban térdre borult előttem, és így szólt hozzám.

– Az alázatos szolga tiszteletét fejezi ki a Tízezer Év Urának!

A térdeplőn éppen olyan sötét színű ujjas volt, mint az eunuchokon, pillantásommal végigmérve feltűnt azonban, hogy borostás az arca, tehát mégsem lehet eunuch az illető.

– Mit csinálsz itt? – kérdeztem tőle, miközben kerékpárommal kigyóztam körülötte.

– A szolga a villannyal foglalkozik.

– Ahá, szóval azzal a micsodával foglalkozol. Szerencséd, hogy az előbb nem ütöttelek el. Miért térdelsz még mindig?

– A szolgát nagy szerencse érte. Ma megláthatta az igazi sárkányt, az Ég Fiát. Kérem a Tízezer Év Urát, legyen kegyes, adományozzon egy titulust.

Ez a furcsa kérés tréfára ingerelt. Eszembe jutott, hogy az eunuchok elbeszélése szerint a pekingi hidak feljáróinál csoportosuló koldusoknak mi a csúfnevük.

– Rendben van – mondtam –, neked adományozom a „hídőrző nemes úr” címét (ezt azonban „hídőrző majomnak” is lehetett érteni). Hehe.

A tréfa után meg sem fordult a fejemben, hogy ez a rangkórságban szenvedő ember tényleg elmegy a kancelláriába, és követeli az adománylevelet. A kancellária azt válaszolta neki, hogy ez tréfadolog, amit nem lehet komolyan venni. Erre emberünk haragra gerjedt: – Öfelségének minden szava arany és jade, azt merészelik mondani, hogy ez tréfadolog? Azt már nem... – Hogy a dolog végül is milyen véget ért, arra már nem tudok visszaemlékezni.

Abban az időben nevelőimtől meg az eunuchoktól sokszor hallottam, hogy vidéken, a falvakban gyakran kérdezzetik az emberek: „Mi van Hszüan Tung császárral? Ki ül most a trónon? Ha az igazi sárkány, az Ég Fia felül a trónra, akkor békének kell lenni az ég alatt.” Angol tanárom, Johnston egy folyóiratcikkre hivatkozva mondta, hogy még a monarchia legádázabb ellenségei is csalódtak a köztársaságban, megváltozott róla a véleményük. Tény, hogy az emberek a Csing-kort kezdték emlegetni. Legalábbis ezzel fejezték ki a militaristák iránti gyűlöletüket. Nevelőim azonban ezekben a megnyilatkozásokban annak bizonyítékát látták, hogy az emberek sóvárogva gondolnak a múltra.

Mindenesetre a Hszü Si-csang korszak végéig sok szenvedélyes monarchistával találkozhatott az ember. Volt például egy Vang Csiu-cseng nevezetű kereskedő, aki azon gazdagodott meg, hogy egyenruhát szállított a cseli klikk militarista hadseregének. Ez az ember nem kevés időt és pénzt fecsért arra, hogy elnyerje a „sárga lovaglóköntös” császári kitüntetését. Az eunuchok a háta mögött tékozló fiúnak nevezték. Nem tudni, milyen kapcsolat révén, a veteránok közé vegyülve minden újévkor bejött az udvarba, hogy leboruljon előttem, zsebeit ilyenkor teletömte pénzzel, és úton-út-

félen osztogatta. Az eunuchok őt fogadták a legszívélyesebben, mert aki útba igazította, bejelentette, az ajtófüggönyt elhúzta előtte, teával kínálta, vagy akinek dolga nem lévén, odajött hozzá, s néhány szót váltott vele, mind-mind kapott tőle egy köteg bankjegyet. Nem beszélve arról, hogy hivatalos helyeken mennyi pénzt szórt szét. Végül elérte célját, elnyerte a sárga lovaglóköntös hordásának kiváltságát, ezt a megtisztelő titulust.

Egy sárga lovaglóköntösért, azért, hogy a családi évkönyvbe bejegyezhesék a Csing-dinasztia által adományozott címet, vagy a halál után elnyert tiszteleti névért minden áldott nap bejött valaki a Tiltott Városba, vagy éppen messze földről érkezett ilyen ügyben beadvány, folyamodvány. Sőt akadt egy Liang Csü-csuan nevű ember – inkább csak „Bolond Liang” néven emlegették –, aki belevetette magát egy pekingi víztároló tóba, és feláldozta az életét azért, hogy halála után elnyerhesse a „hűséges és odaadó” tiszteleti címet. Később aztán olyan sokan ácsingóztak ezekért a címekért, hogy a „kis udvar” rendeletet hozott, miszerint ilyen halál utáni tiszteleti címet csak olyan főhivatalnokoknak lehet adományozni, akik életükben legalább a harmadik rangfokozatot elérték. Végül a Tiltott Városba való belovaglást, a két ember által hordott gyaloghintón történő belépést meg a császár sajátkezü feliratainak adományozását ennél is jobban megszorították. Abban az időben nemcsak a hercegek és főhivatalnokok, de egyes köztársasági tábornokok számára is különös megtiszteltetést jelentett az ilyen címek elnyerése. Az alacsonyabb rangú hivatalnokok vagy azok az emberek, akiknek a közeljövőben nem volt különösebb kilátásuk, vagy akik nem voltak valami pénzesek, mint Vang Csiu-cseng, nem jutottak be a Tiltott Városba. Egyes városok kereskedőfejedelmei például sírfelirat, lélektábla kalligráfiájának elvégzésére vagy gyermekük esküvői tanújának valaha az udvarban szolgáló méltóságokat kértek fel. A sanghaji bőrkirály, az angol állampolgárságú zsidó Hotung mandzsu felesége, a Csing-dinasztia utolsó császári Hanlin akademikusat nagy tisztelettel Sanghajba hívta, és számára nyolc ember által hordott, zöld posztóval borított, hatalmas gyaloghintót készíttetett, továbbá megkérte, hogy öltözzék udvari hivatalnoki ruhába, és írja meg elhalt férjének lélektáblafeliratát.

Néhány modern író, így Hu Si sem sokban különbözött ettől. Tizenöt éves koromban angol tanárom, Johnston elbeszéléséből tudtam meg, hogy létezik egy Hu Si doktor, aki a beszélt nyelv mellett kardoskodik. Johnston kinevette ugyan az angol „Piknik a folyóparton” című vers kínai fordítását, de azért hozzátette, nem árt elolvasni a dolgait, az is egyfajta ismeretnek számít. Ezért nagyon érdekelték ennek az új típusú embernek az eszméi. Egyik nap a kíváncsiság nem hagyott nyugodni, felhívtam telefonon, nem gondoltam, hogy hívásomra azonnal el is jön. Erről a találkozásomról majd később számolok be, most csak arról szeretnék néhány szót szólni, hogy e futó és jelentéktelen találkozás után Hu Sinek Johnstonhoz írott levelében fedeztem fel, hogy ez a tengerentúli doktorátust szerzett író alig különbözött a mandzsu veteránoktól. Ebből a levélből idézek most néhány sort:

„El kell ismernem, hogy nagyon megindított ez a kihallgatás. Ez egyszer alkalmam nyílt hazánk utolsó császárával, a történelem folyamán oly hatalmas uralkodók utolsó képviselőjével találkozhatni”.

Ennél sokkal fontosabb volt az, hogy a Tiltott Város a külföldi közvéleményből is meríthetett némi biztatást. Johnston nem kevés ilyen hírrel szolgált nekem. Szerinte nagyon sok külföldi úgy vélekedik, hogy a restauráció a kínaiak körében általános kívánság. Külföldi újságokból olvasott fel nekem. Később kimásolt könyvéből, „A Tiltott Város alkonyából” egy szakaszt, és azt olvasta fel nekem. Ez pedig az 1919. szeptember 19-i tiencsini „North China Daily Mail”-ben megjelent „Újabb restauráció van kilátásban?” című vezércikk volt:

„A köztársasági kormány kezdettől szerencsétlenséget hozott. Ma azt láthatjuk, hogy Észak és Dél farkasszemet néznek egymással. Ebből csak azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Kínában a köztársasági államformában a kísérlet folyamán hiányosságok mutatkoztak. Ennek az országnak alapját tőkések és földesurak alkotják, akik már torkig vannak a testvérgyilkos háborúkkal. Mély meggyőződésünk, hogy szívből támogatnak minden olyan kormányt, amely a tizenhét tartomány békességét biztosítani képes.

Nem szabad elfelejteni, hogy a monarchista pártnak erős tábor

van. Ezek az emberek sohasem voltak elégedettek a köztársasággal, bizonyos okok következtében azonban az utóbbi néhány évben hallgatásba burkolóztak. Szimpatizáltak a militarista tábornokok tevékenységével, egyes neves képviselőik részt is vettek a katonák konferenciáin és nem értelmetlenül.

A régi császárság visszaállításában titokban reménykedők arra a véleményre jutottak, hogy a köztársaság hívei tönkreteszik az országot, ezért tettekre van szükség, mégpedig határozott tettekre, hogy a régi dicső napokat, a vidámság és a békesség légkörét visszahozzák.

A császárság visszaállítását nem helyeselheti mindenki, ellenkezőleg, a külföldiek részéről nagy ellenkezés fogadhatja. Nem egy követség ellenzi a dolgot. Ha azonban sikeres lesz az államcsíny, az ellenkezés is szükségszerűen csökkenni fog, mivel tudjuk, hogy a siker szüli a sikert.”

Bár a külföldi lapokban megannyi biztató cikk jelent meg, a „kis udvar” jövőbeli boldogulását mégiscsak a katonák döntötték el, miként azt az idézett újságcikk írta, a monarchisták nem értelmetlenül vettek részt a katonák konferenciáin. 1919 második felében – jól emlékszem – elég szoros kapcsolat alakult ki az udvar és a katonai vezetők között – a régi északi militaristákat kivéve. Az első számú partner a mukdeni klikk vezére, Csang Co-lin, Mandzsúria főfelügyelő generálisa volt.

Ebben a két esztendőben a helyzet sok tekintetben hasonlított a Csang Hszün-féle restauráció előtti időszakhoz. A dinasztia visszaállításáról szóló mendemondákat széltejben-hosszában terjesztették a városban. Az alábbiakban az angol nyelvű „Peking Leader” című lap 1919. december 27-i számából idézek. A cikk egyébként két hónappal azután jelent meg, hogy a Csun hercegi palota Mukdenbe küldte ajándékát, Csang Csing-huj pedig megjelent Pekingben.

„Az utóbbi napokban Senjang különféle társadalmi köreiből, különösen Csang Co-lin tábornok környezetében elterjedt a rémhír, hogy a közeli jövőben Pekingben a köztársasági kormányt a helyreállított császárság váltja fel. Különböző vélemények alapján ezt az akciót Csang tábornok indítja el, szövetségben az északnyu-

gat-kínai császárpárti katonai vezetőkkel, Csang Hszün extábornok szintén fontos szerepet játszik majd . . . Azt beszélük, hogy Hszü Si-csang elnök és Feng Kuo-csang volt elnök, az ország belső helyzete és külső veszedelme miatt szintén egyetért a császárság visszaállításával. Cao Kun és más kevésbé jelentős katonai vezetők megtartják korábbi tisztségüket és hercegi rangra emelkednek, ami teljes mértékben kielégíti őket.”

Johnstontól értesültem erről a hírről, kevéssel megjelenése után. Arra is emlékszem, hogy ő sok, Csang Co-lin restaurációs tevékenységével kapcsolatos híradással szolgált nekem. Ezek a híresztelések úgy 1921-ig tartották magukat, addig, amíg Csang Co-lin vereséget szenvedve vissza nem vonult Mandzsúriába. Ez a fent említett hír igen felajzott, igazán szívből örültem neki. Ebből értettem meg, hogy a mukdeniek miért olyan barátságosak irántunk, s hogy Tuan Keng felséges özvegy Ezer Ősznek nevezett születésnapján Csang Csing-huj miért a hercegekkel és főhivatalnokokkal együtt járult elém a leborulás tiszteletadására, s miért mondogatták az emberek, hogy a Fengtien Klubban vidám a hangulat, s hogy egyes hercegek örömeikben miért bújtak majdhogynem ki a bőrukból. Örömeiket azonban hamarosan elfújta a szél; a cseli és a mukdeni klikk szövetsége hirtelen felbomlott, háború robbant ki közöttük, amelyben a mukdeniek vereséget szenvedtek és kiűritették Sanhajkuan várost.*

Egymást követték a nyugtalanító hírek: Hszü Si-csang elnök váratlanul megbukott, a cseli csoport hadserege uralomra jutott Pekingben, a Csang Hszün-féle restauráció idején szélnek eresztett Li Jüan-hung pedig másodszorra is elnök lett. A Tiltott Városban ismét félelem lett urrá, a főurak arra kérték Johnstont, hogy a veszedelmek elől vigyen az angol követségre. Johnston és az angol követ megállapodtak abban, hogy kiűritenek számomra néhány szobát az angol követségen, és a szükséges időpontban Johnston magánvendégeként odaköltözhetem. Ugyanakkor a portugál és a holland követségekkel is megállapodtak, hogy azok menedékjogot

* Kulcsfontosságú helység Északkelet-Kínában a hegylanc és a tenger találkozásánál. Itt ér egyébként véget a Nagy Fal.

adnak a császári család többi tagjának is. Én nem értettem velük egyet, úgy gondoltam, biztonságosabb, ha külföldre megyek, mint-ha az idegen követségen bújok meg. Megkértem Johnstont, hogy azonnal vigyen az óceánon túlra. Mivel váratlanul leptem meg őt ezzel a kéréssel, nagyon megrökönyödött, még meg sem rágt a választ, úgy felelt:

– Ez nem lenne időszerű, Felséged hideg fejjel, alaposan gondolja át a dolgot. Hszü elnök éppen most ugrott meg Pekingből, és ha a császár őfelsége nyomban elhagyja a Tiltott Várost, az emberek mindjárt arra gondolhatnak, hogy az udvar és Hszü között valami titkos összeesküvés szövődött. Aztán meg ebben a helyzetben Anglia sem fogadhatná be Felségedet . . .

Mindez 1923 tavasz–nyár fordulóján történt. A következő esztendőben a cseli klikk vezére – minden képviselő szavazataért ötezer jüant fizetve – megválasztatta magát elnöknek. Alig múlt el az udvar rettegése Cao Kuntól, a cseli klikk új fejétől, máris egy újabb reményteljes cseli hadúr, Vu Pej-fu felé fordult a figyelem. A később tanácsadóként mellém került Cseng Hsziao-hszü mondotta, hogy Vu Pej-fu a legnagyobb jövőnek elébe néző katona, aki együtt-érez a dinasztiaival, és rá lehet majd beszélni, hogy törődjék ügyünkkel. Beleegyeztem, hogy Cseng értékes ajándékokkal megrakodva elmenjen hozzá születésnap üdvözlésre. Vu Pej-fu azonban úgy tett, mintha nem értené, miről is van szó. Később Kang Ju-vej is felkereste, hogy megnyerje, Vu Pej-fu azonban semmi biztatót nem mondott. Igazság szerint Vu csillaga nem sokáig ragyogott. Hivatalba lépése utáni második születésnapján kirobbant a háború a cseli és a mukdeni csoport között, és Vu Pej-fu tábornoka, Feng Jü-hsziang, hátat fordítva főnökének békét kötött, Vu pedig vere-séget szenvedett. Nekem sem lett tovább maradásom a Tiltott Városban. Feng Jü-hsziang köztársasági hadserege kiűzött onnan.

Külföldieket akkor láttam először, amikor Lung Jü császári özegeyi minőségében utoljára fogadta a követek feleségeit. Az asszonyok furcsa ruháit, sokszínű szemét és haját szemlélve az volt a benyomásom, hogy csúnyák és félelmetesek. Akkor azonban még mindig nem találkoztam személyesen külföldi férfiakkal, csupán a külföldi képeslapok alapján volt valami elképzelésem róluk. Orruk alatt a kínai nyolcas számhoz hasonló szőröcsomó, nadrágjukon egyenes csík, kezükben sétatbot. Az eunuchoktól hallottam, hogy a külföldieknek igen erős szállú a szakáluk, s szőrszálaikra még egy lámpást is fel lehetne akasztani, lábuk pedig merev és egyenes, amiért aztán a boxerfelkeléskor az egyik főméltóság azt tanácsolta Ce Hszinek, hogy ha majd a külföldiekkel harcolnak, akkor nem kell egyebet tenni, csupán egy bambuszbottal fel kell őket borítani, s nem tudnak többé felkászálódni.* Azt is beszélték, hogy a külföldiek a kezükben levő bottal, amelyet az eunuchok egyébként kultúrbotnak** neveztek, az embereket verik. Csen Pao-sen mester járt a délkelet-ázsiai szigetvilágban, találkozott idegenekkel, és beszélt nekem a külföldi országokról. Így aztán gyermekkori emlékeim és az eunuchok meséinek helyét fokozatosan mesterem elbeszélései töltötték ki. Mégis, amikor 14 éves koromban arról hallottam, hogy külföldi tanár érkezik, furcsa szorongás fogott el.

Apámmal és nevelőimmal 1919. március 4-én a Tanulás Csarnokában fogadtam Reginald Fleming Johnston urat. A külföldi méltóságok fogadásánál szokásos szertartás szerint a trónon ültem. Ő meghajolt előttem, én felálltam és kezét fogtam vele, majd ismét meghajolt és kihátrált. Kisvártatva újra belépett, ezúttal én hajoltam meg előtte. Ez volt ugyanis a mesternek kijáró tiszteletadás. E szertartások végeztével Csu Ji-fan nevelőm jelenlétében megkezdődött az oktatás.

* Az első ópiumháború idején (1839-42), amikor a tengerparti lakosság az angol tengerészeket megpillantotta, ördögöknek hitte őket katonás, peckes járásuk miatt. A kínaiak viszont talán a puha talpú papucs viselése, illetve a csingafán való teherhordás miatt kissé roggyant térdrel, aprózó lépésekkel járnak.

** Ez a sétatálca kínai neve.

Rájöttem, hogy Johnston mester cseppet sem félelmetes, igen folyékonyan beszél kínaiul, sokkal jobban értem őt, mint Csen mester fucsieni és Csu mester csianghszi tájszólását. Nem volt több negyvenévesnél, mégis idősebbnek tűnt apámnál. Mozdulatai finomak és élénkek voltak. Dereka szálegyenes, arra gyanakodtam, hogy a ruhája alatt valami acélfűző feszül. Bár sem botja, sem bajusza nem volt, és lábát is be tudta hajlítani, mégis valami merevség áradt belőle. Különösképp csillogó kék szemének és őszes, szőke hajának láttán egy kissé kényelmetlenül éreztem magam.

Érkezése után valami egy hónappal óra közben hirtelen hátrapillantott, és villámló tekintettel mérte végig az ott álló eunuchot. A méregtől nekivörösödve mondta:

– A kancellária udvariatlanul bánik velem. A többi tanár óráin miért nincs ügyelet? Miért csak az én órámon áll ott az az eunuch? Ezt nem kedvelhetem, ezt megmondom Hszü elnöknek, mivel engem Hszü elnök hívott ide.

Semmi szükség sem volt arra, hogy az elnökhöz forduljon, hiszen a Csing-udvar hívta meg tanáromnak. Mindenekelőtt azért kérték fel őt, mert megbíztak benne. Ezért aztán senki sem merte Johnstonot megsérteni. Amint elvörösödött, apám és a főméltóságok nyomban engedtek neki. El is küldték az ügyeletes eunuchot. Úgy véltem, hogy ez a külföldi tanár nagyon szigorú, ezért eleinte igen rendesen készültem az angol órára, nem mertem úgy tenni, mint kínai tanáraimmal, hogy csak úgy nagyjából olvastam el az anyagot, majd beszélgettem vagy szünetet kértem.

Ez a szorgalom azonban csak két-három hónapig tartott. Kitapogattam, milyen sok közös vonás van közte és a kínai mesterek között. Hozzájuk hasonlóan ő is tisztességtudóan császári felségnek szólított, és amikor belefáradtam a tanulásba, ő is szívesen félretette a könyvet, és mesélt nekem régi és mai, közelben és távolban meg-esett történetekről. Javaslatára mellém adtak egy tanulótársat. Ugyanaz volt tehát pedagógiai módszere, mint a kínai mestereknek.

Ez a skót úriember az Oxford Egyetem magisztere volt és Li Hung-csang fiának, Li Csing-majnak ajánlatára, valamint Hszü Si-csang köztársasági elnöknek az angol követségen tett közbenjárására, a Csing-udvar hivatalos felkérésére került a palotába.

Előbb a Hong Kong-i angol főkörmányzó titkára volt, s az udvarba való meghívása előtt a vejhajveji* angol settlementet kormányozta. Elbeszélte, hogy már több mint húsz éve él Ázsiában, bejárta Kína belső tartományait, megismerkedett a nevezetes helyekkel, hegyekkel és tavakkal. Otthon volt a kínai történelemben, tanulmányozta Konfuciuszt és Lao-cét, ismerte a Kína különböző vidékein dívó szokásokat és az ottani emberek tulajdonságait, ismerte a buddhizmust és a taoizmust, s különösen kedvelte a klasszikus kínai költészetet. Nem tudom, mennyi klasszikus szöveget olvasott, de magam is láttam, hogy fejét ingatva, a hangmagasság változtatásával és a cezúrákkal ugyanúgy skandálja a Tang-kori [618–907] verseket, akárcsak kínai mestereim.

Ugyanúgy örült kitüntetéseinek, mint kínai mestereim. Amikor megkapta tőlem az első fokozatú pávatollat, csináltatott magának egy Csing-kori hivatalnoki díszruhát, hivatalnoki főveggel és övvel, és ebben a ruhában állt a fényképező masina elé a Peking környéki hegyekben levő nyaralójának ajtajában, háta mögött az én saját kezemmel írott „pavilon a hegyek csendjének élvezetére” feliratommal. A képet szétküldözte rokonainak és barátainak. A kancellária a Tian-városkapunál egy négyudvaros nagy házat bérelt ennek a legényembernek, aki házat úgy rendezte be, mint egy Csing-veterán. A kapubejárattal szemben függött a gonosz szellemek elűzésére szolgáló vörös fatábla, a ráfestett négy fekete írásjeggyel. Egyik oldalt a „Jücsing Palotába két ember által hordott gyaloghinton járó”, a másik oldalt „első fokozatú mandaringommal kitüntetett, a cobolyprémköntös hordására jogosult” feliratok díszeltek. Valahányszor nagyobb kitüntetést kapott, mindig hálálkodó beadványt küldött hozzám, amelyben megköszönte iránta tanúsított kegyességemet.

Johnston még irodalmi álnevet is választott magának. Konfuciusz „Beszélgetések és vitatkozások” című filozófiai tanításaiból „a tanítvány az igazságban erősíti erényeit” értelmű írásjegyeket választotta. Nagyon kedvelte a kínai teát és a pünkösdi rózsát, szívesen társalgott a Csing-veteránokkal. Amikor később visszatért

* Vejhajvej angol bérelt kikötő volt Santung tartományban.

hazájába, házában külön szobában helyezte el ajándékaimat, Csing hivatali díszruháját, a mandaringombot meg a többi emléktárgyat, és a kis szigeten, ahol megtelepedett, felvonta Mandzsukuo zászlaját, ezzel fejezve ki a „császár” iránti hűségét. Azt hiszem, türelme tette barátommá. Most visszagondolva az az érzésem, hogy ennek az oly könnyen nekivörösödő skótnak nem lehetett velem könnyű dolga.

Hozott egyszer néhány külföldi képes folyóiratot, ezek tele voltak az első világháborút ábrázoló képekkel, amelyek többnyire az antantországok katonai hatalmát fitogtató repülőket, tankokat, ágyúkat mutatták. Nagyon érdekelték ezek az újszerű érdekességek. Látni buzgalmamat, újjával rábökött a képekre, és elmagyarázta, mire használják a tankokat, melyik ország repülői jobbak, s milyen bátrak a szövetséges hatalmak katonái. Eleinte még csak figyelmesen hallgattam, egy idő múlva azonban szokásomhoz híven ráuntam, elővettem a burnótos szelencét, kiöntöttem az asztalra, és virágokat kezdtem a burnótból rajzolni. Ő szó nélkül összeszedte a képeslapokat és türelmesen kivárta az óra végét, miközben én a burnóttal játszadoztam. Egyszer meg külföldi cukorkát hozott. A szép bádogdoboz, ezüstpapír meg a különféle gyümölcsillat szerfelett megnyerte tetszésemet. Erre aztán megint elkezdett magyarázni arról, miként állítják elő a gyümölcsaromásokat kémiai úton, meg hogy gépekkel préselik olyan szép szabályos formára. Egy kukkot sem értettem az egészből, de nem is kívántam hallgatni. Megettem két cukorkát, majd eszembe jutottak a cédrusfák alatti hangyák, meg akartam velük kóstoltatni a kémiai, gépi zamatokat, kiszaladtam hát a parkba. A skót úriember ismét összeszedte a cukrosdobozt, és várt az óra végéig.

Amikor lassan megértettem, hogy Johnston milyen végtelen kitartással foglalkozik velem, megörültem. Attól kezdve szívesen hallgattam magyarázatait. Nemcsak angol nyelvre tanított. Az igazat megvallva az angol nyelvtanításnál sokkal fontosabb volt számomra, hogy belőlem – amint mondani szokta – előkelő angol kultúrembert neveljen. 15 éves koromban elhatároztam, hogy pontosan úgy öltözködöm, mint ő. Elküldtem a városba az eunuchokat, és vétettem velük egy sereg nyugati öltönyt. Felvettem egy hatal-

mas méretű, egyáltalán nem az én teremtemre szabott öltönyt, a nyakkendő pedig, mint valami kötelet, a zakóhajtóka köré csavar-
tam. Amikor aztán így beöltözve beléptem a Tanulás Csarnokába
és kértem, hogy tekintsen meg, haragosan fogadott, és visszakül-
dött, hogy öltözzem át. Másnap hívott egy szabót, aki mértéket
vett rólam, vele csináltatott egy angol gentleman-öltönyt. Később
megjegyezte:

– Ha nem testhez szabott nyugati öltönyt hordunk, akkor már
jobb, ha kínai köntösben járunk. Készruhákban nem az úriemberek
járnak, hanem azok a . . . – nem fejezte be a mondatot. – Ha Felsé-
ged a jövőben megjelenik Londonban, gyakran meg fogják hívni
teára. A kötetlen, de fontos teadélutánokat általában szerdán ren-
dezik. Megfordulnak ott arisztokraták, tudósok, hírességek és mind-
azok a személyiségek, akikkel Felségednek meg kell ismerkednie.
Az öltözet itt nem olyan előírásos, de az illem nagyon lényeges.
Ha a kávé úgy issza Felséged, amint a forró vizet szűrölik, vagy
ha a süteményevésnél az evőeszközök csörömpölnek, az nagy
udvariatlanságnak számít. Angliában a sütemény- és kávéfogyasztás
nem evés, hanem felfrissülés – *refreshment*.

Bizony megfeledkeztem Johnston gondos útmutatásairól. Gyak-
ran megesett, hogy amikor a második darab süteményt kivettem,
még nem fogyasztottam el egészen az elsőt. A képeslapokon látott
repülők és ágyúk, a kémiaiilag előállított cukor meg a teadélutánok
udvariassági szabályaiban megtestesülő nyugati civilizáció mégis
mély benyomást tett rám. Attól kezdve, hogy az európai háborút
ábrázoló képeslapokat nézegettem, megkedveltem a külföldi képes
magazinokat. A képeslapok hirdetési adták az ötletet, hogy a kan-
celláriával nyugati kutyákat és gyémántot hozassak. Ugyancsak a
képeslapokból kiválasztott bútorokat rendeltettem, lepadlóztattam
lakosztályomat, a Lélek Nevelésének Csarnokát, és a kanyonban lévő
sárgarézveretes szantálfa asztalkát egy külföldi képpel és fehér
porcelánfogantyúval díszített asztallal cseréltettem ki. Johnstonhoz
hasonlóan nagy mennyiségben vásároltattam a magamra aggatott
kacatokkat; zsebórát, óraláncot, gyűrűket, nyakkendőtüket, man-
dzsettagombokat, nyakkendőket. Felkértem, hogy adjon nekem
külföldi nevet, sőt testvéreimnek, feleségemnek, mellékfeleségem-

nek is külföldi nevet adott. Én Henry lettem, hitvesem pedig Elisabeth, utánoztam a kínait az angollal keverő beszédmodorát is. Tanulótársaimmal nap hosszát így diskuráltunk:

– *William* (Pu Csie öcsém), adj nekem gyorsan egy *pencil*t (ceruzát) hegyezd ki . . . jó, tedd a *deskre* (asztalra).

– *Arthur* (Pu Csia), *today* (ma) délután hívd meg *Lilyt* (húgomat) és a többieket *to hear* (hallgatni)* külföldi katonazenét.

Nagyon büszkék voltunk tudományunkra. Amikor Csen Pao-sen mester meghallotta ezt, összerántotta szemöldökét, és olyan keserves képet vágott, mintha fogfájás gyötörné.

Elég az hozzá, hogy idővel az én szememben mindent, ami Johnstontól eredt, a lehető legjobbnak tartottam. Még ruhájának naftalinszaga is finom illatnak tűnt. Elhitette velem, hogy a nyugati ember a legokosabb, legcivilizáltabb, ő pedig még köztük is a legműveltebb. Talán ő maga sem gondolta, hogy ilyen mélyreható benyomást gyakorol rám. Gyapjúruhái megingatták a kínai selyem értékébe vetett hitemet, s a zsebében hordott töltőtoll láttán szégyenkezni kezdtem az íráshoz nálunk használatos ecset és a kézműipariilag előállított papír miatt. Miután az angol követség katonai védőrségének zenekarát behozta játszani a palotába, még inkább az volt az érzésem, hogy nem érdemes kínai zenét hallgatni, s az udvari szertartások ünnepélyes zenéjét sem értékeltem már annyira. Arra a gúnyos megjegyzésére pedig, hogy a kínai copf olyan, mint a disznó farka, levágattam a hajfonatomat is.

1913-tól a köztársasági belügyminisztérium jó néhány levelet írt az udvari kancelláriának, melyben arra kérte a Tiltott Várost, legyen segítségére, hogy a régi zászlós mandzsuk vágassák le copfjukat, és szeretnék, ha a tiltott városbeliek is hasonlóképpen cselekednének. E levelek hangja rendkívül udvarias volt, szó sem esett bennük személy szerint rólam vagy a méltóságokról. A kancellária számos kifogást sorakoztatott fel válaszul a belügyminisztériumnak, így azt, hogy ezzel lehet megkülönböztetni a palotába ki-be járkáló embereket. Az ügy jó néhány évig húzódott, ám a Tiltott Város –

* Nem tudni, a szerző tudatosan vagy akaratlanul humorizál-e a "to hear" ige kapcsán, amely annyit tesz: "hallani." Hallgatni: "to listen."

akárcsak régen – a copfosok birodalma maradt. Most Johnston egyetlen megjegyzésére én váltam meg tőle elsőnek. Néhány nap múlva az ezernyi varkocsból csak hírmondó maradt, három kínai nevelőm és a kancellária néhány főméltósága maradt csupán hű hozzá.

A copf levágása miatt a császári özvegyek hosszú ideig siráncoktak, és mestereim is sokáig lógó orral jártak. Később Pu Csie öcsém és Jü Csung a császári rendeletre hivatkozva szintén levágatták hajfonatukat. Azon a napon, amikor Csen mester meglátta kopaszfejű tanítványait, sokáig mérgelődött, majd fagyos mosollyal azt mondta Jü Csungnak: „Add el a copfodat valami külföldi nőnek, bizonyára jó pénzt ad érte!”

Leginkább a kancellária hivatalnokai utálták Johnstont. Abban az időben a kiadások meglehetősen nagy összeget tettek ki, a köztársasági kormány dotációja pedig évről évre csökkent. A kancellária a különbözet pótlására minden évben kénytelen volt eladni vagy elzálogosítani régiségeket, képeket, kalligráfiákat, arany-, ezüst- és porcelántárgyakat. Johnstontól hallottam, hogy valami nincs rendben ebben az ügyben. A kancellária éppen egy embermagasságú, színarany pagodát készült eladni, amikor eszembe jutottak Johnston szavai. Ha a kancellária műtárgyként bocsátja áruba ezeket a dolgokat, akkor igen magas árat kap értük, ők azonban minden alkalommal súlyra adták, és nagyon rosszul jártak. – Csak a bolond teszi ezt – mondta Johnston. Magamhoz rendeltem a kancellária embereit, és megkérdeztem, milyen módon adják el az aranypagodát. Azt válaszolták, hogy természetesen súly szerint. Nagy haragra lobbantam:

– Aki így cselekszik, az legalábbis bolond! Nincs köztetek értelmes ember?

A kancellária mindjárt gondolta, hogy Johnston ütötte bele orrát a dolgukba. Tüstént ki is eszeltek valamit, és az aranypagodát azzal az üzenettel küldték el házába, hogy a császár megbízásából adja el ő maga. Johnston azonnal rájött a cselre, és dühösen kiabálni kezdett: – Ha nem viszitek el, azonnal jelentem a császári felségnek. – A kancellária emberei kénytelenek voltak csalódottan visszavinni az aranypagodát. Nem tudtak Johnstonnal mit kezdeni,

mert a császári család bizalmas embere volt, és teljes mértékben élvezte az én bizalmamat is.

A Tanulás Csarnokában töltött utolsó évben Johnston volt már legfontosabb „lelki atyám”. A tananyagon kívüli beszélgetés egyre több időt vett el az órából, és a társalgás témája is egyre szélesebb körű lett. Beszélt nekem az angol királyi család életéről, az egyes országok államberendezkedéséről, a nagyhatalmak háború utáni erőviszonyairól, a világ különböző országairól és az ott dívó szokásokról, a nagy Brit Birodalomról, amelyben sohasem nyugszik le a nap, a kínai belháborúkról. Továbbá a kínai köznyelv irodalmi rangra emelésének mozgalmáról – amelyet ő „május negyedike új kulturális mozgalomnak” nevezett –, és ezeknek a nyugati kultúrával való kapcsolatát is szóba hozta. Fejtegette még előttem a császárság visszaállításának lehetőségeit és a militarista tábornokok megbízhatatlanságát.

Egyszer azt mondta: – Minden újságból az derül ki, hogy a kínai nép nem felejtette el a nagy Csing-dinasztiát és mindenki ráunt már a köztársaságra. Úgy vélem, egyelőre nem kell törődni a katonákkal. Felséged se vesztegetse az idejét arra, hogy az újságokból kihámozza, mit is akarnak a katonák. Egyelőre nem kell eldönteni, mi is a különbség a restauráció támogatása és a köztársaság megmentése között. Egyszerűen igaza van Csen mesternek: a legfontosabb Felséged számára, hogy bölcsességét napról napra gyarapítsa. Ezt a bölcsességet azonban nem lehet állandóan csak a Tiltott Városban gyarapítani. Európában, különösen az angol királyi felség földjén, az oxfordi egyetemen, ahol az angol király gyermekei is tanulnak, Felséged számos olyan ismeret birtokába juthat, amelyre szüksége van, látóköre ott szélesedik majd.

Mielőtt az angliai tanulmányúton kezdtem volna elmélkedni, Johnston már több irányban is tárgyalt látóköromet. Közreműködésével ellátogatott a Tiltott Városba az angol flotta admirálisa, a Hong Kong-i főkormányzó, s mindegyikük nagy reverenciával fejezte ki irántam tanúsított tiszteletét. Császári felségnek szólítottak.

Az európai életforma okozta mámorom és az utánpótlás egyre buzgóbb formái azonban nem elégítették ki egészen külföldi tanáro-

mat. Az öltözködésről például más volt a véleménye, illetőleg más volt rólam az elképzelése. A házassági szertartás napján megjelentem a külföldi vendégek tiszteletére adott fogadáson, és pohárköszöntőt mondtam. Lakosztályomba visszatérve levettem sárkányos köntösömet, és egy használt köntöst öltöttem a nyugati pantallóra, fejemre pedig csúcsos süveget nyomtam. Johnston elhozta hozzám barátait. Egy éles szemű külföldi asszonyság pillantott meg először a veranda alatt.

– Ki ez a fiatalember? – kérdezte Johnstontól.

Johnston rám tekintett, pillantásával végigmért, majd a képe bíborvörös lett. Egészen megdermedtem ettől az arckifejezéstől, és a külföldi társaság arcáról lerívó csalódottság is zavarba hozott. Johnston mérge a külföldiek távozása után sem csillapodott. Szinte dühtől fuldokolva szólt rám.

– Hát ez meg mi itt Felségeden! A kínai császáron vadászfőveg? Úristen!

6. HÁZASSÁGOM

Amikor a császári özvegyek parancsára a hercegek és főméltóságok közölték velem, hogy érkezett a „nagy nász” ideje, a hírt már csak azért is örömmel fogadtam, mivel a házasság a férfikor jövetelét jelzi. Ezentúl legalább nem kezelhetnek gyermekként.

A legnagyobb izgalom az öregasszonyokat fogta el. A köztársaság tizedik évében, 1921-ben éppen tizenöt éves múltam. Az özvegyek néhányszor magukhoz rendelték apámat tanácskozásra, majd ezt követően tíz herceggel tanácskozták meg a dolgot. A tanácskozás és a házasság között két esztendő telt el. Időközben ugyanis meghalt az egyik özvegy, és szülőanyám, ezenkívül gyámjaim a zavaros helyzet miatt halasztást tanácsoltak, amikor pedig a politikai zűrzavar kritikussá vált, emiatt néhányszor szintén el kellett a nászt halasztani.

Az egyik özvegy halála után – a másodiknak nem lévén jelöltje –, a másik két özvegy összeveszett a jövőbeni császárné személyén. Mindegyikük olyat akart választani, akihez bensőséges kapcsolat

fűzte. Mindez persze nem csupán az asszonyok érzelmei miatt volt fontos, hanem elsősorban azért, mivel a császárné személye jövőbeni pozíciójukat nagyon is befolyásolta. Csing Ji felséges asszony, aki eredetileg még Tung Cse császár mellékfelesége volt, nem felejtette el Ce Hszi végrendeletének azt a mondatát, miszerint engem az Tung Cse fogadott fiává nyilvánított, így egyúttal Kuang Hszü császár fogadott fiává is váltam. Lung Jü, azaz Kuang Hszü császárné életében nem törődtek ezzel. Nemhogy jobban tisztelték volna Tung Cse császár mellékfeleségét, ellenkezőleg, még rettegésben is tartották; Lung Jü halála után, mind a négy asszonyt egyformán császári anyámnak szólítottam, Jüan Si-kaj azonban bele szólt „belügyeinkbe”, és megszabta, hogy Tuan Keng intézze a palota dolgait. Csing Ji tehát sohasem kapta meg az „igazi anyát” megillető tiszteletet. Ezért aztán sohasem értették meg egymást Tuan Kenggel. Így adódott, hogy a házasság dolgában mindegyik előadta a maga határozott kívánságát, és egyik sem volt hajlandó engedni.

Két nagybátyám esete volt a legérdekesebb. Mint régen, egyik a flotta, a másik meg a szárazföldi hadsereg fontossága mellett kardoskodott, s amint a régensherceg előtt annak idején egyik sem hagyta a magáét, most is mindegyik kikötött egy-egy özvegy mellett. A „tengerész” Tuan Kung herceg lányát választotta, a „gyalogos” meg Zsung Jüan lányának fogta pártját, s hogy e főparancsnokok akaratuknak érvényt szerezzenek, naphosszat a két felséges özvegy palotájában sűrűgtek.

Hogy végül is ki lesz a választott, azt természetesen a „császár” mondta ki legfelségesebb döntésével. Tung Cse és Kuang Hszü császárok idején az volt a szokás, hogy behívták és sorba állították a kiválasztott lányokat, majd a jövőendő vőlegény a kiválasztott előtt valami jelt adott. Kétféle szokásról is hallottam, az egyik szerint a császár egy jade-jogart adott a választottnak, a másik változat szerint zacskót kötött a leány ruhagombjára. Az én időmben a hercegek és a főméltóságok a dolgot megtárgyalván arra a véleményre jutottak, mégiscsak furcsa dolog, hogy az ember lányát sorba állítva válogatják. Bevezették hát a fényképről való választást. Aki megtetszett, annak a fényképét meg kellett jelölnöm.

Négy fényképet küldtek a Janghszin Palotába, ám mind a négy egyformának tűnt, dobozhoz hasonló idomtalan formájuk volt, arcuk meg a fényképen oly kicsi, hogy tényleg nem lehetett megkülönböztetni őket. Csak szoknyájuk mintája tért el valamelyest, különösen amelyik cifrább volt a többinél. Akkor én nem is gondoltam, hogy életre szóló nagy ügyről van szó, nem volt semmiféle mérce, amely döntésemet befolyásolta volna. Minden különösebb töprengés nélkül egyikük képére rajzoltam egy karikát, mintha ez tetszetősebb lett volna.

Tuan Kung lánya volt a kiválasztott, a mandzsu Ordet nemzet-ségből, a neve Ven Hszü, a másik neve Huj Hszin (Bölcs Szív) – nálam három évvel fiatalabb, a fényképen éppen tizenkét éves. Ő volt Csing Ji császári özvegy pártfogoltja. A választás eredményét átküldtem az özvegyeknek. Tuan Keng sehogyan sem tudott ebbe belenyugodni. Nem törődve Csing Ji tiltakozásával, határozottan meghagyta a hercegeknek, beszéljenek rá, hogy válasszam azt, akit ő akar. Azt kifogásolta, hogy Ven Hszü családja elszegényedett, meg nem is elég szép a leányzó, ő viszont egy gazdag családból valót ajánl, aki ráadásul még nagyon bájos is. Az ő kedvence a fehér zászlós mandzsu Zsung Jüan lánya volt, neve Van Zsung, második neve pedig Mu Hung, velem egyidős, a fényképen tizenhat éves. A hercegek rábeszélését hallgatva, gondoltam magamban, miért nem szóltatok hamarabb? Ceruzával karikát rajzolni semmi-ség, Van Zsung fényképére is rákanyarítottam hát egy köröcskét.

Csing Ji és Zsung Huj özvegyek azonban továbbra sem nyugodtak. Nem tudom, az özvegyek és a hercegek hogy s mint civódtak, végül Zsung Huj azzal hozakodott elő: – Ha már egyszer Felséged bekarikázta Ven Hszüt, akkor nem adhatják alattvalóhoz feleségül, be lehetne hozni őt mellékfeleségnek. – Én azonban úgy gondoltam, még *egy* feleséget sem hiányolok különösebben, minek hát akkor belőlük mindjárt kettő is. Húzódoztam az ötlet elfogadásától, a hercegek és főhivatalnokok azonban minduntalan az ősi szokásjogból idéztek, miszerint hitvesnek és mellékfeleségnek is kell lennie a császár oldalán. Gondoltam, ha már egyszer ez jellemzi a császárt, akkor hát legyen, és megadtam beleegyezésemet.

Persze a hitves és a mellékfeleség kiválasztásának kálváriáját

könnyű elmondani, de bizony esztendőbe tellett, amíg a dolog nyugvópontra jutott. Mire mindez elintéződött, kirobbant a cseli és a mukdeni klikk közötti háború, s a házassági szertartást egészen 1922-ig el kellett halasztani. Hszü Si-csang elnök ekkor már eltűnt a porondról. A házasság hatalmas előkészületeit azonban már nem lehetett leállítani. Az elnöki széket másodszor elfoglaló Li Jüang-hung íránt a hercegek már nem voltak olyan bizalommal, mint elődjéhez, attól tartottak, beavatkozik a szertartásokba. Végül is jobban sikerült, mint remélték. Li hozzájárult a kiadások fedezéséhez, ez Hszü elnök idején sem ment volna jobban. A köztársasági kormány pénzügyminisztériuma mentegetőző levelet küldött a kancelláriának, amelyben azt írta, hogy súlyos pénzügyi gondokkal küszködnek, még a „méltányos bánásmód” feltételeiben megszbott évi járandóságot sem tudják kiutalni, s most a nagy frigy támogatására a vámkölcsönből utalnak ki százezer jüant, ebből húszezer a köztársaság nászajándéka. Egyidejűleg a köztársasági hadsereg, a csendőrség és a rendőrség a maga jószántából tiszteket és katonákat küldött, akik a szertartás „forgatókönyvét” készítették elő.

A házassági szertartás öt napig tartott, majd három napos színházi előadás követte. A házassági szertartás előtt azonban még sokféle dolgot kellett előkészíteni.

A nagy hűhót a lakosság nem a legjobb szemmel nézte. A „kis udvar” a puccs óta először szerepelt ismét a nyilvánosság előtt, a Tiltott Város falain kívül hivalkodott pompájával. Nagyszámú köztársasági katonaság és rendőrség biztosítása, sorfala és díszőrsége segítségével a császári palota testőrsége csörtetett fel s alá Peking utcáin. A házassági szertartás napján a két katonazenekar mögött udvari díszruhában, mint pásztorok az ostort, kezében a teljhatalom jelvényét tartva lovagolt Csing és Cseng herceg császári fő- és alnásznagy. Nyomukban katonazenekarok, lovascsapatok, lovasrendőrök és titkosrendőrségi lovasalakulatok haladtak. Mögöttük számszerint hetvenkét, sárkánnyal és főnixszel díszített baldachinernyőt, zászlót és egyéb császári hatalmi jelvényt hordoztak. Ezt követően négy sárga gyaloghintó haladt, ezekben vitték a császárnénak szóló császári ediktumot és a hölgy díszruháját, harminc pár palotalampionnal együtt. Az impozáns menet elindult a csá-

szárné rezidenciája felé. A díszkivilágításban ragyogó kapu előtt ismét nagy katonai díszőrség állt, ez ügylet Van Zsung apjára és testvéreire, akik valamennyien térdenállva fogadták a házasságról szóló császári ediktumot hozó fő- és alnásznagyot.

A köztársaság neves államférfiainak parádéja is nagy figyelmet keltett. Li Jüan-hung elnök egy vörös lapra ráíratta: „A kínai köztársaság nagy elnökének nászajándéka Hszüan Tung nagy császárnak.” Az ajándék az alábbi nyolc tételből állott: négy zománcozott edény, kétfajta selyem és szatén, egy függöny és egy jókívánság aforizma-pár a „gazdagság és szerencse” írásjegyekkel. Hszü Si-csang volt elnök húszezer jüant és sok drága ajándékot, köztük 28 porcelánt és egy sárkány- és főnixmintákkal gazdagon átszőtt szőnyeget küldött. Csang Co-lin, Vu Pej-fu, Csang Hszün, Cao Kun és sok más militarista tábornok és politikai kalandor is pénzzel és ajándékkal kedveskedett.

A köztársasági kormány az elnöki hivatal fősegédtisztjével, Jin Csanggal képviseltette magát. A segédtiszt uralkodónak kijáró meghajlással hivatalosan üdvözölt engem, majd így szólt hozzám: – Az előbbi a köztársaság nevében történt, most pedig a szolga saját nevében fejezi ki tiszteletét Felségednek. Alighogy kimondta ezt, leborult, és fejét a földhöz ütögette.

Abban az időben egyes újságok sokat támadták a különös eseményt. Mindez azonban egy cseppet sem keserítette meg a hercegek és méltóságok jókedvét. Ellenkezőleg, az öreg mandzsu veteránok, mint a tavasszal kirajzó lepkék, nagy számmal lepték el Pekinget, hogy a maguk és mások ajándékaként elhozzák pénzüket és antik értéktárgyaikat. A hangsúly nem is az ajándékon, inkább a tekintély fitogtatásán volt, amely már olyan méreteket öltött, hogy szinte saját magukkal is elhitették, mennyire reményteljesen alakul a helyzetük.

A hercegek és a méltóságok, öregek és fiatalok, no meg az özvegyek a követségi negyed vendégeinek örültek a legjobban. Az 1911-es forradalom óta ez volt az első alkalom, hogy a Tiltott Városban hivatalos külföldi vendégek is megfordultak. Bár azt mondták, hogy magánemberként jelennek meg, mégiscsak hivatalos személyek voltak. Hogy kifejezzük a külföldi vendégek iránti kö-

szönetünket, és hangsúlyozzuk, milyen nagy fontosságot tulajdonítunk megjelenésüknek, Johnston javaslatára a Kancsing Palotában tiszteletükre külön fogadást adtunk. A Csang Hszün-féle restauráció külügyi főhivatalnoka írt számomra egy angol nyelvű pohárköszöntőt, ezt olvastam fel a külföldi vendégek előtt. A tószt így hangzott:

„Végtelen megtiszteltetés számunkra, hogy a világ különböző országaiból érkezett magas vendégeket itt láthatjuk körünkben. Köszönjük Önöknek a kitüntetést, és kívánunk mindannyiuknak erőt, egészséget és minden dolgukban sok szerencsét.”

A nagy kavargásban az első naptól kezdve újra meg újra csak az járt az eszemben: van már feleségem és mellékfeleségem, családot alapítottam, de hát mi a különbség a korábbi állapothoz képest? Újra meg újra csak azt feleltem magamnak: felnőttem, ha nem tört volna ki a forradalom, most venném kezembe a kormányzást!

A feleség meg a család meg sem fordultak a fejemben. Akkor lettem csak kíváncsi, amikor a hatalmas sárkányos-főnixes selyempalástban szemem elé került a császárné. Most már szerettem volna tudni, milyen is az asszony.

A hagyomány előírja, hogy a császári pár a nászéjszakát a Földi Nyugalom Palotájában, egy meglehetősen kis szobában tölti. Ebben a szobában alig volt bútor, a szoba egynegyedét a kang-fekhely foglalta el. A padlón kívül minden pirosra volt festve. Miután kiűritettük a nászakupát, ettünk „a fiúk és unokák süteményéből”, és beléptem ebbe a sötétvörös szobába, fullasztónak éreztem a levegőt. A menyasszony lehajtott fejjel a kangan ült. Ahogy körülnéztem, körülöttem minden piros volt; az ágyfüggöny, a párnák, a ruhák, a szoknya, a virágok és feleségem arca is. Mintha olvadt vörös viaszgyertyához hasonlított volna. Zavarban voltam. Nem tudtam, üljek-e vagy álljak, úgy gondoltam, jobb lesz nekem a Janghszin Palotában. Kinyitottam hát az ajtót, és visszamentem lakosztályomba.

Lakosztályomba visszatérve megpillantottam „a Hszüan Tung korszakban” a birodalom különböző tartományjaiban szolgáló főhivatalnokaim falra rótt névsorát, s újra felmerült bennem a kérdés:

van feleségem és mellékfeleségem, felnőtt vagyok, de hát mi a különbség a korábbihoz képest?

Hogy mit érezhet a Földi Nyugalom Palotájában árván hagyott Van Zsung, meg a tizennegyedik évét még be sem töltött Ven Hszü mellékfeleségem, arra én bizony egyáltalán nem gondoltam. Egyre csak azon morfondíroztam:

„Ha nem jön közbe a forradalom, most kezdenék uralkodni. Vissza kell szerezni az ősök becsületét!

7. BELVISZÁLY

Amióta Johnston bekerült a palotába, a hercegek és főhivatalnokok szemében fokozatosan én lettem a legnehezebben kezelhető császár. A házasságom körüli időben gondolataimat és cselekedeteimet egyre jobban furcsállották és nagyon nyugtalankodtak miatta. Egyik nap egy harmincezer jüan értékű gyémántot vásároltattam a kancelláriával, másnap meg azt vetettem szemükre, hogy korrupáltak és pazarlók. Délelőtt magamhoz hívtam a főhivatalnokokat, hogy leltárba vétessem velük a régiségeket, kalligráfiákat és festményeket s még aznap tegyenek róla jelentést, délután viszont kocsit rendeltem, hogy kiránduljak a Peking melletti Illatos-hegyre. Félredobtam a szertartási előírásokat, még az aranytetős sárga gyaloghintóba sem szerettem beleülni. Azért, hogy a kerékpározás könnyebben menjen, a magas palotaküszöböket, amelyek az ősöket évszázadokig sem zavarták, egytől egyig felszedettem. Apró dolgokért azzal vádoltam az eunuchokat, hogy hűtlenek hozzám, s minden szíre-szóra megbotoztattam vagy lefokoztattam őket az Igazgatási Hivattal. A hercegek és méltóságok idegeit különösen az viselte meg, hogy pillanatok alatt, egyszerre meg akartam reformálni a kancelláriát, revízió alá akartam venni a pénzügyeket, a másik pillanatban meg arról beszéltem, hogy elhagyom a Tiltott Várost, és tengerentúli tanulmányútra megyek.

A külföldi tanulmányút kérdésére egyes hercegek már korábban gondoltak, mint jómagam. Éppen a külföldi tanár meghívásával akartak ehhez ösztönzést adni. Házasságom után a veteránoktól

kapott számos beadvány is ezt ajánlotta. Amikor azonban én hozakodtam elő a dologgal, majdnem mindenki ellenezte. Az ellenkezők leggyakrabban hangoztatott érve így szólt:

– Amint Felséged elhagyja a Tiltott Várost, ez azt jelenti, hogy lemondott a köztársaság méltányos bánásmódjáról. Ha már maguktól nem merik megszegni, miért kezdjük mi magunk elveszejteni azt? Kivétel nélkül mindenki ragaszkodott a méltányos feltételekhez, akár helyeselte vagy ellenezte az illető a tengerentúli utamat, reménykedett-e a restauráció sikerében, vagy már minden reményét elvesztette. Bár az e feltételekben meghatározott évi négy-millió támogatás üres ígéretté vált, még mindig megmaradt a „császárt megillető tisztelet”, s mindazok számára, akik még nem veszítették el a régi visszaállításába vetett reményüket, nagyon fontos volt, hogy a Tiltott Városban maradjak, és jelenlétemmel védjem a „kis udvart”. Azok számára pedig, akik már nem reménykedtek, jelenlétem a rizses csészét és a pozíciót jelentette, s még azzal is beérték, ha haláluk után síremlékükre rákerült az a bizonyos tiszteleti névvel ékesített sírfelirat.

Én természetesen már nem így gondolkoztam. Először is nem hittem abban, hogy örökké érvényben maradnak a méltányos feltételek. De nemcsak erről volt szó. Mindenkinél jobban láttam, milyen veszélyes helyzetbe kerültem. Az új polgárháború kirobbanása óta Csang Co-lint a Nagy Falon kívülre űzték, Hszü Sicsang megbukott, Li Jüan-hung pedig ismét porondra lépett. Ezek után az volt az érzésem, hogy a veszedelem egészen közelről fenyeget. Egyre azon törtem a fejem, hogy az új hatalmasok vajon nem tesznek-e el láb alól, és egyáltalán nem a méltányos bánásmód problémája izgatott. Hiszen ismét olyan hírek terjengtek, hogy egyes parlamenti képviselők a méltányos feltételek eltörlését követelik. Ki tudja, hogy az ingatag politikai helyzetből adódó eljövendő belháborúban holnap miféle hadúr kerül hatalomra, s azt követően holnapután miféle kalandor, politikai szélkakas alakít majd kormányt. Különösen Johnston elbeszéléseiből értettem meg, hogy a politikai helyzet változásainak hátterében mindig a nagyhatalmak állanak. Vajon nem lenne-e jobb közvetlenül kapcsolatba kerülnöm a külföldiekkel, mint a köztársaság új hatalmasaitól méltányos bá-

násmódot várnok? Nem lesz-e késő, ha egyre csak arra várunk, hogy olyan erők kerüljenek hatalomra, akik a mi pártunkon vannak? Senki nálam jobban nem ismerte a kínai történelemben a dinasztiák utolsó császárainak sorsát, attól kezdve, hogy a Sang-dinasztia első császára i.e. 1765-ben az utolsó Hszia uralkodót egy barlangba záratta, majd az utolsó Sang uralkodó elégette magát egy pagodában, az utolsó Ming császár pedig 1644-ben felment a palotában lévő széndombra.*

Természetesen nem említettem a hercegeknek és méltóságoknak ezeket az ijesztő történeteket. Így érveltem előttük:

– Nem akarok semmiféle méltányos bánásmódot, és az egész világ tudomására kívánom hozni, hogy nem tartok igényt a köztársaság kedvezményeire. Ez még mindig jobb, mint ha ők vonják meg tőlem.

– Az okmányt elhelyezték az Állami Levéltárban, a külföldi országok elismerték. Ha a köztársaság eltörli a kedvezményeket, a külföld bizonyára mellénk áll – válaszolták.

– Ha a külföldiek segítenek, akkor miért nem küldtök külföldre, talán nem segítenének jobban, ha személyesen találkoznék velük?

Hiába volt igazam, mégsem hagyták helyben. Néhányszor összездördültem apámmal, mestereimmel meg a hercegekkel, ennek az lett az eredménye, hogy sürgősen hozzáláttak a „nagy nász” előkészítéséhez.

A fent említetteken kívül volt még egy oka az én minden áron külföldre vágyakozásomnak, amit persze különösen apám előtt nem mertem hangoztatni, az ugyanis, hogy egész környezetemet, apámat is beleértve, egyre nehezebben viseltem el.

Ez az érzés már korábban kialakult bennem, amikor a tengerentúli utazásra még álomban sem gondoltam. Amióta Johnston bekerült a palotába, elhintette elmémbe a nyugati civilizáció ismereteit és felébresztette fiatalos kíváncsiságomat, egyre elégedetlenebben szemléltem környezetemet, és úgy éreztem, mintha megbéklyóztak volna. Egyetértettem Johnstonnal, aki azon a véleményen volt, hogy mindez a hercegek és főhivatalnokok vaskalapossága

* – és leugrott onnan.

miatt van így. Az ő szemükben ugyanis minden új dolog félelmetesnek tűnt. Tizenöt éves koromban Johnston felfedezte, hogy valószínűleg rövidlátó vagyok. Javasolta, hogy vizsgáltsam meg magam egy külföldi szemészorvossal, s ha szükséges, hordjak szemüveget, ki gondolta volna, hogy ez a javaslat olyan sistergést okoz, mint amikor a forró olajba vizet öntenek. Még mit nem! A császári felség ~~szeme~~ bogarát idegen embernek megmutatni! A felség ifjúsága virágjában van, ókulárét tegyen az orrára, mint valami aggastyán! Az özvegyektől kezdve mindenki ellenezte a tervet. Végül Johnston hosszas rábeszélésének és az én makacs kitarlásomnak eredményeként intéződött el az ügy.

Különösen az dühített, hogy ezúttal olyasmit elleneztek, amit ők maguk már régóta használtak. Ugyanez volt a helyzet a telefon felszerelésekor is.

Ugyancsak tizenöt éves voltam, amikor egyszer Johnston a telefon előnyeiről beszélt. Felkeltette kíváncsiságomat, aztán öcsém is említette, hogy a szülői házban, az Északi Palotában is van már ilyen játékszer. Meghagytam a kancelláriának, hogy az én lakosztályomba is szereljék be. Sao Jing kancellár parancsomat hallva elszápadt, ő azonban sohasem ellenkezett velem. – Igenis – mondta, azzal elment. Másnap tanítómestereim közös erővel igyekeztek lebeszélni.

– Az ősök szokásai között ilyesmi ismeretlen. Ha távbeszélőt szerelnék be, akkor mindenféle ember beszélhet Felségeddel, az ősök nem tettek ilyet. Az ilyen tengerentúli furcsaságokat nem használták őseink.

Ám nekem is volt érvem: a palotában az ébresztőóra, a zongora, meg a villany is külföldi, elődeim is használták ezeket, ámbár az ősök törvényeiben ezek sem szerepelnek.

– Ha kívülről bárki felhívhatja Felségedet, akkor mi lesz a császár személyének szentségével? Elveszíti méltóságát!

– Az újságban is elég sok sértegetést olvasok, nem ugyanaz-e, ha a fülemmel hallom vagy a szememmel látom?

Talán mestereim sem értették, hogy a kancellária miért unszolta őket ilyesmire. A kancellária inkább attól tartott, hogy a telefon révén szélesebb kapcsolataim lesznek a külvilággal, mintsem attól,

hogy személyem szentségén csorba esik. A mellettem serénykedő bőbeszédű Johnstont és főleg a mintegy húszféle újságot is nehezen szívlelték. Ha az ember felütötte a pekingi újságokat, majdnem minden hónapban szembetűnt az udvari kancellária nyilatkozata, amelyben egy-egy tartományi vezető vagy más fontos személyiség és az udvar érintkezését cáfolták, vagy olyan hírek ellen tiltakoztak, miszerint az udvar elzálogosított vagy eladott valami régiséget. E cáfolt híresztelések legalább kilencven százalékában volt némi igazság, és legalább a fele igaz is volt. Az újságok, valamint Johnston már régen zavarba hozták őket, ráadásul a külvilággal összekapcsoló harmadik hídként most még telefont is be akarok szereltetni! Ez már több volt a soknál! Minden erejüket latba vetették, hogy kívánságomat visszavessék. Miután tanítóim semmire sem mentek velem, újra előszedték apámat.

Apám ekkor már azok közé tartozott, akik a status quót mindenképpen fenn akarták tartani, csak lakjam továbbra is zokszó nélkül a Tiltott Városban, ő pedig minden évben felveszi a 20 480 ezüst járandóságát, ezzel minden rendben van. Ezért ő volt a kancellária legszófogadóbb embere. Nem volt azonban olyan beszélőkészsége, amilyent a kancellária szeretett volna. Csak azt ismételte, amit a mesterek mondtak neki, semmi új érvet sem tudott felhozni meggyőzésemre. Már legelső kérdéseimre sem tudott megfelelni:

– Ugyebár fenséged házában régóta van már telefon?

– Hát igen . . . igen, de a császár az más. Beszéljünk két nap múlva ismét erről a dologról!

Eszembe jutott, hogy copfját is előbb levágatta, mint én, telefon is régóta van házában, nem engedett gépkocsit vásárolnom, ő viszont már vett magának egyet. Elfutott a méreg.

– Miért lenne más a császár? Még ilyen kis szabadságom sincs? Azt már nem! Be akarom szereltetni. – Megfordultam és odaszóltam az eunuchnak: – Üzenj a kancelláriának, még ma szereljék be!

– Jó, jó – bólogatott apám – . . . hát akkor szereljék csak be. Beszerelték. Így lett egy kellemetlenséggel több.

A telefonközpont a készülékkel együtt küldött egy telefonkönyvet is, azt lapozgattam. Végtelenül boldog voltam, s a telefonnal szerettem volna valamit kezdeni. Ráakadtam a pekingi opera híres

színészenek, Jang Hsziao-lounak a nevére, kértem hát a központot, kapcsolja a számot. Amikor a vonal túlsó végén beleszóltak, elkezdtem énekelni: – A színpadra nemde Jang Hsziao-lou lépett be? – Hahotázni kezdett. – Hát maga kicsoda? – kérdezte. Meg sem vártam, míg befejezi, letettem a kagylót. Majd kiugrottam a bőrömből. Majd egy cirkuszi művészt hívtam fel, és egy éttermet tréfáltam meg úgy, hogy pompás ételeket rendeltem – hamis címre. Így szórakoztam egy darabig, amikor hirtelen eszembe ötlött Hu Si doktor, akiről nemrégiben Johnston beszélt. Kíváncsi voltam, hogy a „Piknik a folyóparton” című vers fordítója milyen hangon beszél. Az ő számát kértem. Nem is számítottam rá, hogy személyesen veszi fel a kagylót.

– Hu Si doktor? Nagyszerű. Találja el, hogy ki vagyok!

– Hogy kicsoda? Nem ismerem meg a hangját!

– Haha, ne is találgasson. Megmondom magam: Hszüan Tung vagyok.

– Hszüan Tung? . . . a császár Ófelsége?

– Úgy van, a császár őfelsége vagyok. Hallottam a hangját, de még nem láttam, ha lesz ideje, jöjjön be a palotába, hadd ismerjem meg.

Erre a véletlen tréfára valóban be is jött. Johnston említette: a látogatás előtt külön felkereste őt, hogy megbizonyosodjék az igazságról. Nem hitte ugyanis, hogy tényleg a „Felség” telefonált neki. Az iránt érdeklődött tőle, hogyan lehet bejutni a palotába. Megtudta, hogy nem vágatom le a fejét, s hogy a császári felségnek eléggé tűrhető a természete. Erre aztán be is jött. Minthogy azonban én nem tartottam a dolgot emlékezetemben, és nem szóltam róla az eunuchoknak, hogy figyelmeztessék a kapuőrséget, Hu Si doktor a Szent Fegyverek Kapujánál jó ideig vitatkozott, de nem engedték be. Később az őrség mégis ingadozni kezdett, és megkérdeztettek engem. Csak ezután engedték be.

Ez a hóbertosságból született találkozás nem tartott húsz percnél tovább. Megkérdeztem tőle, mi az előnye a beszélt nyelv irodalmi használatának, s hogy külföldön merre járt. Befejezésül, hogy megdicsérjen, elmondtam neki, engem nem érdekelnek a méltányos bánásmód feltételei. Minél többet szeretnék tanulni – amint

az újságok szokták írni –, „reményteljes ifjúvá” szeretnék válni. Magától értetődik, hogy igencsak felmagasztalt: – Felséged igazán felvilágosult, tanuljon szorgalmasan, reményteljes jövő vár Felségedre . . . reményteljes – mondta. Magam sem tudom, miféle jövőre gondolt. Távozása után nem is nagyon rágódtam ezen. Nem gondoltam, hogy a hercegek és méltóságok, különösen pedig mesztereim tudomást szerezve az „új típusú személyiség” látogatásáról, megint úgy pattognak majd, mint víz a forró olajban.

Egyszóval, amint éveim száma gyarapodott, a hercegek és méltóságok egyre nyugtalanabbak lettek, és magam is egyre kevésbé állhattam őket. Párszor már kimentem a Tiltott Városból szórakozni, attól kezdve, hogy anyám halálakor az áldozat személyes bemutatására hivatkozva ezer akadály leküzdésével nagy keservesen hozzájutottam egy kis szabadsághoz. Ez a kis szabadság meghozta az étvágyamat, és egyre inkább undorodtam ezektől az együgyű és gyáva hivatalnokoktól. 1922 nyarán a fentebb említett dolgok miatt összegyűlt indulataim késztettek arra, hogy a tengerentúli utazás gondolatát újra előhozzam. A hercegekkel és méltóságokkal történt összetűzésem éppen tengerentúli tanulmányutam hivatalos felvetésének kapcsán robbant ki.

Ez persze más volt, mint a telefonügy, ezúttal inkább meghaltak volna, minthogy engedjenek. Végül még a hozzám legközelebb álló hetedik nagybátyám, Caj Tao is csak abba egyezett bele, hogy a tiencsini angol settlementben előkészítenek számomra egy házat, ahol szükség esetén meghúzhatom magam. Mivel legálisan nem hagyhattam el a Tiltott Várost, Johnston segítségét kértem. Fentebb már említettem, ő úgy vélekedett, hogy az idő nem alkalmas erre, nem helyeselte, hogy akkor kimozduljak. Ilyenformán türelmet erőltettem magamra és várakoztam, titokban azonban szökést készítgettem elő. Öcsém, Pu Csie volt az egyedüli, aki őszintén és szívesen segített nekem.

Öcsém és én olyanok voltunk, mint két bajba jutott testvér, vágyaink és érzéseink jobban hasonlítottak, mint arcvonásaink. Neki is minden vágya az volt, hogy kikerüljön a családi otthon ketrecéből, hogy messze és magasra szárnyaljon, és megkeresse a maga egyéni boldogulását. Azt remélte, ha sikerül külföldre mennie, akkor min-

den vágya beteljesedik. Az ő környezete azonban legalább annyira különbözött az enyémtől, mint külső megjelenése, bár csak egy év választott el bennünket.

Pu Csie sokkal gazdagabb társadalmi ismeretekkel rendelkezett mint én. A legfőbb különbség az volt köztünk, hogy mozoghatott a külvilágban. Azzal az ürüggyel, hogy a palotába kell mennie, becsapta az otthoniakat. Közös tevékenységünk azzal kezdődött, hogy pénzt gyűjtöttünk, mégpedig oly módon, hogy a palota legértékesebb kalligráfiáit, festményeit és régiségeit, azzal, hogy Pu Csiének adományozom, kiszállítottuk, és a tiencsini angol settlementbeli házban rejtettük el. Minden nap, amikor óra után hazament, jókora batyut kellett elvinnie. Ez a csempészség fél esztendeig szünet nélkül folyt. A kiszállított holmik a drágák közül is a legdrágább kincsek voltak. Mivel a kancellária és mestereim abban az időben becsülték fel a kalligráfiákat és festményeket, így én a legjobbkat választhattam. A régi kiadású könyvek közül a Szung-kori és a Ming-kori értékes nyomtatványokat mind kicsempésztük. Körülbelül ezer tekercs kalligráfiát és festményt, több mint kétszáz falra akasztható feliratot és albumot, valamint ugyancsak kétszáznál több Szung-kori kiadású ősnymtatványt hordtunk el.

Miután 1924-ben elhagytam a palotát, a Csing-udvar restaurálására alakult bizottság felülvizsgálta a Jücsing Palotát, megtalálta a Pu Csiének ajándékozott tárgyak listáját. Ezekből a tárgyakból, miután Tiencsinbe szállították, jónéhány tucatot eladtak. Mandzsukuo létrejötte után a japán Kvantung-hadsereg vezérkari tisztje, Josioka valamennyi kincset Japánba vitetett. Nem tudom, mi lett a sorsuk a japán kapituláció után.

Másik tervünk az volt, hogy titokban elszökünk a Tiltott Városból. Ha a falon kívül leszek, és belépek a külföldi követségre, akkor már minden redben lesz, sem a hercegek, sem a köztársaság hivatalnokai nem tehetnek semmit. A köztársaság néhány éves története megismertetett bennünket ezzel a leghasznosabb tudnivalóval. A legfontosabb az, hogy Johnston kigondolt számomra egy konkrét megoldást. Összehozott a diplomáciai testület doyenjével, a holland követtel, W. J. Oudendijkkel és felkérte, hogy tegyen meg bizonyos előkészületeket. Már 1923 márciusában tanácsolta ezt nekem. Kilenc

hónappal azelőtt még ellenezte a külföldi utazást, úgy vélte, hogy a helyzet még nem megfelelő. Most viszont már úgy látta, elérkezett az ideje. Arról viszont semmit sem tudok, mit tárgyalt a követekkel. Útmutatásaiban megbíztam, és ez számomra elegendő volt. Először megkértem, hogy a követnek adja át üzenetemet, aztán magam telefonáltam Oudendijk holland követnek, hogy a dolgot pontosan elrendezzük. Ezután öcsémet küldtem el a holland követ-ségre látogatóba. Minden rendben ment. Oudendijk a telefonban egyetértését fejezte ki, és Pu Csiével is megállapodtak, hogy bár az autót nem tudja a palotába elém küldeni, de a kocsi a Senvu kapu előtt várakozik majd rám. Ha ki tudok csúszni a kapun, akkor minden rendben lesz. Ha az első nap elmúlik, én átlépek az angol territórium határát, és belépek az angol iskola kapuján, akkor már teljes felelősséget tud vállalni. Egyúttal megállapodtunk a palota elhagyásának pontos időpontjában is.

Február 25-re már csak az a probléma várt megoldásra, hogy miként szököm ki a Senvu kapun. A palotában az volt a helyzet, hogy körülöttem egy csomó eunuch tartózkodott és a palotakapuk előtt is eunuchok álltak, a Tiltott Város külső övezetében a testőrség és az őrség vigyázott, a Senvu kapun kívül pedig a köztársasági szárazföldi hadsereg főparancsnoksága alá tartozó belsővárosi helyőrség posztolt. Azon a véleményen voltam, hogy a legfontosabbak a környezetemben és a palotakapukban elhelyezkedő eunuchok. Ha ezeken az akadályokon átjutok, akkor már könnyen megy a dolog. Én azonban nagyon kezdetleges módszert választottam. Azt hittem, hogy egy kis pénzzel átjutok az eunuchok vonalán. Az eunuch, aki pénzt kap, nagy hálálkodva mond majd köszönetet a kegyért, ezzel minden el lesz intézve. Ki gondolta volna, hogy a megbeszélt időpont előtt egy órával valamelyik megajándékozott eunuch jelentést tesz a kancelláriának? Lakosztályomat még el sem hagytam, amikor arról hallottam, hogy apám parancsára megtiltották a palotakapukon való ki-bejárákálást. Az egész Tiltott Város ostromállapotba került. Pu Csiével dermedten ültünk a Janghszin Palotában.

Hamarosan megjelent apám. Szerfölött idegesnek látszott.

– Ha . . . ha . . . hallom, hogy Fe . . . felséged el akar menni.

Riadt képét látva – mintha ő hibázott volna – nem tudtam megállni, hogy el ne nevessem magam.

– Szó sincs róla – komolyodtam el.

– Ez így nem jó, hogyan is lenne így jó!

Apám gyanakodva pillantott Pu Csiéra, aki félelmében leszegette a fejét.

– Szó sincs róla – ismételtem.

Apám még dörmögött egy darabig, majd elvitte összeesküvő társamat. Miután elmentek, odahívtam a felség körüli eunuchot, és vallatóra fogtam, ki árulhatta el. Félholtra akartam korbácsoltatni az árulót, de nem tudtam kinyomozni. Ezt az ügyet nem adhattam át az igazgatási hivatalnak, ezért aztán csak magamban dühöngtem.

Ettől kezdve a magas falaktól féltem a legjobban.

– Börtön! Börtön! Börtön – mormoltam magam elé, miközben a palotabeli mesterséges dombtetőről alátekintettem a falakra. Hogy a köztársasággal nem tudok kijönni, az még hagyján, de hogy a hercegekkel, főméltóságokkal és a kancelláriával sem lehet szót érteni, az már mégis csak furcsa. Egyedül őseim folyóinak, hegyeinek érdekében akartam elmenni. Minek tartotok itt engem? . . . A kancellária a legrosszabb, minden bizonnyal azok uszították rám apámat.

Másnap, amikor találkoztam Johnstonnal, kiöntöttem előtte lelkemet. Néhány szóval megvigasztalt. Azt mondta, jobb ha egyelőre nem gondolok rá, inkább szervezzem át a Tiltott Várost.

Az újonnan érkezett Cseng Hsziao-hszü igen energikus ember volt. – Cseng sokat ígérő – mondta az angol –, nem árt meghallgatni, milyen elképzelése is van az átszervezésről.

Újabb remény csillant fel bennem. Ha a Tiltott Város falain kívül nem is tudom új életre kelteni az őseket, legalább a palota vagyonát szedem rendbe. Nagyon elégedett voltam Johnston tanácsával. Álmomban sem gondoltam arra, amit később könyvében meneküléséről írt, ugyanis akkor már a legkevésbé sem helyeselte szándékomat, inkább még ellenezte is azt.

A Tiltott Város a felszínen csendesnek tűnt, a belső szabályzatot azonban a szövevényes kuszaság jellemezte. Gyakran hallottam lopásról, tűzről, sőt gyilkosságról is, a szerencsejátékról és az ópiumszívásról nem is beszélve. Amikor megházasodtam, a lopás már annyira elharapózott, hogy a szertartás után a császárné fejdíszét ékesítő valamennyi gyöngyöt és jadekövet hamisítvánnyal cserélték fel.

Mestereimtől hallottam, hogy a Csing Palota kincsei világhírűek. Pusztán a régi kéziratok és festmények mennyisége és értéke felbecsülhetetlen volt. A Ming és Csing kor néhány száz éve alatt a császárok által összegyűjtött kincseket (a külföldi hadseregek kétszeri betörésekor a katonák által széthordott értékek kivételével) jórészt még a palotában őrizték. Ezeket a tárgyakat meg sem számolták, s ha megszámlálták is, sosem ellenőrizték. Senki sem tudta, elveszett-e vagy megmaradt, s mi veszett el, illetve mi maradt meg belőlük. Ez az állapot különösképpen kedvezett a tolvajoknak.

A fosztogatásnak valóságos orgiáját ülték. Felülről lefelé mindenki benne volt. Más szóval, mindenki lopott, akinek alkalmá volt rá, és ezt teljes nyugalommal tehette. A lopás legkülönbözőbb módszerei alakultak ki. Voltak, akik feltörték a lakatot és titokban loptak, mások törvényes eszközökkel, mindenki szeme láttára vitték el a kincseket. Az eunuchok többnyire az előbbi módszerrel dolgoztak, a főméltóságok és hivatalnokok pedig az elzálogosítást, eladást és az adományozást intézték, vagyis az utóbbi módszerhez folyamodtak. Végül én és öcsém az adományozás és ajándékozás legmagasabb szintű módszerét alkalmaztuk. Akkor természetesen nem gondoltam ilyesmire, csupán azon háborogtam, hogy mindenki az én javaimat dézsmálja.

Tizenhat éves voltam, amikor egyik nap kíváncsiságból kinyitattam az eunuchhal a Boldogság Megalapozásának Palotája egyik raktárát. A kaput papírcsíkokkal vastagon beragasztották, láthatóan évtizedek óta nem nyitották ki. A raktár mennyezetig meg volt tömve hatalmas ládákkal, rajtuk Csia Csing császár uralkodási éveiből való szalagok, de hogy mi volt bennük, azt senki sem tudta volna

megmondani. Egyiket kinyitattam. Kéziratokkal, festményteker-
csekkel és igen finom művű régi jadekövekkel volt teletömve. Akkor
hallottam, hogy Csien Lung császár nagyon kedvelte ezeket a hol-
mikat. Csien Lung halála után az utód, Csia Csing adott parancsot a
kincsek összegyűjtésére és a Boldogság Megalapozása Palotájának
környékén sok csarnokot és raktárt tömtek tele velük. Én közülük
csak az egyikre bukkantam rá. Külön raktárban helyezték el a szer-
tartási kellékeket, a porcelántárgyakat és a híres festményeket.
Egy olasz mester Csien Lung császár részére festett képeinek java-
részét is ott őrizték. A Janghszin Palota mögötti raktárban fedez-
tem fel például egy sereg érdekes, drágakövekkel kirakott dobozt.
Azt beszélték, hogy ezekkel is Csien Lung szórakozott. Valamennyi
szantálfából készült, külső formájukra nézve hasonlítottak a
könyvtartó dobozokhoz, kinyitva lépcsőzetesek voltak. Minden
lépcsőfok néhány tucat apró rekeszből állott, s mindegyikben más-
más csecsebecsét őriztek. Volt bennük például Szung-kori kerámia
vázacska, híres kalligráfus által írott miniatűr klasszikus „négy
könyv”, finoman vésett elefántcsontgömb, dió, amelyre valami régi
történetet véstek, néhány verssel és valami képpel díszített diny-
nyemag, régi egyiptomi pénzdarab és így tovább. Ezekben a „min-
den kincsek dobozaiban” kalligráfia, festmény, arany, jade, bronz,
porcelán, elefántcsonttárgy, minden megtalálható volt, ezért nevezték
a „száz kincs dobozának”. A kisebb dobozokból is több száz
fajta akadt, a nagyobbakból ezerféle is lehetett. Volt egy különleges
szantálfa kang-asztalka telis-tele kis titkos rekeszekkel, s mind-
egyikben valami kincs rejtőzött. Ezt én nem láttam ugyan, csak a
saját felfedezésű kincses dobozokból vitettem vagy negyven-ötven-
et a Janghszin Palotába. Tulajdonképpen mennyi kincsem is van?
– gondoltam. Mi lesz majd az egész raktárakat, utcákat megtöltő
kincsekkel? Mennyit lopnak el belőlük? Hogyan lehetne a tolvajok-
kat megzabolázni? – fontolgattam tovább magamban.

Johnston már említette nekem, hogy ő a Tian városkapunál lakik,
ahol nagyon sok régiségbolt nyílt az utóbbi időben. Maguk a kan-
cellária hivatalnokai vagy azok rokonai nyitották. Később kínai
nevelőim is arra a meggyőződésre jutottak, hogy intézkedéseket
kell foganatosítani a fosztogatások meggátlására. Végül elfogadtam

mestereim javaslatát – elhatároztam, hogy leltárt készíttetek. Ebből a döntésből később sok bonyodalom származott.

Először is a lopások még jobban elszaporodtak. Feltörték a Jücsing Palota raktárának zárát, és valaki a Kancsing Palota hátsó ablakait is kifeszítette. A dolog egyre felháborítóbb lett. Nemrégiben vásárolt gyémántom is eltűnt. A lopást kinyomozandó, az özvegyek utasítására az igazgatási hivatal feje, a kilenc palota főeunuchjából szervezett törvényszéket. A kihallgatást vezető eunuch még kínvallatást is alkalmazott, de sem a kínzás, sem a jutalom nem segített a tolvaj kézrekerítésében. Nemcsak ilyesmi fordult elő. Alig kezdődött meg a leltározás a Boldogság Megalapozásának Palotájában, július 27-én éjjel tűz ütött ki benne, minden porrá égett.

A lángokat az olasz követség tűzoltósága észlelte. A tűzoltó autó a Tiltott Város kapujához érve dörömbölni kezdett. A kapuőröknek fogalmuk sem volt, mi is történt. A nagy tüzet egész éjjel oltották a mindenhol odasereglt tűzoltók. A palota egész környéke, egy épületsor égett le, köztük olyan is, amelyben a palota legtöbb kincsét őrizték. Ma is titok, hogy a tűzvész alatt mi minden tűnt el. A kancellária később kibocsátott egy hevenyészett listát, amely szerint 2655 darab arany Buddha szobrocska, 1157 tekercs kalligráfia és festmény, 435 régiség és több tízezer kötet könyv pusztult el.

A tűzoltás idején kínaiak, külföldiek, palotabeliek és kívülállók egyaránt nagy számban nyüzsögtek a tűz körül. Nagy volt a tolongás, s hogy a tűzoltáson kívül a bámészkodók még mivel foglalatoskodtak, azt könnyű elképzelni. A Tiltott Város azonban mind ezért még köszönetet is nyilvánított. Volt a szemlélődők között egy kardos külföldi asszonyság, akinek – nem tudni mi okból – nézeteltérése támadt egy kínai tűzoltóval. Az amazon mindjárt akcióba lépett olyannyira, hogy az ellenfélnek eleredt az orrávére. S a hölgy legyezője is véres lett. Később még hozzám is odafurakodott ez az asszony, és hősiességének bizonyítékául megmutatta a véres legyezőt, én meg verset is írtam a legyezőre, köszönetem kifejezéseként. A tűzvész elmúltával a kancellária teadélutánra hívta meg a tűzoltásban részt vevőket, a rendőröket és tűzoltókat pedig hatvanezer jüannal jutalmazta.

Ha fel akarnók becsülni azt a veszteséget, amely ekkor ért bennünket, nem ártana megemlíteni például a tűz után visszamaradt szemét sorsát. Akkoriban üres területet kerestem a teniszpálya építéséhez. Johnston tanított teniszezni. Tőle hallottam, hogy minden arisztokrata teniszezik. A tűzvész éppen kapóra jött, ezért utasítottam a kancelláriát, hogy mielőbb takarítsák el a szemetet. Abban az üszökhalmomban azonban nem voltak kalligráfia-tekercsekhez vagy régi porcelánokhoz hasonló törmelékek, összeolvadt arany, ezüst, bronz és óntárgyak azonban jócskán akadtak. A kancellária a város minden ékszerészét meghívta árverésre. Az egyik pekingi ékszerész félmillió jüanért vette meg a szemét felhasználásának jogát, és az összeolvadt aranytárgyakból tizenhétezer liang* aranyat olvasztott ki. A fennmaradó hordalékot lenzsákokba rakták és a kancellária hivatalnokai között osztották szét. Az egyik hivatalnok említette nekem később, hogy nagybátyja annak utána a pekingi lamaista Junghokung kolostornak és a konfuciánus Polin templomnak egy láb átmérőjű arany füstölőtartókat ajánlott fel, s ezeket a lenzsákokból guberálták elő.

A tűz okát és a kárt nem állapították meg. Az a gyanúm, a tolvajok gyújtogattak, hogy a tűz eltüntesse nyomaikat. Néhány nap múlva meg a lakosztályom melletti keleti udvar egyik helyiségének ablaka gyulladt ki. Szerencsére eléggé hamar felfedezték, amikor éppen lángra lobbant egy olajjal átítatott vattacsomó, és eloltották. Ettől kezdve még jobban gyanakodtam. Az volt az érzésem, nemcsak a nyomokat akarják eltüntetni, de engem is meg akarnak ölni.

A lopás és gyújtogatás kétségtelen tény volt, amit mestereim sem tagadhattak, az életem ellen készülő merényletet azonban valószínűleg csak képzelgésemm szülte. Természetem erre az időre gyanakvóvá lett. A Csing-dinasztia őseinek törvénye szerint a császárnak, bármennyire elfoglalt volt is, mindennap el kellett olvasnia egy fejezetet az ősök történetéből. Ezt a könyvet a császár hálósobájában őrizték. Ebben az időben különösen Jung Cseng császár rendeletei és parancsai ragadták meg figyelmemet. Jung Cseng (1723–1735)

* Egy liang kb. 3,7 dkg.

és Kang Hszi (1662–1722) azt tanácsolták utódaiknak, hogy senki-
nek, különösképpen pedig az eunuchoknak ne higgyenek.

Elhatároztam, hogy megfogadom Jung Cseng intelmeit. Két
dolgot eszeltem ki. Egyrészt kifaggattam a mellettem szolgáló ifjú
eunuchokat, másrészt kihallgattam az eunuchok egymás közti be-
szélgetéseit. A Keleti és Nyugati Sugárút melletti eunuchlakások
ablaka előtt hallottam meg, hogy mit beszélnek rólam. Azt pusmog-
ták, hogy egyre nehezebb a természetem. Ez aztán még gyanak-
vóbbá tett. A legutóbbi tüzeset napjának estéjén megint az ablakuk
alá mentem hallgatózni. Véletlenül meghallottam, hogy tovább me-
részkedtek a rólam folytatott eszmecsereben, végül is azt állították,
hogy a tüzet én idéztem elő. Világossá vált számomra, hogy nem
bízhatom magamat rájuk. Ha idejében nem intézkedem, nem lesz a
dolognak jó vége.

Éppen akkor történt egy bűncselekmény. Az egyik eunuch vét-
kezett, a főeunuch ezért megbotoztatta. Az illető bosszút forralt, és
egy reggel bement az őt eláruló alvó eunuchtársa szobájába, kezé-
ben oltatlan mésszel és késsel. Először a meszet az illető szemébe
szórta, hogy elvakítsa, aztán késsel megvagdosta az arcát. Később
elcsípték a gonosztevőt, a sebesültet pedig kórházba szállították.
Ekkor jutott eszembe, hogy én már hány eunuchot vertem meg,
vajon nem állnak-e majd bosszút ezért. Aludni is alig mertem.
Hálósobámtól egészen a palotabejáratig ügyeletes eunuchok alud-
tak földre terített derékaljaikon. Ha itt belül valaki közülük nincs
jó szándékkal irántam és le akar számolni velem, bizony könnyen
megteheti. Gondoltam, kiválasztok egy megbízható embert, aki
éjjel őrködik felettem. Válogattam, s nem találtam jobbat a császár-
nénál. Ettől a naptól kezdve egész éjjel Van Zsunggal őriztettem
magam. Meghagytam neki, ha valami neszt hall, ébresszen fel. Még
egy botot is a kezem ügyébe készítettem az ágy mellé. Pár napig
Van Zsung egy szemhunyaszt sem aludt, láttam, hogy ez így seho-
gyan sem lesz jó. Hogy a dolognak egyszer s mindenkorra a végére
járjak, elhatároztam, hogy szélnek eresztém az eunuchokat.

Tisztában voltam azzal, hogy ez az intézkedés is nagy vihart
támaszt, s csak akkor lehet megvalósítani, ha apámat elhallgatta-
tom. Azt eszeltem ki, hogy házában kerestem fel őt, így nem lesz

majd alkalma a kancellária hivatalnokaival és mestereimmel tárgyalni. Ha hirtelen rontok rá ezzel a kérelemmel, még kevésbé lesz képes vitatkozni velem, és még jobban dadog majd, mint máskor. Kiverejtékezett magából néhány jelentéktelen indokot, olyasmikkel hozakodott elő, hogy az ősök törvénye így írja elő, meg hogy ezek az emberek hosszú évek óta szolgálnak, nem lehetnek árulók, és így tovább, majd azt mondta, hogy ezt „la. . . la. . . lassan megtárgyaljuk. Menjen csak vissza a palotába Felséged. Majd két nap múlva . . .”

Nem törődtem vele, akármit is mond, így vágtam oda a választ:

– Ha Fenséges apám nem egyezik bele, mától kezdve nem megyek vissza a palotába.

Látva, hogy így akarok kifogni rajta, idegességében hol felállt, hol meg leült, a fejét meg a tokáját vakarta, majd föl s alá járkált a szobában. Aztán zavarában kabátujjával leverte az asztalról egy szódaüveget s az nagyot durranva eltörött. Ahogy rápillantottam az ábrázatára, jókedvem támadt. Felütöttem egy íróasztalon heverő könyvet, és belemélyedtem az olvasásba, úgy tettem, mint aki eltökle, hogy marad.

Apám a végén beadta derekát, és elhatározta, hogy az özvegyek mellett szolgálatot teljesítők kivételével valamennyi eunuchot elbocsátja.

9. A KANCELLÁRIA ÁTSZERVEZÉSE

Az eunuchok elbocsátásáról hozott intézkedésemet a közvélemény nagy meglepéssel fogadta. Johnston további ösztönzésének eredményeként a „kormányzás megjavítására irányuló törekvésem” következő célpontjául a kancelláriát választottam. Egyik barátom, a kancellária volt főhivatalnoka, arról írt feljegyzésében, hogy az ottani mandzsuk ostobák és tudatlanok, az üzérkedés és a korrupció napi tevékenységükhöz tartozik, ezáltal magát a császárt is lejáratják. A tiszteletre méltó öregúr különösen azért nézte rossz szemmel a kancellária tudományellenes légkörét, mert ifjúkorában saját családja is akadályozta őt a tudományokban való elmélyedés-

ben. A három kiváltságos mandzsu nemzetség által kézben tartott kancelláriára én nem is annyira tudományellenessége, mint inkább súlyos visszaélései miatt haragudtam. Bizonyságul elég, ha két példát említek. Először is a kancellária meghökkentően magas évi kiadásait sokalltam, amit az évi négymilliós köztársasági dotáció sem fedezett. Miután 1924-ben elhagytam a palotát, a Csing-udvar átszervezését végző bizottság a „Pekingi Újság”-ban nyilvánosságra hozta az abban az évben elzálogosított arany- és ezüstitárgyak, valamint a többi régiségek listáját, ezek értéke meghaladta az ötmillió jüant, és ezt a kancellária teljes egészében el is költötte.

Másik példaként álljon itt apósom, Zsung Jüan elzálogosítási ügylete. Az erről szóló szerződés 1924. május 31-én kelt, aláírói egyfelől a kancellária vezetői, köztük apósom, másfelől a pekingi sótermelési bankrésztvénytársaság igazgatója. Az elzálogosított tárgyak között aranyórák, aranymappák, drágakincsek és más aranytárgyak szerepelnek, az összeg 880 000 jüan, a határidő egy év, a havi kamat pedig 1 százalék. Az ilyen elzálogosításokra és kótyavetyékre évenként jó néhányszor, különösen ünnepnapok előtt került sor. Az újságok bizalmas forrásokra hivatkozva nyilvánosságra hozták a dolgot, majd megjelent a kancellária cáfolata, illetve magyarázkodása is. Ebben az esetben szintén az történt, hogy a kancellária és apósom nyilatkozatot tettek közzé, miszerint az eladott tárgyak egytől egyig kiselejtezett darabok, s nincsenek köztük Ce Hszi családi ékszerei, amikről a rossz nyelvek beszélnek.

A palota elhagyása előtt – bár nem volt konkrét bizonyítékom a kancellária üzérkedéséről – a számok mégis arra a tényre utaltak, hogy a kiadások Ce Hszi korának legmagasabb összegét is meghaladták. A pénzügyek rendezésével kapcsolatos utasításomra a kancellária elkészítette számomra az 1918-as év és az azt megelőző három esztendő kiadásairól szóló kimutatást. Eszerint a hercegek és főhivatalnokok járandóságán kívül (amely külön tételnek számított) a kancellária kiadásai 1915-ben 2 640 000, 1919-ben 2 380 000, 1920-ban 1 890 000, 1921-ben pedig 1 710 000 ezüstöt tettek ki.

Ce Hszi anyacsászárné korszakában ez az összeg sohasem haladta meg a 300 000 ezüstöt, s még az özvegy hetvenedik születésnapjának évében is csak 700 000 ezüstre rúgott. Mindez még nekem is

– aki pedig igazán nem sokat értek a számtanhoz – szeget ütött a fejembe. Az újságok társadalmi rovatában olyan hírek ötlöttek szemembe, hogy egyes arisztokrata és hivatalnokcsaládok felélik javaikat és egyre nagyobb nyomorba jutnak, sőt egyes arisztokraták gyermekei és unokái a városkapuk tetejéről a mélybe vetik magukat, előkelő lányokból prostituáltak lesznek és így tovább. A kancellária emberei ugyanakkor régiségboltokat, bankokat, zálogházakat és gyárüzemeket nyitnak. Nevelőim segítettek a kancelláriának abban, hogy eltérítsenek az autóvásárlástól meg a telefonbeszereléstől, amikor azonban ezekről a dolgokról esett szó, ők sem keltek védelmükre. Mandzsu nevelőm, Ji Ko Tan például halála előtt (házasságom előtt egy évvel), miután Csen mester nem volt hajlandó a kancellária üzérkedéseit előttem leleplezni, ezt mondta: – Csen Pao-sen is ludas az uralkodó félrevezetésében, ezért nem méltó a „nagy tanító” címre. – Johnston meg egyenesen vérszívó piócának nevezte a kancelláriát. Az ő vélekedése ösztönzött engem a kancellária átszervezésére.

A kancellária hivatalnokai és a hercegek jószágkormányzói mind igen gazdag emberek voltak. Johnston egyszer azt mondta: – A gazdának fogalma sincs javairól. Ha ezekhez az intézőkhöz nem kérlével, sőt rimánkodva fordulunk, akkor egy garast sem kapunk, s ha nem szedjük őket ráncba, akkor a régiségeket, sőt a kezünkben levő értékeket sem tudjuk megőrizni.

Ismét máskor meg így beszélt: – A kancelláriának van egy arany szabálya: „ragaszkodni a status quo-hoz”, a legkisebb reformtól a legmagasztosabb eszméig minden ebbe ütközik, és akkor stop!

Az én „kocsimat” mestereim már régen feltankolták, most pedig a motort is begyújtották. A múltban mások vezettek helyettem, most azonban én ültem a kormány mellé, és elindultam egy ideális cél felé. Nemrégiben az eunuchok elbocsátásával győzelmesen utat nyitottam, bárki akarna is megállítani, nem fog sikerülni neki.

Döntöttem, s megtaláltam azt az „erőt” is, amire támaszkodhatom.

A házassági szertartás után először éltem a családfő jogaival. A parádéra az udvarba sereglő veteránok közül kiválasztottam

néhányat, akiket a leghűségesebbeknek és leggettretkésebbeknek tartottam, s magam mellé vettem őket belső hűséges segítőtársaknak, ők azután beajánlották barátaikat is. A Tiltott Városban 12–13 fővel megszaporodtak a copfosok. A „császári könyvtárszobába és a császári írószobába való bevezettetés” akadémikusi rangját kapták tőlem. Ezenkívül még két zászlós mandzsut, Csang Hszüeliang* nevelőjét és apósomat is bevettem a kancelláriába.

Ezeknek az embereknek szóbeli jelentéseiről nem maradt feljegyzés. Írásban benyújtott feliratuk is elkallódott egy időre. Most közreadok Csin Liang kezem ügyébe került beadványából néhány mondatot, az iratot a kancellária főhivatalnokává való kinevezése előtt két hónappal nyújtotta be hozzám:

„Az alattvaló úgy véli, hogy jelenleg a legfontosabb dolog a császárság visszaállításának titkos tervezete. E nagy vállalkozás véghezviteléhez számos dolgot kell elrendezni. Mindenekelőtt az udvart kell megvédeni, hogy megszilárdítsuk az alapokat; azután a javakat kell rendbeszedni, hogy megszilárdíthassuk a pénzügyeket is. Mindehhez szükséges, hogy saját erőinkre támaszkodjunk, tehát meg tudjuk védeni magunkat. Ezek után lehet csak titkos terveket készíteni a restaurációhoz. A három dolog csak együttesen alkot egészet, nem lehet azokat különválasztani.”

A tunya és borúlátó veteránok többsége – e legszorgosabb „titkos tervezők” kivételével – ellene volt a dinasztia megvédésének, a vagyoni felmérésnek, a korrupció felszámolásának. Csekély többségük, Csen Pao-sennel az élen, többé-kevésbé úgy vélekedett, hogy a korrupció nagyon elharapózott ugyan, a három láb vastagságúra hízott jég azonban nem egyetlen hideghullám eredménye, hanem Csien Lung császár óta, az udvari fényűzéssel együtt fagyott egyre kövérebbre. Már Csia Csing és Tao Kuang idején is szerettek volna tenni ellene, csakhogy nem lehetett. Ugyan miért menne most ez könnyebben? Úgy is megteszi, ha nem szervezzük át a kancelláriát, de ha mégis hozzáfognánk, akkor minél jobban reformáljuk, annál rosszabb lesz, s ezzel csak a „kis udvar” belső ellentéteit szítjuk fel. Jobb, ha békén hagyjuk. Akkor kell hozzáfogni, ha majd eljön

* Csang Co-lin, Északkelet-Kína militarista urának fia.

az ideje. De még az átszervezést ellenző Csen mesterhez hasonló veteránok sem ejtettek egyetlen jó szót sem a kancelláriáról, inkább semleges álláspontot foglaltak el.

Nem sokkal házasságom előtt, elég szerencsétlenül már hozzáfogtunk egyszer a javak számbavételéhez. Johnston javaslatára akkor létrehozattam egy intézményt, amelyet kizárólag e feladat elvégzésével bíztam meg. Johnston régi barátját, az idegenbarát Li Csing-fangot kértem fel az intézmény vezetésére. Li azonban nem vállalta a feladatot, egyik rokonát ajánlotta maga helyett. A kancellária ugyan nem ellenezte nyíltan a kinevezést, csupán apám segítségével próbált akadályokat gördíteni az útjába. Én azonban nem vettem figyelembe apám akadékoskodását, és kitartottam amellett, hogy Li pártfogoltját bízom meg a feladattal. Ők engedtek, és Csin Liang elnyerte megbízatását. Alig végezte azonban a munkát három hónapig, hosszú szabadságra kérezkedett, és visszament Sanghajba.

Kudarcomban még nem fedeztem fel a kancellária ármányát, abban kerestem a magyarázatot, hogy nem a megfelelő embert választottam, és még nem vettem saját kezembe a kormányzást. Abban az időben a politikai helyzet gyors fordulatai miatt egyébként az angol követségre szándékoztam menekülni, időm sem igen volt emiatt ezekkel a dolgokkal törődni. Most azonban úgy véltem, a a helyzet egészen megváltozott. Felnőtt lettem, senki sem gátolhat engem, ráadásul van mellettem néhány megbízható ember, megerősödtem. Felettébb bizakodva kiválasztottam közülük Cseng Hsziao-hszüt, és rábízam a reform feladatát.

Cseng Hsziao-hszü az én Csen mesterem földije, aki a Csing-korban a japán Kobe városában konzuli hivatalt töltött be. Csen Pao-sen és Johnston ajánlották nekem, de különösen Johnston dicsérte – mondván –, húsz éve, amióta csak Kínában van, őt becsüli a legtöbbre. Becsületességben és műveltségben nincs hozzá fogható ember Kínában. Csen mester pedig azt mondotta róla, hogy a köztársaság elnöke már többször is hivatalt ajánlott fel neki, ő azonban mindannyiszor visszautasította, nem kellett neki a köztársaság pénze. Már több mint tíz éve szép verseket ír, olvastam az újságokban ecsetjének dicséretét. Kalligráfiáit korábban is láttam, azt beszélték, hogy rengeteg pénzt keres ezek eladásával. Ha ennek ellenére mégis

visszautasította a hivatali érvényesülés lehetőségét, akkor feltétlenül ritka hűséges alattvaló – gondoltam.

1923 nyarán találkoztam vele először. Beszült a dinasztiaalapítástól a virágkorig terjedő időről. Amikor kellemes dolgokra emlékezett, akkor szempillája és szembogara szinte táncot járt. Amikor pedig szomorú emlékek kerültek szóba, hangja mély tónusra váltott. Elbeszélése teljesen magával ragadott. Azon nyomban elhatároztam, hogy magam mellett tartom, és kértem, hogy fejtse ki elképzeléseit. Már nem emlékszem, miket beszéltem akkor, ő azonban egy-kettőre megírta versét „az uralkodó erényeiről”.

Miután kitüntettem őt „a császári írócsarnokba való bevezetéssel”, néhányszor szólt nekem nagy terveiről, hogy át kell szervezni a kancelláriát, és még konkrétabb rendszabályokat terjesztett elém, mint elődje, Csin Liang. E tervszerint az egész kancelláriának mindössze négy ügyosztálya maradt volna, a sok ember elbocsátásával rengeteg pénzt tudtunk volna megtakarítani. Ám nemcsak a leépítéshez értett, az új erőforrások feltárásáról is volt elképzelése. Egyszóval, ha az általa javasolt reformok valóra válnak, akkor a császárság visszaállításához megteremthették volna az anyagi biztósítékot. Ezért aztán minden szokást félredobva, ezt a han származású főhivatalnokot azonnal a kancellária elnökévé és főpecsétőrré neveztem ki. E rendkívül magas hivatalt elnyerve, Cseng ismét két verssel hálálta meg kegyességemet.

Nagyon lebecsülnénk azonban ennek a több mint kétszáz éves udvari hivatalnak a képességeit, ha azt hinnők, hogy ezt a tanulatlan emberekből álló kancelláriát Cseng kézbe tudta venni, s bár Cseng mindent rózsaszínben látott, jómagam is támogattam és bíztam benne, mégis ugyanarra a sorsra jutott, mint elődje, ő is csak három hónapig bírta.

Sohasem tudtam teljes fényt deríteni arra, hogy az ostoba és tanulatlan hivatalnokok közül végül is ki piszkálta ki őt. Lehet, hogy az előző kancellár, Sao Jing keze volt a dologban, bár ő hírhedt volt gyávaságáról. Talán a másik, Csi Ling, ő viszont nem sokat törődött az ügyekkel, nem is volt járatos a kancellária dolgaiban. Harmadjára Pao Hszi meg nemrég jött csak az udvarba, és nem is volt szakértője az intézménynek. Nehezen képzelhető el az is, hogy

hármuk közös áskálódása tette meg a magáét. Miután Cseng elfoglalta hivatalát, elsőként is az 1911-es forradalom óta összegyűlt akták tömegével találta szembe magát. Azzal kezdte, hogy kulcspozícióba helyezte egyik megbízható emberét. Nem gondolta, hogy ettől kezdve a kancellária mintegy megbénult; nem volt pénz, és valóban nem volt, sohasem találtak meg semmit, és nem is lehetett a keresett dolgok nyomára bukkanni, mert a listán sem szerepeltek.

Avégből, hogy megnyerje az alacsonyabb rendű hivatalnokokat, igen szerényen és barátságosan viselkedett. Elrendelte, hogy hetenként tárgyalják meg a dolgokat, és kérte beosztottjait, mondjanak véleményt a reformokról. Az egyik hivatalnok például azt javasolta, hogy mivel a különböző áldozatok bemutatásakor nagyon sok gyümölcsöt és süteményt pazarolnak el, s ez úgyszint csak a formáság kedvéért van, az áldozati ételeket helyettesítsék agyagból formált és fából faragott utánzatokkal. Cseng nagy meglepődéssel fogadta a javaslatot, és utasítást is adott annak bevezetésére, sőt a javaslattevőt elő is léptette. Az eunuchok azonban (az elbocsátás után még mindig maradtak vagy százan), minthogy ezek az áldozati ajándékok törvényes jövedelmük részét képezték, halálosan meggyűlölték Csenget. Hivatalba lépése után néhány nappal a Tiltott Városban már őt szívelték a legkevésbé.

Mivel nem vonult vissza, fenyegető levelet kapott: „Mások útjába álltál, jó lesz, ha vigyázol a fejedre!” Ezzel egyidőben a Nyári Palota megrendszabályozására kiküldött Johnston is fenyegető levelet kapott, bár ő később igen magabiztosan mondta nekem: – Nem kocsival, hanem lóháton mentem a Nyári Palotába, hadd lássuk, meg mernek-e ölni engem, végül is sértetlenül teljesítettem a megbízatásomat. Már régen tisztában vagyok ezekkel az emberekkel! – Ezzel a megjegyzésével a kancellária embereire célzott. Ügyet sem vetett a fenyegető levelekre.

Az egész reformot végül is én fújtam le.

Alig neveztem ki Csenget, azt az aggasztó hírt kaptam, hogy a köztársasági parlamentben a képviselők egy csoportja javasolta; miszerint töröljék el a méltányos bánásmód feltételeit, a köztársaság pedig vegye át a Tiltott Várost. Már két évvel ezelőtt is elhangzott hasonló javaslat azzal az indokolással, hogy a Csing-udvar

1917-ben megkísérelte a császárság visszaállítását, ám még azóta is állandóan kitüntetések osztogat a köztársaság hivatalnokainak, nyilvánvaló tehát, hogy felül akar kerekedni a köztársaságon, és a restauráción mesterkedik. A régi javaslatot ezúttal újra beterveztették – mondván –, én nemcsak a restauráció vádlottjának, Cseng Hszünnnek adtam halál utáni titulust, de teljesen törvénytelenül a han nemzetségszerű Cseng Hsziao-hszüt is kitüntettem és kancellárnak neveztem ki.

Amikor az újságban megjelent ez a hír, mintegy jeladásra a kancellária is a támadások keresztútjába került. Megírták, hogy japán kereskedőknek adják el a régiségeket, apósom meg a kínai császárok és császárnék drágakincseit zálogosította volt el a négy nagy banknál. Ezek a korábban nem olyan egetrázó hírek most kiváltották a közvélemény haragját.

Ugyanakkor a leltározás folyamán az általam kiválasztott főhivatalnokokat is támadás érte. Ezek az új copfosok a Tiltott Városban azelőtt nem csináltak egyebet, mint beadványokat terjesztettek elő a restauráció tervére, azután meg a leltározott tárgyakra nyomták Hszüan Tung császári pecsétjét. Ki hitte volna, hogy ebből a leltározásból is fergeteg támad, és jobb lett volna, ha nem leltároznak, mert minél tovább leltároztak, annál jobban fogytak a műkincsek. A régi porcelánokat, bronzokat és képgyűjteményeket drága pénzben adogatták el, ez külföldön és Kínában egyaránt nagy port vert fel. A legkínosabban az érintett bennünket, hogy az udvar eladásainak meggátlására a köztársasági belügyminisztérium váratlan rendeletet hozott a régi könyvek és más régiségek védelméről.

Cseng azt akarta, hogy a hatalmas Jung Lo enciklopédiát teljes egészében szállítsák Sanghajba és ott a Kereskedelmi Kiadó adja ki. Az állam azonban megakadályozta ezt, és visszatartotta a szállítmányt.

Apám ekkor az idegességtől még jobban dadogva jött hozzám: – Cseng Hsziao-hszü még rettenetesebb. Ha már a köztársaságnak sem tetszik, akkor lehet, hogy még nehezebb lesz a dolgunk.

Az udvari kancellária régi főméltóságai ugyanolyan kezesek voltak, mint régen, egyetlen rossz szót sem mondtak utódaikról. Egyedül apósom nem mutatkozott az elzálogosítás miatt. Csin

Liangot, aki azután nem tudom hová tűnt, apám alaposan össze-szidta, mivel tudomására jutott, hogy beadványában éppen az ő nyugdíjaztatását javasolta nekem.

Egy napon Sao Jing, a régi kancellár félénken jött elém:

– A szárazföldi hadsereg főparancsnoka nagyon elégedetlen Cseng kancellárral – mondta –, és azt üzeni, ha tovább folytatja vi-selt dolgait és a köztársaság intézkedéseket hoz, akkor ő már nem tud a császáron segíteni.

Ennek hallatán most már valóban megijedtem. Ekkor kaptam kézhez Cseng Hsziao-hszü beadványát, melyben felmentését kérte. Azzal végződött tehát a história, hogy Cseng visszatért a császári írócsarnokba, Sao Jing pedig ismét átvette a kancellária vezetését.

10. A TILTOTT VÁROS VÉGNAPJAI

A kancellária átszervezésekor elszenvedett kudarc után sem állí-tottam meg robogó kocsimat, csupán kanyarodtam egyet. Amióta ugyanis odaültem a kormánykerékhez, mindig akadt, aki feltüzel-jen, pótolja az üzemanyagot vagy megmutassa, hogy milyen irányba hajtsak. A veteránok a restauráció titkos tervezeteivel árasztottak el, fentebb éppen csak egy példát ragadtam ki ezek közül. Házas-ságom után mindenhol ajánlkoztak olyan emberek, akik szol-gálatot akartak tenni nekem. Ezek közé tartozott Kang Ju-vej és tanítványainak csoportja is. „A kínai császárság alkotmányos mo-narchista pártja” cégére alatt az országon belül és kívül egyaránt tevékenykedtek. Johnston rendszeresen tájékoztatott mozgolódá-saikról. Nagy dölyfösen azt írták, hogy a tengeren túl 100 000 párt-taguk van és öt lapot adnak ki. Egyik emberük 1922-ben egy Kuanghszi tartománybeli militarista tábornokot keresett fel azzal a céllal, hogy a restaurációról tárgyaljon vele. A tábornok Johnston-nak írt levelében arról értesített, hogy Kuanghszi tartomány három katonai csoportjának vezetői „pártunkkal szövetségre léptek, s a jövőben szükség esetén együttesen léphetünk fel az ellenzéki párt-tal szemben”. 1924 tavaszünnepeén pedig Kang Ju-vej azt írta Johnstonnak, hogy Senhszi, Hupej, Hunan, Csiangszu, Anhuj,

Csianghszi, Kujcsou és Jünnan tartományokban már mindent megbeszéltek, vagyis ha az idő elérkezik, csak szólni kell, és minden rendbe jön. Legfőbb reményét Vu Pej-fuba vetette. Ma már úgy látom, hogy Kang levele tele volt álmodozásokkal, később ez még értelmetlenebb handabandázássá vált. Abban az időben azonban Johnston és jómagam nemcsak hogy nem kételkedtünk benne: ellenkezőleg, különös lelkesedést öntött belénk, és tanácsai alapján osztogattuk a születésnap ajándékokat meg a boldogság és hosszú élet írásjegyekkel ellátott császári aforizma-kalligráfiákat. Az ő tanácsai szerint kezdtem megtanulni, hogy javaimat saját eszméim megvalósítása érdekében miként gyümölcsöztessem.

Hasonló célt szolgált a jótékonsági adomány is. Már nem emlékszem, melyik nevelőm adta az ötletet, a szándék azonban igen világos volt, mivel ekkoriban fogtam fel a közvélemény jelentőségét. Akkoriban a pekingi újságok társadalmi rovatában majd minden nap volt valami közlemény Hszüan Tung császár jótékonsági adományáról. Kétfajta támogatás létezett. Az egyik esetben az újságokban szereplő szegény embereknek juttatott császári adomány közlésére kérték fel a lapokat, a másik esetben az udvar megbízottja útján juttatta el az adományt a szegényeknek. Mindannyiszor az esemény után egy-két nappal szokott megjelenni az alábbi hír: „Lapunk korábbi számában közölt segélykérésre a Csing császár – megbízottja útján – ennyi meg ennyi jüant juttatott el . . .” Mindez engem is reklámozott, no meg az újság szerepét is kidomborította. Szinte nem volt olyan újság, amely ne közölt volna figyelmemet felkeltő, szegényekről szóló híreket. Én is örültem annak, hogy a lapok népszerűsítenek.

A legnagyobb adományt az 1923-as japáni földrengés alkalmával ajánlottam fel. Az akkori veszteségek világszerte megdöbbenést keltettek. Szerettem volna, ha az egész világ tudomást szerez Hszüan Tung császár jószívűségéről, ezért elhatároztuk, hogy jelentős adományban részesítjük a kárvallottakat. Nevelőim még messzebbre tekintve azt mondták, hogy „e cselekedet hatását tekintve túlmegy az adomány jelentőségén”. Később, mivel a pénzbeli adomány nehézségekbe ütközött, 300 000 dollár értékű régiséget, kőpet, drágakincset küldtünk ajándékba. A japán követ a japán par-

lamenti küldöttséggel együtt jött el köszönetet nyilvánítani. A palotában olyan örömteli hangulat volt ekkor, mint amikor a külföldi diplomaták házassági szertartásomon vettek részt.

Ebben az időben még szertelenebb voltam, mint korábban. Cselekedeteim gyakran ellentmondtak egymásnak. Egyfelől a kancelláriát hibáztattam a rengeteg kiadásért, másfelől mértéktelenül pazaroltam. A külföldi képeslapokban olvastam a kutyatartásról. Erre tengerentúli kutyákat hoztattam a kancelláriával, sőt még a kutyaeledelt is idegen országból rendeltem. Ha megbetegedtek, állatorvost hívtam, ez még többbe került, mint az emberek gyógyítása. A pekingi rendőriskola állatorvosa, azt hiszem, megismerte bogaraimat, mert jó néhány beadványt írt nekem a kutyatartásról, amiért aztán tíz drágakincset, köztük zöld jade karperecet, aranygyűrűt, tubákosszelencét kapott tőlem ajándékba. Ha az újságban valami újfajta csudáról olvastam, például „Négyéves gyermek Meng-cét olvas”, vagy valaki furcsa pókot talált, tüstént behívtam a palotába, hogy megtekinthessem, természetesen ez is adománnyal járt. Egyszer igen megkedveltem a szép kavicsokat. Valaki aztán összevásárolt nekem egy csomót a legkülönbébb fajtákból, és ezért is rengeteget fizettem.

Utasítottam a kancelláriát, hogy az osztályok és részlegek létszámát hétszáz főről csökkentse háromszázra, a Császári Étekcsarnok személyzetét kétszázról 37-re. Ezzel egyidőben viszont azt is elrendeltem, hogy a jövőben nyugati ételeket is főzzenek, és hozzák létre „a különleges ételek csarnokát”. Ennek a két étekcsarnoknak a kiadása 1300 jüanba került havonta.

Személyes kiadásaim, nem számítva most az étkezés és ruházkodás költségeit, sem pedig a kancellária egyéb kiadásait, a házasságom előtti évben 870 597 ezüstre rúgtak.

Ez a parazita életmód, egészen a köztársaság tizenharmadik éve (1924) tizenegyedik havának ötödik napjáig tartott, amikor Feng Jü-hsziang nemzeti hadserege kiűzött a Tiltott Városból.

Annak az évnek szeptemberében robbant ki a cseli és mukdeni klikk között a második háború. Vu Pej-fu cseli hadserege kezdetben fölényben is volt, októberben azonban, amikor Vu csapatai Sanhaj-kuan irányába általános támadást indítottak Csang Co-lin mukdeni

hadserge ellen, a Vu alá tartozó Feng Jü-hsziang váratlanul visszafordult Pekingbe, és táviratában békekotést ajánlott. Feng és Csang kiegyezésével Vu Pej-fu hadai lehetetlen helyzetbe kerültek Sanhajkuanban, maga Vu Lojangba menekült, később azonban még Honan tartományban sem tudta megvetni a lábát. Maradék erőivel Juecsouba menekült tovább, s csak két év múlva jött vissza, miután szövetséget kötött Szun Csuang-fanggal, de erről majd később. Vu Pej-fu sanhajkuani vereségének híre még el sem jutott hozzánk, amikor a Pekinget elfoglaló Feng Jü-hsziang a szavazatok megvásárlása révén polcra került Cao Kun elnököt háziőrizetbe vétette, és feloszlatta az ún. „malacparlamentet”*. A kormány is lemondott, és a nemzeti hadsereg támogatását élvező Huang Fu alakított ideiglenes kormányt.

Amint a puccsról tudomást szereztünk, rogtön éreztük, hogy a helyzet veszélyes fordulatot vett. A Tiltott Város belső őrségét a nemzeti hadsereg lefegyverezte, és kivezényelte a városból, majd átvették a posztjaikat. A Senvu kapunál is ők vették át az őrséget. A Császári Virágoskertből messzelátóval a Csing-domb környékén, az őrségétől különböző egyenruhájú katonákat figyeltem meg. A kancellária teát, forró vizet, elemózsiát, innivalót küldött nekik. A katonák elfogadták a figyelmességet, nem tanúsítottak feltűnő magatartást, a Tiltott Városban azonban ennek ellenére mindenki nyugtalan volt. Emlékeztünk arra, hogy Csang Hszün restaurációs kísérlete idején Feng Ju-hsziang is részt vett a köztársaság helyreállításában, s ha Tuan Csi-zsuj idejében nem vezényli el Pekingből, akkor a Tiltott Városba is betört volna. Tuan porondra lépésekor Feng Ju-hsziang néhány más tábornokkal együtt táviratban követelte, hogy a kis dinaszticiát távolítsák el a Tiltott Városból. Erre gondolva, rossz előérzetünk támadt a puccs és az őrség felváltása láttán. Azt is hallottuk, hogy a börtönökből szabadon engedték a politikai foglyokat, meg hogy a szélsőséges pártok is mozgolódni kezdtek. Johnstonnak és Csen mesternek az anarchistákról meg a terrorról adott magyarázatai, hogy tudniillik legfőbb tulajdonságuk

* *Malacparlament* — a militarista hadurak eszközeül szolgáló, hatalom nélküli parlament gúnyneve a köztársasági korszakban.

az, hogy leöldösik az arisztokratákat, most nyertek konkrét értelmet. Hivattam Johnstont, és kértem, hogy a követségi negyedben keressen nekem menedéket.

A hercegeken is félelem lett urrá. Egyesek közülük a követségi negyed külföldi szállodájában foglaltak szobát. Amikor viszont arról hallottak, hogy el akarom hagyni a palotát, mindnyájan úgy vélekedtek, hogy jelenleg még nem érkezett el annak az ideje. Most is a régi érvet hozták elő: amíg érvényben vannak a külföldi országok által elismert méltányos feltételek, addig nem történhet semmi.

Aminek viszont törvényszerűen be kellett következnie, az végül bekövetkezett.

Aznap délelőtt kilenc óra körül, a Csuhsziu Palotában (Felhalmozott Ízlés) feleségemmel éppen gyümölcsöt eszegetve beszélgettünk, amikor a kancellária méltóságai futottak be hozzánk. Sao Jing kezében egy okmányt szorongatott, és a levegőt kapkodva mondta:

– Felség! Felség! Feng Jü-hsziang katonaságot küldött! Azt mondják, hogy a köztársaság el akarja törölni a méltányosság feltételeit. Ezt hozták, hogy Felséged írja alá.

Felugrottam. A leharapott alma kiesett a számból. Kimarkoltam kezéből az okmányt. Ez volt ráírva:

„Az elnök parancsára elküldtem Lu Csung-linget és Csang Pit, hogy a Csing-udvart értesítsék a méltányosság feltételeinek módosításáról.

A köztársaság tizenharmadik éve november ötödik napján

Huang Fu

az államtanács megbízott elnöke

A CSING-UDVARRAL SZEMBENI MÉLTÁNYOS ELBÁNÁS
FELTÉTELEINEK MÓDOSÍTÁSA

Most a nagy Csing császár attól az óhajtól vezéreltetve, hogy az ország öt nemzetiségét áthassa a köztársaság szelleme, nem kívánja megszegni a köztársaság rendszerét, és helyesli annak fennmaradását, ezért a méltányos feltételeket a következőképpen helyesbítjük:

1. A nagy Csing Hszüan Tung császár mostantól kezdve mindörökre eltörli a császári címet, és a kínai köztársaság polgáraival azonos jogok illetik meg.

2. E feltételek módosítása után a köztársasági kormány a Csing császári családnak évenként 500 000 jüan kiegészítést folyósít, és külön kétmillió jüant adományoz a pekingi szegények gyárának megalapítására, a felvételnél az elszegényedett mandzsuk előnyben részesülnek.

3. A Csing-udvar köteles az eredeti feltételek szerint a mai napon elhagyni a Tiltott Várost, a továbbiakban szabadon választja meg lakhelyét, a köztársasági kormány azonban biztosítja a védelmet.

4. A Csing-udvar őseinek temploma és síremlékei mindörökre megőriztetnek, a köztársaság pedig gondoskodik a védőrségről.

5. A Csing-udvart magánvagyonra teljes egészében megilleti, s az a köztársasági kormány különleges védelme alatt áll. Minden közvagyron a köztársaság tulajdonába megy át.

A Kínai Köztársaság tizenharmadik éve tizenegyedik hó ...nap.”

Az igazat megvallva, ezek a módosított feltételek nem voltak olyan félelmetesek, mint amilyenek elképzeltem. Sao Jingnak az a mondata ugrasztotta fel, hogy „három órán belül teljesen el kell költözködnünk”.

– Hát akkor mit csináljunk? Hát a vagyonom és mellékfeleségem? Izgatottan forogtam – telefonálni kell Johnstonnak.

– A telefonösszeköttetés m . . . megszakadt – felelte apósom.

– Küldjétek apámért! Már régen mondom, hogy baj lesz! Miért nem engedtétek, hogy elmenjek! Keressétek meg apámat! Keressétek meg!

– Nem lehet kimenni – mondta Pao Hszi. – A kaput őrzik, senkit sem engednek ki.

– Értesítsétek apámat!

– Ej!

Tuan Kang özvegy császári mellékfeleség nemrégiben halt meg, a palotában már csak két császári özvegy maradt életben. A két öregasszony, bármit is mondtak nekik, nem volt hajlandó elmenni. Sao Jing ennek ürügyén kereste fel Lu Zsung-lint, hogy tárgyaljon vele. A határidőt elhalasztották délután háromig. Délben közben-

járásra be tudott jönni apám, Csú és Csen mestereimet is beengedték, csak Johnstont tartóztatták fel.

Amikor apám érkezéséről értesültem, éppen belépett a palotakapun. Feléje kiáltottam. – Fenséges apám, most mit csináljunk?

Kiáltásomra odafordult, és mintha odaragadt volna a kapuba, meg sem mozdult, állt szótlanul. Ajka sokáig rángatózott, csak jó idő múlva jött hang a torkára: – Az utasítást végrehajtom, az utasítást végrehajtom.

Izgatottan és mérgesen robogtam vissza a szobába. Az eunuchok mesélték: apám, amikor meghallotta, hogy aláírtam a módosított feltételeket, letépte fővegéről a pávatollat, sőt magát a főveget is földhöz vágta: – Vége, vége, mire való mindez – sziszegte.

Szobámba visszatérve, nemsokára Sao Jing jött vissza, tekintete még sötétebb volt, mint az előbb. – Lu Zsung-lin siettet, azt mondja: ad még húsz percet, különben a Csing-dombról az ágyúk tüzet nyitnak.

Az igazság az, hogy Lu mindössze húsz, pisztollyal felfegyverzett katonát hozott magával, ez az ijesztő mondata azonban megtette hatását. Apósom ijedtében beszaladt a Császári Virágoskertbe és ott addig szaladgált fel-alá, amíg bebújt egy fedezékbe, többet nem mert onnan előjönni. Láttam, hogy a hercegek és főhivatalnokok ijedtükben szintén hasonlóképpen viselkedtek. Pillanatok alatt elfogadták Lu ultimátumát, és elhatározták, hogy egyelőre apám palotájába visznek.

Addig a nemzeti hadsereg már előkészítette az autókat, számszerint ötöt. Én a másodikban ültem, feleségem, mellékfeleségem, Csang Pi, Sao Jing és a többiek meg az utána következő kocsikba szálltak.

Megérkeztünk az Északi Palotába. Amikor kiszálltam, Lu Zsung-lin lépett elé, kezét fogott velem és megkérdezte:

– Pu Ji úr, ezután is császár akar lenni vagy inkább egyszerű állampolgár?

– Mától kezdve szívesen leszek egyszerű állampolgár!

– Rendben van! – nevetett Lu Zsung-lin –, akkor én megvédem magát. Ha már egyszer Kínai Köztársaság van – folytatta –, nem ésszerű, hogy egyidejűleg császár is legyen. Mától kezdve állampolgárként kell a hazát szolgálnia.

– Ha pedig állampolgár, akkor van választójoga és meg is választható, megvan a lehetősége, hogy a jövőben megválasszák köztársasági elnöknek – felelt meg rá Csang Pi.

Amikor a köztársasági elnök kifejezést meghallottam, nagyon kényelmetlenül kezdtem érezni magam. Megértettem, hogy csillagom feljövételéig ki kell vonulnom a politikai közéletből.

– Voltaképpen már régen nem tartok igényt a méltányos feltételekre. Most, hogy eltörölték, ez összhangban van az én elképzelésemmel, ezért teljesen egyetértek Önnel. A császár egyáltalán nem szabad ember. Most hozzájuthatok a szabadsághoz.

E szavaimra a körülálló köztársasági katonák elkezdtek tapsolni.

Utolsó mondatom nem is volt egészen hazugság. Tényleg torkig voltam már a hercegek és méltóságok korlátozásaival. „Szabad” akarok lenni, szabadon, saját elképzeléseim szerint szeretném ideáimat megvalósítani – hogy újból felülhessek elvesztett trónomra.

11. AZ ÉSZAKI PALOTÁBAN

E néhány szép mondat után sietve léptem be a nemzeti hadsereg katonái által őrzött Északi Palota kapuján. Leültem apám könyvtárszobájában, s úgy éreztem magam, mintha nem a hercegi palotába, hanem a tigris barlangjába kerültem volna. Első és legfontosabb teendőm az volt, hogy tisztázzam, tulajdonképpen mennyire is veszélyes a helyzetem. A Tiltott Város elhagyása előtt levélben kértem palotán kívüli „hűséges alattvalóimat”, mielőbb találják meg a módját, hogy kikerüljek a nemzeti hadsereg karmai közül. Semmi hírt nem kaptam felőlük, de kívülről egyáltalán semmiféle hírt sem kaptam. Nagyon szerettem volna valakivel beszélgetni, aki legalább néhány szóval megvigasztal. Ebben a helyzetben apám teljesen lehangolt.

Még nálam is jobban félt. Amióta palotájába beléptem, egy pillanatra sem állt meg, nemhogy nyugodtan leült volna. Fel-alá járkálásával, ki-be rohangálásával olyan feszült légkört teremtett, hogy később már sehogy sem tudtam nézni, megkértem:

– Fenséges apám, üljön le, beszéljük meg. Valamit ki kell találni. Először meg kellene tudakolni, hogy mi a helyzet odakint!

– Ki kellene találni valamit? Jó, jó! – leült, egy-két perc múlva azonban megint felpattant. – Caj Hszünt se látni! – vetette közbe oda nem illően, aztán újból elkezdett körözni.

– Híreket kellene szerezni!

– Hí . . . híreket kell szerezni? Jó, jó – kiment körülnézett, aztán újra visszajött. – Nem engednek ki! A kapuban katonák vannak!

– Hát akkor telefonálni kell!

– Te . . . telefonálni, jó, jó – kiment, majd ismét visszalépett, hogy megkérdezze –, kinek is kell telefonálni?

Látva, hogy nem tudok vele mit kezdeni, az eunuchokkal a kancellária méltóságait hívtam. Apósom ekkor már befeküdt a külföldi kórházba, hogy idegkimerültségét kezeltesse, s csak két hónap múlva jött elő onnan. Csi Ling a ruhák szállításával, az eunuchok meg az udvarhölgyek sorsának intézésével foglalatoskodott, Pao Hszi meg a palotában maradt két idős özvegygel törődött. Csak Sao Jing maradt mellettem, de vele sem mentem sokkal többre, mint apámmal, még egy telefonálást se tudott lebonyolítani. Szerencsére később egymás után megérkezett a többi herceg és főhivatalnok is, különben a hercegi palotában úrrá lett fejetlenség ki tudja még milyen méreteket öltött volna. A legkellemesebb híreket este Johnston hozta. Hála közbenjárásának, a diplomáciai testület doyenje, Oudendijk holland követ, Macleay angol és Josizava japán követtel együtt tiltakozott az ideiglenes kormány külügyminiszterénél, aki garantálta személyem biztonságát és javaim védelmét. Ettől a hírtől az Északi Palota lakói lecsillapodtak. Apámnak azonban még ez az adag nyugtató sem volt elég. Johnston erről az estéről így írt könyvében:

„A császár egy nagy teremben fogadott, amelyet a mandzsu arisztokráta és méltóságok töltöttek meg . . . Első feladatomban az volt, hogy beszámoljak a három követ külügyminisztériumi látogatásának eredményéről. Caj Tao hercegtől már értesültek, hogy aznap reggel bementünk a holland követségre tárgyalni, ezért várták olyan kíváncsian, mit végeztünk Vang doktorral (a köztársaság külügyminiszterével). Szinte minden porcikájukkal figyelték szá-

vaimat, egyedül Csun főherceg járkált fel-alá a szobában, miközben beszéltem, nyilvánvalóan teljesen céltalanul. Többször is meggyorsította lépteit, élelem szaladt, mondott néhány nem a tárgyhoz tartozó mondatot, hangja még a szokásosnál is érdekesebb volt. Minden mondatának az volt az értelme: Kérjük a Császári Felséget, ne féljen. Ezek a szavak az ő szájából teljesen feleslegesen hangzottak, mert szemmel láthatóan jobban meg volt rémülve, mint maga a császári felség. Amikor ezt már négyszer-ötször elismételte, kissé türelmetlenül szóltam rá: – A Császár Ófelsége itt van, itt áll mellettem, miért nem közvetlenül neki mondja? – Ő azonban annyira elveszítette fejét, hogy azt sem vette észre, milyen udvariatlanul beszélek vele. Majd azt követően céltalanul újból elkezdett körözni . . .”

Azon az estén, apám egy másik cselekedete különösen felháborított.

Johnston megérkezése után nemsokára Cseng Hsziao-hszü jött három japán társaságában. A tokiói földrengéskor felajánlott adományom óta a japán követség kapcsolatot tartott fenn „híveimmel”. Lo Csen-jünek és Cseng Hsziao-hszünek a Tiltott Városba való bekerülése óta pedig a japán katonai táborral is volt összeköttetésünk. Cseng Hsziao-hszü ekkor Takemoto japán ezredessel kitervelte, hogy egyik segédtisztje civil ruhában egy orvossal értem jön, és álruhában az Északi Palotából a követségi negyed japán lakatanyájába szöktetnek. Ezt a tervet azonban ellenezték a hercegek és méltóságok. Úgy gondolták, hogy ezzel a módszerrel nagyon nehezen lehet félrevezetni a kapuőrséget, de még ha ez sikerülne is, és a nemzeti hadsereg utcai őrsége venné véletlenül észre, az nagyon kínos volna. Apám ellenezte a tervet a legjobban. Így érvelt: –Rendben van, mondjuk sikerül bejutni a követségi negyedbe, és aztán ha majd Feng Jü-hsziang keresteti, akkor mit csinálók? – Cseng Hsziao-hszüt és a japánokat végül kikísérték a kapun.

Másnap megszigorították a palota kapuőrségét. Az érkezőket beengedték ugyan, de senki sem mehetett ki. Később valamelyest lazítottak. Csen és Csu nevelőimnek és a kancellária hivatalnokainak szabad volt a ki-bejárásklás, külföldi azonban nem léphetett be. A palota lakói erre újból megrettentek. Ha ugyanis a nemzeti hadsereg a külföldiektől sem tart, akkor már nem lehetünk biztonság-

ban. Két nevelőm az eseményeket elemezgetve megállapította, hogy még sohasem volt olyan helyzet, hogy a külföldiektől a hatalom ne tartott volna. Ha a külügyminiszter biztosítékot adott a követeknek, minden bizonnyal nem fogják ezt megszegni. A többiek erre megnyugodtak, én azonban tovább nyugtalankodtam. Ez mind igaz, de ki tudja, mi a kapuőrség szándéka. Akkoriban egy közmondás járta: „Ha a tudós katonát lát, bár igaza van, mégsem meri kinyitni a száját!” A miniszterelnök meg a külügyminiszter hiába ígértek védelmet, hozzám mégiscsak a fegyvereket markoló katonák vannak a legközelebb. Ha netán megdühödnének, akkor féltő, hogy minden biztosíték meginog. Minél többet gondoltam erre, annál inkább félttem. Megbántam, hogy nem távoztam Csenggel és a japánokkal, s magamban egyre csak apámat okoltam, aki egyedül önmagával törődik, és nem érdekli az én nyugalmam.

Ekkor tért vissza Lo Csen-jü Tiencsinből. Amikor Feng Jü-hsziang hadserege körülvette a császári palotát, ő a külföldiek részére indított vonattal Tiencsinbe utazott*, hogy onnan kérjen segítséget. A tiencsini japán helyőrségi parancsnokságon Kaneko vezérkari tiszt azzal fogadta, hogy Lu Csung-lin már járt a japán laktanyában, s a japán parancsnok arra szólította fel, hogy keresse meg Tuan Csi-zsujt. Tuan Csi-zsuj ekkor már kézhez kapta Cseng Hsziao-hszü udvari méltóságnak a pekingi japán katonai parancsnok által továbbított segélykérő táviratát. Tuan erre táviratban közölte, hogy ellenzi Feng Jü-hsziang „palota elleni erőszakos” akcióját. Lo Cseng-jü hívem e távirat elolvasása után megértette, hogy Tuan azonnal fellép, s így a helyzet már nem is olyan súlyos, bár továbbra is arra kérte a japán parancsnokságot, hogy nyújtson védelmet. Közölték vele, hogy a pekingi japán parancsnok már talált is megoldást. Ezután visszatért, s a pekingi japán parancsnok azzal nyugtatta meg, hogy lovasságuk az Északi Palota környékén portyázik, s ha a nemzeti hadsereg valami rendellenes mozdulatra készülne a palota ellen, a japán védőrség „hathatós intézkedéseket”

* A polgárháború idején a militaristák gyakran feltartóztatták a vonatokat. Peking és Tiencsin között nagyon rossz volt a vasúti közlekedés. Mivel ezt a vonatot a követségi negyed indíttatta, a szemben álló felek nem merték feltartóztatni.

foganatosít. Csen Pao-sen is azt mondta nekem, hogy a japánok jelzőrakétákat akarnak hozatni a palotába. (Később mégsem merték átvenni, mert félték, hogy a nemzeti hadsereg tudomást szerez róla.) Mindenesetre a japánok iránti rokonszenvem tovább növekedett. A tiencsini küldetésben járt Lo Csen-jü ettől kezdve Cseng Hsziao-szüvel egyenrangú lett előttem, apámtól pedig még jobban eltávolodtam.

Amikor elolvastam Tuan Csi-zsuj táviratát, amelyben helytelenítette Feng Jü-hsziang akcióját a palota ellen, és arról hallottam, hogy a mukdeni hadsereg tüzet nyit Feng csapataira, újabb remények ébredtek bennem. Ezzel egyidőben Csen mester elhozta Tuan titkos táviratát is, amely egyébként a japán laktanya közvetítésével jutott el hozzám. Az volt benne, hogy „a császári család ügyét minden erővel oltalmazom, javait megvédem”. Ezt követően a kapuőrség tovább lazult. Még több herceget, hivatalnokot és rokont engedtek be, még a pávatoll nélküli, rangtalan Hu Si írórt sem tartóztatták fel, egyedül Johnstonnak tiltották meg a belépést.

A palotát legjobban érdeklő Csang Co-lin – Feng Jü-hsziang-viszonyban is hamarosan fordulat következett be. Arról kaptunk hírt, hogy Tiencsinben a mukdeni hadsereg feltartóztatta Feng Jü-hsziangot. További értesüléseink még inkább lelkesítették az északi palotabelieket. A Huang Fu ideiglenes miniszterelnök fogadására szóló meghívót a követségi negyed elutasította. Az Északi Palota derülátása bevált. A hozzám barátságtalan ideiglenes miniszterelnök napjai hamar végetértek. Természetesen a követségi negyed (legalábbis a japánok) embere, Tuan Csi-zsuj váltotta fel. Feng Jü-hsziang pedig kénytelen volt elfogadni Csang Co-lin döntését, miszerint Tuan lép porondra. Néhány nap múlva Csang és Tuan Pekingbe érkeztek.

Csang és Tuan, e két militarista tábornok szövetségének hírére az Északi Palota légköre teljesen megenyhült. A hercegek először is Csang Co-linnak küldtek levelet, melyben oltalmat kértek tőle. Csang és Tuan Pekingbe érkezése után pedig a hercegek képviselője és az én emberem, Cseng Hsziao-hszü, együtt járultak eléjük, hogy kifejezzék szeretettéljes üdvözlésüket, azután mindegyik külön-külön tevékenykedett. Az én megbízottam Tuant kereste fel, az Északi

Palota jószágkormányzója meg régi szövetségését, Csang Co-lint látogatta meg. A palotában annak örültek a legjobban, hogy Csang Co-lin tanácskozássra hívta Johnstont. Johnston kétszer is járt nála. Csangnak az volt ezzel a célja, hogy megtudakolja Johnstontól, milyen szemmel néznek rá a követségi negyedben. Az Északi Palota viszont azt szerette volna megtudni Johnston révén, hogy Csang Co-lin milyen magatartást tanúsít irántam. Johnstonnal aláírással hitelesített fényképemet és egy nagy briliánsgyűrűt küldtem neki. Elfogadta a fényképet, és elhárította a gyűrűt, majd kifejezte együttérzését. Ezzel egyidőben Tuan Csi-zsuj meg Cseng Hsziao-hszü előtt jelentette ki, hogy lehet szó a méltányos feltételek visszaállításáról. S miután magunk mellett éreztük a követségi negyed szimpátiáját és ennek a két hatalmasságnak a támogatását, annak ellenére, hogy Feng Jü-hsziang hadserege még mindig a városban volt, az Északi Palota emberei elszánták magukat az ellentámadásra.

November 28-án a palota kapujából visszavonták az őrséget, és a Feng Jü-hsziang táviratban közzétett lemondását követő napon az Északi Palota az udvari kancellária nevében az alábbi nyílt levelet küldte a belügyminisztériumnak:

„A törvények értelmében, miként azt a büntetőtörvénykönyv előírja, mindazokat, akik erőszakot, kényszert alkalmaznak az emberekkel szemben, fokozott felelősség terheli. A polgári törvénykönyv szerint minden erőszakos, fenyegető cselekmény jogilag hatálytalan. E levélen keresztül tudomására kívánjuk hozni, hogy a Csing-udvar az ideiglenes kormánynak az öt méltányos feltétellel kapcsolatos minden változtatását a törvény értelmében hatálytalanoknak tekinti.”

Egyidejűleg a külföldi követségekhez ugyancsak segélykérő nyílt levelet intéztek. Az ideiglenes kormány által szervezett ún. „Csing-udvar ügyeinek rendezésére létrehozott bizottságot” pedig annak ellenére, hogy az udvar képviselője már részt vett ülésein, nem ismerték el.

Még aznap felkeresett a japánok által kiadott „Suntien” újság riportere, akinek nyilatkozatot adtam. Természetesen egészen mást mondtam, mint amikor kikerültem a palotából.

Ezt a lapot a japán követség támogatásával a japán kereskedők adták ki. Amikor a japánok irántam tanúsított rokonszenvéről szólok, meg kell említenem ezt az újságot is, amely nem a háttérben tevékenykedett, mint a katonák, hanem területen kívüli jogaival élve nyíltan handabandázott. Az Északi Palotába való átköltözésem másnapjától állandóan „határtalan együttérzéséről” biztosította a császári családot, és gyűlölettel írt a nemzeti hadseregről és az ideiglenes kormányról. „A palota elleni kényszer”, „szerencsétlen helyzet” kifejezésekkel, a „Taj-hegy rázúdult a tojásra” „az özvegyek és az árva megbántása”, „rabló banditák” és efféle hangzatos címekkel volt tele a lap. Nagy számban gyártották az iszonyúbbnál iszonyúbb híreket. Például: „a mandzsuk nagy számban követnek el öngyilkosságot,” „felzúdulás a mongolok és a tibetiek között”, sőt még olyan képtelenséget is terjesztettek, hogy valamelyik császári özvegy vérért áldozta a Csing dinasztiaért, meg hogy „Su császári özvegy felvágta ujját, és vérével azt írta, hogy kész testével védeni a palotakaput, s kibontott haját rácsavarta a kerékre, s így akadályozta meg, hogy feltegyék az autóra”. A többi, külföldiek által megjelentetett lap is hasonló rémhíreket terjesztett, a „Sun-tien” újság azonban mindegyiken túltett.

12. VÁLASZÚTON

Az Északi Palotában az emberek egyformán boldogok voltak, de nem egyformán gondolkodtak. Tanácsadóm, Csin Liang a kormányváltozással kapcsolatos naplófeljegyzésében ezeket írta:

„Miután Tuan Csi-zsuj és Csang Co-lin bevonult a fővárosba, szavakban mindegyik barátságos volt, de cselekedetekben nem. Mindenki azzal hitegette magát, hogy rövidesen sor kerül a Tiltott Városba való visszatérésre. Ez azonban nem következett be, mivel nézeteltérések támadtak. Voltak, akik arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az eredeti feltételeken egy betűt sem szabad változtatni, olyan tanácsot is adtak, hogy le kell mondani a palotáról és a császári rangról, mások a »visszavonult császár« nevet szándékozták adni, és a dotációt is évről évre csökkenteni akarták. Ismét má-

sok a külföldiek garanciája mellett kardoskodtak. Olyanok is akadtak, akik a Nyári Palotába való átköltözést javasolták, vagy a keleti városrészben akartak palotát vásárolni. Minthogy a tényleges hatalom mások kezében volt, ezek a tervek álmódosításoknak bizonyultak. Magam sem értem, mire alapozták elképzeléseiket.”

Az 1924. november 5-i vihar pillanatok alatt kisöpört engem a Tiltott Városból. Hármás útelágazás elé kerültem, közülük kellett választanom. Az első út: az új feltételek elfogadása, ezek értelmében le kellett volna mondanom a császári rangról, feladni ambícióimat, s megmaradni továbbra is rengeteg kincssel és földbirtokkal rendelkező „egyszerű állampolgárnak”. A második: elnyerni az „együttérzők” támogatását, elutasítani a nemzeti hadsereg új feltételeit, és visszaállítani a Jüan Si-kaj-féle állapotokat, címet, palotát, régi életmódot, mindent visszaszerezni. Volt még egy harmadik, a legkanyargósabb ösvény; tengerentúli útra kelni, majd onnan visszatérni a Tiltott Városba, mégpedig a forradalom előtti Tiltott Városba. Ezt az utat egyébként akkori kifejezéssel élve a „külföldi támogatással való visszaállításnak” nevezték.

Útelágazás előtt álltam, emberek gyűrűjében, s hallgattam véget nem érő vitáikat. Az első útról mindenki letérített. A másik kettő közötti választásnál viszont a felek nem engedtek egymásnak, sőt még a hasonló álláspontot osztók is más-más konkrét megoldást és részlettervet ajánlottak. Mindannyian más elképzelést próbáltak rámerőszakolni, és nagy hévvel ajánlkoztak útikalauznak.

Az Északi Palotában az első napokban arról folyt a vita, hogy maradjak-e ott, vagy valamiképpen szökjem ki, és bújjak-e meg a követségi negyedben. Ezt fentebb említettem már. Tanácsadóm, az elszigetelt Cseng Hsziao-hszü és a nyílt véleményt nem nyilvánító Johnston képviselte ezt az álláspontot. Velük szemben a hercegek, főméltóságok és nevelőim álltak, apámmal az élen. Ez az összecsapás Cseng Hsziao-hszü vereségével végződött. Az Északi Palota kapujának megnyitása után megkezdődött a második szópárbaj; ennek az volt a témája, hogy utazzam-e külföldre, vagy hadakozzunk-e a méltányos feltételek visszaállításáért. Csin Liang és Lo Csen-jü az azonnali külföldi út mellett tört lándzsát (Johnston még mindig nem vallott nyíltan színt). A másik oldalon újfent neve-

lőim álltak apám vezetésével. Nyilaikat a hangadó Csin Liangra lőtték, és célba is találtak, bár inkább csak látszólagos győzelmet arattak. A harmadik menetben Cseng Hsziao-hszü, Lo Csen-jü és Johnston összefogott, megnyerték Csen mestert is, és amikor a kérdést úgy tették fel, hogy veszélyben vagyok-e vagy sem, a követségi negyedbe meneküljek-e vagy sem, amazok vereséget szenvedtek.

A hercegek és méltóságok – apámmal az élen – mindenképpen szerették volna visszaállítani a régi állapotokat. Gyűlöltek a nemzeti hadsereget, tőlem pedig azt kívánták, hogy még türelmesebben várjak. Miután a nemzeti hadsereg eltörölte császári címemet, úgy gondolták, otthon azért továbbra is császár maradhatok, hiszen ők nem fosztottak meg rangomtól. Amikor a nemzeti hadsereg uralma megingott, vágyálmaiknak ismét hangot adtak. Azt tanácsolták, várjak csak nyugodtan, és maradjak csendben. Eközben hevesen támadták mindazokat, akik az országból, illetve a palotából való távozásomat ajánlották. Az első menetben ők arattak győzelmet, s ennek köszönhettem, hogy nem sikerült eljutnom a követségi negyedbe. A második menetben Csin Liang vallott csúfos kudarcot. Amikor Csin Liang elolvasta a nemzeti hadsereg tisztjének adott nyilatkozatomat és a kapun beengedték, egy beadványt és egy nevemben megírt kiáltványt hozott magával. Égre-földre dicsérte nyilatkozatomat, majd arra kért: a külföldnek jelentsem ki, hogy mindenről lemondok. Így elnyerhetem teljes szabadságomat, amire oly régóta vágyakozom. Arra biztatott, hogy szabaduljak meg a császári címtől, és mondjak le a dotációról, pénzemet pedig ajánljam fel könyvtárak és iskolák alapítására, s az emberi szívek megnyerésével állítsam a közvéleményt a magam oldalára. Ugyanakkor az ügyeket bízam megbízható híveimre, én pedig menjek külföldre tanulni. Ragyogó jövőnek nézek majd elébe, mindenki visszavár, és elérkezik a nap, amikor vissza is térhetek. Úgy vélte továbbá, hogy ha mindenről lemondok, akkor a mostani árnyékcsászárból igazi császár lesz. Írt is nevemben egy trónnyilatkozatot, ami egy kissé zavarba ejtett. Apám, amikor erről tudomást szerzett, éktelen dühbe gurult. Órültnek nevezte Csin Liangot, és arra kérte, be ne tegye többé a lábát.

Pedig voltaképpen Csin Liang nem is képviselte olyan határozottan külföldi utazásomat. Javaslatát akkor nem is fogtam fel egészen. Tuan Csi-zsuj hatalomra jutása után, amikor a legnagyobb volt a kavarodás, üzenetet küldött nekem, ám ebben már szó sem volt a császári címről meg a méltányos feltételekről való lemondásról, sőt azt javasolta, hogy ha vissza tudom szerezni a császári címet, a világért se mondjak le róla. Ugyanakkor Csang Co-linnak is küldött egy beadványt, amelyben azt írta, hogy „a méltányos feltételek szoros kapcsolatban vannak az ország hitelével, olyanok, mint a törvények, nem lehet könnyedén változtatni rajtuk”. Másoknak meg azt mondta, hogy ő tulajdonképpen nem is akarta, hogy lemondjak a császári címről, csak ebben a dologban akkor kényelmetlen lett volna velem vitatkoznia. Magyarázatát azonban apám egy cseppet sem értékelte, no meg nekem is elment tőle a kedvem, ezért aztán nem jött többé az Északi Palotába.

Miután apám elzavarta Csin Liangot, hogy megvédjen az idegen befolyástól, amikor neki nem tetsző embert fogadtam, nem akadályozta ugyan a látogatást, ám egész idő alatt ott állt mellettem. Emiatt Lo Csen-jü, aki szintén a külföldi utazást pártfogolta, képtelen volt velem szót váltani. Császári apai jogait egyedül Johnstonnal szemben nem merte érvényesíteni, őt azonban a második naptól kezdve nem engedték be, így aztán a kapuórség megkönynyította apám dolgát, ő ezúttal másodszor is legyőzte a „külföldi utazás” pártját.

Apám csoportjának mindkét győzelme ingatag lábon állott. Beszélgetéseim végighallgatása miatt még jobban ellene hangolódtam. Bár jövőmről még nem volt határozott elképzelésem, azt már palotájába való belépésem pillanatában eltökéltem, hogy nem maradok ott. Nem tudtam kijönni a „nagy” Tiltott Városból, most meg ragadjak benn ebben a „kis Tiltott Városban”? Hiszen itt még biztonságban sem leszek!

Később meg is mondtam apámnak, hogy nem szeretem, ha mindig jelen van, amikor valakit fogadok, és akadályozza olyan emberek látogatását, akik szeretnének velem találkozni. Apám engedett, s a helyzet megváltozott. A továbbiakban minden tanácsadóm legjobb javaslatát terjeszthette elő. Ekkor jelent meg nálam egy új,

külföldi utazásomat pártoló személyiség. Régi barátom, Hu Si doktor keresett fel.

Nem sokkal azelőtt olvastam az újságban a köztársasági külügy-miniszterhez intézett nyílt levelét, amelyben szidalmazta a nemzeti hadsereget, kifejezte rosszallását azzal a lépéssel kapcsolatban, hogy fegyveres erőszakkal módosították a méltányos bánásmód feltételeit. Bár Csen mester most is úgy tekintett rá, mint egy féregre, Cseng Hsziao-hszü tanácsadóm azonban már összebarátkozott vele, s egyes veteránok is úgy vélekedtek róla, hogy a forradalmi pártnál és a nemzeti hadseregnél még mindig jobb. Akadálytalanul jutott be hozzám, szívélyesen üdvözöltem, és nagyra értékeltem újság-cikkét. Erre újra szidalmazni kezdte a nemzeti hadsereget: „európai és amerikai szemmel ez keleti barbárság” – mondta.

Hu Si akkori látogatása nem pusztán baráti együttérzésének kifejezése volt, jelentősége túlnőtt személyes figyelmességén. Megkérdezte ugyanis tőlem, mik a további terveim. Azt válaszoltam, hogy a hercegek és méltóságok valamennyien a régi állapotok visszaállításán fáradoznak, nekem azonban semmi kedvem sincs hozzá, szeretnék független emberként élve szert tenni egy kis tudományra.

– Felségednek igen nagy akarateréje van – dicsért bologatva –. Múltkor, amikor a palotából visszamentem, ezt elmondtam barátainak is.

– Külföldön szeretnék tanulni, de ez nagyon nehezen megy.

– Nehéz, de azért nem olyan nagyon nehéz. Ha Angliába óhajt menni, Johnston úr gondoskodik mindenről, ha meg Amerikába kívánoznék, ahhoz sem lesz nehéz segítséget találni.

– A hercegek és méltóságok nem engednek, különösen a császári atya ellenzi.

– Legutóbb, amikor a palotában jártam, Felséged szintén ezt mondta, úgy gondolom, mégiscsak döntésre kellene vinni a dolgot.

– Az sem bizonyos, hogy a köztársaságiak elengednek.

– Azt könnyű elintézni. A legfontosabb Felséged elhatározása.

Bár voltak bizonyos fenntartásaim ezzel a „modern” emberrel szemben, szavai most mégis fellelkesítettek. Hangjából azt éreztem, hogy külföldi utazási tervemet bizonyára sokan helyeslik. Az utazásomat ellenző méltóságok ettől fogva még inkább untattak.

Ezek az emberek csak a „méltányos feltételek” árán tudták megtartani rangjukat, például Sao Jing kancellári, főpecsétőri méltóságát, apósom csak így foglalkozhatott az elzálogosításokkal és a császári kincsek kiárusításával, és apám is csak e feltételek alapján kaphatja meg évi 42 480 ezüst járandóságát, s a köztársasági kormány akár csökkentti majd a dotációt, akár nem, a kancellária neki mindenképpen elküldi a pénzt, amikor elérkezik a fizetés napja. Rajtuk kívül a többi fullajtár állandóan beszámoló jelentésekkel és feliratokkal ostromolt, nekik is megvolt a saját kis számításuk.

Hatodik nagybátyámnak, Caj Hszünnnek például volt egy tányérnyalója, aki beadványában írásba foglalta, majd személyesen is kifejtette, hogy ő már régen javasolja: alkalmazzunk jogászokat, akik tanulmányozzák és kidolgozzák azokat az intézkedéseket, amelyeket akkor kell foganatosítani, amikor a köztársaság meg kívánja változtatni a méltányos feltételeket. Mivel korábban nem hallgattak rá, most ismét rengeteget nyüzsgött, őt tervezetet is kidolgozott, ám bárhogy is buzgólkodott, nem mutattak különösebb érdeklődést a jog és a jogtudósok iránt. E nagy buzgalom okát abban lelhetjük, hogy az illető ügyvéd volt. Egy To Csi nevű mandzsu, a kancellária tisztviselője meg kitartóan azt hangoztatta, hogy semmiképpen sem szabad elveszejteni a császári címet, sőt ha fiúgyermekem születnék, II. Hszüan Tungnak nevezzük majd el. Azt is kiötlötte még, hogy a környezetemben levő tanácsadókat mandzsukkal kell felváltani. Arra számított, hogy fiából majd „második To Csit” csinál, aki öröklí az ő ezüstjárandóságát.

Találkoztam Hu Sival, Johnston is visszakerült mellém, és átadta Csang Co-lin tábornok üdvözlését. Igazat adtam Hu Sinak, aki úgy vélekedett, hogy a kormány nem gördít akadályt külföldi utam elé. Johnstonnal azt vitattuk, miként készítsük elő külföldi utazásomat, Csang Co-lin viszont kijelentette, hogy szívesen veszi, ha Északkelet-Kínában telepszem le. Úgy gondoltam, először északkeletre megyek egy időre, ahonnan bármikor külföldre utazhatom.

Amikor a kapuórség eltávozott, a helyzet megenyhült. Az újságíró előtt már szidalmazni is merészeltem a nemzeti hadsereget, amikor egyszer csak Cseng Hsziao-hszü jelent meg igen komor ábrázattal, s azt kérdezte tőlem, hogy olvastam-e az újságot.

– Olvastam – feleltem –, nincs benne semmi!

– Olvassa el Felséged a „Suntien” újságot. Elővette, s rámutatott egy cikkre, amelynek címe így hangzott: „Vörösök dala az önkormányzatról.” Ez a cikk arról adott hírt, hogy Feng Jü-hsziang tábornok bevonulása után a kedvezőalkalmat megragadvamozgolódni kezdtek a vörösök. Az utóbbi időben töménytelen röplapot találtak ilyenféle szövegekkel: „Le a kormánnyal, igazi önkormányzatot!” „Le a törvénnyel, igazi szabadságot!” Nevelőimtől gyakran hallottam és a „Suntien” újságban is sokszor olvastam ilyen kifejezéseket: „a kommunizmus ultraradikális vörös mozgalom”, „terjednek a vörös eszmék”, „a radikalizmus áradatként hömpölyög”, „a kommunizmusban közös a feleség”, meg hogy Feng Jü-hsziang hadserege kapcsolatban van a kommunizmussal. Cseng Hsziao-hszü most meg azzal a hírrel jött, hogy az országban hamarosan hatalmas felfordulás lesz, s hogy a vörös eszmék fenyegetnek engem, az már bizonyos.

Tanácsadóm szavai megdöbbeneteket, aztán másik hívem, Lo Csen-jü tűnt fel lehangoltan. Mindig figyelmesen hallgattam a japánoktól hozott híreit. Ezúttal azt jelentette, hogy a japánok tudomása szerint Feng Jü-hsziang az ultraradikálisokkal szövetkezve valamit forral ellenem: „Feng hadserege most a Nyári Palotát szállta meg, valószínűleg két napon belül történik valami. Felségednek mielőbb el kell mennie innen, jobb lenne egy időre a követségi negyedben elrejtőznie.”

Johnston is megérkezett. Ő külföldi újsághíreket hozott, amelyek arról szóltak, hogy Feng Jü-hsziang harmadszor is Peking ellen készül.

Ezeztől a hírektől valóban megriadtam. Még Csen mester is félni kezdett, és beleegyezett, hogy mielőtt Feng csapatai bevonulnának, rejtőzzem el a követségi negyedben. Először talán feküdnék be a német kórházba, az ottani német orvos ugyanis ismert engem. Csen mester és Johnston aprólékosan megvitatták a tervet, nemcsak a köztársasági kormányzat, de még apám előtt is titokban akarták tartani a dolgot.

A titkos terv szerint jártunk el. Első lépésként Csen mesterrel meglátogattuk a Tiltott Városból néhány nappal utánam kiköltö-

zött és a Csilinpej (Egyszarvú Emléktáblája) sikátorba elszállásolt két özvegy mellékfeleséget. A látogatás után visszamentünk apám palotájába, hogy bizalommal legyenek irántunk. Miután ez megtörtént, másnap akartuk megtenni a második lépést. Ismét más sikátorba készültünk, hogy ott megtekintsünk egy házat, amelyet bérbe akartunk venni. Innen aztán egy fordulattal bekanyarodtunk volna a követségi negyedbe, először a német kórházba. Harmadik lépésként pedig beköltöztem volna a követségi épületbe. Ha már bent vagyok a követségi negyedben, a harmadik, illetőleg negyedik lépés: feleségem beköltöztetése már könnyen ment volna. Amikor azonban a második lépésre került a sor és beszálltunk az autóba, apám mellénk ültette főtisztartóját, hogy kísérjen el bennünket. Én Johnstonnal az első kocsiba ültem, Csen mester a tisztartóval a másodikba szállt be.

– Egy kicsit kínos – mondta Johnston angolul, felhúзва szemöldökét.

– Nem tesz semmit! – Mély lélegzetet vettem, majd szóltam a sofőrnek, hogy indulhat. Elhagytuk az Északi Palotát. Az járt az eszemben: soha többé nem lépem át ezt a küszöböt.

Johnston úgy vélekedett, hogy a tisztartót valahogyan le kellene ráznunk. Azt találta ki, hogy először megállunk egy külföldi üzletnél, veszünk valamit, majd a tisztartót visszaküldjük. Ez a külföldi üzlet a követségi negyed nyugati bejáratánál volt, órát és fényképezőgépet árusított. Johnstonnal bementünk az üzletbe, mintha vásárolnánk. Sokáig nézelődtünk, végül kiválasztottunk egy francia arany zsebórát. Húztuk az időt, a tisztartó azonban odakint várakozott, láthatóan nem akart elmenni. Johnston ekkor az utolsó lehetőséghez folyamodott. Azt mondta a tisztartónak, hogy nagyon rosszul érzi magát, be akar menni a német kórházba, hogy megvizsgáltassa magát. Emberünk gyanakodva jött velünk. A kórházba érve elváltunk tőle. Johnston elmagyarázta Dipper doktornak javaslatunk célját, aki rendelkezésemre bocsátott egy üres szobát. A tisztartó látva, hogy valami nincs rendjén, gyorsan eltűnt. Tudtuk, hogy siet jelentést tenni apámnak. Johnston nem sokat teketóriázott, azonnal elsietett az angol követségre intézkedni. Hosszú ideig semmi hírt sem kaptam tőle. Rendkívül nyugtalan voltam.

Attól tartottam, hogy a tisztartó odavezeti majd apámat. Ebben a kritikus pillanatban érkezett meg Csen mester és Cseng Hsziao-hszü.

Cseng Hsziao-hszü naplójában ezeket jegyezte fel: a kórházban „azt tanácsoltam Őfelségének, hogy menjen a japán követségre, s ő utasított, hogy keressem fel a japánokat. Ezután meglátogattam Takemoto ezredest, és közöltem vele a Császár megérkezését, és kértem, tudassa ezt Josizava követtel. Takemoto arra kért, hogy a császár azonnal menjen a követségre. Nagy homokvihar kerekedett, az eget sárga felhők takarták el, csak néhány lépésre lehetett látni. Amikor visszaértem a kórházba, meglepődve tapasztaltam, hogy a sofőr nem engedelmeskedik, azt tanácsoltam tehát a Felségnek, szálljon lovaskocsira. Nyugtalanított, hogy a kórház előtt nagy tömeg verődött össze, ezért a kocsit a hátsó kijáráshoz rendeltem. A német doktor és az ápolónő vezetett le bennünket a lépcsőn, és kinyitották a hátsó kaput. A Felséggel és egy szolgálóval felszálltunk a lovaskocsira. A német kórháztól két út vezet a japán követségre, a távolság mintegy fél kilométer. Az egyik út a követségi negyednél északra kanyarodott, a másik a Csangan (Örök Békesség) sugárútnál délnek fordult. Azt mondtam a kocsisnak, menjen a japán követségre. Mivel a második útvonal sokkal rövidebb volt, befordult a Csangan sugárútra. A Felség felkiáltott: »kínai rendőr áll az úton! Hogy jutunk ki innen?« A kocsi azonban gyorsan haladt. »Pillanatok alatt ott leszünk – mondtam a Felségnek –, ki tudja, hogy a kocsiban császár utazik? Kérem felségedet, ne aggódjék.« Amint déli irányba kanyarodtunk, elértük a folyópartot. Jelenthettem, hogy megérkeztünk a követségi negyedbe! Később a japán követségre mentünk. Takemoto a laktanyába vezetett bennünket, ahol Csen Pao-sen mesterrel találkoztunk.”

Johnston ekkor már a japán követségen tartózkodott. Igen mérgesnek látszott. Nagyon furcsálltam, hogy ott látom viszont. „Az angol követségre indultam – magyarázkodott –, Macleay követ azzal fogadott, hogy náluk kevés a hely, nem tudnák megfelelően elhelyezni Felségedet . . . s ha már egyszer a japán követ úr befogadja Őfelségét, akkor ott nagyon jó helye lesz, egyszóval minden elrendeződött – magyarázta. A nagy sietségben nem is tudakoltam

meg alaposabban, hogy tényleg biztonságban voltam-e, a régi dolgokat meg nem volt kedvem firtatni. Csak később derítettem ki, hogy Johnston nem is azért volt olyan mérges, mivel Macleay követ azt mondta neki, kevés a hely, nem alkalmas fogadásomra. Inkább azért, mert az ügy során sokat vesztett tekintélyéből. Az sem igaz, amit „A Tiltott Város végnapjai” című könyvében írt, hogy tudniillik egyedül a japán követség volt hajlandó nekem védelmet nyújtani. Leginkább az bosszantotta hát, hogy a huzakodásban ő lett a vesztes.

Cseng Hsziao-hszü viszont felettébb büszke volt a szöktetésben játszott szerepére. Írt is róla két verset.

Cseng Hsziao-hszü azért volt olyan büszke, mert ebben a huzakodásban legyőzte titkos vetélytársát, Lo Csen-jüt. Lo ugyanis nem tudta az alkalmat kihasználni, mivel értékes barátját, Takemoto japán ezredest Cseng könnyen a markába kaparintotta. Ettől kezdve indult meg köztük a vetélkedés.

Johnston ugyan titokban a markába nevetett, s 1932-ben megjelent könyvében, miután igazolta Cseng naplójának hitelességét, egy kis helyesbítést is tett: „Cseng tévedett – írja –, amikor azt gondolta, hogy Takemoto – mielőtt beleegyezett abba, hogy házába fogadja a császárt – előzőleg már tárgyalt a japán követtel. A japán követségen ugyanis a polgári és katonai hivatalnokok között nem volt olyan szívélyes, baráti a viszony, mint más követségeken. Nagyon is kétséges tehát, hogy Takemoto kötelességének érezte-e, hogy teljesítse a követ parancsát. Ellenkezőleg, egyáltalán nem tartotta kötelességének, hogy Cseng Hsziao-hszüvel folytatott megbeszéléséről beszámoljon a követnek, és ezt nem is tette meg. Tulajdonképpen befogadta ő azonnal a császárt, és nem akarta, hogy a követ elorozza előkelő vendégét.”

Végül azonban a követnek mégiscsak sikerült engem Takemoto ezredestől elragadnia. Ez a személyem megszerzéséért folytatott küzdelem, amely ekkor indult meg, nemcsak a hercegek és főhivatalnokok, illetve Cseng Hsziao-hszü és Lo Csen-jü között folyt, hanem már a japán követségen elkezdődött. A küzdelem igazi győztese másnap a „Suntien” újságnak az alábbi nyilatkozatot adta: „A japán követ beszélgetése a visszavonult császár befogadásáról.”

Josizava japán követ tegnap újságírókkal beszélgetett a visszavonult császár, Pu Ji beköltözésének eseményeiről a japán követségre.

Múlt szombaton, délután három órakor, valaki (a követ nem járt hozzá az illető nevének közléséhez) váratlanul meglátogatott, és elmondotta, hogy a lemondott császár már a német kórházban van, ami azonban csak ideiglenes megoldás, hosszabb ott-tartózkodása rendkívüli nehézségekbe ütközik. Bizonyos helyen – ahol szó esett a lemondott császár elhelyezéséről – egyetértettek azzal, hogy legmegfelelőbb lenne a japán követségre beköltöznie. Ezért a császár elküldte megbízottját az előzetes hozzájárulás megbeszélése végett. Az illető kifejtette, hogy rendkívül szeretné, ha erre lehetőség nyílna. Akkor tulajdonképpen már nem volt mód a kérést visszautasítani, s minthogy a dologban nagyon hirtelen kellett dönteni, beleegyezésemet adtam. Az illető úr távozása után húsz perc múlva értesítést kaptam, hogy a visszavonult császár már bement a japán katonai táborba, és szeretne velem találkozni. Ekkor személyesen mentem el a táborba, hogy üdvözljem, miközben lakosztályt készítettem elő részére. Miután délután öt órakor megérkezett követségünkre, a követségi titkárt beküldtem a külügyminisztériumba, aki a miniszterhelyettest tájékoztatta a lemondott császár japán követségre való váratlan beköltözésének történetéről azzal a kéréssel, hogy a félreértések elkerülése végett értesítse minderről Tuan Csi-zsuj ideiglenes miniszterelnököt. A külügyminiszterhelyettes válaszában nagy megértést tanúsított.”

13. A KÖVETSÉGI NEGYEDTŐL A SETTLEMENTIG

Abban az időben a követségi negyed és az idegen fennhatóság alatti városrész (settlement) igen „vendégszerető” volt. Amikor bekerültem a japán követségre, akkor tudtam meg, hogy nem én vagyok ott az egyedüli vendég. Lakott náluk még egy másik „személyiség” is, az előző elnök, Cao Kun bizalmas embere. Cao Kunnak már nem volt ideje a japán követségi negyedbe menekülni, a nemzeti hadsereg ugyanis letartóztatta. Barátjának azonban gyorsabb

volt a lába, így került be ide vendégnek. Amikor ilyen vendégek futottak be, a követségi negyed szállodájában és kórházában erősen megnőtt a forgalom, hiszen mindig akadt egy csomó „idegkimerült” ember, s a kevésbé súlyos személyiségek, akiket a követ-ségek nem tartottak érdemesnek befogadni, itt zsúfolódtak össze. Még a lépcsőfeljárat alatti helyért is szívesen fizettek. Az 1911-es forradalom idején, az 1917-es restauráció alkalmával és a Tiltott Városból való kiűzetésemkor sok mandzsu arisztokrata sereglett ide félelmében vendégnek. A szálloda tulajdonosa egyszer kifüg-gesztett egy rendkívül udvariatlan hangú figyelmeztetést, amely így szólt: „Mivel szállodánkban túlságosan sok a lakója, már a lépcső-házat is zsúfolásig megtöltötték, a higiéniával nagyon soka probléma, rendkívül kulturálatlanul szana-széjjel köpködnek. Ezért kiszabom: ha valaki a földre köp, 10 jüan bírságot fizet. Senki sem kivétel!”

Ennek ellenére az emberek, akár a megzavart kacskák, állandóan ide menekültek be. Ezúttal példátlanul nagy forgalommal találkoztam. De még egy apróság, amiről az imént nem tettem említést. Kocsimon tartózkodott ugyanis az Északi Palota két rendőre is. Az akkori szokásoknak megfelelően a fontos személyiségek autójának sárhányóján álltak kétoldalt, és egészen a német kórházig kísérték. Amikor később megtudták, hogy nem megyek vissza, felelősségrevonástól tartva, ők is azt kérték, hogy a japán követségen marad-hassanak. Engedélyt is kaptak, hogy kíséretként maradjanak mel-lettem. Amikor el akartam hozatni az Északi Palotából feleségemet és mellékfeleségemet, az ottani rendőrök nem engedték ki őket. Ekkor a követségről egy titkárt küldtek ennek az ügynek az elinté-zésére, de ő sem járt sikerrel. Később a japán követ személyesen kereste fel Tuan Csi-zsuj ideiglenes miniszterelnököt. Az asszonyok csak ezek után kerültek mellém eunuchjaikkal és udvarhölgyeikkal együtt.

A követ látva, hogy miután körülöttem annyian sűrögnek, a három szoba nyilvánvalóan nem lesz elegendő, kiürítettett és ren-delkezésemre bocsátott egy emeletes épületet. Végül egész kísé-retem, az ún. császári könyvtárszobába bevezetett „tanácsadó akadémikusaim”, a kancellária főméltóságai és a több tucat ember-ből álló kíséret: eunuchok, udvarhölgyek, szolgálók, szakácsok

külön-külön, valamennyien elhelyezést nyertek. A japán követségen „a nagy Csing császári beadványok hivatala” és az ügyeletes hivatal is működni kezdett.

A legfontosabb az volt számunkra, hogy a japán követ az ideiglenes kormánytól mindehhez megkapta a jóváhagyást. Sőt az ideiglenes kormány azonkívül, hogy a japán követtel szemben megértést tanúsított, még egy gyalogsági altábornagyot is elküldött a japán helyőrség parancsnokához, aki ismételten kijelentette, hogy az ideiglenes kormány tiszteletben tartja a visszavonult császár szabad elhatározását, és a lehetőségek határán belül megóvja személyi és anyagi biztonságát.

Az apám mellett álló hercegek és méltóságok is felkerestek, és azt tanácsolták, térjek vissza az Északi Palotába, most már ott is biztonságban leszek, Tuan Csi-zsuj és Csang Co-lin ugyanis garanciát adtak nekik: ameddig e két tábornok hadserege Pekingben van, addig a nemzeti hadsereg semmit sem mer tenni. Én azonban inkább hittem tanácsadómnak, aki viszont azt mondta, hogy Csang és Tuan csak azért adtak garanciát, mert a követségi negyedben tartózkodom. Ha az Északi Palotában lennék és a nemzeti hadsereg a városban volna, akkor semmiféle garancia nem érne egy fityinget sem. El is utasítottam apámék ajánlatát. Valójában maguk a hercegek és méltóságok is a követségi negyedben kerestek szállást. Később egyikük a német helyőrségi laktanyába, a másik meg a szállodába költözött. Apám egyrészt a Hszisiku utcában lévő katolikus templomban bérelt raktárhelyiséget, ahová kincseit és vagyontárgyait rejtette, majd később a palota férfi és asszonynépe is ebbe a templomba menekült.

A japán követség irántam tanúsított figyelmes gondoskodásától felbuzdulva számos névtelen mandzsui veterán is akcióba lépett. Táviratokban követelték Tuan Csi-zsujtól a méltányos feltételek visszaállítását, pénzt küldtek nekem, amit „hódoló felajánlásnak” neveztek, egyesek messze földről Pekingbe zárandokoltak, hogy kifejezzék előttem hódolatukat, és titkos beadványokat nyújtottak be merész terveikről. A mongol hercegek és arisztokraták pedig mintha izgatóport szedtek volna, táviratokkal, beadványokkal árasztották el a kormányt és a rájuk vonatkozó méltányos feltételek

íránt érdeklődtek. A kormány sietve azt a választ adta nekik, hogy minden marad a régiben. A hercegek és méltóságok dereka is kezdett kiegyenesedni, elutasították a Csing-udvar átszervezésére alakult bizottság ülésein való részvételt. Ez a köztársasági kormány és az udvari kancellária képviselőiből nemrégiben alakult bizottság – amelybe meghívták tanácsadómat, Lo Csen-jüt is – a köztulajdon és a magántulajdon szétválasztásával a vagyoni ügyeket akarta elrendezni. Lo Csen-jü, Sao Jing első kancellár és társai később nem vettek részt az üléseken, sőt a bizottság elismerését is megtagadták. Pao Hszi kancellár időközben embereivel tízegynéhány láda holmit csempésztetett ki a Tiltott Városból a japán követségre. Lo Csen-jü nyomban tiltakozott ez ellen, mondván: „Hát nem olyan ez, mintha rablóktól fogadnánk el adományt? Vagy az egészet – vagy semmit!” Neki ugyanis az volt az elképzelése, hogy olyan helyre viteti a holmit, ahol majd ő rendelkezhetik felettük. Akkor még nem láttam bele kártyáiba. Igazat adtam neki, van benne tartás – gondoltam. Arról semmit sem tudok, folytatódott-e ez a „szerzeményezés”.

A karakánságukat, hódolatukat kifejező, hódoló adományokat, „felvirágoztatásról” szóló titkos terveket hozó, meg az ideiglenes kormányt kérdőre vonni merészlő veteránok egyre nagyobb számban fordultak meg a japán követségen. A régi naptár szerinti újévi ünnepen kis fogadószobámat megtöltötték a copfosok. A terem északi oldalán déli irányba fordulva európai székekkel helyettesített trónomon ülve fogadtam a dinasztia köszöntését.

A veteránok hálálkodva mondtak köszönetet a házigazdának. A követség gondoskodásából reményt merítettek, egy kis lelki vigaszra találtak. Vang Kuo-vej* beadványában ezeket írta: „A japán követ . . . nemcsak a Felség múltbeli dicsőségét tisztelte meg. Úgy tekintett rá, mint Kína jövőendő urára. Vajon nekünk, alattvalóknak és hivatalnokoknak nem kell-e ezért hálásnak lennünk?”

Újév napján a kis fogadótermet boldogságtól ragyogó tekintetű emberek töltötték meg. Egy kis epizódot érdemes talán még megemlíteni. Amikor az „alattvalóknak” már harmadik csoportja járult elém három térdhajtásra, kilenc földreborulásra, a menetből kiáltás

* A klasszikus kínai nyelv híres tudósa.

hallatszott. Mindenki megdermedt egy pillanatra. Aztán köntöse hosszú ujjával arcát eltakarva egy ember törtetett elő a sorból, s kiáltozva robogott ki a kapun. Arra gondoltam, az illető talán megüthette a szemét. Az emberek megdöbbentek, nem tudták mire vélni a dolgot. Valaki felismerte az illetőben a kancellária régi vezetőjét, Csin Liangot. Senki sem értette, mit kiáltozott. Másnap a „Suntien” újságban megjelent Csin Liang költeménye. Az emberek akkor fogták fel, hogy az a tegnapi furcsa jelenet az ihlet jöttét jelezte.

Elmúlt az újév, közeledett huszadik születésnapom (európai számítás szerint még csak a tizenkilencedik.)* Eredetileg nem szándékoztam meghívni külső vendégeket. A japán követ annyira figyelmes volt irántam, hogy a követség fogadótermét ajánlotta fel a jókívánságok fogadására. A termet feldíszítették, a padlóra gyönyörű szőnyeget terítettek, a trónusnak kinevezett karosszékre sárga selyempárnát raktak, s a szék mögötti ablaküveget sárga papírral vonták be. A szolgák valamennyien a Csing-dinasztia korának vörös bojtos süvegét viselték. Az ünnepségre Tiencsinből, Sanghajból, Kanton és Fucsien tartományból mintegy száz veterán sereglett össze, a követségi negyed diplomatái is megjelentek. A vendégek a hercegekkel, udvari méltóságokkal és a helyi veteránokkal együtt lehetnek vagy öt-hatszázan. Mivel igen sokan voltak, protokolláris sorrendben elrendezett csoportonként járulhattak elélem. A protokoll-listát ekként állították össze:

Első csoport: Egyenesági hercegek és bárók Caj Tao vezetésével.

Második csoport: Mongol hercegek Nojentu élő Buddha láma vezetésével.

Harmadik csoport: Udvari hivatalnokok, nevelők, akadémikusok Csen Pao-sen vezetésével.

Negyedik csoport: A köztársaságban szolgáló régi Csing-hivatalnokok Cse Csi vezetésével.

Ötödik csoport: Régi Csing-hivatalnokok Kuo Ceng-hszin vezetésével.

Hatodik csoport: Külföldi vendégek Johnston vezetésével.

* Kínai számítás szerint a gyermek születése pillanatában egyéves.

Azon a napon kékszínnű mintás selyemköntöst és fekete selyem-
ujjast viseltem. A hercegek, udvari méltóságok és veteránok szintén
hasonló ruhát öltöttek. A szertartás egyébként – az öltözet kivéte-
lével – alig különbözött az udvaritól. A császársárga, a copf és a
leborulás különös légköre mélabús, borongós hangulatot váltott ki
belőlem. A szertartás végeztével a parkban összegyűlt öt-hatszáz
ember előtt trónbeszédet mondtam, ez a sanghaji lapokban meg is
jelent. A szöveg nem volt ugyan egészen hiteles, de az alább idézett
rész eléggé hű: „Mivel még ifjú vagyok, ez évben húszéves, nem
helyénvaló a »hosszú élet« ünnepét megülnöm. E nehéz körülmé-
nyek idején idegen fedél alatt még nehezebb szívvel ülöm ezt az
ünnepet. Ti azonban messze földről jöttetek el, örömmel ragadom
meg tehát e találkozás alkalmát, és még nagyobb öröm számomra,
hogy beszélhetek veletek. Magam is tisztában vagyok azzal, hogy
a mai világban a császárok nem maradhatnak fenn, s én magam sem
szívesen vállalom az ezzel járó kockázatot. A »nagy ház« mélyén
úgy éltem, mint a börtönlakó. Szabadság, különösképpen azonban
boldogság nem jutott osztályrészemül. Már régóta szeretnék tenge-
rentúli tanulmányútra menni, és erre készülve fogtam hozzá az
angol nyelv tanulmányozásához, ám számos akadály tornyosult vá-
gyam megvalósítása elé. A méltányosság feltételeit én nem tekin-
tem fontosnak. Saját kezdeményezésemre ugyan lemondhatnék
róluk, ám a többiek kitartóan ragaszkodnak ezekhez. E feltételeket
kölcsonös megállapodás alapján határozták meg, nem lehet azokat
– miként a nemzetközi szerződéseket – egyoldalúan eltörölni vagy
megváltoztatni. Ezúttal Feng Jü-hsziang felettébb erőszakosan, ka-
tonasággal nyomult be a palotába, amiért elítélték őt az emberek.
Ezt az ügyet higgadt tárgyalásokkal nem nehéz megoldani. Magam
sem szívesen használom ezt az üres címet, szomorúsággal töltött el,
hogy mégis fegyveres fenyegetéssel kényszert alkalmaztak. Ez a
barbár cselekedet rontja a köztársasági államforma és az ország
hitélet. A palotából való kiűzetésemről nem kívánok többet szólni,
hiszen valószínűleg mindnyájan jól ismeritek. Nekem ekkor semmi
hatalmam sem volt. Feng mégis ilyen eszközökhöz folyamodott.
Ez nem válik dicsőségére. Miután elűzött, miért tartotta vissza az
őseim által rám hagyott ruhákat, tárgyakat és iratokat? Még napi

használati tárgyaimat, rizsescsészémet és a konyhafelszerelést sem hozhattam magammal. Talán ez is a régiségek megőrzése miatt történt? Ez is értéktárgy volt? Nem tudom elhinni, hogy tervét úgy akarta véghez vinni, miként egy rablást. Arra hivatkozott, hogy az 1917-es restauráció miatt törölte el a méltányos feltételeket. Tudni kell, hogy abban az évben 12 éves voltam. Magam vajon végrehajthattam a restaurációt, és e feltételek létrejötte óta az ún. évi járandóságot vajon egyszer is kifizették idejében? A hercegek és bárók talán az előírások szerint kapták tiszteletdíjukat? A zászlós nemesek talán a dotációból éltek? A szerződés megszegésének felelőssége elsősorban a köztársaságra hárul. Mondanom sem kell ezek után, hogy az 1917-es restaurációra hivatkozni nem tisztességes dolog! Nem kívánok panaszkodni, de nem szalaszthatom el az alkalmat, hogy szomorúságomnak hangot ne adjak. Ha a parlament netán a jövőben meggondolná magát, és méltányos elintézését óhajtana, s ha az emberi érzésnek valami halvány jelét látnám megcsillanni, akkor a magam részéről ellenkezés nélkül elfogadom javaslatát. Még egy dolgot szeretnék nyomatékosan kijelenteni. Vannak, akik külföldi beavatkozást sürgetnek, én azonban halálomig ellenzem idegen erők beavatkozását Kína belső ügyeibe.”

Születésnapom idején szélesebb társadalmi felháborodást tükrözve sok újság támadta csoportomat. Leginkább amiatt tiltakoztak, hogy a japánok segítségére támaszkodom, s hogy a köztársasági államhatalom engedékenysége és a külföldiek támogatása következtében nekibátorodott veteránok mozgolódni kezdtek. A Csing-udvar átszervezésére alakult bizottság fényt derített bizonyos dolgokra. Felfedezték például Jüan Si-kaj kezeírását a méltányos feltételek okmányán abból az időből, amikor császárrá nyilvánította magát. Az udvari kancellária elzálogosítási, kiárúsítási dolgai, a régi kéziratok, könyvek kiszállítása élénken foglalkoztatta a közvéleményt. A legnagyobb felháborodást azonban mégis a „kis udvar” japán kapcsolatai, valamint a veteránok által a méltányos feltételek visszاسzerzésére indított mozgalom váltotta ki – születésnapomig az újságokban már tizenöt tartományból több mint háromszáz ember tizenöt petíciója jelent meg. A „kis udvar” ambícióinak letörésére Pekingben megalakult a „méltányos feltételeket ellenzők ligája”.

A közvélemény felháborodásának számos formájával találkoztunk. Szatirikus karcolatok, komoly, személyre szóló felelősségrevonások, nekem szóló jóakarató tanácsok, a japán követségnek és a köztársasági kormánynak címzett figyelmeztetések egyaránt akadtak köztük. Mai szemmel nézve a dolgot, ha ezekből a cikkekből valamit is megszívlelek, életem első fele bizonyára egészen másképpen alakul. E cikkek közül néhány a japánok alattomos terveit leplezte le. Elő is kerestem egyet, amely a „Pekingi Újság”-ban jelent meg, s benne a japánok terveivel kapcsolatos rész megdöbbenően egyezik a később bekövetkezett eseményekkel:

„Az egész tervben az a legsötétebb – írja a lap –, hogy addig akarják [Pu Jit] kitartani, amíg valamelyik tartományban államszínyt hajtanak végre. Az a bizonyos ország azután erőnek-erejével odaköltözteti azon a címen, hogy ott állítsa vissza az ősök rangját és címét, majd a köztársaságtól elszakadva védelmet kap attól a bizonyos országtól. A második lépés a bekebelezés lesz, miként az más országokkal is megtörtént.

Pu Ji megfélemlítése és menekülése – folytatódik a cikk – bizonyos emberek műve. Az ő kalickába zárására már régen elkészültek a messzelátó tervek. Jelenlegi vendégül fogadásával, pénzzel, emberekkel való ellátásával az a bizonyos ország megvásárolja, ő pedig nem is sejti, hogy kelepcebe került, s később eszközként használják fel.”

Ezeket a cikkeket sértő, rosszindulatú vádaskodásoknak tekintettem. Így akarnak alattomosan visszacsalogatni és megsemmisíteni – gondoltam.

Mai szemmel azonban már nem úgy látom őket, mint régebben a palotában, amikor a kancellária hivatalnokait tekintettem megbízhatatlanoknak. A „Pekingi Újság”-ot és a cikkek íróit ellenségeimnek tartottam. A vádoló cikkek pedig egyenesen gyűlöletet ébresztettek bennem.

Amikor a japán követségen laktam, késő éjszaka egy-két kísérvél oldalamon jó néhányszor kikerékpároztam a városba. (Később a követség kapuját bezárták és nem engedtek ki.) Egyszer egészen a Tiltott Város határán húzódó folyócskáig kerekkeztem, onnan néztem a saroktoronyokat és a falak csipkézetét, és arra gondoltam,

hogy nemrég hagytam csak el a Lélek Nevelésének Csarnokát meg az Égi Tisztaság Palotáját. Felidéztem a trónt és mindent, ami császársárga. A bosszúállás és régi hatalmam visszaszerzésének vágya ragadott magával. Szemem könnybe lábadt, s néma esküt tettem, hogy majdan, győztes hadvezérként fogok ide újból visszatérni, miként uralkodóházunk alapítója. „Viszontlátásra” rebegettem sóhajtván, majd felpattantam a nyeregre és elkarikáztam.

A japán követségen eltöltött három hónap alatt nap mint nap éreztem házigazdám figyelmes gondoskodását, a veteránok őszinte hűségét és a társadalom tiltakozását. Becsvágyam és gyűlöletem napról napra nőtt. Úgy éreztem, ez nem mehet így tovább, fel kell készülnöm a jövőre, vágyam újra hatalmába kerített – Japánba kell mennem tanulni!

A követség támogatta szándékomat. A követ hivatalosan ugyan nem nyilatkozott, Ikebe titkár azonban nagyon lelkesedett érte.

Még valamit el kell itt mondanom két fontos tanácsadómról, Cseng Hsziao-hszüről és Lo Csen-jürről. Értem folytatott küzdelmük a japán követségen új szakaszba lépett, majd Cseng kudarcával és Lo győzelmével ért véget.

Cseng Hsziao-hszü annak idején verte a mellét, hogy Tuan Csi-zsuj miniszterelnökhöz fűződő kapcsolatai révén feltétlenül vissza lehet állítani a méltányos feltételeket, Tuan két hűséges embere ugyanis az ő földije. Később, miután Tuan Csi-zsuj ígéretei üres szavaknak bizonyultak, Cseng Hsziao-hszü nagyon restellte magát. Ettől kezdve egyre többször jutottak fülembe Cseng Hsziao-hszüt becsmérő hangok. Egyik Tiencsinből visszatérő régi emberem, Seng Jün volt az első, aki rosszakat mondott rá. Azzal vádolta, hogy félrevezette az országot, meggondolatlanságával becsapta a felséget, meg hogy rosszindulatú kalandor. Akkor még nem sejtettem, hogy az előző összeecsapásból vesztésként kikerülő Lo Csen-jünek lehet valami köze a Cseng-ellenes megnyilatkozásokhoz. Seng Jün, a dinasztia régi méltósága, addig duruzsolt a fülembe, amíg lassan elhidegültem Cseng Hsziao-hszütől, Lo Csen-jüt pedig kezdtem megkedvelni.

Lo Csen-jü előttem nem ócsárolta különösebben Csenget, többnyire saját magáról beszélt, és ezzel a módszerrel nagyobb ered-

ményt ért el nálam, mintha másokat támadott volna. Öndícséretével azt a benyomást keltette bennem, mintha valóban érdemekben dús alattvalóm lenne, sőt az összehasonlítás után az is kézenfekvő lett, hogy Cseng Hsziao-hszü felelőtlen kalandor, kis senki. Lo Csen-jü elbeszélése szerint ugyanis Tuan Csi-zsuj az ő tevékenységének egyik eredményeként adta fel a Feng Jü-hsziang palota elleni akciójával szembeszegülő táviratot. Pekingbe visszatérve pedig ő kereste fel régi barátját, Takemoto ezredest, ezért készültek fel a japán laktanyában fogadásomra. Az ideiglenes kormánnyal is ő intézte el, hogy az Északi Palota kapujából visszavonják a katonaságot, sőt a követségi negyedbe való beköltözésem előtti megtévesztő látogatási tervet is ő főzte ki Csen Pao-sennek.

Lo Csen-jü később emlékiratában az én japán követségre való beköltözésemről szóló fejezetben hallgat Cseng Hsziao-hszü szerepéről. Csak egy mondatban tesz említést róla: „Cseng azt mondta – írja – hogy Tuan Csi-zsujjal vissza tudja állíttatni a méltányos felteteleket. Mivel ígéretét nem tudta teljesíteni, búcsú nélkül délre távozott.” Valójában, amikor mindenáron külföldre akartam menni, Cseng Hsziao-hszü egyáltalán nem támogattott engem, s amikor Johnston már egyáltalán nem igyekezett rábeszélni, hogy menjek Londonba látogatóba, a japáni utamat támogató Lo Csen-jü iránt még nagyobb figyelmet tanúsítottam, és Cseng Hsziao-hszü nem érdekelt többé. Végül Cseng Hsziao-hszü egyik nap személyes ügyeinek elintézésére igen tiszteletteljesen szabadságot kért tőlem. Nem sejtettem szándékát, ezért nem tartóztattam. El is távozott azonnal.

Nem sokkal születésnapom után, Lo Csen-jü azzal jött hozzám, hogy a japáni utazásra Tiencsinben kellene felkészülnöm, a japán követségi titkárral ezt már meg is beszélték. Ez a hely itt nem megfelelő, Tiencsinben legjobb volna a japán bérelt területen keresni egy házat. Az a régebben vásárolt épület az angol settlementben nem valami jó helyen van. Egyetértettem vele, no meg nagyon szerettem volna már látni azt a nagyvárost. Javaslatát tetszett nekem, azon nyomban bele is egyeztem. Csu Zsu-csen akademikust tüstént Tiencsinbe küldtem, hogy vegyen házat a japán settlementben. Ő a Csang-rezidenciát választotta. Néhány nap múlva Lo Csen-jü közölte, hogy a Csang-rezidenciában már minden előkészület meg-

történt. A nemzeti hadsereget éppen átcsoportosítják, a vasútvonal mentén csak kis létszámú mukdeni csapatok állomásoznak, itt a kedvező alkalom, azonnal indulni kell. Szóltam Josizava követnek, aki egyetértett az utazással. Átköltözésemről értesítette Tuan Csi-zsujt. Tuan is egyetértett, még katonaságot is akart mellém adni kíséretnek, a követ azonban nem fogadta el ezt a jószándékú gesztust, hanem úgy határozott, hogy a tiencsini japán főkonzulátus rendőrőrsparancsnoka néhány detektívvel Pekingbe értem jön, s ők kísérnek majd el. Feleségem és a többiek majd utánam jönnek.

1925. február 28-án este hét órakor elbúcsúztam a követtől és feleségétől, lefényképeztettük magunkat, köszönetet mondtam nekik, ők pedig szerencsés utat kívántak nekem. Ezután a titkárral és a detektívekkel oldalamon kiléptem a japán követség hátsó kapuján, s gyalog mentünk a Csienmen vasútállomásra. A vonaton találkoztam Lo Csen-jüvel és fiával. Útközben minden állomáson felszállt néhány fekete egyenruhás japán rendőr és titkosrendőr. Tiencsinig vagonunk megtelt ilyen utasokkal. A tiencsini japán főkonzul néhány tucat tiszt és katona kíséretében fogadott bennünket.

Harmadnap a „Suntien” újságban megjelent a japán követség nyilatkozata, ebben közölték, hogy saját elhatározásomból hagytam el Pekinget. Tervemről az ideiglenes kormánynak régóta tudomása van, és ebbe sohasem kívánt beavatkozni. Hirtelen elutazásom a bizonytalan pekingi helyzet következménye.

Tiencsinben

1. LO CSEN-JÜ BUZGALMA

Tiencsinbe érve azt kellett tapasztalnom, hogy Lo Csen-jü tájékoztatásával ellentétben, szállásomat egyáltalában nem készítették elő. Egy napot a Jamato szállóban töltöttem. Másnap érkezett meg feleségem, mellékfeleségem és a japán követségen mellettem tartózkodó kíséretem. Velük együtt költöztem be aztán a nagy sietséggel berendezett ún. Csang-kertbe.

Rezidenciám egy 20 mu* területnyi park közepén emelkedő jókora épület volt. A mandzsu korban a vucsangi katonai helytartó, Csang Piao kedvéért készült, aki a vucsangi felkelés** idején még hivatali pecsétjét is hátrahagyta, pénzével és kincseivel pedig Tiencsinbe menekült, és az ottani japán settlement lakója lett. Miután házába beköltöztem, ez a „neves Csing generális” nem fogadta el a lakbért. Nap mint nap korán reggel seprűvel a kezében jelent meg, és maga söpörte ki lakóházamat bizonyára azért, hogy hűségét ezzel is bizonyítsa. Később valaki lebeszélhette erről, és elmaradt a seprű. Halála után, mivel fia, élve háztulajdonosi jogával, már kérte a lakbért, s mivel nekem sem tetszett különösebben ez a ház, átköltöztem Lu Cu-jü Nyugalom Kertjének nevezett házába.

Azért jöttem Tiencsinbe, hogy onnan külföldre utazzam, és mégis egyvégtében hét évig laktam ott. A veteránok különböző csoportjainak tanácsai között vergődtem hét kerek esztendeig. A hercegek befolyása erősen megcsappant. Eleinte apám sem igen

* 20 mu kb. két katasztrális hold.

** Az 1911-es forradalom október 10-én, a vucsangi felkeléssel robbant ki.

járt Tiencsinbe, később ugyan gyakrabban ellátogatott, de az angol settlementben régebben vásárolt házamban szállt meg, és jóformán semmi hatással sem volt rám. Ebben az időben köszönt el Johnston, hogy visszatérjen Vejhajvejbe, ahol ismét hivatalt kapott. 1926-ban, miután a kínai kormány visszaszerezte az angoloktól Vejhajvejt, Johnston az északi militaristák kormányával kölcsönügyletről tárgyalt, s útutazóban még egyszer meglátogatott. Vu Pej-futól és más militaristáktól megpróbált számomra segítséget szerezni, fáradozását azonban nem koronázta siker. Később visszatért Angliába, magas kitüntetést kapott, a londoni egyetem sinológus professzora és a külügyminisztérium tanácsadója lett.

A Tiencsinben töltött hét esztendő alatt környezetemben különböző csoportok torzsalkodtak egymással. Az egyik élén a régi méltóság, Csen Pao-sen állott. Ezek az emberek a méltányos feltételek, az eredeti állapot visszaállításában reménykedtek, s „a palotába való visszatérés pártjának” nevezték őket. Lo Csen-jü képviselte azt a csoportot, amely külföldi utazásomat és az idegen, elsősorban a japán támogatás megszerzését szorgalmazta. Ezeket meg „Japánal szövetkező” vagy „külföldi utazás” pártjának nevezték. Igen vegyes volt az a harmadik csoport, amely a militarista tábornokok megvásárlásával akart célt érni. Ez utóbbiak között régi Csingveteránokkal, köztársasági politikusokkal egyaránt találkoztunk. A központi figura azonban mindenképpen én voltam. Később visszatért hozzám Cseng Hsziao-hszü is, aki eleinte egyik csoportnak sem kötelezte el magát. Úgy tűnt, mintha mindenkivel egyet is értett volna, meg nem is, végül előterjesztette az ő különbejáratú álláspontját, „a nyitott kapuk politikáját”, ami annyit jelentett, hogy mindenkivel szövetkezünk, aki hajlandó nekünk segíteni. Ennek az lett a vége, hogy senki sem osztotta álláspontját. Később, amikor a japánokkal való együttműködésnél horgonyzott le, valamennyi ellenfelét lehengerelte, sőt sokéves mesterkedésének végső eredményeként még régi riválisát, a japánbarát csoport fejét, Lo Csen-jüt is könnyedén ujjai köré csavarta. Bár erről később még szólok, beszéljünk itt csak Lo Csen-jüről.

Lo elmúlt ötvenéves, amikor a palotába került. Ez a középtermetű férfiú aranykeretes szemüveget hordott (jelenlétemben egyéb-

ként szemüvegét mindig levette), állán a hegyikecskékéhez hasonló sárgásfehér szakálla, hátán fehér varkocsa fityegett. Hivatalnoknyelvet beszélt saohszingi tájszólásban. Beszéde, miként járása, kimért és komótos. A Csing-kor végén a népoktatási minisztérium helyettes titkáráként szolgált, s a régi miniszter, Pao Hszi köréhez tartozott. Korábban nem sok dolgom akadt vele, a házasságom idején történt előléptetések alkalmával azonban, minthogy régészeti tudományával hírnevet szerzett, elfogadtam Csen mester javaslatát, akadémikusnak neveztem ki, és felkértem, hogy vegyen részt a palotabeli szertartásokhoz használt régi bronztárgyak kormeghatározásában. Ugyancsak ekkoriban érkezett a palotába rokona, a híres tudós, Vang Kuo-vej és a Jüan-kor* kitűnő szakértője, Ko Sao-min is. Csen mester úgy vélte, dicsőségére válik dinasztiainknak, ha ilyen kiválóságok kerülnek be a „császári déli könyvtárba”.

Lo Csen-jü restaurációs szerepe azonban sokkal inkább felkeltette figyelmemet, mint tudományának híre. Az 1911-es forradalom évében Japánba hajózott, ahol kerek tíz esztendőt töltött. Régészettel foglalkozott, sőt könyvet is írt. „Meg nem alkuvó öreg harcosnak” nevezte magát, s amikor az 1917-es restauráció előtt San Csi Japánba ment, hogy szervezkedjék és a restaurációhoz támogatást szerezzen, Lo Csen-jü összebarátkozott vele. Miután elvesztette a reményt, hogy hivatalt kap, rövid csingtaói tartózkodása után Tiencsinben, a japán settlementben telepedett le. Lo Csen-jü mindenkinél tevékenyebb volt, már Tiencsinben kapcsolatba került a japánokkal, később pedig a dalniji kikötőben nyitott régiségboltot, és műkincsek csempészésével foglalkozott. Közben a japánokkal karöltve gyűjtögette maga köré a restauráció híveit. Sokéves tapasztalatból jól ismerte, miként lehet vagyont gyűjteni régiségek, kalligráfiák, drágakövek és a teknősbéka páncéljára véssett ősi feliratok eladásával.

Csekiang tartományi antikvárius családból származott, s ifjúkorában Csianghszi tartományban egy helyi tudós hatalmasságnál házitanítóskodott. Háromévi szolgálat után a házigazda, aki egyébként könyvgyűjtő volt, meghalt. Lo kihasználva az asszony tájé-

* A mongol dinasztia uralma 1280–1368-ig.

kozatlanságát, részvétet színlelve nem fogadta el évi járandóságát, csupán azt kérte, hogy tisztelete kifejezéséként emlékül hadd őrizze meg a könyvgyűjtemény néhány régi kötetét és kalligráfiáját. Az özvegy a tanár jószívűségétől meghatódva beengedte őt a könyvtáráépületbe, hogy kedvére válogathasson. Ez a könyvügynök aztán kiválasztott néhány halom „emléket”, köztük olyan értékeket, mint a Tang-kori [618–907] versgyűjtemény korabeli kézírata. Ráadásul még vagy ötszáz Tang-, Szung- és Jüan-kori kalligráfiával meg rakodva hagyta el a házat. Ezzel a tőkével alapította régi kalligráfiákat árusító boltját. Az üzlet egyre jobban fellendült, a régiségek szakértője egyre nagyobb hírnévre tett szert. Japáni tartózkodása éveiben a könyvkereskedők révén egy sereg neves japán személyiséggel is megismerkedett. Sokan közülük a régiségek értékelése terén megfellebbezhetetlen tekintélyként ismerték el, vele becsültették fel a műtárgyakat, Lo azután három japán jen ellenében pecsétjével hitelesítette azokat. Az árut csak ezután vitték piacra. A szakértősködésbe később annyira belejött, hogy értéktelen kalligráfiákra neves mesterek pecsétjét hamisította, a hamisítványt saját pecsétjével hitelesítette, majd jó pénzért adta tovább. Ha értékes bronzokat vittek hozzá becslésre, gyakran megesett, hogy elfoglaltságára hivatkozva azokat sokáig magánál tartotta, másolatot készített róluk, és a hamisítványokat eredetiként értékesítette. Azt is beszélték, hogy Szung-kori könyveket is hamisított. Amikor ugyanis az udvari kancellária megbízta egy hatalmas enciklopédia eladásával, a tízezer füzetből álló sorozat valamennyi üres lapját más papírra cserélte ki. Így jutott egy csomó palotakiadású könyv különleges papírjához, amelyre aztán „Szung-kori kiadványokat” nyomtatott.

Akkoriban semmit sem tudtam viselt dolgairól. Egyesek azzal mentegették, lehet, hogy nem valami jellemes ember, ám tehetséges. Megítélésem szerint szakértelme sem volt egészen megbízható. A mandzsu bábcászárság idején egyszer Han-kori* jadeköveket hozott nekem megtekintésre. Nem értek különösebben a Han-kori jadekövekhez, minthogy azonban nagyon kedveltem azokat, sokat

* I. e. 206–i. sz. 220-ig.

összegyűjtöttem belőlük. Persze ezek az ún. Han-kori jadekövek nem voltak feltétlenül Han-koriak, ez a terminus csupán a régi jadekövek megszokott elnevezéseként szolgált. Nagyon meglepődtem, amikor megláttam a „szakértő” által bemutatott régiségeket; kivétel nélkül valamennyi hamisítvány volt.

Lo Csen-jü ritkán látogatott a palotába, rokona, a tudós Vang Kuo-vej helyettesítette őt, és tájékoztatta arról is, hogy távollétében mi történt az udvarban. Vang Kuo-vej pedig azért volt iránta olyan szolgálatkész, mivel ez a becsületes tudós úgy érezte, sokkal tartozik Lo Csen-jünek. Lo maga is jól tudta ezt, és helyzetét kénye-kedve szerint ki is használta. Később tudtam csak meg, hogy Lo Csen-jü tudományos hírneve is ezzel van összefüggésben. Diákéveiben ugyanis Vang Kuo-vej nagy szegénységben élt, és Lo segítette. Majd amikor néhány évig Japánban tanult, szintén ő tartotta el. Vang Kuo-vej ezért hálából első köteteit Lo Csen-jü neve alatt jelentette meg, sőt később rokonságba is került mecénásával, aki ezután is számon tartotta pártfogoltjának nyújtott segítségét. Ráadásul még a palotába is ő ajánlotta be a tudóst, amiért az szintén hálával tartozott, s mindenben követte Lo Csen-jü utasításait. Miután Tien-csinbe kerültem, és Vang Kuo-vej a Csing I Iua egyetemen a klasszikus kínai tanulmányok professzora lett, valamilyen régiség eladása kapcsán Lo Csen-jü becsapta, adósságba keverte, és addig üldözte, amíg ez a szegény és becsületes tudós 1927-ben a Kunming-tóba nem ölte magát. Halála után elterjedt a hír, hogy a Csing-dinasztiaért áldozta életét. A hírt Lo Csen-jü terjesztette. Elküldte nekem Vang Kuo-vej búcsúlevelét, amely meghatott. Kiadtam egy „császári ediktumot”, amelyben a „hűséges” halál utáni titulust adományoztam Vang Kuo-vejnek. A búcsúlevél, mint később kiderült, ugyancsak Lo Csen-jü hamisítványa volt.

1926-ban a politikai helyzetben pontosan olyan változás következett be, amelyet Csen mester és csoportja remélt. Csang Co-lin átpártolt és Vu Pej-fuval szövetkezett. Feng Jü-hsianggal pedig kenyértörésre került a sor. Feng megtámadta a mukdeni hadsereget, de kénytelen volt kivonni csapatait Tiencsinből, pekingi katonaságát pedig bekerítették. Feng ugyanis rájött Tuan Csi-zsuj és Csang Co-lin összeesküvésére. Tuan félelmében ugyan elmenekült Pe-

kingből, ezt követően azonban Feng hadserege sem tudta magát tovább tartani a fővárosban, déli irányba vonult vissza. Ezt követően a mukdeni csoport tábornoka, Csang Cung-csang vonult be Pekingbe. Júliusban, Csang Co-lin és Vu Pej-fu pekingi találkozása után a palotát visszaszerezni szándékozó csoport örömeiben majd kibújt a bőréből, lázas tevékenységbe kezdtek. Csen mester Pekingbe utazott, hogy megkeresse régi barátját, az új kormány miniszterelnökét. Kang Ju-vej táviratban szólította fel Vu Pej-fut és Csang Co-lint a méltányos feltételek visszaállítására. Vu Pej-funak írott levelében emlékeztetett a Csing-dinasztia érdemeire. „A Kínai Köztársaság – írta többek között – a Csing dinasztia engedményéből és nem a köztársaság erőfeszítéséből született.” Erre hivatkozva kérte Vut, ragadja meg az alkalmat a császárság visszaállítására. „Csang Co-lin és a többiek felől nincs semmi kétség – folytatta –, a külföld is szimpatizál a dologgal, sőt még a kuomintangisták között is mindenki egyetért a császárság visszaállításával. Az ország írástudói valamennyien bizalmatlanok a köztársasággal szemben, és helyeslik a császárság visszaállítását, ennél fogva mindnyájan várakozással tekintünk az Ön bölcs határozata elé!”

Az északi militaristák csillaga azonban már leáldozóban volt. Bár az északi hadseregek váratlanul megint összefogtak és Csang Co-lin lett az Ankuo [az ország békéjét biztosító] hadsereg főparancsnoka, 1924-ben mégis sor került a Kuomintang és a kommunisták első együttműködésére, 1925-ben pedig megkezdődött a Nemzeti Forradalmi Hadsereg északi hadjárata. Az előrenyomuló hadsereg maga előtt kergette az északi militaristák hadait, amelyek inkább saját bajaikkal voltak elfoglalva, és nem érdekelték őket holmi „méltányos feltételek”. Csen Pao-sen eredménytelenül fáradozott, Vu Pej-fu is igen kurta választ adott Kang Ju-vej levelére, aki aztán egy év múlva Csingtaóban sírba is vitte ábrándjait.

A palotába való visszatérés reményének elvesztése Csen Pao-sen és társai kedvét szegte, Lo Csen-jü viszont új erőre kapott. 1926 márciusában, mikor a Nemzeti Forradalmi Hadsereg észak felé közeledett, és én emiatt nagy gondba merültem, Pu Vej herceg levelet küldött nekem Port Arthurból [Lüsun]. Arról értesített, hogy Lo Csen-jü már érintkezésbe lépett a japán hivatalos körökkel, és

szeretnék, ha én is Port Arthurba költöznék. Mivel azonban már sokszor megfogadtam Lo Csen-jü tanácsát, bizalmam kissé megingott, bár Pu Vej hercegről jó benyomásokat szereztem, hiszen Tiencsinbe költözésem után hamarosan üdvözlésemre sietett. Amikor először találkoztam vele, igen meghatódtam. „Amíg én, Pu Vej, megvagyok – mondta –, addig nem pusztul el a nagy Csing-dinasztia!” Most, hogy Lüsünba hívtott, elgondolkoztam javaslatán, s minthogy Lo Csen-jü közvetítésével értesített, iránta táplált bizalmatlanságom is valamelyest feloldódott. Később, miután a Nemzeti Forradalmi Hadsereg elfoglalta Vucsangot, s az északi militaristák egész frontja megingott, Lo Csen-jü még többször mondogatta: a Forradalmi Hadsereg vad áradatként hömpölyög, gyilkolnak, gyújtogatnak, ha a kezükbe kerülök, biztosan nem úszom meg élve. Mindezek hallatán elhatároztam, hogy követem őt Dalnijba, Csen Pao-sen tanácsára azonban egy időre mégis maradtam. Csen mester ugyanis a japán követségtől azt az információt kapta, hogy a helyzet nem olyan tragikus. A várakozás nem tartott sokáig. A Kuomintangban lezajlott párttisztogatás és azok a hírek, hogy Csang Kaj-sek tömegével mészároltatja le az „áradatként hömpölygő” kommunistákat (ráadásul angol hadihajók lőtték Nankingot, és a japánok is csapatokat küldtek Santung tartományba, hogy útját állják az észak felé törő forradalmi hadseregnek), igazolták Csen mester várakozó álláspontját. Láthattam, hogy a dolgok nem egészen úgy alakulnak, amint azt Lo Csen-jü elképzelte, Csang Kaj-sek pedig ugyanúgy fél a külföldiektől, mint a Jüan Si-kaj-, Tuan Csi-zsuj- és Csang Co-lin-féle emberek. Hát akkor nem leszek-e ugyanolyan biztonságban külföldi területen, mint azelőtt?

A „palotába való visszatérés” és a „külföldi utazás” híveinek végcélja tulajdonképpen nem volt ellentétes, mindegyik egyformán reménykedett a restaurációban. Miután Csen Pao-senék elvesztették reményüket, hogy valaha is sikerül visszakerülniük a palotába, ismét a régi nótát fújták; csak várjunk türelmesen a változásra. A japánokkal való szövetség kérdésében egyébként ők is egyetértettek Lo Csen-jüekkel.

A két csoportnak nem is annyira nézetei és módszerei különböztek, inkább személyi jellegű vetélkedés alakult ki közöttük. Ilyen-

formán az alattomos marakodás gyakoribb volt, mint a nyílt összecsapás. Ezen a téren Lo Csen-jü hiába volt hétpróbás, mégis elbukott.

Egy alkalommal Lo Csen-jü kis fogadószobámban keresett fel. Vászonzacskót szorongatott.

– Az alattvaló száz halált érdemel – mondta –, mivel az Égi Szívnek szomorúságot okoz, mégsem titkolhatja el a személyes barátság kedvéért a vétet.

– Miről beszélsz? – néztem rá kedvetlenül. Olyan lassan és körülmenyesen bontogatta a kis batyút, amint egy öreg eunuch mosakszik és fésülködik. A csomagban aforizmapár lapult, lassan csavarta a tekercset, de még ki sem bontotta egészen, máris felismertem benne az én Csen mesternek írott kalligráfiámat.

– Az alattvaló a piacon talált rá a felséges kézírásra, ezer szerencse, hogy sikerült visszaszereznie.

Akkoriban még nem tudtam, hogy Lo Csen-jü piszkos ügyek elintézésére meg szokta vásárolni ellenfeleinek szolgálait, arra gondoltam csupán, hogy Csen Pao-sen annyira sem becsüli a „felséges kegyet”, hogy kalligráfiámat a piaci gyékényen árulja. Ez nagyon rosszul esett, annyira megrökönyödtem, hogy hirtelen nem is tudtam, mit válaszoljak, csak intettem neki, hogy mielőbb távozzék.

Csen mester éppen akkor járt Pekingben, s barátja, Hu Sze-jüan tudomást szerezve a dologról, a leghatározottabban állította, hogy ez nem lehet Csen műve. Azt sem hitte el, hogy szolgálja ki merészelte volna vinni a kalligráfiát a piacra. Inkább úgy képzelte, hogy más szolgálja lopta el és árulta a piacon. De ha nem kereskedőnek, akkor kinek adta el a tolvaj? Arról nem szólt, hogy szerinte hogyan kerülhetett Lo Csen-jühöz, majd miután tovább vallattam, egy olyan történetet mondott el nekem, amelynek nyitjára sehogyan sem jöttem rá.

– Felséged bizonyára tudja – kezdte történetét –, milyen becsületes is volt Csia Csing császár* egyik minisztere. Ha Felséged meghallgatja Szung Jün történetét, szívesen elmesélem. A császár, uralkodásának utolsó évében, 1820-ban be akarta utazni a birodal-

* Csia Csing uralkodott 1796–1820-ig.

mat. Mikor Szung Jün erről tudomást szerzett, nagyon nyugtalan lett, hiszen tudta, hogy a császár nem valami egészséges, az utazás tehát bizonyára nem tesz majd jót neki; másodsorban látta, hogy a császár környezetében sincs minden rendben, és érezte, hogy az utazásnak nem lesz jó vége. Ezeket a veszélyeket azonban nem merte nyíltan az uralkodó tudomására hozni. Ekkor jelentésében burkolt formában adta ura értésére; jobb ha nem kél útra. Amikor Csia Csing elolvasta ezt, haragra lobbant és császári ediktumot adott ki, amelyben azt írta: „Ősidők óta a gyermeki tisztelet kormányozza a birodalmat. Lehet-e utam kellemetlen és szerencsétlen, amidőn őseim síremlékét tekintem meg?” Megfosztotta hát hivatalától Szung Jünt, és a katonasághoz sorozta be alacsony rangban. A császárt Zsehol tartományi palotájában megölték. Fia és utóda, Tao Kuang, amikor bevonult Pekingbe, hogy elfoglalja trónját, a város nyugati kapujánál megpillantotta Szung Jünt, amint a katonákkal éppen az utcát söpörtette, s ekkor eszébe jutottak apját figyelmeztető szavai, és megfejtette az intő szavak rejtett értelmét is. Akkor döbbsent csak rá, milyen hűséges és becsületes alattvaló is Szung Jün, visszaadta hát neki hivatali rangját.

Amikor Hu Sze-jüan a történetben idáig jutott, elhallgatott. Izgatottan kérdeztem tőle:

– Mit beszélsz? Mi köze ennek Csen Pao-senhez?

– Az alattvaló azt mondja, hogy Csen Pao-sen olyan, mint Szung Jün.

– Nos, akkor én Csia Csing vagyok-e vagy Hszüan Tung?

– Nem, dehogy – rémült meg Hu Sze-jüan.

– Ha őszinte ember vagy, akkor nem szükséges köntörfalaznod, bökd ki kertelés nélkül, mit akarsz mondani!

– Ó, csak azt akarom mondani, hogy Csen Pao-sen hűséges ugyan, ám fél tanácsot adni Felségednek. A Felség mennyei bölcsességével bizonyára megértette ezt.

– Elég, tudom én, milyen ember Csen mester.

Bár még mindig nem értettem, hogy Szung Jün szavainak mi volt a rejtett értelme, mégis örömmel hallottam, hogy Hu dícséri Csen mestert, legalábbis feloldotta az aforizmák miatt ért kellemetlen érzést. Szerettem volna azt hinni, hogy tolvajok lopták el a kalligráfiát.

Lo Csen-jü számos sikertelen próbálkozása, különösen egy majd később szóba kerülő eset után elveszítette bizalmamat. 1926 végén Lüsünba költözött, más pályát választott.

Most pedig tekintsünk bele az eddig kevésbé ismert veteránok közötti harcokba. Először arról lesz szó, miért maradtam Tien-csinben, miért nem utaztam külföldre. Azért, mert bíztam a militárista tábornokokban.

2. KAPCSOLATOM A MUKDENI KLIKK VEZETŐIVEL

„Augusztus 5. Hétkor keltem, fürdés után az orvos megvizsgált. Nyolc órakor Cseng Hsziao-hszü, a Tung-csien történeti krónikáról* magyarázott nekem. Kilenc órakor a parkban sétálva fogadtam Kang Ju-vejt, aki tíz óra után távozott. Ezután Csang Hszien és Csang Csing-csang érkezett, velem reggeliztek, mindegyik kapott tőlem egy kalligráfiát »gazdagság és hosszú élet« írásjegyekkel. A parkban együtt lefényképeztettük magunkat. Csang Hszien, Li Csing-lin egyik parancsnoka, Csang Csing-csang pedig Szun Csuang-fang egyik jeles tábornoka. Tizenkét órakor mentek el. Ezután Csi Hszünt fogadtam, aki hamarosan el is távozott. Majd gyümölcsöt és süteményt ettem, és angol tanárnőmmel társalogtam. Megérkezett a festőnő, akit a császárné hívott meg. A szobában lepihentem. A parkban kerékpároztam. Késő délután autóval kimentem megtekinteni az újonnan vásárolt házat, kis idő múlva visszajöttem. Nyolckor vacsoráztam, aztán fogadtam Pao-csuan orvost. Tizenegykor pihenni tértem.

Augusztus. 6. Nyolc óra után keltem. Tízkor fogadtam Jüan Li-csunt. Tizenegykor reggeliztem, miközben találkoztam Pao-csuan doktorral. Tizenkét órakor fogadtam Kang Ju-vejt, aki egykor távozott. Ezután Csen mester jött hozzám. Háromkor lepihentem. A szárazföldi hadsereg parancsnokát, Pi Su-tenget és felesége báty-

* Tung-csien krónika, teljes nevén Ce-cse tung-csien; az egyik leghíresebb kínai történeti krónika. A jeles történetíró Sze-ma Kuang munkája. 294 füzetből áll, és a Hadakozó Fejedelemségek korától, i. e. 403-i. sz. 1362-ig tárgyalja Kína történetét.

ját, Csang Csi-jin zászlóaljparancsnokot láttam vendégül, hamarosan elmentek. Nemsokára Vu Csung-caj érkezett. Megbízta, hogy adja át üdvözetemet Vu Pej-funak. Hatkor Pi Hang-csang jött, valamivel hat után távozott. Azután a parkban sétáltam. Apósom jött, vele beszélgettem. Azután nyugovóra tértem.”

Ebből az 1927-ből való naplórészletből látható, hogy mivel töltöttem napjaimat és kikkel találkoztam. 1926–1928-ig Pi Su-teng, Csang Cung-csang és a többiek a Csang rezidencia mindennapos vendégei közé tartoztak. Rajtuk kívül fogadtam még Csang Hszüeliangot (Csang Co-lin fia) és a mukdeni klikk több más katonai vezetőjét is. Az első közülük, akivel találkoztam, Li Csing-lin volt. Tiencsinbe érkezésem idején győzte le Vu Pej-fut és foglalta el a várost, s a mukdeni klikk Cseli tartománybeli főkormányzójaként keresett fel azzal a céllal, hogy védelméről biztosítson. Az ő katonai parancsai azonban, akárcsak Kína többi tábornokáé, nem voltak érvényesek az idegen settlementben.

A Tiencsinben eltöltött hét esztendő alatt megpróbáltunk a magunk oldalára állítani minden militarista tábornokot, aki csak hajlandónak mutatkozott erre. Valamennyien több-kevesebb reménnyel kecsegtettek. Vu Pej-fu hozzám küldött beadványában alattvalómnak nevezte magát, Csang Co-lin térdet hajtott előttem. Tuan Csi-zsuj kifejezte óhaját, hogy találkozni szeretne velem. Mégis valamennyiük közül leginkább és legtartósabban a mukdeni csoport vezetői hitegettek engem, és én is hozzájuk ragaszkodtam leginkább. A dolog Csang Co-lin térdhajtásával kezdődött.

1927 egy júliusi napján apósom nagy örömmel újságolta, hogy Csang Co-lin százezer jüant küldött bizalmas emberével, és azt üzeni, hogy útszállásán találkozni szeretne velem. Amikor Csen mester tudomást szerzett erről, nyomban ellenkezni kezdett. „Semmiképpen sem lehet azt megtenni – mondta –, hogy Felséged köztársasági tábornokokat látogasson meg, ráadásul az idegen settlement területén kívül.” Nekem is az volt az érzésem, hogy nem lehet ilyen vakmerően, méltóságom rovására intézni a dolgot, ezért elhárítottam a meghívást. Másnap éjszaka apósom váratlanul Csang Co-lin bizalmas emberével jelent meg: Csang Co-lin szállásán vár és azt üzeni – mondták –, hogy kínai területen semmi veszély sem

fenyeget, mégis menjek el hozzá. Miután apósom újra meg újra bizonygatta előttem Csang Co-lin becsületességét, arra gondolva, hogy Csang nemrégiben mennyire törődött velem, és mivel már a palotában is hallottam, hogy Csang Hszün mellett (a két Csang ugyan is rokonságban volt egymással) Csang Co-lin van a legjobb szándékkal a Csing-dinasztia iránt, anélkül, hogy valakinek is szóltam volna, beültem az autóba, és útnak indultunk.

Ezen a nyáreleji éjszakán először hagytam el a japán settlement területét. Csang Co-lin útiszállása a Cao-féle virágoskertben volt. A bejáratnál különös díszőrség fogadott. Kocsink ősi alabárdokkal és modern puskával felfegyverzett, sötét egyenruhás katonák sorfala között haladt a bejáratig. Miután kiszálltam, fényesen kivilágított nagy fogadóterembe vezettek. Ekkor lépett előm egy alacsony, rövid bajuszos, polgári ruhás férfi. Rögtön felismertem benne Csang Co-lint. Zavarban voltam, mert nem tudtam, hogyan viselkedjem. Ez volt ugyanis az első eset, hogy házon kívül találkoztam köztársasági nagysággal, és apósomnak sem volt ideje eligazítást adni nekem. Szerencsére vendéglátóm habozás nélkül előm lépett, letérdelt a téglapadlóra, és fejét a földhöz érintgette.

– Üdvözlöm Felségedet! – köszöntött hajlongás közben.

– Üdvözlöm, marsall! – válaszoltam, miközben lehajoltam és felsegítettem, azzal a fogadóterembe léptünk. Nagyon boldog voltam; az igazat megvallva kissé meg is lepett leborulása – bár e a meglepődés semmiképpen sem illik egy császári felséghez –, és elpárolgott a lealacsonyodás miatti szégyenérzetem is. Természetesen annak még jobban örültem, hogy ez a rendkívül fontos személyiség még nem felejtette el a múltat. A fogadóterem igen katonásan, de elég zagyván volt berendezve; asztal, körülötte kárpitozatlan kínai székekkel, nyugati kanapé, üveg spanyolfal. Egy kerek asztalnál telepedtünk le egymással szemben. Csang Co-lin egyik cigarettáról a másikra gyújtva beszélt. Először Feng Jü-hsziangot szapult a palota elleni erőszak miatt – mondván –, azért tette, hogy elvigye a palota drágakincseit. Bezzeg ő nagy gondot fordít a régiségek megőrzésére. Ezért ő nemcsak a senjangi császári palotára ügyel, mint a szeme fényére, de ezúttal a pekingi „Sze-ku csüan-su” című nagy enciklopédiát szintén teljes egészében sikerült megmen-

tenie – pedig azt is el akarták vinni. Furcsa fintorral jegyezte meg, hogy nem kellett volna a japán követségre menekülnöm, miután csapataival ő már bevonult Pekingbe, hiszen elegendő erővel rendelkezett, hogy megvédjen. Érdeklődött, miként élek a palota elhagyása óta, miben szenvedek hiányt, mondjam csak nyugodtan.

– Nagyon jól tudom, hogy Csang marsall milyen figyelmes volt irántam – válaszoltam –, azért mentem mégis a japán követségre, mivel Feng Jü-hsziang csapatai még Pekingben voltak. Arról is régóta tudok – folytattam –, milyen gondosan óvja a fengtieni császári palotát és az ősök mauzóleumát, tehát tisztában vagyok jó szándékával.

– Ha Felségednek kedve van hozzá, jöjjön el a mi Fengtienünkbe, lakjék a palotában, amíg én ott vagyok, kedve szerint cselekedhetik.

– Csang marsall, Ön igazán nagyon jó hozzám.

Csang marsall azonban nem hozta szóba többször a dolgot, a beszélgetést inkább mindennapi életemre terelte.

– Ha valamilyen hiányt szenvedne, írjon levelet.

Hogy mi hiányzik nekem? Egy trónus, de hát ezt mégsem mondhattam meg neki kereken, ez természetes.

Kettesben beszélgettünk, rajtunk kívül csak egy sereg légy repkedett. Mindjárt fel is figyeltem rájuk. A settlementben ugyanis még sohasem tapasztaltam, hogy késő éjszaka ennyi légy repkedett volna.

Később egy segédtestét lépett be.

– Jang vezérkari főnök kér kihallgatást – jelentette.

– Ráér, egy kicsit később – intett neki.

Gyorsan felálltam.

– Marsall, ön nagyon elfoglalt, búcsúzom is.

– Dehogy, dehogy – vágott közbe sietve. Ebben a pillanatban, mintha egy női arc suhant volna el az üvegparaván mögött. Később hallottam, hogy Csang marsall ötödik mellékfeleségét pillantottam meg. Valóban az volt az érzésem, hogy a marsall nagyon elfoglalt lehet, ismét búcsúzni kezdtem, ezúttal már nem tartóztatott.

Valahányszor elhagytam szállásomat, a Csang-kertben lakó detektíveknek mindig el kellett kísérniük engem. Most is így történt. Nem tudom, Csang Co-lin észrevette-e az autó sárhányóján álló

civilruhás japánokat, de amikor odakísért az autóhoz, jó hangosan azt mondta:

– Ha ezek a kis japán ördögök kezét emelnének Önre, csak szóljon nekem, én majd ráncba szedem őket!

Kocsim ismét áthaladt a különös őrség sorfala között, és elhagyta a Cao-féle virágos parkot, visszahajtottunk a settlementbe. Másnap a japán főkonzul figyelmeztetett:

– Ha Felséged külön titkos látogatásokat tesz kínai területen, a japán kormány nem képes biztonságát garantálni!

Bár Csang Co-lin hetvenkedett, hogy majd ő ellátja a kis japán ördögök baját, s bár a japán konzul tiltakozott, akkoriban mindenki jól ismerte Csang Co-lin és a japánok kapcsolatait. Ha ugyanis a japánok nem szállítottak volna neki puskát, ágyút és lőszert, akkor bizony nem lehetett volna ilyen nagy hadserege. Ezért a látogatás nagyon felgerjesztette reményemet, s a tiltakozás sem igen hervasztotta le azt. Csen Pao-senék ellenkezésével még kevésbé törődtem.

Restaurációs reményeimet a későbbi események, nevezetesen az 1927-ben hatalomra került és az ún. Tanaka-terv* miatt hírhedtté vált Tanaka-kormány magatartása tovább élesztgette. Maga a terv csak 1929-ben került nyilvánosságra, lényege azonban már 1927-ben ismertté vált. Idézek itt egy részletet a Távol-keleti Nemzetközi Katonai Törvényszéknek** az akkori helyzetről adott értékeléséből:

„Tanaka miniszterelnök »aktív politikája« a mandzsúriai hatalmasságokra (különösen Északkelet-Kína határmenti területei és

* Tanaka miniszterelnök császárához intézett beadványában többek között a következőket mondja: „Ha le akarjuk igázni Kínát, akkor előbb Mandzsúriát és Mongóliát kell leigáznunk. Ha meg tudjuk hódítani Kínát, akkor Ázsia többi része, a délkelet-ázsiai szigetvilág országai is meghódolnak előttünk . . . Miután pedig Kína nyersanyagforrásai felett rendelkezünk, továbblépve meghódíthatjuk Indiát és a déltengeri szigeteket, Kisázsia, sőt Európát. Más szóval az első lépés: Tajvan s a második, Korea meghódítása már megvalósult, csak a harmadik, Mandzsúria és Mongólia bekebelezése és egész Kína meghódítása van még hátra.”

** Távol-keleti Katonai Törvényszék – a győztes hatalmak képviselőiből alakult nemzetközi bíróság, amely a japán háborús bűnösök felett ítélték 1946-ban, Tokióban.

Mandzsúria, valamint a Zsehol tartomány politikai vezetőjével, Csang Co-linnal való együttműködésre), valamint a japánok által már megszerezni vélt különleges jogok kiszélesítésére és fejlesztésére épült. Tanaka miniszterelnök kijelentette: Japán tiszteletben tartja Kína Mandzsúria felett gyakorolt jogait, és kész minden lehetőséget megragadva Kína irányában a »nyitott kapuk politikáját« folytatni. Am Japán határozottan eltökélte: nem engedi meg, hogy e terület nyugalma és Japán létérdekeit bárki is veszélyeztesse. A Tanaka-kormány hangsúlyozta, hogy Mandzsúriát másként kell elbírálni, mint Kína más területeit, és kijelentette: ha a felfordulás Kína más területeiről Mandzsúriára és Mongóliára is kiterjedne, Japán fegyveres erővel védi meg jogait ebben a térségben.”

Az előttem térdre boruló Csang Co-lin, miután elnyerte a Tanaka-kormány támogatását, Észak-Kína katonai vezetőinek vezére, az Ankoucsün [az ország békéjét őrző hadsereg] főparancsnoka, később pedig a katonai kormány generalisszimusa lett. Amikor pedig Csang Kaj-sek hadserege észak felé tört, a mandzsúriai és mongóliai érdekeit védő japán hadsereg bevonult a Mandzsúriától és Mongóliától sokezer li távolságra lévő Csinanba, és megrendezte a döbbenetes „csinani mészárlást”. A japán hadsereg főparancsnoka, Okamura még egy Csang Kaj-seknek szóló figyelmeztetést is kifüggesztett. A tiencsini japán helyőrség vezérkari főnöke irántam tanúsított figyelmessége kifejezéseként egy példányt számomra is lemásoltatott. A kommunistákat, a diákokat és a munkásokat halomra gyilkoló Csang Kaj-sek pedig, hogy kedvében járjon az imperializmusnak, a figyelmeztetésről tudomást szerezve, szófogadóan kivonta csapatait Csinanból, és megtiltotta a tömegeknek, hogy bármilyen Japán-ellenes mozgalmat indítsanak.

Ebben az időben a mukdeni csoport vezetőivel az én kapcsolataim is rendkívüli módon elmélyültek.

A nyilvános érintkezés ezekkel az emberekkel Csang Co-linnal való találkozásom után kezdődött. Apám udvarmestere, Csang Ven-csi, akinek sok kebelbarátja volt Csang Co-lin táborában, egyike volt azoknak az embereknek, akik felhajtották nekem a mukdeni tábornokokat. A Tiltott Város katonazenekarának karmestere

szintén a mukdeniak egyik „személyisége” lett, ő is elkalauzolt hozzám egy-két tábornokot, még Csang Co-lin fiát, Csang Hszüe-liangot is bemutatta. Amikor ezek a tábornokok a Csang-rezidenciába látogattak, már nem hajtottak térdet, mint azelőtt a Tiltott Városban, és nekem sem kellett „a Tiltott Városba való belovaglás” kiváltságát adományoznom. Pusztán csak meghajoltak előttem vagy kezet fogtunk, majd leültünk. Hozzájuk írott leveleimben sem igen ragaszkodtam a császári formásokhoz. Barátságomat elsősorban azokkal fűztem szorosabbra, akik nagyobb érdeklődést tanúsítottak a restauráció iránt. Az első, akivel rokonszenveztem, Pi Su-teng mindenkinél buzgóbban törődött a jövőmmel. „Az emberek visszasírják a régít”, „a jövőben csak a császárság mentheti meg Kínát, seregnyi a sárkány, de nincs fejük” – mondogatta, és eszmefuttatása nem sokban különbözött a veteránokétól. Csang Cung-csang egyik hadseregparancsnoka s egyben a Po-tengeri* flotta admirálisa volt ő. Egyszer meghívott hadihajójára is. Nagy reményeket fűztem hozzá, s amikor hírül hozták, hogy Ku Jü-pu agyonlőtte, roppant módon elszomorodtam. Halála után fordult figyelmem Csang Cung-csang felé.

Ez a Csang Santung tartományban született. Amikor Tienccsinben találkoztam vele, alig múlt negyvenéves. Első pillantásra tagbaszakadt, pirospozsgás férfi benyomását keltette, ha azonban az ember jobban megnézte, a pirospozsgás arcbőrön kiütközött az ópiumszívás okozta szürkés árnyalat. Tizenöt-tizenhat éves korában Jingkouban csavargott, és egy kártyabarangban dolgozott, csalókkal és az ottani szélhámosokkal, hamiskártyásokkal töltötte idejét, majd az egyik kisebb északkelet-kínai rablóbanda vezére lett. Onnan ment át aztán Vlagyivosztokba, ahol a kínai kereskedők szövetségének szolgálatába szegődött besúgó magánnyomozóként. Mivel nem fukarkodott a pénzzel, és kitűnően értett a kapcsolatok kiépítéséhez, az orosz titkos rendőrséggel együttműködve a vlagyivosztoki alvilág vezérévé emelkedett; nyilvános házat, játék- és ópiumbarlangot nyitott. Az 1911-es forradalom vucsangi felkelése után a déli forradalmi hadsereg elküldte megbízottját az orosz-kínai

* *Po-tenger* – kínai beltenger Santung és Liaotung félszigetek között.

határra, hogy egy ottani Liu Tan-ce nevű rablóvezért megnyerjen. A tárgyalások eredményeként Liu lovas rablóiból lovascsapatot szervezett, a bandavezér pedig ezredparancsnok lett. Csang Cung-csang volt a közvetítő. Elkísérte őket Sanghajba és – nem tudni milyen úton-módon – a forradalmi hadsereg ezredparancsnokává lépett elő, a volt rablóvezér pedig alatta szolgált zászlóaljparancsnokként. Az ún. második forradalom kirobbanásakor az ellenforradalomra spekulált és a forradalmár katonák lemészárlásával szerzett érdemeiket, amiért Feng Kuo-csang kitüntette, és testőrségének parancsnokává nevezte ki. A továbbiakban a hadosztály-parancsnokságig vitte. Miután Csiangszu és Anhuj tartományokban vereséget szenvedett, északra menekült, és Csang Co-linhez szegődött el zászlóaljparancsnoknak. Attól kezdve, hogy Csang Co-lin Peking ellen indított hadjáratot, újból emelkedni kezdett a ranglétrán, hadosztály-, majd hadseregparancsnokká, végül Santung tartomány katonai helytartójává nevezték ki. Később Csiangszu, Anhuj és Santung tartományok katonai parancsnokaként bekerítette a kommunista csapatokat, azután Cseli és Santung tartományok hadseregének főparancsnoka, egész országrész kiskirálya lett. Rabló múltja miatt a délkinai lapok a „Kutyahús Tábornok” gúnynevet adták neki, később pedig látva, hogy valahányszor vereséget szenved, mindig megszökik, „Hosszúlábú Tábornok”-nak csúfolták.

1928. április 2-án Csang Kaj-sek és Csang Hszüe-liang harapófogójába szorulva Csang Cung-csang a Lanho-folyónál vereséget szenvedett. Ekkor Talienbe, majd Japánba menekült. 1932-ben azzal az ürüggyel, hogy családja síremlékét gondolzza, visszatért szülőföldjére, Santungba. Titokban azonban megpróbálta a tartományi hadsereget fellázítani, és az átállt csapatokra támaszkodva a santungi tartományi elnök posztját megszerezni és uralmát Santungban visszaállítani. 1932. szeptember 3-án azonban a Csinani vasútállomáson agyonverték. A gyilkos azzal védekezett, hogy nagybátyja haláláért állt bosszút. Az igazság azonban az, hogy Santung tartomány elnöke gyilkoltatta meg. Mondják, hogy holtteste sokáig hevert a szabad ég alatt, titkára ugyanis nem talált embert, aki hajlandó lett volna a hullát elvinni. A koporsóüzlet tulajdonosa megkoporsót nem akart adni a titkárnak. Végül a gyilkosságot kitervelő

tartományi kormányzóság vitette el a hullát. Ez a bűnöző, akire mindenki azt mondta, hogy megérdemelte sorsát, rezidenciám legszívesebben látott vendégei közé tartozott, őbelé helyeztem legnagyobb reményemet.

Amikor az Északi Palotában tartózkodtam, Csang Cung-csang álmában szökött be hozzám, majd miután Tiencsinbe kerültem, valahányszor arra járt, mindig meglátogatott. Késő éjszaka szokott jönni, mivel nappal mindig aludt. Este ópiumot szívott, attól életre kapott. Hosszasan elbeszélgettünk, és az égvilágon minden szóba került.

1926-ban, amikor Csang Co-lin és Vu Pej-fu összefogott Feng Jü-hsziang ellen és megütköztek vele Nankouban, Feng visszavonulása után először Csang Cung-csang foglalta el Nankout. Erről az öröndetes hírről tudomást szerezve, nyomban írtam neki egy félhivatalos levelet:

„Hsziao Kun katonai kormányzónak minden jót kívánok. Régóta nem váltottunk levelet, sokat gondolok Önre. Most, miután Nankouban a katonai művelet befejeződött, teljes a győzelem. A száz-ezer főnyi hadsereg Cseli és Santung tartományban folytatja harci tevékenységét, egyik győzelmet a másik után aratja az erős ellenség felett. A nyári hőségben nehéz és veszélyes feltételek között az ellenség súlyos nyomása közepette, néhány nap leforgása alatt Ön szétverte a lázadók fő fészket, hatalmas érdemeket szerzett, Kínát megmentette a veszedelemtől, a kommunisták megsemmisítése sikerrel járt. A kommunistákat messzire űzte, ha mind egy szálíg nem semmisítjük meg őket, féltő, a jövőben veszélyt hoznak reánk.

Remélem, hogy Ön ettől az elvtől vezéreltetve az ügyet végig viszi, és elsöpri őket a föld színéről. Kína és a nép nagyon boldog lesz. Elküldöm Szuo Jü-sant, hogy adjon át Önnek, tábornok, két ezüstvázát a nankoui győzelem emlékére. Kérem fogadja el őket. Adja át üdvözetemet Csang Hszüe-liangnak, Li Csing-linnek és Csu Jü-punak.”

Csang Cung-csang győzelméről saját hírszerző forrásaimból korábban értesültem, mint az újságokból. Egyesek híreket gyűjtöttek számomra, mások a külföldi újságcikkeket fordították. A külföldi újságokból és saját hírforrásaimból értesültem a győzelemről, és

szinte újjongtam. Abban reménykedtem, ha teljes a győzelem, akkor az megalapozza majd az én restaurációm. Ez a „Kutyahús Tábornok” azonban, amikor a magasban szárnyalt, nemigen hajlott arra, hogy nyíltan tárgyaljon ezekről a dolgokról, csak amikor „Hosszúlábú Tábornokká” változott, akkor jutott eszébe újra az én ügyem.

1928-ban Csang Kaj-sek, Feng Jü-hsziang és Jen Hszi-san szövetségre léptek, és ezzel megvetették a lábukat Észak-Kínában. A tiencsin-pukoui vasútvonal kikerülte a Csang Cung-csangot segítő japánokat. Ezzel Santung, tábornokom bázisa elveszett, és ökelme csúfos vereséget szenvedve, egyszerusza Sanhajkuanig szaladt. Csang Co-lin vonatját a japánok ekkor már felrobbantották. Fia, Csang Hszüe-liang az „ifjú marsall” Csang Cung-csangnak nem engedte meg, hogy Sanhajkuant csapataival elhagyja, így esett, hogy Lutaj és Luancsou között szorítógyűrűbe került, a katasztrófa elkerülhetetlen volt. Vezérkari főnöke, Csin Csuo ekkor felkeresett engem. Elhozta a tábornok levelét, amelyben azt bizonygatta, hogy még rengeteg katonája és ágyúja van, nem lesz nehéz Pekinget és Tiencsint visszaszerezni, csak először a havi zsoldot kellene kifizetni, éppen most képezi ki a hadsereget, „alázatosan kérem, bölcs belátása szerint küldjön segílyt, hadd tudják meg az Ön katonái, kire is számíthatnak . . . ”

A közvetítő vezérkari főnök egyre csak azt ismételgette, hogy csupán az én támogatásomat várja, a győzelem a kezükben van. Csen mester és Hu Sze-jüan azonban megneszelték, hogy már megint szórni akarom a pénzt, és lelkemre beszéltek. Ennek az lett a következménye, hogy mindössze egy buzdító levelet küldtem neki. Nem sokkal ezután teljes csődbe jutott, és Japánba utazott. Bár egyre messzebbre került tőlem, ennek ellenére mindig közvetítette valaki leveleit és üzeneteit. Leveleiből egyre inkább áradt a Csing-dinasztia iránti elszánt odaadás, és minden levelének az volt a közös sajátossága, hogy pénzt kért tőlem. A levélhordók között Csin Csuo-n kívül, aki egyébként a Mandzsukuo-korszakban szárnysegédem lett, ott volt a későbbi Mandzsukuo külügyminisztere és mások, akik híreket hoztak a tábornokról. Már nem emlékszem, mennyi pénzt hordtak el tőlem. Csen Pao-sen és Hu Sze-jüan tanácsára

végül beszüntettem a vele való levelezést, bár továbbra is hűséges maradtam a mukdeni csoporthoz, noha Csang Co-lin ekkor már halott volt.

Mindenki előtt ismeretes, hogy Csang Co-lin elpusztítását a japánok tervezték ki.* Később azt hallottam, hogy a japánok azért tették el láb alól Csang Co-lint, mert egyre kevésbé fogadottszót nekik. Fia, az ifjú marsall hatására ugyanis le szeretette volna rázni a japánokat és az Egyesült Államokkal akart barátkozni. A japánok azt mondták rá: „Megfeledkezik a becsületről és a kötelességről, nem méltó a barátságra.” Meggyilkolása egy kissé engem is megijesztett, egyes veteránok figyelmeztetést láttak ebben. Később azonban nem sokat izgattam magam a veteránok aggodalma miatt, mivel arra gondoltam, hogy én más vagyok, mint Csang Co-lin, aki csupán egy a sok katonai vezető közül, ilyet rajta kívül találnak még rengeteget, én azonban császár vagyok, s azt a japánok a kínaiak közül nem tudnak még egyet előkeríteni. Környezetem az alábbi konklúziót vonta le: Északkelet-Kínában az emberek lelkük mélyéig gyűlölik a japánokat. Japán megakadályozza az északkelet-kínai hadsereg és a párthadsereg (értsd Csang Hszüe-liang és a Csang Kaj-sek Kuomintang-hadserege) együttműködését. Elég ereje van ahhoz, hogy

* Csang Co-lin elpusztításának lefolyásáról és okairól a terv kidolgozásában részt vett egyik japán háborús bűnös, Kavamoto elhárító ezredes vallomást tett. Szerinte ő irányította a japán Kvantung-hadsereg vezérkari embereit a terv kidolgozásában. A Peking–Senjang- és a dél-mandzsúriai vasút találkozásánál állították fel a halálos csapdát. A vasútelágazásnál 30 zacskó ekrazitot rejtettek el, egy 500 méter távolságra eső megfigyelőtoronyból elektromos berendezéssel végezték a robbantást. Az elágazástól északra sántörő berendezést állítottak készenlétbe, a közelben pedig rohamosztagot rejtettek el. 1928. június 4-én fél hatkor ért oda Csang Co-lin kék, páncélozott expressze. Az ezredes megnyomta a gombot, Csang és különvonata a levegőbe repült. A Kvantung-hadsereg, hogy a gyanút elterelje, azonnal műszaki alakulatokat küldött a vasútvonal rendbehozására, meggyilkoltak a helyszínen tartózkodó két kínait, zsebükben a Kuomintang északi expedíciós hadseregének hamis levelével, letartóztattak több mint tíz ártatlan ottani lakost, akik azt vallották, hogy mindez a nemzeti hadsereg műve. Csang Co-lint azért ölték meg, vallotta a japán, „mert minden japánbarát militarista tábornokot kézben tudtunk tartani. Amíg fel tudtuk használni, segítettük, amikor pedig már nem tudtuk használni, valahogy eltettük láb alól!”

ezt el is érje. „Ezzel szemben Japán, ha meg is szerzi Északkelet-Kínát, nem lesz képes azt kormányozni, ezért Felsőged trónra helyezése nélkül nem tud majd úrrá lenni a nehézségeken.”

Mélyen meg voltam győződve arról, hogy Japán elfogadja az alábbi elvet: „Ha az ő erejükre akarok támaszkodni, akkor először Északkelet-Kína szívét kell megnyernem.” Ez logikusan következő politika volt. A mukdeni csoportból azért választottam ki Csang Co-lin régi főembereit, hogy felhasználjam őket a restaurációhoz. Egy kantoni származású öreg veterán, régebben a Hanlin Akadémia tagja, az északkelet-kínai Vörös Horogkereszt Társaság kiemelkedő személyisége ekkor eljött hozzám, hogy a mukdeni tábornokokkal szervezze kapcsolataimat. Mivel Csang Hszüe-liang már világosan kifejezésre juttatta, hogy kész együttműködni Csang Kaj-sekkel, az öreg akadémikusnak nagyon óvatosan kellett tevékenykednie. Röviden szólva: semmi eredményre sem jutott.

3. SZEMJONOV ÉS A KIS CSU-KE LIANG*

Már nem tudnám megmondani, mennyi pénzt költöttem, s mennyi drágakincset fecsérelem el a katonák beszerzésére, megvásárlására, annyi azonban bizonyos, hogy ebből jelentős summa jutott Szemjonovnak. Szemjonov a cári Oroszország tábornoka volt, s miután a szovjet Vörös Hadsereg szétverte a Távols-Keleten, maradék csapataival a mandzsu-mongol határvidékre menekült, és ott rabolt, fosztogatott, gyilkolt és gyűjtogatott. Nem volt olyan bűn, amit el ne követett volna. Ez a rablócsapat be akart törni a Mongol Népköztársaság területére, s miután visszaverték, a kínai határvidéken szerette volna kiépíteni bázisát, ám a helyi kínai hadseregek is hajtóvadászatot indítottak ellenük. 1927-re számuk erősen megcsappant, közönséges rablóbanda lett belőlük. Ebben az időben Szemjonov végigkilincselte Pekinget, Tiencsint, Sanghajt, Talient, Port Arthurt, Hong Kongot és Japánt, megpróbálkozott a

* Csü-ke Liang (181–234) az ókori Su fejedelemség (Szecsuan tartomány vidéke) kiváló hadvezére és diplomatája. Neve a hadi cselvetés és a diplomáciai művészet szimbóluma lett.

kínai militarista tábornokokkal és a külföldi politikusokkal is. Amikor kiderült, hogy áruja senkinek sem kell, közönséges szélhámossá vált. A második világháború után aztán Szemjonovot elfogta a szovjet hadsereg, s amikor a Szovjetunióban tartottak őrizetben, akkor hallottam, hogy fel is akasztották.

Tiencsini éveim alatt végig kapcsolatban voltam ezzel a kínaiak, oroszok és mongolok véréből szennyes gonosztevővel. Rengeteg pénzt öltem belé, és határtalanul nagy reményeket tápláltam iránta. Szemjonovra először Seng Jün és Lo Csen-jü hívták fel a figyelmet, Csen mester ellenkezése miatt azonban akkor nem fogadtam. Lo Csen-jü közvetítésével Cseng Hsziao-hszü tanácsadóm később találkozott vele, és úgy vélekedett róla, hogy mint külföldi tiszt, használható káder. Dicsérte előttem, mondván, nem árt majd beajánlani Csang Cung-csangnak egy későbbi együttműködésre. Akkoriban ugyanis éppen ez utóbbiban reménykedtem, helyesltem tehát Cseng Hsziao-hszü elképzelését, akinek közreműködésével aztán Csang Cung-csang be is fogadta a Szemjonov által felajánlott külföldi zsoldosokat. A fehérgárdista csapat megerősödött, s a két fél még „kínai–orosz antibolsevista katonai szerződést” is kötött egymással.

Cseng Hsziao-hszü buzgalmának eredményeként 1925 októberében rezidenciámon mégiscsak fogadtam Szemjonovot, aki egy mongol fordító társaságában keresett fel. Nagyon elégedett voltam ezzel a tárgyalással, elhittem neki, hogy az antibolsevista restauráció „nagy ügyét” a nehézségek ellenére is diadalra tudja majd juttatni. Azon nyomban adtam neki ötvenezer jüant terve megvalósításához. Később együtt le is fényképeztettük magunkat. Létrejött a testvéri szövetség, ő pedig megígérte, hogy mindörökké hűséges lesz a Csing-udvarhoz.

A tizennégy ország Szovjetunió elleni intervenciója annak előtte fulladt kudarcba, s a szovjetellenes, kommunistaellenes hullám ezt követően az egész világon magásra csapott. Szemjonov és Cseng Hsziao-hszü elmondták nekem, hogy Anglia, Amerika és Japán elhatározták, miszerint Szemjonov vezetésével létrehoznak egy szovjetellenes rohamcsapatot, ellátják hadianyaggal és pénzzel, s vállalkozáshoz a cári család is nagy reményeket fűz. A cári udvar

egyébként kapcsolatban volt Cseng Hsziao-hszüvel is, a dolog részleteire azonban már nem emlékszem. Szemjonovéknak ugyanis volt egy tervük és ez engem is komolyan számításba vett. Az volt az elképzelésük, hogy északkelet-kínai és belső-mongóliai híveik és csapataik segítségével azon a területen létrehozunk egy antibolsevista bázist, ahol elfoglalhatnám trónomat. Tevékenységük költségeinek fedezésére a bankban folyószámlát nyitattam részükre, Cseng Hsziao-hszü folyósította a pénzt, amely bármely pillanatban rendelkezésükre állott. Az első betét összege alighanem tízezer jüan volt. Szemjonov azt is kijelentette, hogy nekem tulajdonképpen nem is kellene őt anyagilag támogatnom, mert a fehérorosz emigránsoktól 180 millió rubel támogatást kapott (utóbb már 300 millióról beszélt), később pedig angol, amerikai és japán pénzügyi támogatásban részesül, ezt a pénzt azonban egyelőre még nem kapta kézhez, csakis ezért vesz most igénybe egy kis pénzt tőlem. Ettől kezdve aztán számtalanszor kereste fel Cseng Hsziao-hszüt egy kis pénzért, mivel „még mindig nem kapta kézhez” a többi. Egyszer azzal jött hozzánk, hogy a tiencsini japán helyőrségi parancsnok megállapodott Csang Co-linnal, aki sürgősen várja őt Senjangban a terv megvitatása végett, de nincs pénze útiköltségre. Máskor meg azt találta ki, hogy a sanghaji szovjet konzul utasítást kapott, lépjen érintkezésbe vele, és állapodjanak meg a Távol-Kelet egyes területein létrehozandó önkormányzat ügyében. Ezért van szüksége útiköltségre, egyúttal Tokióba is el kellene utaznia, hogy a kérdést ott is tanulmányozhassák. Nem tudnám kiszámítani, mennyi pénzt vitt el tőlem, csak arra emlékszem, hogy az 1931. szeptember 18-i, japánokkal kirobbant incidenst* megelőző két-három hónapban még 800 jüant könyörgött ki.

Szemjonovval való érintkezésem idején feltűnt egy sereg közvetítő is. Volt köztük egy Vang Si nevezetű, aki azzal dicsekedett, hogy nemcsak Szemjonov teljes bizalmát élvezi, de fontos japán személyiségekkel és kínai tábornokokkal is szoros kapcsolatban van. Gyakran hallottam tőle ilyesféle mondatokat: – Ez a legkritikusabb pillanat, az utolsó esély, soha vissza nem térő alkalom, amit nem

* A japán imperializmus Északkelet-Kína elleni inváziójának kezdete.

szabad elszalasztani. – Teljesen telebeszélte a fejemet. Nem áttallott memorandumot írni nekem, amely hemzsegett a kótyagos kijelentésektől. 1929. augusztus 9-én azt írta, hogy a japánok 8000 koreait toboroztak, azokat Szemjonov parancsnoksága alá rendelték, gondoskodtak minden szükséges költségről és felszerelésről, ráadásul összeszedtek még tízezer fehérgárdistát is. Anglia meg fogja szakítani diplomáciai kapcsolatait Szovjet-Oroszországgal, rendelkezésére bocsátanak nyolcvanmillió jüant és az összeget a Hong Kong–Sanghaji Bank Részvénytársaságnál helyezik letétbe számára. Már csak az információk megerősítésére várnak. . . . Franciaország és Olaszország szintén szimpatizálnak, és mindketten részt akarnak vállalni az ügyben. Amerika előzetes adományként ötmillió dollárt ajánl fel.

Amikor Vang Si ezt a jelentést benyújtotta, pártfogója, Cseng Hsziao-hszü éppen nem tartózkodott a Csang rezidencián, ezért Csen Pao-sen és Hu Sze-jüan ellenkezése miatt Vang nem léphette át küszöbünket.

A legélesebben Hu Sze-jüan támadta Vang Sit. Hu a Csing-kor végén Hanlin akadémikusként az államtanácsban szolgált. Utánam jött Tienccsinbe a Csang-rezidenciába, ahol ráragadt a „Hu Nagy Államtanácsos” gúnynév, mivel ha valaki találkozni akart velem vagy beadványt szándékozott benyújtani, előbb az ő engedélyét kellett megszereznie. Azért bíztam meg ezzel a feladattal, mert nem kételkedtem becsületességében. Hivatala „Tienccsini iroda” néven működött. Leginkább a Cseng Hsziao-hszü, Lo Csen-jü féle emberekkel való kapcsolatokat ellenezte. Amikor meglátta Vang Si beadványát, rögtön írt hozzá egy mellékletet, amelyben pontról pontra elemezte Vang Si és Szemjonov szavainak és tetteinek ellentmondásait, és rámutatott, hogy mindez szintiszta hazugság. Csen mester fejét ingatva sóhajtozott, és nagyon viszolygott a Cseng Hsziao-hszü féle emberek látogatásától. – Cseng, Cseng, semmirekellő rongyember ez a Cseng – szokta mondogatni. Végre a lelkemre beszéltek, erre elhatároztam, hogy nem érdekelnek többé Vang Si és Szemjonov küldöttei. Amint azonban Cseng Hsziao-hszü ismét visszatért Tienccsinbe, addig fecsegett, amíg újra hittem neki, és ismét kinyitottam vendégemnek a pénztárcámat. Később

Cseng Hsziao-hszü beajánlott még egy Accurti* nevű osztrákot és egy Reis nevű angolt is. Accurti báró a tiencsini osztrák settlement közmunkaügyi hivatalában dolgozott. Az állította magáról, hogy Európában nagy befolyása van, és ott restaurációs propagandát fejthetne ki érdekemben. Tanácsadói minőségben elküldtem őt Európába, és félévi tiszteletdíjként adtam neki 1800 jüant. Az angol Reis viszont újságíró volt, aki azt javasolta, hogy a restauráció érdekében feltétlenül lapot kell indítani, s e célra húszezer jüant kért tőlem. Adtam neki háromezret, meg is jelent „Csengpao” (Hűség) néven, néhány nap múlva azonban megszűnt.

Így festett hát a helyzet: volt ugyan államtanácsosom, aki az ajtó előtt mindenkit feltartóztatott, egy sereg összekötő tiszt, és a restaurációt támogató ember, mégis mindenki kapott hozzám belépő-jegyet a Csang-rezidenciába. Különösen 1926-tól kezdve, miután egy sereg facér parancsnok és bukott politikus lepte el a settlementet, az én tányérnyaló ingyenélőim is megszaporodtak.

Ezek közül az emberek közül leginkább Liu Feng-csit, a „kis Csü-ke Liangot” érdemes megemlíteni. A Csang Hszün köréhez tartozó egyik mukdeni tábornok mutatta be nekem. Hszü szavahíre szerint, Liu korunk Csü-ke Liangja, ha őt megnyerjük, magát a sárkányt is legyőzzük, s a restauráció ügye kilencven százalékig biztosra vehető. Liu Feng-csi akkor negyven körüli férfi lehetett. Bemutatkozó látogatásakor felmagasztalta képességeit, majd nyomban azt javasolta, hogy ajándékozzak neki néhány régiséget, kalligráfiát meg aranyórát, hogy ezek segítségével kapcsolatba kerülhessen a pódiumon lévő személyiségekkel. – Ilyen aforizma-kalligráfikkal ezeknél az embereknél nem megyünk semmire – jelentette ki mindjárt az elején. Bár megjegyzésétől kissé furcsa érzésem támadt, azzal nyugtattam magam, hogy ez az ember bizonyára egyenes és őszinte. Ha olyanokat mert mondani, amihez másnak nincs bátorsága, ez is azt bizonyítja, hogy szavahihető – gondoltam. Végül megengedtem neki, hogy a legértékesebb holmikat lassan

* Hugo Accurti a boxerfelkelés leverésében is részt vett tengerésztiszt nyugatomba vonulása után évekig a tiencsini osztrák-magyar settlement titkára volt.

elhordja tőlem. Egyszer például levélben arról írt, hogy éppen Csang Co-lin tábornokaival tárgyal:

„Ez a Cou nagyon tehetséges, valahányszor Csang Co-lin győzelmet arat, neki mindig nagy érdeme van benne. Csang nagyon jól fizeti, kis ajándékkal ezért nem lehet őt megnyerni, értékes drágakövet, gyémántot kell neki küldeni, ha mintegy tízezer jüan értékű ajándékot adunk neki, több tucatszoros haszon származik majd belőle.”

Világosan értésemre adta, ha meg akarjuk nyerni ezeket a tábornokokat, mindegyiknek tíz igazgyöngyöt kell adni, s azt is kereken megmondta, hogy a császári fővegről akarja azokat a gyöngyöket. Ilyenfajta levelek három-öt naponként érkeztek tőle, s nem hiányoztak belőlük az ilyenféle mondatok: „Ha igazi tehetséget akarunk, akkor több pénzt kell ráköltenünk. Nagy ügyekben nem szabad kicsinyeskedni, fukarkodni. Értékes kalligráfiákat, finom porcelánt kell ajándékozni, amit más nehezen tudna megszerezni. Ha mind igaz lett volna, amit jelentett, akkor a mukdeni csoportban zászlóaljparancsnoktól felfelé a négyszázezer katonával rendelkező ún. Vörös Puskák Szövetsége parancsnokán keresztül egészen a hegyeket uraló rablóvezérekig, „parlagi betyárokig” mindenki kapott az én kincseimből, régi porcelánjaimból és gyémántjaimból, s bőkezűségemtől annyira meghatódtak, hogy úgy tűnt: csak ki kell adnom a parancsot, és máris hozzá lehet fogni a dologhoz. Ő azonban hiába hordta el a sok holmit, semmi mozgást sem tapasztaltam. Később Csen Pao-sen akadémuskodására ingadozni kezdtem, az adakozással nem siettem többé, ugyannyira, hogy a „kis Csu-ke Liang” leveleiben újabb kifejezések tűntek fel: „A kiadás oly nagy, az útiköltség és a fogadások költsége még nincs is benne, a helyzet kritikus, minden most dől el, bárhogyan is, segítsen ki húszezer jüannal. A kölcsön nagyon sürgős, bármint is adjuk majd vissza, ezt a kedvező alkalmat nem szabad elszalasztani.” Később aztán rájöttem, hogy ez így nem lesz jó, és nem voltam hajlandó több pénzt küldeni. Hamarosan megkaptam újabb levelét, amelyben ilyeneket írt: „Ha Felséged nem kíséri rendkívüli figyelemmel nap mint nap a helyzetet, akkor hogyan lehetne győzni? Ha nem cselekszünk határozottan és nem reménykedünk a győzelemben, akkor kár fog-

lalkozni a dologgal. A történelem arra tanít, hogy a hatalmát meg-
alapozni és felvirágoztatni hivatott uralkodó nem lehet közömbös.”

Már nem emlékszem, hogy ez a „kis Csü-ke Liang” miként pár-
tolt el tőlem, később viszont már azért rimázkodott, hogy segítsen
ki legalább tíz jüannal. Később azt beszélték, hogy mivel Észak-
kelet-Kínában mindenfelé rémhíreket terjesztett, az egyik tábornok
főbe lövette.

Ilyen Liu Feng-csi-féle emberekből akadt egész csokorra való, s
többé-kevésbé ugyanazt a módszert alkalmazták, megjött az étvá-
gyuk, és rengeteg pénzt, régiséget, gyöngyöt, drágakövet csalogat-
tak ki tőlem. A legkülönbözőbb módon váltunk el egymástól. Egye-
sek búcsú nélkül távoztak, s volt akinek Hu államtanácsos vagy más-
valaki tette ki a szűrét. Olyan is akadt, akit én tiltottam ki házam-
ból. Az anfu-i klikkhez tartozó egyik kalandor, akit csak „Dagadt”
néven emlegettek, egyik alkalommal azt jelentette, hogy kapcsolat-
ba lépett a Csang Co-lint felrobbantó japán tiszttel. Megszervezte
Csang Hszüe-liang testőrével, hogy lázadást robbantanak ki Észak-
kelet-Kínában, fegyveres erővel hajtják végre a restaurációt, és vár-
ják, hogy elfoglaltam a trónt. Ez a meglepő, de annál nehezebben
híhető hír Csen mester fülébe jutott, aki természetesen eltérített tőle,
még apósom is helytelenítette, hogy ilyen emberekkel érintkezem.
A „Dagadt” még nagyobb cirkusszal vált meg tőlünk, mint a többi.
Amikor a kapuban feltartóztatták, dühbe gurult, és apósommal
kezdett kiabálni: – Ilyen nagy érdemeket szerzek, és a végén rám
se hederítenek? Rendben van, majd elmegyek a nemzeti kormány-
hoz, és elmondom a maguk császári felségének a bűneit! Meg akar-
ja döntení a köztársaságot! – Apósom azonban, aki már sokat fog-
lalkozott az ilyen csirkefogókkal, ügyet sem vetett rá.

– Jobb lesz, ha abbahagyja, a maga irományai a császári felség
kezében vannak! – mondta neki nevetve. Erre a „Dagadt” sürgő-
sen távozott. Ezek az emberek az 1931-es japán agresszió idejére
nyomtalanul eltűntek mellőlem. Ez nem sokkal azután történt, hogy
az északi militarista tábornokok elismerték a kék égen fehér napos
zászlót: a Kuomintang-kormányt. Ekkor már nem bíztam szavuk-
ban, és más egyéb okok miatt is, amelyekről később szólok majd,
másban kezdtem reménykedni.

1928 számomra a megrázkódtatások éve volt, amikor is hol öröm, hol meg szomorúság ért. A japán Tanaka-kormány egyfelől kijelentette: Mandzsúriába és Belső-Mongóliába nem engedi bevonulni a kínai hadsereget, sőt csapatokat küldött Csinanba, Santung tartomány székvárosába, hogy útját állja a déli hadsereg északi előretörésének. Másfelől a velem szoros kapcsolatban levő Csang Co-lin, Vu Pej-fu és Csang Cung-csang hadai fokról fokra szorultak vissza, és egyik vereséget a másik után szenvedték el. A militarista tábornokoknál érdekemben tevékenykedő embereimtől alighogy megkaptam a jó hírt, máris arról értesültem, hogy az irántam hűséges katonák vagy elmenekültek, vagy egyszerűen agyonlőtték őket.

Azt is rebesgették, hogy a dél-kínai kormány szakított a Szovjetunióval, s hogy Anglia is hasonlóképpen cselekedett, a Kuomintang nagyszabású párttisztogatást hajtott végre, és a Csen Pao-sen, Cseng Hsziao-hszü és a japánok által emlegett „viharos vad áradat” fenyegető veszélye mintha csökkent volna. Ők viszont éppen azt hajtogatták, hogy ez a veszedelem most egészen közélről fenyeget, s mindenütt engem gyűlölő emberek munkálkodnak. Az újságban olvastam a kantoni felkelésről, ugyanakkor az általam radikálisnak, vörösnek tartott Feng Jü-hsziang szövetkezett Csang Kaj-sekkel, és most a Peking–Hanhou vasútvonal irányából támadnak. 1928 második felében egyre szaporodtak az elszomorító hírek: Csang Co-lin meghalt, az amerikai követ közvetített Csang Hszüe-liang és Csang Kaj-sek között. Mindezekon kívül ebben az évben történt egy még ezeknél is döbbenetesebb esemény, kirabolták a császári mauzóleumot.

A Keleti Síremlék Hopej tartományban a Malan-dombon épült, Csien Lung császár és Ce Hszi császárné nyugodtak benne. Szun Tien-jing, a kártyajátékosból és ópiumkereskedőből lett rablótábornok, Csang Cung-csang hadosztály-, majd hadseregparancsnoka volt a tettes, akit 1927-ben gazdája „átnevelt”, és kinevezte a 41. hadsereg parancsnokának. 1928-ban csapataival a Malan-domb környékén táborozott, és szabályosan kirabolta a síremléket. Ezt megelőzően kifüggesztett egy hirdetményt a közelgő hadgyakorlatról,

lezáratta a környék útjait, majd műszaki zászlóaljának parancsnoka katonáival titokban kiásatta a császársírt. Három éjszaka ástak, és elhordtak minden kincset, ami csak a két sírpalotában található volt.

Csien Lung és Ce Hszi a Csing-korban a legnagyobb fényűzésben éltek. Egy történeti okmány a síremlékről az alábbiakat jegyezte fel:

„A sírpalota alagútját faragott fehér márvánnyal bélelték, az alagútba négy hatalmas kapun át vezet az út, ezek szintén faragott fehér márványból készültek. A sírpalota nyolcszögletű, teteje bolt-hajtásos, erre kilenc, ragyogóan fénylő aranszárkány van rádolgozva. Maga a sírpalota olyan nagy, mint a Tiltott Város Csung Ho (Középső Harmónia) Palotája. Csien Lung szarkofágja különleges keményfából készült, és egy nyolcszögletű kút fölé van helyezve. A két sírban arany-, ezüstrudakon és becses értéktárgyakon kívül különleges és ritka drágakövek, Ce Hszi sírjában gyöngy, smaragd, briliáns és gyémánt található. Főnix fejdíszre aranszálakkal összefont hatalmas gyöngyökből készült. Szemfedőjén gyöngyökből kirakott pünkösd-i rózsák vannak. Karperecén kisebb-nagyobb briliánsokból kirakva nagy krizantém és hat kis szilvavirág látszik. Kezében három hüvelyk hosszú smaragd pálcát tart a gonosz szellemek elűzésére. Lábaira gyöngyből készült papucsot húztak. Ezen kívül a koporsóba imafüzért, tizenhét füzér gyöngyöt és különféle nefrit-karpereceket is tettek. Csien Lung sírjába kalligráfiákat, festményeket, könyveket, kardokat, drágaköveket, faragott elefántcsontokat, korallokat, arany Buddha-szobrokat helyeztek. A selymek már a felismerhetetlenségig szétmállottak.”

Amikor a Keleti Síremléket őrző főhivatalnok jelentette Szun rablását, jobban felindultam, mint amikor kiraktak a Tiltott Városból. A családra és a veteránokra is hasonló hatást gyakorolt az eset. Csen Pao-sen, Csu Ji-fan, Cseng Hsziao-hszü, Lo Csen-jü, Hu Sze-jüan és a többiek, akármelyik csoporthoz tartoztak is, mind felerestek, és Csang Kaj-sek iránti haragjuknak adtak kifejezést. A veteránok mindenfelől küldözték a pénzt a síremlék restaurálására. Az ő javaslatukra és közreműködésükkel a Csang-rezidenciában kifüggesztették Csien Lung és Ce Hszi lélektábláját, és felállították a füstölőasztalt, mintha gyász lenne. Naponta háromszor

volt szertartás. Öregek és fiatalok jöttek vég nélkül, térdeltek, hullatták könnyeiket. A császári család és a veteránok táviratokat küldtek Csang Kaj-seknek, a peking-tiencsini körzet parancsnokának, Jen Hszi-sannak és a lapkiadóknak, melyekben követelték Szun felelősségrevonását és a kár megtérítését, valamint a síremlék helyreállítását. Rezidenciám elhatározta, hogy a lélektáblákat mindaddig kiállítjuk, amíg a síremléket rendbe nem hozatják.

Kezdetben Csang Kaj-sek még elég tűrhetően reagált, parancsot adott Jen Hszi-sannak, hogy vizsgálja ki az ügyet, Szun egyik zászlóaljparancsnokát Pekingben tartották. Ám hamarosan arról értesültünk, hogy a zászlóaljparancsnokot elengedték, és Csang Kaj-sek beszüntette a nyomozást. Aztán arról kaptunk hírt, hogy a sírrabló Csang Kaj-sek új feleségének, Szung Mej-lingnek drágaköveket ajándékozott. Ce Hszi főnixes fejdíszének gyöngyei Szung Mej-ling cipőit ékesítik! Mérhetetlen düh és gyűlölet lobbant fel bennem. A félhomályba borult lélektábla-terembe mentem. Csöpögő orral és könnyáztatta arccal az ég felé tekintve esküt fogadtam:

– Ha ezért nem állok bosszút, nem is vagyok Ajszin Dzsioro-ivadék!

Eszembe jutott, mit mondott Pu Vej herceg, amikor Tiencsinben először meglátogatott: „Amíg én, Pu Vej élek, nem pusztul el a nagy Csing-dinasztia!” Én is így esküdtem:

– Amíg élek, a nagy Csing-dinasztia nem pusztulhat el!

A restauráció és a bosszúállás vágya új csúcspontra hágott.

Azokban a napokban Cseng Hsziao-hszü és Lo Csen-jü álltak hozzám legközelebb. Minden történeti példabeszédük és a jelenkori eseményekről szóló elbeszélésük csak gyűlöletemet élesztgette, indulataimat fokozta és restaurációs elszántságomat erősítette. Azt javasolták, hogy a Kuomintang-féle nemzeti kormányral vívjam végig a harcot, és a lélektáblákat a síremlék helyreállításáig hagyjuk a teremben. A helyzet azonban később számunkra egyre kedvezőtlenebbül alakult. A sírrablót békén hagyták, Peking és Tiencsin környékén a dolgok teljesen megváltoztak. A hatalomra került új urak között már nem volt olyan barátom, mint Tuan Csi-zsuj, apám sem mert Pekingben maradni, egész házanépével a tiencsini settle-

mentbe költözött. Haragomat az aggodalom váltotta fel. Csang Kaj-sek ugyanis felesége révén rokonságba került a Szung családdal*, amiből aztán a Csang-rezidencián is megértettük, az angol-amerikai barát családoknak és a tőzsde urainak szövetsége azt jelenti, hogy Csang Kaj-sek sokkal szilárdabb támaszra talált, mint a levitézlett Vu Pej-fu, Csang Co-lin és Szun Csuang-fang-féle katonák. 1928 végén Csang Kaj-sek nemzeti kormányát a külföldi hatalmak, Japánt is beleértve, elismerték. Ereje és pozíciója nagyobb volt minden addigi militarista tábornokénál. Jövőmet teljesen reménytelennek láttam. Úgy véltem, hogy ilyen becsvágyó ember uralma alatt nemhogy a restauráció, de az ő hatalmi szférájában még a pusztaság is kérdésessé válik.

Szorongás és aggodalom ütött tanyát lelkemben. Újra meg újra sorsot vetettem Csang Kaj-sek kilátásairól és saját jövőmről. Hosszú életű lesz-e a nemzeti kormány? – kérdeztem a szellemektől. Az jött ki, hogy Csang Kaj-sek 1932-ben megbukik. Ha megbukik, akkor bosszúvágyam kielégülhet. Ettől felvidultam. Saját sorsom azonban még Csang Kaj-seknél is jobban érdekelt. Sokszor kértem apósomat, csinálná meg horoszkópomat. Csupa kedvező jel mutatkozott. Néhány éves tapasztalatom azonban megtanított arra, hogy nincs siker hadsereg nélkül. Akinek katonai ereje van, azt segítik a külföldi hatalmak is. Egy ilyen tiszta vérű Csing-császárt mint én, ha lenne hadseregem, még többre becsülnének, mint egy jött-ment, kétes múltú tábornokot. Elhatároztam ezért, hogy legbizalmasabb egyenesági ifjú rokonaimat Japánba küldöm haditudományokat tanulni. Úgy gondoltam, erre még nagyobb szükség van, mint saját külföldi utazásomra.

Még egy oka volt elhatározásomnak. Öcsém, Pu Csie katona akart lenni. Ez az elszántsága eleinte nagyon nevetségesen hatott, ahogy ő mondta, anyánk végakarátának hatására szánta el magát a Csing-dinasztia uralmának visszaállítására, ám közelebb áll az igazsághoz, hogy irigykedve nézte a fiatal tábornokokat, és maga is katona akart lenni, hogy feltűnhessen. Csang Co-lin halála után

* A Szung család az újkori, kapitalizálódó Kína egyik leggazdagabb, angol-amerikai orientációjú, tőkés-komprádor családja.

fia, Csang Hszüe-liang Mukdenbe való visszautazása előtt azt mondta neki, ha katonatiszt akar lenni, elküldi katonaiskolába. Öcsém, Csang Hszüe-liang családjával el is hajózott Tiencsinből. Apám, fia hátrahagyott levelét elolvasva idegesen azt kérte, hogy bármilyen módon is kényszerítsem visszatérésre. A tiencsini japán konzul kéresemnek helyt adott és táviratozott Talienbe. A kikötőben, amikor öcsém kiszállt a hajóból, a japán rendőrség őrizetbe vette. Embereim aztán visszahozták őt Tiencsinbe. Amikor találkoztunk, azt mondta nekem, hogy az ősök hatalmának visszaállítása végett szánta el magát a katonaságra. Szavai meghatottak, és elküldtem őt Japánba, a katonai akadémiára.

Pu Csiét harmadik húgom férjével együtt küldtem Japánba. A felkészülés érdekében megkértem a japán konzult, hogy szerezzen egy házitanítót, aki japán nyelvre tanítja majd őket. A konzul egy Tojama Takeo nevű embert ajánlott. Később tudtam meg, hogy az illető a japán Fekete Sárkány Szövetséghez tartozott, és számos japán politikust ismert. Később ez az ember az én ügyemben is sokat kilincsel Japánban. Miután Mandzsúriába kerültem, s mint-hogy Tojama nem a katonai körökhöz tartozott, kiszorították melőlem. A tanár nem sokáig tanította Pu Csiét és Zsun Csit, mert japáni tanulmányaik előkészítése ügyében hazament intézkedni. Eleinte nem a tiszti iskolában tanultak, hanem a japán arisztokrata gyerekek részére alapított intézetben helyezték el őket. 1929 márciusában indultak el Japánba.

5. KONZULÁTUS, HELYŐRSÉG, FEKETE SÁRKÁNY SZÖVETSÉG

1928-ban tanácsadóim többségükben egyedül japáni segítséggel remélték a restaurációt. Úgy vélték, számukra nagyon hasznos lehetek Északkelet-Kínában. Lassan én is kezdtem ezt belátni. Már beszéltem arról, hogy az apám Északi Palotájába való beköltözésemmel kezdődő japán „figyelmesség” óta némileg bizalommal voltam a japánok iránt. Aztán a követségükön laktam egy ideig. Tiencsinben egyre jobban hittem abban, hogy a restauráció első számú

külföldi támasza Japán lesz. Ottani tartózkodásom első évében a japán főkonzul egyszer meghívott a japán kolónia elemi iskolájába. Az úton sorfalat álló japán kisiskolások papírzászlókat lengettek és éljeneztek. Ez a jelenet igen mély benyomást gyakorolt rám. Amikor a kínai militarista tábornokok belháborúja Tiencsinhez közeledett, az ottani külföldi helyőrségek szövetséges sereget alakítottak, és kijelentették, hogy szembeszállnak az idegen bérelt területre betörni merészkedő nemzeti hadsereggel. A japán helyőrség parancsnoka, Kaeiszumi altábornagy ekkor külön is felkeresett rezidenciámban és jelentette: – Kérem Hszüan Tung császárt, nyugodjék meg, nem engedjük belépni a kínai katonaságot a settlement területére. – Nagyon elégedett voltam.

A japán konzulátus és helyőrség vezetői minden újévkor és születésnapomon eljöttek köszönteni, a japán császár születésnapján pedig még a dísszemlére is meghívtak. Egy ilyen alkalommal a japán parancsnok néhány más magas rangú kínai vendéget is meghívott, s érkezésemkor lóháton léptetett hozzám, hogy tisztelegjen előttem. A dísszemle után mi, kínai vendégek összeverődtünk, és a japánokkal együtt kiabáltuk: „Tenno banzaj, éljen a Tenno!”

A japán parancsnokságtól sűrűn eljöttek, hogy helyzetbeszámolót adjanak. Az előadók között volt egy Josioka nevű tiszt, aki a Mandzsukuo-korszakban a japán császári ház attaséjaként szolgált mellettem tíz évig. Róla külön fejezetben emlékezem majd meg.

A japán vezérkari tisztek elsősorban a kínai polgárháború eseményeiről számoltak be. Gyakran hallottam tőlük ilyenféle elemzést: A kínai zűrzavar abból ered, hogy a sárkányseregnek nincs feje, nincs császára. Beszéltek a japán császárság előnyeiről, szóltak arról, hogy a kínai nép szívét csak Hszüan Tung császár tudja megnyerni. A kínai hadsereg züllöttsége és tehetetlensége szintén a kedvenc témák közé tartozott, s természetesen a japán császári hadsereg volt az ellenpélda. A japán hadsereg csinani mészárlása után Josioka legalább egy óráig ecsetelte Csang Kaj-sek hadseregének tehetetlenségét. A japánok által ott kifüggesztett hirdetmény másolatát is akkor hozta el nekem. Ezekből a beszélgetésekből és a dísszemlékből azt szűrtem le, hogy a japán hadsereg rendkívül erős,

és mélyen meg voltam győződve arról, hogy a japán katonák támogatnak engem.

Egy alkalommal a Pajho-folyó partján kószálva a folyó közepén megpillantottam egy japán naszádot. El sem tudom képzelni, honnan tudhatta meg a parancsnok, hogy ki vagyok, gyorsan kikötött, és rendkívül tiszteletteljesen meghívott naszádjára. A tengerésztisztek a fedélzeten felsorakozva szalutáltak. Ez alkalommal, mivel egyik részről sem volt kéznél tolmács, írásjegyekkel beszélgettünk. Én ecsettel róttam az írásjegyeket. A hajó neve egyébként „Fudzsi” volt. Később a kapitány néhány tisztje kíséretében viszonzotta a látogatást. Kérésére autogramos fényképet adtam neki, amit azzal köszönt meg, hogy számára ez óriási megtiszteltetés. Mindebből éreztem, hogy a japánok igen nagy becsben tartanak. A militaristák és kalandorok eltűnése után a japánok egyre jobban a szívemhez nőttek.

Kezdetben a „japán” szó olyan fogalom volt számomra, amelyen a nép kívül rekedt, s csak a követség, a tiencsini főkonzulátus és helyőrség tisztjei, valamint a Lo Csen-jüvel és Seng Jünnel kapcsolatban álló, sem katona, sem civil, könnyű fajsúlyú népség tartozott bele. Azért volt így, mert valamennyien védelmeztek engem, császárnak tekintettek, ugyanúgy megvetették a köztársaságot és dicsőítették a Csingeket, akárcsak én. Amikor először tettem említést japáni tanulmányutam tervéről, mindannyian lelkesen helyeselték. 1927-ben, amikor attól tartottam, hogy a köztársasági hadsereg északi hadjárata során betör Tiencsinbe, Lo Csen-jü tanácsára gyorsan elhatároztam, hogy Japánba utazom. A japán főkonzullal való tanácskozás után a konzulátus jelentést tett, majd a Tanakakormánytól megjött a hozzájárulás. Úgy határoztak, hogy uralkodónak kijáró fogadtatásban részesítenek, Lo Csen-jü pedig azt újságolta, hogy a japán hadügyminisztérium katonasággal gondoskodik védelmemről. A helyzet enyhülése miatt, valamint Csen mester és Cseng Hsziao-hszü lebeszélésének hatására az utazásból nem lett semmi. Később a nankingi Kuomintang-kormány megalakulása után hivatalos részről elhallgattak a „le az imperializmussal”, „eltörölni az egyenlőtlen szerződéseket” jelszavakkal. Lassan rádöbentem, hogy a japánok irántam tanúsított tisztelete és védelme nem

változott ugyan, külföldi utazásommal kapcsolatban és ehhez hasonló kérdésekben azonban köztük is adódnak nézeteltérések. Ez a nézeteltérés olyan komoly formát öltött, hogy még engem is felháborított.

1927 egyik napján Lo Csen-jü így szólt hozzám: – Igaz, hogy a japán settlement biztonságos. Itt azonban mindenféle ember megfordul. A japánok azt mondják, hogy a „forradalmi párti” (a Csang-rezidenciában a Kuomintangot és a kommunistákat egyaránt így nevezték) „civiliek” (így meg az illegális szervezőket hívták, s szerintük mindegyiknek volt fegyvere) szép számmal keveredtek be ide, Felséged biztonsága ezért nagyon is kérdéses. Ebben az időben a „forradalmi párti” „civiliekről” szóló rémhírek élénken nyugtalanítottak. Lo Csen-jü tanácsára és Pu Vej herceg levelére újból elhatároztam, hogy elmegyek innen. Nem törődve Csen mester és Cseng Hsziao-hszü ellenkezésével, ez utóbbinak megparancsoltam, hogy azonnal keresse fel a japán főkonzult, és közölje, személyesen akarok találkozni vele.

Cseng a parancstól meglepődve kérdezte: – Ki lesz Felséged tolmácsa? Talán Hszie Csie-si?

Megértettem, hogy mi rejlik a kérdés mögött. Ez a Hszie tajvani, Seng Jün kancelláriai méltóság pártfogoltja, és bejáratos a palotába. A Csang Hszün-féle restauráció idején tizenkét napig a császári külügyminisztériumban hivatalnokoskodott. Aztán a japánok javaslatára Li Csing-lin militarista tábornok titkára lett, és Lo Csen-jüvel komázott, állandóan szállította nekem a híreket arról, hogy „a civil csapat” akcióba akar lépni, meg akarnak gyilkolni. Abban az ötletben, hogy a veszély elől meneküljek Lüsünba, neki is része volt. Csengnek nyilván nem volt ínyére, ha Lo Csen-jü emberei közül választok tolmácsot. Azzal is tisztában voltam, hogy ilyen fontos kérdésben Lo Csen-jü sem örülne annak, ha Cseng Hsziao-hszü fiát, Csen Pao-sen unokaöccsét vinném magammal. Gondolkodtam egy kicsit, aztán döntöttem.

– Angol fordítót viszek – válaszoltam.

Kato főkonzul és helyettesei jelentek meg nálam. Miután végighallgattak, Kato azt felelte:

– Felséged kérdésére nem tudok azonnal választ adni. Tokiótól kell engedélyt kérnem.

A japán parancsnokság azt válaszolta Lo Csen-jünek, hogy nincsen semmi probléma, aztán meg nem is Japánba akarok utazni – gondoltam –, minek ehhez engedélyt kérni Tokiótól.

Más magas rangú tiencsini vendégek is elmennek Lüsünba a tengerpartra üdülni, s még a japán konzult sem kell erről értesíteniük. Nekem miért ilyen körülményes? Nem mondtam ki, ami a lelkemet nyomta, de Kato feltett egy kérdést, amit megsokalltam.

– Kérem szépen, ez Felséged saját elgondolása?

– Igen – feleltem kedvetlenül –, mostanában sok, számomra kellemetlen hírt hallok. Itt nincs nyugtom. A japán parancsnokság azt mondja, hogy a forradalmi pártból sok civil érkezett. A főkonzulátusnak talán szintén vannak hasonló információi?

– Ezek rémhírek, Felséged ne higgye el ezeket – mondta Kato lehangoltan. Igen furcsálltam, hogy a parancsnokság információit rémhírnek nevezi. Én éppen ezek után az információk után kértem és kaptam testőrséget magam mellé. Végére is hisz-e az információknak vagy sem? Nem tudtam megállni, hogy ki ne mondjam:

– Hogyan lehetnek a parancsnokság információi rémhírek?

Kato alig jutott szóhoz. Nem tudom, két helyettese értett-e angolul, de nyugtalanul fészkelődni kezdtek a kanapén.

– Felséged nyugodt lehet, hogy biztonságban van. – Majd azzal fejezte be, hogy természetesen a Lüsünba való utazást az utasításnak megfelelően megkérdezi a kormánytól.

Ebből a beszélgetésből éreztem ki először, hogy a főkonzulátus és a katonai parancsnokság között nincs egyetértés. Nagyon furcsának találtam a dolgot, dühített is. Hivattam Lo Csen-jüt és Hszie Csie-sit, és kikérdeztem őket. Határozottan állították, hogy a parancsnokság és a hozzájuk közelálló emberek mind azt mondják, hogy veszély fenyeget.

A parancsnokság információi tökéletesen megbízhatók. A forradalmi párt tevékenységét mindig pontosan ismerték, de ha a gyilkosság terve rémhír is, még akkor sem árt óvatosnak lenni – mondták.

Néhány nap múlva apósom újságolta, hogy barátai figyelmeztet-

tették, az angol és francia settlementből átjöttek Feng Jü-hsziang bérgyilkosai. Testőreim is jelentették, hogy gyanús egyének ólálkodnak a kapu közelében, és befelé leselkednek. Hívtam az őrség parancsnokát, értesítse a japán rendőrséget, és erősítsék meg a kapuőrséget. Megparancsoltam az őrségnek, hogy tartsa szemmel a kapu körül ólálkodó embereket, este pedig ne engedjenek be senkit.

Egyik éjszaka puskalövésre riadtam fel, majd újabb lövést hallottam, a dörrenés a hátsó ablak irányából hallatszott. Kiugrottam az ágyból, és összehívtam az őrséget. Biztosra vettem, hogy Feng Jü-hsziang bérgyilkosa jelent meg. Az egész ház talpon volt. Az őrség mindenütt lesben állt. A kapuőr megerősített fegyverzettal posztolt, japán házirendőreim pedig a környéket fésülték át. Meg is találták a lövöldözőt. Gyanúm beigazolódott, az illető egy japán volt.

Másnap kiderült, hogy ez a lövöldöző a japán Fekete Sárkány Szövetség tagja, akit a japán rendőrök bevittek az őrsre, a helyőrségi parancsnok azonban nyomban kikérte. Most már sok mindent megértettem.

A Fekete Sárkány Szövetséghez tartozó emberekkel volt már bizonyos kapcsolatom. 1925 telén Lo Csen-jü unszolására fogadtam a szövetség egyik vezető személyiségét, Cukuda Nobuót. Lo Csen-jü elmondta, hogy Japánban nagyon sok befolyásos ember, köztük katonai vezető szimpatizál velem a palotából való kiűzetésem miatt, és a trónra való visszahelyezésemhez terveznek segítséget nyújtani. Most elküldték képviselőjüket, Cukudát, hogy személyesen tárgyaljon velem. Továbbá azt mondta, hogy ezt az alkalmat nem szabad elszalasztani, azonnal fogadni kell ezt a személyiséget. De hogy ez a Cukuda kiféle-miféle, arról eddigelé semmit sem hallottam. A kancelláriában valaki ismerte őt, és annyit tudott róla, hogy az 1911-es forradalom után a hercegek körül nyüzsgött, és velük jó barátságban volt. Lo Csen-jü híre felízgatott kissé, bár úgy gondoltam, hogy mégiscsak a főkonzul a japánok hivatalos képviselője, ő az én védelmezőm, logikus, hogy őt is meg kell hívnom erre a megbeszélésre. Értesítettem tehát a főkonzult. Nem gondoltam, hogy amikor Cukuda megpillantja őt, Csen Pao-sen és Cseng Hsziao-hszü nagy megdöbbenésére nyomban sarkon fordul és eltűnik.

Cseng Hsziao-hszü aztán felelősségre is vonta, hogy lehetett ilyen tiszteletlen a felség előtt, mire Cukuda azt felelte: – Hát az talán nem bizalmatlanság irántam, hogy a főkonzul is megjelent? Ha már így adódott, akkor más napra kell kitűzni a megbeszélést. – Ma már világos, hogy Lo Csen-jü tevékenysége, valamint a lövöldözéssel való ijesztgetés Cukuda művének folytatása volt, és az egész dolog háttérében a helyőrségi parancsnokság állott.

Megtudakoltam Csen mester és Cseng Hsziao-hszü véleményét a dolgról. Cseng úgy vélekedett, hogy a japán katonai és politikai körök azt szeretnék, ha személyem mindegyik a saját hatalmi szféráján belül oltalmazhatná. Bár nincs közöttük együttműködés, ez egyáltalán nem árt nekem. Lo Csen-jü azonban meggondolatlanul cselekszik, és kudarcot fog vallani. Semmi esetre sem lehet őt komolyan venni. Csen Pao-sen viszont akként sommázta véleményét, hogy a parancsnokság és a Fekete Sárkány Szövetség egyaránt felelőtlenül járt el. A japán követen és főkonzulon kívül senkit sem kell meghallgatni! Latolgattam véleményüket. Igazat adtam nekik, és nem is vettem fel többé a főkonzulnak a Tiencsinből való elköltözés dolgát. Ennek utána Lo Csen-jütől is elment a kedvem. A következő évben eladta tiencsini házát, és Talienbe költözött.

Furcsán hangzik, de távozása után a rémhírek megcsappantak, apósom ijesztő híradásai is elmaradtak. Nagysokára kezdtem csak rájönni, hogy miért.

Angol tolmácsom árulta el a dolgot, aki egyrészt sógorságban volt apósommal, másrészt munkájánál fogva érintkezett a japán parancsnokság fordítóival, s hallott tőlük egyet-mást a színpalak mögötti ügyekről. Később aztán elmesélte nekem a dolgot.

A japán parancsnokság egy külön kémcsoportot szervezett, amely hosszú ideig a Csang-rezidenciával foglalkozott. Ezzel az intézménnyel állt kapcsolatban Lo Csen-jü, Hszie Csie-si és apósom. Angol tolmácsomat ők vitték el a kémiroda egyik titkos találkozóhelyére. Ez aznap történt, amikor a főkonzult magamhoz kérttem. Miután a tolmácsolást befejezte, a főkonzullal folytatott tárgyalásomról érdeklődtek tőle. Amikor Lo Csen-jü azt hallotta, hogy a főkonzul egyáltalán nem lelkesedik elutazásomért, ujjongani kezdett. Az angol fordító ebből azt is megértette, hogy a parancsnokságon nem

mindenki ért egyet Lo Csen-jüékkal, akik megegyeztek abban, hogy Lüsunba költöztetnek. Azért mentek a titkos találkozóhelyre, hogy jelentsék a parancsnokságon a főkonzullal folytatott tárgyalást. A partner azonban nem jelent meg, fordítóm viszont felfedezte a titkos helyet. Később apósomtól hallottam, hogy adódik ott ópium, nő és pénz is. Apósom tehát gyakori vendége volt e háznak. Egyszer meg is sértette ott az egyik japán feleségét, aki jelentést tett az ügyről parancsnokságának, de nem történt semmi. Apósom azonban nem volt hajlandó elárulni, milyen konkrét ügyletei voltak ezen a szórakozóhelyen. Tulajdonosát, Mino Tomojosit magam is ismertem, a parancsnokság őrnagya volt, gyakran vendégeskedett házamban a helyőrségi parancsnok kíséretében. Nem hittem, hogy ez az ember a Csang-rezidencia bizonyos embereivel ilyen szoros kapcsolatban lenne, s apósomat is annyira behálózza, hogy még a rémhíreket is hordja nekem, amik hallatán majdhogynem elköltöttem Lüsunba. Miután minden kitudódott, csak az járt az eszemben; lám a japán parancsnokság nem sajnált időt és fáradságot, hogy apósomat beszervezze, és még a konzulátussal is hadakozik értem. Úgy lehet, ahogy azt Cseng Hsziao-hszü is mondta, végtére is inkább használ ez nekem, mintsem árt.

A Fekete Sárkány Szövetséget ismertem meg legutoljára. Cseng Hsziao-hszü beszélt nekem erről a szervezetről, amely a vagyonukból élő japán semmittevők legjelentősebb társasága volt. Elődjét, az ún. Fekete Óceán Szövetséget a kínai-francia háború (1884–1885) után Hiraoka Kotaro japán samuráj hívta életre, s ez volt az első Kínában kémtevékenységet folytató hálózat. Először Fucsouban, Jentajban és Sanghajban a konzulátusokon, a japán iskolákban és a fényképész-szaküzletekben álcázva tevékenykedtek. A Fekete Sárkány Szövetség* 1901-ben alakult. Az orosz-japán háború idején igen fontos szerepet játszott, úgy hírlik, e szervezet már akkor több százezer tagot számlált, hatalmas vagyona volt és Tojama Micuru lett legnevesebb vezetője. Az ő irányításával a szövetség tagjai behatoltak a kínai társadalom minden rétegébe, egészen Seng

* Annyit jelent: „túl az Amuron”; az Amur kínai neve ugyanis Fekete Sárkány-folyó.

Jün kancellárig és a Csang-rezidencia kíséretéhez tartozó embe-
reiig. Maga Tojama hívő buddhista hírében állott, ezüstös szakállú,
megnyerő arcú férfi, kedvenc virága a rózsza. Egész évben nem
szívesen hagyta el virágos kertjét. Olyan buddhista hívő volt azon-
ban, aki rózsáit szagolgatva, ezüstös szakállát simogatva, jóságos
tekintettel forralta ki az összeesküvéseket és a gyilkosságokat.

Lo Csen-jünek nagy érdeme volt abban, hogy Cseng Hsziao-hszü
később aztán kiszaglásztta a Fekete Sárkány Szövetség és a hadsereg
erejét. Cseng Hsziao-hszü, Lo Csen-jü és Csen Pao-sen három kü-
lönböző koncepciót képviselt. Lo például teljesen megbízott a
Fekete Sárkány Szövetségben és a hadseregben. Csen mester azt
vallotta, hogy a japán kormány konzulátusán kívül senkire sem kell
hallgatni, és Cseng Hsziao-hszü nyíltan Csen mester pártjára állt.
Kezdetben bizalmatlan volt a parancsnoksággal és a Fekete Sárkány
Szövetséggel, később azonban részben a Szövetség, részben Lo
Csen-jü rábeszélésére, a tokiói erőviszonyok alakulását figyelve
észrevette az ottani hatalmi körök igazi szándékát, és azt is látta,
hogy erre az erőre támaszkodhat. Ezért vetette el később a több
hatalom közös támogatására alapított tervét, és sürgősen kelet felé
fordult. Elutazott Japánba, és felkereste a Fekete Sárkány Szövet-
séget meg a vezérkart.

9. CSENG HSZIAO-HSZÜ

A Lo Csen-jü által Pekingből elűldözött Cseng Hsziao-hszü a
következő év tavaszán visszajött hozzám. Ettől kezdve Lo Csen-
jütől hidegültem el, és Cseng élvezte egyre jobban bizalmamat.
Elég jó viszonyban volt Csen mesterrel és Hu Sze-jüannel is. 1925-
ben az igazgatási főhivatal élére állítottam, majd 1928-ban a külügyi
hivatal vezetőjévé neveztem ki, és fiával együtt külső ügyeim intézé-
sénél képviseltek. Mondhatni, olyan kapcsolat alakult ki közöttünk,
mint annak idején Ce Hszi és Zsung Lu között.

Még jobban igyekezett kedvemben járni, mint Csen mester. Csang
Co-linnal való találkozásomat mindketten ellenezték. Miután meg-
történt, Csen mester konokul hallgatott, Cseng viszont azt mondta:

– Mégiscsak helyes volt vele találkozni, ha már ilyen rendesen viselkedett. – Ő is, akár Hu Sze-jüan, nagyon értettek a polémiához. Hu azonban akár szóban, akár írásban vitatkozott, mindig csak klaszszikus példákkal hozakodott elő, Csengnek viszont a külföldről is volt fogalma. Tudta, hogy Mussolini megteremtette a fasizmust, a japánok a Meidzsi reformokat,* meg hogy a „Times” miként kommentálja a kínai helyzetet. Erre Hu nem volt képes. Csen mester volt leghűségesebb társam, jövőmmel kapcsolatban azonban senki sem tudott olyan lenyűgözően, olyan forró lelkesedéssel és olyan szívhezszólóan beszélni, mint Cseng.

Egyik alkalommal a történelemről mesélt, és elbeszélése fonalát egészen a jövő császárságig gombolyította. – A császári birodalom kiterjedése még nagyobb lesz, mint az előző uralkodók korában – mondta. – Három főváros lesz majd akkor. Az egyik Pekingben, a másik Nankingban, a harmadik meg a Pamír fennsíkon.

Cseng a tiencsini hét esztendő alatt mindvégig ellenezte, hogy bárhova is elmenjek. Még az 1931-es japán agresszió után is, amikor a japán Kvantung-hadsereg tervét hozta el nekem, ellenezte, hogy elmozduljak. Ezt nemcsak azért tette, mert versengett Lo Csen-jüvel, és nem akarta, hogy az teljesen kisajátítson, volt még egy oka is, nevezetesen az, hogy Japánt egyáltalában nem tekintette egyetlen támaszunknak, hanem a „hatalmak közös támogatásának megszerzését” áhította.

A tiencsini évek alatt volt egy híres mondása: – A Csing-birodalmat megsemmisítette a köztársaság, a köztársaságot megsemmisíti a kommunizmus, a kommunizmust a hatalmak közös fellépésének kell megsemmisítenie. – Csang Kaj-sek akkori északi hadjáratát tekintette ő kommunizmusnak.

Két tanácsadóm, Cseng és Lo japán kapcsolatairól azt mondhatjuk, hogy Cseng 1891-ben Kína japáni követségén titkárkodott. Lo pedig régiségkereskedőként a sanghaji „Mezőgazdasági Újságot” adta ki, és 1896-ban ismerkedett meg egy Fudzsi nevű japán fordítóval. Cseng tehát öt évvel korábban került kapcsolatba Japán-

* A japán Meidzsi császár 1868-ban bevezetett reformjai fontos szerepet játszottak a japán kapitalista fejlődés gyors kibontakozásában.

nal, mint Lo, azzal a különbséggel, hogy miután Lo a japánokkal megismerkedett, rajtuk kívül már senki sem érdekelte őt, az 1911-es forradalom után pedig a restauráció reményét már teljesen a japánokba helyezte. Ezzel szemben Cseng Japánban a nagyhatalmat látta, s attól a pillanattól kezdve meg volt győződve a kínai hivatalnokok tehetetlenségéről – hogy az egyszerű emberekről ne is beszéljünk. Kína földjére evégből be akarta engedni a nagyhatalmakat, hogy feltárják az országot és gazdálkodjanak javaival. Továbbfejlesztette Csang Cse-tung „a kínai hagyomány az alap, a külföldi felhasználandó”, „kínai forma – európai tartalom” formuláit, és nemcsak a nyugati technikát és tőkét akarta meghonosítani, hanem külföldi hivatalnokokat kívánt alkalmazni, sőt a császári család testőrségének kiképzését és vezetését is külföldre bízta volna. Ha ez nem valósul meg – Kína sohasem kászálódik ki a zűrzavarból, a kínai nyersanyagforrások feltáratlanul szunnyadnak a földben és az „uralmam alatti hegyeket és vizeket a felforgató pártok és az aljánép mind elragadja és megsemmisíti”. Úgy vélte, hogy az 1911-es forradalom után csak az idegen hatalmak támogatásával sikerülhet a restauráció. S hogy miként? Minden reményét a nagyhatalmak közös igazgatásába helyezte.

Az idő tájt a tiencsini külföldi lapokban gyakran jelentek meg cikkek a hatalmak közös igazgatásáról. Cseng figyelmesen végigolvasta, és naplójában fel is jegyezte őket, sőt fia közvetítésével hozzám is eljuttatta másolataikat. 1927. június 9-én a tiencsini „Nisinisi Sinbun” című japán lapban „Az angolok a hatalmak közös igazgatását javasolják” címmel jelent meg például az alábbi cikk:

„Fontos politikai tényezők véleménye szerint a kínai helyzet napról napra zavarosabbá lesz. Külföldi megfigyelők alapos megfontolás után arra a véleményre jutottak, hogy a kínai népnek még sokáig kell várnia a belső gyűlölködés megszűnésére. A külföld katonai vagy diplomáciai beavatkozással nem képes a kínai problémát megoldani. Az egyetlen lehetőség az, hogy nemzetközi bizottságot szervezzenek, ebben Anglia, Amerika, Franciaország, Japán, Németország és Olaszország képviseltetné magát, s Kína katonai ügyeit teljesen ellenőrzése alá vonná. A delegátusok mandátuma három évre szólna. Ez idő alatt a bizottság teljes felelősséget vál-

lalna. Adminisztrációs költségekre 250 millió jüant kellene rendelkezésre bocsátania. Diplomata és politikusok nem lehetnek tagjai a bizottságnak. Emellett szervezni kell egy, e bizottságnak felelősséggel tartozó kínai–külföldi vegyes bizottságot, hogy a kínaiak a szervezet ülésein tapasztalatokra tehessenek szert.”

Cseng úgy gondolta, ha ez a terv megvalósul, akkor elérkezik az ideje az én újbóli trónralépésemnek. Azon a nyáron Lo Csen-jü tanácsára Japánba akartam utazni. Cseng Hsziao-hszü azonban éppen ennek a cikknek a hatására azt tanácsolta, hogy maradjak Tiencsinben, és várjam meg a hatalmak közös igazgatását.

Cseng Hsziao-hszü koncepciója később egyre jobban kikerekedett. A külföldiek vasútjai behálózák majd az országot, a bányák mindenütt megnyílnak a birodalomban, az iskolai oktatás pedig Konfuciusz tanításaira épül – mondotta egyszer.

– A hatalmak tényleg befektetik majd tőkéiket? – kérdeztem.

– Ha nyereségre akarnak szert tenni, akkor versenyezniük kell – válaszolta. – Az alattvaló annak idején az ajguni vasút esetében szintén hasonló megoldást javasolt. Sajnos a dinasztia megakadályozta ezt, egyes konzervatív főméltóságok nem látták be, hogy ez milyen előnyös lenne... Igen, az a véleményem, hogy állami és magánbefektetésre egyaránt szükség van. A kínaiak azonban nagyon szegények. Akinek kevés a pénze, az kevesebbet, akinek több, az többet fektessen be, hát nem ez az ésszerű? Ha kedvező feltételeket biztosítunk, akkor egészen bizonyos, hogy befektetik tőkéiket.

– Ha sok külföldi jön és összevesznek, akkor mit csináljunk? – kérdeztem tovább.

– Már csak ezért is különösen tiszteletben tartják majd Felségedet – vágta rá magabiztosan.

Cseng Hsziao-hszü ilyen elképzeléseivel teljes mértékben egyetértettem. Azt vallottam, hogy egyedül ily módon szerezhetem vissza trónomat, a dinasztia és nevem dicsőségét, hivatalnokaim és tudósaim becsületét.

Miután kikerültem a palotából, Cseng tanácsos Tuan Csi-zsujjal próbálta tető alá hozni a palotába való visszatérést, majd miután Tiencsinbe kerültem, szintén az ő támogatásával építettem kapcsolataimat a tábornokokkal és a politikusokkal, régi ideáját azonban

sohasem vetette ki a fejéből, különösen akkor lelkesedett érte, amikor egyéb próbálkozásaink sorra eredménytelenül végződtek. A kalandor Szemjonov alkalmazásakor nyilvánult ez meg a legvilágosabban.

Amikor azzal hozakodtam elő, hogy fogadni kívánom Szemjonovot, Csen mester attól tartott, hogy ez a lépésem a kívülállók rosszallását váltja majd ki. Cseng inkább attól félt, hogy az ő háta mögött majd Lo Csen-jüvel szűröm össze a levet.

Szemjonovra éppen a külföldi hatalmakkal való kapcsolatai miatt fordított különös figyelmet. Amikor ugyanis a cári tábornok arról habogott, hogy a hatalmak támogatják őt, és be akarnak avatkozni a kínai politikába, tanácsadóm úgy érezte, hogy elérkezett a kedvező pillanat, s nagy lelkesedéssel hozta össze őt Csang Cung-csanggal, s ő maga is Sanghajban és Csingtaóban szervezkedett.

Később már nem arra várt, hogy a hatalmak támogassák Szemjonovot, inkább azt remélte, hogy Japán fordít nagyobb figyelmet Szemjonovra, s hogy Japán fokozottabban avatkozik majd bele Kína ügyeibe. Ő még Lo Csen-jünél is messzebbre tekintett, s nem érte be a tiencsini szórakozóhellyel, parancsnoksággal és konzulátussal, hanem egyenesen Tokióba utazott. Továbbra sem feledkezett meg azonban a hatalmak közös igazgatásának eszméjéről. Ő Japánt első számú, de nem *egyetlen* támaszunknak tekintette, a külföldi segítséget pedig éppen a közös beavatkozás első lépéseként, a kapunyitás első „fecskéjeként” fogta fel.

Tokiói tevékenységéhez a magam és a japán követ beleegyezését egyaránt elnyerte. A hadsereggel és a Fekete Sárkány Szövetséggel lépett kapcsolatba. Japánból visszatérve igen elégedetten mesélte nekem, hogy az ottani mértékadó körök érdeklődnek a restauráció iránt, együttérzésükről biztosítottak, s az eljövendő nyitott kapuk politikáját is figyelemmel fogadták. Megígérték, hogy alkalmas pillanatban segélynyújtási kérelemmel fordulhatunk hozzájuk.

Japánban személyes képviselőmként mindazok melegen fogadták, akik lelkesedtek a Csing-dinasztia uralmának helyreállításáért. Nem kevesen ezek közül régi barátainak számítottak. Az előző tiencsini helyőrségi parancsnok, a korábbi tiencsini főkonzulok, a pekingi helyőrség parancsnoka, aki először fogadott be házába, az

ablakom alatt lövöldöző „Fekete Sárkány”, vagy a szövetségnek az a rendkívül fontos személyisége, aki a főkonzul jelenlétében nem volt hajlandó bizalmasan tárgyalni, mind-mind igen barátságosan fogadták, függetlenül attól, hogy korábban Pekingben milyen viszonyban voltak egymással. Rajtuk kívül feltűnt még egy sereg, korábban a kulisszák mögött tevékenykedő, fontos személyiség is, mint a későbbi miniszterelnök, azután neves politikusok, pénzemberek. Ezeket az embereket bizonyára nagyon megörvendeztette, amikor az ország megnyitásának terveiről tárgyalt, mert Mandzsukuo megalakulása után a „vendégek” első csoportja belépett a „nyitott kapun”. Cseng azonban még ekkor sem felejtette el a hatalmak közös igazgatásának ideáját, s amint alkalmá nyílt rá, rögtön meg is hirdette „a nyitott kapuk és egyenlő feltételek” elvét. A rablónak ez az olcsó bérű szolgálója, aki kinyitotta a gazda kapuját, beengedte rajta az első rablót, és annak szolgálatába szegődött, most még a többi rablónak is meghívót küldött, ami természetesen felháborította a birtokon belüli rablót, s az úgy kipenderítette a házból, hogy lába sem érte a földet.

7. ÉLETMÓDUNK AZ IDEIGLENES PALOTÁBAN

A Csang-rezidencián egy idő múlva jobban éreztem magam, mint a Tiltott Városban. Ebben a házban, majd később a Nyugalom Kertjében is, hiányoztak mindazok a dolgok, amelyeket a Tiltott Városban olyannyira nem szerettem, és majdnem minden megvolt, aminek szükségét éreztem. A Tiltott Városban elsősorban azokat a kötelmeket nem szenvedhettem, amelyek előírták, hogy sem kocsira nem ülhetek szabadon, sem a palotán kívülre nem mehetek kedvem szerint. Másodsorban a kancellária embereire haragudtam. Itt azonban tetszés szerint közlekedhettem, mások tanácsot adhattak ugyan, de nem avatkozhattak dolgaimba. A Tiltott Városban elsődlegesnek számító méltóságom itt is megmaradt. Itt már nem sárkányos, hanem közönséges köntösben és ujjasban, sőt leginkább nyugati öltönyben jártam. Ez azonban nem befolyásolta az embereket, hogy előttem térdet hajtsanak. Üdülőhelyen éltem, ahol hiány-

zott a kerámiatető meg a lakkra festett díszítés, egyesek a házat mégis ideiglenes palotának nevezték. Én is úgy éreztem, hogy ez a vízvezetékekkel és központi fűtéssel felszerelt nyugati épület jobb, mint tiltott városbeli lakosztályom, a Lélek Nevelésének Csarnoka. A pekingi rokonság is állandóan idejárt ügyeletet tartani. A régi Csang szórakozópark bejáratí jegypénztára töltötte be a palotabeli Kancsing kapu őrségét. Bár itt nem volt „császári déli könyvtárszoba”, „császári ecsettartó szoba” és „kancellária”, az ember szemében „A Csing-udvar tiencsini irodája” feliratú tábla valahogy mégis mindazt megtestesítette. A kis kertben Hszüan Tung császár uralkodási évei szerint számolták az időt, tehát minden, még a megszólítás is megmaradt, ami számomra szükségesnek és természetesenek tűnt.

A Csang-kertben a kancellária hivatalnokai közül egyedül apósom tartott ki mellettem, a többiek Pekingben maradtak, vagy hajlott korukra hivatkozva nyugalomba vonultak. Tiencsinbe érkezésem után két rendeletet adtam ki. Az egyikben Cseng Hsziao-hszüt, Hu Sze-jüant hat másik méltósággal együtt tiencsini tanácsadóimnak neveztem ki. A másik rendelet főtitkárság szervezéséről intézkedett, melynek élére Cseng Hsziao-hszüt és Hu Sze-jüant állítottam. Csen Pao-sen, Lo Csen-jü és Cseng Hsziao-hszü „belső munkatársaim” lettek, velük mindennap találkoztam. Ők és a tanácsadó testület naponta egyszer kerestek fel. Az emeletes főépület nyugati oldalán sorakozó kis földszintes épületekben várakoztak a kihallgatásra. A kapu melletti épületben várakoztak audienciára a meghívott külső emberek. Megfordultak itt katonák, politikusok, veteránok, különféle „modern” figurák, költők, orvosok, írók, jósok, asztrológusok, fiziognómusok, a reakciós „ifjúsági párt” korifeusai, neves teniszbajnok, az „Új Tiencsini Hírlap” főszerkesztője, Kuomintang ellenőrző bizottsági tag és így tovább. A rezidencia japán rendőrei, akiket a tiencsiniek „fehérsapkásoknak” neveztek, a szemben levő földszintes házban voltak elszállásolva. Belépőcédulát állítottak ki a látogatókról, s valahányszor elhagytam a házat, mindig civilruhás japán detektív követett.

Rezidenciám gazdasági helyzete természetesen sokkal szegényesebb volt, mint a Tiltott Városé, de még mindig tekintélyes vagyon

felett rendelkeztem, amelynek egy részét pénzzé tettük, és külföldi bankban kamatoztattuk, más részéből házakat és házhelyeket vásároltunk, és ezek után is havonta szedtük a bérleti díjat. Ezenkívül rengeteg földbirtokom maradt. Amikor ugyanis a mandzsuk elfoglalták Kínát, e területeket lólegelőnek használták, amik aztán „császári földbirtokká” váltak. A pontos mennyiségre szintén nem emlékszem, az egyik történelmi folyóiratban azt olvastam, hogy egyedül Cseli tartományban a császári földek – a „nyolclobogós” mandzsu földeket nem számítva – 120 000 sangot* tettek ki. Ráadásul, amit korábban már említettem, az öcsémmel kihordatott nagyértékű kalligráfiák és könyvek szintén birtokomban voltak.

Tiencsinbe költözésem után Pekingben, Senjangban, Tiencsinben és sok más helyen voltak kiadásaim. E célból létesült az ún. „Pekingi iroda”, „a mauzóleum ügyeit intéző hivatal”, a „Liaoning tartományi iroda”, a „magánvagyonot gondozó iroda”, ez utóbbit egyébként a köztársasággal közösen szervezték. Volt külön „Keleti Síremlékre felügyelő főméltóság”. Előkerestem egy kimutatást, mely szerint egyedül a pekingi és a mauzóleumi hivatal havi kiadásai 15 837 jüant emésztettek fel, a tiencsini kiadások pedig havonként tízezernél is több jüanba kerültek. A legtekintélyesebb summa, a tábornokok megvásárlására költött pénz nem is szerepel ebben az összegben. A vásárlások az összkiadás kétharmadát tették ki, autó, üzemanyag itt szintén nem szerepel. Többet költöttünk vásárlásra, mint Pekingben, sőt a kiadás hónapról hónapra emelkedett. Így például zongora, falióra, rádió, nyugati ruházati cikkek, cipők szerepeltek a listán. Szemüveget is vég nélkül vásároltunk. Feleségem, Van Zsung, a hajdani tiencsini előkelő kisasszony még több haszontalan holmit vásárolt, mint én. Ha szerzett valamit, akkor mellékfeleségem, Ven Hsziu is ugyanolyant akart. Ám amikor Ven Hsziunak vettem valamit, akkor meg Van Zsung nem tárgyalt addig, amíg ő is meg nem vásárolhatta, mintha csak ettől lett volna igazi császárné. Amikor Ven Hsziu ezt meglátta, duzzogott, hogy neki is kell valami. Ez a versenyszerű vásárlás olyan méreteket öltött, hogy kénytelen voltam megszabni havi kiadásait.

* 1 sang kb. 1 kat. hold.

A császárné járandósága valamivel több volt, mint a mellékfeleségé. Kezdetben a császárnénak ezer, a mellékfeleségnek 800 jüan dukált, később, miután jöttek a nehézségek, a kiadás három, illetve kétszáz jüanra csökkent. Az én költekezésemnek természetesen nem szabtak határt.

Ezzel a könnyelmű életmóddal megint úgy jártunk, mint a Tiltott Városban. Ünnepe előtt nem volt pénz, nem tudtunk lakbért fizetni, sőt később még a legbelsőbb tanácsadók tiszteletdíjára sem futotta.

Rengeteget költöttem, töménytelen haszontalan holmit vásároltam össze. Magamévá tettem egy, még a Johnston által belémoltott szemléletnél is erősebb meggyőződést, hogy tudniillik ami külföldi, az mind jó, ezzel szemben minden, ami kínai – a császárságot kivéve – csak rossz lehet. Egy filléres mentolos cukorka vagy egy Bayer-féle aszpirin elég volt ahhoz, hogy sopánkodjam, miszerint a kínaiak a legostobábbak, a külföldiek pedig a legértelmesebbek. Annak tudatában persze, hogy én mindenekfelett álló vagyok, amikor a kínaiakra gondoltam, magamat nem számítottam közéjük.

A külföldi settlementben olyan elbánásban volt részem, amilyen egy átlagos kínainak sohasem jutott ki. A japánokon kívül az amerikai, angol, francia, olasz és a többi főkonzul, a helyőrségek tisztjei, a gazdag cégtulajdonosok különös tisztelettel viselkedtek velem szemben, császári felségnek szólítottak, nemzeti ünnepükön meghívtak katonai parádéjukra, laktanyáikba, megmutatták új típusú repülőiket és hadihajóikat, újévkor és születésnapomon felköszöntöttek.

Még Johnston mutatta be nekem az angol főkonzult és a helyőrségi parancsnokot, ők azután sorra bemutatták a beosztottaikat, azok meg az övéiket, így a brit parancsnoksággal egy pillanatra sem szakadt meg a társadalmi érintkezés. Gloucester hercege, V. György angol király fia Tiencsinen átutazóban engem is meglátogatott, s magával vitte apjának küldött fényképemet. Az angol király levélben mondott köszönetet, és saját fényképével ajándékozott meg főkonzulja útján. Az olasz főkonzul közvetítésével az olasz királynak is küldtem egy fényképet.

Nem kevés kaszárnját látogattam meg, és sok díszszemlén vettem

részt. Ezek az idegen katonák annak a szerződésnek alapján állomásoztak kínai földön, amelyet ősöm, Ce Hszi anyacsászárné kötött. Mégis nagyon büszke voltam, amikor díszlépésben elmasíroztak előttem, mert úgy éreztem, ebből is látható, hogy a külföldiek császárnak tekintenek.

Tienszinben egy angol megalapította az ún. Country Clubot, itt kizárólag külföldi urak szórakozhattak. Én voltam az egyetlen kivétel. Szabadon járhattam be ide, hozzátartozóimat is magammal vihettem, és élvezhettük a „különleges kínaiaknak” kijáró örömeiket.

Úgy öltözködtem, mint egy külföldi előkelőség. A Whiteway Laidlaw cégnél rendeltem öltönyeim, gyémántjaimat. Ha a házat elhagytam, mindig a legelegánsabb és legfinomabb angol szövetruhát vettem fel, briliáns nyakkendőtüvel, mandzsettagommbal és gyémántgyűrűvel. Kezemben sétapálcát lóbáltam, Zeiss szemüveget hordtam, egész testemből krém és parfüm illat áradt, oldalamon két-három farkaskutya, valamint feltűnően öltözött feleségem és mellékefeleségem haladt.

Ez az életmód nem tetszett Csen mesternek és a Hu Sze-jüan-féle veteránoknak. Sohasem kifogásolták költekezésemet és a külföldiekkel való érintkezésemet. Amikor azonban fodrászhoz, színházba vagy nyugati ruhában moziba mentem, úgy érezték, csorbát ejtek uralkodói méltóságomon, és minden egyes alkalommal szóvá tették a dolgot. Hu Sze-jüan látva, hogy többszöri megjegyzése ellenére sem változtatok magatartásomon, önkéntes lemondásáról nyújtott be hozzám írásbeli beadványt.

Egyszer ugyanis Van Zsunggal a Kajming Színházban megnéztük a híres Mej Lan-fangot a „Szépek szépe” szerepében*, és a jó öregúr meglátott bennünket. Az volt a véleménye, hogy méltatlan dolgot cselekedtem, hatalmas csorba esett méltóságomon, s miután hazamentem, lemondott. Csak többszöri rábeszélés és két rókaprémköntös ajándékozása, valamint ismételt ígéreteim után – hogy ez nem fordul többé elő – enyhült meg és tudtam őt visszatartani.

* Mej Lan-fang a klasszikus kínai színjátszás legnagyobb hírű mestere. Férfi léte csodálatosan játszott nő szerepeit. Ez egyébként általános a kínai színházművészetben.

Ekkor meg magasztalni kezdett, milyen kiváló uralkodó vagyok. Egy másik alkalommal, amikor fodrászhoz mentem, szintén hasonló megoldásra kényszerített. Tiencsinbe költözésemkor ünnepelte feleségem huszadik születésnapját, és ebből az alkalomból apósom külföldi zenekart akart hívni. Az egyik veterán azonban sürgősen lebeszélte – mondván – a tengerentúli zene tele van gyászos akkordokkal, hogy is lehetne hallgatni ilyen muzsikát az „ezer ősz ünnepén”! Az öreg kétszáz ezüst jutalmat kapott a tanácsadásért, lemondták hát a külföldi zenekart. Alighanem ezzel kezdődött az a szokás, hogy az engem kritizáló hivatalnokokat pénzjutalomban részesítették.

Ettől kezdve egészen börtönbe kerülésemig sohasem nyíratkoztam házon kívül, és színielőadást sem láttam. Nemcsak azért fogadtam szót Hu Sze-jüannak, mert attól féltem, hogy újra botrányt csinál, hanem mert valóban komolyan vettem intelmeit, s magam is úgy véltem, ha színházba megyek, elvesztem méltóságomat. Egy példával is megvilágíthatom e téren elért „fejlődésemet”. Amikor a svéd király fia Tiencsinbe jött, meg akart látogatni, én azonban, mivel az újságban felfedeztem, hogy Mej Lan-fanggal együtt lefénnyépeztette magát, s ezáltal véleményem szerint csorba esett méltóságán, azzal fejeztem ki rosszallásomat, hogy elutasítottam kérését és nem fogadtam.

Csen Pao-sen, Hu Sze-jüan és a körükhöz tartozó veteránok, mivel később már egyáltalában nem reménykedtek a restaurációban, semmiféle kalandos vállalkozásba sem voltak hajlandók belemenni. Ebben különböztek Cseng Hsziao-hszütől és Lo Csen-jütől, az uralkodó tekintélyét azonban ők talán még komolyabban vették, mint Cseng Hsziao-hszüék. Ez is egyik magyarázata volt annak, hogy ezek az öregek továbbra is élvezték bizalmamat. Bár véleményüket gyakran ósdiinak tekintettem, hűségüket látva újra meg újra elfogadtam tanácsukat. E teljesen újmódi külföldmajmoló életmód közepette sem feledkeztem meg méltóságomról, és emlékezetembe véstem a császári kötelmeket.

Amikor 1927-ben Kang Ju-vej meghalt, tanítványa, Hszü Liang, halál utáni titulust kért számára. Eredetileg teljesíteni is akartam a kérést, hiszen halála előtt egy évvel gyakran járt a Csang-reziden-

cián, könnyes szemmel borult térdre előttem. Később is sokat fáradozott érdekemben, gyűjtögette a restauráció híveit, meghagyta tanítványainak, hogy a tengerentúli kínaiak között hirdessék: Kína megmentése érdekében Hszüan Tungnak kell uralkodnia, különben nem lehet többé visszaállítani a császárságot. Röviddel halála előtt Vu Pej-fu tábornoktól és más hatalmasoktól kérte a restauráció támogatását. Ezek után úgy éreztem, nagyon méltányos lenne halál utáni titulussal kitüntetni. Csen mester azonban ellenkezett. Szerinte Kang nem volt elég hűséges a Csing-dinasztiához, hiszen azt is mondta „megőrizni Kínát, de nem a Csing-dinasztiát”. Hu és Cseng szintén csatlakoztak hozzá. – Kuang Hszü császárnak – mondták – ama bizonyos 1898-as reformok idején Kang Ju-vej nagyon sokat ártott. – Ilyenformán ismét leckét kaptam a dinasztia iránti hűség és hűtlenség tantárgyából, s a kérést elutasítottam. A kérvényező Hszü Liang, azt beszélték, emiatt ököltre akart menni Csen mesterrel és Cseng Hsziao-hszüvel.

1931-ben mellékfeleségem, Ven Hszü, hirtelen váratlanul bejelentette válási szándékát, s miután elváltunk, a veteránok azt tanácsolták, adjak ki külön rendeletet, melyben fosszam meg őt mellékfeleségi rangjától, és fokozzam le „közemberré”. Tanácsuk szerint cselekedtem ezúttal is.

Ami Ven Hszü válását illeti, családomban bizony nem volt valami természetes házaselet. Nem is annyira érzelmi kérdés volt ez, mint inkább az, hogy a Csang-rezidenciában életünk olyannyira üressé és értelmetlenné vált. Valójában csak egy feleséggel éltem, de az ő számára sem jelentett sokat a házasság, mert engem a restauráción kívül csak a restauráció érdekelt. Az igazat megvallva, nem tudtam, mi is a szerelem. Más családokban a férj és feleség egyenlőnek számított. Nálam a feleség és a férj úgy viszonyultak egymáshoz, mint az úr a rabszolgájához. A feleség és mellékfeleség az uralkodó számára csak a szolga és eszköz szerepét játszotta.

Ven Hszü kis korától a „három kötelesség és a négy erény” előírásai szerint nevelkedett. Még nem volt egészen 13 éves, amikor palotabeli mellékfeleség lett belőle. Az uralkodó, a férfi és annak jogai nagyon is mélyen beléje vésődtek, kétszeres bátorságra volt tehát szüksége, hogy a válást ilyen feltételek mellett elő merje hozni.

A válás után sok megaláztatásban volt része. Szép summát fizetett családjának, hogy beleegyezzenek, s a lelki befolyásolás hozzátartozói részéről még erőteljesebb volt, mint az idegenek részéről. Úgy hallottam, az ötvenezer jüanból, amit kapott, az ügyvéd, a közvetítő és a család kielégítése után alig maradt valamije. Lelkileg is nagyon megviselte a válás, mert egyik bátyja a tiencsini lapban becsmérő nyilatkozatot tett, melyben a Csing-dinasztia iránti hálátlansággal vádolta. Nem tudom, mi történt vele később, csak annyit hallottam róla, hogy elemi iskolai tanítónő lett, nem ment többé férjhez, és 1950-ben meghalt.

Átköltözés Északkelet-Kínába

1. A NYUGTALAN NYUGALOM KERTJE

1927 júliusában költöztem át a Csang-rezidenciából a Csing-rezidenciába, vagyis a Nyugalom Kertjébe. Eredetileg más nevet viselt az épület, én kereszteltem át Nyugalom Kertjére.

A nemzeti hadsereg északi hadjárata eredményeként a Kuomintang Északkelet-Kínára is kiterjesztette uralmát, a velem barátkozó militarista tábornokok pedig sorra megbuktak. Miután a három kelet-kínai tartomány, az én reménységem, hűséget fogadott a Kuomintangnak, a Csang-rezidencián nagy szomorúság és reményvesztettség lett úrrá. A veteránok egy része szétszéledt, s a hozzám közel álló méltóságok közül Cseng Hsziao-hszü és Lo Csen-jü kivételével már szinte senki sem emlegette a restaurációt. Csen Pao-sen és a hozzá hasonló felfogásúak sem mondogatták már, hogy „az Ég és az emberek felénk fordultak”. Egyetlen dolgon rágódtak csupán, hogy az új hatalom miképpen viselkedik velem, az utolsó császárral. Én is gondba és szomorúságba mélyedtem. Mindez azonban nem tartott sokáig, hamarosan láthattuk, hogy alig vonták be a régi ötszínű zászlót, a Kuomintang kék színű, fehér napos új lobogóját lengetők máris gyilkolni kezdték egymást. Ma *A* szövetkezett *B*-vel *C* ellen, holnap meg *B* és *C* fogott össze *A* ellen, ám a helyzeten ez mitsem változtatott. A Csang Kaj-sek által teremtettség egyre kevésbé hasonlított egységhez, s a lábai alatt heverő birodalom egyre kevésbé volt szilárdnak mondható. A Csang-rezidencia zsákutcába került emberei lassanként újra visszatértek régi álmaikhoz, miszerint az „Egység” nagy ügye csak általam valósulhat meg. Nemcsak a veteránok és híveink fűjték ezt a régi nótát, de a heten-

kénti helyzetmagyarázatot tartó japán vezérkari tisztek is ezt a nézetet vallották. Új otthonomat azért neveztem el Nyugalom Kertjének, mert csendre vágytam, mert nyugodtan akartam kivárni a változást, a kedvező alkalmat.

A Nyugalom Kertjében napról napra, hónapról hónapra reménykedtem. 1931 nyarán aztán megérkezett a várva várt hír.

Az 1931. szeptember 18-i japán–kínai incidens előtt két hónappal a japán akadémián tanuló és szabadságra hazautazni készülő Pu Csie öcsém meghívást kapott egy Josioka nevű japán helyőrségi parancsnoktól Kagosima szigetről. Josioka annak idején Tien-csinben a vezérkarnál szolgált, és gyakran ellátogatott a Csang-rezidenciába politikai előadásokat tartani. Öcsémet ismerte, s ezúttal arra kérte, hogy hazautazása előtt látogasson el hozzá néhány napra a szigetre. Öcsémet Josioka tábornok és felesége meleg fogadtatásban részesítette. Amikor azután búcsúzkodásra került a sor, a tábornok félrevonta, és nagy titokban e szavakkal bocsátotta el: – Ha visszamegy Tien-csinbe, megmondhatja testvérének, a Parancsolónak, hogy Csang Hszüe-liang most furcsa dolgokat művel. Lehetséges ezért, hogy Mandzsúriában a közeljövőben valami történni fog. Kérem, biztosítsa Hszüan Tung császárt, van miben reménykednie! – Öcsém, miután július 10-én megérkezett Tien-csinbe, elmesélte nekem a dolgot. Július 29-én pedig meglátogatott egy japán arisztokrata, bizonyos Mizuno Kacukuni, akit Cseng Hsziao-hszü és öcsém jelenlétében fogadtam. Vendégem ezen az egyszerű protokolláris fogadáson különös ajándékkal lepett meg. Egy japán legyezőt ajándékozott nekem, az alábbi felirattal: „Az Ég nem hagyja el Kou Csient, s mindig lesznek Fan Lihez hasonlóak.”*

Mielőtt Pu Csie hazatért, ez a japán szamuráj személyesen kereste fel őt, s megmagyarázta neki a legyezőajándékozás értelmét, öcsém tehát tisztában volt a mondat jelentésével, és azonnal levélben értesített erről. A japán északi és déli dinasztia zűrzavaros korszakában történt, hogy Godaigo császár megpróbált a Kamakura szogunátus ellenőrzése alól kitörni, de vereséget szenvedett és fogságba került,

* Kou Csien Jüe fejedelemség uralkodója volt a Tavasz és Ősz korszakban, akit legyőzött a szomszédos Vu fejedelemség. Fan Li, a fejedelem tanácsadója segített abban, hogy bosszút álljanak Vu fejedelemségen.

PU JI AZ 1917-ES RESTAURÁCIÓ IDEJÉN

先朝政權未能保全僅留
尊號至今耿耿所有優待
若節無倫何時斷乎不
許變更容當列入憲法

袁世凱誌

乙卯孟冬

JUAN SI-KAJ

KÖZTÁRSASÁGI ELNÖK KÉZJEGYE
A MÉLTÁNYOS FELTÉTELEKEN

CSEN MESTER, PU JI NEVELŐJE

JOHNSTON, PU JI ANGOL NEVELŐJE

CSENG HSZIAO-HSZÜ TANÁCSADÓ

LO CSEN-JÜ TANÁCSADÓ

SZÜLETÉSNAPI VENDEGEK A JAPÁN KÖVETSÉGI MENEDÉKHELYEN

TIENC SINBEN, AZ ANGOL HELYŐRSÉG DÍSZSZEMLÉJÉN

A JAPÁN ES MANDZSUKUO KÖZÖTTI SZERZŐDÉS ALÁÍRÁSA UTÁN

MANDZSUKUO BÁBCSÁSZÁRAKÉNT A KVANTUNG HADSEREG FŐPARANCSONKÁVAL

majd Oki szigetére száműzték. Száműzetése alatt egyik harcosa ezt az idézett versecskét véste egy cseresznyefára, hogy titkon ekként adjon hírt urának. Ez a japán „Kou Csien” egy sereg „Fan Li” segítségével később kitört a szogun fogságából, és visszatért Kyotóba. Ezzel kezdődött Kemmu virágkora. Midzuno azonban arról már nem beszélt, hogy Godaigo császárt Kyotóba való visszatérése után három évvel egy újabb hadvezér, Asikaga ismét elűzte. Persze meg kell mondanom, hogy abban az időben még nem tanulmányoztam behatóan a japán történelmet. Az volt a lényeg, hogy az üzenet a japánoktól jövő titkos jeladásnak számított. A vihar előszele feltámadt. Az északkelet-kínai helyzet egyre feszültebbé vált, újbóli trónralépésemről már több, egymást követő éjszaka is gyönyörű álmokat láttam, s miután ez a titkos jeladás is megérkezett, függetlenül attól, hogy egy magánember személyes gesztusa volt csupán, mégiscsak valakinek a megbízásából történt. Úgy tekintettem tehát, mint felszólítást a cselekvésre.

Attól a pillanattól kezdve, hogy az 1931. szeptember 18-i japán-kínai incidens híre eljutott hozzám, egyre csak Északkelet-Kínába vágytam. Tisztában voltam azonban azzal, hogy ezt csak a japánok engedélyével tehetem. Cseng Hsziao-hszü így csillapított: – Senjangban a helyzet még nem egészen világos, nem kell nagyon sietni, a japánok, amint lehet, úgymint hívják Felsőkedet, most legjobb mindenfelé kapcsolatokat építeni. – Ezért úgy határoztam, hogy elküldöm Liu Hsziang-jét, keresse fel Ucsida Jaszudát, a Dél-Mandzsúriai Vasút igazgatóját és Hondzso Sigerut, a Kvantung-hadsereg főparancsnokát. Egy másik hívemet a mandzsúriai veteránokhoz küldtem, hogy tájékoztadják, mi újság arrafelé. Nem sokkal azután, hogy embereim eltávoztak, beigazolódott Cseng Hsziao-hszü szavai, felkeresett a Kvantung-hadsereg megbízottja.

Szeptember 30-án délután a tiencsini helyőrségről Josida tolmácsa jött a Nyugalom Kertjébe, s közölte, hogy a helyőrségi parancsnok, Kasii Kohei altábornagy kér, mennék el hozzá egy rendkívül fontos dolog megbeszélése végett. Azt is meghagyta, hogy egy magam látogassam meg, kíséretre nem lesz szükség. Örömhírré várakozó izgalommal indultam a katonai táborba. A tábornok fesszes vigyázzban fogadott szállása előtt. Beléptem vendégszobájába,

ahol két ünnepélyesen álldogáló embert pillantottam meg, Lo Csen-jü hosszú köntösben, és egy másik, nyugati öltönyt viselő ismeretlen férfit, de ahogy meghajolt, már látni lehetett, hogy japán az illető. Az altábornagy bemutatta Kaeiszumi Tosiicsit, a Kvantung-hadsereg vezérkari ezredesét, majd kiment a szalonból.

Hármasban maradtunk. Lo Csen-jü tiszteletteljesen térdre ereszkedett előttem, és átadott egy levelet, amelyet egyik távoli rokonom, Hszi Hszia írt nekem. Mivel Hszi Hszia felettese, Kirin tartomány kormányzója éppen apja temetésére utazott, az alkalmat megragadva Hszi Hszia a japánok előtt megnyitotta a város kapuit, s a hadosztály, melyet az ő japán katonai akadémiái tanára vezényelt, puskalövés nélkül foglalhatta el Kirint. Levelében Hszi Hszia azt írta, hogy a húsz éve várva várt pillanat végre elérkezett, s arra kér, ne szalasszam el az alkalmat, siessek az ősök szülőföldjére, és fogjak hozzá a nagy terv megvalósításához. Arról is szólt, hogy a japánok támogatásával először Mandzsúriában kellene megvetnem lábamat, később azután a Nagy Falon belül is próbálkozni lehetne, s amint Senjangba megyek, Kirin tartomány azonnal, elsőként kiáltja ki a császárságot.

Miután végigolvastam a levelet, Lo Csen-jü szóban elismételte a benne foglaltakat, és nagy buzgón azt is előterjesztette, hogy a Kvantung-hadsereggel mit intézett az „önzetlen segítség” ügyében. Elbeszélése szerint a dicsőséges restauráció néhány nap alatt megvalósítható. Harmincmillió ember várja hazatérésemet, a Kvantung-hadsereg támogatja ügyemet, és külön értem küldte Kaeiszumit. Egyszerűen minden rendben van, csak arra várnak, hogy útra keljek, japán hadihajó szállít majd Talienbe. Mindezt olyan kitörő örömmel, kipirosodott arccal s szinte egész testében reszketve mondta, mintha szemgolyója ki akarna a helyéből ugrani. Volt is miért örülnie. Elképzelései összefonódtak a levelet küldő Hszi Hszia reményeivel.

Már biztos volt abban, hogy nemsokára császári főméltóságnak kijáró palástban térdelhet elem, amiből ezerszer több hasznat vághat zsebre, mint a régiségboltból.

1928-ban Lüsünba költözése előtti tevékenységéről levélben már beszámolt nekem. Csen mester és Cseng Hsziao-hszü hatására azon-

ban éppen a hízelgőben nemigen reménykedtem. Néhány hónappal azelőtt újabb emléket hagyott bennem. Hirtelen berobogott Taliemből, egyik japán barátjától hozott nekem levelet. Azzal dicsekedett, hogy ismerősének keze a hadseregben mindenhová elér. Nemrégiben is egy katona barátjával együtt megbízást kapott a hadseregtől annak a tervnek kidolgozására, hogy Szemjonov – a vörösök akcióját megelőzendő – japán támogatással miként foglalja el Senjangot. Ennek érdekében lépjen kapcsolatba Északkelet-Kína hivatalnokaival, hasson oda, hogy üdvözöljék Mandzsúriába való visszatérésemet, én pedig adjak ki császári ediktumot a Csing-dinasztia uralmának helyreállításáról Belső-Mongóliában és Mandzsúriában. A terv megvalósítása érdekében adjak neki bizonyos összeget a költségek fedezésére. A dolog komolyságában azonban kételkedtem. Két nap múlva aztán a pekingi japán katonai attasé felkereste Cseng Hsziao-hszüt, és arra kérte, hogy semmiképpen se adjak hitelt a tervnek. Cseng ezt azonnal tudomásomra hozta, miközben újra ráhúzta a vizes lepedőt Lo Csen-jüre. Alig múlt el ez az eset, Lo máris újabb ötlettel, átköltöztetéssel hozakodik elő. Természetesen ébernek kellett lennem.

Ránéztem Lo Csen-jüre és az ismeretlen Kaeiszumira, s kínos érzés fogott el. Nyilvánvaló, hogy Lo Csen-jü mostani felbukkanása egészen másfajta volt, mint a korábbiak. Először is, a japán parancsnokságon tárgyalunk, másodsorban kezében volt Hszi Hszia saját kézzel írott levele, harmadjára pedig éppen egy nappal azelőtt olvastam a talieni lapokban, hogy „Senjang népe készül a régi dinasztia császárának fogadására”. A tiencsini lapok nap mint nap a kínai hadsereg visszavonulásáról tudósítottak. Azt is megírták, hogy Anglia a Népszövetségben támogatja Japán lépését. Úgy látszott tehát, hogy a japán hadsereg leigazza Északkelet-Kínát. Mindez az én reményeimnek megfelelően történt, mégis úgy gondoltam, ezt a dolgot meg kell tárgyalnom Csen mesterrel és Cseng Hsziao-hszü tanácsadómmal.

Azt mondtam tehát Lo Csen-jünek és a japán ezredesnek, hogy otthon gondolkodom a dolgon, később majd választ adok. A félrevonult helyőrségi parancsnok ekkor előlépett és közölte, hogy a tiencsini közbiztonság nem kielégítő, reméli, hogy átgondolom a

Kvantung-hadsereg javaslatát és átköltözöm északkeletre. Miután beszálltam az autóba, eltöprengtem figyelmeztetésén. Az volt az érzésem, hogy ez mégsem lehet hazugság. Ámde örömöm elnyomta gyanakvásomat. Amikor azonban visszatértem a Nyugalom Kertjébe, rögtön jött a hideg zuhany.

Az első, aki ellentmondott – Csen mester volt. Őt követte Hu Sze-jüan, valamint feleségem tanára, Csen Ceng-sou is. Elbeszélésemet végighallgatva nyomban megállapították, hogy Lo Csen-jü már megint a hebehurgya meggondolatlanság régi nyavalyájába esett, s hogy a Kvantung-hadsereg egyetlen képviselőjének még nem lehet vakon hinni. Az északkelet-kínai helyzet fordulatait, a hatalmak igazi magatartását, valamint a „nép érzelmeinek” változását jelenleg még nem lehet világosan kivenni. Legalább meg kell várni, amíg Liu Hsziang-je visszatér tapogatózó küldetéséről, s csak azután határozhatunk arról, mi a teendő. A lehangoló véleményeket hallva türelmetlenül ingattam a fejem.

– Miért lenne Hszi Hszia levele hamis?

A nyolcvannégy éves Csen mester erre nagyon elkedvetlenedett. Egy ideig hallgatott, majd felindultan megszólalt:

– Az Égnek és az embereknek vissza kell térniök, a régi dicsőség visszaállítása a szolga egész életének legnagyobb vágya. Ám ha ebben a felfordult helyzetben meggondolatlanul cselekszünk, félő, elmenni könnyű, de visszatérni nehéz.

Látva, hogy ezekkel az öregekkel úgysem megyek semmire, Cseng Hsziao-hszüt hívattam, aki bár ugyancsak hetvenegyedik évében járt, de ereje teljében volt. Az ő nyitott kapukról, idegen segítségről, három fővárosról szövögetett elméleteitől már forgott a fejem. Tanácsa szerint az általa leginkább tisztelt Mussolininak ajándékoztam egy kalligráfiát, erre azt írtam, hogy nincs a világon őhozzá mérhető férfiú. Cseng azt mondta, hogy Olaszország fel-tétlenül a Nyugat vezére lesz, a nagy Csing-dinasztiának pedig újra fel kell virágoznia keleten. – Nem az Ég rendelése-é, hogy e két ország uralkodjék keleten és nyugaton? – Hogy kitüntessem jövőendő feketeruhás miniszterelnökömet, annak az évnek a tavaszán megbíztam apámat, hogy második húgomat jegyezze el Cseng leg-

idősebb unokájával, ezzel a „császári rokonság” különleges kegyében részesítettem őt.

Arra számítottam, hogy Hszi Hszia és a Kvantung-hadsereg nagy tervének hírért másképpen fogadja majd, mint Csen mester, bizonyára örül is neki. Ő azonban semmi örömet sem mutatott. Csen mesterhez hasonlóan ő sem tartotta még elég érettnek a helyzetet.

Cseng fejében azonban egyáltalán nem a helyzet érettsége járt. Nemcsak Mandzsúria foglalkoztatta, ő egész Kína, az egész ország megnyitását tekintette fontosnak. Nemi elsősorban azt a kérdést fontolgatta, hogy északkeleten megérték-e a feltételek vagy sem, hanem hogy miként válaszoljon Lo Csen-jü újabb hadüzenetére.

Cseng ugyanis attól félt, hogy Lo Csen-jü kisajátít engem. Ezt természetesen akkor én még nem fogtam fel. Csak azt láttam be, ha már egyszer mindenki azon a véleményen van, hogy várjuk meg kiküldött emberünk érkezését, akinek hamarosan úgys vissza kell érnie, akkor hát várakozzunk. E különböző nézetek közepette a Nyugalom Kertjében egyre nyugtalanabb lett a hangulat, s mindezzel egy időben még egy váratlan esemény is bekövetkezett.

2. A JAPÁNOK KÖZÖTTI NÉZETELTÉRÉSEK

Másnap, mielőtt a Nyugalom Kertjében közös egyetértésre jutottunk volna, a tiencsini japán alkonzul keresett fel bennünket. Tudomásuk volt a japán laktanyában tett látogatásomról, s a fő-konzulátus nevében kijelentette, hogy teljes mértékben megértik lelkiállapotomat és helyzetemet, ám mégis legjobb, ha körültekintően járok el, és egyelőre nem hagyom el Tiencsint; ők pedig felelősséget vállalnak biztonságomért.

Ettől a naptól kezdve az alkonzul vagy Csen mesternél járt, vagy Cseng Hsziao-hszüt és fiát kereste fel, így próbálta útját állni elköltözésemnek. A másik oldalon meg a Kvantung-hadsereg tolmácsa igyekezett rábeszélni az utazásra, mondván, a japán hadsereg eldöntötte, hogy támogatja trónra lépésemet, legjobb tehát, ha azonnal útnak indulok.

A japán politikai és katonai köröket illetően Csen mesterék és az én véleményem különböztek. Csen mester kezdettől azt hajtogatta, hogy a politikában a civilek döntenek, ezért csak a japán követtel volt hajlandó érintkezni. Határozottan kitartott amellett, ha Tokióból nem érkezik jelzés, semmiképpen sem hallgathatok a katonákra. Én viszont úgy láttam, hogy sorsomat nem a japán politikusok, hanem a katonák döntik el. Nem volt ugyan semmi erre vonatkozó hiteles információm vagy megalapozott véleményem, mindezt csupán a tényekből szűrtem le. Láttam egyrészt, a japánok diplomáciai vonalon azt hirdetik, hogy a nankingi kormánnyal békés úton próbálják megoldani a „kínai-japán gyűlölködést”, másrészt viszont a Kvantung-hadsereg szünet nélkül nyomul előre, és támadja a visszavonuló kínai hadsereget. Bár akkor még azt sem értettem eléggé, hogy mindez Csang Kaj-seknek és Vang Csing-vejnek az ellenállást harsogó, ugyanakkor az ország földterületét átengedő, világot ámitó, kettős játéka csupán, azt azonban világosan láttam, hogy a kérdést a katonák döntik el.

A japán kaszárnnyában tett látogatásom után néhány nappal F. H. Burnell-Nugent tiencsini angol helyőrségparancsnok keresett fel a Nyugalom Kertjében, s kifejezte magánjellegű jókívánságait a japán incidens adta lehetőség alkalmából.

– Ha Felséged a Nagy-Mandzsúriában újra trónra lép, csekélységem kész az ön sárkányos zászlaja alatt szolgálni – mondotta. Ezek a szavak megerősítették Cseng Hsziao-hszünek azt a vélekedését, hogy az angolok támogatják a japánokat. Burnell-Nugent látogatása után hirtelen a régen nem látott Johnston jelent meg nálam. Azt mondta, hogy az angol külügyminisztérium képviselőjében érkezett. Kölcsönügyleteket és a Vejhajvej visszaadása után függőben maradt ügyeket intézi, egyúttal pedig az én meglátogatásomat is tervbe vette. Örömét fejezte ki „jövömet” illetően, és arra kért, hogy a „Tiltott Város alkonya” című könyvének kéziratához írjak előszót. Azt is megjegyezte továbbá, hogy még egy fejezetet ír a könyvhöz függelékként, melynek címe „A Sárkány hazatér”.

Északkelet-Kínába küldött embereink visszatértek. Híreik fellelkesítettek. Tung Csi-hszü azzal jött vissza, hogy a senjangi vete-

ránok valamennyien úgy vélekednek: az idő elérkezett, nem szabad tétovázni. Bár Ucsidával és Hondzsóval, a két legmagasabb rangú japánnal nem találkozott, ami egy kissé lehangolt, de összejött Itagaki ezredessel, aki alátámasztotta, hogy Lo Csen-jü és Kaeisumi igazat mondtak. Régi tanácsadóm, Csin Liang, különösen szívélyesen fogadta Tung Csi-hszüt. – Fengtienben minden előkészület megtörtént, csupán a Felség megérkezésére várunk – mondta neki. Ő is járt Kirinben, és szintén tanúsította Lo Csen-jü igazát, szerinte a japán hadsereg már az egész tartományt ellenőrzése alatt tartja, a levélíró Hszi Hszia és társai pedig bármely pillanatban készek a restauráció végrehajtására.

Mindezek mellett bizonyos rémhírek elterjedése is sürgette útnak indulásomat. Abban az időben a tiencsini újságíró körök sokat szaglászta új hírek után. A japán kaszárnnyában tett látogatásom is egy-kettőre a közvélemény tudomására jutott, sőt egyes újságok már azt is tudni vélték, hogy hajón elindultam Északkelet-Kína felé. Valamilyen forrásból pedig az a rémhír kelt szárnyra, hogy a kínaiak számomra kedvezőtlen akcióra készülnek. Erre aztán még kevésbé volt maradásom Tiencsinben.

Cseng Hsziao-hszü fiát, Cseng Csujt azzal az üzenettel küldtem el a japán főkonzulhoz, hogy bár az idő még nem érkezett el, és nem is bizonyos, hogy egyenesen Fengtienbe megyek, nem ártana egyelőre Lüsünba költöznöm, ahol mégis biztonságosabb helyem lenne, mint Tiencsinben. A főkonzul azonban kijelentette: sürgősséggel tartja, hogy Lüsünba utazzam, s azt üzenete, hogy a Dél-Mandzsúriai Vasút igazgatója, a katonák által is tisztelt, tapasztalt politikus, Ucsida Jaszuda sem ért egyet az utazásommal, s arra kér, fogadjam meg tanácsát. Biztonságomért kész teljes felelősséget vállalni. Végül kijelentette, hogy véleményét akar cserélni a Kvantung-hadsereg parancsnokával. Másnap a helyettes főkonzul felkereste az ifjú Csenget, és közölte vele, hogy a főkonzul és a parancsnok egyetértenek abban, hogy jelenleg ne hagyjam el Tiencsint.

Ettől a híradástól teljesen megzavarodtam. A dolgok tisztázása végett kénytelen voltam hivatni a parancsnokság tolmácsát, aki meglepetésemre arról tájékoztatott, hogy semmiféle tárgyalás sem zajlott le a főkonzulátus és a parancsnokság között. A parancsnok-

ság kitart álláspontja mellett: azonnal keljek útra Kaciszumival, továbbá azt tanácsolja, hogy saját kezűleg írjak levelet a parancsnokságnak, s közöljem benne, hogy határozott szándékomban áll elutazni. Ebben a nagy kavarodásban írtam is egy levelet. De ismét nem tudom, mi módon, a főkonzulnak ez is fülébe jutott. Sietve kereste hát fel Csen mestert és Cseng Hsziao-hszüt, azt tudakolta tőlük, hogy tényleg megfelel-e a valóságnak a levélírás?

Nagyon dühített a katonai és polgári körök közötti civakodás, de nem volt mit tennem. A másodszor is Mandzsúriába küldött Liu Hsziang-jétől ekkor levél érkezett. Ebben azt írta, hogy sikerült a Kvantung-hadsereg parancsnokának hiteles véleményét kipuhatolnia: a helyzet az, hogy egyelőre még nem tudták a három keleti tartományt teljes egészében ellenőrzésük alá vonni. Várjuk hát meg, amíg e három tartományban a helyzet megszilárdul, „a főparancsnok majd akkor kéri a Felséget, hogy Senjangban üdvözölhesse”. Ha már az én sorsomat eldöntő legfőbb tekintély is így nyilatkozott, akkor kénytelen voltam – a parancsot tiszteletben tartva – nyugton várakozni.

Attól kezdve annyit értettem a dolgokból, hogy nemcsak a tien-csini főkonzul és a Kvantung-hadsereg között van nézeteltérés, de még a Kvantung-hadseregen belül sem egy húron játszanak. Aggódtam is bizonyos jelenségek láttán. Pu Vej, a hajdani főherceg, a japánok oltalma alatt örködött a Senjangi Császári Síremlék felett. Liaoning tartományban létrejött Északkelet-Kína Megőrzésének Ligája, e terület régi főhivatalnokával, Cang Si-jivel a japán hadsereg igen méltányosan viselkedett, s a köztársaság hajdani kormányzójának Tuan Csi-zsujnak a neve ismét feltűnt az újságokban. Az a hír járta, hogy Japán vele akarja megszerveztetni Észak-Kína kormányát. Még rosszabb lelkiállapotban lettem volna azonban, ha tudom, hogy a japánok egyidejűleg fáradoznak Tuan Csi-zsuj felhasználásán, az „Északkelet-Kínai Adminisztratív Bizottság” üres fedőszerv megteremtésén és Pu Vej herceg „Ragyogó Császárságának” létrehozásán (amiről hamatosan tudomást is szereztem).

Miután megadtam a választ Lo Csen-jünek és Kaciszuminak, hogy nem indulok útnak, napról napra, hétről hétre vártam a híreket. A várakozás alatt szüntelenül császári ediktumokat bocsátottam ki.

Két unokatestvéremet, akik a japán katonai akadémiáról tértek haza, Északkelet-Kínába rendeltem, térítenék az én oldalamra a mongol hercegeket, valamint adják át kinevezésemet és ajándékaimat a japán hadseregnek elsőként behódoló Csang Haj-pengnek és Kuj Funak. A japán katonai attasé kérésére levelet írtam a Csang Haj-pangnak ellenálló Ma Csan-san tábornoknak és a hazafias érzelmű mongol hercegeknek. Ebben azt tanácsoltam nekik, ne álljanak ellent a japánoknak. Csang Haj-penget a Mandzsu–Mongol Független Hadsereg parancsnokának, Ma Csan-sant az északi, Kuj Fut a nyugati hadsereg parancsnokának neveztem ki. Unokatestvéreimet címzetes ezredessé léptettem elő. Előkészítettem egy csomó kitöltetlen kinevezési okmányt is, hogy bármely pillanatban be lehessen írni a megfelelő nevet.

Külön meg kell említenem még egy dolgot. Cseng Hsziao-hszü tanácsa alapján megbízottamat Japánba küldtem. Miután Lo Csen-jü kosarat kapott tőlem, és gyorsan elpárolgott, Cseng Hsziao-hszü a látszólag megfontolt, tétlen várakozásból aktív tevékenységre váltott át. Ekkor már ő is azt tartotta, eljött az ideje, amiről hajdan Japánban Szuzukival, Minamival és a Fekete Sárkány Szövetség embereivel tárgyalt, és be lehet nyújtani nekik a segélykérést. Ugyanakkor azt is megérezhette, hogy vetélytársakkal állok szemben. Ez is egyik oka volt emberünk Japánba küldésének. Ez a hirtelen fordulat nem lepett meg, inkább örültem neki. Csen Pao-sen háta mögött elfogadtam Cseng Hsziao-hszü tanácsát, és egy japánt, Tojamát, azzal indítottam útnak, lépjen kapcsolatba a szárazföldi hadsereg miniszteri posztjára éppen kinevezett Minami Dzsiróval és a Fekete Sárkány Szövetség vezetőjével, Tojama Micuruval. Cseng Hsziao-hszü fogalmazványa alapján sárga selyemre – saját ecsetvonással – mindkét férfinak levelet írtam. 1946-ban a nemzetközi bírósági tárgyaláson Minami saját védelmére szóló bizonyítékkul megmutatta a levelet védőjének. Én azonban attól tartva, hogy hazámba való visszatérésem után perbe fognak, letagadtam ezt a levelet, ami akkoriban nagy port vert fel. Sajnos ennek a levélnek eredeti szövege nincs birtokomban, csak a japán könyvekből tudtam lefordítani:

„A mostani északkeleti események után a köztársasági kormány

nem tartotta be a kötelező normákat, megsértette a velünk szomszédos baráti országot, ezáltal súlyos károkat okozott a népnek, ami szomorúsággal tölt el engem. Ezennel elküldjük a császári ház nevelőjét, Tojamát Japánba, tegyen látogatást a szárazföldi hadsereg miniszterénél, Minami hadseregtábornoknál, és közölje vele elképzelésünket. Nem vagyunk képesek népünk nyomorúságát tétlenül szemlélni, és a hatalmat a hanok kezébe átadni. A helyzet napról napra rosszabbodik, s ez nem felel meg a császári ház korábbi óhajának. Szeretnénk megerősíteni Kelet-Ázsiát, s ez Kína és Japán szövetségén keresztül valósítható meg, e nélkül semmiképpen sem. Ha nem küzdjük le határozottan a jövő előtt tornyosuló akadályokat, nem leszünk képesek úrrá lenni a mély válságon, sohasem érkezik el a nyugalom órája, s a vörösök garázdálkodásának sem lesz majd határa.”

Ily módon várakoztam és tevékenykedtem. A levél továbbítása után három héttel Cseng Hsziao-hszü az alábbiakat jegyezte fel naplójába:

„Február 2. Tiencsin. A mai kihallgatáson a császár ezeket mondta: »Sang Jan-jin megérkezett északkeletről, és azt mondta, hogy Fengtien és Kirin türelmetlenül várja a császár érkezését. Josida azt a hírt hozta, miszerint Doihara kikötött Tiencsinben, titkos tárgyalást folytatott a parancsnoksággal, és úgy vélekedik, hogy mielőbb el kell indulnom.« Azt feleltem a császárnak, hogy »Doihara fontos személyiség a Kvantung-hadseregben, s ha ő érkezett Felségedhez, akkor nem szabad az ügyet halogatni.« Ezt másnap a Felség közölte a konzulátussal, s az éjszaka folyamán fogadta Doiharát.”

3. DOIHARA ÉJSZAKAI LÁTOGATÁSA

A Távol-keleti Nemzetközi Katonai Törvényszék által elítélt 25 japán háborús bűnös közül két vádlottat terhelt a legtöbb bűn, Doiharát és Itagakit. Mindketten hasonló vétket, hétérendbeli békebontást követtek el, megszegték a nemzetközi háborús konvenciókat, az emberiesség normáit, de még ezeknél is súlyosabb volt,

hogy parancsot adtak a szerződések megszegésére. A bíróság mindezekért 1948 novemberében mondott ítéletet. Doiharát és Itagakit, öt vádlott-társukkal együtt, kötél általi halálra ítélték.

Doihara katonai pályafutását a Kína elleni agresszió indította el. Katonaiskoláinak elvégzése után a vezérkarba került, 1913-tól szolgált Kínában a Kvantung-hadseregben, és tíz éven keresztül a kínai militarista tábornokok tanácsadójának, Szakaniszi Hatiro altábornagynak volt a segédtsíjtje. Nagyon szoros kapcsolatot tartott Csang Co-linnal. 1924-ben, a cseli-mukdeni klikk közötti háborúban arra ösztönözte a Kvantung-hadsereget, hogy segítse Csang Co-lint, 1928-ban pedig, amikor úgy határoztak, hogy Csang Co-lint el kell pusztítani, ő is közreműködött a kivitelezésben. Érdemei elismeréseként megbízták a senjangi kémiroda vezetésével. Ezzel kezdődött tüneményes pályafutása. 1931 novemberében a tiencsini zavargásban, a Zsehol tartományi háborúskodás kirobbantásában és valamennyi más incidensben benne volt Doihara keze. Azt mondhatjuk, ahová ő betette a lábát, ott csőstül jött a baj. Alighanem csak egyetlen egyszer szenvedett vereséget, amikor az ő általa beszervezett, hazaáruló Ma Csan-san tábornok utóbb szint változtatt, és szembeszállt a japánokkal. Ez azonban nem befolyásolta később felfelé ívelő pályafutását. Később a Kvantung-hadsereg kémirodájának főnöke lett. Az 1937. július 7-i incidens* előtt a japánok minden olyan fedőszervet létrehoztak, amire csak szükségük volt. A felforgatás, lázadás különböző módozatait 1937-ben az általános katonai támadás váltotta fel. Doihara ekkor levetette a fehér kesztyűt, vezénylő kardot ragadott, hadosztály-hadtest-, majd hadseregparancsnokként vezette a japán katonákat Kína és Délkelet-Ázsia népeinek kiirtására és kifosztására. E tíz esztendő alatt Doihara ezredesből hadseregtábornokká lépett elő.

Doiharáról ebben az időben a legkülönbözőbb mende-mondák keltek szárnyra. Keleti Lawrence-ként** emlegették, a kínai újsá-

* Japán általános támadása Kína ellen a Peking melletti Lukou (Marco Polo)-hidnál.

** Lawrence ezredes – „Lawrence of Arabia” – az Intelligence Service ügynöke az első világháborúban. Ő szervezte meg a beduin törzsek felkelését Arábiában a törökök ellen.

gok meg azt írták róla, hogy kínai ruhában jár, és számos kínai tájszólást beszél folyékonyan. Az én benyomásom szerint azonban, ha minden dolgában úgy járt el, mint az én átköltöztetésem ügyében, akkor egyáltalán nem volt szüksége a legendákban hozzá hasonlított híres angol kém, Lawrence ravaszságára és találékonyságára. Elegendő volt egy becsületes képű hamiskártyás ábrázata is. Amikor vele találkoztam, nem viselt kínai ruhát, s kínaiul sem tudott olyan remekül, hogy félre ne értsem mondandóját. Josida még tolmácsolt is neki.

48 éves volt akkor, szemöldökizmán a bőr ernyedten lettyent alá, orra alatt csipetnyi bajusz serkedt, arcán pedig állandóan valami jóságos és méltóságteljes, tiszteletet parancsoló mosoly ült. Ez a mosoly olyan benyomást keltett az emberben, hogy minden szava igaz lehet.

Egészségem iránt érdeklődve azonnal a tárgyra tért. Először ismertette, hogy a japán hadsereg csapatmozdulatainak kizárólagos célja Csang Hszüe-liang megrendszabályozása, mivel Csang – mondta – nyomorúságba döntötte Mandzsúria népét és a japánok érdekeit, az említettek élet- és vagyonbiztonságát semmi nem garantálta. Ezért hát Japán kénytelen volt katonaságát mozgósítani. A Kvantung-hadseregnek Mandzsúriában nincs is területi igénye. Csupán őszinte segítséget akar nyújtani Északkelet-Kína népének, hogy az létrehozassa saját új államát. Szeretné, ha nem szalasztanám el az alkalmat, mielőbb visszatérnék őseim földjére, és kezembe venném ennek az országnak a vezetését, amellyel Japán védelmi szövetséget kötne, biztosítaná területi sérthetetlenségét, én pedig mint ennek az országnak a feje, mindent önállóan intézhetnék.

Őszinte hangja, barátságos mosolya, hírneve és tekintélye miatt nem viselkedhettem úgy vele, mint Lo Csen-jüvel és Josidával. Csen Pao-sen azon aggodalmát pedig, hogy Lo és Josida csak a Kvantung-hadsereget képviselhetik, amely pedig nem helyettesítheti a japán kormányt, nem vettem figyelembe. Doihara a Kvantung-hadsereg fontos személyiségeként nyomatékosan hangsúlyozta még, hogy a „Tenno Ófelsége” bízik a Kvantung-hadseregben!

Még egy kérdés izgatott, fel is tettem:

– Milyen ország lesz ez?

– Amint már említettem, független, önálló állam. Hszüan Tung császár teljes mértékben uralkodhatik felette.

– Nem úgy értettem. Azt szeretném tudni, köztársaság lesz-e vagy császárság?

– Az ilyen kérdéseket majd Senjangban is el lehet intézni.

– Nem – mondtam határozottan. – Ha visszaállítják a császárságot, akkor megyek; ellenkező esetben maradok.

Elmosolyodott, s változatlan hangnemben folytatta:

– Természetesen császárság, ez nem lehet kérdéses.

– Ha császárság, akkor hajlandó vagyok menni! – válaszoltam elégedetten.

– Akkor kérem Hszüan Tung császárt, mielőbb induljon útnak. Tizenhatodika előtt mindenképpen meg kell érkeznie Mandzsúriába. A részleteket Senjangban beszéljük meg. Az utazás módozatát pedig Josida rendezi el.

Ugyanolyan tiszteletteljesen kívánt nekem szerencsés utat, mint amikor jött, tisztelgett és búcsúzott. Doihara távozása után találkoztam a vele együtt érkezett Csin Lianggal, aki a mandzsúriai veteránoktól hozott üzenetet. Eszerint mozgósíthatom a régi északkelet-kínai hadsereg egységeit. Végül is úgy gondoltam: nincs semmi probléma.

Doihara távozása után Josida megjegyezte, hogy erről a dologról nem kell említést tenni a főkonzulátusnak, ő majd elrendezi Talienbe való távozásomat. Úgy döntöttem, hogy Cseng Hsziao-hszü kivételével senkivel sem tárgyalom meg a dolgot.

A hír ezúttal azonban még gyorsabban szárnyalt, mint a japán laktanyában tett látogatásom alkalmával. Másnap az újság közölte Doiharával való találkozásomat, és Doihara jövetelének célját is leleplezte. Csen mester azon a napon nem tartózkodott Tiencsinben, amint azonban erről tudomást szerzett, visszasietett Pekingből, s a vonatról egyenesen Cseng Hsziao-hszü házába tartott. Megtudakolta tőle a dolgokat, azután jött csak el a Nyugalom Kertjébe. Liu Hsziang-je Tokióból szintén éppen akkor küldött egy táviratot. Ebben azt írta, hogy a japán hadügyminisztérium véleménye szerint még nem érkezett el porondra lépésem ideje. E távirat vétele után kénytelen voltam Csen mesternek elmondani Doiharával való talál-

kozásomat, és beleegyeztem abba, hogy együttesen még egyszer megvitátjuk a dolgot.

November ötödike volt, s a Nyugalom Kertjében összeült a császári tanács, amelyen Csen mester keményen összerúgta a port Cseng Hsziao-hszüvel.

– A helyzet még bizonytalan. Ha könnyelműen kimozdulunk, abból csak baj származhat. Lo Csen-jü lépése hebehurgyaság. Hát nem meggondolatlanság most azt a tanácsot adni a Felségnek, hogy menjen el! – nézett villámló szemekkel Csen mester Cseng Hsziao-hszüre.

– Hát . . . ööö. Ha ezt az alkalmat elszalasztjuk, akkor kívül a szomszédos baráti hatalom lelkesedését, belül pedig a nép jóindulatát veszítjük el. Felelőtlenség ölbe tett kézzel szemlélni a dolgokat.

– A japán hadügyminisztérium lelkesedik, de a kormány még nem osztja a katonák véleményét. Komoly dolog ez, kérem a császári Felséget, háromszor is fontolja meg, s csak azután határozon.

– A japán kormány semmiről sem dönt. A japán hadügyminisztériumnak joga van minden kérdésben dönteni. Alaposan megfontolni meg újra csak megfontolni, attól még semmi sem változik.

– Azt mondtam, hogy a császári Felség fontolja meg, s nem azt, hogy maga.

– Fontolgatni, fontolgatni! Várjuk talán meg, amíg a japánok trónra segítik Pu Vejt? Mi, alattvalók akkor ugyan mit tanácsolunk a Felségnek, hová menjen?

– Pu Vej akár helyesen, akár helytelenül cselekszik, akkor is csak Pu Vej marad. A Felség ha porondra lép, nem vallhat kudarcot, s ha kudarcot vall, akkor mit tanácsolunk majd neki, hová menjen? Hogyan bocsáthatnák meg ezt az ősök?

Cseng Hsziao-hszü pökhendi hangjára Csen mester elfehéredett. Reszketve, az asztal szélébe kapaszkodva felemelkedett, kicgyenesítette derekát, közelebb hajolt a szemben levő Csenghez, és gúnyos mosollyal sziszegte:

– Magának megvan a maga számítása. A maga sikerére vagy vereségére kár akár egy szót is vesztegetni!

A szóttanul ülő Jüan Ta-hua, a fejét leszegő Tie Liang, és a közbe-

szóláshoz nem eléggé rangos, nyers modorú, Hu Sze-jüan már nem állhatták tovább szó nélkül. Úgy érezték, be kellene valamiképpen fejezni a vitát. Tie Liang igyekezett lecsillapítani a kedélyeket, s kiderült, hogy ő Csen mestert támogatja. Jüan Ta-hua szintén motyogott valamit az orra alatt, de ennek még az értelmét sem lehetett pontosan kivenni. Hu Sze-jüan Csen mester mellé szeretett volna állni, de ugyancsak nem lehetett megérteni, olyan homályosan fogalmazott. Én nem nyilvánítottam véleményt, magamban azonban megállapítottam, hogy Csen mester makulátlanul becsületes ember.

Az a legjobb megoldás, gondoltam, ha nem árulom el, mit gondolok, mi az elképzelésem. Ha környezetemmel szemben így járok el, akkor még inkább ezt kell tennem a társadalmi életben.

Szólnom kell itt még valamiről. Doihara látogatása után harmadnapra Kao Ju-tangot fogadtam.

Azokban a napokban rengetegen akartak velem találkozni, s ha mindenkit elutasítok, ez csak az újsághírek hitelességét bizonyítja, ami számomra még kedvezőtlenebb lett volna. Még több okom volt, hogy ezt a Kao Ju-tangot fogadjam. Régebben a Csang-rezidencia vendégei közé tartozott, veteránnak tekintették. Egykor a Csing-dinasztia hivatalnoka volt, később lapokat adott ki, s tagja lett a Kuomintang Ellenőrző Bizottságának. Saját kezdeményezésére Nankingtől kérvényezte számomra az évjáradékot – eredménytelenül. Azt hittem, valami hírt hoz nekem. Nem gondoltam volna, hogy Csang Kaj-sek megbízásából érkezett. Táviratot kapott ugyanis a nemzeti kormánytól – mondotta –, miszerint a kormány kész visszaállítani a méltányos feltételeket. Hajlandók évenként a kvóta szerint fizetni az évjáradékot, de egy összegben is szívesen kielégítenek, csak azt kérik, hogy határozzam meg az igényemet. Ami pedig a lakóhelyemet illeti, szeretnék, ha először Sanghajba mennék, de ha külföldre szándékoznék utazni, vagy ha Északkelet-Kína és Japán kivételével bárhová akarnék is menni, minden lehetséges.

Előterjesztését végighallgatva fagyos mosollyal válaszoltam:

– Korábban nem tudott erre gondolni a maga nemzeti kormánya? Már sok éve eltörölték a méltányos feltételeket, Szun Tien-jing feldőlt a síremlékét. Akkor a fülük botját sem mozgatták, most

viszont, mikor attól félnek, hogy elmegyek és elhagyom Csang Kaj sekéket, lám, eszükbe jutottak a méltányos feltételek. Én nem részesülök semmiféle kedvezményes feltételben, sehová sem akarok menni. Ön régi Csing-hivatalnok, mire jó az, hogy az ő érdekében fáradozik!

Kao Ju-tang – mint régi veterán – az én szájjázem szerint, olyan hangon szólt, mint aki csak javamat akarja.

– A nemzeti kormány feltételei nagyon kedvezők – mondta. – Természetesen gyakran megesik, hogy nem lehet hitelt adni szavaiknak, de ha Felséged szükségét érzi, külföldi bank garanciáját is kérni lehet. Ha külföldi bank adja a garanciát, akkor Csang Kaj-sek nem meri becsapni. Ha a méltányos feltételeket helyreállítják, akkor Felséged természetesen a császári címet is visszakapja, ha pedig vissza óhajtana térni Pekingbe, azt is meg lehetne beszélni.

Nem hittem neki. Már sokat hallottam Csang Kaj-sek álnok üzeméről. Azt is tudtam róla, hogy miután az angolok és az amerikaiak közvetítésével összeházasodott Szung Mej-linggel, eldobta első feleségét. Az ilyen ember nem ismeri a becsületet, fél az erőstől, rászedi a gyengét. Minthogy tart a japánoktól s látja, hogy közelednek hozzám, alighanem minden feltételbe beleegyezne. Amikor azonban elhagyom a japánokat, valószínűleg nyakon csípne. De tegyük fel, hogy mind teljesíti is, amit ígér. Adna nekem egy császári címet, de hogyan lehetne azt a Doihara által felajánlott császári trónhoz hasonlítani? Csang Kaj-sek pénzt adna nekem, de miként lehetne azt Északkelet-Kínához hasonlítani? Milyen jó is hozzám ez a Csang Kaj-sek! Talán bizony az országát is nekem adná? Miután mindezt végiggondoltam, be akartam fejezni a kihallgatást.

– Rendben van, megértettem önt. Ezt a beszélgetést be is fejezhetjük.

Kao Ju-tang félreértette elmélázásomat, azt hitte, hogy az eset nem is olyan reménytelen.

- Jó, jó, gondolkodjék, néhány nap múlva újra eljövök – mondta.

– Nos, jöjjön csak.

Bizakodva ment el. Később hallottam, hogy néhány nap múlva, miután a hetedik nagybátyámmal Pekingben tárgyalt, valóban

visszajött. Éppen belecsöppent „a tiencsini eseményekbe”, és kívül rekedt a japán settlementen: amikor végre bejutott, én már nem voltam a Nyugalom Kertjében.

Azokban a napokban szüntelenül jöttek hozzánk az emberek, hogy valami hírt halljanak, jótanácsot adjanak. Nem kevés levelet is kaptam. Volt köztük jótanács, figyelmeztetés, sőt egy Ajszin Dzsioro nevezetű rokonom azt tanácsolta, ne tekintsem az ellenséget barátnak, és becsüljem meg a kínaiak tiszteletét. Engem azonban a restauráció szépséges álmoképei már teljesen elbódítottak. Semmi foganatjuk sem volt e tanácsoknak. Elhatároztam, hogy ki felé nem mondom meg az igazat. Ekkor az egyik tiencsini kis lap újságírója keresett fel, aki egyébként szintén gyakori vendége volt házamnak, és cikkeiben gyakorta dicsért engem. Afelől érdeklődött, hogy valóban szándékomban áll-e elköltözni. Én határozottan cáfoltam ezt, mire ő elvégezte helyettem a félrevezetés feladatát. Nem gondolta, hogy éppen azon a napon szállok Jíngkouban japán hajóra, amikor lapjában a hamis hír megjelenik.

Még egy dologról kell megemlékeznem, amely két nappal Tien-csin elhagyása előtt történt. A kanapén üldögéltem, amikor szolgám szaladt be a szobába.

– Bomba, két bomba! – kiáltotta. Ijedtemben fel sem tudtam állni. A nagy zűrzavarban jó sokára sikerült csak kideríteni, hogy röviddel azelőtt egy ismeretlen ember ajándékcsomagot hozott, mellékelve a régebbi északkelet-kínai ún. „Békebiztosító Hadsereg” főparancsnoki tanácsadójának névkártyáját. A jövevény letette a csomagot és távozott. Szolgám megnézte a küldeményt, és a gyümölcsös kosárban két bombát fedezett fel.

A Nyugalom Kertje még le sem csillapodott, amikor megérkezett a japán rendőrség és parancsnokság tisztje. Elvitték a két bombát, másnap aztán a tolmács jelentette: a vizsgálat szerint a bombákat Csang Hszüé-liang hadianyaggyárában készítették.

– Hszüan Tung császár többé ne fogadjon idegeneket, ezenfelül Josida a legőszintebben tanácsolja, induljon útnak mielőbb.

– Rendben van – válaszoltam. – Kérem, mielőbb intézkedjék.

– A parancsot teljesítem. Kérem Felségedet, ne szóljon erről illetékteleneknek.

– Rendben van, ezúttal csak Cseng Hsziao-hszüt és fiát, valamint egy-két kísérmot viszem magammal.

Azon a két napon nem kevés fenyegető levelet is kaptam. Némi-lyik igen szűkszavú, de annál ijesztőbb tartalmú volt. Valamelyik-
ben például csak ez az egyetlen mondat állt: „Ha nem mégy el
innen, jaj neked!” Háziszolgám egy telefonhívást is kapott. A tele-
fonáló a Victoria Szálló pincérének adta ki magát, s arra figyelmez-
tetett, hogy ezekben a napokban ne étkezzem házon kívül, mert
gyanús egyének szaglászhatnak utánam. Érettem aggódó barátom úgy
látta, mintha a gyanús egyének ruhájában valamiféle villamos áram
volna elrejtve, s még különösebb, hogy felismerte bennük Csang
Hszüe-liang embereit.

Hogy ez a pincér miféle ember volt, arra már nem tudnék felelni,
az én bombát lefűlelő kísérmot azonban sohasem felejttem el. Még
Pekingből hoztam magammal. Azután jött a palotába, hogy az
eunuchokat szélnek eresztettem. Akkoriban még ifjú volt, s egyik
legkedveltebb kísérmotnak tartottam. A mandzsu bábcászárság
idején Japánba küldtem tisztii iskolára. Később rájöttem, hogy a
palotabeli dolgokról jelentéseket tett. Kapóra jött japán diáktár-
saival való összetűzése, s a japán-mandzsu barátságra hivatkozva
kértem, hogy zárják ki az iskolából. Később a japánok ajánlására
mégis az észak-kínai bábhadsereg tisztje lett, s egy-kettőre vezérő-
naggyá tornászta fel magát. A felszabadulás után az ellenforradalmá-
rok felszámolásakor végezték ki. Amikor Tiencsint elhagyva észak-
keletre indultam, három kísérmot egyike volt, tehát minden lépé-
semről tudott. Eléggé későn döbbsentem rá, hogy a japánok meg-
bízásából jómagam és Cseng Hsziao-hszü ijesztgetésében és abban
az időzített színjátékban, amelyet a színészek ugyan meglehetősen
primitíven, mégis sikerrel játszottak, háziszolgám fontos szerepet
vállalt.

A bombák, a fenyegető levelek és a telefonhívás után következ-
tek a „tiencsini események”, amikor a japánok által szervezett
áruló kínai banda dúlta fel Tiencsin kínai negyedét (egyébként ez is
Doihara egyik műve volt). A japán settlement ekkor blokádot ren-
delt el, megszakította a kínai negyeddal az érintkezést, a Nyugalom
Kertje elé védelmem biztosítására páncélkocsi érkezett. Kapcsola-

tunk megszakadt a külvilággal, csupán Cseng Hsziao-hszü és fia kapott belépési engedélyt.

Később arra is rájöttem, hogy Doihara azért akart engem olyan sürgősen északkeletre küldeni, hogy ezzel leszereljék belső ellen-zéküket, s csak attól tartottak, hogy megváltoztatom elhatározáso-mat. Nyilvánvalóan túlbecsülték a külső körülmények rám gyako-rolt hatását. De nemcsak én határoztam már ekkor el magam, idő-közben a Csen Pao-sen hatása alatt álló Hu Sze-jüan és Csen Ceng-sou véleménye is megváltozott. A tunya várakozásból már ők is aktivitásba akartak lendülni, és kapcsolatba kívántak lépni a japá-nokkal, csak attól tartottak, hogy a katonák megbízhatatlanok, tehát jobb, ha a kormánnyal lépnek érintkezésbe. Hozzám hason-lóan ők is azért változtak meg, mert félték az elszalasztott alkalom-tól, félték, nem eszünk a báránysültből, pedig illata ugyancsak csiklandozta már az orrunkat. Japánokkal való kapcsolatukban nagyon ügyeltek arra, hogy megtarthassák pozíciójukat, hogy a ki-nevezések az én kezemben maradjanak. Cserében készen álltak fel-áldozni a nemzeti önérzetet, a gazdasági előnyöket és még annyi mást.

4. TITKOS UTAZÁS A PAJ-FOLYÓN

November 10-én indultam. A terv szerint alkonyatkor, minden szemet és fület kerülve kellett kilopakodnom a Nyugalom Kertjé-nek főkapuján. Nagy izgalom fogott el. Először nem is a főbejára-ton akartam távozni, hanem a garázskapun. Legmegbízhatóbb kí-sérőmnek, a Hosszú Linek megparancsoltam, nézze meg, ki lehet-e nyitni a garázskaput. Azt válaszolta, hogy már nagyon régen nem nyitották ki, s külső deszkáját be is ragasztották plakátokkal. Kés-sőbb aztán bombalelő kísérőm talált egy megoldást. Bebújtattak egy kétszemélyes sportkocsi csomagtartójába, majd a kísérők közül kiválasztottak egyet, aki értett valamit a vezetéshez, volánhoz ül-tették, és az „üres” kocsi így szállított ki engem a Nyugalom Kert-jéből. Házunk közelében Josida várt bennünket kocsival, s ami-kor meglátta, hogy kijöttünk a kapun, óvatosan követett bennünket.

Mindez a Tiencsin feldúlása utáni harmadik napon történt. Képtelen vagyok eldönteni, hogy a japán settlement és a kínai ellenőrzés alatti negyed körül egész nap uralkodó szükségállapotot tudatosan szervezték-e – vagy véletlen volt. Mindenesetre számomra igen kedvezőnek bizonyult. Semmiféle kínai kocsi sem közlekedhetett ugyanis szabadon, az én kocsimat – valahányszor szögesdrót akadályhoz érkezett – japán katonák tartóztatták fel, Josida jeladására azonban azonnal átengedték. Sofőrünk meglehetősen gyatrán vezetett. Amint kijöttünk a kapun, nyomban nekihajtott egy villanypóznának (fejemet alaposan be is vágtam a karosszériába), ráadásul az ördögszekér egész úton úgy dobált, hogy majd kirázta a lelkemet. Mégis szerencsésen megérkeztünk úticélunkhoz, egy japán vendéglőbe.

Amikor kocsink megállt, kísérom félreküldte a sofőrt, majd a tolmáccsal kinyitották a csomagtartót, kisegítettek, és együtt bementünk a vendéglőbe. Egy japán ezredes már régóta várakozott ránk. Japán katonaköpenyt és katonasapkát húzott elő, gyorsan beöltöztetett, majd Josidával beültünk a japán parancsnokság kocsijába. Ez a kocsi akadálytalanul gördülhetett be a folyópart dokkjába. Egyenesen a kikötőbe hajtottunk. Hamarosan felismertem, hogy nem a japán settlementben vagyunk. Kicsit megszeppentem, de Josida suttogva így vigasztalt: – Nem baj, ez az angol settlement. – Kettejük támogatásával egy betonozott térségen haladtunk át, majd kivilágítatlan motoros hajócska tűnt szemünkbe. Felszálltam a hajóra, ahol Cseng Hsziao-hszü és fia várakozott rám. Megnyugodtam. Három japán is tartózkodott a hajón, az egyik közülük Kaeiszumi volt. Találkoztam a kapitánnyal, megtudtam, hogy tíz japán katona is utazik a hajón, amely a japán hadsereg parancsnokságának szállító egysége. A különleges szállítmány kedvéért megrakták homokzsákokkal és acéltömbökkel. Húsz év múltán a „Bungej Sundzsü” című japán magazinban olvastam az egyik japán katona visszaemlékezését, aki szerint a hajón egy nagy hordó petróleumot is elrejtettek arra az esetre, ha netán a kínai hadsereg felfedezné, s nem tudnának elmenekülni. Abban az esetben a japán katonák felgyújtották volna a hordót, s a hajóval együtt mindannyiunkat megsemmisítettek volna. Ülőhelyem mintegy három méterre volt a petróleumos

hordótól, én azonban úgy éreztem, egyre közeledem a boldogsághoz. Josida és az ezredes elhagyták a hajót, mire az nyomban kifutott a kikötőből. Felkapcsolták a villanyt, az ablakban feltűnkedtek az éjjeli árnyak, megkönnyebbültem. Nappal már sokszor láttam a Paj-folyót. Kínai ágyúnaszádon meg japán torpedónaszádon is jártam már erre, most viszont azon ábrándoztam, hogy a Paj-folyó vezet a tengerhez, a restaurációhoz, a külföldi segítséghez. Lám, most magam hajózom a Paj-folyón – nem találtam szavakat boldogságom kifejezésére.

Az öröm azonban korainak bizonyult. Az ifjú Cseng szólt, hogy elhagytuk a külföldi settlementeket, kínai ellenőrzés alatti területhez érkeztünk, s a hadsereg gabonaraktárait valószínűleg kínai katonaság őrzi!

Torkomban kezdett verni a szívem. Láttam, hogy Cseng és fia, de a japánok is komor arccal, szótlanul ülnek. Mindnyájan hallgattunk vagy két óra hosszáig, amikor hirtelen a partról éles kiáltás hangzott fel.

– Állj, hajó!

Mintha minden idegszálam egyszerre szétpattant volna. Félelmemben csaknem megmerevedtem, a katonák felszaladtak a fedélzetre, ahonnan halk vezényszavak és siető lépések nesze hallatszott. Fejemet az ablakhoz szorítottam, s láttam, hogy minden homokzsák mögött katona lapul, és fegyverét lövésre készen markolja. Észrevettem, hogy a hajó lassít, mintha közeledett volna a parthoz. Nem értettem a dolgot. Ekkor a kajútben hirtelen kialudt a fény, a parton eldőrdültek a fegyverek, s szinte ugyanabban a pillanatban a hajómotor rákapcsolt, a hajótest hirtelen felgyorsult. Csak a fordulatot éreztem, egy lódulással elhagytuk a partot. A kiabálás és a lövések zaja lassan távolodott. A japánok előre felkészültek erre a megoldásra. Először úgy tettek, mintha engedelmessékné a felszólításnak, majd a parti őrség tétovázását kihasználva – elfüstöltek. Egy idő múlva felragyogott a villany, a hajóra újra visszatért az élet. Éjfél tájban megérkeztünk a folyó torkolatába, a takui tengeröbölbe, a kikötő külső övezetébe. Amikor aztán az „Avadzsi Maru” nevű japán kereskedelmi hajón a katonák előszedték a szójalevest, a sós káposztát meg a japán szake italt, Cseng Hsziao-hszü

is megvidámodott, széles gesztusokkal magyarázta japáni „hősi küldetésének” részleteit, koccintott a japán katonákkal, versmondásra támadt kedve, és skandálni kezdett:

„Őrjásföldrész két császára jóbarátként találkozik,
Hét útitárs fehér hajón közös baját megbeszéli,
Az emberek akarata még az Égnél is szilárdabb,
Ha barátok jönnek egybe – minek sok szót vesztegetni.”

Cseng Hsziao-hszü ezen az estén nemcsak azért örült, mert ő lett a győztes, alighanem még egy oka volt a vidámságra. A japán katonai és politikai körök torzsalkodásában ő fedezte ugyanis fel elsőként az egységet. A Doiharával való találkozásomat követő napon, november 3-án ugyanis ezt írta naplójába: „Fiam járt a konzulnál, aki azt mondta neki: »Doihara ezúttal azért jött, hogy meghívja a császárt Fengtienbe, a konzulátus azonban nem ismeri a részleteket.«”

A második világháború után a japán külügyminisztérium levéltárának iratai között találtak egy november 6-án kelt titkos táviratot, amelyet a külügyminiszter küldött a tiencsini főkonzulnak, Kuvazimának s ez fényt derít a Paj-folyón lezajlott csempészkalandra:

„Hszüan Tung császár utazásának támogatása: Úgy véltük, ha túlságosan korlátozzuk Hszüan Tung császár szabadságát, ez rossz fényt vethet kül- és belpolitikánkra. Bár külpolitikánkat helyesnek tartjuk, a mostani mandzsúriai helyzetben császárpárti mozgalom bontakozott ki ott, s ez megnehezítheti politikánk megvalósítását. Ugyanakkor a császár melletti őrség is szükségesnek látszik. Ezért megfelelő óvatossági előkészület történt. A külügyminisztérium ismételten kijelenti, hogy a mandzsúriai politikai helyzet valamelyest megszilárdult, a három keleti tartomány népe egységes akarattal támogatni kívánja a császárt, s ha ez nem akadályozza Japán politikájának megvalósítását, akkor hagyni kell az eseményeket a maguk természetes útján haladni.”

Az „Avadzsi Maru” fedélzetén Cseng Hsziao-hszü egész nap az ország békés kormányzásával kapcsolatos becsvágyó terveiről szónokolt. Tizenharmadikán reggel érkezünk meg Liaoning tartomány Jingkou kikötőjébe, a mandzsúriai vasút tengerparti végállomásához.

Akkor eszembe sem jutott, miért kell Jingkouban kiszállnunk, ha Senjangba igyekszünk. Egyre azon tűnődtem, hogy Északkelet-Kína népe Jingkou kikötőjében miként fog majd engem üdvözölni. Úgy képzeltem, hogy nagy tömeg vár majd rám, s miként a tien-csini japán settlement iskolásai, kis zászlókat lengetve éljeneznek. Amint azonban a hajó közeledett a parthoz, álmaim szépen szertefoszlottak. Semmiféle embertömeg, semmiféle zászló nem volt ott. Amikor partot értünk, akkor fogtam fel csupán, hogy nagyon is kevesen várnak, ráadásul azok is kivétel nélkül mind japánok.

Kaciszumitól értesültem, hogy Amakaszival az élükön mindnyájukat Itagaki küldte. Ezt az Amakaszt Kínában kevesen ismerték, Japánban azonban neves személyiségnek számított. Valaha csendőrkapitányként kezdte. A nagy japáni földrengés idején a hadsereg felhasználta a katasztrófa okozta zűrzavart, és sok haladó embert tett el láb alól. Oszugi Szakae, felesége és hétéves gyermekük is az ő kezétől pusztult el. A katasztrófa után az emberek felfedezték a gyilkosságot, és a közvélemény nyomására a hadügyminisztérium kénytelen volt őt átadni a katonai bíróságnak. Életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Ám nemsokára szabadon bocsátották, és Franciaországba küldték, ahol „képzőművészetet és zenét” tanult. Néhány év múlva a „művész” visszatért Japánba, és a Kvantung-hadsereg kémirodájához került. A második világháború után az egyik Japánban megjelent könyv azt írta róla, hogy az 1931. szeptember 18-i japán-kínai incidenst kiprovokáló vasútrobbantást is ő tervezte ki. Hogyan is gondolhattam volna, hogy a jingkoui kikötőben engem fogadó, kultúrált képű, vékony keretes szemüveget viselő úriember mögött ilyen szokatlan múlt rejtezik. Az ő „művészi munkája” nélkül talán nem is kerültem volna Északkelet-Kínába.

Amakaszu engem, Cseng Hsziao-hszüt és fiát felrakott egy lovas-kocsira, majd kivittek bennünket az állomásra. Körülbelül egy órai vonatozás után ismét lovaskocsira szálltunk. Egész úton egy szó magyarázatot sem kaptunk. Észrevétlenül érkeztünk meg a Tangkance hőforrás szanatóriumába. Összetörten, gyanakodva léptem be a szállodába.

A szanatóriumot, amely japános ízlésű, európai stílusban épült, a japán Mandzsúriai Vasút üzemeltette, s berendezése is egészen szépen mutatott. A gyógyszállót kizárólag japán tiszték, magas rangú vasutasok és előkelő kínai hivatalnokok részére tartották fenn. Az emeleti elegáns fogadószobába vezettek, ott találkoztam Lo Csen-jüvel, Sang Jen-jinggel és Tung Csi-hszüvel. Lo Csen-jü, miután üdvözölt, elmondta, hogy most tárgyal a Kvantung-hadsereggel az államalapításról, s a tárgyalások befejezése előtt kívülállóknak nem szabad tudomást szerezni itteni tartózkodásomról, s jobb, ha rajta kívül más nem mutatkozik. Nem fogtam fel egészen szavainak értelmét, egy gyanúmat azonban sikerült eloszlatnom. Nem csoda, ha nem részesítettek meleg fogadtatásban, hiszen nem is tudtak érkezésemről. Arról is meg voltam győződve, hogy könnyen mennek majd a tárgyalások a Kvantung-hadsereggel, s nem-sokára közzétehetjük a hírt, miszerint én, a nagy Csing-dinasztia császára a senjangi régi császári palotában ismét trónra léptem, s az minden bizonnyal nem ilyen hűvös légkörben történik. Gondolataim annyira megörvendeztettek, hogy észre sem vettem Cseng Hsziao-hszü és fia fanyar ábrázatát. Boldogan ettem az idegen zamatú japán ételt, az ablakból vidáman gyönyörködtem az alkonyati szép tájban, majd nyugodt lélekkel aludni tértem.

Alvás után döbbsentem csak rá, hogy mennyire korai volt az öröm.

Fürdés után hívtam kíséromet, és közöltem vele: szeretnék kísértálni, hogy megtekintsem a környező tájat.

– Nem lehet, senkit sem engednek ki! – szólt keserves képpel.
– Mi az, hogy nem lehet? – kérdeztem meglepetten. – Ki mondta?

– A földszintre sem engednek le!

Ekkor tudtam csak meg, hogy a szállodát lezárták, s nemcsak a

kintiek nem közelíthették meg az épületet, de még a földszinti lakók sem jöhettek fel az emeletre. Az emeleten ugyanis csak mi néhányan laktunk. A legkevésbé azt értettem, hogy az emeletieket miért nem engedik le. Lo Csen-jüt kerestem, ő azonban már eltűnt. Cseng Hsziao-hszü és fia nagyon mérges volt. Kértek, kérdezzem meg a japánokat, miféle dolog ez? A velünk lakó japánok két vezetője Kaeiszumi és Amakaszu volt. Kísérőm felkereste Kaeiszumit, aki japános akcentussal nevetve válaszolta, hogy a biztonság miatt, Hszüan Tung császár biztonsága miatt van ez így.

– Meddig maradunk itt? – kérdezte Cseng Hsziao-hszü.

– Azt Itagaki parancsnok mondja meg.

– És Lo Csen-jü? – kérdezett tovább az ifjú Cseng.

– Senjangba ment Itagakihoz, éppen most tárgyalják az új állam ügyét. Amikor megállapodnak, eljön Hszüan Tung császárért.

– Megette a fene! – legyintett az ifjú Cseng, és mérgesen oldalt lépett. Ez a „felség előtti tiszteletlen viselkedés” egyébként is rendkívül szokatlan volt számomra, most azonban különösen felfigyeltem rá. Még mindig tárgyalják az új állam kérdését. Ez bizony furcsa, hiszen Doihara azt mondta, hogy minden kérdést az én közreműködésemmel oldanak meg. Most meg Kaeiszumi azt mondja, hogy még mindig tárgyalják. Hogyan értsem ezt? Amikor ezt a kérdést feltettem, Kaeiszumi zavartan válaszolta:

– Ilyen nagy dolgot hogyan is lehetne gyorsan elintézni. Hszüan Tung császár ne aggódjék, amikor eljön az ideje, természetesen elviszik Hszüan Tung császárt.

– Hová? – szólt közbe az ifjú Cseng ismét odalépve. – Feng-tienbe?

– Azt majd Itagaki mondja meg.

Dühösen hagytam ott őket. Átmentem a másik szobába, s megkérdeztem Tung Csi-hszüt, mit jelentett az a távirat, amit Senjangból küldtek azzal, hogy minden rendben van. Tung azt felelte, hogy ezt Jüan Csing-sou mondta, ő semmit sem tud a dologról. Ekkor Sang Jang-jint kérdeztem, mi erről a véleménye, de ő sem tudott mit válaszolni. Csak azon sóhajtozott, hogy nem hozta magával a jósláshoz szükséges eszközöket, mert akkor a szellemek bizonyára megadnák a választ.

Ekkor még nem tudtam, hogy a japánok szorult helyzetben vannak. Nemzetközileg elszigetelődtek, s egymás között sem egyeztek meg abban, milyen formában uralkodjanak ekkora gyarmaton. A Kvantung-hadseregnek természetesen nem vált előnyére, ha én azonnal porondra lépek. Csak azt éreztem, hogy a japánok itt már nem tisztelnek annyira, mint Tiencsinben. Ez a Kaeiszumi sem úgy viselkedett már, mint a tiencsini helyőrségi parancsnokságon. Ilyen rossz előérzettel váraкоztam egy hétig. Ekkor végre Itagaki telefonált, kért, hogy költözzem Lüsunba.

Kaeiszumi mosolyogva magyarázta.

– Hogy miért nem megyünk Senjangba? Előbb Itagakival kell megbeszélni, csak azután lehet dönten. Hogy miért Lüsunban kell várakozni? Azért itt, mert ezen a környéken vörös banditák lappanganak, nem elég biztonságos. Jobb lesz Lüsunban. Az mégis egy helység, ott minden kényelmesebb. Ebben volt is valami. Még aznap este vonatra ültem, másnap reggel pedig megérkeztem Lüsunba.

Lüsunban a Jamato Szállóba költöztem. Itt is ugyanaz volt a helyzet, mint a fürdőszanatóriumban. Az egész emeletet mi néhányan foglaltuk el. Megmondták, hogy nem szabad lemennünk, és a lentieket sem engedték föl. Kaeiszumi és Amakaszu is ugyanazokat a mondatokat ismételgette. Még mindig az új állam kérdéseiről tárgyalnak. Nem kell aggódni, ha eljön az ideje – felkérnek, hogy menjek Senjangba. Alig néhány napig laktam ott, amikor az öreg és a fiatal Cseng ugyanolyan kedvezményt kapott, mint Lo Csen-jü. Nemcsak az épületből járhattak ki szabadon, de még Talienbe, a szomszédos nagyvárosba is átmehettek. Cseng Hsziao-hszü képéről is eltűnt a búbánat, ugyanolyan szavakat kezdett használni, mint Lo Csen-jü.

– A császári felségnek mennyei tekintélye van. Nem előnyös, ha személyesen jelenik meg. Jobb, ha az alattvalók intézkednek. Ha eljön az ideje, Felséged természetesen szerencsésen foglalja el helyét, s tekintetét dél felé fordítva fogadja a hódolók üdvözlését.

Azt is mondták továbbá, hogy amíg a helyzet nem érett, addig nem kell nagydobra verni a dolgot, senkivel sem kell találkozni. A házigazda itt a Kvantung-hadsereg, s a trónralépés előtt én egyelőre vendég vagyok, a vendégnek pedig alkalmazkodnia kell

a házigazdához, ez csak természetes. Szót fogadtam nekik, s nyugtalanul bár, de izgatottságomat türtőztetve váraкоztam. Ezek az emberek névleg ugyan császárnak tituláltak, a valóságban azonban csak kártyafigurának tekintettek. Ez a császárszerep afféle adu volt, amely üti a többi kártyát, és amellyel nyerni lehet. A japánok a Nyugat lármájának, valamint a belső és a külső közvélemény felháborodásának csillapítására készítették engem elő ütőkártyaként, s mielőtt kijátszottak volna, természetesen szigorú titokban kellett tartaniuk. Cseng Hsziao-hszü és társai, hogy legyőzzék vetélytársaikat, és magas jutalomban részesüljenek a japánoktól, meg akartak szerezni ütőkártyának, minden igyekezetükkel markukban akartak tartani, így végül is zár alá vettek. Teljesen elszigetelt helyzetbe kerültem. Lo Csen-jü – a japánok által elrendelt korlátozásokat kihasználva – véget vetett a külvilággal való érintkezésemnek, akadályozta jómagam és Cseng Hsziao-hszü kapcsolatait a Kvantung-hadsereggel, hogy ő kénye-kedve szerint intézkedhessen. Lüsünba érkezve Cseng Hsziao-hszü kapcsolatba lépett a japánokkal, és Lo mellé léphetett a színpadra. Ekkor meg ők nem akarták, hogy harmadik ember is beleavatkozzék a dolgukba. Elszigetelésem dolgában ugyan szövetségre léptek egymással, a japánok megnyeréséért viszont ádáz harc kezdődött közöttük.

E dolgok hátterét én akkor természetesen nem értettem, csupán azt érzékeltem, hogy az öreg és a fiatal Cseng, valamint Lo Csen-jü a japánok puszipajtásai, s hogy el akarnak engem zárni a többiektől. Csak a jósláshoz értő Sang Jen-jinggel nem igen törődtek. A Tien-csinből látogatóba érkező embereket azonban gorombán eltanácsolták, még feleségemmel is udvariatlanul bántak.

A Nyugalom Kertje elhagyásakor első szobainasomnak átnyújtottam egy utasítást, és megbíztam, adja át azt Hu Sze-jüannak. Ebben meghagytam, hogy Hu jöjjön utánam, Csen Ceng-sou pedig kísérje utánam feleségemet. Miután ők hárman tudomást szereztek arról, hogy Lüsünban vagyok, azonnyomban a szomszédos Talien városba utaztak. Lo Csen-jü elküldte hozzájuk emberét, aki szállást szerzett nekik, és azt is megüzente, hogy a Kvantung-hadsereg parancsa értelmében nem jöhetnek Lüsünba. Feleségemnek azonban kételyei támadtak a parancsot illetően. Azt hitte, hogy valami

történt velem, nagy sírás-rívásbakezdett, mindenáron látni akart. Így azután engedélyt kapott, hogy Lüsünban egyszer meglátogasson. Vagy három hónap múlva, amikor a Kvantung-hadsereg Szu herceg fiának házába telepített át, Van Zsungot és két húgomat végre hozzám engedték költözni.

Szerettem volna, ha Hu Sze-jüan és Csen Ceng-sou mellém kerülnek, Cseng Hsziao-hszü azonban úgy tájékoztatott, hogy a Kvantung-hadsereg megszabta, miszerint a két Csengen, Lo Csen-jün és Vang Seng-csin kívül senki sem látogathat meg. Kértem, keresse fel Kaeiszumit, és tárgyalja meg vele a dolgot, ám csak arra kaptam engedélyt, hogy Hu Sze-jüannel egyszer találkozzam. Még aznap vissza is kellett térnie Talienbe. Amikor azután Hu Sze-jüan ilyen körülmények között meglátogatott, keserves sírásra fakadt. Nem hitte volna, mondta, hogy ennyi évi szolgálat után most még a meglátogatásomat is korlátozzák. Nagyon kínos érzés fogott el, a tehetetlen elzártság nyomasztó súlya nehezedett rám. Csak arra volt mód, hogy néhány szóval megnyugtassam és azt mondjam neki, hogy amint lehet, őt és Csen Ceng-sout külön rendelettel hívatom magam mellé. Hu Sze-jüan erre abbahagyta a sírást, s kihasználva a percet, amikor a szobában senki sem tartózkodott, elsorolta, mi-féle akadályokat gördített látogatása elé Cseng és Lo. Azzal vádolta őket, hogy saját pecsenyéjüket sütögetik; kiszorítják hűséges és becsületes híveimet. Hu és társa, amikor Talienben laktak, amint alkalom kínálkozott, emberükkel levelet vagy cédulát küldtek, ebben két tanácsadómat Áruló Csin Kujnak* nevezték. Lüsünba érkezésem után két hónappal Csen mester is eljött. Cseng ekkor már a Kvantung-hadsereg „fontos személyiségévé” lett, és úgy tűnt, sikerül vetélytársát, Lo Csen-jüt maga alá gyűrnie. Már markában érezte a teljes győzelmet, és a Kvantung-hadsereggel folytatott megbeszélései is sikerrel kecsegtettek, amikor megjelent a nála is tekintélyesebb „császári nevelő”. Azon nyomban éber lett. Attól félt, hogy földije iránt a japánok még nagyobb érdeklődést tanúsí-

* Csin Kuj hadvezér volt a Szung-dinasztia korában. Az ellenség előtt megnyitotta az utat. Neve az árulás szimbóluma Kínában, olyan, mint Júdás a mi szóhasználatunkban. Szobra Hangcsou városában áll, s az a szokás, hogy az arra járók – különösen a más vidékről odalátogatók –, leköpdösik.

tanak, ezért mielőbb szeretne volna eltávolítani az öreg Csen mestert, aki mindössze kettőt aludt Taliemben, s velem is csak kétszer találkozott. Cseng azzal az ürüggyel, hogy a japánok értekezletet akarnak tartani a szállóban, hazakísérte Csen mestert.

Ezzel egyidőben a hivatalra vágyakozó tiencsini és pekingi veteránok is Lüsunba szállingóztak, hogy felajánlják szolgálatukat. Cseng és japán barátja, Amakaszu, őket is mind eltanácsolta, még Pu Vej herceg sem jutott be hozzám. Születésnapomon már nem is tudtak mire hivatkozni; a látogatók egy részét kénytelen-kelletlen beengedték, hogy felköszönthessenek. Köztük voltak régi embe-reim, akiket a mandzsu bábcászárság megalakulása idején kisebb-nagyobb hivattal jutalmaztam.

Ezekben a hetekben bontakozott ki a Cseng és Lo közötti élethalál-harc. Teljes erőbedobással küzdöttek. Lo Csen-jü Itagaki és Kaeiszumi erőire támaszkodott, majd miután Cseng megérkezett, őt is számításba vette. Ilyen volt az első fogadtatás. Lo saját érdek-mének tekintette azt a kezdeményezést, hogy a császárt északkeleten üdvözljék, s arról is meg volt győződve: ha kisajátította személyemet, akkor engem ütőkártyának használva tárgyalhat a japánok-kal és fontos pozícióhoz juthat. Mindjárt a tárgyalások elején azonban a restauráció álláspontjára helyezkedett, ami nem tetszett a japánok-nak. Akárcsak én, ő sem értette meg: a restauráció és a japánok által hangoztatott szólam, hogy „a mandzsu néptömegek függet-lenséget és önállóságot követelnek” sehogysem egyeztethetők össze. Ebben az időben Japán nemzetközileg rendkívül elszigetelt helyzetbe került, s nem tudta ezt a „bábjátékot” azonnal színpadra vinni. Ezért a Kvantung-hadsereg nem sietett a végleges meg-oldással . . .

6. EZT LÁTTAM ÉS HALLOTTAM

Lüsunba érkezésem után nem is a külvilágtól való elszigetelésem nyugtalanított elsősorban, inkább az, amit Kaeiszumi szájából hal-lottam, hogy a Kvantung-hadsereg még az államforma kérdését sem döntötte el.

Számomra ez még a jingkoui kikötői fogadtatásánál is keserve-
sebb volt, hiszen azt még meg lehetett valahogy magyarázni az
előkészületek elégtelenségével, meg hogy a dolgot még nem hozták
nyilvánosságra és így tovább. De hát miért nem döntöttek még az
államformáról? Mi végett hívott akkor engem Doihara Mandzsú-
riába?

Cseng Hsziao-hszü és Kaeiszumi azt hebegte, hogy Doihara
igazat mondott ugyan, a Kvantung-hadsereg is támogatja trónra
lépésemet, és előkészíti a nagy tervet, ez azonban mandzsúriai do-
log, természetes tehát, hogy meg kell vitatni a mandzsukkal, s mi-
előtt ez megtörténne, nyilvánvalóan azt kell mondanunk, hogy a
kérdés még nem dőlt el.

Most azonban már nem ültem fel olyan könnyen ezeknek az em-
bereknek, mint a fürdőszállóban. Csakhogy nem tudtam kivel tár-
gyalni. Először hagytam el nevelőmet, nem volt más választásom,
mint Sang Jang-jin módszeréhez folyamodni: a szellemektől kér-
tem választ kérdéseimre. Előszedtem a Tiencsinből magammal ho-
zott „Jóskönyvet” és annak alapján kezdtem jósolni. Meglehetősen
kedvező választ kaptam. Cseng Hsziao-hszü, Lo Csen-jü és az ókori
taktikus Csü-ke Liang tanácsai alapján vártam az eseményeket.

Így várakoztam három hónapig, egészen a születésnapomat kö-
vető napig, 1932. február 19-ig, amikor váratlan hír érkezett:
az Északkelet-Kínai Adminisztratív Bizottság elfogadott egy hatá-
rozatot, miszerint Mandzsúriában létre kell hozni a köztársaságot,
majd ezt követően egy ún. „függetlenségi nyilatkozatot” is ki-
bocsátott. E hír hallatán Cseng Hsziao-hszü és fia kivételével egész
környezetem, Lo Csen-jüt is beleértve, felháborodott és meg-
rettent.

Ebben az időben engem egy szemernyit sem érdekelt, hogy hány
északkelet-kínai halt meg, a japánok milyen módszerrel akarják
birtokba venni ezt a gyarmatot, mennyi katonát akarnak ott állo-
másztatni, s milyen bányákra tartanak igényt. Egyedül csak a res-
tauráció izgatott, az a kérdés, elismernek-e császárnak. Ha nem
ezért hadakozom, akkor ugyan miért utaztam ide sok száz kilo-
méter távolságból, s ha nem lehetek császár, akkor ugyan mi végett
vagyok ezen a világon? Amikor az öreg Csen mester, a maga nyolc-

vanegynehány esztendejével, élete alkonyán megérkezett Lüsunba, újra meg újra csak azt hajtogatta:

– Ha nem foglaljuk el a bennünket megillető császári trónt, az ősök szellemétől hogyan is nyernénk bocsánatot?

Gyűlöltem Doiharát és Itagakit. Örülteként járkáltam fel-alá, egymás után szívtam a cigarettákat, a „Jóskönyvet” pedig odavágtam a szőnyegre. Hirtelen eszembe jutott a Nyugalom Kertje. Ha már nem lehetek császár, akkor jobb volna egyszerű polgárként élnem, legalább eladhatnám kincseim és kalligráfiáim egy részét, és gondtalanul élhetném világom – külföldön. Addig rágódtam, amíg elhatároztam, hogy nyíltan megmondom a Kvantung-hadseregnek: amennyiben nem fogadják el kívánságomat, visszamegyek Tien-csinbe. Véleményemet közöltem Lo Csen-jüvel és Cseng Hsziao-hszüvel, ők nem is ellenezték ezt a lépést. Lo Csen-jü azt ajánlotta, hogy először küldjek valami ajándékot Itagakinak. Beleegyeztem, a magammal hozott kisebb ékszerekből kiválasztottam néhányat, és elküldtem Lo Csen-jüvel. Éppen ekkor telefonált Itagaki, és hívatta Cseng Hsziao-hszüt és Lo Csen-jüt. Én meg Csen Ceng-sout szólítottam, és leírtam vele, miért helyes a Csing-monarchia helyreállítása. Azzal adtam át ezt az írást két tanácsadónak, hogy adják át Itagakinak. Meghagytam nekik, hogy ragaszkodjanak a benne foglaltakhoz, és fejtsék ki világosan álláspontomat.

Ez az érvelés az alábbi 12 pontból állott, a négy utolsót Cseng Ceng-sou írta hozzá:

1. Ha tiszteletben akarjuk tartani Kelet-Ázsia ötezer éves erkölcsi normáit, akkor ragaszkodnunk kell az örökletes császársághoz.

2. Az uralkodói erények és az erkölcsi normák alapja a császárság.

3. Ha egy országon uralkodni akarunk, el kell nyernünk a nép bizalmát és megbecsülését, ennek érdekében feltétlenül szükség van a császárságra.

4. Kína és Japán testvéri országok, együttélésük és közös boldogulásuk érdekében tiszteletben kell tartani az ősi erkölcsöket, s hogy a két népben élő közös erkölcsi elvek fennmaradjanak, szükség van a császárság visszaállítására.

5. Kína már több mint húsz éve senyved a demokrácia rendszere alatt, s egy csekély számú, önző kisebbség kivételével a nép többsége

gyűlöli a köztársaságot, vágyakozva gondol dinasztiainkra, ezért is szükség van tehát a császárságra.

6. A mandzsu és a mongol nép mindig megőrizte régi szokásait, alattvalói hűségének megtartása érdekében is feltétlenül szükség van a császárságra.

7. A köztársasági rendszer elterjedésével a munkanélküliek száma megnövekedett, ami komoly veszélyt jelent a japán birodalom számára. Ha Kínában visszaállítják a monarchikus rendszert, ez nagyban hozzájárul a két ország népének eszmei és szellemi megerősítéséhez, ennek érdekében is feltétlenül szükséges a császárság.

8. A nagy Csing-dinasztia Kínában több mint kétszáz éves múltra tekint vissza. Ezenfelül Mandzsúriában, a Nagy Falon kívül még több mint száz évig uralkodott. A nép szokásainak megőrzése, a nép érzelmeinek lecsillapítása, az egyes vidékek nyugalmanak helyreállítása, a keleti szellem megőrzése, a monarchia feltámasztása és a két ország császárságának megerősítése érdekében is feltétlenül szükséges a császárság.

9. Japán felemelkedése Meidzsi császár uralkodásával kezdődött. Minisztereinek adott útmutatásai erősítették az erkölcsi elveket és a becsületességet. Miközben átvette az európai és amerikai tudományokat, az erkölcsi elvek Konfuciusz és Menciusz [Meng-Ce] tanításaira épültek. Ezáltal megőrizte a Kelet régi szellemiségét, megővta a népet az ízléstelen európai szokások átvételétől, ennek okáért a nép szerette és tisztelte őseit és előjáróit, oltalmazta hazáját, miként a karok a főt. Fízért tisztelem én őt, s ha a nagy Meidzsi császár nyomdokaiba akarunk lépni, akkor feltétlenül szükség van a császárságra.

10. A mongol hercegek megtartották régi címeiket, s ha létrehozuk a köztársaságot, akkor meg kell fosztani őket régi címeiktől, miáltal reményvesztettekké és békétlenekké válnak, s nem lesz majd mód uralkodni felettük. Ezért is szükség van a császárságra.

11. Mélyen meghatott bennünket az a segítség, amelyet Japán a három keleti tartomány harmincmillió népe boldogulása érdekében nyújtott. Reméljük, hogy ez nem korlátozódik a harminc millióra, hanem alapja lesz az egész nép rokonszenve elnyerésének, megmenti a népet a végveszélytől, Kelet-Ázsia közös boldogulását

és felvirágzását szolgálja, ami szoros kapcsolatban van Japán kilencvenmilliós népének érdekeivel. A két ország politikai rendszerének ezért nem szabad különböznie. Mindkét ország felvirágzása érdekében szükség van tehát a császárságra.

12. 1911-es visszavonulásom óta a nép között élek már húsz év óta. Semmiféle egyéni dicsőség hajhászása nem vezet, egyedül a nép megmentésének óhaja vezérel. Ha valaki kész a birodalom kormányzásának felelősségét vállalni és a helyes úton haladni, én boldogan leszek egyszerű állampolgár. Ha azonban ezt a terhet vállalni kényeszerülök, az a véleményem, hogy valóságos cím és hatalom, valamint az emberek kiválasztásának joga nélkül nem lehet létrehozni egy független országot, s félő, nem leszek képes a húszéves hibás kormányzásnak sem véget vetni. Ha csak névlegesen uralkodom, ha korlátok közé szorítanak, akkor nem tudok a népen segíteni, és csak rontok helyzetén. Nem ez volt eredeti elképzelésem. Ez csak fokozná bűnösségemet, ezt a felelősséget semmiképpen sem merném vállalni. Ami személyes dicsőségemet illeti, rendkívül boldoggá tenne, ha húszévi sötétség után az országot és a népet elnyerve elnökként vagy uralkodóként kormányozhatnék. Csak a nép, az ország, Kína és Japán, valamint Kelet-Ázsia érdekeiből kiindulva teszem ezt, semmiféle egyéni érdek sem vezérel. Ezért is szükség van a császárságra.”

Cseng Hsziao-hszü tudta, hogy senjangi útjának döntő szerepe lesz, hiszen mielőtt a Kvantung-hadsereg az Északkelet-Kínai Adminisztratív Bizottsággal elfogadtatta az államformát, el kellett rendeznie az állam legfőbb tisztségviselőinek kérdését is. Elindulás előtt ezért minden igyekezetével kifejezte engedelmességét, nehogy gyanú ébredjen benne iránta. Amikor azonban elérte célját és visszajött Senjangból, a helyzet teljesen megváltozott. Azt tanácsolta, ne vitatkozzam a Kvantung-hadsereggel, fogadjam el a köztársasági államformát és az államfői méltóságot.

– Miféle „államfő”? Azt akarják, hogy a köztársaság „államfője” legyek? – pattantam fel helyemről.

– Ez már határozat. Az alattvaló többször is vitába szállt velük, de hasztalan. A katonák azt mondják, hogy az államfő az ország feje.

Otthagytam, és Lo Csen-jühöz fordultam, magyarázza meg, mi-féle dolog ez. Lo azonban azt válaszolta, hogy ő csak egyszer találkozott Itagakival, Cseng Hsziao-hszü tárgyalta a japánnal.

Később aztán Csen Ceng-soutól megtudtam, hogy Cseng Hsziao-hszü és fia még csak át sem adták az én 12 pontos memorandumomat, sőt, még bizonygatták is, hogy „a császári felséggel majd elintézik a dolgot. Olyan ő, mint a tiszta fehér lap, önök, katonák azt írhatnak rá, amit akarnak.” Akkoriban én erről még nem szereztem tudomást. Azt hittem, képtelenek elintézni az ügyeket, s a japánok valamennyiüket becsapták.

– Semmi hasznotokat nem veszem! – kiabáltam. Miért nem mondtátok meg: ha nem teljesítik kívánságaimat, visszamegyek Tiencsinbe.

– Jó lesz, ha Felsőged alaposan megfontolja ezt – figyelmeztetett Cseng Hsziao-hszü. – A restauráció dolgában a japánokra kell támaszkodnunk, ha most szembeszállunk velük, a jövőben nincs már semmi remény!

Ismét történelmi példákkal hozakodott elő, és azt tanácsolta, adjam beleegyezésemet. Elegem volt már ezekből a történetekből.

– Ebéd után Itagaki jön kihallgatásra, kérem Felsőgedet, mondja meg neki! – mondta végül.

– Jöjjön csak! – feleltem indulatosan.

7. TALÁLKOZÁSOM ITAGAKIVAL

Itagakit 1928-ban helyezték a Kvantung-hadsereg vezérkarához. A nemzetközi katonai bíróság kiderítette róla, 1930 májusában azt mondta valakinek, hogy a mandzsúriai kérdés megoldására határozott elképzelése van, és úgy vélekedett, hogy a Kína és Japán között felmerült problémákat fegyveres úton kell megoldani. Már az 1931-es japán–kínai incidens előtt úgy vélekedett, hogy Csang Hszüe-liangot, Mandzsúria urát el kell űzni, és Északkelet-Kínában új államot kell létrehozni. Bírósági ítéletében a következőket olvashatjuk: „1931-től kezdve a Kvantung-hadsereg vezérkarának tagjaként ezredesi rangban részt vett Mandzsúria fegyveres elfoglalásá-

ban. E célkitűzés támogatóinak ösztönzője volt. Érvekkel támogatva az ún. mandzsúriai incidens kirobbantóit, és elgáncsolta azokat a kísérleteket, amelyek a katonai akció ellen irányultak. Fontos feladatot töltött be az ún. »független Mandzsúria« szemfényvesztő mozgalom ösztönzésében és a »Mandzsukuo« bábrendszer létrehozásának ármányában. 1934-ben vezérkari főnök, 1937-ben hadosztályparancsnok, majd 1938-ban a szárazföldi hadsereg minisztere lett. 1939-ben a Kínában állomásozó japán hadsereg vezérkari főnöke, majd koreai főparancsnok, ezután a szingapuri hetedik hadsereg főparancsnoka. Később részt vett Észak-Kína és Belső-Mongólia bábrendszerének létrehozásában, a Kína belső területei elleni támadásban és Vang Csing-vej nankingi bábkormányának megalakításában, nemkülönben fontos szerepet játszott a Szovjet-unió elleni támadásban, a Haszan-tónál.”

Február 23-án délután fogadtam Itagakit, Nakazimának, a Kvantung-hadsereg főtolmácsának kíséretében. Itagaki alacsony termetű, borotvált koponyájú ember volt. Sápadt arca élesen elütött sötét szemétől és kis fekete bajuszától. Az addig látott japán tisztek közül az ő egyenruhája volt a legelegánsabb. Zubbonya alól kélőgombos fehér ing villant elő. Nadrágja élesre vasalva, ráadásul könnyed, fesztelen mozdulataival kellemes, kulturált ember benyomását keltette. Megköszönte neki küldött ajándékaimat, majd a Kvantung-hadsereg főparancsnokának, Hondzso tábornoknak megbízásából jelentést tett az új mandzsu állam létrehozásának problémáiról. A Csang-család zsarnoki uralmával kezdte, és nagy meggyőződéssel ecsetelte a japánok katonai akciójának igazságosságát. Szerinte a japánok érdekeit semmi sem biztosította Mandzsúriában. Emlegette azt a jószándékú segítséget, mellyel Mandzsúria népének becsületes kormányzást igyekeznek biztosítani. Előadását hallgatva szünet nélkül bólogattam, és türelmetlenül vártam, mikor tér végül rá az engem érintő kérdésekre. Nagysokára a lényegre tért.

Az új állam elnevezése „Mandzsukuo”, azaz Mandzsuország. Fővárosa Csangcsun lesz, amelynek nevét Hszincsingre, Újfővárosra változtatják. Az államot öt fontos nemzetiség: mandzsuk, hanok, mongolok, japánok, koreaiak alkotják. Mivel a japánok évtizedek óta rengeteg energiát fordítottak Mandzsúriára, jogi és politikai

helyzetük ezért azonos lesz a többi nemzetiségével, például a többi nemzetiséggel egyenlő feltételek mellett viselhetnek hivatalt az új államban.

Meg sem várva, míg a tolmács lefordítja szavait, aktatáskájából elővette a „mandzsú-mongol nép kiáltványát”, az ötszínű Mandzsukuo-zászlót, és kiterítette elé a heverő előtti asztalra. Gyomrom kavargott az idegességtől, reszkető kézzel löktem meg a göngyöleget.

– Miféle ország ez? Ez talán a nagy Csing-császárság?

Hangom teljesen idegenül csengett. Itagaki azonban nyugodt hangnemben válaszolt.

– Természetesen ez lesz a nagy Csing-császárság uralmának helyreállítása. Új ország lesz. Az Északkelet-Kínai Adminisztratív Bizottság határozatot fogadott el, és egységesen támogatja Kegyelemsséged jelölését ennek az országnak vezetői, vagyis államfői méltóságára.

Amikor Itagaki szájából hallottam ezt a „Kegyelemsségedet”, úgy éreztem, mintha minden csepp vérem arcomba tódult volna. Japánok szájából ugyanis most hallottam először ezt a megszólítást. Eltörölték hát a „Hszüan Tung császár”, „császári Felség” megszólítást. Hogyan engedhetem ezt? Számomra Északkelet-Kína kétfélmillió négyzetkilométernyi területe és harmincmillió lakosa nem ért fel a Felség megszólítással. Alig bírtam egyhelyben maradni, úgy kiabáltam:

– Ha a név helytelen, akkor a szó sem lesz helyes. S ha a szavak nincsenek rendben, akkor a cselekedet sem sikerülhet. Mandzsúria népe nem személy szerint rám, hanem a nagy Csing császárra vágyakozik, s ha eltörlik ezt az elnevezést, akkor elvesztik a nép rokonszenvét. Azt kell kérnem, hogy a Kvantung-hadsereg ismételten fontolja meg ezt a kérdést.

Itagaki könnyedén dörzsölte tenyerét, és mosolyogva válaszolt.

– A mandzsú nép Kegyelemsségedet jelölte az új ország vezetőjének, ami annyit jelent, hogy az emberek bizalommal fordulnak Önhöz, és ezzel a Kvantung-hadsereg is egyetért.

– De Japán is császárság, akkor miért döntött a Kvantung-hadsereg a köztársaság mellett?

– Ha Kegyelmességed úgy gondolja, hogy a köztársasági rendszer nem megfelelő, akkor megváltoztatjuk ezt a kifejezést. Ez nem köztársaság, hanem egy végrehajtó bizottsági rendszer.

– Hálásan köszönöm az Ön országának lelkes segítségét. Bármibe beleegyezem, de ezt az „államfő” elnevezést nem fogadhatom el. A császár elnevezést őseimtől örököltem, s ha ezt most eltörölném, megszegném a gyermeki tisztelet erkölcsi normáit.

– Az államfő csak átmenet – fejezte ki teljes egyetértését Itagaki.
– Hszüan Tung császár a nagy Csing-dinasztia tizedik felséges uralkodója. Ez természetes. Miután tehát létrejön a parlament, meg vagyok győződve arról, hogy az alkotmány törvénybe iktatja majd a császárság visszaállítását. Éppen ezért az államfői méltóság nem egyéb, mint átmeneti, ideiglenes megoldás.

Amikor meghallottam a parlament szót, mintha tűz égetett volna meg. Hevesen ráztam a fejem.

– Nem létezik jó parlament. Kezdetben az első nagy Csing császárt sem a parlament nevezte ki!

Így csúrtük-csavartuk, de sehogyan sem jutottunk egyetértésre. Itagaki nagyon mérsékelt hangnemben tárgyalt, egy cseppet sem lett ideges, sápadt arcáról nem hervadt le a mosoly. Kezeit dörzsölgette, én pedig konokul ismételtettem tizenkét pontos memorandumomat a császárság visszaállításának szükségességéről, és újra meg újra kijelentettem, hogy nem mondhatok le erről a császárságról. Több mint három óra hosszáig tárgyaltunk. Végül Itagaki aktatáskáját összepakolva jelezte, hogy nem kíván tovább vitatkozni. Hanghordozása semmit sem változott, arcszíne azonban – ha lehet – még fehérebb lett. A mosoly is eltűnt arcáról. S ha egy pillanatra vissza is tért a Hszüan Tung császári megszólítás, azt újra a „Kegyelmességed” váltotta fel.

– Kegyelmességed újra fontolja meg a dolgot. Holnap ismét tárgyalunk – fejezte be hűvösen, azzal elbúcsúzott.

Ezen az estén Csengék és Kaeiszumi tanácsára a Jamato Szállóban fogadást adtam Itagaki tiszteletére. Szerintük a barátság megalapozása érdekében.

A fogadáson nagyon kusza lelkiállapotban vettem részt. Elsősorban Hu Sze-jüan és Csen Ceng-sou tanácsára merészeltam elutasí-

tani az államfői tisztet, akik úgy vélekedtek, hogy a japánok az akkori helyzetben nélkülük képtelenek lesznek tisztázni az észak-kelet-kínai helyzetet, s ha kitartok álláspontom mellett, a japánok engedni fognak. Miután azonban elutasítottam Itagakit, Cseng Hsziao-hszü arra figyelmeztetett, hogy semmiképpen sem szabad elrontanom a viszonyt a japán hadsereggel, mert abból semmi jó nem származna, s példaként Csang Co-lin sorsát említette. Eleinte úgy gondoltam, hogy a rablóból lett Csang Co-lint nem lehet hozzá-
m, a hétköznapi embertől különböző „sárkányivadékhoz” hasonlítani. Most azonban már úgy láttam, hogy a japánok egyáltalán nem úgy bánnak velem, amint egy sárkányivadékkal illenék. Ezért kénytelen voltam időnként odafigyelni Itagaki sápadt arcszínének változásaira. Itagakit azonban arca nem árulta el. Nagy kortyokban nyelte a bort, mindenki-
vel barátságosan koccintott. Mintha mi sem történt volna, egyetlen szóval sem említette a délutáni vitát. Az este úgy zajlott le, mintha mindenben megállapodtunk volna, senki sem beszélt másról, csak ételről, itálról, dohányról, no meg az időjárásról. Este tíz óráig tartott a fogadás, de Itagaki arcáról egész idő alatt semmit sem tudtam leolvasni.

Nem sok időt kellett azonban vesztegetnem a találgatásra. Másnap reggel Itagaki Cseng Hsziao-hszüt, Lo Csen-jüt és a többieket a Jamato Szállóba kérte, és velük adatta át üzenetét.

A hadsereg kérését már nem lehet megváltoztatni. Ha nem fogadom el, azt ellenséges magatartásként fogják fel, és válaszként olyan módszerekhez folyamodnak, mintha ellenséggel állnának szemben. Ez a hadsereg utolsó szava!

E válasz hallatán megrémültem. Lábam reszketni kezdett, dermedten ültem a heverőn, meg sem tudtam mu-
kkan-
ni.

Lo Csen-jü komoran, szótlanul állt, a többiek is hallgattak. Pillanatnyi csend után Cseng Hsziao-hszü szólalt meg:

– Az alattvaló már régen mondja, hogy nem szabad a japánokat megbántani . . . Most azonban még van idő, az alattvaló minden erővel igyekezett megnyugtatni Itagakit, hogy a Felség egyértelmű döntést hoz.

Hallgattam.

– Aki nem megy a tigris barlangjába, az nem válik tigri-
sé –

mondta hetykén az ifjú Cseng. – Derék az, aki felismeri, mit kell tennie. Az uralkodó és mi, alattvalók, egyaránt a japánok markában vagyunk. Nem érdemes szaporítani a kellemetlenségeket és kenyértörésre vinni velük a dolgot. Jobb kifürkészni a másik fél elképzeléseit, és a feltételekhez rugalmasan alkalmazkodni, mint távoli dolgokat forgatni elménkben.

Az esti fogadáson az ifjú Cseng volt a legvirgoncabb. Egymás után ürítette a poharakat Itagakival, sőt a fogadás után is tovább itatta a japánt. Tanácsait ugyan nem hoztam kapcsolatba előző esti különös viselkedésével, azt azonban már furcsállottam, hogy Senjangba utazásuk előtt apjával együtt még úgy beszéltek, hogy feltétlenül vissza kell állítani a nagy Csing-dinasztia uralmát. Hogyan változhattak meg mégis ilyen hirtelen?

Cseng Hsziao-hszü hangja, látva, hogy nem nyilatkozom, ismét izgatott lett:

– A japánok azt teszik, amit mondanak. Nem szabad belerohanunk a veszedelembé. Ezenkívül mindig jó szándékot tanúsítottak, s ha azt akarják, hogy a császári Felség államfő legyen, az ugyanaz, mintha császár lenne. Az alattvaló nem a mai nap eljöveteleért szolgálja évek óta a császári Felséget? Ha semmiképpen sem egyezik bele, az alattvaló szedi sátorfáját és otthonába tér.

Cseng szavai indulatossá tettek.

– Ha Felséged most egyetért a japán hadsereggel – folytatta tovább a fia –, később összeszedjük erőinket, és azt tesszük, amit akarunk.

Ekkor szólalt meg lehangoltan Lo Csen-jü:

– Ha így áll a dolog, akkor egyelőre legalább egyéves határidőre állapotdjunk meg, s ha arra az időre sem hozzák létre a császárságot, a határidő lejártával visszavonulhatunk. Nézzük, mit szól ehhez a feltételhez Itagaki?

Nem volt más választásom, megbíztam Cseng Hsziao-hszüt, hogy beszéljen Itagakival. Hamarosan sugárzó arccal jött vissza, és közölte, hogy Itagaki már ki is fejezte egyetértését, és ma este a leendő államfő tiszteletére szűkkörű fogadást ad.

Hát így történt! Testemben nem maradt egyetlen kemény csont sem. Az eljövendő trónralépésről álmodoztam, és nyíltan ráléptem

a szégyenteljes útra. Cégéres hazaárulóvá lettem, a véreskezű elnyomók testén én lettem a borító lepel, mely alatt 1932. február 23-tól kezdve hazám északkeleti tartományai japán gyarmatokká váltak. Harmincmillió honfitársam véres, könnyes, keserves napokra virradt. Ugyanakkor a Hondzso- és Itagaki-féléket is elszabadítottam a láncukról. Cseng Hsziao-hszü így ír naplójában e sorsdöntő lépésekről:

„A császár már határozott, és utasította Vang Sen-sit, keresse fel Itagakit. Közölje vele, hogy ideiglenes beleegyezését adja. Ha ezt a döntést nem fogadták volna el, lehetséges, hogy Itagakinak és Hondzsónak távozniuk kellett volna posztjukról, és a japán hadsereg katonailag támogatott országalapítási politikája megbukik.”

A Mandzsukuo bábrendszer tizennég y esztendeje

1. KEZDŐDIK A BÁBSZÍNHÁZI ELŐADÁS

Itagaki 1932. február 24-én este rendezett bankettjén zavarosan keringtek gondolataim. Nem tudtam, örüljek-e sorsom ilyenén fordulatának, vagy inkább búslakodjam miatta. Azon az estén Itagaki néhány japán prostituáltat hívott vendégei tiszteletére, mindenkinek jutott belőlük egy. A vendégek mulattak, szórakoztak. A házigazda mindenkit szívélyesen ölelgetett, egészen megfélekezett a kulturált viselkedésről. Egymás után ürítette a poharakat, és teli szájjal nevetett, egyáltalán nem palástolta elégedettségét. Eleinte, amikor még tartani tudta magát, igen tiszteletteljes pohárköszöntőket mondott. Tartózkodó mosollyal kívánt „sikeres jövőt és vágyaimhoz beteljesülést”. Később azonban, amint egyre többet és többet ivott, arca kivörösödött. Kínossá lett a helyzet. Odajött hozzám egy japán prostituált, és tört kínaisággal kérdezte: – Te dolgozni kereskedő? – Itagaki vad hahotába tört ki, én pedig egyre világosabban éreztem, hogy egyáltalában nincs minek örülnöm.

Mindaddig ebben a bizonytalan, nyugtalan lelkiállapotban voltam, amíg Hu Sze-jüan, Csen Ceng-sou és a többiek ismét mellém nem kerültek. Miután erre megkaptuk a Kvantung hadsereg engedélyét, meglett az öregek öröme, amit nem is annyira az uralkodójukkal való újbóli találkozás, mint inkább a hivatali rang és a pénz utáni sóvárgó vágyakozás magyarázott. Egyfelől azon keseregtek, hogy „kormányzóvá” degradáltak engem, majd azt bizonygatták, hogy minden dinasztiaalapítónak eleinte ideiglenes bambuszkunyhóban kellett meghúznia magát, hogy elnyerje a bizalmat. Ezekről a jó tanácsoktól, és attól, hogy Sang Jan-jin elhozta nekem

az „Ősök intelmeinek gyűjteményé”-t, lassan megvigasztalódtam. Február 26-án megparancsoltam embereimnek, hogy készítsék elő a füstölőt. Áldozatot mutattam be, s a következőképpen fohászkodtam az ősökhöz:

– Nehéz húsz éven át úgy nézni a nép keserveit, hogy nincs mód a segítségre. Most, amikor a három északkeleti tartomány népe mellettem van, és egy szomszédos, baráti hatalom támogat, a helyzet arra kényszerít, hogy vállaljam a felelősséget. A dolgok kezdetén nem tudhatjuk előre, sikert aratunk-e vagy elbukunk. Én azonban emlékszem a dinasztiaalapító uralkodók példájára. Csi állam fejedelme, Ven, vereséget mért Csin állam fejedelmére, Múra, Kuang Vu han császár pedig porba sújtotta Keng Sit. Su állam hajdani fejedelme leverte Liu Piaót és Jüan Saót. A Ming-dinasztia alapítója legyőzte Han Lin-ert. Ahhoz, hogy teljesíthessék nagy küldetésüket, mindnyájuknak külső segítséghez kellett folyamodniuk. Én most súlyos sérelmek között és a felelősség érzésétől áthatva a magasztos ügy érdekében magamra vállalom a nagy feladatot. Bármilyen nehézségekkel találkozom is, folytatni akarom a nagy ügyet, és minden erőmet a nép megmentésére kívánom fordítani . . . Ezt fogadom az ősök szellemének és kérem segítségüket.

Február utolsó napján a Kvantung hadsereg negyedik ügyosztálya elrendezte, hogy a senjangi ún. összmandzsúriai gyűlés határozatot hozott, amely deklarálta Mandzsúria függetlenségét, és támogatta kormányzói megbízatásomat. Kaeiszumi és Cseng Hsziao-hszü közölték, hogy a gyűlés küldöttei Lüsunba érkeznek, és felkérnek e tisztségre. El kell készíteni a válaszbeszédet, mégpedig mindjárt kettőt. Az elsőben elutasítom a felkérést. Ezután megvárom, amíg a „képviselők” másodszorra is felkérnek. Akkor előveszem a második beszédet, s ezzel elfogadom a felkérést. Csang Jen-csing, Hszie Csie-si kilenc társával együtt március elsején érkezett Lüsunba. Képviseletemben Cseng Hsziao-hszü fogadta őket, és felolvast nekik az első válaszbeszédet.

Később személyesen fogadtam őket. Mindkét fél előre jóváhagyott rövid beszédet mondott. A küldöttek buzgón kérleltek, én pedig szemérmesen szabódtam. Nem egészen húsz perc múlva távoztak. Március ötödikén, ugyancsak a Kvantung hadsereg tervei-

nek megfelelően, a küldöttség létszáma huszonkilenc főre gyarapodott. Sor került a másodszori felkérésre. Miután a küldöttek teljesítették feladatukat, az alábbi válaszbeszédet mondtam:

– Nincs bátorságom visszautasítani a nagy felelősséget, melyet az önök bizalma hárít rám. Elmélyült megfontolás után úgy döntöttem, hogy a népet nem csalhatom meg reményeiben. Igyekszem minden képességetem latba vetni. A legfőbb kormányzó tisztségét ideiglenesen, egy évig töltöm be. Amennyiben ez alatt sok hibát véték, tiszteletteljesen leköszönök. Ha pedig egy év alatt létrejön az alkotmány és eldől az államforma kérdése, s ha az megfelel elképzelésemnek, akkor ismét megfontolom a dolgot. Mérlegre teszem erőnyeimet és erőimet, s annak utána döntök.

E közjáték után hitvesemmel, Van Zsunggal, Cseng Hsziao-hszüvel és másokkal visszautaztam a tangkangcei gyógyszállóba, ahol Csang Csing-huj, Csao Hsziu-po és társaik már régóta várakoztak ránk, és tolmácsolták tiszteletteljes jókívánságaikat. Itt töltöttük az éjszakát, majd másnap utaztunk tovább Csangcsunba.

Március nyolcadikán a vonat még meg sem állt Csangcsunban, amikor a peronon felhangzott a katonazene és a tömeg üdvözlőgála. Amikor Csang Csing-huj, Hszi Hszia, Amakaszu, Kaciszumi és a többiek gyűrűjében kiszálltam a vonatból, mindenfelé japán csendőrségi alakulatokat és a fogadók tarka sorait láttam. Az utóbbiak között voltak hosszú köntösbe és rövid ujasba öltözött férfiak, európai ruházatú és japán öltözetet viselő emberek. Kezükben zászlócskákat tartottak. Igen meghatódtam. Végre megértem azt, amiről már Jingkou kikötőjében álmodtam. A sorfal között elhaladva Hszi Hszia a felkelő napot ábrázoló zászlók közé ékelődött sárga sárkányos zászlót lobogtató csoportra mutatott.

– Ezek mind zászlós mandzsuk. Már húsz éve várják a Császári Felséget.

Forró könnyek buggyantak ki szememből, s akkor úgy éreztem, hogy a legszebb remények kecsegtetnek. Amikor kocsiba ültem, rögtön az én Tiltott Városom jutott eszembe, s hogy miképpen űzött ki onnan Feng Jü-hsziang nemzeti hadserege. Emlékezetembe idéztem a Keleti Síremlék feldúlásának szomorú esetét, s az akkor tett esküt. Ismét a gyűlölet és a remény érzése ütött tanyát szívem-

ben, olyannyira, hogy nem is figyeltem a csangcsuni utcákat, a megfélemlített és másként viselkedő, gyűlölettől elnémult városlakók tekintetét. Nem sok idő múlva kocsink egy udvarba hajtott, s megállt egy ódon épület előtt. Ez volt az én „kormányzósági rezidenciám”.

Valaha a kerületi jamen székelte itt. A ház nem tartozott a város legjobb épületei közé, meglehetősen málladozottnak találtam. Mivel az idő sürgetett, sietve hozták valamennyire rendbe. Másnap egy sebtében elrendezett nagy teremben került sor a beiktatási ünnepségre; ezen részt vett Ucsida, a japán Dél-mandzsúriai Vasutak igazgatója, Hondzso, a Kvantung hadsereg főparancsnoka, Mijake vezérkari főnök, Itagaki vezérkari tiszt és sok más fontos személyiség. Cseng Hsziao-hszün, Lo Csen-jün, Hu Sze-jüanon, Csen Ceng-soún és más régi méltóságokon kívül ott voltak a dinasztia régi főhivatalnokai és néhány mongol herceg is. Jelen voltak a mukdeni militarista csoport volt vezetői: Csang Csing-huj, Cang Si-ji, Hszi Hszia, Csang Haj-peng és egy ügyvéd is, aki Tiencsinben a válásomat intézte. Befutott a „Kutyahús Tábornok” – Csang Cung-csang egykori vezérkari tisztje –, Csin Csuo is, és tüstént beállt mellém szárnysegédnek.

Aznap frakkot öltöttem. A magas rangú japán személyiségek pillantásainak kereszttüzeiben „a honalapítók” háromszor hajoltak meg előttem, én meghajlással válaszoltam. Cang Si-ji és Csang Csing-huj a „mandzsú néptömegek” nevében adták át a sárga selyembe takart kormányzói pecsétet, Cseng Hsziao-hszü pedig felolvasta nevemben a „kormányzói nyilatkozatot”, amely a következőképpen hangzott:

„Az emberiségnek tisztelnie kell az erkölcsöt. Ha megjelenik a faji megkülönböztetés, s az emberek elnyomják társaikat, hogy magukat kiemeljék – az erkölcsök meglazulnak. Az emberek kötelessége, hogy humánusak és igazságosak legyenek, de az államok közötti harcok folytán egyesek igyekeznek csapást mérni másokra, hogy ezáltal ők maguk előbbre jussanak. Eközben megfelelnek az emberiességről és az igazságosságról. Erkölcs és emberiesség, ezeken az elveken nyugszik a mi államunk. A faji megkülönböztetés és a nemzetek közötti harc megszüntetése révén megvalósul az

igazságos kormányzás boldog birodalma. Hazám minden lakója ennek eljövételét reméli.”

Az ünnepség végeztével, a vendégek nevében Ucsida mondott üdvözlő beszédet. Válaszbeszédemet Lo Csen-jü olvasta fel, majd mindnyájan kivonultunk az udvarba a zászlófelvonáshoz és a fényképezkedéshez. Végül ünnepi fogadást tartottunk.

Délután „kormányzói hivatalomban” Cseng Hsziao-hszü hivatalos ügyet terjesztett elém:

– Hondzso főparancsnok azt javasolja, hogy az alattvaló legyen a miniszterelnök, és alakítsa meg a kormányt. – Kissé előregörnyedt, hangja fátyolossá lett, tar koponyája fénylett. – Ez itt a különleges kinevezések és a miniszterek listája. Kérem, tegye rá felséges kézjegyét.

Ez volt az a lista, amit Amakaszu Lüsünban már megbeszélt velem. Az ecset után kotorásztam, majd elintéztem első hivatalos ügyemet.

Amikor kiléptem dolgozószobámból, Hu Sze-jüanba és Csen Ceng-souba botlottam. A két öreg nagyon furcsa képet vágott, mivel a különleges kinevezések listáján nem szerepelt a nevük. Azt mondtam nekik, hogy magam mellé akarom venni őket. Hu Sze-jüan lesz a titkárság vezetője, Csen Ceng-sou pedig a titkárom. Hu Sze-jüan sóhajtvá köszönte meg kegyességemet, Csen Ceng-sou azonban otthoni dolgaira hivatkozva határozottan arra kért, hogy bocsássam haza Tiencsinbe.

Másnap eljött Lo Csen-jü. Őt tanácsosnak nevezték ki. Azért keresett fel, hogy visszautasítsa a hozzá nem méltó hivatalt. Egy ideig még az ellenőrző hivatal elnöke volt, később visszatért Talienbe, ahol haláláig árusította hamisított régiségeit.

Én azonban másképpen gondolkodtam, mint ők. A sárkányos zászlók, a zenekar a csangcsuni pályaudvaron, a beiktatásomkor rendezett ünnepség és az üdvözlő beszédek mély hatást gyakoroltak rám. Kissé könnyedén vettem a dolgokat. Másrészt már belementem a játékba, nyíltan porondra léptem, nem volt visszaút. Már akkor sem fordulhattam volna vissza, ha Itagaki azt mondja: „Nem csinálja tovább? Ám tegyen, amit akar.” Nem is gondolhattam hát valamiféle ellenállásra. Ha jól kijövök a japánokkal, talán támogat-

ják trónra lépésemet. Végtére is egy ország államfője vagyok, s ha tőkét gyűjtök, lesz mire támaszkodnom. Akkor könnyebben tárgyalhatok majd a japánokkal. Mivel a szerencsés kimenetelben reménykedtem, a „kormányzói” címmel kapcsolatban sem voltak kellemetlen érzéseim, sőt olyan lépcsőfoknak tekintettem azt, amely a császári trónhoz vezet. Fő problémám az lett, hogy e lépcsőfokról miként szökkenhetek minél könnyebben trónra. Néhány napi morfondírozás után egyik este elképzeléseimet elmondtam Hu Sze-jüannak és Csen Ceng-sounak.

– Három fogadalmat tettem, elmondom ezt a hármat. Először: valamennyi régi hibámat le akarom küzdeni. Csen mester több mint tíz esztendővel ezelőtt azt mondta nekem, hogy lusta és könnyelmű vagyok. Esküszöm, hogy mától kezdve nem esem ebbe a hibába. Másodszor: a jövőben bármi áron is türelmesen viselek minden nehézséget és keservet, esküszöm, addig nem nyugszom, amíg őseim ügyét diadalra nem viszem. Harmadszor: kérem az Egek Urát, ajándékozzon meg császári fiúutóddal, aki tovább viszi majd a nagy Csing-dinasztia ügyét. Ha ez a három kívánságom teljesül, nyugodtan meghalhatok.

Körülbelül egy hónappal az ünnepség után, a kormányzói hivatalt átköltöztették az újonnan rendbehozott Hejlungcsiang tartományi Kirin sóadóhivatalának épületébe. Elhatározásom első jeleként minden épületnek nevet adtam. Azt az épületet, amelyben én dolgoztam, elneveztem a Nép Szolgálatá Épületének. Ettől kezdve minden reggel korán keltem, és elindultam hivatalomba „dolgozni” csak este tértem haza a Nép Szolgálatá Épületéből. Fogadalmam megvalósítása és a restauráció érdekében teljesítettem a Kvantung hadsereg kívánságait, hogy megnyerjem bizalmukat. Másrészt igyekeztem kihasználni a kormányzói hatalmat. Ez a buzgalom azonban nem tartott sokáig. Először is nem volt semmi hivatalos dolgom, másodszor a kormányzói hatalom csak papíron létezett.

A Mandzsukuo államszervezetét szabályozó törvény első, vagyis a kormányzóról szóló fejezetének mind a tizenhárom cikkelye az én jogaimmal foglalkozott. Az első cikkely például így szólt: „A kormányzó uralkodik Mandzsukuo felett.” A második, a harmadik és a negyedik cikkely törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalmamat kodifikálta. A többi cikkely szerint jogom volt törvényerejű parancsok kiadására, a hivatalnoki rendszer kialakítására, ki nevezésekre. Én voltam a szárazföldi, a tengeri és a légierő főparancsnoka. Ezenkívül jogomban állt amnesztiát adni, a büntetést enyhíteni, személyeket jogaikba visszahelyezni és így tovább. A valóságban azonban még arra sem volt jogom, hogy saját elhatározásomból rezidenciám kapuján kilépjek.

Egyszer hirtelen kedvem támadt kísétálni. Van Zsunggal és két húgommal az uralkodói korszakomról elnevezett Tatung (Nagy Egység) Parkba indultunk. Még végig sem sétáltunk a parkon, amikor utolértek bennünket a japán csendőrség és a kormányzósági testőrség autói. Megkértek, hogy térjünk vissza. Amikor ugyanis felfedezték, hogy eltűntem a palotából, ezt azonnal jelentették a japán tábori csendőrségnek, amely az egész várost fellármázva osztagokat küldött felkutatásomra. Az eset után tanácsosom, Kaeiszumi azt mondta, hogy biztonságom és méltóságom érdekében a jövőben önkényesen ne menjek az utcára. Attól kezdve a Kvantung hadsereg által szervezett útjaimon kívül egyetlen egyszer sem léptem ki rezidenciám kapuján.

Azt állították, hogy mindez biztonságom és méltóságom érdekében történik, s ezzel egyet is értettem. Miután azonban „ledolgoztam” néhány napot a Nép Szolgálatának Épületében, kételkedni kezdtem ebben.

Fogadalomtételtem értelmében egy meghatározott órában minden reggel bementem dolgozósobámba. A kívülállóknak úgy tűnhetett, hogy nagyon elfoglalt vagyok. Reggeltől estig állandóan kihallgatást kértek tőlem. Néhány hajdani vidéki hivatalnokon és nemzetségem tagjain kívül a kihallgatásra jelentkezők zömmel az új hatalom arisztokratái közül kerültek ki. Miniszterek, újonnan

kinevezett tanácsadók és így tovább. Ezek az emberek azért jöttek, hogy kifejezzék irántam tanúsított hűségüket, ajándékokat hoztak, de nem beszéltek velem hivatali ügyekről. Valahányszor munkájukkal kapcsolatos kérdést tettem fel, mindig azt felelték: „ezt már csinálja a helyettes miniszter” vagy „ezt meg kell még beszélni a miniszterhelyettestel”. Ezek a helyettes miniszterek azonban japánok voltak, akik sohasem kerestek fel.

Hu Sze-jüan elsőként fejezte ki ezzel kapcsolatos elégedetlenségét. Bánatát Cseng Hsziao-hszü előtt keseregte el:

– A minisztériumokban maguknak a minisztereknek kellene szuverén jogokkal rendelkezniök, a legfontosabb ügyekben pedig magának a kormányzónak kellene döntenie, majd döntését végrehajtásra átadná a minisztereknek. Itt meg azt csinálja az ember, amit a viceminiszter mond.

Cseng Hsziao-hszü erre így válaszolt:

– Mi felelős minisztériumi rendszert hoztunk létre, az államügyekben az államtanács [a minisztertanács] dönt. A minisztériumok a kormányzónak tartoznak felelősséggel, a miniszterelnök pedig köteles hetenként jelentést tenni a kormányzónak az államtanács határozatairól. Japánban ilyen rendszer van.

A miniszterek jogait illetően Cseng Hsziao-hszü egyetértett Hu Sze-jüannel. Azt mondta, hogy ezt a kérdést tisztázni kívánja a Kvantung hadsereg vezérkarával. Kiderült, hogy Cseng Hsziao-hszünek is hasonló problémái adódtak az államtanácsbeli elnöki iroda japán vezetőjéhez fűződő kapcsolataiban.

Nem tudom, milyen beszélgetés zajlott le Cseng Hsziao-hszü és a Kvantung hadsereg képviselői között, később azonban Hu Sze-jüan beszámolt az államtanács egyik üléséről. Ebből megértettem, mit jelent a miniszteri kabinetnek való alárendeltség rendszere, és milyenek a kapcsolatok a miniszterek és helyetteseik között.

Az államtanács szóban forgó ülésén a hivatali személyek díjazásának kérdését vitatták meg. Mint mindig, a tervezetet az elnöki iroda ezúttal is előre elkészítette, és legépelve juttatta el a miniszterekhez. Ők rendszerint minden további nélkül jóvá is hagyták a tervezeteket, akár arról volt szó, hogy ellenőrzésük alá veszik Északkelet-Kína régi kormányának javait, élelmiszert és takarmányt teremtenek

elő a japán hadsereg számára, vagy államosítják az országrész négy nagy bankját, s egy központi bankot szerveznek belőlük. Ezúttal azonban a döntés saját érdekeiket érintette. A tervezetet alapos tanulmányozás után a miniszterek vitatni kezdték, és elégedetlenségüknek adtak hangot. Hszi Hszia pénzügyminiszter türtőztette legkevésbé mérgét, elsőként szólalt fel.

– Ez a tervezet elképesztő. Minthogy államunkat több nemzetiség alkotja, természetes, hogy minden nemzetiség egyenlő. Miért részesülnek hát a japánok különleges elbánásban? Ha ők baráti ország állampolgárai, akkor barátként kell velünk bánniuk. Miért kell hát a japánoknak különlegesen magas fizetést kapniuk?

Csang Jen-csing ipar- és kereskedelemügyi miniszter is azt hangoztatta, hogy Hondzso parancsnok megmondotta: a japánok és a mandzsuk barátok, egy a szívük, és osztozniuk kell örömben és bánatban. A mostani egyenlőtlenség vajon nem mond-e ellent szavainak?

Hasonló értelemben nyilatkozott a többi felszólaló miniszter, köztük Ting Csien-hszü közlekedésügyi miniszter is. Az elnöki iroda vezetője, a japán Kamai Tokuzo megértvén, hogy a tervezet így nem mehet át egykönnyen, azonnal félbeszakította a vitát, és megkérte az ugyancsak japán Koumit, a személyzeti ügyosztály vezetőjét, a tervezet egyik szerzőjét, hogy adja meg a szükséges magyarázatokat. Koumi higgadtan kezdte sorolni a különféle érveket. Ezek értelmé az alábbi volt: csak akkor beszélhetünk egyenlőségről, ha a képességek is egyenlők. A japánok képességei jobbak, ezért magasabb fizetést kell kapniuk. Emellett a japánok életszínvonalja is magasabb. Ők születésüktől fogva rizst esznek, míg a mandzsuk kaoliangon* is megélnek. A barátság tehát éppen azt diktálja, hogy a japánok részére magasabb fizetést kell javasolni – fejezte be az érvelést Koumi. A miniszterek erre még jobban felháborodtak, és Kamai kénytelen volt elnapolni az ülést.

Másnap aztán közölte, hogy a kérdést megbeszélte a helyettes miniszterekkel. A Kvantung hadsereg jóváhagyásával úgy döntöt-

* *Kaoliang* – a hidegebb éghajlatú Észak-Kína cirokhoz hasonló növénye. Kb. olyan tápértékű, mint nálunk a kukorica.

tek, hogy a miniszterek fizetését helyetteseik színvonalára emelik. Kamai azonban hozzátette: mivel a japánok távol vannak hazájuktól, és azért jöttek ide, hogy a mandzsuk számára megteremtsék az „igaz kormányzás boldog társadalmát”, nekik ezért külön köszönet jár, és kiegészítő dotációt fognak kapni. Ez végleges döntés, erről nem kell tovább vitatkozni.

A miniszterek többsége így már megértette, hogy minden további vita hiábavaló, ráadásul még a fizetésüket is felemelték. Így hát nem firtatták tovább a dolgot. Hszi Hszia azonban úgy gondolta, van olyan jó viszonyban Hondzso főparancsnokkal, hogy megfricskázhatja Kamait. Szavait tehát megtoldotta egy-két mondattal:

– Én nem is a pénz miatt hadakozom. Csupán azt szeretném kérdezni: a japánok ugyan hol építik az „igaz kormányzás boldog társadalmát”. Nem Mandzsúriában? S fel tudnák azt építeni mandzsuk nélkül is?

Kamai erre dühbe gurult. Öklével az asztalra csapott, és kiabálni kezdett:

– Ismeri maga egyáltalában Mandzsúria történelmét? A japánok Mandzsúriát az oroszok kezéből vérük ontásával ragadták ki. Érti ezt maga?

Hszi Hszia elsápadt:

– A szavamba vág? Még Hondzso parancsnok sem beszélt velem ilyen hangnemben!

– Azt akarom, hogy megértse: ez a hadügyminisztérium döntése! – kiabált tovább Kamai. Utolsó mondata megtette a magáét. Egy pillanatra az egész teremben csend lett. Ezek után mindenki számára világossá vált, milyen is az a miniszteri kabinet és államtanács, amelynek igazi miniszterelnöke nem Cseng Hsziao-hszü, hanem Kamai, az elnöki iroda vezetője. Egyébként a japánok ezt nem is titkolták. Akkoriban az egyik japán folyóirat Mandzsukuo miniszterelnökeként emlegette. Kamai azelőtt a Dél-mandzsúriai Vasutak igazgatóságán szolgált. Úgy hírlik, Mandzsúriába érkezése után írt cikkét Tokió katonai és pénzügyi körei nagyra értékelték. Kínaszakértőnek kezdték tekinteni, kinevezték a „gyarmat” fő irányítójává, végül is ő lett a tényleges miniszterelnök. Neki nem én diri-

gáltam, hiszen csak névlegesen voltam kormányzó, hanem a Kvantung hadsereg főparancsnoka.

A kormányzó, a miniszterelnök, a miniszterek mind csak névlegesen működtek. Az államtanács is csak a forma kedvéért létezett. Ülésein csak olyan tervezeteket tárgyaltak, amelyeket előzőleg a viceminiszterek tanácsa már jóváhagyott. Ez utóbbi mindig kedden ülésezett. Feltétlenül jelen volt ott a Kvantung hadsereg negyedik ügyosztályának képviselője, hiszen számos tervezet éppen a negyedik ügyosztály igényeinek megfelelően készült.

Ennek ellenére mégis úgy gondoltam, hogy én nem vagyok Hszi Hszia, és a japánok nem tehetik, hogy ne tiszteljenek. Akkor is hasonlóképpen gondolkoztam, amikor az „együttműködés szövetség” létrehozása került szóba.

Egy hónappal beiktatásom után szokásos jelentéstételén Cseng Hsziao-hszü közölte velem, hogy a Kvantung hadsereg elhatározta, miszerint Együttműködés Párt néven politikai tömörülést hoz létre, melynek feladata az országépítés szervezése, valamint a szertartások és az Égi Parancs tiszteletben tartására való nevelés lesz. A „párt” szótól mindig borsózott a hátam.

– Miféle párt? Mi jó van abban? Hiszen az 1911-es forradalmat is egy párt csinálta – szoltam közbe. – Már Konfuciusz megmondotta, hogy a nemes ember magabiztos, de nem erőszakos. Társulni kész, de nem pártoskodó. Vagy talán ön teljesen elfelejtette ezt?

Csengnek leesett az álla.

– A Felség nagyon helyesen szólt, ez azonban a hadsereg határozata.

Abban bízott, hogy ezzel a mondattal betapasztja a számát, nem gondolta volna, hogy ezt én élet-halál kérdésének tekintem, akármit is mondott, nem tágítottam. Már torkig voltam a „hadsereg határozatával”.

– Ha nem tud nemet mondani a japánoknak, akkor hívja ide őket!

Miután eltávozott, a dolgot elmondtam Hu Sze-jüannak. Főtitkárom egyetértett velem.

– Az alattvaló úgy véli, nem egészen van úgy, amint Cseng mondja, hogy mindenben a hadsereg dönt. Lo Csen-jü megmondta,

Cseng a hadsereg eszköze, és nem tiszteli Felségedet. Ha Felséged érveket sorakoztat fel a katonai hatóságokkal szemben, azok aligha merik figyelmen kívül hagyni érveit. Ha a párt nem jó nekünk, akkor nem jó a japánoknak sem. Ezt ne értenék meg a katonai hatóságok?

Igazat adtam Hu Sze-jüannak, és még jobban eltökéltem magam. Két nap múlva egymást váltva keresett fel a Kvantung hadsereg negyedik ügyosztályának tanácsosa, Kataszuka, majd Hasziki törzsparancsnok, de egyik sem tudott meggyőzni. A dolog ezzel annyiban is maradt.

Három hónap múlva, vagyis júliusban már azt hittem, hogy győzelmet arattam, amikor a Kvantung hadsereg úgy határozott, hogy nem Együttműködés Pártot, hanem Együttműködés Szövetséget hoz létre, amelyet a kormánynak rendelnek alá. Ennek a szövetségnek az egész lakosságot át kell fognia. Minden húsz évét betöltött férfi a szövetséghez tartozik, a nők pedig a Nőszövetség tagjai. A 15–20 év közötti ifjúság az Ifjúsági Szövetség kötelékébe sorolandó.

A Kvantung hadsereg parancsnoksága a „párt” szónak „szövetségre” való változtatásával tulajdonképpen semmiféle engedményt sem tett. Úgy gondolták, hogy ezzel a szervezettel kényelmesebben uralkodhatnak Északkelet-Kína népe felett, mint egy bizonytalan politikai párttal. Így viszont kényelmesebben folytathatják a propagandát, ellenőrizhetik és dönthetik szolgásgba a népet. Én azonban csak azt láttam, hogy a japánok végül is hallgattak rám.

Ebből a félreértésből számos kellemetlenségem származott a Japán–Mandzsukuo szerződés megkötése után.

3. A TITKOS SZERZŐDÉS ALÁÍRÁSA UTÁN

Cseng Hsziao-hszü már Lüsünban megállapodott Hondzso főparancsnokkal, hogy én leszek a kormányzó, ő pedig a miniszterelnök. Mindezt én csak Hondzso nyugdíjazása előtt tudtam meg.

Cseng Hsziao-hszü 1932. augusztus 18-án bejött dolgozószobámba, elővett egy iratcsomót és így szólt:

– Íme a szerződés, amelyet az alattvaló Hondzso parancsnokkal fogalmazott. Kérem a Feljebbvalót, ismerkedjék meg vele.

Amint átfutottam az iratot, elöntött a méreg.

– Ki engedte meg, hogy ezt aláírja?

– Ezeket a feltételeket már Lüsünban megbeszéltük – válaszolta hűvösen Cseng. – Itagaki már régen beszélt erről a Feljebbvalóval.

– Kivel beszélt erről Itagaki? Én erre nem emlékszem. De tegyük fel, hogy beszélt. Aláírás előtt akkor is szólnia kellett volna nekem!

– Így rendelkezett Hondzso, mivel attól tartott, hogy Hu Sze-jüanék, nem ismerve a helyzetet, csak bonyolíthatják a dolgot.

– Dehát végül is ki itt a gazda, maga vagy én?

– Hibás vagyok. Ezek a pontok valóban a jogokra vonatkozó tervezetek. Ha Felséged el akarja nyerni a japánok támogatását, hogyan tagadhatná meg tőlük ezeket a feltételeket, amelyekkel már úgysis rendelkeznek. A későbbiekben köthetünk egy másik szerződést, amely néhány év múlva megszünteti ezeket a jogokat.

Igaza volt. A japánok már régóta birtokolták azokat a jogokat, amelyeket most a szerződésben kívántak rögzíteni. A szerződés 12 pontból, függelékből, mellékletekből és kiegészítő megállapodásból állott. Az volt a lényege, hogy Mandzsukuo védelme és a társadalmi rend fenntartása teljes egészében Japánra hárul. Japán ellenőrzi a vasutakat, a kikötőket, a vízi- és légi utakat, szükség esetén újakat is létesíthet. Az anyagi eszközök előteremtéséért, valamint a japán hadsereg által igényelt felszerelésekért Mandzsukuo felel. Japánnak joga van bányák nyitására, a természeti kincsek kiaknázására. A japánok tisztségeket viselhetnek és letelepedhetnek Mandzsukuóban. A megállapodás utolsó pontja azt is kikötötte, hogy ez szolgál majd a két ország közötti hivatalos szerződés alapjául. Jól mondta Cseng Hsziao-hszü: ha egyszer már elfogadtam a segítséget, akkor meg kell fizetnem az árát, s bár minden világos volt, valahogy mégsem szállt el a haragom. Az dühített, hogy Cseng túlságosan odaadó volt, és a japánokkal alkudozni merészelt az „én országom felett”. A japánokra is haragudtam, hiszen alaposan becsaptak, nem adtak nekem császári trónt, a maguk számára pedig túl sokat követeltek.

Tehetetlen dühömben nem maradt más választásom, mint meg-

békélni a tényekkel. Cseng fogta az általam aláírt szerződést és távozott. Utána, mint mindig, Hu Sze-jüan jött be. Miután elmondtam neki a dolgot, felfortyant:

– Cseng Hsziao-hszü felháborítóan viselkedik. Csen Pao-sen már régen megmondta, hogy akkor bőkezű, amikor a máséról van szó. Most meg egyedül merészelt dönten.

– Most már késő bármit is tenni – mondtam csüggedten.

– Lehet, hogy nem. Majd meglátjuk, milyen híreket kapunk Tokióból.

Már régóta tudtuk, hogy Hondzsót, a Kvantung hadsereg parancsnokát le fogják váltani, és Japánnak szándékában áll Mandzsukuo elismerése. Hu Sze-jüan mindennek nagy jelentőséget tulajdonított. A parancsnok leváltásával lehetségesnek tartotta, hogy Japán bizonyos fokig változtatni kíván magatartásán. Ezt az alkalmat megragadva kell emberünket Japánba küldeni. Előnyöket kell biztosítani a japánok számára – mondta Hu Sze-jüan. – A vasutak, a bányák, a nyersanyagok feletti rendelkezést a japánokra lehet bízni, ám az igazgatás területén minden jogot a kezünkben kell tartanunk. Megfogadtam tanácsát, és javaslatára volt ügyvédemet, Lin Ting-sent és a tajvani származású Caj Fa-pinget azzal indítottam Japánba, hogy keressék meg az ottani ugyancsak tajvani Hszü Pinget, s közvetítésével forduljanak a hadügyminisztérium felelős vezetőjéhez. Találkoztak a vezérkari főnökkel, Jazakival, a tien-csini helyőrség hajdani parancsnokával, Kasiival és a Kvantung hadsereg új parancsnokával, Nobujoszival is, és eléjük terjesztették alábbi konkrét kívánságaimat:

1. A kormányzóság a törvények értelmében gyakorolja a hivatalnokok kinevezésének jogát.
2. Az államtanácsot újjászervezik, tagjait a kormányzó nevezi ki.
3. Átszervezik a minisztériumok hivatali rendszerét, a tisztviselőket a miniszter nevezi ki.
4. Új csapatokat képeznek ki, és növelik a hadsereg létszámát.
5. A törvényhozó testületnek meghatározott időn belül össze kell hívnia az országgyűlést, amely dönt az államforma kérdésében.

Ezt a listát is Hu Sze-jüan állította össze. Úgy vélte, aligha remélhetjük, hogy Japán teljesen elfogadja ezeket, de ha az államforma és a hivatalnokok kinevezésébe beleegyeznek, akkor már azt mondhatjuk, hogy elértük célunkat.

Két nap múlva Hu Sze-jüan boldogan újságolta, hogy jó hírek érkeztek Tokióból. Megbízottaink levelükben azt írták, hogy tokiói politikusok és a hadügyminisztérium egyes emberei együttérzésükről biztosítottak. Elégedetlenek Hondzso irántam tanúsított viselkedésével, és szívesen támogatják követeléseimet. Ebből látható – jegyezte meg Hu –, hogy az új parancsnokság hivatalba lépése után változhat a helyzet, s én az előírások szerint élhetek jogaimmal és kormányozhatom országomat. Az ország sikeres kormányzása érdekében azonban feltétlenül szükség lesz egy engedelmes miniszterelnökre, ezért le kell váltani Cseng Hsziao-hszüt – tanácsolta főtitkárom. Átgondoltuk a dolgot, és arra a döntésre jutottunk, hogy Cang Si-ji megfelelő lenne erre a posztra. Ha őt nevezzük ki miniszterelnökké, bizonyára hálás lesz, és minden kívánságomat teljesíti. Miután határoztunk, megbíztam Hu Sze-jüant és Hszü Pao-henget, hogy keressék meg őt.

Cang Si-ji azonban még ingadozott. Ekkor betoppant Cseng Hsziao-hszü fia, Cseng Csuj.

– Hallottam, hogy a Feljebbvaló embereket küldött Tokióba Nobujoszi vezérkari főnökhöz – bökte ki minden bevezetés nélkül, majd rám meredt, hogy miként reagálok. Rájött, hogy le akarom tagadni, ezért tovább folytatta. – Tokióban beszélnek erről. Az a hír járja, hogy a Feljebbvaló át akarja szervezni az államtanácsot. Miután az alattvaló ezt meghallotta, úgy érezte, kötelessége a Feljebbvalóval beszélni, de reméli, hogy az egész csak mendemonda.

– Miért gondolja, hogy mendemonda?

– Azért, mert ezeket az elképzeléseket nem lehet megvalósítani. Ám ha megvalósulnának is, és mindennek a gazdái a mandzsuk lesznek, a miniszterek – legyen az bár Cang Si-ji vagy bárki más – nem tudnak megbirkózni feladatukkal.

– Ez minden, amit mondani akart?

– Az alattvaló a színigazat mondta.

– Hát ha elmondta, akkor távozzék!

– Igenis.

Cseng Csuj távozása után magamban mérgelődtem szobámban. Kis idő múlva Hu Sze-jüan loholt be, aki tudomást szerzett a látogatásról.

– Cseng és fia olyanok akár a farkas meg a sakál. Különösen a fiú méltó a megvetésre. A múltkor is, amikor Hszi Hszia mahagóni bútor küldött ajándékba, irigységből beszélte le Felségedet, hogy elfogadja, nehogy Hszi Hszia föléje kerekedjék. Most meg Cang Si-ji nem tetszik neki!

A semmirekellő! Egyre jobban elfogott az indulat, még határozottabb lettem, s megkérdeztem, hogy Cang Si-jivel megállapodásra jutottak-e.

– Nem hajlandó vállalni.

Cang Si-ji nálam és Hu Sze-jüannál is világosabban látta, hogy csak bajt csinál magának, ha a Kvantung hadsereg egyetértése nélkül vállalja a miniszterelnökséget.

Miután Cseng Hsziao-hszü megtudta ezt, még jobban felbátorodott, és úgy bánt el velem, mint annak idején Csing herceg apámmal. Betegségére hivatkozva szabadságot kért. Azt azonban nem gondolta, hogy Tokióból jó híreket kaptam. Azért jött hozzám, hogy visszavonuljon, és betegségére hivatkozva szabadságot kérjen. Kitűnő alkalomnak találtam szabadságkérését, s egykedvűen csak annyit mondtam neki.

– Elérkezett a nyugdíjba vonulás ideje. Nem erőltetem, jelöljön meg valakit utódjául.

Kopasz fejről lehervadt a fény.

– Az alattvaló úgy értette, hogy csak néhány napra.

– Hát úgy is jó.

Amikor elment, parancsot adtam Hu Sze-jüannak, keresse fel Cang Si-jit, legyen először megbízott miniszterelnök, aztán majd alkalmat keresünk rá, hogy leváltssuk Cseng Hsziao-hszüt. Öt nap múlva azonban, be sem várva, amíg Cang Si-ji nyilatkozik, Cseng Hsziao-hszü visszatért hivatalába.

Hu Sze-jüan Cseng Hsziao-hszü visszatérése után így sóhajtott fel: – A titkos szerződésért kapta a miniszterelnöki pecsétet. Érthető, hogy nem akarja elveszíteni.

Én is kedvem vesztettem. Nem a miniszterelnöki pecsét miatt, hanem azért, mert kormányzói tekintélyemet most már senki sem ismerte el. Ez a bukás fontos tanulsággal szolgált számomra, s ezt Hu Sze-jüan lehangolt mondata értette meg velem.

Ha Cseng Hsziao-hszü a titkos szerződésért miniszterelnökséget szerzett, s az lett a tőkéje, miért ne lehetne egyben az én tőkém is, s megkaphatnám a japánoktól azt, amit akarok.

Elhatároztam, hogy amikor a Kvantung hadsereg új parancsnoka megérkezik állomáshelyére, személyesen nyújtom át neki öt pontból álló követelésemet. Hu Sze-jüan helyeselte ezt, és figyelmeztetett, hogy ne felejtsem el Cseng Hsziao-hszü leváltását kérni. Ez a gondolat egyébként Cseng miniszterelnöki kinevezése óta sohasem hagyta nyugton Hu Sze-jüant.

Mindez szeptember elején történt. A hónap közepén aztán megérkezett Csangcsunba a Kvantung hadsereg új parancsnoka és egyben Mandzsukuo első nagykövete, Nobujoszi. Szeptember 15-én a Nép Szolgálatának Épületében ő és Cseng Hsziao-hszü aláírták a titkos szerződésen alapuló Japán-Mandzsukuo megállapodást.

Miután az aláírás formaságaival végeztünk, és megittuk a pezsgőt, türelmetlenül vártam a bizalmas beszélgetést Nobujoszival. Ezúttal rendkívül biztos voltam a dolgomban. Tokióból nemrég visszaérkezett megbízottaim megnyugtattak, hogy Nobujoszi nemcsak hogy egyetért követeléseimmel, de még azt is megígérte, hogy fontolóra veszi császári méltóságom visszaállítását.

Az új parancsnok korábban tábornagy, vezérkari főnökhelyettes, hadsereg kiképzési főfelügyelő és tanácsadó volt. Az első világháború idején a japán csapatok az ő vezetésével szállták meg Szibéria egy részét. Ez alkalommal három minőségben érkezett Északkelet-Kínába. Tábornagyként a Kvantung hadsereg parancsnoka lett (korábban erre a posztra vezérőrnagyokat neveztek ki), a Kvantung bérelt terület kormányzójaként (az 1931. szeptember 18-i események előtt a Liaotung-félszigeten japán gyarmati kormányzóságot hoztak létre), végül nagyköveti minőségben. Megérkezése után hamarosan megkapta a marsalli rangot, s ezzel Mandzsukuo valódi irányítója, igazi császára lett. A japán újságok „Mandzsukuo őrangyalának” nevezték. Szerintem ez a hatvanöt

éves ősz férfi tényleg olyan fenséges volt, akár egy isten. Amikor tiszteletteljesen meghajolt előttem, olyan érzés fogott el, mintha égi áldás szállt volna rám. Végighallgatott, majd nagyon udvariasan így válaszolt:

– Excellenciád tervezetét alapos tanulmányozás tárgyává kell tennem.

Magával vitte a Hu Sze-jüan által írott pontokat. Teltek-múltak a napok, de nem mutatkoztak tanulmányozásának eredményei.

A megállapodás szerint havonta háromszor kellett találkoznom a Kvantung hadsereg parancsnok-nagykövetével. Tíz nap múltán került sor második találkozásunkra. Érdeklődtem a tanulmányozás eredményei felől, ő azonban most is csak azt mondotta: tanulmányozzuk, tanulmányozzuk.

Valahányszor találkoztunk, mindig tökéletesen udvarias volt. Mélyen meghajolt, mosolygott, excellenciázott, és különös tisztelettel emlegette valamennyi ősomet, éppen csak kívánságaim felől hallgatott. Ha abba az irányba próbáltam terelni a beszélgetés fonalát, mindig más témára kanyarodott. Miután két alkalommal így jártam, harmadszor már nem volt bátorságom szóba hozni a dolgot.

Egészen haláláig, 1933 júliusáig, minden egyes találkozásunkkor csak a buddhizmusról, a konfuciánus tanokról és a barátságról beszélgettünk. Ebben az időszakban tekintélyem egy cseppet sem emelkedett, ő azonban az én szememben óriássá nőtt.

4. A NÉPSZÖVETSÉG VIZSGÁLÓ BIZOTTSÁGÁNAK BESZÁMOLÓJA

A Népszövetség vizsgáló bizottsága 1932 májusában érkezett Északkelet-Kínába, s szeptemberben tette közzé az ún. mandzsú kérdés vizsgálatával kapcsolatos beszámolóját. Cseng Hsziao-hszü és fia nagy reményeket fűzött ehhez a bizottsághoz. Amikor a beszámolót közzétették, úgy érezték, elérkezett a nemzetközi igazgatás eszméjének megvalósítása. A későbbiekben mindketten kegyvesztettek lettek a japánoknál, és elvesztették hivatalukat. Nem kis szerepe volt ebben a nemzetközi kormányzásról szövögetett ab-

rándjaiknak. Abban az időben nem voltam olyan derűlátó, mint ők, de a velük folytatott beszélgetések során nagyon sokat tudtam meg a nemzetközi politika dolgairól. A bizottság tevékenységét is különbözőképpen ítéltük meg. Bennük a nemzetközi igazgatás reményét élesztette, bennem inkább a japánok hatalmáról alkotott elképzeléseket erősítette a bizottság.

Ami pedig az európai hatalmakat és azoknak a mandzsu kérdésről alkotott nézeteit illette, Cseng Hsziao-hszütől és fiától nemegyszer hallottam a következőket: Nem kell fontosságot tulajdonítani a genfi és a párizsi kirohanásoknak. Ezek közül az államok közül egyik sem akar összeütközésbe kerülni Japánnal, sőt Amerika sem kíván Japánnal szemben kemény politikát folytatni.

Cseng fia folyékonyan beszélt angolul és japánul. Gyakran számolt be nekem a külföldi sajtó híreiről. Tőle tudtam meg, hogy Amerikában számos japánbarát lap jelenik meg. Egyszer meg azt mondta, hogy Amerika és Japán között titkos megállapodás született, mely szerint Amerika támogatja a japánok északkelet-kínai tevékenységét. Konkrétan arra is utalt, hogy még jóval az 1931-es japán-kínai incidens előtt egy fontos amerikai személyiség azt tanácsolta Csang Kaj-seknek, Mandzsúriát adják el Japánnak, hogy ezáltal összeugrassák Japánt a Szovjetunióval, amiből ők is hasznot húznak.

– Jön a vizsgáló bizottság – közölte velem Cseng Hsziao-hszü.
– A Kuomintang hívta meg őket azért, hogy segítsenek neki a japánokkal szemben. Az igazság azonban az, hogy nem fognak leszámolni Japánnal. A Kuomintang csalódott, mert a bizottság mindennél több gondot fordított a nyitott kapuk, az egyenlő lehetőségek politikájára és vörös Oroszországra. Tokióban Ucsida külügyminiszterrel (a hajdani Dél-mandzsúriai Vasutak igazgatójával) ezekről a kérdésekről tárgyaltak. Nem kell aggódni. Néhány mondattal el lehet intézni az ügyet. Az alattvaló véleménye szerint a Kuomintang is nagyon jól tudja, hogy a bizottság semmit sem képes elintézni. Nincs kizárva, hogy a Kuomintang meglátta Mandzsúria nemzetközi igazgatásának előnyeit.

A további események azt igazolták, hogy Cseng nem járt messze az igazságtól.

A senjangi események után Csang Kaj-sek több távirati parancsot küldött Csang Hszüe-liangnak, melyekben felszólította, hogy a dolog elmérgesedését elkerülendő az északkeleten állomásozó kínai csapatok semmiféle ellenállást se tanúsítsanak. Az incidens után négy nappal, azaz 1931. szeptember 22-én, a Kuomintang párt nankingi nagygyűlésén Csang Kaj-sek kijelentette: „Az erőszakra igazságossággal, a barbárságra békességgel kell válaszolni. Higgadtan kell fogadni a megaláztatást, ideiglenesen engedékeny magatartást kell tanúsítanunk. Várjuk a nemzetközi igazságszolgáltatás döntését.”

Ugyanakkor a béke és igazságosság legteljesebb mellőzésével, a legvadabb módszerekkel folytatta a polgárháborút. Szeptember 30-án a Kuomintang azzal a kéréssel fordult a Népszövetséghez, küldjön ki bizottságot a helyzet tanulmányozására. Hosszas vita után, december 10-én a Népszövetségben Japán hozzájárult ehhez, és határozat született a bizottság létrehozásáról, amely öt állam képviselőiből alakult. Angliát Lord Lytton (elnök), az Egyesült Államokat Frank Ross McCoy vezérőrnagy, Franciaországot Henri Claudel altábornagy, Olaszországot gróf Aldrovani, Németországot pedig dr. Heinrich Schnee képviselte. A bizottság 1932. február 3-án látott munkához. Először Japánban, Sanghajban, Nankingban, Hankouban, Csiucsiangban, Jicsangban és Csungkingban fordultak meg, aztán Pejpingben (Pekinget akkoriban Pejpingnek nevezték) töltöttek tíz napot, és májusra értek Északkelet-Kínába. Amíg a nankingi kormány az igazságos nemzetközi döntésre várt, a japán hadsereg elfoglalta Csiucsout, hadműveleteket kezdett Sanghaj térségében, és megalakította Mandzsukuót. A várakozás eredménye a Vuszungban megkötött fegyverszüneti egyezmény lett, amely kikötötte, hogy a nankingi kormány hadserege ettől kezdve nem léphet be Sanghaj–Vuszung térségébe.

Május harmadikán találkoztam a vizsgáló bizottsággal. Az egész körülbelül negyedóraig tartott. Két kérdést intéztek hozzám: hogyan jöttem Északkelet-Kínába, és miként jött létre Mandzsukuo. Válaszadásom előtt megfordult a fejemben egy olyan gondolat, amire alighanem álmukban sem gondoltak.

Eszembe jutott, hogy annak idején mit is mondott Johnston:

„London kapui mindig nyitva állnak Ön előtt.” Ha most megmondom Lyttonnak, hogy Doihara családja és Itagaki fenyegetése következtében lettem Mandzsukuo kormányzója, vigyenek hát magukkal Londonba, ugyan hajlandók lennének-e erre? Amikor mindez felvillant agyamban, oldalamon a Kvantung hadsereg vezérkari főnöke és maga Itagaki ült. Itagaki sápadt arcára pillantva engedelmesen elmondtam mindazt, amire előzőleg utasítottak: „Mandzsúria népének felkérésére jöttem, államom teljesen önálló...”

A bizottság tagjai bólogattak, mosolyogtak, nem kérdeztek semmi többet. Később együtt lefényképeztettük magunkat, pezsgőt ittunk, jó egészséget kívántunk egymásnak. A vizsgáló bizottság eltávozott. Itagaki sápadt arcára mosoly derült. Nem fogyott ki dicséreteimből:

– Excellenciád kitűnően viselkedett, ragyogóan beszélt!

Cseng Hsziao-hszü később azt mondta:

– Ezek a nyugatiak az alattvalóval is találkoztak, egyébről se beszéltek, csak az egyenlő feltételekről meg a külföldi érdekekről. Ezt egyáltalán nem vártam.

Az év októberében Kamai „Mandzsukuo az egész világ előtt megnyilatkozik” című cikke Lyttonnal való beszélgetését tartalmazta. Cseng Csuj fordítását nem tudtam előkeríteni, egy másik könyvből vettem a szöveget. Lytton első kérdése az volt, nem hozták-e létre túlságosan korán Mandzsukuót? Erre Kamai azt válaszolta, hogy ellenkezőleg: túlságosan is későn született. A továbbiakban a cikk ezeket írta:

„McCoy tábornok megkérdezte tőlem: »Valóban megvalósul-e a Mandzsukuo által meghirdetett nyitott kapuk elve?« Én nyomban azt feleltem, hogy a nyitott kapuk és az egyenlő feltételek elve az állam politikájának egyik sarkköve. A nyitott kapuk elvének egyik kezdeményezője Amerika volt, azon országok egyike, melyek korábban szoros kapcsolatban álltak Kínával. Most, miután minden ország kezdi elismerni ezt az elvet, maga Kína csukta be a kapukat. Most, amikor a leghatalmasabb kulccsal kinyitottuk Mandzsukuo kapuját, csak köszönetükre szolgáltunk rá, uraim, nem pedig tiltakozásukra. Csupán annyit kell még hozzátennem, hogy a nyitott kapuk politikája természetesen nem érvényes a honvédelemben.

»Megvalósítják-e Mandzsukuóban az egyenlő lehetőségek elvét? « – érdeklődött tovább Lytton. Egy pillanatig sem habozva így válaszoltam: »Az önök országa már Kínából ismeri az elv megvalósításának példáit. A Csing-dinasztia uralkodásának végén, amikor teljes hanyatlás következett be, és az országot a széthullás veszélye fenyegette, Robert Hart arra intette a Csing-udvart, hogy amennyiben nem következik be változás, Kína elveszíti nemzetközi szerepét. Azt tanácsolta továbbá, hogy támaszkodjanak az európaiakra, és létesítsenek tengeri vámhivatalokat. Ezt követően a Csing-udvar nyomban kinevezte Robert Hartot a vámügyek főfelügyelőjévé, s ezzel egyidejűleg megszervezték a tengeri vámhivatalok ügymenetét is. E hivatalokba számos angol, francia, japán és más külföldi tisztviselőt vettek fel. Kínában ezeket a hivatalokat a legmegbízhatóbb intézmények közé sorolják . . . Az angolok a tengeri vámhivatalokat az egyenlő lehetőségek elve megvalósítóinak tekintik, ám azt akarnák, hogy japánok lépjenek e hivatalok szolgálatába. Az egyenlő lehetőségek megvalósítása érdekében el kellene törölni a szigorú angol nyelvvizsgát. Mandzsukuo olyan állam, mely a japánok és mandzsuk együttműködésén alapszik. Ezért az új állam hivatalos dokumentumait mind mandzsuk, mind pedig japán nyelven közzéteszik. Mi melegen üdvözljük bármely nép fiait, akik jól beszélnek a mandzsuk vagy a japán nyelvet. Elégedettek lesznek Mandzsukuo irántuk tanúsított magatartásával. Ez az, amit én egyenlő lehetőségeknek nevezek.

A továbbiakban én kérdeztem meg tőlük: »Van-e még valami egyéb kérdésük? « Azt felelték, hogy nincs szükség további kérdésekre, mert teljesen megértették Mandzsukuo álláspontját, és elégedettségüket fejezik ki. Amikor a delegáció tagjait kikísértem a csangcsuni pályaudvarra, Lytton halkan ennyit mondott: »Sok sikert kívánok az új állam, Mandzsukuo fejlődéséhez « – azzal keményen megszorította a kezem.

Ez a beszélgetés nagyon fellelkesítette Cseng Hsziao-hszüt és fiát. A fiú még azt is feltételezte, hogy a Népszövetség talán határozatot hoz Mandzsukuo nemzetközi igazgatásáról. A vizsgáló bizottság jelentése után ez a meggyőződésük még szilárdabb lett. A Népszövetség véleményét tükröző dokumentumban feltűnt a Csengék

által olyannyira óhajtott nemzetközi igazgatást vallók véleménye. A beszámoló jelentés világosan kimondta: Japánnak az az óhaja, hogy „szilárd kormányt” hozzon létre, nem nélkülöz minden alapot, de ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy csak a külső bizalom és a belső béke légkörében jelenik meg a tőke, melyre Mandzsúria gyors gazdasági fejlődése érdekében feltétlenül szükség van. Úgy tűnt, hogy a két Csengnek igaza volt akkor, amikor a nemzetközi igazgatás támogatását várta a bizottságtól, amely az európai hatalmak érdekeit tartotta szem előtt.

Beigazolódtak Cseng Hsziao-hszűnek a jelentés szovjetellenességével kapcsolatos jóslatai is. A bizottság kijelentette: megértette, miért tartja Japán létfontosságú határvidéknek Mandzsúriát, továbbá azt is megérti: Japán érdekelt abban, hogy Mandzsúria területét ne használhassák fel saját területe ellen irányuló harci cselekmények bázisaként. Megérti végül, hogy Japán minden szükséges intézkedést meg kíván tenni arra az esetre, ha netán Mandzsúria határait valamely idegen hatalom megsértené. A bizottság a továbbiakban megjegyezte: felmerülhet a kérdés, vajon Mandzsúria bizonytalan időre szóló katonai megszállása, amely óriási anyagi áldozatokat igényel, a leghatásosabb módja-e a fenyegető veszély elhárításának. Vajon a japán csapatok nem fognak-e komoly nehézségekbe ütközni, miközben ellenséges érzelmű, Kínát maga mögött érző, szeszélyes és lázongó lakosság veszi körül őket. Amennyiben Japán a többi nagyhatalom által a világ különböző részein kötött megegyezésekhez hasonló megállapodásokra fog törekedni, a többi ország rokonszenve és jóindulata esetén megtalálhatja a lehetőséget arra, hogy biztonsága nagymértékben garantáltassék. A bizottság sem a régi állapot visszaállítását, sem a jelenlegi fenntartását nem tartotta kielégítőnek, mondván: a megfelelő rezsim a jelenlegi (azaz Mandzsukuo) rendszer lényeges megváltoztatása nélkül is kifejlődhet. Egy ilyen állam magas fokú autonómiát kaphatna, és különböző országokból érkező tanácsadók működhetnének ott. Mivel Japánnak erőteljesebbek az érdekeltségei északkeleten, arányszámuknak is magasabbnak kell lenniük, habár bizonyos részvételt más országok számára is biztosítani kell.

Az új kormányzási forma érdekében a bizottság egy sajátos rend-

szer létrehozását javasolja. Első lépésként létre kell hozni a kínai és a japán kormány képviselőiből és semleges megfigyelőkből álló, a Népszövetség végrehajtó bizottsága legfőbb döntési hatásköre alá rendelt tanácsadó testületet a három keleti tartomány igazgatására. A vizsgáló bizottság úgy véli, hogy a nemzetközi igazgatás Mandzsúria, de egész Kína számára is megfelelő megoldás. Ugyanazokat az érveket sorakoztatta fel a dokumentum, amelyeket a két Cseng már annyiszor kifejtett, hogy tudniillik Kína csak munkaerővel rendelkezik, a tőkét, a technikát és a szakembereket külföldről kell behozni, ellenkező esetben nem lehet az országot fejleszteni.

Azokban a napokban, amikor a bizottság jelentését először olvastam, Cseng Hsziao-hszü örömmel újságolta, hogy a dolgok igen reményteljesen haladnak, s hogy a Tiltott Városban hozzám látogató Hu Si írónak megjelent egy cikke, amelyben a jelentést „a világ közvéleményének” nevezte. A japánok reagálása azonban nagyon lehangolta Csengéket. S noha a bizottság nemegyszer hangsúlyozta, hogy tiszteletben tartja Japán északkeleti érdekeit és jogait, sőt az 1931. szeptember 18-i eseményeket is önvédelmi akciónak tekintti, a japán külügyminisztérium mégis csak egy dologban értett egyet a bizottsággal: „A bizottságnak Mandzsúriával kapcsolatos javaslatai bizonyára hasznosak lehetnek Kína és a nagyhatalmak viszonya szempontjából, mint például a nemzetközi igazgatás tervezete. Egy évvel ezelőtt Japán is hasonlóképpen volt érdekelt északkeleten a nemzetközi igazgatásban” – jelentette ki a japán külügyminiszter. Mint fentebb említettem, Cseng Hsziao-hszü éppen a nyitott kapuk és az egyenlő feltételek politikája iránti lelkesedése miatt veszítette el később a japánok jóindulatát, s végül vissza is vonult.

A jelentés közzétételéig úgy láttam, amennyiben Csengnek igaza lesz, jobb helyzetbe kerülök, mintha Japán egyedül uralkodna Mandzsúriában. Ebben az időben két kérdés nyugtalanított. Először is attól féltem, hogy a közös igazgatásban a nankingi Kuomintang is részt vesz. Ebben az esetben ugyanis nagyon kínos helyzetbe kerültem volna. Másodszor, ha a nankingi kormány keze nem is ért volna el hozzám, a közös igazgatás aligha csinált volna belőlem császárt. Milyen monarchiáról lehetett volna szó egy autonóm kor-

mány esetén? A legjobban Japán barbársága hatott rám, amit nemzetközi síkon továbbra sem ítélték el. Ezért visszaemlékezve a bizottsággal való találkozásomkor támadt gondolataimra, azt mondtam magamban: „Még jó, hogy nem csináltam valami ostobaságot, különben már rég búcsút mondhattam volna az életemnek. Jelenleg az a legfontosabb, hogy ne ingereljük a japánokat. Ha újra trónra akarok lépni, nélkülük úgysem boldogulok!

5. HARMADSZOR IS CSÁSZÁR LESZEK

„Peking és Tiencsin régi méltóságait düh és keserűség öntötte el, amikor meghallották, hogy a Császári Felsőből kormányzó lett. Azt gyanították, hogy a császári címet attól a naptól kezdve törölték. Még a köztársaság olyan hivatalnokai is, mint Cao Zsu-lin, Vang Zsung-pao és mások, nagy jelentőséget tulajdonítottak a címnek. Csak akkor kezdtek némiképp megnyugodni, amikor csekélységem újra meg újra elmondta nekik, hogy a császár többször is visszautasította ezt a megoldást, de végül bele kellett egyeznie. Aggályait azonban még így sem tudtam teljesen eloszlatni.”

Ezt jelentette nekem Csen Ceng-sou Tiencsinből, amikor kormányzói beiktatásom után egy hónappal szabadságra hazautazott. Pekingből és Tiencsinből még jó néhány hasonló jelentést kaptam, ezek mind kellemetlen nyomot hagytak bennem.

A japánokkal kötött szerződés szerint egy évre vállaltam a kormányzói tisztet. Azután, amennyiben a Kvantung hadsereg nem állítja vissza a monarchiát, visszavonulhattam volna. Én azonban nem így cselekedtem. Nem volt hozzá bátorságom, de ha a hadsereg hozzá is járul ehhez, akkor is hová mehettem volna?

A beiktatási évforduló utáni napokban egy beszélgetés alkalmával váratlanul maga Muto parancsnok hozta szóba a kérdést. Arról beszélt, hogy Japán éppen most tanulmányozza, milyen legyen Mandzsukuo államformája, s amikor a feltételek megérnek, a kérdést természetesen meg fogják oldani.

Bizonyos idő múlva Japán, hogy szabad kezét kapjon, kilépett a Népszövetségből. Ezzel egyidejűleg a japán hadsereg harci tevé-

kenységbe kezdett és a Nagy Fal átjáróin keresztül betört Belső-Kínába. Gyűrűbe fogták Pekinget és Tiencsint. Május végén a polgárháborúba bonyolódott nankingi kormány ismét kapitulált Japán előtt, és aláírta a „tangkui szerződést”. Eszerint a Nagy Faltól délre eső területet, vagyis Hopej tartomány keleti részét demilitarizált övezetnek nyilvánították. A kínai csapatok kivonása után Japán még jobban megalapozta Észak-Kína feletti uralmát. Ez a helyzet lelkesítően hatott a császárság visszaállításában közvetlenül érdekelt emberekre. Úgy gondolták, elérkezett a megfelelő alkalom, s mozgolódni kezdtek.

Júliusban nyugdíjba ment a japán Kamai, államtanácsunk elnöki irodájának vezetője. Egymillió jüan végkielégítést kapott. Ezenkívül jelentős összeget vett fel arra a titkos célra, hogy Észak-Kína „függetlenségét” tető alá hozza. Elutazása előtt arról beszélt Cseng Hsziao-hszüvel, hogy Sanghajba megy, és ott a császárság egész Kína területén történő visszaállítása érdekében tevékenykedik. Egyszóval azokban a napokban sokféle híresztelés szállingózott a restaurációról és a császárságról. Az ilyen beszédek engem és a hozzám hasonló becsvágyó embereket egyaránt lelkesítették. Cseng Hsziao-hszü ismét verset írt, én pedig újra császári álmokat szövögettem. Izgatottan lestem a híreket. Egyre inkább a honfitársaimat gyilkoló japán hadseregbe vettem reményemet, s miután a hódítók teljes egészében elfoglalták Zsehol tartományt, gratuláltam a japán tábornokoknak, további hadisikereket kívánva nekik. Később egy japán csapat elfoglalta a Pekingtől alig ötven kilométerre fekvő Mijün városkát, de nem nyomult tovább, ami engem feletébb elszomorított. Cseng Hsziao-hszü megmagyarázta, hogy a japán hadsereg előbb-utóbb elfoglalja Kína északi és déli felét. Csupán idő kérdése az egész. Most az a fontos, hogy döntsenek Mandzsukuo államformájának kérdésében. Azt is hozzátette, hogy ezekben a kérdésekben nem a Kvantung hadsereg, hanem Tokió dönt. Azt hallotta, hogy ott sok régi államférfi támogatja trónra lépésemet. A vele folytatott beszélgetések után úgy döntöttem, hogy Tokióba küldök valakit, akivel kerülő úton kipuhatoltatom az ottani helyzetet, és bizonyos információkat szereztetek.

A küldetésre testőrömet, Kudo Tecuszaburót választottam.

Kudo még Tiencsinből jött velem. Lüsuni tartózkodásom idején Amakaszuval és Kaeiszumival ellentétben ő nem a hadsereg, hanem nyíltan az én oldalamon állt, sőt néha a hátuk mögött ki is fejezte elégedetlenségét a Kvantung hadsereggel szemben. Egyszer figyeltem arra, hogy a csészémben párolgó teának gyanús a színe. Attól félve, hogy mérget szórtak bele, megparancsoltam, vigyék el, és vizsgálják meg. Kudo azon nyomban ivott belőle egy kortyot. Amikor kormányzó lettem, a japánok közül ő volt az egyetlen, aki császárnak szólított, és hangot adott meggyőződésének, hogy feltétlenül vissza fogom állítani a Csing császárok trónját. Becsületesége, irántam tanúsított odaadása nem maradt a Csing veteránoké mögött. Ezért a Csung [Hűséges] kitüntető nevet adományoztam neki. Ekkor könnyekig meghatva megesküdött az életére, hogy mindhalálig hűséges marad hozzám. Küldetését teljesítve Kudo hamarosan visszatért Japánból. Találkozott Minamival és a Fekete Sárkány Szövetség néhány fontos emberével, és megtudta, hogy a japán hadügyminisztérium vezetői egyetértenek a császárság visszaállításával. Ezek után az volt az érzésem, hamarosan elérkezik a megfelelő pillanat.

1933 októberében Kudo hírei beigazolódtak. Hisikari Takasi, a Kvantung hadsereg legújabb főparancsnoka, hivatalosan közölte velem, hogy a japán kormány kész elismerni Mandzsukuo császárának.

Nehéz leírni azt a boldogságot, amit akkor éreztem. Legelső gondolatom az volt, hogy elő kell készíteni a sárkányos császári díszruhát.

A császári palástot az özvegy császári ágyas küldte el Pekingből, ám a Kvantung hadsereg parancsnoksága kijelentette, hogy Japán Mandzsukuo császárának ismer el engem, nem pedig a Csing-dinasztia császárának. Következésképpen nem a sárkányos palástot kell felvennem, hanem Mandzsukuo szárazföldi, tengeri és légi haderejének generalisszimusi díszegyenruháját.

– Mit tegyek? – kérdeztem Cseng Hsziao-hszütől. Az Ajszin Dzsiorók leszármazottja vagyok, miként szeghetem meg az ősök hagyományait? A pekingi nemzetség tagjai is mind eljönnek, mit szólnak, ha külföldi ruhát látnak rajtam?

– Felségednek igaza van – bólogatott buzgón Cseng az asztalra fektetett sárkányos köntösre meredve. Ez a szüntelenül a „késői Csing-dinasztia” főminiszteri posztjára áhítozó ember alighanem az első rangfokozatú, tehát a legmagasabb rangú méltóságnak kijáró koráll és háromszemű pávatoll fővegdíszre gondolt, s az utóbbi időben irányomban is nagyobb tisztelettel viseltetett. – Igaza van Felségednek, de mit szól mindehhez a Kvantung hadsereg?

– Lépjen érintkezésbe velük.

Miután távozott, gyönyörködni kezdtem a Zsung Huj özvegy császári ágyas által 22 éven át féltve őrzött császári öltözékben. Ez a köntös még Kuang Hszü császáré volt. Erre gondoltam szakadatlanul 22 éven át. Ebben kell trónra lépnem! Ez lesz a Csing-dinasztia visszaállításának kezdete!

Lelkesedésem tüze még le sem lohadt, máris sietve jött vissza Cseng, és jelentette, hogy a Kvantung hadsereg határozottan ragaszkodik ahhoz, hogy a trónralépési szertartáson generalisszimusi egyenruhában vegyek részt.

– Beszélt velük vagy sem?

– Hogyan merészelt volna az alattvaló *nem* beszélni? Maga Itagaki mondta ezt.

– Milyen dolog ez! – pattantam fel helyemről. A szertartás alatt áldozatot kell bemutatni az Égnek. Talán egyenruhában fogok leterdelni és leborulni?

– Az alattvaló újra elmegy és beszél Itagakival.

Cseng után Hu Sze-jüan jött hozzám, és figyelmeztetett, hogy nem a ruha a fontos. A legfontosabb az, hogy megegyezünk a katonai hatóságokkal a hivatalnokok kinevezési és elbocsátási jogát illető kérdésben. Ha ezt megoldottuk, a többi már nem olyan fontos, hiszen Csao fejedelemség Vu Ling nevű uralkodója is a barbárok öltözkéiben lovagolva nyilazott, és abban sem volt semmi rossz.

Hu Sze-jüan éppúgy nem értette, mint én, hogy a japánok azért támogatják ezt a császárságot, hogy még jobban bábjukká formálhassanak, s még kényelmesebben uralkodjanak ezen a gyarmaton. A császári cím talán adott valami jogot? Az olyan ember, mint én, hol tanult volna lovagolni és nyilazni? Semmi egyebet sem tehettem, semmi másra sem gondolhattam, mint hogy vakon engedel-

meskedem a Kvantung hadseregnek. Ezért később megengedték, hogy sárkányos köntösben mutathassam be áldozatomat az Égnek. Ezek után azonban semmiért sem hadakoztam többé.

1934. március elsejének kora reggelén Hszinghuacunban, Csangcsun elővárosában egy mesterséges dombon, amely az Ég Templomát* jelképezte, császári köntösben áldozatot mutattam be őseimnek, majd elvégeztem a trónra lépés ősi rítusát. Ezután visszatértem a városba, és felvettem az ún. generalisszimusi egyenruhát, majd megtörtént a trónra lépési szertartás. A kormányzósági hivatalt ekkor már Palotahivatalra keresztelték. Hogy lakhelyemet megkülönböztessék a japán császár palotájától, melynek neve Huang-kung – Tikungnak** nevezték. Az újonnan épített Erények Palotája mellett a többi épületet tatarozták, kifestették, nevük azonban nem változott. A trónra lépési szertartás a Nép Szolgálatának Épületében zajlott le.

Azon a napon az épület nagytermét hatalmas vörös szőnyeggel borították, az északi oldalon selyemfüggönyök segítségével egy oltárhoz hasonló részt képeztek ki, s ennek közepén helyezték el a külön erre a célra készített orchidea faragásos*** magas támlájú trónszéket. A trón előtt álltam. Mellettem jobbról és balról Pao Hszi kancellár és Csang Haj-peng szárnysegéd, Iszimarú és mások álltak. Cseng Hsziao-hszü főminiszter vezetésével a polgári és katonai méltóságok háromszor mélyen meghajoltak előttem, amit én könnyed meghajlással viszonzottam. Ekkor Hisikari, a Kvantung hadsereg akkori parancsnoka és egyben Japán mandzsukói nagykövete nyújtotta át megbízólevelét és fejezte ki jókívánságait. Ezt követően az Ajszin Dzsiro császári nemzetség Pekingből érkezett tagjai (majdnem mindenki eljött) hajtottak háromszor térdet, és kilencszer leborultak előttem. Természetesen ez idő alatt a trónon ültem. Számos Belső-Kínában élő régi Csing udvari méltóság küldte el jókívánságait. Csang Jü-csing, a sanghaji útonállók vezére szintén

* Peking leghíresebb kék zománc kerámiatetős temploma, amely a császári szertartások bemutatásának színhelye.

** A császár fogalma két, „huang” és „ti” írásjegyből tevődik össze, valahogy úgy lehetne magyar jelentését megfogalmazni, hogy „császári uralkodó”.

*** Az orchidea a császár emblémája.

elküldte szerencsekívánatait, és hű alattvalómmá nyilvánította magát.

Június hatodikán megérkezett a japán császár fivére, aki uralkodói bátyja képviselőjében fejezte ki jókívánságait, majd átnyújtotta nekem a krizantémrend első fokozatát, Van Zsungnak pedig a jade-fejékszrendet.

Hu Sze-jüan sokszor emlegette a jogokat, amelyeket még mindig nem kaptam meg, de én mintha csak álomban éltem volna. Júliusban öcsém és húgom kíséretében meglátogatott apám. A fogadtatás, amelyben részesítettem őket, hűen tükrözi akkori örömmámoros hangulatomat.

Csangsunba érkezésük napján Pao Hszi kancellár vezetésével egy csoport tisztviselőt, Tung Csi-hszüvel az élükön pedig egy csapat testőrt küldtem eléjük a pályaudvarra. Én és Van Zsung a palota kapujában vártuk a vendégeket. Van Zsung udvari díszbe öltözött, én pedig kitüntetésekkel díszített egyenruhában feszítettem. Három garnitúra rendjelem volt; az elsőt a japánoktól kaptam, a másodikat Mandzsukuo rendjelei alkották, a harmadikat, „a nagy Csing császárit”, titokban Belső-Kínába küldött embereink készítették. Ez utóbbit a japánok jelenlétében természetesen nem lehetett kitűzni, csupán erre az alkalomra libeghettek.

Befutott apám autója. Vigyázzállásban vártam, amíg kikászálódik, tisztelegtem neki, Van Zsung pedig térdet hajtott. Ekkor bevezettem őt a fogadóterembe. Miután idegenek már nem voltak körülünk, úgy amint voltam, katonai egyenruhában, térdre borulva üdvözöltem apámat.

Aznap este nagyszabású családi bankettet rendeztem, amelyen európai ételeket szolgáltak fel, és a vendégeket is európai módon ültették, amint meghívásos vacsorán szokás. Én és Van Zsung az asztal két végén ültünk, ahogyan házigazdákhhoz illik. A bankett kezdetén, amint a terembe léptem, rázendített az udvari zenekar. Mindezt előre elterveztem. Hogy pontosan mit játszottak, arra már nem emlékszem, de tulajdonképpen ennek nem is volt különösebb jelentősége. Mindenesetre nagyon tetszett, amikor felharsantak a kürtök.

Amikor a hangulat tetőfokára hágott, öcsém felemelte pezsgővel telt poharát és így kiáltott:

– Éljen Ófelsége, a Császár! Éljen! Tízezer évig éljen!

Családunk minden tagja, köztük apám is, öcsémmel együtt kiáltotta ezt. A kiáltástól én és valamennyien megmámorosodtunk.

Másnap Pao Hszi kancellár jelentette, hogy a Kvantung hadsereg parancsnoksága egy embert küldött, aki a követség nevében tiltakozását fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy apám fogadásánál a pályaudvaron fegyveres testőrség jelent meg, ami sérti a Japán és Északkelet-Kína régi kormányai között létrejött és Mandzsukuo által is elismert megállapodásokat. Ezek kimondják, hogy bizonyos övezetekben – a Dél-mandzsúriai Vasutak két oldalán elterülő földterületen – japán fegyveres személyeken kívül más fegyveresek nem tartózkodhatnak. A Kvantung hadsereg parancsnoksága, helyesebben a japán követség követeli, hogy hasonló esetek a jövőben ne forduljanak elő.

Ez a bejelentés természetesen kijózanított. Ám ez alkalommal a japánok gondoltak tekintélyemre is. Először is, nem nyilvánosan tiltakoztak, másodszor, miután elküldtem hozzájuk megbízottamat, hogy adjon garanciát a továbbiakra nézve, és kérjen bocsánatot, lezárták az ügyet. De ami a legfontosabb, mindenféle ünnepélyeket rendeztek, amelyek kielégíthették becsvágyamat, s én újra édes álmodozásba merültem.

Különösen kellemesek voltak számomra a „császári látogatások” és „a birodalom császári körülatúzása”. A Kvantung hadsereg utasításai szerint évente egyszer-kétszer el kellett hagynom a fővárost, hogy „beutazzam birodalmamat”. Hszincsingben, az új fővárosban, ahogy Csangcsunt elnevezték, évente négyszer bizonyos szertartásokon vettem részt: egyszer a Csungling (Hűséges Lelkek) Pagodában tartott szertartáson, melyet az agressziós háborúban elesett japán katonák tiszteletére tartottak; másodszor a C sienkuo Csungling (Országalapító Hűséges Lelkek) templomban tartott szertartáson, melyet a mandzsúriai bábhadereg elesett katonáinak emlékére rendeztek; harmadszor, amikor a Kvantung hadsereg parancsnoksága a japán császár születésnapját ünnepelte. Ezt egyéb-

ként Tiencsang ünnepnek nevezték. S végezetül negyedszer, az Együtműködési Szövetség évi nagy seregszemlén.

Hogy fogalmat alkothassunk egy ilyen ünnepélyes szertartás lefolyásáról, leírok közülük egyet, mégpedig részvételemet az Együtműködési Szövetség évi seregszemlén. Először is elmondom az utazást, azaz „a kocsi protokolláris rendje az Ég Fiának utazása idején” címet viselő előírást. A következőképpen történt: a menet élén különleges célokat szolgáló rendőrségi kocsi haladt, amit bizonyos távolságra egy vörös színű, kis zászlós, nyitott autó követett. Ebben ült a rendőrség főfelügyelője. Csak ezután következett az én világospiros kocsim, oldalán két-két motorkerékpárossal. A menetet kíséretem és testőrségem kocsisora zárta le. Ez volt az úgynevezett „kis császári utazás”.

A palotából való elutazásom előestéjén a csendőrség és a csangcsuni rendőrség letartóztatta a „gyanús elemeket és a csavargókat”, akik megzavarhatták volna a császári szemlét. A lakosság már ebből a jelből megtudhatta, hogy a palota elhagyására készülök. Másnap az utak mentén rendőrség és katonaság helyezkedett el. A menetnek háttal álltak az utca két oldalán, és vigyáztak, hogy ne járjanak emberek az utcán, ne jöjjenek ki a házakból és üzletekből, ne nézzenek ki az ablakon. A Szövetség épülete előtti utat és az udvart sárga homokkal hintették fel. Mielőtt a palotát elhagytam volna, a rádió kínai és japán nyelven közölte az egész várossal, hogy „Ő Császári Felsége elhagyja a palotát”. Ekkor az Együtműködési Szövetség tisztviselői kivonultak a székházból az utcára. A főminiszter a főrangú hivatalnokokkal együtt a bejáratnál sorfalat állt. Mikor elhaladtam előttük, mindnyájan mélyen meghajoltak. A zenekar az „állami himnusz” játszotta. Én bementem a terembe, kissé megpihentem, majd fogadtam a minisztereket. Oldalamon a belügyminiszter, a katonai attasé, a testőrség parancsnoka, a szertartásmester és mások álltak. Ott volt Josioka, a japán császári udvar attaséja is. Az asztalokat, székeket, asztalterítőket és minden egyebet a palotából hozták át, és mindenben a császár címere, az orchidea díszelgett. A főminiszter kivételével minden rangos főhivatalnok mélyen meghajolva haladt el előttem, én főbiccentéssel válaszoltam meghajlásukra. Ezután felcsendült a katonazene, én kiléptem a pi-

henőteremből, miközben minden jelenlévő mélyen meghajolt. A Kvantung hadsereg parancsnoka az emelvény lépcsőjén állt, és ugyancsak mélyen meghajolt előttem; üdvözlését bólintással viszonzottam. Amikor felértem az emelvényre, megfordultam és meghajoltam a térség felé. A tömeg csak ennek utána egyenesedett fel. Ekkor felolvastam a kancellár által előkészített „ediktumot”. Ezalatt minden jelenlévőnek fejét lehajtva kellett állnia, fel sem tekinthetett. Miután a parancsot felolvastam, a katonazene hangjai és a jelenlévők mély meghajlása közepette elhagytam az emelvényt. Visszamentem a pihenőterembe, ezalatt a hivatalnokok a bejáratnál sorakoztak, hogy elbúcsúztassák a császárt. Amikor távoztam, a hangosbeszélők az utcákon ugyancsak két nyelven közölték: „Ő Császári Felsége visszatér a palotába.” Megérkezésem után a rádió újra bemondta: „Ő Császári Felsége szerencsésen visszaérkezett a palotába.”

Mondják, hogy minden úgy történt, mint a japán császári udvarban.

Ugyancsak japán mintára esszéket írtak képmásomra. Fényképeimet „császári megjelenésnek” nevezték, később ezt a nevet felváltották egy jobban hangzó, a japánok számára megszokottabb névvel, mely átmenetet jelentett a japán és kínai szó között: „a császár hű képmására” keresztelték. Arcképem a rendelkezések szerint ott függött a megfelelő helyen minden hivatalban, iskolában, katonai és más szervezetben. Az intézményeknél az ülésteremben, az iskolákban az igazgatói irodában készítettek valami oltárfélét, melyet függönnyel választottak el. Emögött függött a portré és a manifesztum. Aki a szobába lépett, köteles volt arcképem irányába fordulva meghajolni. Magánházaknál, noha nem volt külön rendelkezés képmások kifüggesztésére, az Együttműködési Szövetség kötelező érvénnyel terjesztett egy fényképet, mely Van Zsunggal együtt ábrázolt engem. Ezt a bálványimádást főleg a hadseregben és az iskolákban oltották az emberekbe. A reggeli sorakozó alkalmából két kilencven fokos szögben történő meghajlást végeztek; egyet keleti irányba, amerre „a császár lakott” (azaz Tokió felé), a másikat Csangcsun város felé fordulva, ahol „Mandzsukuo uralkodójának” palotája állt. Ezenkívül a császári ediktumok kihirdetésé-

nek napján fel is kellett olvasni azokat. Ezzel kapcsolatban majd szólok még néhány szót.

Előírtak sok egyéb szertartást is. Példának okáért a fentebb már említett „császári birodalmi szemleút” ceremóniáját, de ezekről nem akarok részletesen írni. A japán militaristák általában nagyon komolyan vették az ilyen látványosságokat. Amennyire megértettem, ezt nemcsak azért csinálták, hogy a kínaiakba beleneveljék a vak engedelmességet és a feudális vallásos ideológiát, hanem azért is, hogy ebben a szellemben neveljék a japánok alsó rétegeit is. A Kvantung hadsereg néhány alkalommal felhasznált arra, hogy lelkesedést öntsek hivatalnokaimba és a népbe. Egyszer, amikor a fuhszini szénbányákba látogattam, a japánok odaküldték hozzám munkafelügyelőjüket, mondanék neki néhány dicsérő szót. A felügyelő könnyekig meghatódott attól „a különleges megtiszteltetéstől”, mely részül jutott, miközben én is tudatában voltam császári méltóságomnak.

Legtorzabb benyomásaim az 1935 áprilisában tett japáni látogatásom eredményeként alakultak ki, amikor úgy tűnt, hogy a lehető legnagyobb tekintélynek örvendek.

Japánban tett utazásomat a Kvantung hadsereg szervezte. A hadsereg parancsnoksága javasolta, hogy hálából, amiért trónra lépésem alkalmából a japán uralkodó elküldte gratulálni fivérét, viszonozzam e látogatást a japán császárnál. Emellett még személyes példát is kellett mutatnom a „Japán és Mandzsukuo közötti barátság” erősítése terén.

A japán kormány Hajasi báró államtanácsos vezetésével tizen-négy tagból álló speciális bizottságot hozott létre. Fogadásomra eléem küldték a „Hiei Maru” sorhajót és három hadihajót. Őrzésemre három katonai kísérőhajó futott ki: a Fehér felhő, a Sűrű felhő és a Könnyű felhő nevet viselték. Talienből való elutazásomkor meg-látogattam a Tamama 12-es és 15-ös japán torpedónaszádokat. Jokohamában légiparádét rendeztek tiszteletemre, ezen száz repülőgép vett részt. A szédítő fogadtatás, a jóindulat, melyben ezen utazásomkor részesítettek, a következő hálálkodó verssorok megírására késztetett:

Tükörsíma a kéklő óceán,
tízezer li-re ringatja hajóm,
két szomszéd, két barát ölelkezik,
legyen Napkelet örökétig szilárd.

Utazásom negyedik napján hetven hajó hadgyakorlatát figyeltem,
s a tengeribetegség rohamainak szüneteiben újabb verset írtam:

Büszke hajók a vad hullámokon,
azúrkékbe olvad a föld az éggel,
mégsem hegyet s vizet csodálni jöttem;
szövetséget kötni: égifény-ragyogásút.

Egyszóval, még mielőtt megérkeztem volna Japánba, útközben is
temérdek megtiszteltetésben volt részem. Mély hatást gyakorolt
rám Japán hatalma. Úgy gondoltam, hogy mindez az irántam érzett
tisztelet és őszinte segítőkészség kifejezése, s hogy minden múltbeli
kellemetlenség félreértés volt csupán.

Megérkeztem Tokióba. Hirohito császár személyesen jött ki elém
a pályaudvarra, és fogadást adott tiszteletemre. A császárnál tett lá-
togatásom után az ő válaszlátogatása következett. Fogadtam Japán
régí politikai személyiségeit, a befolyásos államhivatalnokokat, meg-
hallgattam jókívánságaikat. Katonai díszszemlén vettem részt Hiro-
hitóval. Ellátogattam Meidzsi császár szentélyébe, a szárazföldi
haderők kórházában meglátogattam azokat a katonákat, akik a Kína
elleni agressziós háborúban sebesültek meg. Látogatást tettem Hiro-
hito császár anyjánál, és hízelegve biztosítottam tiszteletemről. A ja-
pán újságok arról áradoztak, hogyan támogattam séta közben a ja-
pán anyacsászárnét, amikor dombra kaptattunk fel, s hogy ezt
ugyanolyan érzésektől áthatva tettem, melyek akkor töltöttek el,
amikor apámat segítettem fel Csangcsunban a lépcsőn. Ami azt
illeti, apámat én sohasem segítettem fel semmiféle lépcsőn. Ha meg-
kérdeznék tőlem, milyen érzéssel karoltam át Hirohito anyját, hát
bizony, őszintén szólva, azt kell mondanom, hogy csupán hízelegni
akartam neki. Elutazásom napján Hirohito fivére kísért ki a pályau-
dvarra. Búcsúbeszédében a következőt mondotta:

– Felség, az ön japáni utazása nagymértékben elősegíti Japán és Mandzsukuo barátságának megszilárdítását. A császár kifejezi nagyfokú megelégedését efölött. Kérem Felségedet, hogy hazájába visszatérve azt a szilárd meggyőződést vigye magával, hogy Japán és Mandzsukuo barátsága ennél is erősebb lesz. Én hiszek ebben!

Áradozva így válaszoltam:

– Nagyon hálás vagyok a japán császári családnak és az önök népének az ünnepélyes és meleg fogadtatásért. Elhatároztam, hogy minden erőmet a Japán és Mandzsukuo közötti örök barátság megszilárdítására fogom áldozni. Szilárd meggyőződésem, hogy ezt a célt el is érem.

Mielőtt hajóra szálltam volna, megkértem Hajaszi báró államtanácsost, hogy tolmácsolja hálás köszönetemet a császárnak és a császár anyjának. Eközben szemem könnybe lábadt. Hajaszi szintén könnyezett. Erre a jelenetre visszaemlékezve, úgy érzem, hogy abban a pillanatban nem is hasonlítottam egy kínaira.

A japán császár tiszteletemre rendezett fogadása még jobban megszédített. Úgy tűnt, amióta császárt csináltak belőlem, még a levegő is más lett. Én és a japán császár egyenlők vagyunk – gondoltam. – A császár helyzete Japánban ugyanolyan, mint az enyém Mandzsukuóban, és a japánok úgy néznek rám, mint saját császárukra.

A legszivárványosabb hangulatban tértem vissza Csangcsunba, és azonnal közzétettem egy talpnyaló „Ediktumot a néphez”. Magamhoz kérttem Minamit, a Kvantung hadsereg új parancsnokát és elmondtam neki érzéseimet. A következő napon, április huszonkilencedikén örömmel vettem részt a Hirohito japán császár születésnapja tiszteletére rendezett ünnepségen, a rákövetkező napon pedig külön parancssal összehívtam minden tisztviselőt, kínait, japánt egyaránt, akik a második osztálynál magasabb hivatali rangot viseltek, és megosztottam velük Japánban tett utazásom élményeit. Nem beszéltem meg előzetesen a japánokkal semmit, és nem írtam fogalmazványt a beszédhez. Minden papír nélkül beszéltem, és lelkesen ecseteltem, miként fogadott a japán császár, milyen tisztelettel viseltettek irántam a japán miniszterek és tisztviselők, s beszédemet a következő szavakkal fejeztem be:

– Ha valamelyik japán nem Mandzsukuo javára tevékenykedik, az öfelsége, a japán császár iránti tiszteletlenség. Ha a mandzsuk nem Japán javára cselekednek, az Mandzsukuo császára iránt jelent tiszteletlenséget. Ha valaki tiszteletlenül viselkedik Mandzsukuo császárával, az egyben tiszteletlenül viselkedik a japán császárral szemben és megfordítva.

Túlságosan naiv voltam.

Egy hónap sem telt el Csangcsunba való visszaérkezésem napja óta, amikor Minami, a Kvantung hadsereg parancsnoka hivatalos fogadás közben azt mondta, hogy Cseng Hsziao-hszü miniszterelnök nagyon elfáradt, és nyugdíjba kell mennie. Új miniszterelnököt kell kinevezni. Már hallottam valamit arról, hogy a japánok elégedetlenek Cseng Hsziao-hszüvel, és csak az alkalomra várnak, hogy nyugdíjba küldhessék. Ezért azonnal, gondolkodás nélkül azt mondtam Minaminak, hogy teljes mértékben egyetértek a dologgal, és Cang Si-jit javasolom a helyére. Úgy gondoltam, hogy Minami, aki kétszer is meghallgatta a Japán és Mandzsukuo közötti barátságról mondott beszédemet, természetesen teljesíteni fogja rendelkezésemet. Nem vártam visszautasítást. Ám Minami így szólt:

– Nem, a Kvantung hadsereg már megtalálta erre a posztra a sokkal megfelelőbb embert. Önnek, Felség nem kell nyugtalankodnia, Csang Csing-huj lesz a miniszterelnök.

Nem sokkal azelőtt Cseng Hsziao-hszü a Vangtao [„Az Igazságos Kormányzás Útja”] Intézetben elégedetlenséget váltott ki egy megnyilatkozásával. A hallgatókkal beszélgetve a következőket mondta:

– Mandzsukuo már nem gyermek. Most már önállónak kell lennie. Nem kell állandóan pórázon vezetni. – Cseng Hsziao-hszü szavai fellobbantották a japán gazdák dühét, hát ezért penderítették ki. A továbbiakban még az sem sikerült neki, hogy a bankban felvegye a jutalompénzt, amelyet az állam megalakításban való résztvételéért kapott. Cseng Hsziao-hszü el akart menni Csangcsunból, de nem járultak hozzá. A csendőrök háziőrizete alatt csak verseket írt, kalligráfiával és effélékkel foglalkozhatott. Ez a „költő és kalligráfus”, akit csontja velejéig áthatott a „nemzetközi kormányzás” eszméje, három év múlva erőszakos halált halt Csangcsunban. Nem

érte meg álmának megvalósulását. Fia, Cseng Csuj szintén erőszakos halállal pusztult el három évvel apja halála előtt. A hírek szerint az apát és a fiút is a japánok gyilkolták meg titokban. De ha a hírek alaptalanok lettek volna is, haláluknak meg kellett volna mutatnia nekem, hogy őseim ügyének visszaállításáról szövögetett álmaim megvalósíthatatlanok. Ezt csak egy évvel később, a japánok Kína elleni általános támadásának előestéjén kezdtem lassan megérteni.

6. ILLÚZIÓIM SZERTEFOSZLANAK

1933 elejétől kezdve Japán, miután kilépett a Népszövetségből, még nyíltabban növelte haderejét, és fokozta háborús készülődéseit. Különösen a Kína elleni általános támadást előkészítő intézkedései, hátországi előkészületei voltak szembetűnőek. Az 1937. július hetediküi események előestéjén Észak-Kínában állandóan ropogtak a fegyverek: Japán különféle incidenseket provokált. A nankingi Kuomintang-kormány pedig egymás után tette az engedményeket. Aláírta a Ho Jing-csin-Umedzu-féle egyezményt, mely kibővítette Japán Észak-Kína felett gyakorolt ellenőrzési jogait, megkötötte a Csin Te-sun-Doihara titkos szerződést, elismerte az ún. Kelet-Hopej tartományi kommunistaellenes „önkormányzatot”, Belső-Mongólia „autonóm” kormányát és így tovább. A Kuomintang-kormány ismételten kijelentette, hogy esze ágában sincsen japánellenes tevékenységet folytatni, s nem is lát ilyesmire okot. A népnek kihirdették a „baráti ország parancsainak teljesítéséről” szóló rendeletet, eszerint szigorúan megbüntetik azokat, akik Japánnal szemben ellenállást tanúsítanak. Japán hatalma tehát nagymértékben megnövekedett Belső-Kínában. Mindenki számára világossá vált, hogy a megfelelő pillanatban Kína öt tartományában teljes fordulat történhetik. Mint már említettem, a restauráció belső-kínai és mandzsúriai megszállottjai ekkor kezdtek gyors akcióba, én pedig mindenről megfeledkezve ekkortájt léptem harmadszor trónra. Mialatt Japán Belső-Kína felé nyújtogatta karmait, Mandzsukuóban is egyre szorosabbra fogta a gyeplőt, s ezek a szigorú intézkedések császári felségemet sem kímélték.

Az igazság kedvéért meg kell mondanom, hogy a teljes gyarmatosítás folyamatában a hazaárulók nem kevés előnyben részesültek. Így például Mandzsukuo monarchikus átalakításának idején a restauráció hívei nemcsak „erkölcsi” kielégítést nyertek, de alkalmuk adódott a meggazdagodásra is. Cseng Hsziao-hszü-től lefelé minden valamirevaló hazaáruló 50 000–600 000 jüan jutalmat kapott „az állam létrehozása terén szerzett érdemeik elismeréseként”. Ezeknek a jutalmaknak teljes összege 8 600 000 jüant tett ki. A későbbiekben is minden jelentősebb rablóintézkedés (pl. gabonabegyűjtés, a hazafias felajánlási rendelet elfogadása) idején a főminisztertől egészen a tömbfelelősig mindenki jutalmat kapott. Nem kívánok részletesen beszámolni minden ilyen intézkedésről, csupán őseim ügyének folytatásáról szövögetett illúzióim szertefoszlásáról, és arról a rettegről szólok, amiben akkor éltem.

Az igazat megvallva, abból, hogy a Kvantung hadsereg hivatalosan közölte velem: nem a Csing-dinasztia visszaállításáról van szó, és a trónra lépéskor nem engedte felöntenem a sárkányos köntöst, s hogy a főminiszter kinevezésénél nem vette figyelembe véleményemet, meg kellett volna értenem, mennyire nincs jelentősége „tekintélyemnek”. Minthogy azonban túlságosan megrészegettem a mámortól, még ettől sem józanodtam ki. A Ling Seng-ügy kapcsán kezdtem csak kiábrándulni.

Ling Seng, a késő Csing-kori belső-mongóliai katonai helytartó, Kuj Fu fia volt. Előzőleg a Csang Co-lin-féle hadseregben a három keleti tartomány védelmi főparancsnoksága és egyben a belső-mongóliai kormányzóság tanácsadójaként működött. Egyik tagja volt a felkérésemre Lüsünba érkezett delegációnak, amiért aztán bekerült az „érdemes” hivatalnokok sorába, s Mandzsukóban Hszing-an tartomány kormányzója lett. 1936 tavaszán a Kvantung hadsereg váratlanul letartóztatta. A letartóztatás oka Josioka japán császári udvari attasé, a Kvantung hadsereg képviselője szerint az volt, hogy Ling Seng fellépett Mandzsukuo ellen, és japánellenes tevékenységet folytatott. Testőrparancsnokom, Tung Csi-hszü értesülései szerint azonban Ling Seng a tartományi kormányzók egyik értekezletén azon háborgott, hogy a japánok tettei nem felelnek meg szavaiknak, hiszen Lüsünban saját fülével hallotta Itagakitól;

„Japán független államként ismeri el Mandzsukuót”. Most viszont a Kvantung hadsereg mindenbe beleavatkozik. Otthon, Hszingan tartományban, semmihez sincsen joga – mindenben a japánok döntenek. A gyűlés után hazatérve hamarosan letartóztatták. Mikor erről tudomást szereztem, nyugtalanság fogott el, annál is inkább, mivel fél év sem telt el azóta, hogy rokonok lettünk. Negyedik húgomat eljegyezték Ling Seng fiával. Egy darabig töprengtem, ne forduljak-e érdekében a Kvantung hadsereghez. Ekkor felkeresett Ueda Kenkicsi, az újonnan kinevezett parancsnok, s egyben Japán, sorrendben negyedik mandzsukuói nagykövete.

– Nemrég lepleztünk le egy bűncselekményt. A vádlottat ismeri Felséged: Ling Seng, Hszingan tartomány kormányzója az illető. Összeesküvést szőtt a külfölddel, árulásra készült, Japán ellen lépett fel. A hadbíróság már kivizsgálta Mandzsukuo- és Japán-ellenes tevékenységét, és halálbüntetésre ítélte.

– Halálra? – kérdeztem ijedten.

– Igen, halálra. – A japán intett a tolmácsnak, hogy ismételje meg szavait, és pontosan értesse meg velem, amit mondott. Majd hozzám fordulva folytatta: – Egyet ki kell végezni, hogy a többit megrémítsük!

Távozása után Josioka tanácsadó útján a Kvantung hadsereg parancsnoksága közölte velem, hogy Ling Seng fiának húgommal köztöbb eljegyzési szerződését azonnal fel kell bontani. Haladéktalanul intézkedtem.

Ling Senget lefejezték, s vele együtt kivégezték még néhány rokonát is. Ő volt az első, japánok által kivégzett magas rangú hivatalnok, akit személyesen ismertem. Úgy ítélt meg őt, hogy feletébb tisztelt engem, és hűséges volt hozzám. A Kvantung hadsereg-nél azonban az emberek megítélésének egyedüli mércéje a Japán iránt tanúsított magatartás volt. Mondanom sem kell, hogy engem is ugyanazzal a mércével mértek. Rettegni kezdtem, mert felfogtam Ueda szavainak értelmét: „Egyet ki kell végezni, hogy a többit megrémítsük.”

Minderről egy nem sokkal azelőtt történt epizód jutott eszembe. 1935 végén a restauráció egyes hívei, közöttük Zsen Cu-an, a reformátor Kang Ju-vej híve, volt titkárom, Vu Tien-pej és mások a

monarchista szervezkedés ügyében gyakran utazgattak Belső-Kínába és vissza. Ez felkeltette a japánok figyelmét. Ezzel kapcsolatban a Kvantung hadsereg nálam is vizsgálatot tartott. A Ling Seng-ügy mindenestre arra figyelmeztetett, hogy a japánokkal szemben résen kell lennem.

Hogy mi tetszik a japánoknak? Fel kellett figyelnem egy emberre, akinek sorsa minden tekintetben különbözött Ling Sengétől. Ez az ember Csang Csing-huj volt. A japánok tudatosan mutatták be ezt a két példát. Az egyik virult, a másik pusztult, a különbség nagyon is szembetűnő. Nem véletlen, hogy Csang Csing-hujt a japánok annyira kedvelték, ő váltotta fel Cseng Hsziao-hszüt a főminiszteri posztpon. A japánok gyakran idézték és dicsérték ennek a rablóból lett főminiszternek a megjegyzéseit. Az államtanács ülésén egyszer az elnöki iroda japán vezetője azt magyarázta, hogy a japánok és a mandzsuk mennyire egy szív egy lélek, majd felszólalása végén megkérte Csang Csing-huj főminisztert, hogy szólna ő is néhány szót. Csang kijelentette: „Mi írástudatlanok, faragatlanok vagyunk. Ezért csak néhány ostobaságot tudok mondani. Japán és Mandzsúria két szitakötőhöz hasonlatos, melyeket egy madzaggal kötöttek össze.” Ez a hasonlat megtetszett a japánoknak, s a mondat a mandzsuk hivatalnokokhoz címzett figyelmeztetéssé vált. Abban az időben, amikor a hódítók megkezdték a japánok áttelepítését északra, és az államtanácsban el kellett fogadni az új törvénytervezetet, amely megszabta, hogy a földterületek értékének csak negyed-, illetve ötödrészét fizetik ki volt tulajdonosaiknak kártalanítás címén, egyes főméltóságok, akiknek nagy földbirtokaik voltak és nem akartak károsodni, a terv ellen ágáltak. Ekkor szólalt meg ismét Csang Csing-huj:

„Mandzsukuónak felmérhetetlenül sok földje van. A mandzsuk faragatlanok, műveletlenek, hadd törjék csak fel a szűzföldeket a japánok, és tanítsanak meg bennünket az új technikára. Ez mindkét fél számára előnyös lesz.”

E szavait a japánok megint csak idézgették. A „begyűjtés” során a parasztoktól minden évben az utolsó szemig elvitték a gabonát. A rendkívül alacsony felvásárlási árak miatt egyes miniszterek – akiknek egyébként saját érdekeit is közvetlenül sértette az intézke-

dés – azzal az ürüggyel emeltek szót, hogy a parasztok éheznek. Az államtanácsban követelték, hogy emeljék fel a gabonafelvásárlási árakat. Ekkor ismét megszólalt Csang Csing-huj:

„A japán császári hadsereg katonái az életüket áldozzák fel. Mi, mandzsuk viszont csak gabonát adunk. Nem olyan nagy dolog ez. Aki éhes, húzza egy kicsit szorosabbra a nadrágszíját, úgy csak elmúlik!” A „meghúzni a nadrágszíját” lett a japánok legkedveltebb szavajárása. Természetesen ez a tanács rájuk nem vonatkozott. A Kvantung hadsereg parancsnoka szüntelenül dicsérte előttem Csang Csing-hujt, hogy milyen „jó főminiszter”, „a japán–mandzsu barátság példaképe”. Akkoriban nem nagyon gondoltam arra, hogy ennek számomra mi a jelentősége. A kivégzett Ling Seng példája után azonban ezt is megértettem.

Még a Ling Seng-ügynél is jobban izgatott az, ami Te herceggel való találkozásom után történt. Te (azaz Erény) herceg, mongol nevén Demcsukdongrub volt az, aki a japánok utasítására megalakította Belső-Mongólia autonóm katonai kormányát. Amikor Tien-csinben éltem, gyakran hozott nekem pénzt, öcsémnek egy fajtisza mongol telivért ajándékozott; minden módon igyekezett hűségét kifejezésre juttatni. Ezúttal hivatalos ügyben érkezett a Kvantung hadsereghez, s felhasználva az alkalmat, engedélyt kapott, hogy engem is meglátogasson. Elmesélte, mi történt vele az utóbbi néhány esztendőben. Arról is beszélt, hogyan alakult meg az „autonóm katonai kormány”. Eközben nem tudta megállni, hogy ki ne panaszkodja magát. Azt mondotta, a Kvantung hadsereg nagyon sokat ígért, most azonban semmit sem teljesít. Különösen azt nehezményezte, hogy nem lehet gazda a saját házatáján. Szavai engem felzaklattak, hiszen mindkettőnket ugyanaz a betegség emésztett. Mégis megvigasztaltam. Másnap Josioka elégedetlen arckifejezéssel kérdezte tőlem:

– Miről beszélgetett tegnap Felséged Te herceggel?

Nagyon kínos érzés fogott el. Azt válaszoltam, hogy teljesen jelentéktelen dolgokról csevegtünk.

Josioka azonban nem hagyta annyiban a dolgot. Tovább faggatott. – Tegnap beszélgetésében hangot adott a japánok iránti elégedetlenségének?

Szívem hevesen kezdett dobogni. Tudtam, hogy a legjobb módszer a határozott tagadás, sőt még annál is jobb, ha védekezésből támadásba megyek át. – Talán Te herceg talált ki valami hazugságot, nemde?

Josioka nem kérdezősködött tovább, én viszont napokig nem tudtam magamhoz térni. Két dolgot tartottam lehetségesnek; vagy lehallgató készüléket helyeztek el szobámban, vagy Te herceg mondta el beszélgetésünket a japánoknak. Hogy gyanúmat eloszlassam, rengeteg időt vesztegettem az esetleges lehallgató készülék felkutatásával, de semmit sem találtam. Ekkor arra kezdtem gyanakodni, hogy Te herceg árult el, de erre sem volt bizonyítékom. Sem állítani, sem tagadni nem lehetett egyik változatot sem. Így aztán újabb okom támadt a bizalmatlanságra.

Ez az eset még tanulságosabb volt számomra, mint Ling Seng kivégzése. Ettől kezdve külső emberrel nem beszéltem őszintén, minden vendégemre gyanakodtam. Japánban tett látogatásom és ezzel kapcsolatos megnyilatkozásaim után látogatóim száma egyre csökkent, Te herceg vizitje után pedig szinte a semmivel lett egyenlő. 1937-ben a Kvantung hadsereg új rendszabályt vezetett be, mely szerint fogadásaimon feltétlenül mellettem kellett állnia a császári attasénak.

Elérkezett az 1937-es esztendő. Nyugtalanúságom csak fokozódott. Az év első felében, a július hetedikén Kína elleni támadás előtt, Japán fokozta háborús készülődését, és a hátország megerősítése céljából hozzálátott, hogy elfojtsa minden hazafias és japánellenes tevékenységet. 1937. január negyedikén parancsomra kihirdették Mandzsukuo császárság büntető törvénykönyvét. Ezután kezdődtek a leleplezések, a nagy megtorlások. Bevezették a „paocsia” vagyis a kölcsönös ellenőrzés rendszerét.* Az Együttműködési Szövetséget megerősítették, utakat, erődöket építettek, falvakat és településeket vontak össze. Japán óriási erőket, mintegy húsz hadosztályt vonultatott fel a negyvenötezer főnyi kínai Japán-ellenes Egyesített

* Régi történelmi hagyományokra visszanyúló rendszer a társadalom ellenőrzésére, elsősorban a lázadások megakadályozása céljából. A falvak és városok kis, mindössze néhány családból álló egységeinek tagjai kölcsönösen felelősek voltak egymás tetteiért.

Hadsereg megsemmisítésére. Ugyanakkor nagy számban tartóztat-
ták le a Japán-ellenes Honmentő Liga tagjait és minden megbízha-
tatlannak tekintett embert. Ezek a nagyszabású leleplező és meg-
torló akciók azonban nem jártak különösebb sikerrel, mert a japán
császári hadsereg erőfitogtatását, megtorlásait egy évvel később még
nagyobb szabású büntető expedíciók követték. Később megtud-
tam, hogy ezekben hétszázezer japán és háromszázezer mandzsü-
kuói katona vett részt. Bizalmas emberem, testőrségem parancsno-
ka, Tung Csi-hszü útján értesültem arról, hogy mindenfelé nyom-
talanul tűnnek el az emberek, mintha sohasem akarna véget érni a
japánellenes elemek összefogdosása.

A Kvantung hadsereg parancsnokával folytatott beszélgetéseim-
ből és főminiszterem jelentéseiből sohasem kaptam hiteles infor-
mációkat. Tung Csi-hszü tudott egyet s mást mondani. Ő említette,
hogy azok a büntető hadjáratokban elért sikerek, amelyekről a pa-
rancsnok beszélt, nem feltétlen megbízhatók. Nehéz megmondani,
kik azok a banditák, akiket megsemmisítenek. Volt egy rokona, akit
letartóztatása után valami titkos objektum építésére vittek. Az épít-
kezés befejezése után majdnem valamennyiüket legyilkolták, csak
néhányan menekültek meg. Tung rokonának az volt a véleménye,
hogy a megsemmisített banditák, akikről az újságok akkoriban
annyit handabandáztak, valószínűleg éppen ezek a munkások le-
hettek.

Nem sokkal később, hogy Tung Csi-hszü elmondta ezt a törté-
netet, hirtelen eltűnt volt angol tolmácsom, Vu Kang-je. Öcsém
azt mondta, azért fogták el, mert amikor Tokióban a követségen
szolgált, amerikaiakkal állt kapcsolatban. A csendőrség kezei között
pusztult el. Halála előtt az őrről levelet juttatott el öcsémhez, amely-
ben arra kérte, hogy szóljon nekem. Pu Csie azonban nem mert
erről említést tenni. Közbevágtam, és arra kértem öcsémet, hogy
ne is folytassa.

A rendeletek, amelyeket akkoriban jóváhagytam, mint pl. a ter-
melés fejlesztésének első öt éves terve, a termelés ellenőrzése, a kor-
mány átszervezése, a japán nyelv oktatása és kötelező állami nyelv-
ként való bevezetése, közel sem estek olyan nehezemre, mint öcsém
házassága.

Öcsém a japán líceum elvégzése után tiszti akadémiát végzett. 1935 telén tért vissza Csangcsunba és a palotabeli testőrség főhadnagyanak neveztem ki. Ettől kezdve Kvantung hadseregbeli ismerősei gyakran beszélgettek vele a házasságról, s folyton azt duruzsolták a fülébe, hogy a férfinak olyan nő kell, aki kiszolgálja, meg hogy a japán nő a világ legideálisabb felesége. Eleinte csak nevettem ezeken, de Josioka egyszer kibökte a parancsnokság szándékát, hogy reméli, Japán és Mandzsukuo barátsága érdekében Pu Csie japán nőt vesz feleségül. Akkor nem nyilatkoztam, de nagyon felizgatott a dolog. Gyorsan találkoztam második húgommal, hogy az ellenlépést kifundáljuk. Mindketten úgy véltük, hogy ez valami sötét terv lehet, szeretnének egy japán vérű gyereket, aki szükség esetén majd felváltana engem. Hogy keresszük a Kvantung hadsereg számításait, gyors tevékenységbe kezdtünk, hogy mielőbb megnőítsük Pu Csiét. Magamhoz hívtam és figyelmeztettem, hogy egy japán feleség megjelenése a házban a teljes ellenőrzést jelentené, és ez szörnyű lenne. Majd azt mondtam neki, hogy keresek neki egy jó feleséget. Pu Csie szolgálatkészen beleegyezését adta. Apósom családjának közreműködésével Pekingben sikerült megtalálni a jövődöbelit. Pu Csie is meg volt vele elégedve. Josioka azonban váratlanul felkereste őt, és ellentmondást nem tűrően azt mondta neki: a Kvantung hadsereg reméli, hogy a japán-mandzsukuo barátság erősítése érdekében japán nőt vesz feleségül. A hadseregnek az a véleménye, hogy neki mint a császár öccsének példát kell mutatnia barátságban. Személyesen Hondzso tábornagy lesz Tokióban a kérője. Ezért nem szabad tovább foglalkoznia a pekingi házassággal, meg kell várnia a tokiói híreket. Végül is Pu Csiének szót kellett fogadnia.

1937. április harmadikán Tokióban házasságot kötött Szaga Hiroval, egy ismert márkai lányával. Körülbelül egy hónap múlva az államtanács a hadsereg javaslatára törvényt fogadott el a trónöröklés rendjéről, amely világosan megszabta, hogy „a császár halála után a trón fiára száll, ha nincs fia, akkor unokájára, ha sem fia, sem unokája nincs, akkor a trónt öccse öröklí, s ha öccse meghalt, annak fia következik a trónon.

Miután öcsém visszatért Tokióból feleségével, elhatároztam,

hogy nem beszélek többé vele őszintén, és egy falatot sem ettem abból az ételből, amit felesége küldött nekem. Ha együtt étkeztünk, és a felesége által készített ételt szolgáltak fel, mindig megvártam, amíg öcsém lenyelte az első falatot, csak azután piszkálgattam egy kicsit a tálban.

Később, amikor Pu Csie apai örömök elé nézett, riadtan gondoltam jövőmre. Még jóoltam is. Öcsém miatt is aggódtam. Tudtam, hogy a trónöröklési törvény első pontjai nem nagyon érdekesek, annak az utolsó pontnak viszont, hogy öcsém fiát teszik meg trónörökösnek, már nagyobb a jelentősége. A Kvantung hadseregnek japán vérű császárra van szüksége, s e cél érdekében lehet, hogy engem és öcsémet fognak feláldozni. Amikor aztán meghallottam, hogy lánya született, megkönnyebbülten sóhajtottam fel.

De vajon nyugodtabb lehettem volna, ha nekem születik fiam? Arra a megállapításra jutottam, hogy abban sem lenne sok örömm, hiszen a hadsereg már régen aláíratott velem egy okmányt, melyben köteleztem magam, hogy fiamat, amint betölti ötödik életévét, Japánba küldöm és a japán hadsereggel neveltetem.

Félelmemre még egy további eset is okot szolgáltatott. Június huszonnyolcadikán, néhány nappal a nevezetes július hetedike előtt, a testőrséggel történt egy incidens. Az ún. „palotatestőrség” olyan egységekből állt, amelyet saját pénzemen tartottam fenn. Nem tartozott a katonai politikai osztály hatáskörébe, mint a palotaőrség. Nemcsak azért tartottam fenn ezt az alakulatot, hogy vigyázzanak rám. Ugyanaz volt velük a szándékom, mint öcsém Japánba küldésével, saját katonai törzsgárdámat szerettem volna belőlük kialakítani, hogy felkészüljek saját hadseregem létrehozására. Ennek a háromszáz emberből álló egységnek minden egyes tagja tiszti kiképzést kapott. Vezetőjük, Tung Csi-hszü, már régen mondta, hogy a Kvantung hadsereg nem szereti ezt a csapatot. Nem tudtam megérteni rossz előérzetét, egészen addig, amíg az alábbi eset nem történt. Június huszonnyolcadikán testőreim egy része a parkba ment szórakozni, s a csónakbélrés miatt összeszólalkoztak néhány civil ruhás japánnal. Ekkor odarohant egy csoport japán, és verekedni kezdtek, de testőreink megugrasztották őket. A japánok farkaskutyákat uszítottak rájuk, azokat meg agyonrugdalták a mieink,

kitörték a gyűrűből, és visszatértek a kaszárnnyába. Nem gondolták, mekkora bajt csináltak. Kisvártatva Tung Csi-hszünél japán csendőrök jelentek meg, és követelték, hogy adja ki nekik a verekedőket. Tung Csi-hszü rettenetesen megijedt, és kiadta testőreit, akiket a japán csendőrök elhurcoltak. Arra kényszerítették őket, hogy vallják be Mandzsukuo- és Japán-ellenes tevékenységüket, aki pedig erre nem volt hajlandó, azt kegyetlenül megkínozták. Testőreink ekkor jöttek rá, hogy a Kvantung hadsereg előre megrendezte a dolgot. A sebesült japán civileket a hadsereg küldte oda, volt közöttük két tanácsadó is. Az agyonrugdalt kutyák is a hadsereg vérebei voltak. Amikor tudomást szereztem testőreim letartóztatásáról, azt hittem, véletlen esetről van szó. Megkértem Josiokát, beszéljen a hadsereggel, mire ő a vezérkari főnök három feltételét hozta előm: Tung Csi-hszü köteles a sebesült tanácsadóktól bocsánatot kérni és nekik ajándékot vinni. Az incidens résztvevőit száműzni kell az országból. Meg kell akadályozni hasonló esetek megismétlődését.

Minden feltétel teljesítését megígértem. Ezek után leváltatták velem Tung Csi-hszüt, és japán parancsnokot állítottak a helyére. Testőrségem létszámát csökkentették, puskáikat pedig pisztolyra cserélték ki.

A saját hadseregem létrehozása érdekében Japánba küldött ifjakat Pu Csiével együtt a katonapolitikai osztály ellenőrzése alá rendelték, a továbbiakban már semmi befolyást sem tudtam gyakorolni rájuk. Katonai törzsgárdám japán kézbe került. Ezzel véget értek nevetségesen gyönyörű álmodásaim.

Amikor 1937. július hetedikén kirobbant a nagyarányú háború Kína és Japán között, s a japán hadsereg elfoglalta Pekinget, a régi dicsőség feléledésében reménykedő mandzsu hercegek és pekingi veteránok mozgolódni kezdtek. Én azonban ekkorra már megértettem, hogy az újjászületés lehetetlen. Egyre csak arra gondoltam, miként őrizzem meg ilyen körülmények között biztonságomat, hogyan alkalmazkodjam a Kvantung hadsereg megtestesítőjéhez, a japán császári udvar mellém rendelt attaséjához, Josiokához.

A Kvantung hadsereg nagyfeszültségű áramforráshoz hasonlítható, én pedig pontos és engedelmes villanymotor voltam. Josioka a nagy teljesítményű elektromos vezeték szerepét töltötte be. Ez a kiálló pofacsontú, alacsony, kis bajuszos japán Kiushu szigetéről származott. 1935-től egészen Japán 1945-ben bekövetkezett kapitulációjáig mellettem volt, és a szovjet hadsereg velem együtt ejtette fogságba. E tíz év folyamán a szárazföldi haderők alezredeséből altábornagy lett. Josioka két tisztséget töltött be: a Kvantung hadsereg főtanácsosa volt, továbbá attasé a mandzsukuói császári udvarban. Ez utóbbi japán értelmezésben annyit jelentett, hogy császári kísérő vagy császári titkár. Alapjában véve nem is olyan fontos, hogyan fordítjuk le ezt az elnevezést, hiszen úgysem tükrözheti Josioka tulajdonképpeni tevékenységét. A valóságban mintha testet öltött elektromos vezeték lett volna. A Kvantung hadsereg minden gondolatát ő közvetítette hozzám. Hová menjek fogadásra, kinek tisztelegjek, milyen vedégeket fogadjak, mire intsem a hivatalnokokat és a népet, mikor mondjak pohárköszöntőt, sőt hogyan mosolyogjak és bólintsak – mindezt Josioka útmutatásai alapján csináltam. Kivel találkozom és kivel nem, milyen gyűlésen vegyek részt és mit mondjak ott – mindenben rá kellett hallgatnom. Beszédeimet előre megírta a maga japánossá ferdített kínai nyelvén.

Amikor Japán agresszív háborúba kezdett Kínában, és a bábkormánytól élelmiszert, munkaerőt és anyagi eszközöket követelt, utasítottam Csang Csing-huj főminisztert, hogy a tartományi kormányzók tanácskozásán olvassa fel a kormányzókhoz intézett, Josioka által fogalmazott felhívást: minden erőfeszítést tegyenek meg a szent háború támogatásáért. Amikor Japán háborúba kezdett a Csendes-óceán térségében és nem volt elég katonája, elhatározták, hogy a japánokat azokkal a mandzsukuói katonákkal váltják fel, akiket a kínai frontokról most átirányítottak a csendes-óceáni frontra. Én ekkor a katonai körzetek parancsnoki kara részére rendezett fogadáson a következőket olvastam fel egy papírlapról: „Japánnal együtt élünk és együtt halunk. Egy szívvel, egy lélekkel eltökéltük, hogy megsemmisítjük Amerika és Anglia erőit.”

Valahányszor a japán hadsereg Közép-Kínában elfoglalt valamilyen nagyobb várost, és Josioka beszámolt a harci sikerekről, felállított, s a front irányába fordulva meghajoltunk, kifejezván ezzel az elesettek iránti együttérzésünket. Néhány ilyen „lecke” után, amikor Vuhan városa esett el, a beszámolót végighallgatva már minden figyelmeztetés nélkül álltam fel, hajoltam meg, és egyperces hallgatással adóztam az elesett japánok emlékének.

Vuhan eleste után azt tanácsolta, hogy sajátkezűleg írjak üdvözlő levelet a várost elfoglaló hóhér Okamurának, és küldjek üdvözlő táviratot a japán császárnak. Később, amikor felépítették „az országalapító isten templomát”, havonként imádkoztam ott a japán hadsereg győzelméért. Ezt a gondolatot ugyancsak Josioka sugallta.

Az 1937. július hetedikéi eseményekig személyes és családi ügyeim nem érdekelték különösebben a Kvantung hadsereget, ekkor azonban megváltozott a helyzet.

Július hetediké előtt Belső-Kínában élő rokonaim általában évente ellátogattak hozzám, hogy születésnapomon köszöntsenek, sőt néha minden különösebb ok nélkül is megjelentek. Július hetediké után azonban a Kvantung hadsereg parancsnoksága összeállította azoknak a személyeknek a névsorát, akiknek engedélyezték, hogy meghatározott időben Csangcsunba látogassanak. Legközelebbi hozzátartozóimon kívül a többiek csak térdet hajthattak előttem, hozzám szólni azonban nem volt joguk.

Minden hozzám írt levél először a japán udvari ügyosztály kezén ment keresztül, s csak ez után engedélyezte vagy tiltotta meg Josioka a továbbítást.

A Kvantung hadsereg természetesen tudta, hogy nem tehetek semmit Mandzsukuo és Japán ellen, ám mégis mindig félt, hogy a Csing-dinasztia visszaállítása céljából összeesküvést szövök Központi [Kuomintang] Kínával, ami természetesen Japánnak nem állt érdekében.

Abban az időben Josioka tudomása nélkül teljesen lehetetlen volt valakivel találkoznom vagy levelet kapnom. A palotában csendőrszerű teljesített szolgálatot. A ki- és bejárákálók közül senki sem kerülhetett el figyelmüket. Szó szerint mindent tudtak, ami a palotában történt, s én a legszigorúbb felügyelet alatt álltam.

Josioka különös képességeinek köszönhetette, hogy a Kvantung hadsereg megtestesítőjeként tíz évig dolgozhatott ebben a beosztásban. Egyes könyvek szerzői azt állítják, hogy Tiencsinben Josioka jó barátom volt, s csak később lett a Kvantung hadsereg tanácsadója, mivel éppen akkor kerestek a hadsereg és a császári udvar között egy összekötőt, erre a feladatra hát őt szemelték ki. Tiencsinben egy időben valóban sokat beszélgetett velem politikai kérdésekről, azt azonban nem lehet állítani, hogy jó barátom lett volna. Ha viszont azt mondjuk, hogy öcsémnek volt jó barátja, abban már van valami igazság. Mandzsukuo létrehozása után öcsém japán tiszti iskolában tanult, ahol abban az időben Josioka hadtörténetet adott elő. Majdnem minden vasárnap meghívta a lakására, igen kedves fogadtatásban részesítette. Miután összebarátkoztak, elmondta a fiúnak, hogy a Kvantung hadsereg meg akarja őt hívni a hadsereg és személyem közötti „összekötőnek”. Pu Csie megírta ezt nekem, én pedig azt válaszoltam, hogy örömmel fogadom, amit nagy megtiszteltetésnek vett. Josioka azonban hozzátette: ha nem kapja meg a tanácsadói rangot, akkor nem fogadja el a megbízatást. Elődei, Nakaszima és Iszumaru azért nem maradtak Mandzsúriában, mert nem tudtak a hadseregben gyökeret eresztetni.

Nem tudom, hogyan talpalta ki, de vágya végül beteljesült. A Kvantung hadsereg kinevezte magas szintű tanácsadónak, és kifejezetten a velem való kapcsolat feladatával bízta meg. Mielőtt elindult volna Mandzsúriába, megkérte öcsémet, hogy írja meg nekem ezt a hírt, és egyben arra kérte: „Ha testvére, a Parancsoló, elő tudna számomra készíttetni egy dolgozószobát, nagyon hálás lennék.” Okot adtam hálájára, előkészíttettem a szobát. Csak hosszú évek múltán értettem meg, mindezt azért csinálta, hogy port hintsen a Kvantung hadsereg szemébe, hadd higgyék, nem akármilyen kapcsolatban van velem. Elöttem viszont a hadsereg magas szintű tanácsadójának tekintélyt parancsoló tigrisbőrében jelent meg. Ilyenformán mindkét fél előtt kedvező színben mutatkozott, és ebből hasznot is húzott.

Josioka nagyon szeretett tussal festeni. Egyszer bambuszt festett,

és megkérte Cseng Hsziao-hszüt, írta hozzá verset.* Engem meg arra kért, hogy írjak rá ecsettel valami feliratot, hogy mit, arra már nem emlékszem. Később a képet elvitte Japánba, és Hirohito császár anyjának, az özvegy anyacsászárnénak ajándékozta. Nem sokkal ezután a japán újságokban megjelent a kép reprodukciója. Nem tudom és nem is merném állítani, hogy Josioka ezzel a képpel művészi hírnévre vagy talán ennél még sokkal értékesebb címre pályázott-e. Japáni látogatásomról hazatérve a japán anyacsászárnéval állandó kapcsolatban voltam. Szüntelenül apró ajándékokat küldözgettünk egymásnak, s mindez Josioka közvetítésével történt. A tusbambuszkép ajándékozása után Tokió és Csangcsun között a kapcsolat még rendszeresebbé vált.

Josioka évente többször is elutazott Tokióba. Minden utazása előtt arra kért, hogy süttessen valami süteményfélét, amit ő elvitt az anyacsászárnénak, s visszajövet ő is hozott néhány apróságot, s közülük sohasem hiányozhatott a japán sütemény. Szerencsére nekem is, az öreg hölgynek is volt kiváló süteménysütő szakácsa, így aztán a küldözgetés egyikünknek sem okozott különösebb gondot. Beteges gyanakvásom miatt azonban a Josioka által hozott süteményt először mindig másokkal kóstoltattam meg, s csak azután mertem hozzányúlni.

Természetesen a két császári ház közötti ingajárat nem Josioka ötlete volt, de benyomásom szerint minden utazásában része volt egyéni számításainak is. Egyszer például meglátott nálam egy komplikált, négyfajta rendeltetésű rádiót, s mintha valami furcsaságot fedezett volna fel, megkérdezte:

– Lehet ezen recordot [lemezt] is játszani?

Nem valami jól beszélt kínaiul, de azért elég tűrhetően megértettük egymást, mert angolul is tudott. Körülbelül egyformán beszélünk angolul. Általában kevertük a kínait az angollal, ehhez jött még az írásbeli kisegítés** úgyannyira, hogy meg tudtuk érteni egymást.

* A kínai festmények értékét három tényező: a rajz, a vers és a rajta levő kalligráfia szépsége határozza meg.

** Köztudomású, hogy az írásjegyeket a japánok a kínaiaktól vették át régi időkben. Így aztán, ha a fejlődés folyamán az írásjegyek a két nyelvben nem is mindig pontosan ugyanazt a fogalmat tükrözik, mégis, ma is sok a hasonlóság.

– A record nagyon jó dolog -- mondtam. Elővettem egy lemezt és felraktam neki.

– Ó, be nagyszerű! – nevetett vidáman. Amikor feltettem a lemezt, így folytatta:

– Megtanítom Felségedet néhány japán mondatra! . . . Khm . . . Jó egészséget kívánok a Tenno őfelségének (ezt japánul mondta).

Én utána mondtam, s ezt a mondatot felvettük a lemezre. Josioka kétszer is visszahallgatta, majd elégedetten vette kézbe a viaszlemezt.

– Nagyszerű! Ha Tokióba megyek . . . khm . . . elviszem a Tenno őfelségének!

Josioka beszéd közben mindig nyögött egyet, ilyenkor a szeme is ugrálni kezdett. Ez a szokása egyre feltűnőbb lett, s engem is mind jobban zavart. Ezzel egyidejűleg kettőnk viszonyában is változás következett be.

1934-ben látogattam Japánba. A japán anyacsászárné néhány maga költötte verssel ajándékozott meg. Akkoriban Josioka még nagyon tetszett nekem.

– Az Anyacsászárné Őfelsége olyan, mintha Felséged Édesanyja lenne, én meg mintha Felséged családjához tartoznék. Nagy megtiszteltetés ez számomra!

Öcsémhez meg így szólt: – Úgy vagyunk egymással, mint a kéz és a láb. Bár a Császári Felséggel nem lehetünk ilyen viszonyban, de azért valahogy úgy vagyunk, mint a kezünk és lábunk ujjai. Mi szinte rokonok vagyunk!

1936 körül azonban megváltozott a hangja.

– Japán olyan, mint Felséged Édesapja . . khm . . . a Kvantung hadsereg képviseli Japánt . . khm . . . a Kvantung hadsereg parancsnoka olyan, mintha Felséged Édesapja lenne . . khm . . .

Minél rosszabb helyzetbe került a japán hadsereg a frontokon, annál kevesebbet értem én a Kvantung hadsereg és Josioka szemében. Később már ilyeneket mondogatott:

– A Kvantung hadsereg az Ön apja, én pedig a Kvantung hadsereg képviselője vagyok . . khm!

Később Josioka állandóan bejárt a palotába. Néha tíz perc után elment, majd öt perc sem telt bele, újra visszajött. Ennek persze

semmi értelme sem volt. Például hol elfelejtett valamit megmondani, hol meg az nem jutott eszébe, van-e valami másnapi teendő, és így tovább. Mindig úgy éreztem, hogy ezekkel a váratlan betoppanásaival ellenőriz engem.

Hogy gyanúját eltereljem, amint jelentették, azonnal fogadtam. Amennyir e csak tettem, nem várakoztattam. Még étkezés közben is letettem a rizsescsészét és fogadására siettem.

8. HOGYAN SZÜLETTEK A CSÁSZÁRI EDIKTUMOK

A mandzsúriai iskolák minden tanulója köteles volt megtanulni a császári ediktumokat. A kihirdetés napján az iskolákban, a hivatalokban és a katonai gyűléseken felolvasták a szöveget. Mondják, hogy például az iskolákban mindez a következő szertartás kíséretében zajlott le. Az Együttműködési Szövetség sötétzöld egyenruhájába öltözött nevelők és tanulók felsorakoztak az emelvény előtt. Elöl a nevelők, mögöttük a tanulók. Azután az épületből a sárga vászonba csavart ediktumot a feje felett tartva kilépett a fehér kesztyűs nevelési felelős. Amikor a sárga vászon előtűnt, a jelenlévők tiszteletteljesen meghajoltak. A nevelési felelős felment az emelvényre, a csomagot az asztalra tette, kibontotta, kinyitotta a benne lévő sárga fadobozt, kivette belőle az ediktumot tartalmazó tekercset, és átadta az iskola igazgatójának. Ez utóbbi – szintén fehér kesztyűben – átvette a tekercset, s a többiek felé fordulva felolvasta. Május másodikán például az 1934-es első japáni utazásommal kapcsolatos „Visszatérés utáni intelmek a néphez” címet viselő ediktumot olvasták fel. Szövege így hangzott:

„Mióta trónra léptünk, szüntelen arra törekedtünk, hogy személyes látogatást tegyünk a japán császári háznál, fejlesszük és erősítsük barátságunkat, szorosra fűzzük kapcsolatainkat, s kifejezésre juttassuk őszinte elragadtatásunkat. Hála keleti utazásunknak, teljesíthettük leghőbb óhajunkat. A japán császári ház a legmelegebben és a legnagyobb vendégszeretettel fogadott bennünket, alattvalóik őszinte lelkesedéssel, nagy tisztelettel és szolgálatkészséggel visel-

tettek irántunk. E találkozások kitörölhetetlen nyomot hagytak szívünkben, s mi sohsem felejtjük el azokat.

Mélyen átérezzük, hogy államunk megalapításában, fejlődésében e baráti ország segítő erőfeszítésére és megbecsülésére támaszkodtunk. Ezen utazás szerencsés alkalom számunkra, hogy kifejezhessük mély, szívbeli hálánkat. Ottani megfigyeléseink arról győztek meg bennünket, hogy ezen ország kormányzása az erényen és a szereteten nyugszik, a nevelés alapja pedig a fiúi tisztelet. A nép úgy tiszteli uralkodóját, úgy szereti feljebbvalóit, mint az eget és a földet. Mindnyájan hűségesek, bátrak, a közösséget szolgálják, hűek hazájukhoz, ezért élvezheti a nép az országban a békességet, állhat ellen a külföldi hatalmaknak, és képes gondoskodni szomszédairól, hogy tízezer nemzedéken át fenntartsa a császári uralmat. Személyesen találkoztunk ezen ország felső és alsó néprétegeivel. Az embereket azonos érzelmek és megingathatatlan közös eszmék fűzik össze egymással. Mi és a japán Császár Ófelsége lélekben egyek vagyunk. Néktek, alattvalóknak is át kell éreznetek ennek értelmét. Szövetségeseinkkel lélekben és erényekben azonosulnotok kell, hogy megvethessük államaink szilárd és örök alapját, kifejleszthessük a keleti erkölcsi tanok igazságait, mert csak így valósulhat meg a földön a béke, így lesz boldog az emberiség. Alattvalóink! Tegyetek meg minden erőfeszítést, hogy ezen ediktum mindörökre betartassék.

A császár parancsa”

Összesen hat ilyen ediktum látott napvilágot; az 1934. március elsejei Trónralépési, az 1935. május második Visszatérés utáni intelmek a néphez, az 1940. július tizenötödiki Az ország alapjainak megszilárdításáról, az 1941. december nyolcadikán kiadott A jelenlegi helyzetről, az 1942. március elsején Az országalapítás tízéves évfordulójáról s végül az 1945. augusztus tizenötödikén kiadott Lemondási ediktum.

Később a Trónralépési ediktumot a tízéves évfordulóra kiadott másik ediktum helyettesítette, az 1945-ös lemondási ediktumot pedig soha senki előtt sem olvasták fel. Így tehát négy fő ediktum létezett. Az iskolásoknak, az egyetemistáknak, a katonáknak könyv

nélkül kellett tudni ezeket. Aki elfelejtette vagy hibásan mondta a szöveget, azt megbüntették. Ezek az ediktumok nemcsak a lakosság körében terjesztették a rabszolgaság szellemét, de minden ellenállás elfojtásának legfőbb jogi alapjául is szolgáltak. Ha Északkelet-Kína lakói a gyarmati uralommal szembeni legkisebb elégedetlenségüknek adtak hangot, azt a vádat lehetett ellenük emelni, hogy megszegték a császári ediktum valamelyik mondatát, és ezért el lehetett ítélni az embereket.

Az egyes ediktumok létrejöttének körülményeiből megítélhetjük, milyen mélyre süllyedhet az emberi lélek. Az első kettőről már szóltam, ezúttal azt mondom el, hogyan született meg a harmadik, „Az ország alapjainak megszilárdításáról” szóló ediktum.

Egyszer szobámban Josiokával üldögéltem. Már mindent megbeszéltünk, de nem akart mozdulni. Úgy látszik, valami dolga lehet még velem – gondoltam. Josioka végül felállt, odalépett a szobámban álló Buddha szoborhoz, megállt előtte, orrával szimmogni kezdett, majd sarkon fordult, és így szólt hozzám:

– Buddha külföldről került hozzánk! Khm... Idegen vallás! Japán és Mandzsúria egy test, egy lélek. Hitük is egy legyen.

Azzal magyarázni kezdte, hogy a japán császár az államalapító megtestesítője. Minden császár istenné lett ember, benne ölt testet a nagy istenség. Ha egy japán meghal az Égi Császárért (a Tennóért), halála után maga is istenné válik.

Tapasztalataim alapján már tudtam, hogy a Kvantung hadsereg ismét feszültség alá helyezte a vezetéket. E néhány mondat után azonban megszakadt az áramszolgáltatás. Napokon át minden siker nélkül próbáltam kihámozni, mit akarhatott ezzel mondani.

És valóban, a Kvantung hadsereg megint kitalált valamit, s azt akarta, hogy hajtsam végre. Ueda parancsnok azonban a Szovjetunió és a Mongol Népköztársaság ellen indított és vereséggel végződő határprovokációi miatt egyelőre nem ért rá az ügygel foglalkozni. Végül is leváltották és hazarendelték. Elutazása előtt bizonyára eszébe jutott a feladat, s ekkor azt mondta nekem, hogy mivel Japán és Mandzsukuo egy test, egy lélek, a két országnak a vallásban is azonosulnia kell, s reméli, hogy megfontolom ezt a kérdést.

A „legfőbb császár” parancsait eddig mindig szófogadóan telje-

síttettem. Most azonban egyszerűen nem tudtam, mitévő legyek. Hu Sze-jüant akkor már eltávolították mellőlem, Csen Ceng-sou nyugalomba vonult és hazament, Tung Csi-hszü egy idő óta mindentől félt, a többiek pedig semmiben sem tudtak segíteni. Csak sógoraimra, s néhány, a palotában tanuló unokaöcsémre korlátozódott azok köre, akik közel álltak hozzám, s akiknek joguk volt velem találkozni. Nem támaszkodhattam hát senki tanácsára. Sógoraim és unokaöcséim ugyanis fiatalok és tapasztalatlanok voltak, nem lehetett velük kiokoskodni valamiféle megoldást. Így aztán csak egymagamban törtem a fejem, de semmi eredményre sem jutottam. Umezu, az új parancsnok és egyben az ötödik nagykövet, Josiokával megüzente, hogy a japán vallás egyben Mandzsukuo vallása is, tehát fel kell vennem „az Égi Ragyogás Fénylő Istenségének”, a japán császári család istenőségének hitét, s ezt a kultuszt kell Mandzsukuo államvallásává tennem. Annál is inkább, mivel Japánban most ünneplik Dzsimmu császár trónralépésének kétezerhat-századik évfordulóját, s ez nagyon jó alkalom lenne a nagy istennel való találkozásra. Ezért személyesen kell üdvözlésre Japánba utaznom, és egyúttal ezt a dolgot is elrendeznem.

Csak később tudtam meg, hogy a kérdést már régóta tárgyalták a japán katonai főhatóságok, de véleményeltérések miatt nem jutottak határozatra. Azt beszélték, hogy egyes japánok, akik viszonylag jól ismerték a kínai gondolkodást, úgy vélekedtek, a lépés viharos ellenkezést vált ki Északkelet-Kína lakosságából, s fokozza Japán elszigeteltségét. Végül mégis úgy döntöttek, hogy idővel a sintóista vallás gyökeret ver a fiatalok lelkében, az öregek meg lassan beletörődnek. A határozatot tehát elfogadták. Nem gondoltak arra, hogy ez nemcsak a népből vált ki határtalan gyűlöletet, de még a hazaárulóknak is nehezére esik. Éreztem, hogy megcsúfolják őseim hitét. Még levertebbnek éreztem hát magam, mint a császársír kirablása után.

Amikor császár lettem, és áldoztam az ősöknek, nézeteltérésem támadt Itagakival. A trónralépéskor bemutatott áldozat számomra eget s földet rengetően fontos volt. Itagaki azonban azt mondta, hogy nem a Csing-dinasztia, hanem a mandzsu, a mongol, a han, a japán és a koreai nemzetiségek császára vagyok. Azzal érveltem,

hogy az Ajszin Dzsiorók leszármazottjaként kötelességem áldozni nemzetségem őseinek. Erre azt tanácsolta, hogy végezze a szertartást helyettem valaki más a nemzetségből. A vita természetesen meghátrálásommal végződött. Nem zarándokoltam el többé az Északi Síremlékhez, de elküldtem megbízottamat, mutasson be áldozatot. Másfelől zárt ajtók mögött otthon is áldoztam tiszteletükre. Íme, ide jutottam: nemcsak áldozatot nem mutathatok be, még őseimet is ki kell cserélnem. Ez természetesen nehezemre esett.

Attól kezdve, hogy Lüsünban kiszolgáltattam magam Itagakinak, minden cselekedetemmel hazámat és őseimet árultam el. Nekem azonban megvoltak a magam elméletei, és volt tetteimet igazoló filozófiám. Mindent azzal magyaráztam, hogy ez az ősök ügye iránti odaadásból, gyermeki tiszteletből fakadt, s abban reménykedtem, hogy az ősök lelke megérti és megbocsátja ezt. Most viszont a japánok arra akarnak kényszeríteni, hogy őseimet újakkal cseréljem fel. Ezt az ősök természetesen sohasem bocsáthatják meg nekem.

Egy mindennél erősebb ösztön azonban arra intett, ha meg akarom őrizni életemet, akkor be kell adnom a derekam. Természetesen most is találtam mentséget: titokban majd megőrzöm őseim lélektábláját, a nyilvánosság előtt elismerem az új őásokat, otthon viszont a régieknek áldozok. Ezért aztán, mielőtt Tokióba indultam, otthon bemutattam az áldozatot.

Második japáni látogatásom 1940 májusában mindössze nyolc napig tartott. Hirohito császárnál tett látogatásomkor elővettem a Josioka által előre megírt beszédet és felolvastam. Ebben kifejeztem szándékomat, hogy a Japán–Mandzsukuo testvériség érdekében örömmel fogadom a japán császári ház nagy istenségét, akit Mandzsukuóban tisztelettel övezünk.

Hirohito egyetlen mondattal válaszolt:

– Ha Felséged szívesen teszi, nem tehetek mást, engedelmeskedem parancsának!

Azzal Hirohito felállt, és rámutatott az asztalra helyezett három ereklyére: egy kardra, egy bronztükrre és egy faragott jadekőre, melyek a császári ház nagy istenségét jelképezték. Ismertette az ereklyék eredetét. Azt gondoltam, a pekingi Liulicsang régiség-bazárban sok ilyen limlom porosodik, még az eunuchok által a

palotából kilopkodott legapróbb régiségtárgyak is többet érnek, mint ezek itt együttvéve. Ez lenne a sérthetetlen nagy istenség? Ezek lennének az ősök?

Útban hazafelé kitört belőlem a zokogás.

Csangcsunba visszatérve a palota mellett felépítették az Államalapító Isten Szentélyét. Létrehozták az Áldozati Hivatalt, élén a Kvantung hadsereg magas rangú parancsnokaival, s megszabták, hogy minden hónap elsején és tizenötödikén vezetésemmel a hadsereg parancsnoka és Mandzsukuo főhivatalnokai áldozatot mutatnak be. Később Északkelet-Kínában mindenfelé ilyen szentélyeket emeltek. A szentélyek mellett elhaladóknak meg kellett hajolniok, s aki ezt elmulasztotta, tiszteletlenségéért súlyos büntetésben részesült.

A Kvantung hadsereg elrendelte, hogy az Áldozati Hivatal készítessen számomra egy formáját tekintve roppant furcsa szertartási öltözetet. Ezt én felettébb rútnak találtam, és arra hivatkozva, hogy háborús időket élünk, inkább állandóan egyenruhában jártam, már csak azért is, mert fityegő japán kitüntetéseim ama szilárd elhatározásomról tanúskodtak, hogy Japán és Mandzsukuo – egy test, egy lélek. Valahányszor Amateraszú Omikami szentélyébe indultam, otthon mélyen hajlongtam őseim lélektáblája előtt, és az Égi Ragyogás Fénylő Istenének oltára előtt görnyedezve azt mondogattam: „Nem előtted hajlongok, hanem a pekingi Kunningkung előtt tisztelgek.”

Északkelet-Kína lakosságának gúnyolódása és átkozódása közepette adtam ki Az állam alapjainak megszilárdításáról szóló, a japán császári ház istenösét saját ősomnak nyilvánító vallást elrendelő ediktumot. Ezt már nem Cseng Hsziao-hszü írta alá (ő két évvel azelőtt meghalt), hanem az államtanács elnöki irodájának megbízásából egy Szato Tomojaszú nevű japán sinológus.

Íme egy részlet az ediktum szövegéből:

„Államunk megalapításától kezdve szilárd. Kilátásai nagyszerűek, vezetése tökéletesedik. Elgondolkozván e nagyszerű eredmény fölött s az eredmény forrását kutatva észrevettük, hogy mindezt az Égi Ragyogás Fénylő Istensége és Őfelsége, a japán császár pártfogásának köszönhetjük.”

Az Égi Ragyogás Fénylő Istensége és a japán császár pártfogása a továbbiakban feltétlenül bekerült az ediktumok szövegébe. A Kvantung hadseregnek nem kevés erőfeszítésébe került, hogy engem és a bábkormány minisztereit előkészítsen a japán „Istenek Útja” (a sinto) vallás felvételére. Evégből a sintóizmus egyik szakértőjét rendelték mellénk. A mester sok furcsa tananyagot használt fel előadásához. Az egyik szemléltető kép például egy fát ábrázolt. A mester szerint a sinto nem más, mint ennek a fának a gyökérzete, az ágak pedig a világ többi vallásai, vagyis minden vallás a sintóra vezethető vissza. A másik ábrán egy csésze tiszta vizet láttunk, amely mellett szójaolajos üvegek álltak. Azt mondta erre, hogy a tiszta víz a sinto, a többi üveg pedig a világ többi vallása; a buddhizmus, a konfucianizmus, a taoizmus, a mohamedán és a keresztény vallás. A japán sinto olyan, mint a kristálytiszta víz, a többi pedig egytől egyig ebből a forrásból táplálkozik. Még sok más furcsaság adódott, de pontosan nem emlékszem a részletekre. Nem tudom, a japánok miként vannak ezekkel az órákkal, de mi alig bírtuk visszafojtani nevetésünket. Egyik-másik hallgató meg elszundikált.

1941. december nyolcadikán Japán hadat üzent Angliának és Amerikának. A bábkormány ekkor ismét ediktumot bocsátott ki „A jelenlegi helyzetről”. Ebben jómagam Japánt támogatásomról biztosítottam, és felhívtam alattvalóimat, ők is adjanak meg minden támogatást szövetségünknek a háborúban.

„Bennünket elszakíthatatlan vérségi kötelék fűz egybe – hangoztatja többek között az ediktum. – Szilárdan teljesíteni fogjuk szövetségi kötelességünket a határok védelmében. A kínai népnek minden erővel segítenie kell a szövetséges hatalom háborúját Kelet-Ázsia és a világbéke érdekében.”

Ezekben a szolgálalkú ediktumokban az „Égi Ragyogás Nagy Istenének védelme” meg a „japán Császár Ófelsége oltalma” kifejezések mindennapos frázisaimmá váltak.

Valahányszor a Kvantung hadsereg parancsnokával találkoztam, máris daráltam a szöveget: – Japán és Mandzsukuo életre-halálra elválaszthatatlanok. Feltétlenül mozgósítom az ország erőit a szent

háborúban aratott végső győzelem érdekében, a Japán vezette Kelet-Ázsia felvirágzásáért.

1942-ben villámlátogatásra Mandzsukuóba érkezett Tozso Hidemicsi japán miniszterelnök.

– Megnyugtathatom Excellenciádat – biztosítottam, hogy Mandzsukuo minden erejét mozgósítom a testvéri Japán szent háborújának támogatására. – A szövetségből ilyenformán már testvériség lett. Ez a megalázkodás tükröződött a tizedik évfordulóra kiadott ediktumban is. Az évforduló előestéjén Josioka így szólt hozzám:

– Japán nélkül nem lenne Mandzsukuo. Ezért Japánt Mandzsukuo szülőapjának kell tekinteni. Tehát . . . khm . . . Mandzsúria nem lehet a többi országhoz hasonlóan „szövetséges”, hanem testvérnek kell nevezni.*

Takebe, az államtanács politikai irodájának utolsó vezetője dolgozószobájába hívatta Csang Csing-huj főminisztert és a minisztereket, és megmagyarázta nekik a testvéri ország fogalmát. A tizedik évfordulóra kiadott ediktumban azután feltűnt az új „testvéri ország” kifejezés.

1944-re olyan világossá vált, hogy Japán elveszti a háborút, hogy már én is megjósoltam: a japán hadsereg csődbe jut. Ez időben egyszer beszaladt hozzám Josioka, és szobámban körbe járkálva magyarázni kezdte, hogy a „szent háború” kritikus pillanata elérkezett. A japán császári hadsereg – Kelet-Ázsia országainak felvirágoztatása és léte érdekében – felkészült az élethalálharcra. Mindenkinék önként fel kell ajánlania javait, különösen a fémtárgyakat. – Felségednek példát kell mutatnia a japán-mandzsú testvériség szellemében.

Ez egyszer nem khümmögött. Látszott, hogy nagyon ideges. Rögtön kiadtam a parancsot, hogy a palotában szedjenek össze minden vas- és bronztárgyat, és adják át Josiokának. Két nap múlva, a szent háború támogatása érdekében, a magam jószántából

* Mandzsukuo 1939-ben csatlakozott a Japán, Németország és Olaszország által 1931-ben aláírt antikomintern paktumhoz. Ez volt az a bizonyos szövetség, amire Josioka célzott. A csendes-óceáni háború kirobbanása után csatlakoztak hozzá a Mandzsukuóval is diplomáciai kapcsolatot létesítő délkelet-ázsiai bábrendszerek.

további platina- és briliánskincseket és ezüsttárgyakat küldtem a Kvantung hadseregnek. Josioka ismét megjelent, és elmondta, hogy a parancsnokságon még a szőnyeget is összeszedték. Erre én is összecsavartattam a bábcászári palota valamennyi szőnyegét, és az egészet odaajándékoztam. Később, amikor a Kvantung hadsereg főhadiszállására mentem, láttam, hogy az ő szőnyegek szépen a helyükön maradtak. Azt mégsem mertem megkérdezni, hogy Josioka miért csavartatta föl az én szőnyegeimet. Ugyancsak önszántamból több száz ruhadarabot is átadtam Takebének, az utolsó parancsnoknak.

Az újságok persze nagy port vertek fel adományaim körül, s mindez kitűnő ürügyet szolgáltatott a japán tisztviselőknek a gátálástalan rablásra. Arról is hallottam: az iskolás gyermekeket kényszerítették, hogy otthon minden mozdítható tárgyat szedjenek össze a segélyalap számára.

Josioka utóbb azt mondta Pu Csiének, Japán és a mandzsu nép összeforrottságának első számú példaképe maga a császári felség. Ez az első számú példakép azonban a kritikus helyzetben mégiscsak becsapta Josiokát. Nem adtam oda ugyanis minden platinámat. Elrejtettem platinaórámat, vettem helyette egy olcsó karórát. Egyszer Josioka jelenlétében jelentősegteljesen az órára pillantottam.

– Ez az óra már megint késik egy percet – jegyeztem meg.

Josioka csodálkozva nézett az értéktelen órára:

– Felséged kicserélte az óráját? Ez nem jóféle óra.

– Kicseréltem, a platinát odaajándékoztam – ravaszkodtam.

1945-ben Északkelet-Kína népe a tizennégy évi rablás után már rongyokban járt és éhezett. Szenvedéseiket megtetézték néhány gabona- és más hálaadománnyal. Így például ezeröttszáz mázsa sötét és háromszázezer tonna rizst küldtek Japánba.

A Kvantung hadsereg azt tervezte, hogy testvéri ajándékként ezt személyesen adom át Japánban, de ebben az időben már gyakoriakká váltak a légitámadások, és ezektől félve, azzal az ürüggyel, hogy a kialakult helyzetben Észak-Kína védelmének nagyon súlyos feladata áll előttem, végül is Csang Csing-hujt küldték helyettem. Azzal természetesen nem nagyon törődtem, hogy Csang számára milyen veszélyeket tartogathat az út.

Nem szólhattam bele politikai kérdésekbe, nem mehettem ki a palotából kedvem szerint, nem hívhattam magamhoz egy minisztert, hogy megvitassak vele valamit, ezért aztán, amikor a japánoktól semmi elintézendő ügy sem érkezett, nem tudtam többé mit kezdeni az időmmel. Hozzászoktam a későn fekvő, későn kelő életmódhoz. Néha éjjel háromkor feküdtem le, és délelőtt tizenegykor keltem. Napjában csak kétszer ettem, délelőtt tizenkettő és kettő között, vacsorát pedig este kilenc és tizenegy között. Délután négytől ötig-hatig aludni szoktam. Mindennapjaimat az evésen és az alváson kívül az alábbi négy dolog töltötte ki: veszekedés, jóslás, orvosság-szedés, rettegés.

Ez a négy dolog szorosan összefüggött egymással. A japán összeomlás közeledtével egyre jobban féltem. Attól rettegettem, hogy a japánok bukásuk előtt eltesznek láb alól, s ezzel végérvényesen befogják a számat, elnémítanak. Ennek okáért egyre nyájasabban igyekeztem a kedvükben járni, másrészt egyre indulatosabban viselkedtem az otthoniakkal. Szidtam és vertem őket. Egyre vallásosabb, babonásabb lettem, egész nap böjtöltem és imádkoztam, jó-soltam és Buddhához könyörögtem, hogy óvna meg a haláltól. A nyugtalan és abnormális életmód következtében megromlott egészségi állapotom, mindinkább elerőtlenedtem, s hogy életben tartsam magam, állandóan injekciókat kaptam, és szedtem az orvos-ságokat.

Kegyetlen és gyanakvó természetem már a Tiltott Városban kialakult. Tiencsinben az alábbi házirendet írtam elő alkalmazottaim-nak:

1. tilos beszélgetni, hogy elejét vegyük az alattomos pletykának,
2. tilos egymás dolgait takargatni,
3. tilos a sikkasztás és a haszonlesés,
4. ha munkatársad bűnt követett el, azonnal jelentést kell ten-ned,
5. a feljebbvalónak vétkes beosztottját a felfedés után azonnal meg kell vernie. Ha elnéző, akkor a vétek egy fokkal súlyos-bodik.

Északkelet-Kínába érkezésem után ezt a regulát még megtoldot-
tam egy esküzáradékkal: „Ha esküm megszegem, büntessen engem
az Ég és sújtsen le rám villáma.”

Otthon olyan goromba voltam, hogy gyakran megverettem az
embereket, sőt néha még kínvallató eszközöket is alkalmaztattam.
A verésnek sokféle módja volt, de mindig mással verettem. Ezt a
feladatot nem egy vagy két ember végezte, hanem mindenkinek
ütni kellett, aki csak jelen volt. Erős ütésekkel kellett a vétkesre
mérni, mert ellenkező esetben az a gyanúm támadt, hogy összeját-
szanak. Ilyenkor megesett, hogy szerepet cseréltettem, azt verettem
meg, aki kicsiket ütött.

Feleségemen, öcsémén és sógoromon kívül szinte családom min-
den tagját verettem és szidalmaztam. Néhány unokaöcsém a palo-
tában tanult. Ezek voltak egyben beszélgető társaim, szolgáltak
engem, szeretetre és bizalomra neveltem őket, de azért ugyanúgy
részesültek a szidalmakban és a verésben, mint a többiek. A legjob-
ban attól a mondattól féltek: „Hívd csak le!” Ami azt jelentette,
hogy a földszinten verést kapnak.

Mindezt nem magyarázhatom egyébbel, mint kegyetlen, erősza-
kos, szeszélyes jellememmel. Történt, hogy egy fiatal szolgám a
trónszékemre ült. A többiek a házirend értelmében beárulták.
Azonnal parancsot adtam a súlyos büntetésre. Pedig hát én is milyen
boldogan, szinte reszketve ültem ezen a trónon.

Csangsunban aranyér kínzott, ezért jókora adag posterisant ho-
zattam. Amikor unokaöcsém meglátta a különös gyógyszert, azt
találta mondani: olyan mint a puskagolyó. Ezzel megszegte egyik
tabumat. – Azt akarod mondani, hogy löjjenek le puskagolyóval?
– Parancsomra a többiek jól elnászpángolták a boldogtalant.

Zsarnokuralmamtól a fiatal szolgák szenvedtek a legtöbbet. Ezek
a gyermekek egy csangcsuni lelencház árvái voltak, tizenegynéhány
évesek, többségük szüleit a japánok gyilkolták meg. Attól tartva,
hogy a gyermekekben tovább él irántuk a gyűlölet, nevelés címén
felvették őket a lelencházba, új nevet adtak nekik, szolgálalkü-
séget oltottak beléjük, és rabszolgamunkát végeztettek velük. Ami-
kor az árvák meghallották, hogy hozzám kerülnek, abban remény-
kedtek, hogy valamivel jobb dolguk lesz, mint a nevelőotthonban.

Valójában rosszabbul jártak. A legpocsékabb kaoliangot etették velük, rongyosan jártak, naponta tizenöt-tizenhat órát dolgoztak, éjjel pedig még örködniük is kellett. Télen, amikor fáztak, éhesek, fáradtak és álmosak voltak, sepregetés közben a radiátorra borulva szoktak aludni. Az is megesett, hogy megégették a bőrüket. Ők kapták a legtöbb verést. Ha kísérőimnek rossz volt a kedvük, gyakran rajtuk töltötték ki bosszújukat. Büntetésükre feljebbvalójuk külön zárkát készíttetett. Ezek az árvák az elszenvedett gyötrelmek miatt tizenhét-tizennyolc éves korukra egy tízéves gyermeknél is alacsonyabbak voltak.

Egy Szun Po-jüan nevű fiú bele is pusztult a gyötrésekbe. Nem bírta ki a palotában, és arról ábrándozott, hogy a külső világ jobb lehet, ezért többször is megkísérelte a szökést. Első alkalommal, miután megtalálták, visszahozták, és kegyetlenül elverték. Másodszorra is megszökött. Azt hitte, hogy a melegvízvezeték alagútján át kijuthat a palotából. Oda bújt be, s ott húzódott meg két nap és két éjszaka, de nem talált ki. Éhezett és szomjazott, kénytelen volt előjönni; elfogták. Parancsot adtam: – Először adjatok neki enni, azután lássátok el a baját! – Embereim azonban már annak előtte agyba-főbe verték, alig pihegett. Rettenetesen megijedtem, hogy a haldokló lelke nem hagy majd nyugodni, s parancsot adtam az orvosnak, mentse meg. Már késő volt. Ezt a fiút az én házi-rendem ölte meg fiatalon!

Az eset után nem éreztem lelkiismeret-furdalást, csupán a következőknapoktól féltem. Ezért aztán néhány napig hajlongtam a Buddha-oltár előtt, és szutrákat [buddhista imákat] mondtam, hogy lelke békén jusson el a túlvilágba. A fiú halálának okozója pedig parancsomra fél évig minden nap bambuszpálcával verte véresre saját tenyerét bűnbánatképpen, mintha ezzel minden felelősség alól felmentést nyertem volna.

A szolgálkkal szembeni embertelen bánásmódom később egyre rosszabbodó idegállapotom folytán már tetőfokra hágott. Mintha tolvajokkal lettem volna körülvéve, úgy vigyáztam, hogy a szakács a bevásárlásnál nehozz zsebre rakjon néhány fillért. Titokban még figyeltettem is, hogy mit vásárol, és a húgaimtól tudakoltam, mibe kerül egy font hús meg egy csirke. Ha az étel nem ízlett, vagy vala-

mi nem tetszett benne, rögtön pénzbüntetést róttam a szakácsra. Amikor ízlett, akkor meg jutalmat adtam. Minthogy szobámon kívül semmi hatalommal sem rendelkeztem, házamban gyakoroltam teljhatalmat, ott legalább én szabtam meg a törvényt.

A Mandzsukuo-korszak vége felé a szövetséges hatalmak rádióadásai és Josioka borúlátó megjegyzései hatására rajtam is egyre inkább erőt vett a világ vége hangulat. Természetem is mind elviselhetetlenebbé vált, az otthoniakkal egyre gonoszabbul bántam. 1944 elején nemzetségem egyik örege születésnapjára üdvözlésre jött hozzám. Szerencsétlenségére éppen rajta tomboltam ki magam.

Születésnapomon a palotában korcsolyabemutatót rendeztek. Amikor a bemutatón ez a Belső-Kínából érkezett öreg rokon meglátta Josiokát és a japán hivatalnokokat, udvariasságból az orrom előtt intett nekik, ami egyébként egészen hétköznapi dolognak számított, a sokaság előtt azonban nagy tiszteletlenségnek vettem. Elvégre „az Ég Fia a legtiszteletreméltóbb”, és senki sem érdeme-sebb a tiszteletre. Jelenlétében nem lehet másokat tisztelettel övezni vagy köszöntést fogadni. Az otthoniak jól tudták, hogy ilyesmit nem tűrök el. Utasításaim szerint tehát, ha valaki bármely tiszteletlenséget észlelt, s azt nem jelentette, hűtlennek számított. Ezt a tiszteletlenséget nem vettem észre azonnal. Nem sokkal a korcsolyabemutató után azonban a családi lakomán egyik unokaöcsém jelentette a dolgot. Éppen jókedvemben talált, nem akartam ügyet csinálni, gondoltam, öreg is már a vétkes, elküldtem hát „hűséges” unokaöcsémét. Ám a „nagy tiszteletlenséget elkövető” öreg most a kíváncsiság vétkébe esett, és újabb nagy tiszteletlenséget követett el. Odament a fiúhoz és megkérdezte tőle, mit súgott a fülembe. Elfutott a pulykaméreg. Rávágtam az asztalra, és elordítottam magam: – Majd én megtanítom a tisztességre! Miféle tiszteletlenség ez? Még mindig nem volt elég? – Az öreg akkor értette meg vétkét. Ijedtében elsápadt, letérdelt, és dermedten hajtotta le fejét. Tovább dühöngtem. Felálltam az asztalfőn, és kiabálni kezdtem vele: – Hát minek tekint engem? Egy senkinek, mint Tung Cse és Kuang Hszü császárokat? – Az egész terem megdermedt. Azért lettem olyan mérges, mert megsértette hiúságomat. Ez az ember még rossz-

szabb, mint a japánok. Még ők sem viselkedtek velem soha tiszteletlenül a nyilvánosság előtt! – gondoltam.

Csangcsunban rengeteg vallásos tárgyú könyvet olvastam „a hat átváltozásról”, meg hogy minden élőlény Buddha megtestesítője. Attól félttem, hogy az elfogyasztott hús átváltozott emberből van, ezért a reggeli és esti imádságon kívül étkezés előtt is fohászt mondtam. A többiek jelenlétében magamban szoktam mormolni a szutrát, később aztán kiküldtem őket, és egyedül mondtam el imámat. Csak ezután léphettek a terembe. Étkezés előtt asztaltársaim már tudták a rendet. Odakint várakoztak, s csak ima után léptek be. Emlékszem, hogy egyszer, amikor a Tungte [Közös Erény] Palota föld alatti óvóhelyén étkeztem, éppen légiriadó volt. A szokásos imán kívül még a tojás előtt is háromszor fejet hajtottam, mielőtt beleharaptam volna, csak ezután mertem bekapni a tojássá reinkarnált Buddhát. Nem engedtem agyoncsapni a legyeket, hagytam őket elrepülni. Tudtam ugyan, hogy a légy fertőző betegséget terjeszt, s ha belepottyant az edénybe, hozzá sem nyúltam az ételhez. Ha meg véletlenül az ajkamra repült, akkor alkoholos vattával töröltem meg a helyét, s evégből állandóan egy kis dobozkat hordtam magamnál az alkoholos vatta számára. Ha az ételben légylábat fedeztem fel, pénzbírságra ítéltam a szakácsot. Ennek ellenére mégsem engedtem agyoncsapni a legyet. Egyszer egerésző macskát láttam. Hogy megmentsem az egér életét, az egész házat mozgósítottam a macska elfogására.

Minél több buddhista szent könyvet olvastam, annál babonásabb lettem. Álmomban néha a pokolban jártam, s egyre jobban hittem is benne. A könyvekben arról is olvastam, hogy aki sok szutrát mormol, annak megjelenik Buddha, és talán enni is kér. Előkészítettem ezért egy szobát, és ételt helyeztettem el benne. Sokáig imádkoztam, majd kijelentettem embereimnek, hogy Buddha megérkezett. Ekkor térden csúsztam be a szobába, ami természetesen üres volt. Mivel azonban komolyan vettem saját badarságaimat, révetegen tekintettem az ég felé.

Házamban mindenki egész nap buddhista zsolozsmákat énekelt, szóltak a dobok és a rézgongok. Mintha egy kolostor mélyén éltünk volna.

Gyakran jósoltam magamnak, és a jóslást addig folytattam, amíg csak kedvező nem lett az eredmény. Később, miután egyre jobban rettegtem attól, hogy a Kvantung hadsereg meggyilkoltat, a dolog már odáig jutott, hogy Josioka minden látogatása után jósoltam. Szinte minden lépésemet a jó és rossz előjelek határozták meg. Már a járás-kezés, az öltözködés, az étkezés is a szerencsés vagy a kedvezőtlen előjelektől függött. Így például, ha téglá hevert előttem az úton, akkor mindjárt meg is szabtam a normát: ha balról kerülöm ki, az szerencsés, ha jobbról, az kedvezőtlen. Az is problémát jelentett, hogy jobb vagy bal lábbal lépjem-e át a küszöböt, étkezéskor pedig a fehér színű ételhez fogjak-e hozzá vagy netán a zöldhöz. A végtelenségig sorolhatnám ezeket a példákat. Velem együtt Vang Zsung is babonás lett. Ha valamiről azt gondolta, hogy nem hoz szerencsét, akkor pislantott vagy köpött egyet. Ez végül már olyan megrögzött szokásává lett, hogy minden különösebb ok nélkül pislogni kezdett, vagy a köpést utánzó „pthü . . . pthü” hangot adta, mintha megháborodott volna.

Nevelésem hatására unokaöcsémnek, ezeknek a húsz év körüli fiataloknak is minden napra volt valami előírásuk, akár az aszkétáknak. Az egyik meditált, a másik házassága után este nem ment haza ifjú feleségéhez, a harmadik ágya fölé csontvázat függesztett vagy egész nap olyan ábrázattal varázsolt, imádkozott, mintha ördögöt látott volna.

Mindennap meditáltam. Ilyenkor pisszegni sem lehetett körülöttem. Környezetem tagjai még mélyebb lélegzetet sem mertek venni. Parkomban egy darut neveltem. Ám ő nem vette figyelembe ezt a rigolyámat, s ha jókedve támadt, elrikkantotta magát. Ezért a szolgálakat vontam felelősségre. Ha a daru ilyenkor kurjantott, a felelősnek öt csio* büntetést kellett fizetnie. A szolgálaknak a daru nem kevés pénzükbe került, ám addig tanulmányozták a kérdést, amíg sikerült kiokoskodniuk egy megoldást. Amikor látták, hogy a daru kurjantani készül, tenyerük élével jól a nyakára vertek, így a boldogtalan madárnak elment a kedve a hangoskodástól.

Féltem a haláltól, legjobban hát a betegségtől reszkettem. Szen-

* Csio – kínai pénz, a juan tizedrésze. –

vedélyesen szedtem a gyógyszereket, s ezzel családomnak, szolgálóimnak, de magamnak is sok bajt okoztam. Nemcsak faltam, de gyűjtöttem is a különféle orvosságokat. A kínai és a külföldi gyógyszereket külön raktárban őrizték. Ha nem ízlett az étel, könnyörtelenül levontam a szakács béréből néhány csiaót, gyógyszerekre azonban ezreket, tízezreket költöttem. Unokaöcsém a tanuláson kívül a házipatikaért is felelősek voltak. Injekciózásomra házi-orvosommal együtt minden nap elfecséreltek néhány órát.

Régebben a Tiltott Városban azt képzeltem, hogy beteg vagyok. Most már nem kellett képzelődnöm, tényleg megbetegedtem. Egyszer „megszemléltem” a japánok által Antungban* épített vízi erőművet. Mivel egyenruhában voltam, a japán ördögök előtt pedig ki kellett húznom magam, rövid gyaloglás után alig kaptam levegőt, s visszajövet kis híján összeestem. Kíséretemben lévő unokaöcsém és az orvos gyorsan belém nyomtak egy erősítő hatású szőlőcukor-injekciót, csak attól tértem magamhoz. Gyenge szervezetem, ideges állapotom miatt úgy éreztem, mintha a halál már a hátamon lovalgolna.

Egyik nap a parkban teniszeztam. Amikor a falhoz léptem, krétával írott felirat tűnt a szemembe:

„Nem volt még elég a japánokból?”

Abbahagytam a teniszezést, gyorsan letöröltettem a felírást, és visszasiettem dolgozószobámba. Szívem hevesen vert. Annyira elgyengültem, hogy alig tudtam tartani magam. Attól féltem, ha a japánok észreveszik a krétafelíratot, a palotában is nagy vizsgálatot rendeznek, s mi lesz akkor? Az is aggasztott, ha már a palotán belül is vannak Mandzsukuo- és Japán-ellenes elemek, és a falra merészelnek firkálni, miért ne mernének engem is meggyilkolni?

Minthogy állandóan levert és nyomott hangulatban voltam, a házaselet iránt sem mutattam különösebb érdeklődést. Egymást követően négy feleség élt mellettem. Az akkori szóhasználat szerint egy császárné, egy mellékfeleség és két kedvenc ágyas. Az igazság az, hogy egyik sem volt a feleségem, sőt egyáltalán nem is volt feleségem, csak négy dísz tárgy. Bár sorsuk különbözött, mégis

* *Antung* – város a koreai-kínai határon. –

valamennyien áldozatoknak tekinthetők. A mai kínai fiatalság talán legkevésbé Van Zsung élettörténetét érti meg. Ő igen hosszú ideig részesült rideg bánásmódban. Ha nem születésekor, akkor házasságával pecsételődött meg a sorsa. Később gyakran gondolkoztam azon, ha Tiencsinben Ven Hsziuhoz hasonlóan képes lett volna tőlem elválni, valószínűleg nem úgy végezte volna, ahogyan végezte. Természetesen különbözött Ven Hsziutól, akiben a feudális tekintélynél és szokásoknál erősebben élt a vágy, hogy hétköznapi emberként éljen. Van Zsung azonban nagyon fontosnak tartotta császárnei mivoltát, ezért inkább megmaradt névleges feleségnek, minthogy feladja rangját.

Miután elüldözte Ven Hsziut, nem néztem rá jó szemmel többé, ritkán szóltam hozzá, nemigen érdekelték a dolgai. Így aztán nem is nyilatkozott meg előttem érzéseiről, bánatáról, vágyairól. Annyit tudok, hogy később rászokott az ópiumra, ami az én szememben tűrhetetlennek számított.

1945. augusztus tizenötödikén szakadt el tőlem. Akkor már nagy adagokat szívott, elgyengült, megbetegedett, és a következő évben Kirinben meg is halt.

1937-ben bosszút akartam állni Van Zsungon. Azután még egy szobadíszre vágytam házamban, ezért választottam magamnak egy másik áldozatot. Tan Jü-ling a régi Tatala mandzsú nemzetségből származott, egyik pekingi rokonom ajánlotta. Ez a tizenhét éves diáklány lett az „ágyasom”. Ő is csak névleges feleség volt. 1942-ben bekövetkezett haláláig úgy tartottam a palotában, akár egy madarat.

Halála máig is titok számomra. A kínai orvos hideglelési rohamot állapított meg, de egyáltalán nem tartotta súlyosnak. Később a város japán kórházának orvosa gyógyította. Josioka megígérte, hogy majd gondját viseli. A beteget bevitték a Nép Szolgálatának Épületébe. Itt a japán orvos Josioka felügyelete mellett gyógyította. A gyógyítás második napján Tan Jü-ling hirtelen meghalt.

Csak az nem ment a fejembe, hogy a japán orvos a gyógyítás kezdetén nagyon gondosan ápolta: injekciózták, vérátömlesztést kapott. Miután azonban Josioka az orvost áthívta a szomszéd szobába, és zárt ajtók mögött nagyon sokáig tárgyalt vele, alábbhagyott

a doktor lelkesedése, nem adott többé injekciókat és vérátömlesztést, hallgataggá, lehangolttá vált. Az ugyanabban az épületben lakó Josioka egész éjszaka a csendőrökkel tudakozódott a beteg állapota felől. Reggelre Jü-ling meghalt. Érthetetlen, hogy Josioka miért tárgyalt olyan sokáig az orvossal, s ezután az orvos viselkedése miért változott meg?

Alig értesültem Tan Jü-ling haláláról, Josioka máris megjelent, hogy a Kvantung hadsereg nevében részvétét nyilvánítsa. A hadsereg nevében mindjárt egy csokor virágot is hozott. Egyre gyanúsabb lett, hogyan tudták mindezt ilyen gyorsan elkészíteni?

S mivel gyanakodtam, visszagondoltam Tan Jü-ling életére, aki sokat mesélt nekem, hogy Pekingben az iskolában miket tanultak a japánok Kínában viselt dolgairól. Halálát ezzel hoztam összefüggésbe.

Josiokának a lány halála utáni újabb akciója ismét eszembe jutatta, hogy ha nem is közvetlenül az ő keze van a dologban, de Jü-ling halálának szálai a Kvantung hadsereghez vezetnek. Amint Tan Jü-ling lehunyta szemét, Josioka máris hozott nekem egy tucat fényképet japán lányokról, hogy válasszak közülük.

Elutasítottam. Mondtam, hogy Tan Jü-ling teste még ki sem hűlt. Most tehát nincs kedvem ilyesmiről beszélni. Ő viszont éppen azért jött – erősködött a japán –, hogy elfeledtesse bánatomat. Mihamarább szeretné elrendezni velem ezt a nagy ügyet. Csak azt mondhattam: – Ez tényleg nagy ügy . . . Éppen ezért azonban nem határozhatok vaktában, azonkívül a nyelv sem egyezik, az is fogas kérdés.

– A nyelv az éppen megegyeznék . . . khm . . . a lányka beszél a mandzsu nyelvet . . . Khm . . .

Attól féltem, hogy gondolataimba lát.

Elhatároztam, hogy semmi körülmények között sem kell japán feleség, mert ez annyit jelentene, hogy attól kezdve még az ágyam is füllé és szemmé változnék.

Ez a császári attasé olyan orcátlanul rám akaszkodott, hogy már attól féltem, magamra haragítom. Később talán megértette, hogy semmiképpen sem akarok japán feleséget, vagy a Kvantung hadseregnek támadt más ötlete, de végül is néhány lüsun, japán iskolába

járó kínai leány fényképét rakta elé. Második húgom figyelmeztetett ugyan, hogy ezeket a japánok nevelték, tehát éppen olyanok, mint ők. Én azonban úgy láttam, hogy nem lehet a végtelenségig húzni-halasztani a dolgot, mert ha a Kvantung hadsereg így akarja, akkor úgyszincs más választás. Végül kiválasztottam egy egészen fiatal, kevésbé művelt kislányt. Arra gondoltam, hogy egy ilyen partnerrel majd csak könnyebben elboldogulok. S ha eddig a japánok nevelték is, csak idő kérdése, hogy átneveljem. Döntésemet közöltem Josiokával.

Így hát egy tizenöt éves kislány lett negyedik áldozatom. Nem egészen két évvel jövetele után megbukott a bábcászárság. Az összeomlaskor fogságba estem, őt pedig visszavitték Csangcsunba a szüleihez.

10. A NAGY ÖSSZEOMLÁS

A háborús bűnösök lágerében egy hajdani mandzsukuói dandárparancsnok elmesélt nekem egy történetet, amely a csendes-óceáni háború kitörésekor játszódott le. A Kvantung hadsereg vezetésével ő annak idején a kínai bábhadsereg élén támadta a Japán-ellenes Egyesített Hadsereget. Csapata az erdőben egy üreget fedezett fel, s abban egy rejtőzködő sebesült katonát. Az ember rongyos volt, szakálla hosszúra nőtt, úgy festett, mint aki már réges-rég börtönben él. Amikor a tábornok ezt a sebesültet meglátta, gúnyosan így szólt hozzá:

– Amint elnézem a formáját, ugyan mire is vihetik maguk? Tudja-e, hogy a nagy japán császári hadsereg már Szingapurt és Hong Kongot is elfoglalta?

A fogoly felnevetett. A mandzsukuói vezérőrnagy azonban rácsapott az asztalra és elhallgattatta.

– Mit nevet? Tudja, hogy bíróság elé állítják?

A katona erre olyan választ adott, amitől a tiszt egészen elképedt.

– Ki ítélkezik ki felett? Nincs már messze a végórátok. Nemsokára ti kerültök a nép bírósága elé!

A bábkormány polgári és katonai hivatalnokai tisztában voltak

azzal, hogy a nép gyűlöli a japán rablókat és renegátokat, csak azt nem értették, honnan merítenek ekkora bátorságot. Honnan is meritik hitüket, hogy az elnyomóknak el kell bukniuk? Azelőtt azt képzeltem, hogy a japán militarizmus mérhetetlenül erős. Sem a nagy Csing császárság, sem az északi militaristák, sem pedig a Kuomintang erői nem mérhetőek hozzá, a nép erejére azonban nem is gondoltam.

Végül is, hogy ki az erős és ki a gyenge, arról már számos tény beszélt. Én azonban nem vettem észre ezeket, egészen addig, amíg Josioka le nem leplezte előttem a valót.

A Kvantung hadsereg egyszer a koreai nemzetiség lakta Jencsi területére küldött szemleútra. Amikor odaértünk, japán csendőrök és a bábhadereg katonái szoros gyűrűje fogott közre. Megkérdeztem Josiokát, minek ez. Azt felelte, hogy a rablók miatt. Minek a rablók ellen ekkora haderő? Ezek a rablók nem olyanok, mint a régiek, ez a kommunista hadsereg! Hát Mandzsukuóban is van kommunista hadsereg? Nemcsak a Kínai Köztársaságban vannak? Vannak, vannak. Kevesen bár, de vannak – válaszolta Josioka zavartan, majd gyorsan másra terelte a szót.

A hadsereg vezérkari tisztje a szokásos katonai helyzetjelentésen kívül egyszer külön is beszámolt egy győzelemről. Ebben a hadjáratban esett el a Japán-ellenes Egyesített Hadsereg parancsnoka, Jang Csing-jü. Josioka örömmel újságolta, hogy Jang tábornok halálával Mandzsukuo felől nagy veszedelem hárult el. Erről a nagy veszélyről hallva rákérdeztem:

– Mennyi rabló van hát?

– Nem sok, nem sok, de van – motyogta a vezérkari tiszt.

1942-ben Észak- és Közép-Kínában a japán hadsereg büntető hadjáratot indított. Nyomukban egyes területek szinte teljesen néptelenné váltak. Josioka a kommunistákkal szemben alkalmazott taktikáról, az erődítményrendszerrel történő bekerítésről, a teljes átfésülésről beszélt, és azt mondta, hogy a japán hadsereg rengeteg hadászati tapasztalattal gazdagodott. Ezeket a nagyképű kifejezéseket hallva megkérdeztem:

– Hát ha olyan kevesen vannak, akkor honnan az a sok új hadászati tapasztalat?

– Ha Felségednek lenne tényleges katonai tapasztalata, akkor nem kérdezne ilyeneket.

– De én részletesen szeretnék a dologról hallani – erősködtem.

– A kommunisták hadserege nem olyan, mint a Kuomintangé. A hadsereg és a nép egységes, khm, a hadsereg és a nép egységes. Olyanok, khm, akár a piros bab a vörös kavicsos földben.

Látva, hogy mennyire értetlenül nézek rá, egy kínai hasonlattal élt:

– A halszem összekeveredik a gyönggyel. Amikor a japán hadsereg a Nyolcadik és az Új Negyedik Hadsereggel* harcol, gyakran megesik, hogy bekerítik. A kommunista hadsereg bárhová is megy – magyarázta tovább –, nem fél tőle a nép. Egy évi katonáskodás után sem szökdösnek a harcosok. Ilyen hadsereg még nem volt a kínai szárazföldön. Egyre többen vannak. Ez félelmetes, félelmetes ellenség . . .

Josioka akaratlanul is fejét csóválva sóhajtott fel. Én, meglátva, hogy a nagy japán császári hadsereg magas rangú tisztje így beszél arról a kis számú ellenségről, annyira megdöbbsentem, hogy nem is tudtam, mit mondjak. Addig rágódtam, míg végre ez a mondat jutott eszembe:

– Gyilkolás, gyújtogatás, közös termelés, közös asszony . . . Valóban félelmetes!

– Az ördög hiszi ezt – szakított félbe durván. Gyorsan rámsandított. – Ez nem a *hivatalos* véleményem, kérem Felségedet, akkor inkább hallgassa meg a Kvantung hadsereg vezérkari főnökének beszámolóját.

Ebből értenem kellett, hogy Josioka nem hivatalos véleménye közelebb áll a valósághoz, mint a parancsnok és a vezérkari főnök hivatalos tájékoztatója. Amikor a Kvantung hadsereg Nomanhannál „győzelmet” aratott, a parancsnok meghívott engem és Csang Csing-huj főminisztert egy repülőbemutatóra. Kijelentette, hogy a japán repülők gyorsabbak a szovjet repülőknél. De a valóságban a japánok csúfos vereséget szenvedtek. Ötvenezer embert veszítettek, és a parancsnokot le is váltották. Josioka nem hivatalo-

* – a kommunista főerők a Japán elleni háború idején.

san úgy vélekedett, hogy a szovjet ágyúk sokkal messzebbre hordanak, mint a japánokéi.

A rádióból lassan megértettem Josioka rejtett célzásait. A japán hadsereg egyre gyakrabban szenvedett vereséget a frontokon. Az újságokban a „rajtaütésszerű győzelem”, „a város gyors elfoglalása” kifejezéseket felváltotta „a császárért való hősi önfeláldozás”. Az anyagi helyzet nagyon súlyosra fordult, s ezt még teljes elszigeteltségemben is megéreztem. Nemcsak a rézkopogtatók és a bronzköpöcsészék meg ócskavas gyűjtése folyt már a palota falain belül is, de még a főhivatalnokok családtagjainak sem volt élelmük. Gyakran megesett, hogy tőlem kértek segítséget. Egyszer kiállítást rendeztek számomra a katonák élelmiszereiből, nehogy megtudjam, milyen rossz az ellátásuk, és elhiggyem a tengerentúli rádióadások híreit. Filmeket mutattak be nekem a japán hadisikerekről. Mondanom sem kell, nemhogy én, de még ifjú unokaöcsém sem hitték el ezeket.

A japán katonák félelme is szemet szúrt.

Szingapur elfoglalása után a Kvantung hadsereg egyik hadtestének parancsnoka olyan örömmámorban úszott, hogy ez a jelenet megmaradt emlékezetemben. 1945-ben azonban, amikor másodszor vezényelték a déli tengerre, és búcsúzni jött hozzám, szipogni kezdett:

– Ez az utolsó búcsúzkodás. Onnan már nem jövök vissza többé.

Az „élő torpedók” búcsúztatásának szertartásán egyre több könnyet fedeztem fel. Az emberi lövedékeket a japán hadsereg katonái közül válogatták ki. Militarizmusra, a császárhoz való feltétlen hűségre nevelték őket, arra, hogy életük feláldozásával rohanjanak neki az ellenséges hajóknak. Josioka azelőtt minden önfeláldozást határtalan tisztelettel emlegetett. Ezek a szertartások megdöbbenően hatottak rám. Egy alkalommal felkértek, hogy mondjak lelkesítő beszédet az önfeláldozók előtt. Borús volt az idő, porvihar tombolt, a szertartás a Tungte Palota udvarán folyt le, amely tele volt homokzsákokkal. Mindez csak fokozta a szomorú hangulatot. Tízegynéhány önfeláldozó sorakozott fel előttem. Felolvastam nekik a Josioka által írt beszédet, majd koccintottam velük. Akkor

vettem észre, hogy mindegyik sápadt, könnyezik, még olyan is akadt, aki hangosan zokogott.

Miután a szertartás a homokviharban végetért, nagyon nyomott hangulatban siettem vissza a terembe, hogy megmossam arcomat. Josioka nem maradt el mellőlem. Szorosan a nyomomban loholt. Tudtam, hogy megint mondani akar valamit, ezért bevártam. Megköszörülte a torkát, szimmogott néhányat, végül így szólt:

– Felséged nagyon szép üdvözlő szavakat mondott . . . khm . . . Attól hatódtak meg . . . khm . . . ezért buggyantak ki a japán férfiak könnyei.

A suta szavak hallatán azt gondoltam: Bizony te is félsz! Attól félsz, hogy meglátom a kilógó lólábat! Félsz, de én még nálad is jobban félek!

1945 májusában, Németország veresége után, Japán teljes bekezdése már világossá vált. Csak idő kérdése volt, hogy a Szovjetunió mikor indítja meg hadseregét. Japán nagy hatást gyakorolt rám, mégis láttam elszigeteltségét és gyengeségét. Végül is elérkeztek az összeomlás napjai.

1945 augusztus kilencedikének reggelén a Kvantung Hadsereg utolsó parancsnoka, Jamata Otozo és vezérkari főnöke felkeresett a Tungte Palotában, és jelentette, hogy a Szovjetunió hadat üzent Japánnak. Jamata, ez az alacsony, általában nagyon higgadt, lassú beszédű kis öregember ezen a napon egészen másként viselkedett. Nagy hévvel magyarázta, hogy a japán hadsereg már régen felkészült erre, és mennyire hisz a végső győzelemben. Már egyre gyorsabb hadarása is száz százalékosan igazolta, hogy nem készült fel teljesen a harcra, és nem hisz rendíthetetlenül. Még be sem fejezte mondókáját, légiriadót fújtak. Együtt bújtunk be a Tungte Palota kerti óvóhelyébe. Alig helyezkedtünk el, közeli robbanás hallatszott, s miközben én csendben Buddhához fohászkodtam, ő néma maradt. Nem említette többé a végső győzelemben vetett hitét.

Ennek a napnak éjszakájától kezdve új lelki gyötrelmek kínoztak, ez részben Josioka magatartásának megváltozásával, részben elképesztő gyanakvásommal magyarázható. Josioka ugyanis Jamata távozása után azt mondta:

– Ha Felséged nem távozik, a szovjet hadsereg feltétlenül meg

fogja ölni! – Ehhez a bejelentéshez gyilkos képet vágott, amiből arra következtettem, hogy a japánok arra gyanakodnak, nem akarnak velük menekülni, kétszínű vagyok, s attól félve, hogy tanúként a szövetséges hatalmak fogságába kerülök, talán még ki is végeznek, hogy örökre elnémiítsanak. A gondolattól még a hajam szála is égnek meredt. Amikor felocsúdtam, Josioka már nem volt a szobában.

Fel-alá járkáltam, amikor az ablakból észrevettem, hogy a Tungte Palota felől fegyveres japán katonák közelednek. Azt hittem, velem akarnak végezni. Látna, hogy úgysem tudok hová bújni, eléjük mentem a lépcsőfeljáratiig. Ám ekkor visszafordultak.

Ellenőrzésre jöttek, vajon elmenekültem-e – gondoltam. Egyre jobban féltem. Telefonáltam Josiokának, de nem vette fel a kagylót. Úgy véltem, a japánok futni hagynak. Ettől még jobban megrettentem.

Később megint Josiokát hívtam telefonon. Sikerkült összeköttetésbe kerülnünk. Alig lehetett a szavát érteni. Azt mondta, hogy beteg. Jobbulást kívántam neki, s a „köszönöm, Felség” után letettem a kagylót. Felsőhajtottam. Nagyon éhes lettem, egész nap egyetlen falatot sem ettem. Hívtam kíséremet, a Hosszú Lit, hogy szolgálja fel az étket. Hosszú Li azt mondta, hogy a szakácsok mind eltávoztak. Egy kis kekszet ettem.

Tizenegyedikén este Josioka keresett fel. Öcsém, húgaim, sógoraim, unokaöcsém már kimentek a pályaudvarra. Már csak én és két feleségem maradtunk a palotában.

Tudtam, hogy indulunk. Riadtan néztem, hogy az Áldozati Hivatal elnöke miként cipeli a szent ereklyének mondott szertartási öltözetet. Felszállt az első gépkocsira, én meg a másodikra. Az autók kihajtottak az uralkodói palotából. Visszapillantottam, az Országalapítás Istenének Temploma fölött lángnyelvek fodroztak.

A Tunghua város felé vezető vonalon két nap és három éjjel utaztunk. Senjangból kellett volna indulnunk, de a légitámadások elől rejtőzve mellékvágányon haladtunk. A két nap alatt mindössze kétszer ettünk, meg egy kis kekszet kaptunk. A vasútvonal mentén végig japán katonavonatok álltak. Sem csapathoz, sem menekülőkhöz nem hasonlítottak. Mejhokou állomáson megálltunk, a Kvan-

tung hadsereg parancsnoka szállt fel vonatunkra, és jelentette, hogy a japán hadsereg győztes csatát vívott, és ennyi meg ennyi szovjet repülő és harckocsit semmisített meg. A kirini pályaudvaron azonban a vereség képe fogadott. Egy sereg japán nő és gyermek kiabálva rohanta meg vonatunkat. A csendőröket körülvéve sírva könyörögtek, a peron végén pedig a csendőrök összeverekedtek a katonákkal.

Talicekou szénbánya egy völgyben feküdt, Koreától csak egy folyó választotta el. Tiszta időben reggel fehér köd lepte el a hegy-csúcsokat, s miután előbújt a nap, zöld színben pompáztak a hegyek, zengett a madárdal. Nagyon szép volt a táj, számomra azonban akkor minden sötétnek és szomorúnak tűnt. A japán bányaigazgató lakásában szálltam meg. Augusztus tizenharmadikán érkeztem ide. Két nap múlva, augusztus tizenötödikén Japán kapitulált.

Josioka közölte:

– A Császár Őfelsége kihirdette a kapitulációt, az Egyesült Államok kormánya garantálja a Császár Őfelsége pozícióját és biztonságát. – Ekkor két térdre ereszkedtem, és az Ég tiszteletére néhány-szor leborultam. Így fohászkodtam:

– Köszönet a Magasságos Égnek, hogy megóvta a Császár Őfelségét!

Josioka is velem együtt térdelt, és fejét a földhöz érintette. Ezután keserves képpel azt mondta, hogy a Kvantung hadsereg már érintkezésbe lépett Tokióval, s úgy döntöttek, hogy Japánba szállítanak, bár – . . . a Császár Őfelsége sem kezeskedhetik Felséged biztonságáért. Ebben a szövetségesek döntenek.

Éreztem a halál szelének suhanását.

Csang Csing-huj főminiszter, Takebe parancsnok, egy sereg méltóság és tanácsadó keresett fel. Hátra volt még egy felvonás. Elém tették annak a bizonyos japán sinológusnak egy újabb kéziratát, az én Lemondási ediktumomat. A kóbor kutya-falkára emlékeztető embercsoport előtt felolvastam a szavakat. A hatodik ediktum szövegére már nem emlékszem, de a „dinasztia nagy istenségének áldása és a japán Császár Őfelségének oltalma” ebből sem hiányzott.

Ha tudtam volna, hogy sorsom már régen Csang Csing-huj kezében van, bizonyára nyugtalanabb vagyok. Amikor a japánok elhatá-

rozták, hogy országukba visznek, Csang Csing-hujt és Takebét visszaküldték Csangcsunba, hogy elrendezzék a jövőt. Csang rádión keresztül érintkezésbe lépett a Csungkingban székelő Csang Kaj-sekkel, létrehozták a Közrend Megőrzésének Bizottságát, és fogadni készültek Csang Kaj-sek hadseregét. Arra számítottak, hogy a szovjet hadsereg megérkezése előtt mihamarább átvedlenek a Kínai Köztársaság képviselőivé, s nem gondolták, hogy a szovjet hadsereg még a szellemeknél is gyorsabban érkezik, a kommunisták által vezetett Japán-ellenes Egyesített Hadsereg pedig megtöri a japánok ellenállását és megközelíti Csangcsunt. Amikor később a szovjet hadsereg megérkezett Csangcsunba, a parancsnok mindössze annyit mondott nekik, várják a további parancsot. Csang Csing-hujék azt remélték, hogy elismerik közrendfenntartási bizottságukat, s miután a vén áruló hazament, azt mondta a feleségének: – Minden rendben, megint csak sikerült! – Másnap a bábkormány minisztereit a szovjet parancsnokságra hívták. Azt hitték a reménykedők, hogy a megbízást közlik velük, egy szovjet tiszt azonban így szólt hozzájuk: – No, mind összegyűltek? Rendben van, akkor repülővel a Szovjetunióba szállítjuk magukat!

Augusztus 16-án, amikor a japánok meghallották, hogy a csangcsuni kínai helyőrség összecsapott a japán katonasággal, a magammal hozott őrséget lefegyverezték, és Josioka közölte velem, hogy másnap indulunk Tokióba. Rábólintottam, és úgy tettem, mintha örülnék.

Josioka felszólított, hogy válasszak ki néhány kísért, de a repülő kicsi, nem férünk bele sokan. Kiválasztottam Pu Csiét, két húgomat, két sógoromat, három unokaöcsémet, egy orvost és kíséremet, a Hosszú Lit. Mellékfeleségem sírva kérdezte, mi lesz vele?

– A repülő kicsiny, ti gyertek vonattal.

– Hát vonattal is el lehet jutni Japánba?

Minden gondolkodás nélkül rávágtam, hogy igen. – Legkésőbb három nap múlva te és a császárné találkoztok velem.

– És ha nem jön értünk a vonat? Itt egyetlen rokonom sincsen.

– Jó, jó, két nap múlva találkozunk.

Ebben a felzaklatott állapotban csak azon járt a fejem, hogyan tudnám elkerülni pusztulásomat. Érdekelt is engem az ő vonatja!

A repülőút első állomása Senjang volt. Ott akartunk átszállni egy nagyobb gépre. A senjangi repülőtér pihenőjében várakoztunk egy kis ideig, amikor erős motorzúgás hallatszott. Szovjet repülőgépek ereszkedtek a földre. Géppisztolyos katonák ugráltak ki belőlük, és azonnal lefegyverezték a repülőtéri japán őrséget. Kis idő múlva az egész repülőteret szovjet katonák lepték el.

Emiatt hát nem tudtam Japánba utazni. Másnap szovjet repülő szállított a Szovjetunióba.

A Szovjetunióban

1. KÉTSÉG ÉS REMÉNY KÖZÖTT

A repülő Csita fölött szállt, sötétedni kezdett. A mandzsu bábcsászárság háborús bűnöseinek első csoportjába jómagam, Pu Csie öcsém, két húgom férje, három unokaöcsém, egy orvos és egy szolga tartozott. A szovjet hadsereg által rendelkezésünkre bocsátott autón hajtottunk el a repülőtérrel. Ahogy kipillantottam a kocs ablakán, mintha a pusztaságban robogtunk volna. Az út két oldalán sötét üresség tátongott. Áthajtottunk néhány erdőn, felkapaszkodtunk néhány domboldalra, majd az út elkeskenyedett és tekervényessé vált. Kocsink lassított és hirtelen megállt.

– Aki akar, kiszállhat – ütötte meg a fületem a kínai mondat. Akaratlanul is igen meglepődtem. Azt hittem, hogy kínaiak visznek bennünket, pedig mindössze az történt, hogy egy kínai származású szovjet katona szólt. Életem első felében gyanakvásom már egészen beteges fokra hágott. Állandóan rágódtam valamin. Ezúttal is teljesen világos volt, hogy a szovjet gép Kínából a Szovjetunióba repült, hogyan is lehetett volna itt átadni bennünket a kínaiaknak! Ekkoriban attól reszkettem legjobban, hogy kínaiak kezébe kerülök. Hiszen akkor egy szikrányi remény sincs arra, hogy életben maradok – gondoltam –, az a biztos halál.

Jártunk egy keveset, majd újra kocsiba ültünk, és tovább robogtunk vagy két óra hosszáig. Végül bekanyarodtunk egy völgybe, és megálltunk egy fényesen kivilágított emeletes épület előtt. Mindnyáján kikászálódunk. Szép épület állott előttünk. – Ez valami szálloda – súgta valaki. Szívünk felderült.

Beléptünk a „szállodába”, ahol egy negyven év körüli civil

ruhás férfi jött elénk. Mőgőtte sok szovjet tisztet láttam. A civil ruhás hivatalos hangon hirdette ki: – A szovjet kormány önöket ezennel letartóztatja és házi őrizetbe veszi.

Az illető vezérőrnagy, Csita város helyőrségi parancsnoka volt. Miután a parancsot kihirdette, barátságosan hozzátette, hogy nyugodtan helyezkedjünk el, és várjuk a további intézkedést, végül rámutatott az asztalon sorjázó ásványvizes üvegekre:

– Itt kitűnő az ásványvíz, nagyon jót tesz az egészségnek.

Ettől az ásványvíztől eleinte kissé idegenkedtem, később azonban nagyon megkedveltem. Ebben a szanatóriumban éltünk mint különleges elbánásban részesülő letartóztatottak. Naponta háromszor bőséges orosz ételeket és egyszer oroszos teát kaptunk. Kiszolgálószemélyzetet állítottak mellénk, orvos, ápolónő ügyelt ránk. Volt rádió, könyv és folyóirat, voltak társasjátékok, s gyakran elkísértek bennünket sétálni is. Ez az életmód nyomban megnyerte tetszésemet.

Nem sok idő múltán az a gondolatom támadt, hogy miután a Szovjetunió, Anglia meg Amerika szövetségesek, talán át lehetne innen költözni Angliába vagy Amerikába. Még elég sok drágakincsem volt, gondoltam, elég lenne életem hátralevő részére. Ahhoz pedig, hogy célomat elérjem, először is itt, a Szovjetunióban kellene megállapodnom. Ezért a Szovjetunióban töltött öt esztendő alatt nemcsak szóban, de három folyamodványban is előadtam kérésemet a szovjet hivatalos szerveknek a Szovjetunióban való letelepedési szándékomról.

Csitába érkezésem után nemsokára megérkezett Mandzsukuo bábcászárság néhány főméltósága is. Másnap már meg is látogattak. Azt hittem, le akarnak előttem borulni. Meglepetésemre kéréssel fordultak hozzám. Elsőnek Csang Csing-huj nyitotta szólásra száját:

– Azt hallottuk, hogy Ön a Szovjetunióban akar maradni. A mi családunk azonban Északkelet-Kínában él, senki sem gondoskodik róluk. Aztán meg bizonyos hivatalos dolgaink is elintézésre várnak. Kérjük Önt, beszéljen a szovjetekkel, engedjenek minket egy kicsit hamarabb haza. Mit szól Ön ehhez, lehetséges lenne?

Mit tudom én, miféle hivatalos ügyetek vár elintézésre. Nem ér-

dekel ez engem, semmi kedvem sincs a kéréstek elintézéséhez – gondoltam. – Hogyan tudnám én ezt elintézni? Hiszen még az én maradásom is a Szovjetuniótól függ – válaszoltam.

Ezek a fickók látva, hogy egy cseppet sem törődöm velük, rimánkodni kezdtek. – Szóljon, bizonyára el tudja intézni, ez valamenynyünk közös kérése, mi csak képviseljük a többieket, hogy a kérést előadjuk a tiszteletreméltó Pu Ji uraságnak. Kihez forduljunk a kérésünkkel, ha nem Önhöz, Tiszteletreméltó Öreg?

Bezzeg már nem szólítottak Császári Felségnek, hanem tiszteletlenül összevissza tituláltak minden zagyvasággal. Nem tehettem mást, szóltam a szovjet alezredesnek, aki azt válaszolta, hogy rendben van, majd továbbítja a kérést. Amikor saját kérésemmel fordultam hozzá, akkor is ugyanezt felelte, válasz azonban nem érkezett.

Ezek az urak azonban, akárcsak én, nem nyugodtak. Habarovszkba költözésünk után én a Szovjetunióban való maradásomat, ők pedig hazatérésüket kérvényezték. Szüntelenül engem unszoltak, hogy szóljak az érdekükben.

Akkor még nem jöttem rá, hogy ők tulajdonképpen jobban ismerik Kuomintang-Kína kulisszatitkait, s hogy a Kuomintang embereinek nagy szükségük van rájuk. Meg voltak győződve arról, hogy hazatérésük után nemcsak bajuk nem eshetik, de még hasznuk is lehet a visszatérésből. Ez a rögeszméjük annyira erőteljes volt, hogy majd belebolondultak a hazatérés gondolatába. Habarovszk külvárosában egyszer az egyik sepregető munkára beosztott főméltóság alighanem idegrohamot kapott. A földre vetette magát, egy másik méltóság pedig azt gondolva, hogy szellemek költöztek belé, elétérdelt, és szájából próbálta kiolvasni az égi útmutatást arról, mikor is térhetnek haza.

A Szovjetunióban az orosz tolmácsok tájékoztatóján kívül kezünkbe került a Port Arthurban állomásozó szovjet csapatok által kiadott kínai nyelvű „Igaz Szó” című újság. Ebből értesültünk a kínai eseményekről. Ezek nem érdekeltek különösebben, mivel úgy láttam, akármelyik fél győz is, nekem egyformán rossz lesz, úgyszintén az életemre tör. Egyedül abban reménykedtem, hogy mindörökre a Szovjetunióban maradhatok. A bábméltóságok viszont mohón érdeklődtek a hazai események iránt. Reményüket

Csang Kaj-sekbe helyezték, és arról is meg voltak győződve, hogy az Egyesült Államok segítségével Csang Kaj-sek képes legyőzni a Népi Felszabadító Hadsereget. Ezért aztán eleinte nem is akarták elhinni a Felszabadító Hadsereg győzelméről szóló hírt. Később, miután a tények beigazolódtak, megrettentek. Amikor létrejött az új Kína, egy magát tapasztalatokban gazdagnak tekintő férfi azzal hozakodott elő, hogy üdvözlő táviratot kellene küldenünk. A különös ötlet megvalósításáról persze le kellett mondani.

2. NEM SZÁLLOK LE A LÓRÓL

A Szovjetunióban töltött ötéves házi őrizetem alatt egyszer sem voltam hajlandó leszállni a lóról. Később, amikor a Habarovszk melletti lágerbe kerültünk, bár nem volt többé személyzetünk, mégis ugyanúgy kiszolgáltak. Családom tagjai vetették meg ágymat, takarították szobámat, szolgálták fel az ételt, mostak rám. Bár nem mertek egyenesen „Császári Felségnek” szólítani, hanem csak „Felsőbbségnek” tituláltak, minden reggel, amikor szobámba léptek, leborulva üdvözöltek.

Alig érkeztünk meg Habarovszk környékére, egyik nap sétálni támadt kedvem, és lejöttem az emeletről. A földszinten egy régi „főméltóságom” üldögélt a széken, engem megpillantva azonban a füle botját sem mozdította. Magamba fojtottam mérgemet, s ettől kezdve nem kívántam lejönni az emeletről. Nap mint nap fenn gubbasztottam, időm jó részét imádkozással, buddhista szutrák olvasásával töltöttem. Általában mégis elmondhatom, hogy a régi főméltóságok többsége továbbra is tisztelettel viseltetett irántam. A Szovjetunióban például öt éven keresztül minden kínai újév alkalmával hazai húsosderelyét ettünk, s ilyenkor az első csészét mindig nekem nyújtották.

Semmiféle munkát sem végeztem, sőt azt sem szenvedhettem, ha családom tagjai másoknak segítettek. Egyik étkezéskor öcsém és sógorom akart asztalt teríteni, én azonban megtiltottam nekik. Családom tagjai hogyan is szolgálhatnának másokat!

1947–1948-ban családom tagjait Habarovszk egy másik lágerébe

helyezték át. Ezúttal először váltam el tőlük, s ez számomra rendkívül kellemetlen volt. Pedig a szovjet hatóságok messzemenően gondoskodtak rólam. Engedélyezték, hogy külön étkezzem, de hát ki szolgálja majd fel az ételt? Szerencsére apósom megoldotta a kérdést. Önként vállalta a tálalást, sőt még a mosást is.

Azért, hogy mi élősdiék valami könnyű munkát is végezhesünk, a lágerparancsnokság elkerített egy darabka földet, ahol zöldségfélék termelhettünk; paprikát, paradicsomot, padlizsánt és zöldbabot. Napról napra szemmel tartottam a palánták növekedését, ez a tevékenység számomra egészen újszerű volt. Később mindennap vittem a csapról egy vödör vizet, és nagy buzgalommal öntöztem a palántákat. Buzgalmam legfőbb ösztönzője azonban mégis az a tény volt, hogy rendkívül szerettem a paradicsomot és a zöldpaprikát. Ám gyakran az jutott eszembe, hogy végül is kényelmesebb a zöldségesnél vásárolni.

Hogy legyen miből tanulnunk, a táborparancsnokság kiosztott közöttünk néhány kínai nyelvű könyvet. Egy időben öcsémet és sógoromat megbízták azzal, hogy a könyv szerint magyarázzák nekem a leninizmus kérdéseit és az SZKP történetét. Az előadó meg a hallgató is meglehetősen unottan végezte dolgát. Mi közöm ehhez, gondoltam magamban, ha nem engedik meg, hogy a Szovjetunióban maradjak, hanem hazaküldenek. Ugyan mi hasznom lehet abból, ha bemagolom ezt a két kötetet?

A „tanulás” fogalma kevesebb realitást jelentett számomra, mint a paprika és a paradicsom. Az előadóasztal mellett külön helyet kaptam. Egyfelől hallgattam az „előadó” akadozó magyarázatát, s nem értettem, de nem is akartam megérteni, hogy mi az a mensevik, mi az állami дума. Gondolataim elkalandoztak. Azon járt az eszem, ha Moszkvában vagy Londonban lakhatnék, drágakincseimből vajon hány évig tudnék megélni, meg hogy az oroszok nem eszik a padlizsánt, s ha megnő, ugyan hogyan fogják azt elkészíteni.

Meg kell mondanom, mindezek ellenére nagyon értettem a módját, hogy olyan képet vágjak, mintha nagyon odafigyelnék. Nem mindenki tett így, a hallgatók ásítottak. Vacsora után, amikor szabad foglalkozás következett, megváltozott a kép. A folyosó végén néhány sakkasztalt helyeztek el, a másik végén az ablak alatt néhány

nyan az ég felé tekintve hangosan imádkoztak: – Buddha, segíts rajtunk! – Az emeleten a japán háborús bűnösök operadallamokat énekeltek. Még különösebb látványként hatott, amikor valamelyikük szétterítette jósszerszámain. Ilyenkor az illetőt egy csomó ember állta körül, s várták a feleletet, mikor mehetnek haza, mi történt az otthoniakkal. Mások a barakkban jósoltak titokban. Mindenkit a hazamenetel izgatott. Az első napokban a szovjet örök megrökönyödtek a révület hangjaitól, és csodálkozó szemmel, fejcsóválva nézték az embercsoportot. Később megszokták a látványt.

Ebben az időben többnyire szobámban tartózkodtam, drágakincseimet számolgattam, imákat mormoltam.

3. NEM ISMEREM BE BŰNÖSSÉGEMET

Később sem szálltam le a lóról. Nem voltam hajlandó tanulni, gondolkodásom egy szemernyit sem változott. Még kevésbé mondhatnám, hogy bűnösségemre ráébredtem volna.

Tudatában voltam annak, hogy a törvény szerint a hazaárulás bűnét követtem el. Ezt azonban pusztán a sors különös rendelkezésének tekintettem. „Ahol a hatalom, ott az igazság”, „a győztes az úr, a vesztes a szolga” – ekként gondolkodtam. Nem törtem azon a fejem, hogy milyen felelősség terhel, s még kevésbé gondoltam arra, milyen felfogás készítetett a bűnök elkövetésére. Sohasem hallottam addig az ideológiai átnevelésről, a gondolkodás átformálásáról.

Hogy a felelősség alól kibújjak, régi módszerhez folyamodtam. Minthogy akkori sorsom felett a Szovjetunió rendelkezett, ennek az országnak a rokonszenvét próbáltam elnyerni. Végül tehát a Szovjetunió gazdasági újjáépítésére felajánlottam drágakincseimet. Persze nem mindet – a legjobbakat azért megtartottam. Unokatestvéremmel elrejtettem a megmaradt darabokat egy nagy fekete bőrrönd alsó rekeszébe. Minthogy azonban ez a rekesz túlságosan szűknek bizonyult, ami kimaradt, azt minden elképzelhető helyre eldugdostam, még a szappanba is, ám még mindig kimaradt jó

néhány darab. Amivel már nem tudtunk mit kezdeni, egyszerűen elhajítottuk.

Történt egyszer, hogy a tolmács egy tiszt kíséretében megjelent a fogadószobában. Kezében valami csillogó tárgyat tartott, és megkérdezte az emberektől:

– Kié ez? Ki dugta ezt be az udvaron heverő radiátorba?

A teremben levő emberek odasereglettek, és látták, hogy a tiszt valamiféle ékszer tart a kezében.

– A pekingi ékszerüzlet pecsétje van rajta. Különös . . . Ki is tehette oda? – szólt valaki.

Azonnal ráismertem: az unokatestvéremmel dobattam el. Ő azonban ekkor már egy másik táborban volt. Nem akartam elárulni, buzgón ingattam a fejem.

– Különös, különös . . . Ki is tehette oda?

Nem gondoltam azonban, hogy a tolmács kezében van még egy ösrégi fafésű is. Elém lépett:

– Volt ott még egy másik holmi is. Úgy emlékszem, ez a magáé.

Zavartan tagadtam:

– Dehogy, dehogy, a fésű sem az enyém.

A tiszt és a tolmács teljesen tanácstalanul állt egy darabig, majd elmentek. Talán máig sem derítették ki, miféle ember lehetek. Én viszont attól tartottam: ha beismerem, akkor gyanússá válhatok szemükben. Ezért találtam ilyen fura megoldást, és mivel ilyen bután viselkedtem, nem is csoda, ha meglepetést okoztam nekik.

Azonkívül, hogy eldobáltattam az ékszereket, egy csomó gyöngyöt el is égettem a kályhában. Mielőtt elhagytam volna a Szovjetuniót, a maradékot szolgálammal a kéménylyukba rejtettem.

Gyűlöltem a japánokat. Amikor a Szovjetunió a japánok észak-kelet-kínai bűneit vizsgálta, nagy aktivitással szolgáltattam ehhez anyagot, s amikor Tokióban a távol-keleti Katonai Törvényszék előtt tanúskodtam, nagy önelégültséggel lepleztem le a japán háborús bűnösöket. Ám valahányszor arról a történelmi korszakról esett szó, sohasem beszéltem saját bűneimről. Mindig csak mentegettem magamat, mert attól féltem, hogy elítélnek.

1946 augusztusában vittek a tokiói tárgyalásra tanúként. Nyolc napig tanúskodtam. Azt mondják, ennek a bíróságnak a történeté-

ben ez volt a leghosszabb tanúvallomás. A bíróság hírei a világlapok címdalára kerültek. Tőlem mint tanútól azt kívánták, bizonyítsam a japán agresszió hiteles történetét, azt, hogy Japán miként használt fel engem, a Csing-dinasztia utolsó császárárt bábként Északkelet-Kína négy tartománya elleni agressziójában és uralmának megszilárdításában.

A tanúskodásra visszaemlékezve, ma már sajnálattal kell bevallanom; amiatti félelmemben, hogy hazám majd vádat emel ellenem, bár egyet s mást elmondtam a bűncselekményekből, magam megmentésére, bűneim leplezésére elhallgattam bizonyos dolgokat, elhallgattam a történelmi valót.

A japán imperialisták és az én vezetésem alatti csoport összeesküvése az 1931. szeptember tizennyolcadiki incidenssel kezdődött. Az is nyílt titok volt, hogy a japánok hogyan s miként babusgattak s tartottak ki bennünket. Szeptember tizennyolc nyílt behódolásunk közvetlen következménye volt korábbi japáncimboraságunknak. Hogy magamat mentsem, megkerültem ezt a kérdést, s csak azt hangoztattam, miként kényszerítettek, és milyen sérelmekben volt részem.

A tárgyaláson néhányszor kikeltem magamból. Amikor az Égi uralkodóval (a japán császárral) való találkozásom került szóba, az egyik japán ügyvéd felcsattant:

– Ön megtámadta a Tenno őseit, s ez sérti a keleti erényeket!

Mérgesen vágtam vissza:

– Én nem kényszerítettem őket arra, hogy az én őseimet sajátjuknak tekintsék! – Az egész terem hahotában tört ki, én azonban sokáig nem nyertem vissza nyugalمامat.

Mellékfeleségem halálával kapcsolatos gyanúmat is kész tényként említettem, és fájdalmas hangon mondtam: őt is a japánok ölték meg. Igaz, akkor nagyon izgatott voltam, végül azonban mégis csak azt akartam elérni, hogy az emberek áldozatnak tekintsenek.

A leleplezettek védői – hogy a bűnöket kisebbítsék – a legkülönbözőbb módszerekhez folyamodtak, hogy engem semlegesítsenek. Még tanúskodási illetékességemet is kétségbe vonták. Természetesen ez az igyekezetük kudarcba fulladt, de még ha sikerült volna is ez, akkor sem tudtak volna a vádlottak sorsán változtatni. A perbe-

fogás miatti félelmemet kihasználva azonban annyit értek, hogy kevesebbet vallottam be a valóságról, mint amennyit tudtam, így a védők részben elérték céljukat. Emlékszem, hogy amikor felsoroltam a japán háborús bűnösök vétkeit, az egyik amerikai ügyvéd odakiáltotta nekem:

– Maga minden vétket a japánok nyakába akar varrni! De maga is bűnös, ezért végül kínai bíróság előtt kell felelnie bűneiért.

Ez a mondat megrettentett, hiszen arra célzott, amitől a legjobban féltem. Ilyen lelkiállapotban saját hazaárulásomat a kényszerítő körülmények következményeként állítottam be. Körömszakadtáig tagadtam a japánokkal szőtt összeesküvésemet, sőt mi több, amikor a bíróság előszedte Minami Dzsirónak írott levelemet, akkor is határozottan állítottam hogy japán hamisítvány. Ezzel a hazugsággal lepleztem a japán militarizmus üzelmeit. Voltaképpen segítettem hát a japán militarizmuson.

A rettegéstől bűneim beismeréséig

1. CSAK A HALÁLT VÁROM

A Mandzsukuo háborús bűnöseit szállító szovjet szerelvény 1950. július harmincegyedikén ért a kínai-szovjet határállomásra, Szuj-fenhóba. A szállítmányért felelős Asznisz kapitány közölte velem, hogy a kínai kormány képviselőinek másnap reggel adnak át bennünket. Azt tanácsolta, hogy azért csak aludjak nyugodtan.

Amikor Habarovszkban vonatra szálltam, elszakadtam családtagjaimtól, mivel a szovjet tisztek kocsijában helyeztek el. A tisztek sörrel, cukorkával kínáltak, és egész úton vidám történetekkel szórakoztattak. Mégis úgy éreztem, hogy a halálba visznek. Meg voltam róla győződve: amint kínai földre lépünk, befellegzik az életemnek.

A szemben levő párnán a kapitány nyugodtan szuszogott, engem azonban halálfélelem kínozott, és képtelen voltam lehunyni a szemem. Felültem, néhány buddhista imát mormoltam, s már éppen vissza akartam dőlni, amikor a peron felől közeledő lépések robaja ütötte meg a fülem. Mintha egy szakasz katona közeledne. Kitekin tettem, de már senkit sem láttam, a bőrcsizmák kopogása egyre jobban távolodott, s csak a messzi, baljós fények villogtak tovább. Sőhajtottam egyet, visszakuporodtam a párna csücskére, s néztem, hogy az ablak előtti asztalkán álló üres pohárból nem búvik-e ki valami szellem. Eszembe jutottak azok a mondatok, amelyeket a kapitány sörözés közben mondott, hogy mire megvirrad, megláthatom hazámat, s a hazatérést mindenképpen meg kell ünnepelnem, nyugodjam meg, a kommunista hatalom a legcivilizáltabb a világon, a kínai párt és nép pedig különösen nagyylelkű.

Hazugság! Gyűlölettel pillantottam a szomszédos párnán fekvő kapitányra. A te söröd, a te cukorkád mind csak hazugság! Olyan az életem, mint az ablakon kívül az út víztócsája: eltűnik, amikor kisüt a nap! Te bezzeg alszol, mint egy tuskó.

Számomra akkoriban már csak őseim léteztek. Hazám nem volt, a kommunistákat „vad falkának” tekintettem – velük kapcsolatban fel sem ötlött bennem a szó: „civilizáció”. Úgy gondoltam, hogy a Szovjetunió – bár kommunista ország – velem egyáltalán nem bánt embertelenül, ám ez az ország mégiscsak egyike a szövetséges hatalmaknak. Korlátozzák a nemzetközi egyezmények, ennél fogva nem engedhet meg magának mindent. Kínával azonban egészen más a helyzet. A kommunisták leverték Csang Kaj-seket, nem állnak a „törvényesség” alapján, tehát azt csinálnak velem, amit akarnak. Ők semmitől sem tartanak. Pekingben, Tiencsinben és Csangcsunban évtizedekig azt hallgattam, hogy a kommunisták „kegyetlenek”, „vadak”, hogy százszor jobban gyűlölnék engem, mint Csang Kaj-sek. Hogyan maradhatnék életben, ha ilyen emberek kezébe kerülök? Tíz év óta az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy a „szép halál nem ér fel a gyalázatos élettel”. Most azonban úgy láttam, mindkét lehetőség vágyálom csupán. Ilyen dermesztő gondolatok közepette telt el az éjszaka. Reggel azután, amikor a kapitány elvitt a kínai kormány képviselőihez, csak az járt az eszemben, hogy kivégzésem előtt vajon lesz-e majd bátorságom elkiáltani: – Éljen dinasztiaalapító őszám, Taj Cu császár! – Dermedten követtem a kapitányt egy termes kocsiba, ahol két kínai ült. Az egyik Szun Jat-szen-öltözetben [sötétkék magas nyakú öltöny], a másik meg fűzőld színű, rangjelzés nélküli uniformisban, mellén egy kis fehér vászondarabra rányomtatva: „Kínai Népi Felszabadító Hadsereg.” Felálltak, néhány szót váltottak Asznisz kapitánnyal, ekkor a Szun Jat-szen ruhás megfordult, végigmért, majd így szólt hozzám: – Csou En-laj miniszterelnök utasítására átveszem, önök most visszatértek hazájukba . . .

Fejemet leszegve vártam, hogy a katona csuklómra tegye a bilincset, ő azonban nem mozdult.

Tudja, hogy úgysem szaladhatok el – gondoltam, azzal Aszniszsal kiléptem a vagonból a peronra. Itt két sor fegyveres katona

állt, az egyik oldalon szovjetelek, a másikon kínaiak, zubbonyukon azzal a fehér cédulához hasonló, Kínai Népi Felszabadító Hadsereg felírással. Elhaladtam a katonák sorfala között, és felszálltam a szemközti vonatra. Ebben a röpke pillanatban az forgott a fejemben, hogy Csang Kaj-sek nyolcmillió hadseregét ezek a cédulaviselő katonák semmisítették meg, az ő szemükben alighanem egy féreggel sem érek fel.

Beszálltam, és megpillantottam a mandzsu bábcászárság embe-reit és családtagjaimat. Mereven ültek, rajtuk sem volt bilincs. Az ablak melletti üléshez vezettek. Az egyik katona bőröndömet felrakta a csomagtartóba. Leültem, és szerettem volna kinézni az ablakon, mit csinálnak a katonák. Akkor fedeztem fel, hogy az ablakokat papírral ragasztották be, s amint jobban körülnéztem, láttam, hogy a kocsí két végén fegyveres őrök állanak. Ez kedvem szegte. Ilyen komor légkörben, ha nem a vérpadra, akkor ugyan hová vihetnek bennünket? Útitársaim arca is halotthalvány volt.

Nemsokára egy fegyvertelen, katonatiszt kinézésű férfi lépett a fülke közepére.

– Megérkeztek hazájukba. – Barátságosan a foglyokra pillantva folytatta. – A központi népi kormány már elrendezte dolgaikat. Nyugodjanak meg... A vonaton van egészségügyi személyzet, ha valaki beteg, iratkozzék fel, és vizsgálattassa meg magát.

Ennek meg mi az értelme? Haza, elrendezés, nyugalom, a betegeket megvizsgálják? Értem már, meg akarnak nyugtatni bennünket, hogy az úton ne legyen gondjuk velünk. Később a katonák hoztak egy kosár rizses csészét és pálcikát, s miközben kiosztották, lelkünkre kötötték, hogy vigyázzunk rá, mert az úton aligha lehet pótolni.

Szójamártásos zöldségből, sós tojásból és rizskásából állott a reggeli.

A régen nem ízlelt hazai zamatok mindenkinek meghozták az étvágyát. A csészek pillanatok alatt kiürültek. A katonák, akik még nem fogtak hozzá a magukéhoz, saját kásásfazekukat is odaadták nekünk. Tudtam, hogy a vonaton nincs konyha, ők csak a következő állomáson készíthetnek reggelit. Sehogysem értettem a katonák viselkedését.

A reggeli elfogyasztása után egyesek arckifejezése megenyhült. Valaki magyarázni kezdte, a katonák magatartásából arra lehet következtetni, hogy kísérőink jólnevelt, fegyelmezett emberek, akik legalább útközben nem fognak bántalmazni bennünket. Én azonban nem hittem ebben. Éppen ellenkezőleg: azt gondoltam, hogy mivel a kommunisták gyűlölnék leginkább, megeshetik, hogy már az úton „kezelésbe vesznek”, és bosszút állnak mindjárt ma éjszaka. Egyik-másik útítársam a reggeli után ásitozni kezdett, én azonban nem tudtam nyugton maradni. Beszélgetnem kellett valakivel. Őreimnek mielőbb szerettem volna megmagyarázni, hogy nem éremlek halált.

Egy egészen fiatal állambiztonsági kiskatona ült velem szemben. Ő volt legkézenfekvőbb beszélgető társam. Alaposan szemügyre vettem, s végül a mellén megtaláltam a témát. A „Kínai Népi Felszabadító Hadsereg” jó kiindulópontnak tűnt.

– Ön tehát a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg katonája? (Az „ön” megszólítást életemben akkor használtam először.) A „felszabadulás” szónak nagyon jó értelme van. Én hívő buddhista vagyok, a buddhista szent könyvekben is szó van a felszabadulás eszméjéről. „Én, Buddha, könyörületes vagyok, és felszabadítok minden élőlényt” – mondja az írás.

A kiskatona rám meresztette két nagy szemét, és szótlannul hallgatta fecsegésemet. Amikor azonban arról kezdtem beszélni, hogy soha életemben nem oltottam ki emberéletet, de még egy legyet sem csaptam agyon, ugyancsak furcsa képet vágott. Elment a kedvem, elhallgattam. Nem tudhattam akkor, hogy ez a fiatal katona ugyanolyan furcsának talál engem, akárcsak én őt.

Elkeseredésem fokozódott. Hallgattam a kerekek zakatolását, és arra gondoltam: közeledik a vég. Felkeltem, és céltalanul sétáltam végig a folyosón. A vécé-ajtó előtt álltam néhány percig, majd megfordultam, és újra visszalépkedtem. Félúton meghallottam, amint unokaöcsém, a kis Hsziu, valakivel fojtott hangon beszélget. Mintha azt mondta volna: „csüncsu” [monarchia] vagy „mincsu” [demokrácia]. Hirtelen megálltam és rárivalltam.

– Ilyenkor monarchiáról beszélni? Aki azt mondja, hogy a demokrácia nem jó, annak velem gyűlik meg a baja!

Mindenki elnémult a kitöréstől.

– Mit bámultok rám – folytattam hisztérikusan –, úgyis engem fognak agyonlőni, ti ne féljetek!

Az egyik katona odajött, és visszatessékelt a helyemre.

– Magának pihennie kell egy kicsit – tanácsolta. Görcsösen húztam magamhoz a katonát, és halkán azt mondtam neki:

– Az ott az unokaöcsém, nagyon reakciós, ellensége a demokráciának, a másik meg egy Csao nevezetű, azelőtt tiszt volt. A Szovjetunióban is annyi rosszat mesélt.

Visszaültem a helyemre, és tovább magyaráztam. A katona azt akarta, hogy feküdjem le. Én azonban nem fogadtam szót. Az ülésnek dőlve lehunytam ugyan pilláimat, de a szájam akkor sem állt be. Nagysokára jött álom a szememre.

Csak másnap reggel ébredtem fel. Eszembe jutott előző napi esetem. Kíváncsi voltam, mi történhetett az általam bevádolt két emberrel. Felálltam, körüljárattam tekintetemet, és láttam, hogy unokaöcsém és az a bizonyos Csao régi helyükön ülnek. Unokaöcsém ábrázata a megszokott volt. Csao azonban kicsit furcsának tűnt. Ahogy közeledtem hozzá, egyre keservesebbnek láttam a tekintetét. Karjait nyújtogatta és nézegette. Meg voltam róla győződve, tudja már, hogy meg fog halni, és most sajnálgatja önmagát. Eszembe jutottak a lélek bosszújáról szóló történetek, és attól kezdtem félni, hogy lelke halála után majd leszámol velem. Amikor gondolataimban idáig jutottam, éppen eléje értem. Letérdeltem előtte, és megkövettem őt, majd visszaindultam a helyemre, miközben a lelke üdvéért imádkoztam.

A vonat lassított és megállt. Valaki halkán azt mondta: „Csangcsun”. Rugóként pattantam fel, egy kis nyílás után kutatva tüzetesen megvizsgáltam a papírral beragasztott ablakot, de semmit sem láttam. A közelben egy csoport ember dalolt. Itt fogok meghalni – gondoltam. – Itt voltam császár, a tömeg már összegyűlt a nyilvános tárgyalásra. A Szovjetunióban a kínai nyelven megjelenő „Igaz Szó” című lapban már olvastam a zsarnoki földesurak felelősségre vonásáról, ismertem a nyilvános tárgyalások lefolyását. Ebben a pillanatban az ajtó felől két katona közeledett. Végigfutott rajtam a hideg, pedig csak a reggeli rizskását hozták. A vonat újra elindult.

Később Senjangba érkeztünk. Ezek szerint itt, őseim fészékében kell meghalnom. Pár perc múlva kezében cédulával egy ismeretlen ember lépett be a fürkébe és kihirdette:

– Nagyon meleg az idő. Az idősebbek lejöhetnek velem egy kis pihenőre. Felolvasta a névsort. Furcsának találtam, hogy a névsoron az én nevem mellett unokaöcsém neve is szerepel. Abban az évben negyvennégy éves voltam. Ha úgy veszem, már idősebbnek számítok, de harminckilenc éves unokaöcsém hogyan került a névsorra? Itt nincs valami rendben. Én császár vagyok, a többiek főméltóságok. Öcsémet azonban feladtam, neki tehát befellegzett. A listán felsoroltakkal együtt beültettek egy nagy buszba. Ezt is fegyveresek kísérték. – Mindennek vége, most meglátogatjuk az ősokeket! – fordultam unokaöcsémhez. Az elsápadt. A listát szorongató ember elnevette magát. – Hát maga mitől fél? Nem azt mondtuk maguknak, hogy pihenni megyünk? – Ügyet sem vettem rá. – Csalás, csalás, csalás! – mormoltam makacsul.

Az autó emeletes épület előtt állt meg, a bejárat előtt fegyveres őr posztolt. Fegyvertelen katona vezetett be a kapun, s csak annyit mondott: – Az emeletre! – Már elszántam magam a halálra. Ám, ha meg kell halnom, akkor jöjjön minél előbb a vég. Magam mögött hagytam a kíséret, sehogyan sem tudott elém kerülni. Az emeletre érve azonban gyors léptekkel az egyik szoba elé sietett azzal a szándékkal, hogy betessékel. Nagy szoba volt, benne hosszú asztal és néhány szék. Az asztalon gyümölcs, cigaretta, sütemény. Ruhámat ledobtam az asztalra, felmarkoltam egy almát és beleharaptam. Búcsúvacsora. Együk meg gyorsan, aztán mehetünk. Az alma felét már elfogyasztottam, mire a többiek is odaértek. Hirtelen megtelt a szoba. A névsorban szereplő tízegynéhány emberen kívül nem kevés „káderruhás” és katonaruhás is bejött.

Nem messze tőlem egy középkorú káderruhás férfi beszélni kezdett. Minden idegszállammal odafigyeltem, de egyetlen szót sem értettem. Gyorsan megettem az almát, azzal felálltam.

– Ne beszéljen, gyerünk gyorsan! – szakítottam félbe.

Néhány káderruhás felnevetett. A beszélő is nevetve mondta:

– Maga nagyon ideges. Nem kell félnie, ha megérkezünk Fusunba, jól kipihenhetik magukat, és becsületesen tanulni fognak.

Miután ez a mondat eljutott tudatomig, roppant módon meglepődtem. Talán nem végeznek ki? Elképzelhető ez? Kísérőnk ekkor átadta a cédulát a beszélőnek, és jelentette, hogy a beteg Hszi Hszia kivételével minden pihenésre szoruló személy jelen van. Hogy megbizonyosodjam, kiragadtam kezéből a listát. Ez a mozdulat újabb derűtséget keltett ugyan, én azonban meggyőződhettem arról, hogy valóban névsort tart a kezében és nem halálos ítéletekről szóló iratot. Ekkor lépett be a helyiségbe Kis Csang, Csang Csing-huj fia, aki a bábcászárság háborús bűnöseinek egy korábbi csoportjával tért haza. Elbeszélte, hogy mi történt velük, és némelyikünk családjáról is híreket hozott. Amikor meghallottuk, hogy az első csoport tagjai valamennyien életben vannak, és családjukkal sincs semmi baj: a gyermekek tanulnak vagy dolgoznak – kifényesedtek a tekintetek. Forrásvíz cseppjeiként buggyantak ki könnyeim.

Egy órába telt, mire a vonat Senjangból Fusunba ért. Idegeim valamelyest megnyugodtak. Jó is volt így, mert az örület határán állottam. Amióta ugyanis Habarovszkban vonatra szálltam, öt napon át egyfolytában csak a halálra gondoltam.

2. MEGÉRKEZÉS FUSUNBA

Az úton szép kilátásainkról forgott a szó. Az utasok hangulata megváltozott; a Senjangból hozott újságokat lapozgatták, és jókedvűen beszélgettek tartalmukról. Valaki azt mondta, hogy ő már járt a legszebb fusuni klubban, bizonyára ott fogadnak bennünket. A másik úgy vélekedett, hogy szerintem nem sokáig maradunk majd Fusunban. Pihenünk néhány napot, addig elolvassuk a kommunista párt könyveit, azzal szépen hazamehetünk. A harmadik azt tervezte, Fusunban felad családjának egy megnyugtató táviratot, hogy felkészülhessenek a fogadására. Olyan is akadt, aki arról ábrándozott, hogy mindenekelőtt megmártja testét a fusuni hőforrásban, csak azután megy haza. S amikor korábbi rettegésünkről esett szó, nagy hahotára fakadtunk. Amikor viszont Fusunba érkezve le-

szálltunk a vonatról, és megpillantottuk a négyszögben körülötünk felsorakozó fegyveres őrseget, lefagyott arcunkról a mosoly.

A fegyveresek nagy teherkocsiba tereltek bennünket. Ettől újra letargiába estem, és máig sem tudom, mennyi idő telt el. Csak arra emlékszem, hogy a teherautó megállt, és egy magas szürke téglafalon belül találtam magam. Megint magas falak! Ráadásul a tetején szögesdrót, a sarkain őrtornyok, az épületek ablaknyílásain pedig vasrács. Megértettem, hogy börtönbe kerültem.

A katonák földszintes épületbe kísérték, s egy szűk folyosón át nagy terembe vezettek. Itt történt az ellenőrzés. Ezután egy fegyvertelen katona csoportonként elvezetett bennünket. A katona néhány társammal jó darabig kísért a folyosón. Végül egy szobába léptem, de még körül sem pillanthattam ott, máris élesen csikorodt a retesz. A szobában kang-fekhely, hosszú asztal és két lóca állt. A bábczásárság néhány főméltósága is velem együtt lépett a szobába, ezeket akkor még alig ismertem. Nem kívántam velük beszélgetni. Nem tudtam ugyanis, hogy ők ugyanúgy félnek-e, mint én vagy csupán jelenlétem zavarja őket. Leszegett fejjel álltak. Később újra csörrent a retesz, kinyílt az ajtó, bejött az őr, és átkísért egy másik szobába. Nem reméltem, hogy ismét találkozom három unokatestvéremmel, Pu Csie öcsémmel és apósommal. Mégis megengedték, hogy velük együtt lakjam, aztán kaptunk új ágyneműt, tisztálkodási eszközöket.

Először is apósom azzal nyugtatgatott, hogy katonai börtönben vagyunk. Megtapogatta az ablakrácsot:

– Mindenki katonaruhában van, nem úgy áll a helyzet, mintha közvetlen veszély fenyegetne. Akkor minek osztanának fogkefét meg törülközőt? Az előbbi ellenőrzésnél megőrzésre átvett arany- és ezüstdíszes tárgyakról átvételi elismervényt adtak. Ez is annyit jelent, hogy nem kezelnek bennünket közönséges bűnösökként. Ami pedig azt illeti, a koszt sem rossz.

– Talán a kivégzés előtt akarnak jól tartani minket – mondta fásultan unokaöcsém, Kis Ku.

– Nem lehet, hiszen kivégzés előtt bort adnak. Itt pedig nem adtak – magyarázta apósom nagy szakértelemmel.

– Majd elválik a következő étkezésnél. Ha az is ilyen lesz, akkor

TANÚKÉNT TOKIÓBAN A TÁVOL-KELETI NEMZETKÖZI KATONAI TÖRVÉNYSZÉK
TÁRGYALÁSÁN

MUNKA KÖZBEN...

AZ ALAPOKNÁL KELL KEZDENI...

AZ AMNESZTIÁRÓL SZÓLÓ IRAT ÁTVÉTELE 1959-BEN

nincs szó kivégzésről. Nem hallottam, hogy több búcsúvacsorát is adnának . . .

Másnap kezdtem hinni apósom szavaiban, de nem a koszt miatt. Katonaorvosok vizsgáltak meg bennünket, mégpedig igen alaposan. Mindenről kikérdeztek: milyen betegségen estünk át, általában mit ettünk, és így tovább. Ugyanakkor új, fekete felsőruhát és fehér alsóneműt is adtak, sőt ami még ennél is meglepőbb volt, cigarettát is osztottak! Nyilvánvalóan nem úgy bántak velünk, mint a halálraítéltekkel.

Néhány nap múlva alacsony, zömök, negyven év körüli férfi lépett cellánkba. Mindenkinek megkérdezte a nevét, érdeklődött, miféle könyveket olvastunk a Szovjetunióban, és jól aludtunk-e az utóbbi napokban.

Bólogatott válaszainkra.

– Rendben van, mindjárt hoznak maguknak könyveket, újságokat. Tanuljanak rendesen!

Néhány óra múlva megkaptuk a könyveket, az újságokat és az írószerszámokat. Ettől a naptól kezdve naponta kétszer hallgattuk a hangosbeszélőt, amelyet a folyosón szereltek fel. Egyszer híreket, másszor zenét vagy színdarabot sugároztak. Ezenkívül minden délután másfél órát sétálhattunk az udvaron. Kis Ku unokaöcsém kiszimatolta, hogy a tanulásra ösztökélő férfi a háborús bűnösök börtönének igazgatója.

Az igazgató kivételével mindenkit egyformán uraztunk, mivel akkoriban nem ismertünk más megszólítást. Egy Li úr nevezetű osztályvezető három könyvet hozott: „Az új demokráciáról”, „Kína utolsó száz évének története” és „Az új demokratikus forradalom története” című köteteket. Azt mondta, egyelőre kevés a könyv. Vagy körbeadjuk, vagy valaki felolvassa tartalmukat a többieknek. Ezekben a könyvekben sok új fogalommal találkoztunk, de még ennél is szokatlanabb volt, hogy háborús bűnösöket tanulásra szólítanak fel.

Először Kis Ku kezdett érdeklődni e könyvek iránt. Valamennyiünknel gyorsabban elolvasta őket, és a nehezebb kérdésekre azonnal magyarázatot kért. Amire nem tudtunk válaszolni, azt megkérdezte a felügyelőktől. Apósom gúnyolta ezért.

– Nehogy azt hidd, hogy ez itt iskola. Nem gondolod, hogy netalán börtön?

– Hát nem azt mondta az igazgató, hogy tanuljunk?

– Ha tanulunk, akkor is börtön – válaszolta apósom. – Tegnap azt hallottam, hogy azelőtt is börtön volt. Hogy most könyvek és újságok is vannak benne, attól még börtön marad.

– Azt hallottam, hogy a japán börtönökben is adnak könyvet – szólt közbe Pu Csie öcsém. – Arról azonban még nem hallottam, hogy Kínában is lenne ilyen „civilizált” börtön.

– A börtön az börtön, ha civilizált, ha nem! – ingatta fejét apósom. – Ezek a sorok nem érnek fel Buddhával. Jobb, ha imádkozunk, mintha ezeket a szavakat tanuljuk.

Kis Ku vitatkozni akart vele, ő azonban szorosra hunyta szemét, és halkán imádkozni kezdett. Ezen a napon, amikor a sétából visszajöttünk, Kis Ku izgatottan újságolta az éppen akkor hallott hírt. A régi mandzsu császárság államtanácsának helyettes vezetője az egyik őrnek egy órát akart adni. Emiatt az őr alaposan lehordta emberünket, akinek nevét akkor még nem ismertük. A hírt néhány fiatalember vitatni kezdte. Kis Hsziu azt mondta, hogy fürdéskor a kazánt éppen javították, a melegvíz tehát nem a csőből jött, hanem a felügyelő urak hordták, csingafán, vödörben. Ilyet még nem hallott: örök hordják a vizet a foglyoknak? Kis Tuan is úgy vélekedett, hogy az itteni örök mások, mint az általa ismert börtönörök. Nem szidják, nem verik az embert. Apósom, aki éppen végzett a vacsora előtti imával, fojtott hangon, gúnyosan szólt közbe:

– Milyen tudatlanok is vagytok ti, fiatalok! Minden apróságon meglepődtek. Azt az órát bizonyára rosszkor adták. Meglátta valaki, hogyan fogadhatta volna el az őr mások előtt? Nem vernek, nem szidnak, nem gyűlölnék bennünket? Várjatok csak, a neheze még csak most következik.

– Hát a vízhordást mivel magyarázza? – erősködött Kis Ku. – Vízet hordtak nekünk. Ezt is gyűlöletből tették?

– Akármit is beszéltek – suttogetta apósom –, a kommunisták nem szerethetik a magunkfélét! – Cigarettája után kotorászott zsebében, de döbbenten mondta. – A cigarettámat meg a külső ablakpárkányon felejtettem. De kár, abból amit Senjangból hoztam,

már csak ez az egy csomag maradt. – Kedvetlenül bontotta ki az olcsó cigarettát. – Itt a felügyelők mind cigarettáznak. Szépen nekik ajándékoztam a cigarettámat!

Ebben a pillanatban – akár a mesében – felpattant az ajtó, megjelent egy Vang nevű őr, s kezében a cigarettával kérdezte:

– Elvesztett valaki ebben a szobában cigarettát? – Mindnyájan láttuk, hogy Zsung Jüan senjangi cigarettáját szorongatja. Zsung Jüan odament érte:

– Köszönöm, Vang úr, köszönöm, Vang úr! – hálálkodott. Amikor az őr léptei eltávolodtak, Kis Ku nem állhatta meg nevetés nélkül. Megkérdezte az öregtől, mit imádkozott az előbb? Lám, egyetlen imádságára az őr mindjárt visszahozta a cigarettáját. Apósom rágyújtott, mélyet szippantott, s elégedetten rácsapott a combjára:

– Ezeket a felügyelőket nyilvánvalóan külön kiválogatták! Ahhoz, hogy megnyerjenek bennünket, természetesen a műveltebbeket kellett kiválasztani . . .

Nem sokkal később ismét történt valami, ami megingatta Zsung Jüan magyarázatát. Aznap megint udvari sétából tértünk vissza, amikor Pu Csie örömmel újságolta, hogy a mai újságban valami fontos hír jelent meg a tanulásról. Mindannyian köréje gyűltünk, és figyeltük, milyen cikket keres az újságban. A cikk végül előkerült, címét már elfelejtettem, csak arra emlékszem, hogy amikor öcsém azt olvasta, az új Kínának nagyszámú szakképzett emberre van szüksége, és nagy arányokban kell kinevelni a kádereket, Zsung Jüan kivételével mindenki az újság fölé dugta a fejét. Pu Csie szerint a szomszéd szobában az emberek ezt úgy értékelték, hogy azért engednek minket tanulni, azért részesülünk kedvezményes elbánásban, mivel az új Kínának kevés a szakembere. Mai fejjel úgy látom, hogy ez a magyarázat bizony nevetséges volt, akkor azonban a többség elhitte. A mi szobánkban csak Zsung Jüan kételkedett benne.

Attól a naptól kezdve a szobában szembetűnő változást figyelhettem meg. Mindenki buzgón tanulni kezdett. Annak előtte ugyanis Kis Ku kivételével a többieknek nem nagyon fűlt a foguk az új fogalmaktól hemzsegő füzetekhez. Csak azért tanultunk, hogy a folyosóörök lássák jószándékunkat. Most akár ott voltak az örök, akár nem, folyt a tanulás.

A megnyugvás boldog korszaka azonban nem tartott sokáig. Hamarosan kihírdették, hogy megváltoztatják elhelyezésünk rendjét. Elválasztottak családomtól, s akkor úgy éreztem, mintha beborult volna fölöttem az ég.

3. ELSZAKADOK CSALÁDOMTÓL

Miért választottak el családomtól? Ezt csak nagysokára értettem meg. Átnevelésem fontos lépése volt ez a tény, annak idején azonban azt hittem, családom tagjaiból ki akarják szedni, miket műveltem a múltban, hogy megkönnyítsék az ellenem indítandó pert.

Letartóztatásomtól fogva a Szovjetunióban állandóan azt hangoztattam, hogy kényszer hatására árultam el hazámat. Doiharával kötött megállapodásomat úgy állítottam be, hogy fegyverrel kényszerítettek, tagadtam együttműködésemet a japán imperializmussal, a részükről élvezett kedvezményeket eltussoltam. Beavatott családtagjaim egyöntetűen segítettek az igazság elkendőzésében, a szovjet emberek félrevezetésében. Hazatérésem után még nagyobb szükségem volt titoktartásukra. Szemmel kellett őket tartanom, nehogy elszólják magukat, és olyat mondjanak, amit nem lenne szabad elárulniok. Különösen Kis Hsziut kellett kordában tartani.

Fusunba érkezésünk napján már láttam, hogy a vonaton történt incidens óta Hsziu különösen viselkedik.

Amikor Kis Zsuj egyik nap az ágyneműmet rakta össze, odavettem neki, hogy rázza ki a paplanomat. Kis Hsziu ekkor felmarkolta a takarót, és ledobta az ágyamra.

– Ebben a szobában nemcsak maguk ketten laknak – vetette oda kis Hsziu. – Tekintettel lehetnének a többiekre is.

Elhúztam a szám szélét.

– Mi az, hogy *maguk* meg *mi*? Nem tudsz tisztességet?

Nem felelt, leült az asztal mellé. Kis idő múltán arra lettem figyelmes, hogy ajkát biggyesztve valamit rajzol egy papírra. Egy óvatlan pillanatban odapillantottam, az egyik sorba az volt írva: „Majd meglátjuk!”

Eszembe jutottak a vonaton történetek. Attól kezdve tehát igen barátságos voltam hozzá. Alkalmat kerestem, hogy négyszemközt kimagyarázzam a dolgot: hogy nem vezetett rossz szándék, és mindig szerettem őt. Valahányszor alkalmam adódott rá, három unokaöcsémnek azt magyaráztam, hogy az emberi kapcsolatok alapelvei nem változhatnak, és nehéz időkben össze kell tartanunk. Amikor Kis Hsziu nem volt jelen, arra próbáltam rábeszélni a többieket, jobban ügyeljenek rá, nehogy valami ostobaságot csináljon.

A továbbiakban Kis Hsziuval nem is volt baj, egészen normálisan viselkedett. Már éppen megnyugodtam, amikor közölték, hogy átrendezik a szobákat, és az örök felszólítottak, hogy hurcolkodjam át egy másikba.

Kis Zsuj és Kis Ku felnyalábolták ágyneműmet, bőrröndömet, és átkísértek a másik helyiségbe, lerakodtak és eltávoztak. Tanácstalannul álltam néhány idegen ember között. Zavarban voltam, nem tudtam, mit is tegyek. Ebben a szobában nyolcan laktak. Amikor beléptem, mindnyájan némán meredtek rám. Valamivel később – nyilván közös egyetértéssel – egyikük felszedte az ágyneműmet, és a fal melletti ágyra rakta. Később értettem meg, hogy jó helyet kaptam, télen meleg levegő áramlik ott, nyáron pedig hűvös, mert közel az ablak. Akkor azonban nem figyeltem fel a jóakaratra és a tisztelettudó arckifejezésekre, egyre csak az járt a fejemben, hogy a családomtól való elszakadás veszélyt jelenthet számomra. Leültem egy kis időre, a fapriccs azonban különösen keménynek tűnt, felálltam és járkálni kezdtem.

Új cellámban új gondokkal találtam szemben magam. Az elmúlt több mint negyven esztendő alatt az ételért csak a számat kellett kinyitnom, a ruháért pedig csak kezemet nyújtottam. Most minden apróság hatalmas gondot jelentett nekem.

Negyven év leforgása alatt sohasem hajtottam össze takaróimat, sohasem vettem ágyat, egyszer sem öntöttem ki mosdóvizemet, sőt lábat sem mostam, cipőt sem fűztem egyedül. Rizsmerőkanál, kés olló, tű nem forgott a kezemben. Most mindent magamnak kellett csinálnom. Keserves, kínos feladatok tornyosultak előttem. Felkeléskor az emberek már régen megmosdottak, amikor én még a vetkőzéssel bajlódtam. Amikor meg nekivetkőztem a mosakodás-

nak, figyelmeztettek, hogy előbb össze kell hajtogatnom a takarómat. Amikor nagy ügyel-bajjal összegöngyöltem az ágyruhát és hozzáfogtam a mosakodáshoz, a többiek már régen túl voltak ezen. Megesett, hogy számba vettem a fogkefét, amikor észrevettem, hogy elfelejtettem rányomni a fogkrémet. Amikor végre mindezzel elkészültem, a többiek már régen megreggeliztek. Mindennap a többiek után kullogtam, s a nagy sietségtől egészen elbódultam.

Ennél is keservesebb volt, hogy szobatársaim kinevettek a hátam mögött. Nyolcan voltunk a szobában, valamennyien a bábcászárság tisztjei. Volt ott egy körzeti katonai parancsnok, egy dandárparancsnok meg egy gárdahadosztály-parancsnok. Ezek az emberek régente jelenlétemben fel sem emelhették a fejüket. Amikor először léptem be a szobába, természetesen nem úgy szólítottak, mint családtagjaim, akik titokban „Felsőbbségnek” tituláltak. Magázni ugyan ezek sem mertek. Ehelyett uraztak vagy elharapták a megszólítást.

Kínoztak más félelmek is. Így például Fusunban kezdettől fogva bevezették a naposságot. A naposnak kellett a padlót felsöpörnie, az asztalt lemosnia és letörölnie, végül az éjjeliedényt kiöntenie. Amikor még együtt voltam családommal, ezeket a teendőket természetesen nem nekem kellett elvégeznem. Átköltözésem után azonban szembetaláltam magam a fogas kérdéssel: mit csinálok, ha rám kerül a naposság? Az bezzeg nem okozott nekem fejtörést, amikor titkos szerződést írtam alá a Kvantung hadsereggel! De kiönteni az éjjeliedényt? Hiszen ez az ősök megszegényítése, a nemzetség ifjabb tagjai előtt súlyos tekintélyvesztést jelent! Szerencsére a börtön segítségemre sietett. Másnap az egyik Ku nevű káder lejött, és a többieknek azt mondta:

– Pu Ji beteg, nem kell őt naposnak beosztani! – Olyan boldog voltam, mint aki a biztos haláltól szabadult meg. Életemben először éreztem őszi hálát.

A naposság ilyenformán megoldódott, ám kerekedett újabb probléma. Egyik nap éppen az udvarban sétáltunk, amikor megjelent az igazgató. Séta közben egyébként mindig megjelent, és valamelyik fogollyal váltott néhány szót. Láttam már, hogy ezúttal

rajtam a sor. Tetőtől talpig végigmért, még a nézésétől is lúdbőrzött a hátam.

– Pu Ji! – szólt hirtelen. (Hazatérésem óta kezdtek a nevemen szólítani, nagyon furcsa volt, bántotta a fületem, s úgy éreztem, jobb volna, ha a számomat mondanák. Számom egyébként 981-es volt.)

– Igenis, igazgató úr!

– Maga is akkor kapta a ruháját, mint a többiek. Miért van az, hogy maga egészen másként viseli? – kérdezte barátságosan.

Lehajtott fejjel néztem végig öltözetemen, majd a többiekén. Azoké tiszta, rendes volt, az enyém gyűrött és piszkos. Zsebe félig leszakadva, a kabátról hiányzott egy gomb, nadrágom térdén jókora tintafolt éktelenkedett. Érthetetlen módon még a két nadrágszár sem volt egyforma hosszú. Lábbelim még elviselhető képet nyújtott, bár a két cipőben mindössze egy cipőfűző lötyögött.

– Megpróbálom rendbeszedni egy kicsit – motyogtam halkán. – Majd odabenn felvarrom a zsebet és a gombot.

– De mitől olyan gyűrött a ruhája? Megfigyelhetné, hogyan járnak a többiek! Tanulhatna a többiektől, másként nincs előrehaladás . . .

Bár az igazgató igazán nem volt goromba, nagyon zokon vettem szavait. A nyilvánosság előtt először tették szóvá tehetetlenséget. Először éreztem, hogy selejt vagyok. Keserves képpel ballagtam odább, és igyekeztem elkerülni a „méltóságok” és a „főtisztek” pillantásait. Szerettem volna, ha mielőbb besötétedik.

A fal tövében álltam, és néztem a magas, szürke falat. Keserűség fojtogatta torkomat. Örök életemben falak között kell élnem. Azelőtt a falak között legalább bizonyos tisztelet övezett, különleges helyet foglaltam el. Még a csangcsuni kis parkban is kiváltságos életmódban volt részem. E falak között azonban mindennek vége. Olyanná lettem, mint a többiek, ráadásul az életemet is alig vagyok képes elviselni. Nem is azért szomorkodtam, mert a tehetetlenség nehezedett rám, inkább az ingerelt, hogy elveszítettem természetesen vett kiváltságomat, azt, hogy kiszolgáljak.

Azon az estén figyeltem fel először arra, hogy a többiek lefekvés előtt rendszeren összehajtogatják és párnájuk alá helyezik ruháikat.

Eddig ott hánytam le magamról gönceimet, ahol éppen álltam, többnyire a lábam alá. Elgondolkoztam az igazgató szavain. Volt valami igazság bennük. Meg kell figyelmem, miben különbek nálam fogolytársaim. Ha előbb gondolok erre, nem kerülök ilyen kínos helyzetbe. Haragra lobbantam társaim iránt. Milyen álnokok! Nem szólhattak volna? Az igazság az, hogy ezek a valaha volt méltóságok nem mertek hozzám szólni, mert én még mindig nem szálltam le a magas lóról, nem kértem őket, hogy tanítsanak, hogy mutassanak meg valamit.

Így telt el Fusunban két hónap. Október végén a tábort átköltöztették Harbinba.

4. HARBINBAN

Amikor megérkeztünk Harbinba és megpillantottam a börtönt, reményeim lankadni kezdtek. Ezt a börtönt a japánok tervezték, és az ellenállókat zárták ide. Egyemeletes épület volt, közepén bástyával, az őrtorony körül két irányban, két szinten cellák sorakoztak. A cellákat vastag vasrács választotta el a folyosótól. Az én cellámban öten voltunk, nem túl szorosan, de mivel japán módi szerint épült, csak a padlón aludhattunk.

A bánásmód ugyanolyannak bizonyult, mint Fusunban. Az örök is barátságosak voltak, az ellátás sem romlott, újság, rádióadás, társasjáték is volt, mint azelőtt.

Ekkoriban a tanulás is másképpen folyt, mint régebben. Azelőtt öntevékeny módon tanultunk, nem ellenőriztek bennünket. Most tanulmányi felelősök irányították a munkát. Külön előadást tartottak például a feudális társadalom témaköréből, ezt később megvitatuk, és mindenkinek jegyzetelnie kellett.

Egyik nap az előadó így szólt hozzám:

– Már mondtam, ha valaki meg akarja változtatni gondolkodását, mindenekelőtt azt kell megértenie, hogy *azelőtt* hogyan gondolkozott. Az emberek gondolkodása szoros kapcsolatban van származásukkal és élettörténetükkel. Ezért a saját származásából, élettörténetéből kell kiindulnia. Az ideológiai átnevelés érdekében minden-

kinék objektíven, őszintén át kell tekintenie saját élettörténetét. Meg kell írnia életrajzát.

Az életrajzírás a per előjátéka – gondoltam. – Ha per lesz, ez azt jelenti, hogy még nem döntöttek sorsom felett, tehát most és ebben a formában kell megmentenem az életemet. Már régebben kifundáltam, milyen módszerrel élek, ha perre kerülne sor.

Amikor Harbinban kiszálltunk a vasúti kocsiból, unokaöcsém Kis Ku hozzám somfordált, és a fülembe súgta: – Ha kérdeznek, azt mondjuk, amit a Szovjetunióban! – Egyetértőleg bólintottam.

A Szovjetunióban tett vallomás ugyanis elkendőzte együttműködésemet az ellenséggel; jóságos, ártatlan, népét s hazáját szerető embernek állítottam be magam. Most még óvatosabbnak kell lennem, semmi rést sem szabad hagynom.

Kis Ku szavai vele együtt lakó unokaöcsém és kísérőm, Hosszú Li véleményét tükrözték. Ők tehát már jó előre felkészültek, és mindvégig hűségesek maradnak hozzám. A hűség azonban önmagában nem elegendő. További utasításokat kell adnom, különösen Hosszú Linek, mivel ő a koronatanúja életrajzom legfontosabb fejezetének. Hosszú Li tudja, miként kerültem Tiencsinből Északkelet-Kínába. Mielőtt megszöktem volna a Nyugalom Kertjéből, ő csomagolta össze holmimat, és amikor belebújtam az autó csomagtartójába, ő csukta rám a fedelet. Ha ezek kitudódnak, akkor a Doiharára hárított, erőszakos elhurcolásomról szóló mesét többé senki sem hiszi el.

Egy alkalommal Hosszú Li lépett be hozzám, mint aki parancsra vár. Fojtott hangon kérdeztem tőle:

– Emlékszel még a Tiencsinből való elköltözésre?

– Északkeletre? Amikor összecsomagoltam? Igen.

– Ha megkérdezik, hogyan távoztam Tiencsinből, mondd azt, hogy semmiről sem tudsz. Távozásom után csomagoltál, érted?

– Utána?

– Úgy van. Később azután Hu Sze-jüan parancsára ruháimat és csomagomat Lüsünba küldted.

Hosszú Li bólintott, hogy megértette, és csendben távozott.

Másnap Kis Zsuj azt mondta az udvaron: Hosszú Li üzeni, hogy tegnap este az egyik börtönhivatalnokkal beszélgetett, és elmondta

neki, hogy Északkelet-Kínában én nagyon rendesen bántam az emberekkel. Sohasem vertem vagy szidtam őket. Azt is mondta, hogy Lüsünban egész nap zárt ajtók mögött tartottak, és nem találkoztam a japánokkal. Ezeket hallva megriadtam, hogy Hosszú Li túlzásba viszi a dolgokat. Minek kellett a lüsuni ügyet előhozni! Üzentem hát neki kis Zsujjal, hogy amennyiben Lüsünről faggatják, ne tudjon semmiről.

Ezután hozzáfogtam az életrajzíráshoz. Írtam családomról, elbeszéltem, hogy Ce Hszi anyacsászárné mi módon csinált belőlem császárt, hogyan teltek gyermekéveim a Tiltott Városban, miként kényszerítettek a japán követségen való megbúvástra, és Tiencsinben hogy s mint éltem a politikától elzárva. Majd a mendemondák alapján elrablásomról és csangcsuni keserves éveimről is megemlékeztem. Ekként fejeztem be a históriát:

„Látva a nép keserveit és szenvedését, tehetetlenségem miatt nagyon elszomorodtam. Azt reméltem, hogy a kínai hadsereg elfoglalja Északkelet-Kínát, a nemzetközi helyzetben is változás történik, s a fordulat meghozza a szabadulást. Reményem csupán 1945-ben vált valóra.”

Az önéletrajzot többszöri javítás után letisztáztam és átadtam. Bizonyos voltam abban, hogy ezek után mindenki láthatja: teljesen megbántam bűneimet.

Akkoriban a tanulásban, a naposságban, a mindennapi életben mindenki igyekezett kitárulkozni, hogy megnyerje a börtönvezetőség bizalmát. A mi csoportunkban leginkább csoportvezetőnk, az öreg Vang tűnt ki a tanulásban. A bábcászárság hadbíró-vezérőrnagya négy évig tanult jogot Pekingben, eléggé művelt ember volt, hamar elsajátította az új elmélet szakkifejezéseit. A másik három tábornok – akárcsak én – kezdetben még a szubjektív és objektív közötti különbséget sem fogta fel, nálam mégis gyorsabban haladtak. A szemináriumon mindig volt mondanivalójuk. Keserves érzés fogott el, amikor a feudális társadalommal foglalkozó téma feldolgozása után mindenkinek dolgozatot kellett készítenie. A szemináriumon szóban még csak tudtam valamit mondani, dolgozatot írni azonban már nem volt olyan könnyű. Az igazat megvallva nem éreztem szükségét a tanulásnak. A tanulás ugyanis a

megismerés kérdéseit nem oldotta meg, sőt egyenesen féltém attól, amit a feudális társadalomról tanultunk. Vegyük például ezt a mondatot: „... a feudális uralkodó a földesurak feje, a legnagyobb földesúr...” Ez úgy hangzott, mintha ítéletet mondtak volna felettem. Ha ugyanis én voltam a legnagyobb földesúr, akkor nemcsak hazaárulás bűnében marasztalnak el, hanem a földreform szemszögéből is felelősségre vonhatnak.

A mindennapi teendőikben továbbra sem tudtam társaimmal versenyezni. Ruházatom rendetlen maradt. Még mindig Kis Zsuj mosott rám. Attól kezdve, hogy az igazgató a többiek előtt rám pirított, mégis megpróbáltam a magam lábára állni.

Megismerkedtem a mosás örömeivel. Ha nehezemre esik is, nekigyürkőzöm, máskülönben a felügyelők reménytelen esetnek tartanak. Kimostam hát egy fehér inget. Amikor megszáradt az ing, akkor láttam, hogy egészen tarka lett, valóságos vízfestmény. Döb-benten néztem az eredményt. Ekkor érkezett oda Kis Zsuj, a „vízfestményt” leszedte a szárítókötélről, hóna alá kapta és odasúgta:

– Ez nem a Felsőbbség dolga. Adja csak ide Zsujnak!

Ez jól esett. Én azonban tovább fűztem gondolataimat. Ha nem mutatok fel eredményt, mivel bizonyíthatom fejlődésemet?

Így töprengtem, amikor néhány ember beszélgetésére lettem figyelmes. Egyik sógorom szobatársai voltak. Azt tárgyalták, hogy a lakosság különböző rétegei repülőgépek és ágyúk vásárlásával segítik a hadsereget.

– A magunkkal hozott értékeket a kormány nem vette zár alá. Felajánlom őket, mi a véleménye?

– Az nem sok – nevetett valaki. – A Császári Felség és a főminiszter ingóságainak kivételével a többi kincs nem sokat ér!

Ez a mondat szöveget ütött a fejembe. Nem is rossz! Van még egy halom jade-kövem és drágakincsem. Ki tudná felbecsülni értéküket? Hát még a bőrönd titkos rekeszébe rejtett darabok! Ám a láthatók is nagyon értékesek. Köztük van a Csien Lung császár trónra lépésekor készített, rendkívül finom művű, jade-kőből vésett pecsét. Nem akartam a bőrönd mélyére rejtett kincsekhez nyúlni, csak ezt akartam előszedni, „öntudatom” bizonyosságául.

Eltökéltem, hogy nem maradok el a többi felajánló mögött.

Szerencsére éppen akkor tartott szemlét a börtönben a kormány képviselője. Figyeltem a vasrács mögül, és felismertem benne azt az embert, aki annak idején Senjangban megnyugtatót. Úgy gondoltam, ha ilyen ember előtt ajánlom fel az ajándékomat, még jobb benyomást gyakorolhatok őrzőimre. Megvártam, amíg cellánk elé ér, ekkor mélyen meghajoltam:

– Vezető úr kérem, van egy tárgy, amit fel szeretnék ajánlani a népi kormánynak – azzal elővettem és feléje nyújtottam Csien Lung császár jade-pecsétjét. Ő azonban nem vette át, csak bólogtatott.

– Maga Pu Ji? Helyes. Ezt a dolgot beszélje meg az intézettel. Nem volt mit tennem, írtam egy levelet, és a jade-pecséttel együtt átadtam az őrnök, vinné el az igazgatónak.

Hosszú ideig semmi hír sem jött a pecsétről. Kezdték kétségeim támadni, hogy talán az őr ellopta.

Aznap este a többiek sakkoztak vagy pókereztek. Nekem azonban ékszeremen járt az eszem. Már bizonyos voltam benne, hogy elcsenték. Éppen azon morfondíroztam, hogy közvetlenül az igazgatótól érdeklődöm, amikor a zömök, Liu nevű őr haladt el a rács előtt. Megállt.

– Hát maga miért nem játszik? – kérdezte.

– Nem tudok – válaszoltam. (Ez igaz is volt.)

– Tanuljon meg, könnyű az.

– Hiába tanulom, nem megy. (Ez is igaz volt.)

– Ugyan már! Nem hiszem, hogy lenne olyan ember, aki ne tudna megtanulni pókerezni. Várjon csak, ha átadom a szolgálatot, majd megtanítom.

Nem sokkal később valóban megjelent, kezében egy pakli rómi-kártyával. Leguggolt a rácson kívül, és buzgón keverni kezdett. (Neked adtam a jade-ékszert. Nincs bennem szemernyi jóérzés sem irántad. Gyűlöllek! – füstölögtem magamban.)

– Ezt ne lehetne megtanulni? – Liu osztott. – Aztán meg játék nélkül nem élet az élet. Ha új emberré válik, új életet kezd, szórakoznia is kell majd!

(Jól adod! – gondoltam. – Takargatod valódi arcodat!)

– Pu Ji nem buta gyerek – bökte oda nevetve a langaléta Vang. (Ez volt az az őr, aki Fusunban visszahozta apósom cigarettáját.)

– Pu Ji nem is buta – iméltelte. – Ha igyekszik, mindent megtanul . . .

Forrt bennem a méreg. Valamennyien hazudtok. Nem hiszek nektek. Valójában azonban én akartam becsapni őket. Nem sokkal ezután az igazgató megszólított az udvaron:

– Megkaptuk a levelét meg a jade-pecsétet. Amit annak idején a Szovjetunióban elajándékozott, az is itt van nálunk. Bár a nép szemében többet ér az átformálódott ember.

5. VALLOMÁSÉRT NAGYLELKÜSÉG

Éppen én voltam a napos. A vasrács előtt guggolva vártam az étel-osztást. Az ennivalót Kis Zsuj hozta. Miután átadta az egyes fogások edényeit, kis cédulát nyomott a markomba. Nagyon meglepődtem, gyorsan eldugtam a papírszeletet, és tovább foglalatostkodtam az étellel. Evés után a cella sarkában leguggoltam az alacsony fallal elkerített illemhelyen. Kibontottam a cédulát, és e szavakra leltem:

„Mindnyájan bűnösök vagyunk. Mindent be kell vallanunk a kormánynak. Bevallotta-e, mit dugtam el a bőrrönd aljába? Önként adja elő, a kormány bizonyára elnéző lesz.”

Haragra lobbantam, dühösségem tüzét azonban hamarosan lehűtötte a bizonytalan érzés: az emberek ellenem fordulnak, rokonnaim eltávolodnak tőlem. A cédulát bedobtam a W. C.-be, és ráhúztam a vizet, a cédula okozta gond mégis megmaradt. Átvillant agyamon ennek a fiatalembernek a múltja és jelene.

Kis Zsuj egy lesüllyedt hercegi család leszármazottja volt. Családjának az az ága, mely a boxerfelkelés bűnbakjainak listájára került, lezüllött. Tizenkilenc éves korában hívtam Csangcsunba, és a többi szegény rokongyerekekkel együtt taníttattam. Ezek között az „udvari diákok” között őt tartottam az egyik legszófogadóbb, legőszintébb ifjúnak. Bár nem volt nagyon tehetséges, mégis jobban szolgált engem, mint a nála tehetségesebbek. Hűsége a Szovjet-

unióban öt év alatt egy szemernyit sem változott. Egyszer próbára is tettem. Azt mondtam neki:

– Ha valóban hűséges vagy a császári felséghez, akkor mindent el kell mondanod, ami a szívedben van. Hűséges vagy-e hozzám? Ettől a kérdéstől arca lángba borult.

– Vétkes vagyok, vétkes – rebegette. S amikor tovább faggattam, az őszinte fiú elmondta, ami már régen nyomta a lelkét. Történt még régebben, hogy valami miatt unokaöcséimet egy óra hosszáig térdepeltettem, s akkor ő magában azzal vádolt engem, hogy nem vagyok jó hozzájuk. Amikor titkát végre kibökte, arcát elborította a veríték és reszketett a félelemtől. Ha akkor megparancsolom neki, hogy üsse arcul saját magát, örömmel megteszi. Én azonban csak bólogattam.

– Ha bevallod, akkor rendben van. Most az egyszer megbocsátok neked! – Térdre borulva hálálkodott kegyességemért, és olyan boldog volt, mint aki a pokolból egyenesen a mennyek országába került. Közvetlenül a Szovjetunióból való hazatérésünk előtt úgy vélekedtem, hogy aligha sikerül életben maradnom. Sógorommal és öcsémmel megbeszéltem az utódlás kérdését, végül úgy határoztam, hogy Kis Zsuj lesz az utódom. Ettől – mondanom sem kell – még odaadóbb lett. Ha a Szovjetunióban néha meg is kellett kérni valakit, hogy legyen segítségemre, hazatérésünk után a kisujjamat sem kellett mozdítanom, Kis Zsuj mindent elintézett. És most ez a fiú oktat ki engem, hogy „bűnös” vagyok.

E számomra megfoghatatlan változások jeleit már korábban észrevehettem volna, ha egy kissé jobban odafigyelek.

Fiatal rokonaim a Mandzsukuo-bábállam idején rabszolga-nevelésben részesültek. Állandóan azt duruzsolták a fülükbe, hogy Japán a legerősebb a világon, a kínaiak pedig természetükből eredően tehetetlenek.

Amikor hazatértünk, hamarosan megértették, hogy becsapták őket. Mindjárt az első napon, Szujfenho állomáson látták, hogy a mozdonyvezető kínai. Már ezt is furcsállották. Aztán majdnem mindennap hasonló meglepetés érte őket. Leginkább mégis a börtönbeli bánásmód és a koreai háborúban aratott győzelem lepte meg őket.

Megsemmisítettem a cédulát. A falhoz támaszkodva ültem, és komoran mondtam magamban: . . . A kommunisták ugyan milyen módszerrel forgatták ki őket? Az egyetlen halovány vigasz az volt számomra, hogy öcsémén és sógoromon semmi különös sem fedeztem fel. Ez azonban alig enyhítette aggodalmaimat. Bevádol-e vajon Kis Zsuj?

Bőröndöm mélyén szám szerint 468 darab platina-, arany- és gyémántékszert meg gyöngyöt rejtettem el. Úgy tekintettem e kincsekre, mint jövőm, hátralevő életem alapjára. Ha elkobozzák őket, akár szabadon is bocsáthatnak, akkor is éhenveszek. Az, hogy a magam munkájából is megélhetnék, meg sem fordult a fejemben.

Odaadjam-e most a kincseket – vagy mégsem? Tovább rejtegessem? Nemcsak Kis Zsuj, a többiek is ismerik titkomat. És ha Kis Zsuj hallgat is, mit csinálnak vajon a többiek? Ezt nem tudhatom. Ha valaki elárul, még rosszabbul járok.

„Önként adja elő, a kormány bizonyára elnéző lesz” – ez a gondolat kavargott fejemben, majd lassan feledésbe merült.

Később újra morfondírozni kezdtem: Ha bevallom, akkor elnézőek lesznek irántam? . . . Fanyarul elmosolyodtam. Tehát nem vallhatom be. Bizonygattam magamban: Kis Zsujék még nem juthattak addig, hogy feladjanak. Elodáztam a vallomást.

Egy hét múlva Kis Zsuj ismét sorra került az ételhordásban. A szemem sarkából láttam, hogy nagyon komoly a tekintete. Alig pillantott rám, sőt mi több, tekintete mereven megpihent a bőröndön.

Hajaj – alighanem tervez valamit.

Két órá múltán Kis Zsuj váratlanul ismét ott termett. Cellánk előtt ácsorgott kis ideig, majd elballagott. Világosan láttam, hogy a bőröndöt figyelte.

A börtönigazgatóhoz indult! Még a lélegzetem is elállt. Akkor inkább bevallom magam!

Megmarkoltam a szobafelelős, az öreg Vang kezét. – Valamit be szeretnék vallani a kormánynak. Engedje elmondanom . . .

– Én, Pu Ji hálátlan vagyok. A kormány emberséges bánásmód-ban részesít, én mégis elrejtettem ezeket a tárgyakat. Vétettem a börtönsszabályok ellen. Sőt: megszegtem az ország törvényeit. Ezek a tárgyak voltaképpen nem is az én tulajdonomat képezik, hanem a népvagyon részei. Csak most jutottam arra a gondolatra, hogy bevallom vétkemet, és átadom az ékszereket.

Lehajtott fejjel álltam az igazgató fogadószobájában. Az ablakalatti asztalon kápráztatóan csillogott a 486 darab drágakincs. Ha önkéntes vallomásom megment, ha rám nézve is érvényes az elnéző politika, akkor hadd csillogjanak, hadd ragyogjanak ott az asztalon.

Az igazgató figyelmesen nézett rám. Bólogatott.

– Üljön le! Sokat gyötrődött?

Hallgattam a céduláról, és azt válaszoltam, hogy az ügy bizony sok nyugtalanságot okozott. Csak utolsó mondatom volt igaz. Hozzáfűztem:

– Nem mertem vallomást tenni. Attól féltem, nem lesznek el-nézők . . .

– Ugyan miért? Talán azért, mert maga császár?

Kicsit meghökkentem, majd elismertem:

– Igen, igazgató úr.

– Nem csodálom, hogy így gondolkodik. Magának megvan a maga története s nyilván nem kevés különös gondolata is. Ismét ki-jelenthetem, hogy a kommunista párt és a népi kormány politikája és tettei megfelelnek szavainak. Akárki legyen is az, ha egyszer vallo-mást tesz, elnézőek vagyunk vele szemben. Aki átnevelődik, annak csökkentjük a büntetését, aki pedig érdemeket szerez, még jutalom-ban is részesülhet. Mindezt az emberek érdekében tesszük. Mint-hogy ezeket a tárgyakat több mint egy évig a bőrrönd alján rejte-gette, vétett a börtönsszabályok ellen. Végül mégis önként tett val-lomást, elismerte hibáját. Ez azt jelenti, hogy megbánta vétkét. Úgy határoztam, hogy nem büntetem meg.

Kiszólt az ajtó előtt álló őrnek, hogy hívja a gondnokot. Amikor az megérkezett, megparancsolta neki:

– Vegye lajstromba ezt a halom kincset, és adjon róla Pu Jinek elismervényt.

Ez váratlanul ért. Felpattantam:

– Nem, nem kérek elismervényt! Ha a kormány nem kobotzza el az ékszereket, akkor is fel szeretném ajánlani!

– Mégis inkább megőrizzuk magának. Nézze csak át a listát. – Az igazgató felállt és hozzám lépett.

– Megmondtam már, hogy számunkra többet ér az átformálódott ember.

Kezemben a 486 drágakincsről szóló átvételi elismervénnyel visszamentem a cellába. A cellatársak éppen szemináriumot tartottak. Azt tárgyalták, hogyan vált Kína gyarmattá, illetőleg félgymarmattá. Amikor viszontláttak, félbeszakadt a vita. Úgy bántak velem, mint még soha, ünnepelték előrehaladásomat.

– Lao Pu, becsüljük magát! (Már nem úrnak szólítottak, nevem elé odatették a megtisztelő Lao [öreg] szócskát.) Öreg Pu, ezzel a cselekedetével utat mutatott. Öreg Pu, nem gondoltam, hogy lesz hozzá bátorsága. A maga példája után még jobban hiszek az elnéző politikában. Köszönet ezért!

Aznap séta közben az udvaron hallottam, amint Mandzsukuo hajdani japáni nagykövete elmesélte az esetet a többieknek. Az öreg Jüan nagyon értelmes ember volt. Szemhunyorítása többet ért mások egész napi gondolkodásánál. Ez az intelligens ember most mondott valamit, ami nagyon elgondolkoztatott:

– Az Öreg Pu okos férfiú. Nagyon helyesen cselekedett, amikor magához ragadta a kezdeményezést, és bevallotta a drágakincseket. Az ilyen dolgokat úgysem lehet eltitkolni. A kormánykönnyen kiszimatolja az ilyen ügyeket, kezében vannak anyagaink, még több is, mint amennyit gondolnánk. Vegyük fontolóra, mit írnak az újságok a „három és öt rossz” elleni mozgalomról. Milliók látják el a kormányt adatokkal, még az is tudomására jut, amit már régen elfeleltünk.

Eszerint azt sem titkolhatom el, amit életrajzomban meghamisítottam? Ha azt is megvallom, vajon éppoly nyugodt leszek-e, mint kincseim előadása után? Az egyik politikai, a másik gazdasági kérdés. Vajon egyformán esnek-e latba? Az igazgató erről nem beszélt ugyan, de hát erről beszélni sem kell, a törvénysértés az törvénysértés. Így gondolkoztam hát, a dolog azonban még nem jutott dűlőre, nem tudtam elszánni magam.

1952 végén kiköltöztünk a vasrácsos cellából, és egy tágasabb szobában kaptunk helyet. Az ablakon beáradt a fény. Az igazgató által emlegetett „átformálódás” egyre valóságosabbnak tűnt. Az átformálódásban nem elégséges a tanulás, s a könyvben foglaltakat attól még nem érti meg az ember, ha megtanulta. A „Mi a feudalizmus” című könyvet például már 1950–1951 fordulóján betéve tudtam, ha azonban nem végeztem volna termelőmunkát és házi teendőket, máig sem érteném, mi is a feudalizmus. Erre a kérdésre csak a könyv elolvasása után két évvel találtam meg a magam válaszát, amikor papírdobozokat ragasztottam.

Börtönünk 1953 tavaszán egy harbini ceruzagyárral került kapcsolatba, a rabok ragasztották a ceruzásdobozok egy részét. Ettől kezdve napi négy órát tanultunk, négy órát pedig dolgoztunk. A börtönvezetőség azt mondta, hogy ezzel némi élettapasztalatra teszünk szert, s mivel még soha életünkben nem dolgoztunk, jót tesz majd egy kis munka.

Azelőtt nemhogy ceruzadobozt nem ragasztottam, de még ceruzát sem faragtam. A ceruzákra vonatkozó ismereteim abban merültek ki, hogy ismertem néhány ceruzamárkát. A Vénusz ceruzán például egy kar nélküli nő volt, a német ceruzán pedig kakas. Sohasem figyeltem meg a dobozokat, és arra sem gondoltam, hogy mennyit kell vesződni a ragasztásával. Alig láttam hozzá ehhez a munkához, máris elment tőle a kedvem, összekentem magam ragasztóval. A többiek már jó néhányat megragasztottak, nekem még az első sem sikerült. Sehogyan sem akart dobozhoz hasonlítani.

– Hát ez meg hogyan sikerült ilyennek? – Aki kezébe vette és szemrevételezte művem, az Mandzsukuo katonai kórházának hajdani igazgatója, Öreg Hszien volt. – Miért nem lehet kinyitni? Mi ez az egész?

Öreg Hszien, San Csi főherceg fia, testvéreivel együtt Japánban nőtt fel, és orvosi egyetemet végzett. Csin Pi-huj, japán nevén Kavaszima Josiko, a híres kémnő az ő húga volt. Egész családja japánbarát hazaárulókból állt. Amikor a Szovjetunióban először találkozott velem, leborult előttem, és sírva szólt hozzám.

– A szolgál hát mégis meglátta a Gazdát!

Most egy szobában laktunk, és ő volt az, aki a legjobban szeretett kínozni. Nehéz természete volt, hamar összeakaszkodott társai-
val, mivel pedig minden tekintetben én voltam a legtehetetlenebb,
ezért aztán én lettem csípkelődéseinek céltáblája.

Letörten és ingerülten fogadtam gúnyolódását. Öreg Hszien
piszkálódására felfigyeltek a többiek is. Körülvették, nézegették
alkotásomat, és sértő módon vihogtak. Kiragadtam kezéből a do-
bozt, és bedobtam a szemétkosárba.

– Micsoda? Maga készakarva elrontja? – förmedt rám.

– Ki rontja el? Rosszul ragasztottam, ezért még nem biztos, hogy
használhatatlan – mormogtam. – Kiszedtem a dobozt a szemétkosár-
ból és a jók közé raktam.

– Rakhatja akárhová, akkor is csak selejt marad!

Majdnem szétvetett a pulykaméreg. Nem tudtam türtőztetni
magam és visszavágtam.

– Ejnye, de bátor velem, a gyengével. Bezzeg az erősebbtől fél.
Elevenébe találhattam, mert elvörösödött.

– Kivel vagyok én bátor? Kitől félek én? Azt hiszi, hogy még
most is császári felség, és mindig magának van igaza?

Szerencsére a többiek nem sokat törődtek vele, a csoportvezető
is odajött, és beavatkozott, erre aztán abbahagyta a kiabálást. Az
ügynek azonban ezzel nem lett vége. Öreg Hszien nem az az ember
volt, aki egykönnyen lecsillapodott. Másnap, amikor ismét ragasz-
tottunk, mellém telepedett, és becsmérő pillantásokkal méregette
munkámat. Elfordultam, és hátamat fordítottam feléje.

Aznapi eredményem is elmaradt a többiekétől, de már mutatko-
zott valami fejlődés. A börtönvezetőség az előző napi teljesítme-
nyért járó cukorkát osztotta. Életemben először élveztem munkám
gyümölcsét. Bár az én eredményem volt a leggyengébb, a cukorka,
amit érte kaptam, édesebbnek tűnt minden addig ízlelt csemegénél.
Ebben az áhitatos pillanatban szólalt meg az Öreg Hszien.

– Pu Ji ma nem is dolgozott olyan rosszul, nemde?

– Meglehetősen jól ment. Nincs selejt – válaszoltam a kötekedő-
nek.

– Nono, legyünk egy kicsit szerényebbek – mondta fagyosan.

– Már az is szerénytelenség, ha azt mondom, hogy nincs selejt?
– Nagyon bosszús lettem, a cukor is megkeseredett a számban. Azt utáltam Öreg Hszienben a legjobban, hogy nagyon értette a módját, miként rontsa el mások jókedvét: – Ha még egyszer selejtet csinálok, azt mondhat rám, amit akar.

Ezzel a mondattal le is akartam zárni a témát. Ekkor azonban odalépett az én kupacomhoz, találomra kivett egy dobozt, és felmutatta a többieknek.

– Tessék megnézni!

Felkaptam a fejem. A cukorka majdnem a torkomra szaladt: a címke fordítva volt ráragasztva. Olyan méregbe jöttem, hogy szerettem volna kitépni kezéből a dobozt és abba a fancsali pofájába vágni. Ám türtőztettem magam, s csak annyit dörmögtem.

– Legyen úgy, ahogy maga mondja!

– Ejnye, de nagy szája van! Még mindig nem szállt le a császári lóról? Jószándékkal bírálom magát, nem gondolja? Talán arról ábrándozik, hogy újra császár lehet?

– Ostobaság – förmedtem rá. – Ostobább vagyok magánál, nem tudok úgy beszélni és dolgozni. Természetemnél fogva nem érek annyit, mint maga. Ez megfelel?

Mindenki felkelt a helyéről, és beleszólt a vitába. Nagy szoba volt: tizennyolcan laktunk benne; rajtam kívül három miniszter és tizennégy tábornok. A szobaparancsnok is tábornok volt. Azon az estén mindenki véleményt nyilvánított a dobozragasztási incidens ügyében. Az egyik Öreg Hsziént kritizálta, mondván, hogy bár jó szándékból bírált engem, mégsem kellett volna kiabálnia. A másik engem marasztalt el amiatt, hogy ha már rosszul ragasztottam, legalább el kellett volna ismernem hibámat. A mongol nemzetiségű Öreg Kuo úgy vélekedett, hogy Öreg Hszien kezdettől fogva helytelenül viselkedett, nem csoda, ha Pu Ji haragra lobbant. Az Öreg Hsziennel mindig is jó barátságban levő hajdani ezredparancsnok szembeszállt vele, mondván, hogy Kuo sötét szemüvegen keresztül látja Öreg Hsziént. Ismét mások azt indítványozták, hogy a kérdést a szombat esti kiértékeléskor vitassuk meg. Éppen a leghevesebben folyt a vita, amikor látom, hogy az ezredparancsnok meghúzza a legnagyobb száját nyitó Öreg Hszien

kabátujját. A többiek is elcsendesedtek. Li tanulmányi előadó lépett a szobába. Li megkérdezte a szobafelelőst, min veszekszünk.

– Főnök, jelentem, egy selejtdoboz miatt.

Li tanulmányi előadó megvizsgálta a fordított címkés dobozt.

– Hát érdemes ilyen semmiség miatt veszekedni? Föléje kell ragasztani egy másik címkét és kész.

Li elnöki zárszavától mindenki elnémult.

Azon az éjszakán álmodtam. Álmomban Öreg Hszien ráncos, narancshéjszerű képe hajolt fölém. Hallottam megvető szavait: „Maga egy selejt! Magából csak koldus lehet!” Később azt álmodtam, hogy egy hídon térdelek, mint a Tiltott Városban a hídőrző majomszobrok. Ekkor egy kéz érintette homlokomat. Felébredtem. Homályos, fehér ruhás alak állt fekhelyem előtt, és fogta a fejemet:

– Magas a láza. Influenza. No, nem veszélyes, hadd vizsgáljam meg.

Fejem szédült, halántékom lüktetett. Feltámaszkodtam könyökömre, s csak akkor világosodott meg előttem, mi is történt. Az őt észrevette, hogy álmomban beszélek, s miután nem tudott felébreszteni, jelentést tett az őrparancsnoknak. Az hívta a katoniorvost, aki megmérte a lázamat. Az ápoló injekciót adott.

Fél hónapig feküdtem, az orvos és az ápoló mindennap kezelt, lassanként rendbe jöttem. A fél hónap nagy részét átaludtam. Szünetelt a tanulás és a munka, naphosszat csak magammal foglalkoztam. Többet gondolkoztam, mint a megelőző néhány év alatt. A papírdobozoktól egészen a Ce Hszi anyacsászárné rémületes arcáig mindent végiggondoltam. Ez az arc annak idején megríkatott. Később valahányszor Ce Hszi elhomályosodott arcmására emlékeztem, mindig nagyon félelmetesnek találtam, most azonban már inkább gyűlöletesnek. Miért éppen engem kellett császárrá választania? Tudatlan és ártatlan gyermek voltam, semmiféle tekintetben sem alábbvaló öcsémnél. Minthogy azonban császár lettem, szigorúan zárt kalickában nevelkedtem, és a leghétköznapibb életismeretekre sem tanítottak meg. Most itt állok, semmit sem tudok, semmihez sem értek. Ismereteim nemcsak Pu Csie, de még egy kisgyermek tudásához sem mérhetők. Az emberek kinevetnek, Öreg Hszien és társai gúnyolnak, megszégyenítenek. Valóban nem tudom,

hogyan is élnék meg egyedül. Hát nem felelősek ezért Ce Hszi, a hercegek és a főméltóságok?

Azelőtt, ha észrevettem, hogy kinevetnek, vagy tehetetlenségemet tették szóvá, mindig elfogott a gyűlölet. Gyűlöltem a többieket, mert nem hagytak békén, gyűlöltem a népi kormányt, mert börtönbe vetett. Most azonban már nem éreztem gyűlöletet. A tények azt bizonyítják, hogy valóban nevetséges, tehetetlen és tudatlan vagyok. Régebben tisztetlenségük miatt gyűlöltem unokaöcséimet. Most beláttam, hogy nem is volt miért tisztelniük. A köztársaság első éveiben a belső-mongóliai zavargásokat kirobbantó Babudzsab fia elmondta nekem, hogy egész családja esküt tett: mindhalálig támogatnak engem a császárság visszaállításában. Anyja szinte istenként tisztelt engem. Milyen kár, hogy már meghalt. Most megmondhatnám neki: „Hszüan Tung császár egy selejt!” Csak Ce Hszit hibáztattam, miért zárt engem abba a ketrecbe. Új gyűlölet ébredt bennem a Tiltott Város iránt. Amikor gondolataimban idáig jutottam, ráébredtem, hogy még Öreg Hszien sem olyan nagy ellenségem.

Amikor teljesen rendbejöttem, hívatott az igazgató. Hogylétem iránt érdeklődött. Megkérdezte, nem bántott-e meg Öreg Hszien. Röviden elmeséltem neki a dolgot, s a végén azt mondtam:

– Akkor nagyon bántott a dolog, most azonban már nem haragszom, csak magamat gyűlölöm, amiért olyan tehetetlen vagyok. Gyűlölöm a pekingi palota embereit.

– Tehát már felismerte gyengéit. Ez már előrelépés. Tehetetlensége miatt pedig nem kell mérgelődnie. Ha kedve van tanulni, akkor a tehetetlenség tehetséggé válhat. Megtalálta a tehetetlenség okát, ez a lényeg. Elgondolkozhatna azon, hogy a hercegek és méltóságok miért nevelték ilyenné?

– Csakis saját érdekükben – mondtam. – Nem törődtek velem, egyedül csak magukkal.

– Talán mégsem egészen úgy van – nevetett az igazgató. – Csen Pao-sen és az apja is maga ellen volt? Ők is csak kárát akarták? – Erre nem tudtam megfelelni.

– Ezen is gondolkozhatik. Ha sikerül választ találnia, akkor betegsége nagyon hasznossá válhatik.

Elhagytam az igazgatót, de nem tudtam szabadulni a kérdéstől. A betegségem utáni első önkritikai gyűlésig jó néhányszor átgondoltam életemet, de nem találtam választ. Gyengéim azonban egyre jobban felbőszítettek.

Ezen a gyűlésen valaki megbíráltta Öreg Hszient, hogy nem tanúsított jóakaratot embertársa iránt. Mindig csak támadott engem. Az embereknek több mint fele hasonló szellemben nyilatkozott, sőt olyan is akadt, aki még betegségemért is Öreg Hszient hibáztatta. Öreg Hszien megszeppent, elsápadt, és dadogva gyakorolt önkritikát. Addig egy szót sem szóltam a gyűlésen, ám valaki felvetette, hogy véleményt kellene mondanom. Öreg Hszien még sápadtabb lett.

– Nincs mondanivalóm – suttogtam alig hallhatóan. – Csak saját tehetetlenségemet gyűlölöm!

Mindenki meglepődött. Öreg Hsziennek még a szája is tátva maradt. Felemeltem a hangom, s szinte kiabálva mondtam.

– Gyűlölöm, gyűlölöm azt a helyet, ahol kiskoromtól nevelkedtem. Gyűlölöm azt a régi átkozott rendszert! Hogy mi a feudális társadalom? Amelyik kiskorától tönkreteszi az embert, az a feudális társadalom!

Torkomat összeszorította valami, nem tudtam tovább folytatni. Azt sem hallottam, mit dörögnek a többiek.

„A KÍNAI KOMMUNISTA PÁRT KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK JAVASLATA AZ ORSZÁGOS NÉPI GYŰLÉS ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGÁNAK

A Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága javasolja az Országos Népi Gyűlés Állandó Bizottságának, hogy a nagy Kínai Népköztársaság megalakulása tizedik évfordulójának ünnepén részesítse amnesztiában azokat a háborús bűnösöket, ellenforradalmárokat és köztörvényes bűnözőket, akik nyilvánvaló módon megjavultak.

Hazánkban a társadalmi forradalom és a szocialista építés hatalmas győzelmet aratott. Országunk felvirágzik, a termelés és az építés gyors ütemben halad előre, a nép életkörülményei napról napra javulnak. A népi demokratikus diktatúra roppant mértékben megszilárdult, megerősödött, a nép politikai öntudata jelentősen megnövekedett, országunk politikai és gazdasági helyzete jó. A párt és a népi kormány nagy sikereket ért el az ellenforradalmárok és más bűnösök nevelésében, a büntető és elnéző, az eszmei nevelő politika együttes alkalmazásában. A bűnösök többsége különböző mértékben átnevelődött. Mindezek alapján a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága úgy határozott, hogy a nagy Kínai Népköztársaság megalakulása tizedik évfordulóján a nyilvánvalóan megjavult háborús bűnösök, ellenforradalmárok és köztörvényes bűnözők részesüljenek közkegyelemben.

Hasznos intézkedés ez a passzív tényezőknek aktív tényezőkké formálása szempontjából. Ez a ténykedés a többi bűnös további átnevelésének szempontjából nagy lendítő erőt jelent. A többi bűnöző ugyanis érezheti, hogy szocialista rendszerünkben jövője van annak, aki megjavul.

A Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága felkéri az Országos Népi Gyűlés Állandó Bizottságát, fontolja meg a fenti javaslatot, és hozzon megfelelő határozatokat.

1959. szeptember 14.

MAO CE-TUNG,
a Kínai Kommunista Párt
Központi Bizottságának
elnöke

Szeptember tizennyolcadikán az egész börtön felbolydult. A rabok vitatni kezdték az eseményeket. Volt, aki azt mondta, hogy a párt és a kormány szavára eddig is építeni lehetett, nem sokáig kell már várnunk, mindannyiunkat kiengednek. Mások azon a véleményen voltak, hogy az elbocsátás csoportonként történik. Egyesekre előbb, másokra később kerül sor. Az első csoportban ezek meg ezek lesznek . . . Voltak, akik azzal szerénykedtek, hogy ők bizony még nem érték el a változás szükséges mércéjét – titokban viszont már rakosgatták ruhájukat, égették fölöslegessé vált jegyzeteiket, eldobták rongyos takaróikat.

Pihenő idején zsongott az udvar. Öreg Juan így szólt Öreg Hszenhez:

- Mit gondol, ki kerül majd be az első csoportba?
 - A tanulmányi összefoglalón ön dicséretet kapott. Meglehet hát, hogy közjük kerül.
 - Én ugyan nem. Úgy vélem, ön sokkal inkább.
 - Én-e? Hát ha kikerülök, feltétlenül küldök maguknak valami pekingi csemegét.
 - Hej, de ennél már egy kis pekingi datolyát!
- Az udvar másik sarkából a „nagyszájú” hangja hallatszott:
- Ha elengednek bennünket, akkor engedjenek el mindenkit vagy senkit se!
 - Mi az? Talán attól tart, hogy magát itt hagyják?
 - Hogy itthagynának? – vörösödött el a nagyszájú. – Talán akkor már Pu Jit. De ha őt nem tartják benn, akkor engem igazán nem foghatnak itt!

Egyik nap azután gyülekezőt rendeltek el. A klubteremben se-

reglettünk össze. Az emelvény fölött vörös vászon fedte a falat, a vásznon pedig ez a felirat állt:

„A fusuni háborús bűnösök börtönének amnesztia nagygyűlése”

Gyorsabban vettük a lélegzetet.

Az emelvényen a Legfelsőbb Bíróság képviselője, a két igazgató és néhány más személyiség foglalt helyet. Odalent olyan csend honolt, hogy szinte minden szívdobbanást hallani lehetett. A börtönigazgató néhány rövid bevezető mondata után a Legfelsőbb Bíróság képviselője lépett a szónoki emelvényre. Papírlapot vett elő, és olvasni kezdett.

– Ajszin Dzsioro Pu Ji!

Szívem vadul lüktetett. Az emelvény elé léptem, és leszegett fővel hallgattam a szavakat.

– A Kínai Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának amnesztiáról szóló értesítése: a Kínai Népköztársaság elnökének 1959. szeptember tizenhetedikén kelt különleges határozata értelmében a Legfelsőbb Bíróság a mandzsukuói háborús bűnös Ajszin Dzsioro Pu Ji ügyében vizsgálatot folytatott. Ajszin Dzsioro Pu Ji férfi, ötvennégy éves, mandzsu nemzetiségű, pekingi lakos. A vádlott tíz évet töltött börtönben. Mivel szemmel látható jelét adta javulásának, a bíróság az amnesztiarendelet első cikkelyének értelmében úgy határozott, hogy nevezettet szabadon bocsátja. A Kínai Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága, 1959. december negyedikén.

Már a felolvasás közben kitört belőlem a sírás. Hazám, hazám, embert faragtál belőlem!

Tartalom

5 ELŐSZÓ

ELSŐ FEJEZET

CSALÁDOM

- 13 1. Apai nagyapám, a bölcs Csun császári herceg
- 22 2. Anyai nagyapám, Zsung Lu
- 29 3. Ce Hszi döntése
- 35 4. Apám mint régens
- 40 5. A hercegi család

MÁSODIK FEJEZET

GYERMEKKOROM

- 47 1. Trónralépés és lemondás
- 58 2. Hogyan éltem császárként
- 67 3. Anyák és a fiú
- 73 4. Tanulás a Jücsing Palotában
- 83 5. Az eunuchok
- 91 6. Dajkám

HARMADIK FEJEZET

A TILTOTT VÁROSTÓL A JAPÁN KÖVETSÉGIG

- 96 1. A Jüan Si-kaj-korszak
- 106 2. Az 1917-es restauráció
- 118 3. Az északi militaristák vezérei
- 125 4. A rendíthetetlen remény

132	5. Reginald Johnston
140	6. Házasságom
146	7. Belviszály
156	8. Az eunuchok elbocsátása
161	9. A kancellária átszervezése
169	10. A Tiltott Város végnapjai
176	11. Az Északi Palotában
182	12. Válaszúton
192	13. A követségi negyedtől a settlementig

NEGYPEDIK FEJEZET

TIENCSINBEN

203	1. Lo Csen-jü buzgalma
212	2. Kapcsolatom a mukdeni klikk vezetőivel
223	3. Szemjonov és a kis Csu-ke Liang
230	4. Incidens a Keleti Síremléknél
234	5. Konzulátus, helyőrség, Fekete Sárkány Szövetség
242	6. Cseng Hsziao-hszü
247	7. Életmódunk az ideiglenes palotában

ÖTÖDIK FEJEZET

ÁTKÖLTÖZÉS ÉSZAKKELET-KÍNÁBA

255	1. A nyugtalan Nyugalom Kertje
261	2. A japánok közötti nézeteltérések
266	3. Doihara éjszakai látogatása
275	4. Titkos utazás a Paj-folyón
279	5. Elszigetelten
285	6. Ezt láttam és hallottam
290	7. Találkozásom Itagakival

HATODIK FEJEZET

A MANDZSUKUO BÁBRENDSZER TIZENNÉGY ESZTENDEJE

297	1. Kezdődik a bábszínházi előadás
303	2. Méltóság hatalom nélkül
308	3. A titkos szerződés aláírása után

- 314 4. A Népszövetség vizsgáló bizottságának beszámolója
321 5. Harmadszor is császár leszek
334 6. Illúzióim szertefoszlának
344 7. Josioka Jaszunori
349 8. Hogyan születtek a császári ediktumok
358 9. Családi életem
367 10. A nagy összeomlás

HETEDIK FEJEZET

A SZOVJETUNIÓBAN

- 376 1. Kétség és remény között
379 2. Nem szállok le a lóról
381 3. Nem ismerem be bűnösségemet

NYOLCADIK FEJEZET

A RETTEGÉSTŐL BŰNEIM BEISMERÉSÉIG

- 385 1. Csak a halált várom
391 2. Megérkezés Fusunba
396 3. Elszakadok családomtól
400 4. Harbinban
405 5. Vallomásért nagylelkűség
410 6. Papírdobozok és gondolatok

416 AZ AMNESZTIA

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Szerkesztette Szuhay-Havas Ervin

A borító és a kötésterv Rudas Klára munkája

Műszaki vezető Szécsi Andor

Műszaki szerkesztő Gyenes L. György

Képszerkesztő Fábri Magda

A szedést 1969. VI. 30-án kezdték meg

Megjelent 1969. XI. 15-én, 16 000 példányban

Terjedelme 26,5 (A-5) ív + 1 ív képmelléklet

Pl—199—K—6972

69.2690 Athenaeum Nyomda, Budapest – Íves magas- és mélynyomás

Felelős vezető: Soproni Béla igazgató